

ספר

# אסופת זרעים



אוצר דברי רבותינו הראשונים והאחרונים  
בתוספת הערות

על מסכת

## כלאים

ערוך על סדר המשניות  
ופירושי הר"מ והר"ש

נלקט ונערך על ידי

אמציה יהודה באאמו"ר הרה"ג ר' יקותיאל שליט"א כהן



**כל הזכויות שמורות**

**כתובת המחבר:**

**אמציה כהן**

**סימטת אז"ר 4**

**בני ברק**

**טלפון: 03-6161298**

מכתב ברכה ממרן ראש הישיבה הגאון הגדול  
רבי מיכל יהודה ליפקוביץ שליט"א

מיכל יהודה ליפקוביץ  
זכרון מאיר  
בני ברק

תשרי ה' תשס"ח

מכתב ברכה

נתתי שמחה בליבי בראותי תכריך כתבים של חדו"ת עמ"ס מעשר שני  
מלוקטים וערוכים ביד אומן של האברך כמדרשו הרה"ג ר' אמציה כהן שליט"א  
מחשובי הלומדים של כולל בית הלל פעיה"ק בני ברק.

והנה כידוע במסכתות מסדר זרעים הנסתר מרובה על הגלוי כאשר לא זכינו  
שנלמד סדר זה בישיבות הקדושות, ולגבי עומק הדברים ועיונם הרי הם בדורינו  
— דור עני כמת מצוה, ועל כן דבר גדול הוא עד למאוד מלאכת שמים של  
הרהמ"ח שליט"א אשר השכיל לערוך בטוב טעם ודעת ליקוט מופלא מתורת  
רבתינו הראשונים כמלאכים והאחרונים מאורי הדורות, על סדר המשנה ומפרשיה  
הר"מ והר"ש. וכמ"כ נחית לפרש לבאר ולפלפל בדבריהם ובדברי הראשונים  
והאחרונים, והכל בתמצית ובבהירות להקל על המעיין.

ואף כי אין עיתותי בידי להעמיק חקר בתוך הדברים מ"מ אבוא בברכה  
להרהמ"ח הספון באהלה של תורה ויגע ומצא כפי מידתו ואחז בדרכי אביו  
תלמידי הגאון רבי יקותיאל שליט"א אב"ד בעיר אשדוד. ומעומק לב אברכהו כי  
יזכה כל ימי חייו לשקוד בבית ה' בעמל התורה והמידות, ויהי ה' עמו להוציא  
מחשבתו הטובה ולעשות ספרים הרבה אף על שארי המסכתות מסדר זרעים,  
ויפוצו מעינותיו חוצה.

וע"ז באעה"ח  
דברכה זה"ח ח"ב  
מ"ס יהודה ליפקוביץ

מכתב ברכה ממו"ר הגאון הגדול רבי דוד כהן שליט"א  
ראש ישיבת חברון

207 י א"י תשס"ז  
לשם ישיבה

שמחתי מאד לראות פרי ביכורים של חביבי הנעלה והמופלג מבחירי בוגרי  
ישיבתנו הק' ישיבת חברון כנסת ישראל הרב אמציה כהן שליט"א בנו של הגאון  
המובהק רבי יקותיאל כהן שליט"א אב"ד אשדוד.

והוא ספר שלם על מסכת מעשר שני ערוך בחכמה ובתבונה ועוסק כסדר  
המשניות בכל פרט ופרט ומביא כל הידיעות הנחוצות בכל משנה ומשנה. ומרחיב  
הדברים בהיקש בעומק העיון ובסברא ישרה והדברים ערבים ומשמחים עד מאד.

ובודאי יהיה הספר לתועלת מרובה לעוסקים בענינים אלו שאין בהם כמעט  
ספרים, וספרו של ידידי הרהמ"ח מקיף כל הסוגיות היטב כשולחן ערוך.

והנני לברך מעומקא דלבא את הרהמ"ח שהוא עמל בתורה תדיר בכל כוחו  
שימשיך בדרך עליה לעלות ולהתעלות במעלות התורה, ויזכה להשפיע מתורתו  
לרבים כשאיפותיו הגדולות ויהנו ממנו ובתורתו.

הפ"ה אבנן א זל ז"ל  
ד"ר כ"ה



לזכר עולם בהיכל ה'  
לעילוי נשמת אמי מורתי

מרת **חיה שרה כהן** ע"ה  
בת הר"ר אהרון גדליה פקשר זצ"ל

אשר מסרה נפשה כל הימים  
לגידול צאצאיה  
לתורה, למצוות ולמעשים טובים  
ובזאת היתה שמחתה וששון ליבה  
בראותם עוסקים בתורה ודבקים בה  
נלב"ע כ"ה תשרי תשע"א

ת.נ.צ.ב.ה.



## נר זכרון

לראש משפחתנו

הרב חיים רקובר ז"ל  
בן הרב יקותיאל זלמן ז"ל  
מיקירי ירושלים  
התמיד בלימודו והרביץ תורה ברבים  
נלב"ע בז"ך אייר תשל"ג

מרת חנה מלכה ע"ה  
בת הרב שמחה מנדלבוים ז"ל  
סייעה ללומדי תורה  
כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון  
נלב"ע בי' טבת תשכ"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

## נר זכרון לזקני

אשר זכו והעמידו דורות ישרים הנטועים באהלה של תורה

הר"ר דב

בה"ר אברהם הלוי גרנדש זצ"ל  
נלב"ע בכ' ניסן תשס"ה

ורעיתו מרת רויזא ריזל גרנדש ע"ה  
בת הר"ר יעקב קראוס הי"ד  
נלב"ע בה' אב תשע"ד

הרה"ג ר' משה

בה"ר אהרון צ'צ'יק זצ"ל  
נלב"ע בכ"ג אב תשל"ח

ורעיתו מרת מרים רבקה צ'צ'יק ע"ה  
בת הר"ר יונה ליפמן מרגליות זצ"ל  
נלב"ע בה' שבט תשע"ב

הרה"ג ר' דב

בה"ר יהודה העשל הכהן זצ"ל  
נלב"ע בה' אלול תשס"ה

ורעיתו מרת זהבה גולדא לאה כהן ע"ה  
בת רבי חיים רקובר זצ"ל  
נלב"ע בב' אדר תשנ"ט

הר"ר אהרון גדליה

בהר"ר חיים יצחק פקשר זצ"ל  
נלב"ע בט' סיון תשע"ג

ורעיתו מרת נחמה יהודית פקשר ע"ה  
בת רבי אלישע קלירס הי"ד  
נלב"ע בכ"ט טבת תשמ"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

## מפתח

פרק א'.....ט

פרק ב'.....נו

פרק ג'.....קיג

פרק ד'.....קלז

פרק ה'.....קסו

פרק ו'.....קצח

פרק ז'.....רכ

פרק ח'.....רסא

פרק ט'.....רפו

תוכן עניינים.....שכג





## פרק א

## משנה א

**ר"ש** ד"ה החטין והזונין אינן כלאים.

כולה מתניתין זוגי זוגי קתני

כדאיתא בירושלמי וכו'. דייקו התו"ט והגר"א (בשנות אליהו), דגם מלשון תנא דמשנתינו משמע שבא להשמיענו דכולה זוגי זוגי, מדלא כלל את כל הזוגות בפעם אחת, אלא מסיים לאחר החיטים והזונים אינם כלאים זה בזה, ושוב מונה כמה מינים ומסיים אינם כלאים זה בזה, והיינו משמע שאתי לאשמועין דזוגי זוגי תני.

מלשון המשנה מוכח דזוגי זוגי קתני

**אולם** התוס' אנשי שם כתב שאין

לדייק כן, ואדרבה מצינו

לדייק מזה איפכא, מכך שרק לאחר חיטים וזונים תני אינם כלאים זה בזה, אבל לאחר שאר המינים תני רק בסוף, הוא כדי ללמדנו שחיטים וזונים מותרין רק זה בזה, אבל שאר מינים כולם מותרין זה עם זה. אלא ביאר דמדוייק שהתנא נקט זוגי זוגי, מדכתב מין אחד בלי "ו" ומין עם "ו". וכן מבואר בתוס' אנשי שם (ד"ה והשעועית) בשם השושנים לדוד. וע"ע במלאכת שלמה דכתב דדברי התו"ט דחוקים, וביאר באופן אחר מ"ט נקט התנא לחיטים

וזונין בפני עצמם. והביא ביאור נוסף מהרש"ס.

**בא"ד**. דשאי מכל חמש מנחות הא קתני חמץ וכל המנחות באות מצה. אולם יעוי' ברש"י (ברכות לז,ב

קושיות לדעת רש"י שהצירוף הוא לענין מנחות

ד"ה כזית) דפירש דקאי על מנחות. והקשו התוס' והתורא"ש שם (ד"ה הלקט) כקושית הר"ש. עוד הקשה התורא"ש מדאמרינן בפרק כל שעה, דבעינן מצה שראויה להאכל בכל מושבותיכם, ואין מנחה ראויה להאכל בכל מושבותיכם. והוסיף המאירי (שם) להקשות דבעינן מצה הראויה כל שבעה, ומנחה ראויה רק ליום ולילה. אלא כתב המאירי שהכוונה כהאי גוונא בחולין, וכ"כ הבעל המאור (שם). ועי' בשערי אמונה מה שנדחק לישב.

**בא"ד**. ואם תאמר והנך מינים שהם כלאים האין מצטרפים הא

כל שאין מצטרפין אין מפרישין מזה על זה

תנן בפרק שני דתרומות (משנה ו) כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום [מ]זה על זה. כן הקשו גם התוס' במנחות (ע, א ד"ה תנא). וכתב הקהללות יעקב (זרעים ס' ו') דמוכח מקושית הר"ש שכל שאין מפרישים מזה על זה, ה"ה

שאינם מצטרפים לשיעור החיוב. ומביא הקהלות יעקב ראה ליסוד זה, מדאמרין בפ' ראשית הגז (חולין קלו,א) לענין מעשר בהמה, חמש בהמות משנה זו וחמש בהמות משנה זו אינם מצטרפים לחיוב מעשר בהמה, אף על פי שאיכא רק ילפוטא שאין מפרישין מבהמות משנה זו על בהמות משנה זו, מכל מקום הגמרא נוקטת בפשטות שכמו כן אינם מצטרפים, והיינו כדברי הר"ש שכל שאין מפרישים מזה על זה אינם מצטרפים. והביא ראה נוספת מדאין מצטרפים למעשר תבואה חדשה עם תבואה ישנה אף שאיכא ילפוטא רק לענין שאין מפרישים משנה זו על שנה אחרת, אלא כדאמרין שכל שאין מפרישים מזה על זה כמו כן אין מצטרפים זה עם זה לחיוב.

**אולם** הרש"ש בסוף חלה העמיד דבר זה כקושיא, מנין דייק הר"ש מהמשנה בתרומה שאין מצטרפים, הא התם רק תני שאין תורמים מזה על זה. ואדרבה הקשה למאי דמסיק הר"ש שלענין חלה מצטרפים, מדמצינו לענין הדברים שהובאו לעיל שכשם שאין מעשרים מזה על זה ה"ה שאין מצטרפים, ואם כן גם לענין חלה נימא כשם שאין מפרישים ה"ה שלא יצטרפו. ומסיק שאכן כמו דמצינו בדברים הנ"ל שכיון שאין מפרישים אין מצטרפים, ומה שמצינו שמצטרפים לענין חלה אינו אלא מדרבנן משום שנראה כמין אחד.

**בא"ד.** רש"י בפסחים (לה,א ד"ה עוד בדיו הנ"ל) מפרש שתורמין מחיטין על הכוסמין. והקשו הר"ן והמהר"ם חלאווה (שם) דתני במתני' מפורש שכוסמין וחיטים הוי כלאים זה בזה, ואמרין בתרומה שכל שהם כלאים זה בזה לא יפריש זה על זה, ואיך מפרש רש"י שתורם מזה על זה. הובאו דבריהם בתוס' רע"א אות א'. ויעוי' בועז אות א' מש"כ לתרץ, ודחיית רע"א לתירוץ. וכן עיי"ש בתוס' (שם) דג"כ פליג אפירש"י, מדמוכח בגמ' במנחות דהברייתא (שם) מיירי לענין חלה.

**בא"ד.** בעיקר הכלל שלמדנו מהמשנה בתרומות "כל שאינו כלאים זה בזה תורמים מזה על זה", הקשה בספר פאת השדה כיצד ניתן לומר כלל זה הרי כתב הרמב"ם (פ"ג ה"ה) "שיש בכלאים שהם שני מינים ואינם כלאים זה בזה, כיון ששווים בצורת העלים או בצורת הפרי", וכי משום שדומים בעלים או בפרי ולכן אינם כלאים זה עם זה יהיו נידונים גם כמין אחד לענין להפריש מזה על זה, והרי הן באמת שני מינים ורק לענין כלאים אין בהם איסור כיון שאיסור כלאים תלוי במראית העין ואין הם נראים כשני מינים.

**ונראה** ליישב קושיתו, שאין כוונת המשנה לרבות להפריש מכל מין שאינו כלאים עם מין אחר, וכמבואר במפרשי המשנה שם. דהקשה המשנה ראשונה (שם) וכי כל שאינו

בדיו כן  
שאינו  
כלאים  
תורמין  
מזה לזה

כלאים זה בזה תורמים מזה על זה, הא תירוש ויצהר אינם כלאים זה בזה [ששניהם אילנות], ואמרין בבכורות (נגב) אין תורמין מתירוש על יצהר וכן להפך. ותירץ המשנה ראשונה דכלאים לאו דווקא, אלא כלומר כל שאינו מינו לא יתרום מזה על זה, וכל שהוא מינו יתרום מזה על זה. מבואר בדבריו שהכלל במשנה לא בא לרבות להפריש כל מילי שאינם כלאים זה בזה, וכגון שההיתר הוא מחמת הדמיון בעלים או בצורת הפרי. אלא רק בא להתיר שבאותו מין (חיטים, שיחמית ולבנה) מפרישים מזה על זה.

**וע"ע** במלאכת שלמה (שם) שביאר שזה הכלל אתא לסימנא, לבאר מה דאמרין התם שכל מין חיטים אחד. ואתא התנא למימר דרק כשאינו כלאים זה בזה, חשיב מין דגן אחד, ולא אתי המשנה בתרומות לרבות כל מילי. וכ"כ הצפנת פענח (כלאים עמ' 23) דלענין תרומות ומעשרות כששני המינים שונים בטבעם אין מפרישים מזה על זה.

**אמנם** מדברי החזו"א (סי' גג) עולה שאה"נ גם במינים שאינם כלאים רק מחמת דמיון העלים והפרי, מפרישין מזה על זה. וביאר שאפשר להפריש מכיון שהילפותא שאין מפרישים מין על מין אחר הוא מק"ו שכל האסורים זה בזה אין מפרישין מזה על זה, ובהנך ליכא הך ק"ו דהרי

מותרים זה בזה. ולמילף במה מצינו נמי אי אפשר למילף, כיון שחשובים כמין אחד לענין כלאים, א"כ מאיזה טעם שלא יפרישו מזה על זה. וע"ע בדבריו (שם) בס"ק ט.

**אך** קשה שהירושלמי בסוף ה"א מחלק בין מה שנידון מין אחד לגבי כלאים לבין מה שנידון כמין אחד לגבי מעשר, ועיי' בחזו"א סי' ג, ט מש"כ לבאר את דברי הירושלמי. אולם עי' בספר הניר שם. וע"ע אריכות בענין זה בכרם ציון כלאים עמודים עה-עו.

**בא"ד.** וי"ל דגבי חלה תלוי הטעם לפי שעיסותיהן דומות זו לזו.

ביאר המשנה ראשונה שאין הכוונה רק שדומות זו לזו, אלא שגם טעמם שווה. דמהיכי תיתי שחלה חיובה יהיה תלוי רק במראה. אבל כלאים תלויים רק במראה הזרעים, כמ"ש התיו"ט במ"ה.

**בא"ד.** ועוד יש לפרש וכו' ומיהו יש לפרש וכו'. בביאור תירוצי הר"ש, עי' בקהלות יעקב (שם) שהאריך בזה. וע"ע תורת הארץ ח"א סי' ד, יז.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. [כתיב] שדך לא תזרע כלאים הייתי אומר (דניתי)

אפילו שני מיני חטין וכו' ת"ל שעטנז וכו', אף [כל] כלאים שאסר לא זה ממין זה ולא זה ממין זה. מבארים מפרשי הירושלמי, שהנידון הוא בחיטים שאחת לבנה ואחת שיחמית. ובביאור הס"ד שיהיו שני מיני חיטים כלאים, ביאר הרש"ס

צירוף  
לחלה  
תלוי  
כשהטעם  
ומראה  
העיסות  
שוים

ביאור  
הס"ד  
ששני מיני  
חטין יהיו  
כלאים

דמדכתיב את חוקתי תשמרו, ודרשינן לקמן (ה"ז) חיקויים שחקקתי בעולמי. כלומר צורתי וחיקויי שצירתי בעולמי, כולם במשמע, וס"ד שגם שינויים אלו הוי שינוי מחוקות שחקק בעולמו.

**התורת** זרעים (עמ' לט) ביאר את הס"ד, משום דכלאי זרעים תלויים כשיש תערובת במראית העין, ולכן ס"ד שהכל תלוי בתוארם ואין הנידון תלוי במינם, וילפינן מכלאי בגדים, שבעינן שהיו גם חלוקים במינם.

**מבאר** המשנה ראשונה, דהגם שהתבאר לעיל שכלאים תלויים במראה ולא בטעם, לפ"ז בחיטים ששונים במראה צריך להיות שיהיו כלאים זה בזה. אולם מכיון ששווים בטעם לגמרי ללא שום שינוי, בכה"ג אזלינן גם בכלאים בתר הטעם אף שאינם דומים במראה.

**נמצא** א"כ שישנם שלש דרגות לענין השוואת המינים. א. אם דומה לגמרי בטעם אף שאינו דומה במראה, אינם כלאים זה בזה. ב. יש שינוי קטן בטעם אבל במראה דומים, אינם כלאים זה בזה. ג. יש שינוי גדול בטעם אף שדומים במראה הפרי והעליון, הוי כלאים. ולמ"ד שחלוקת המינים תלויים בשמם, צ"ל שיש גם שינוי בשמם.

**בא"ד.** ת"ל שעטנו צמר ופשתים, מה כאן שני מינים אסור לא זה ממין זה ולא זה ממין זה אף [כל]

כלאים שאסור לא זה ממין זה ולא זה ממין זה. זה. הקשו המראה הפנים והרש"ש, שבבבלי ביבמות (ד,ב) אמרינן דהך קרא מיותר למילף מיניה היתר כלאים בציצית, והכא יליף לה שכלאים תמיד הוי שני מינים. ועיי"ש במראה הפנים שביאר דהילפותא דהירושלמי, תלויה בפלוגתא אי ילפינן מנגעים שכל מקום שנאמר בגד הכוונה צמר ופשתים, לדעת ר"י שילפינן מנגעים, מיותר הפסוק לגבי ציצית, ושפיר יליף הירושלמי. אבל אליבא דרבנן אינו מיותר, ואי אפשר למילף שאר כלאים מכלאי בגדים.

**קושיא** זו שלכאורה הבבלי והירושלמי לומדים מפסוק אחד שני לימודים שונים, נשאלה לאבני נזר (יור"ד ח"ב שפט). ותיירץ האבני נזר דאיכא פלוגתא בין הירושלמי לבבלי בגדר הכלל של תפסת מועט תפסת, עיי"ש. ועי' במעדני ארץ (פ"ג ה"א) דהקשה על שני התירוץ, וכתב דצ"ל שאף שאין הפסוק מיותר, מכל מקום ילפינן דומיא דכלאי בגדים.

**בא"ד.** מאי טעמא דרבי אליעזר מכיון שמקיימין אותן במקום אחד נאסר מינן בכל מקום וכו'. חוקר המקדש דוד (סי' סא, ד ד"ה אמרינן המקיים) בביאור התנאי שכמוהו מקיימים. האם הוא מפני שאם אין מקיימים כמוהו אין נוחותא בקיומו, וכלאים נאסרים רק בנחותא, ואף אי דעתו לקיימו,

ביאור  
החיסרון  
במין שאין  
מקיימין  
כמוהו

ביאור  
היכפותא  
משעטנו

בטלה דעתו לדעת כל אדם. ופלוגתת רבי אליעזר ורבנן לצד זה הוא, דר"א סבר שכיון שבמקום אחד מקיימים שוב לא אמרינן בכל מקום בטלה דעתו, ורבנן סברי שדנים על כל מקום ומקום בפני עצמו, ובמקום שמקיימים אסור ובמקום שאין מקיימים בטלה דעתו.

**צד** נוסף מעלה המקדש דוד, שהטעם שבעי שיקיימו, לפי שמין שאין מקיימים אותו אינו נידון בכלל הזרעים שנאמרו לגביהם דיני כלאים, שרק לגבי זרעים הראויים לאכילת אדם הם זרעים חשובים ולגביהם נאמרו דיני כלאים כמבואר בלשון רש"י שבת קמ"ד, ב ד"ה ואמר רבי. ומחלקו רבי אליעזר ורבנן היא, דר"א סבר דסגי שבמקום אחד יקיימו כדי שמין זה היה נידון כמין ששייך בו בכל מקום דיני כלאים, ורבנן סוברים שדנים על כל מקום בפני עצמו.

**המקדש** דוד פושט כצד השני שכל מין שאין מקיימים אותו לא חשוב מין זרעים לגבי דיני כלאים, מדברי הרמב"ם (פ"א ה"ד) לגבי כלאי זרעים: "אין איסור משום כלאי זרעים אלא הזרעים הראוים למאכל אדם, אבל עשבים המרים שאינן עומדים אלא לרפואה, אין בהם משום כלאים". משמע אף אם דרך בני אדם לקיימם, מ"מ כיון שאינם ראוים למאכל אדם אינם בכלל הזרעים שהתחדש בהם דין כלאים.

**מוסיף** המקדש דוד, שחשיבות מיוחדת זו שצריך שבני אדם יקיימו למאכל אדם ואינו מספיק שהדרך לקיימם כגון לרפואה, נאמרה רק לגבי כלאי זרעים. אבל לגבי כלאי הכרם, די אם הדרך לקיים ולא נצרך שיהיה ראוי למאכל אדם, מכיון שכלאי הכרם חמורים דאסורים גם בהנאה. לפ"ז דחה את דברי הכס"מ שלמד ממה שכתב הרמב"ם (פ"ה ה"ח) לגבי כלאי הכרם "שבמיני רפואה אם רוב בני אדם באותו המקום מקיימים אותו, הרי הוא מקדש", שגם לגבי כלאי זרעים מין שרוב בני אדם מקיימים אותו לרפואה יש בו משום כלאים, ולדבריו יש לחלק וכפי שביאר (ולהלן נרחיב בדברי הכס"מ).

**וכן** מחלק המראה פנים בין כלאי הכרם לכלאי זרעים, ומבאר באופן אחר את טעם החילוק. שכלאי הכרם אסורים גם בהנאה, לכן אם מקיימים כה"ג לרפואה יש בו הנאה ושייך בו כלאים. משא"כ כלאי זרעים שאינם אסורים אלא באכילה, בעינן שיהיו ראוים לאכילת אדם, אבל לרפואה אין עליה שם אכילה. (ועי' להלן שיש שדחו חילוק זה).

**ובחי'** ר' איסר זלמן (על הרמב"ם שם) ביאר טעם החילוק, כיון שהמקור לדברי רבי אליעזר במקיים קוצים בכרם הוא מהספרי (דברים פכ"ב) דכתיב אשר תזרע. [בעצם הדין

אם כלאי זרעים וכלאי הכרם שווים בהנ"ל

גם חכמים מודים לר"א דשייך בהם כלאים, רק פליגי אי תלוי במקום אחד או שתלוי בכל מקום ומקום. וכיון דילפינן מהתם, ופסוק זה נאמר לגבי קידוש הכרם, י"ל שרק לגבי קידוש התרבה, אבל לא לגבי איסור זריעת כלאי זרעים. לכן בכלאי זרעים שאינם מקדשים אלא הנידון רק כלפי איסור הזריעה, כתב הרמב"ם שבמיני רפואה אין נוהג בהם כלאים. אבל לגבי כלאי הכרם שהם מקדשים כתב הרמב"ם שאכן במקרה זה הם מקדשים, כיון שיש ריבוי לענין זה. ובהערות אדבריו (שם) כתבו דעולה שאף בכלאי הכרם אין איסור בזריעתו, והקשו היכן מצינו שהכרם מתקדש במין שאין בו איסור בזריעתו. ועי' לקמן בד"ה והני זוני מש"כ לענין החילוק בין כלאי הכרם לכלאי זרעים.

**בא"ד.** התוס' בשבת (צב, ב ד"ה הוצל) ובעירובין (כח, א

מתי כר"א  
דנים את  
המקיים  
קוצים

ד"ה ובבל) חידשו, שכל מה שדנים לר' אליעזר על פי מנהג ערביא, הוא מפני שכל העולם אם היה להם הרבה גמלים כמו בערביא היו מקיימים קוצים לגמליהן. אבל אם גם לשאר העולם אם היו הרבה גמלים בכל זאת לא היו מקיימים קוצים, אזי אף שמנהג ערביא לקיים קוצים לגמלים לא יהיה נאסר לכל העולם, דבטלה דעתם. ולכן אפילו בערביא, לא יהיה דין כלאים בקוצים בכרם. וכן פירשו עוד ראשונים שם,

ובשבת קמד, ב; וכן נפסק להלכה ראה רמ"א או"ח סי' שכ"א, ומשנה ברורה שם ס"ק ח. אולם עיי"ש בביאור הלכה ד"ה ובמקום. וע"ע בביאור ההלכה (פ"א ה"ד) שדייק מהמאירי בב"ב קנו, ב וכן בשבת קמד, ב שלא ס"ל חילוק זה.

**הריטב"א** בעירובין (שם) ביאר שסברת רבנן דפליג

אר' אליעזר, משום שקיום קוצים בכרם אינו מנהג יפה לגמרי, שפעמים ע"י הקוצים בא הפסד מרובה על השכר, ולכן אף אם היה להם גמלים לא היו נוהגים לגדל. אבל אם היה מנהג יפה שאין הפסד מרובה על השכר, גם רבנן היו מודים לר' אליעזר שבאופן שכו"ע יהיו נוהגים כן אם היה להם ענין לנהוג כך יהיה אסור משום כלאים. ולדבריו צ"ל למבואר בירושלמי שזונים ג"כ היה מקום לתלותם בפלוגתת ר' אליעזר ורבנן, משום שיש הפסד לקיים את השדה לזונים שהוא מאכל יונים, ולא לקיימו לחיטה שהוא מאכל אדם.

**בא"ד.** תמן אין דרך בני אדם להביא קוצים ממקום למקום ברם

רבנן  
מודים  
כשמוכיחם  
ממקום  
למקום,  
והטעם

הכא דרך בני אדם להביא זונים ממקום למקום. מבאר המחצית השקל (או"ח סי' ש"כ סס"ק א) שדייק המגן אברהם מדברי הר"ש, כשדרך להוליך ממקום למקום, אף אם בשאר העולם היה להם הרבה זונים הם לא היו מקיימים את שדותיהם לזונים, היו אסורים משום כלאים. כדמצינו כאן שאין מקיימין

את השדות לזונים, אף שיש יונים בכל העולם. לדבריהם עולה שתירוץ הירושלמי נצרך לדעת הראשונים הנ"ל גם לדעת ר' אליעזר, לפי שלדעתם גם לר' אליעזר הא דמהני שבמקום אחד מקיימים, הוא רק באופן שאילו היה להם גמלים גם הם היו מקיימים, והרי הכא יש יונים בכל מקום ומ"מ לא בכל מקום מקיימים שאם לא כן מדוע ר' אליעזר מתיר.

**המראה** פנים כתב שבמקום שמוליכים אותו לשם, פשיטא שנוהג בו כלאים. וכיון שנוהגים להוליכו ממקום למקום, גזרו רבנן בכל מקום אף למקום שאין מנהג להוליך.

**וביאור** הטעם שמודים רבנן, יש לפרשו לפי כל דרך המבואר לעיל (בד"ה מ"ט דר' אליעזר) בטעם שחולקים רבנן אר' אליעזר. לטעם השני דס"ל כיון שאין מקיימים כמוהו אינו חשוב, י"ל שעל אף שאין מקיימים אותו בכל מקום, אך מה שמוליכים אותו ממקום למקום זה גופא נותן לו חשיבות, וכן פירש הרש"ס. לטעם הראשון דס"ל לרבנן כיון שאין מקיימים כאן אף שרוצה בקיומו בטלה דעתו, י"ל שאף שאין מקיימים שדות כמוהו, אבל כיון שמוליכים אותו ממקום למקום כי נצרך בכל מקום, לא אמרינן בטלה דעתו.

**אך** לטעם דילפינן מקרא (עי' להלן) דברי הביאור ההלכה פ"א ה"ד) דבעינן מין שזורעים ממנו שדות, יל"ע מה מהני שמוליכים הא אין מקיימים השדות כאן לצורך זה, ויתכן לומר שמכיון שמשתמשים כאן מזרעים אלו, חשוב קיום שדות במקום שגדלים בהם הזונים גם כקיום שדות למקום זה, משום דאם לא היו מביאים ממקום זה, היו צריכים לזרוע שדות ממין זה בכל מקום שמשתמשים בו.

**בא"ד.** והני זונין מדור המבול הם ולא חזו לאכילה אלא ליונים. עי' בפ' הר"מ שפירש באופן אחר.

**לעיל** התבאר שבמיני רפואה אף שמקיימים אותם ליכא בהם כלאים, משום דבכלאי זרעים בעינן ראוי למאכל אדם. אולם מדברי הירושלמי שזונים מאכל יונים ולכך שייך בהם כלאים, מבואר שגם דבר שאינו ראוי לאדם אלא ליונים שייך בו כלאים. ויש לדון האם הדברים סותרים.

**והנה** הכס"מ (בפ"ה הי"ח) גם כן דייק כן מדברי הירושלמי שלא בעינן ראוי למאכל אדם, וכן דייק מדברי הרמב"ם לענין כלאי הכרם (שם), וכ"כ המהרי"ק. ופירשו שמש"כ הרמב"ם (פ"א ה"ד) "אין אסור משום כלאי זרעים אלא זרעים הראוין למאכל אדם", אין כוונתו למעט מאכל בהמה, אלא כוונתו למעט מש"כ בהמשך ההלכה, שבעשבים

כלאי זרעים במינים העומדים למאכל בהמה ורפואה

הסוברים שכלאים נהגו במינים הנ"ל

המרים שאינם ראויים אלא לרפואה אין בהם כלאים. וכן פסקו הלבוש ביור"ד סי' רצ"ז סעי' ג' והט"ז (שם) ס"ק ב' והבאר הגולה. וכן דייק בתורת הארץ (ח"ב פרק ו, צב) דס"ל לקרית ספר, מדמביא רק את סוף דברי הרמב"ם.

**ומבאר** התורת הארץ (ח"א פ"י, יד) דכוונת הכס"מ דווקא עשבים המרים אין בהם כלאים, אבל שאר מיני רפואה שווים למאכל בהמה ויש בהם כלאים. ומיישב בזה קושית המראה פנים, דאי שווה כלאי זרעים לכלאי הכרם, הא בפ"ה הי"ח ממקום שדייק הכס"מ שנוהג כלאים במינים הראוין לבהמה, כתב הרמב"ם דין זה גם לגבי מיני רפואה.

**המשנה** ראשונה והתפארת ישראל במינים הראויים לבהמה מה מקור האיסור כתבו, שבראויים רק לבהמה נוהג כלאים רק מדרבנן. ומה שדייק הכס"מ מדברי הרמב"ם שבכלאי הכרם גם במאכל בהמה נוהג כלאים מן התורה, וא"כ ה"ה בכלאי זרעים. כתב בבתי כלאים, דאין להביא ראיה מכלאי הכרם לכלאי זרעים, כיון שהם חלוקים בכמה דברים (וראה לעיל שהתבארו כמה ביאורים בטעם חילוק בין כלאי הכרם לכלאי זרעים בדין זה).

במינים הראויים לבהמה מה מקור האיסור

**אבל** דעת הרדב"ז (פ"ב ה"ט) וכ"כ הרדב"ז בתשובה (ח"ו ש"א רנ"ג), שכלאים נוהגים במאכל אדם

הסוכרים שבמינים הנ"ל אין נוהג כלאים

בלבד, ואפילו איסור מדרבנן אין בראוי לבהמה בלבד. ועי' בדבריו בפ"א ה"ד שמבאר את המקור דבעינן דווקא ראוי למאכל אדם.

**ביישוב** הראיה מזונים דמשמע שנוהג כלאים גם במאכל בהמה, לדברי הרדב"ז שכלאי זרעים נוהגים במאכל אדם בלבד. מיישב ר' איסר זלמן (שם), מכיון שזונים הם מין חיטים שנתקלקלו, כמבואר בירושלמי. ומשום שבאו ממין מאכל אדם שם מאכל אדם עליהם ונוהג בהם כלאים, אף שהיום הם ראויים למאכל בהמה בלבד. ודמיון הירושלמי בין זונים לקוצים, אינו דמיון לכל מילי, אלא רק לענין פלוגתת רבנן ור' אליעזר, אי סגי בקיום במקום אחד או שתלוי בכל מקום ומקום. וכע"ז כתב המראה פנים בסוף דבריו.

**וכשיטה** זו שאין כלל איסור כלאי זרעים בראוי למאכל בהמה כתב גם המראה פנים, וביאר לדרכו המובאת לעיל שכל שאין ראוי למאכל אדם יש בו כלאי הכרם, אבל אין נוהג בו כלאי זרעים. וע"ע ברש"ס לקמן פ"ה ה"ז. ועי' בספר משנת יעבץ יור"ד סי' כא, א בביאור טעם החילוק בין כלאי זרעים לכלאי הכרם.

**ועל** דרכו של המראה פנים לחלק בין בין כלאי זרעים לכלאי הכרם, השיג הישועות מלכו שדבריו אלו



רחוקים מאד. וע"ע בתורת הארץ (ח"א שם אות יג) ובביאור ההלכה (פ"א ה"ד) שהוכיחו שאין לחלק בין כלאי הכרם לכלאי זרעים.

**אלא** ביאר הישועות מלכו, שבין בעומד למאכל בהמה בין לרפואה, אם שני המינים אינם ראויים למאכל אדם אין איסור כלאים כיון דהוי כסרק בסרק, וכמבואר לקמן מ"ז שאין בהם הרכבה ק"ו שאין בהם משום כלאי זרעים, שחמורה הרכבה דאסורה גם לבן נח [ועי' לקמן בר"ש מ"ז עוד חומרות]. אבל כשמן אחד ראוי לאדם שייד כלאים, וכדאמרין לגבי הרכבה שסרק ע"ג מאכל או להפך אסור בהרכבה. וכן ביאר בצפנת פענח (פ"א ה"ד). לפ"ז מיישבים ר' איסר זלמן (בחי' שם) והתורת הארץ (שם) שאין ראיה ממה שמצינו שיש איסור כלאים מזונים עם חיטים וממקיים קוצים בכרם, שכלאים נהוגים בכל אופן במאכל בהמה, דהתם מין אחד ראוי למאכל אדם ועדיין אין לנו ראיה במקום ששני המינים ראויים למאכל בהמה.

חילוק בין ששני המינים אינם ראויים לאדם לבין כשרק אחד

**וכן** דעת החזו"א (סי' א, ב), ופירש הטעם שאין בהם כלאים, כמו שביארו הר"ש והרא"ש לקמן משנה ז', שבסרק בסרק אין שייד הרכבה שכולם מין אחד, ומשום האי טעמא גם כלאים לא שייד בהם. וכל שאינו ראוי למאכל אדם חשוב סרק, כדמצינו בערלה שאינו נוהג במאכל בהמה כיון דכתיב

במין שאינו ראוי ועל ידי תיקון יהיה ראוי

ביה עץ מאכל. אמנם סגי אי ראוי למאכל אדם ע"י תיקון. וסיים לפ"ז צ"ל שזונים ראויים לאדם ע"י תיקון, וצ"ע.

**מסיק** החזו"א (ס"ק י"ד), שכשמן אחד הוא מאכל בהמה ואינו ראוי לאדם ע"י תיקון ומין השני ראוי לאדם, אין להקל בו, כיון שמפורש בירושלמי לאסור זונים משום שמקיימים אותם ליונים. משא"כ במינים לרפואה מסתפק אם אינם ראויים לאדם גם ע"י תיקון אם שייד בו כלאים. אבל במקרה ששני המינים הם מאכל בהמה ואינם ראויים לאדם, אף שע"י תיקון יהיו ראויים לו אך כיון שאין עומדים לתקנם, אין בהם כלאים.

**מקשה** הביאור ההלכה (שם) מנין הדין שצריך להיות ראוי לאדם. ואי יש מקור, מנין דסגי שיהיה ראוי ע"י תיקון, שהרי לגבי תרומות ומעשרות מצינו גם שבעי שהיה מין הראוי לאדם, והתם לא מהני הפרשה אף שעל ידי תיקון יהיה ראוי לאדם. דאי הוי סגי בהכי, מדוע לא מהני הפרשה מזונים על חיטים כפי שהביא הר"ש, הרי היתה צריכה ההפרשה להועיל משום דלכל הפחות הוי כמהרע על היפה שהפרשתו הפרשה.

**עוד** הוכיח הביאור ההלכה (שם) מכמה מקומות שבמאכל בהמה איכא כלאים, וביאר שהטעם שחלוק הראוי למאכל בהמה ממיני רפואה, כיון דילפינן

חילוק בין ראוי לבהמה למינים העומדים לרפואה

מ"אשר תזרע" שבקוצים שאין מקיימים אותם לא נוהג בהם כלאים, והילפותא היא מה "שדך" עומדת לזריעה מה שדרך בני אדם לזרוע, כך רק במינים שנוהגים לזרוע נוהג בהם כלאים, כמבואר בפי' הר"מ פ"ה מ"ח. והיות שדברים הראויים למאכל בהמה דרך לזרוע שדות נוהג בהם כלאים, אבל מיני רפואה שאין הדרך לזרוע מהם שדות אין נוהג בהם כלאים. ובאמת אם יהיה דרך לזרוע ממיני רפואה שדות, ינהג גם בהם כלאים. וכן כתב הקרית ספר פ"ח.

**משיג** האמרי בינה (שו"ת סי' י') על הדימוי הישועות מלכו כלאים להרכבה לענין סרק בסרק. משום שהחתם סופר (שו"ת סי' רפ"ז) מבאר שהטעם שהרכבה אינה נוהגת בסרק בסרק הוא, מפני שלגבי מעשה בראשית דמינה ילפינן דין הרכבה שכתוב "למינהו", כתיב התם גם "עושה פרי", לכן התמעט הרכבה שיהיה נוהג דווקא במינים העושים פרי, אבל בסרק לא ינהג איסור הרכבה. אבל לגבי שאר איסורי כלאים שלא כתיב ביה "עושה פרי", מ"ט לא ינהג כלאים גם בסרק. לפיכך מסיק האמרי בינה שגם אם שני המינים מאכל בהמה איכא איסור כלאים. והטעם שבמיני רפואה אין "שדך לא תזרע", וסתם שדה עומדת לדברים העומדים לאכילה. או כדפירש המבי"ט (בקרית ספר פ"ח) מדכתיב

"אשר תזרע", משמע דבר שבני אדם נוהגים לזרוע. וע"ע בישועות מלכו ובאמרי בינה אריכות ומשא ומתן בענינים אלו. ועי' בסוף הביאור ההלכה (שם) דכתב שהשגות אמרי בינה אדברי ישועות מלכו אינם מוכרחות.

**בעיקר** הדימוי של כלאי זרעים להרכבה, יעוי' בתורת

בגדר  
איסור  
הרכבה

זרעים (פ"א מ"ז) שמחלק ביניהם, דרך בהרכבה סגי שמין אחד יהיה בכלל האיסור, כיון שהאיסור הוא עשיית מעשה הרכבה במין שאסור להרכיב בו, וזה שייך גם אם רק במין אחד נוהג איסור הרכבה. משא"כ כלאי זרעים האיסור הוא העירוביאי מבין שני המינים, ולכן צריך שיהיו שני המינים בכלל האיסור.

**ויש** להקשות על חילוק זה בין הרכבה לכלאי זרעים, מהא דכתב הרמב"ם (פ"ג ה"ד) שאין איסור הרכבה בשני מינים אם דומים במראה, אלמא גם הרכבה תלויה בעירוביאי וכעין שהתבאר לענין כלאי זרעים, וכן הקשה התורת זרעים בפ"א מ"ו ד"ה הנה לפי.

**ר"ש** ד"ה השעועית. אמר רבי יונה למה

בביאור מין  
השועית

נקרא שמה שעועית שמשע[שע] ת הלב. כתב הפני משה שהר"ש גרס בירושלמי שעועעית, מש"ה מבאר שהיא מטמטמת את הלב, וע"ז הביא הר"ש שהוא מלשון "ועניו השע". אולם כתב הפני משה שיותר נראה שהביאור

שהיא משעשעת, מלשון שעשוע. וכן הגירסא ברמב"ם פול הלכן והשעשעוית וכן גרס הרע"ב. אולם יעוי' בר"ש מכת"י דגרס בירושלמי שמשעשעת הלב, ואפ"ה ביאר לשון טימטום.

**בא"ד.** כלומר שטמטמת [את] הלב ומשלשלת. ביאר התוס'

אנשי שם שמהלכת על בני מעיים, היינו משלשלת. וע"ז הביא הר"ש קרא "וטח את הבית", דהיינו בטיט כלומר שמרבה את הזבל.

**פי' הר"מ.** והכוסמין מין ממיני החטה והוא החטה המדברית. הקשה השערי אמונה למבואר בפירוש הר"מ במשנה ב' שחילוק במין אחד בין של שדה לשל מדברי אינו חשוב שינוי לענין כלאים, מ"ט כוסמין הוי כלאים עם חיטה, והרי כל השינוי ביניהם הוא שזה מדברי וזה ביתי. ולמבואר להלן (משנה ג ד"ה פי' הר"מ והנפוס ועיי"ש), שיש סוברים שגם במין אחד כשיש בו

הטעם שכוסמין כלאים עם חיטה

שינויים גדולים הם נידונים כשני מינים, אפשר לפרש שכאן ישנם שינויים גדולים בין הכוסמין לחיטים. או שאין הכוונה ממש מין חיטה מדברית אלא כעין חיטה מדברית (וכעין שמצינו להלן משנה ד' לגבי אזרד, בשם הלבושי שרד).

**פי' הר"מ.** ושיפון מין ממיני החטים המדבריות. מקשה הרדב"ז (פ"ג ה"ג) והיד דוד, הרי שיפון הוא מין שעורים כמבואר במנחות (ע,א). ועיי"ש דכתב שצריך לומר שרק לענין חלה ותרומה חשוב כמין שעורים, ולא לענין כלאים, וכדפירשנו לעיל שחלוק שוויון המינים לענין הפרשת חלה מלענין כלאים. אולם היד דוד כתב שנראה שיש כאן טעות סופר וצ"ל מין מימני שעורים. ואכן בתרגום חדש לפירוש המשניות הגירסא היא "כוסמין מין שעורים וכו'". וכן עי' בפ"י הר"מ בריש פ"ג מתרומה ובריש חלה.

אם שיפון מין שעורים

## משנה ב

**ר"ש ד"ה ירושלמי.** אדם נוטל מעה (אחת) מפיטמא של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח אדם נוטל מעה (אחת) מפיטמא של אבטיח ונוטעה ונעשית מלפפונים ר' יהודה אומר עיקרו כלאים וכו'. פירש הפני משה דמודה

ביאור דעת ר' יהודה כפירוש הר"ש

ר' יהודה לרבנן במציאות, שפעמים משתנת צורת הקישות ואבטיח. אלא דפליג כיון שעיקר המלפפון בא לעולם מכלאים של אבטיח ומלפפון, לכן הוי כלאים. ואין מועילה המעלה שפעמים משתנים הפירות, שנדון מש"ה שאינם

כלאים. וכן מבואר מדברי החזו"א סי' ב,יב. וכן מתבאר לקמן מספק הירושלמי בדעת ר' יהודה.

**אולם** הגר"א (בשנו"א ובביאורו לירושלמי) גרס, אדם נוטל מעה אחת מפיטמא של קישות ומעה אחת מפיטמא של אבטיח, ויוצא מלפפון. וביאר החזו"א (שם ס"ק י"ג) שהפלוגתא לפי ביאור הגר"א היא בתולדות המלפפון. ולרבנן כיון שקישות ואבטיח חד מינא, לכן מלפפון היוצא מהם מותר עם שניהם, ולר' יהודה הן תרי מינא לכן המלפפון שיצא מהן אסור. ואין להקשות איך פליגי במציאות נבדוק איך יוצא מלפפון, די"ל שלא תמיד יוצא מלפפון בכה"ג שנוכל לבדוק, אלא שאירע כן פעם אחת וממנו יצא המלפפון בארץ.

גירסת הגר"א בדעת רבנן, וביאור הפלוגתא לדרבו

**בא"ד.** הקישות והאבטיח מה אמר בה ר' יודא וכו'. מבאר החזו"א (סי' ב,יב) את ספק הירושלמי, בהקדם מה שיש לעיין מה כלל ספק, הרי לחכמים הטעם שאין הקישות והאבטיח כלאים הוא מחמת שהוליד הקישות את האבטיח, ורבי יהודה הרי לא ס"ל שמחמת שפעמים הוא מוליד חשיב מין אחד, כמו שמצינו שלדעתו אף על פי שאבטיח לפעמים מוציא מלפפון אין היתר מחמת זה לזרוע את האבטיח והמלפפון כמבואר בברייתא, א"כ מ"ט מסתפק הירושלמי שלדעת ר"י יהיו הקישות

בספק הירושלמי בדיון קישואין ואבטיח לדעת ר' יהודה

והאבטיח מותרין זה בזה, במה הם שונים מאבטיח ומלפפון.

**ומבאר** החזו"א שספק הירושלמי הוא מכיון שעיקר טעם חכמים שהתירו קישות ואבטיח הוא משום הדמיון זה לזה, אלא שלא היה די בטעם זה להכריע דהוי מין אחד, וממה שזינו והולידו הקישואין את האבטיחים, גמרו חכמים דהוי מין אחד. ומש"ה למרות שלדעת ר"י מה שזינו הקישואין והולידו את אבטיחים אינו מכריע שהם מין אחד כדברי חכמים, מ"מ לגבי קישואין ואבטיח שעיקר ההיתר הוא משום הדמיון ביניהם אפשר להסתפק האם לדעתו ניתן לצרף את הראיה שזינו כסניף להיתר, ומה שפליג לגבי מלפפון ואבטיח הוא משום שאינם דומים זה לזה. או שלדעתו אין כלל ללמוד ממה שהפירות פעמים מזנים ואפילו במקום שהפירות דומים, והטעם שזינו הוא רק כדי לצרפו כסניף וראיה דהוי מין אחד.

**מוסיף** החזו"א טעם נוסף מדוע הסתפקו לדעת ר"י, דדילמא כל מה שלא סומכים על זנות של הפירות אף על פי שהיו צריכים לסמוך על ראיה זו, הוא משום שזנות פירות לא שכיח, ולכן במקרה שידוע שהם שני מינים לא סומכים על ראיה זו. אבל במקרה שלא ידוע שהם שני מינים, ניתן לסמוך על הראיה של זנות הפירות להכריע שהם מין אחד.

ביאור  
הספק  
הכ"ל  
לביאור  
הגר"א

**ולגירסת** הגר"א שהובא לעיל, מקשה החזו"א (שם ס"ק י"ג) מאי מספקינן אי קישות ואבטיח הוי כלאים זה בזה, הרי ודאי אינם כלאים. שהרי משמע דקישות ומלפפון הם כלאים משום שמלפפון יוצא מתפוח ואבטיח, אבל אם היה יוצא מאבטיח וקישות כדברי חכמים לא היה כלאים, ואי ס"ל שאבטיח וקישואין הוי כלאים, הא גם אם מלפפון היה יוצא מאבטיח וקישואין עיקרו נעשה מכלאים, ואסור לחזור לזורעו עם הקישות משום חלק האבטיח שבו, אלא בהכרח שאינם כלאים.

**ייעוי'** בשנות אליהו דביאר דזה גופא הוי ספק הירושלמי. אי טעמא דר"י רק משום שמלפפון יוצא מתפוח ואבטיח, אבל אם היה יוצא כדברי חכמים מאבטיח וקישואין היה מודה. או שאמר שכן דרך המלפפון, אבל אה"נ גם אי הוי ס"ל שיוצא המלפפון כדברי חכמים, נמי הוי ס"ל דהוי כלאים כיון שאבטיח וקישואין כלאים זה בזה.

**בא"ד.** מקשה החזו"א (שם) למאי דמספקינן שמודה ר"י בקישות ואבטיח דחד מינא, מ"ט קישות ומלפפון כלאים, הא משום חלק הקישות דיש באבטיח הרי הוא מותר, ומחמת החלק של התפוח נמי מותר שהרי נפסק להלכה (ביו"ד סי' רצ"ה ובביאור הגר"א שם ס"ק ה', והיינו

בטעם  
האיסור  
כלאים  
בקישות  
ומלפפון

כשיטת הרמב"ם בפ"א ה"ו) דמותר לזרוע זרעי ירקות וזרעי אילן יחד. וכן הקשה דהר"ש לקמן מביא דר"י אסר אף אבטיח ומלפפון, ומ"ט אסור הא מחמת החלק של האבטיח שיש בו אין איסור כלאים, וכן לגבי החלק של התפוח אין כלאים לגבי האבטיח.

**אלא** כתבו החזו"א והתורת זרעים (עמ' מא) דצ"ל שכיון שנתאחה נעשה מין חדש ובטל ממנו שם "תפוח" שדינו היה שמותר בזרעי ירקות. אלא הוא מין חדש שגזעו מחליף והוי ירק, ולכן אינו מותר בקישואין. ולפ"ז כתבו (בחזו"א ס"ק י"ד) שגם חלק האבטיח שבו בטל, והוי כבירה חדשה לענין שני המינים שנוצר מהם, ולכן אמר ר"י בתרומות (פ"ב מ"ו) שא"א לעשר ממנו על הקישות, אף אי ס"ל שמודה ר"י שמאבטיח על הקישואין מפרישין.

**כדבריהם** מבואר בחינוך (מצוה סב) בשרשי איסור כלאים, וז"ל: "כמו שאתה רואה שהמרכיב מין בשאינו מינו יחדשו לברוא מין שלישי, נמצא שביטלה כח שניהם וכו', ואפשר שיעלה בידינו מזה רמז משרשי כלאי זרעים ובהמה ושעטנז".

**אמנם** המעדני יו"ט (הל' כלאים אות פ) ג"כ הקשה כפי שהובא שמקשה החזו"א, ומזה הוכיח דלא כהראשונים שמתירים לזרוע זרעי ירקות עם אילן (ראה מחלוקת הרמב"ם

היוצא  
מכלאי  
זרעים  
חשוב  
מין חדש  
כנמרי

והראב"ד הובא להלן משנה ה). וע"ע בב"י סי' רצה.

**בא"ד.** כדאמר[ינן] לעיל זרע חיטין ומסקא זונין, כלומר לפעמים ולא שיהא בכל שעה כן. כתב החזו"א (שם) מדפליג ר' יהודה רק במתני', נראה שלענין היתר השנוי במשנה א' זונים עם חיטים הוא מודה, אף שלכאורה ההיתר שלהם הוא משום שהם תולדת חיטים. וצ"ל דחלוקים הזונים כיון שכל ביאתם לעולם הן מהחיטים, כדהביא הר"ש לעיל מ"א בשם המדרש.

**השערי** אמונה נקט שההבדל הוא, שהזונים אינם שונים במראה מחיטה, כשינוי בין המלפפון לקישות.

**ר"ש ד"ה [חזרת] גלים.** כלומר הגדילה בגלים. וכן פירש המאירי בפסחים לט,א. ולא כפי שמפרש פי' הר"מ שאחד חסה של גינה ואחד מדברי (וראה להלן דיון בדבריו). עוד הביא המאירי שיש מפרשים שהיא גדלה במקום הנקרא גלים.

**המאירי** (שם) הביא פירוש נוסף, שגדל בצורת גלים ובוה הוא שונה מהחזרת הרגילה, וכן פירש הרדב"ז (פ"ג ה"ג), וכיון שהם מין אחד אף שהמראה שונה אינם כלאים. אמנם יעוי' במשנה ראשונה שפירש שהחילוק הוא בטעם אבל במראה הם דומים, ועי"ש שהכריח דבריו.

החילוק בין זונים ללפת וצנון

מהו חזרת הגלים

מה הוא השינוי במינים המנויים במתני'

**ר"ש ד"ה והרמוצה.** ובגמ' דידן לא קיימא הך מילתא וכו'. כתבו המהרי"ק (פ"ג ה"ג) והרש"ס דהרמב"ם בפי' בא לישב שלא יסתרו הבבלי והירושלמי. דפירש הר"מ שאיכא מין דלעת שהיא מרה ודרך ליתנה ברמץ כדי למתקה, אבל אין כל דלעת שנותנה ברמץ נקראת רמוצה. וכן הביא התיו"ט מפי' הרא"ש לנדרים (שם). והוסיף שקושית הר"ש היא כפירוש רש"י והר"ן (שם) עיי"ש.

**פי' הר"מ.** הקשות הם הקשואין הירוקין וכו'. והמלפפון הם קשואים לבנים.

מקשה הרש"ס הא הוי כמין אחד לבן ואחד שחור, והרי ילפינן מכלאי בגדים שכה"ג אינו כלאים עד שהיו מחולקים במינם, כמבואר בירושלמי שהביא הר"ש במשנה א'. אלא צריך לפרש כפירוש הר"י מסיפונטי ז"ל דמלפפון היינו המילוניש עגולים קטנים כמו תפוחים.

**פי' הר"מ.** חזרת וחזרת גלים, החסה הגנית והחסא הררית. העולשין ועולשי שדה וכו' הפרדסי והמדברי. כרישין וכרשי שדה, הכרתי הגני והמדברי וכו'. מבאר הביאור ההלכה (פ"ה הי"ח) שמש"כ הרמב"ם ששייך כלאים במין מדברי, הגדל מאליו ולא ע"י זריעת בני אדם. אתי שפיר לדעת הרמב"ם (שם הי"ט) שדשאים העולים מאליהם בכרם, מקדשים. מבואר שיטתו שאין כלאים תלויים במין הנזרע, אלא תלויים במין

מהו רמוצה

קושיא לביאור הר"מ

שמקיימים אותו ואף אם גדל מאליו, ולכן גם במין מדברי הגדל מאליו שיין בו כלאים. ברם לדעת הרמב"ן והר"ן (חולין ס,א) שאין כלאי זרעים נוהגים בדשאים שעולין מאליהם,

צריך לפרש שמשנתנו מיירי ששניהם נזרעו אלא שאחד נזרע בשדה ואחד נזרע בגינה, ומתוך שהגינה נעבדת יוצא הגדל בשדה באופן שונה מהגדל במדבר.

## משנה ג

**משנה.** הוסיף רבי עקיבא וכו'. בביאור דעת רבי עקיבא יש שני דרכים, התוס' אנשי שם הביא מפרשים דלא פליגי ת"ק ור"ע, אלא דת"ק ס"ל שאין צריך להזכיר את המינים שמזכיר ר"ע, כיון שהם מין אחד, ואף שאינם דומים. יתרה מזו הביא המלאכת שלמה בשם הר' יוסף, שהשמיט מלשון המשנה בדברי ת"ק אינם כלאים זה בזה, וא"כ הוי ממש המשך אחד ולא פליגי ת"ק ור"ע.

מדברי חשוב מין אחד, וכאן לגבי השום ושומנית כתב שאחד הוא שום הידוע ואחד הוא שום מדברי וכן כתב גם לגבי בצל והבצלצול, וא"כ מבואר מפורש בדברי הרמב"ם שאינם שני מינים. אלא כתב היד דוד לבאר את מחלוקת חכמים ור"ע שבאמת אינם מין אחד רק כך רק מכנים אותם ומחלקים את שמם. או שמחלוקתם אם שני מינים אלו הם בעצם מין אחד אלא שאחד מין ביתי ואחד מין מדברי או שהם שני מינים שונים.

**אולם מפ' הר"מ** מדויק שפליגי ת"ק ור"ע, מדכתב הר"מ "ואין הלכה כר"ע". משמע שת"ק פליג דהוי כלאים, והלכה כדבריו. וכן בהלכותיו לא הביא הרמב"ם דברי ר"ע. ופירש בתוס' אנשי שם דלפי' הר"מ המינים שהוסיף ר"ע הוי שני מינים, אלא דסבר ר"ע שדמיון צורתם מספיקה כדי שלא יהיו כלאים זה בזה, ות"ק ס"ל שלא סגי. אלא דכבר הקשה היד דוד, שאין לומר שהם שני מינים שכן הרמב"ם ביאר בדברי ת"ק שמין ביתי ומין

**והתוס'** אנשי שם מביא מהשושנים לדוד דהטעם שפליג ת"ק אף על פי שהם מין אחד, אולם היות שטעמם רחוק הוי כלאים זה מזה. [מציין התוס' אנשי שם שדברי השושנים לדוד הם שלא כמו שפירש לעיל, שכשהם מין אחד הגם שיש ביניהם שינוי גדול בטעמים חשוב מין אחד, וע"ע בענין זה במשנה ד]. וע"ע לענין שוי וחלוקת הטעם בין מינים אלו, במשנה ראשונה וביכין אותיות ל"ד ול"ו.

ביאור  
דעת ר"ע

**ר"ש** ד"ה הלפת והנפוס. [בירושלמי]  
 א"ר יונתן כאן הילכו [חכמים]  
 אחר העלין כלומר [ד] לפי שעליהן דומין  
 אהדיי אינן כלאים זה בזה. מעיר החזו"א  
 (סי' ב,ד) שמרהיטת לשון הר"ש נראה  
 שגרס כהאי לישנא בירושלמי, אמנם  
 לפנינו ליתא, אלא רק איתא מימרא  
 בשם ר' יונתן שהביאה הר"ש לקמן  
 מ"ה.

**הקשו** האחרונים דהר"ש במשנה  
 ה' מבאר שכל שיש שינוי  
 בין הפירות אזלינן לחומרא לאסור  
 בכלאים, ומ"ט הכא מחמת שדומה  
 בעלין אזלינן לקולא שאינם כלאים.

עי' לקמן מ"ה ישוב וביאור שיטת  
 הר"ש.

**פי' הר"מ.** הנפוץ הוא הצנון שבארץ  
 מהו הנפוץ  
 הצבי והוא דומה ללפת. וכן פירש  
 הרע"ב. כתב התוס' אנשי שם שאין  
 הכוונה מין צנון ממש, דאי הוי מין  
 צנון לא היו הצנון והנפוץ כלאים  
 זה בזה כמבואר במ"ה, אלא הכוונה  
 דומה לו. אמנם הביא שהשושנים לדוד  
 הוכיח מדברי הר"מ אלו כיסודו, שגם  
 במין אחד כשיש שינוי גדול בטעם בין  
 הפירות הם כלאים זה בזה. ועי' להלן  
 מ"ד לענין תפוח. ובמ"ה ביאור השני  
 לשיטת הרמב"ם.

## משנה ד

דיני כלאי זרעים, שהרי להלן משנה ה'  
 ממשיכים לדון בענין כלאי זרעים. מבאר  
 המלאכת שלמה (במשנה ה) דהטעם  
 לכך הוא דהתנא רצה לנקוט תחילה כל  
 הדברים שאינם כלאים זה בזה, ולאחר כן  
 מתחיל בדברים שצריך להשמיע שאינם  
 כלאים זה בזה. ואילו לגבי המינים שיש  
 כלאים מתחיל בכלאי אילן שבהם סיים  
 (וע"ע משנה ראשונה למשנה ז). לטעם  
 נוסף עי' במשנה ראשונה.

**ויתכן** לפרש שגם משנתנו מיירי  
 לענין כלאי זרעים לפי דברי  
 האחרונים (ראה להלן מ"ז סוף ד"ה)

**משנה.** ובאילן האגסים וכו' אינם  
 כלאים זה בזה וכו' התפוח  
 והחזרד וכו' כלאים זה בזה. בפשטות  
 משנתנו מיירי לגבי איסור הרכבה  
 שהוא איסור השייך באילן, וכן מפרש  
 בחידושי תלמיד הרשב"א (לכלאים)  
 דמה שתני התפוח והחזרד כלאים זה  
 בזה, אין הכוונה לאיסור זריעת כלאים,  
 אלא איסור הרכבה של אילן באילן. ועי'  
 גם חזו"א ג, א, וג.

ביאור  
 כלאים  
 המשנה  
 מדברת

**ואי** מיירי בהרכבה ואינו המשך לדיני  
 כלאי זרעים שנשנו במשניות  
 הקדומות, צריך טעם מדוע הוכנס בתוך



שלדעת הראב"ד (פ"א ה"ו) בשני זרעי אילנות איכא משום כלאי זרעים, אפשר להעמיד את משנתינו לא רק בהרכבה אלא גבי כלאי זרעים.

**ר"ש** ד"ה קרוסטמלין. מין של אגסים. וכ"כ הרע"ב. מבואר שההיתר הוא משום שהן מאותו מין. וכן משמע מדברי הרמב"ם בהלכה פ"ג ה"א-ד, שההיתר במשנתינו הוא מחמת שהם אותו מין, עי' תוס' אנשי שם.

**אולם** מדברי הרמב"ם בפירושו נראה, שאין ההיתר בכל הזוגות שנשנו במשנתנו מחמת שהן מאותו מין, אלא יש שהותרו מחמת דימיון המינים (עי' חזו"א סי' ג סוף א). ובאמת שגם בהלכה הביא שאף לגבי אילן ניתן להתיר על פי דימיון הפירות, רק לא הביא דוגמא לכך (עי' תוס' אנשי שם).

**בעיקר** ההיתר בהרכבה מחמת הדמיון, מקשה החזו"א (שם ג), הרי הרכבה ילפינן היקש מאיסור כלאי בהמה, ובכלאי בהמה החלוקה תלויה במינים ואינם תלויים כלל נידון בדמיון המינים, ומדוע איפוא לגבי הרכבה החלוקה תלויה גם בדמיון המינים. ותירץ החזו"א, דכיון דלולא שמצינו שאיכא איסור כלאים לא היינו מעמידים את הכתוב "למינהו" לאיסור הרכבה, לכן ילפינן הרכבה גם מזריעה. [ולפ"ז אפשר לבאר גם מה שהובאו דיני הרכבה בתוך דיני כלאי זרעים].

**כבר** הובא לעיל קושית התורת זרעים (עמ' מא), שעיקר הסברא קשה כיצד ניתן להתיר הרכבת אילנות מחמת דימיון המינים, שהרי כל ההיתר של דימיון המינים הוא משום שכלאי זרעים האיסור ששני מינים יהיו מעורבבים (כמבואר לעיל), וכל שהם דומים אינו עירבוביא, אבל הרכבה האיסור הוא להרכיב מין על שאינו מינו ואם כן כל שהן שני מינים יש לאסור להרכיב אחד על חברו, והניח בצ"ע. ולדברי החזו"א י"ל שאף שבאמת מצד הדין אין ראוי שהיה תלוי בדמיון, אך כיון דילפינן מהתם דיו לבוא מהדין להיות כנידון.

**ר"ש** ד"ה פרישים. ירושלמי רבי יונה פירוש פרישים אמר אספרלגין, ולמה נקרא שמו פרישין שאין לך מין אילן פריש לקדירה אלא הוא. בפשטות כוונת הירושלמי שהוא מין שאינו ראוי לאכילה אלא על ידי בישול, וכן ביאור בדעת הר"ש היד דוד. וכן מפרש המר"א פולדא בדברי הירושלמי. אולם עי' בשערי אמונה מה שמקשה לפירוש זה. לפירושים אחרים בירושלמי, ראה פירוש שני במהר"א פולדא ושערי אמונה.

**ר"ש** ד"ה עוזרדין וכו'. וזה אי אפשר דלא דמי אהדדי כלל ופשיטא שהן כלאים זה בזה. ועי' ברש"ס שמשום קושיא זו מפרש באופן אחר. וע"ע הערוך ערך פריש.

פירוש פרישים

טעם ההיתר במשנתנו

אם הרכבה תלוי במראית העין

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. בשם רבי יהושע בן לוי כולוהו זוגות זוגות רב אמר כולוהו מין אחד. הירושלמי מביא לרב סיוע מברייטא ומדברי אמורא נוסף. אולם הרמב"ם ג, ד, פוסק כרבי יהושע בן לוי.

**משנה.** התפוח והחזרד וכו' כלאים

זה בזה. הרע"ב פירש החזרד הוא תפוח יערי. וכן פירש הלבושי שרד בחידושי הדינים לסי' ק"ו, וביאר שהטעם דהוי כלאים אף שהם מין אחד, מחמת ריחוק הטעמים ביניהם. והובאו דבריו בפתחי תשובה (סי' רצה, ב).

**הפתחי** תשובה הביא, דהמשכנות

יעקב (יור"ד סי' ס"ט, עי' בתוס' אנשי שם) משיג אדברי הלבושי שרד, ופירש שהחזרד הוא כמין תפוח יערי כלשון הר"ש והרא"ש, ולא שהוא ממש תפוח יערי. ודומים בצורת הפרי והעלין, מש"ה ראוי שלא יהיו כלאים זה בזה, אבל מחמת השינוי הגדול בטעמים הם כלאים. אבל כאשר הכל מין אחד ממש, גם אם יש שינוי גדול בטעמים אין איסור כלאים. וכן עי' בצמח צדק (יור"ד סי' רכ"א) שמקיים כדברי המשכנות יעקב. ועי' במ"ג ד"ה פי' הר"מ הנפוץ.

**ר"ש** ד"ה חזרד. ומשליכין פריו לחזירים. מכאן מוכיח השערי אמונה דכלאים נוהגים גם במאכל בהמה, ולא רק כשישראל מגדלו לצורך

מהו החזרד, שינוי טעם גדול במין אחד

כלאים במאכל בהמה לצורך עכ"ל

בהמתו אלא אף כשמגדלו לצורך בהמות של גוי. דהרי הכא מגדלו לצורך חזירים ולישראל אסור לגדל חזירים, אם כן ודאי מגדלו לצורך הגוי.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. בתחום אריח היו מרכיבין וכו'. עי' בפ"ח מ"א, בדין קיום הרכבת אילנות. ר"ש ד"ה ירושלמי. גוי שהרכיב אגוז על גבי הפרסק [י] אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן וכו'.

**מפשטות** לשון הירושלמי מדייק

הברכי יוסף שרק לישראל אסור להרכיב, אבל לעכו"ם מותר. וכן היא דעת הרבה מהראשונים כמבואר בחזו"א סי' א, א. אולם הרמב"ם כתב (הל' מלכים פ"י ה"ו) שמפי הקבלה למדו שנאסר לכן נח הרכבה והרבעה. וכן היא דעת הגאונים ועוד כמה ראשונים, כמבואר בציון ההלכה פ"א ס"ק ק"ב.

**אולם** המראה פנים והחזון יחזקאל

(פ"ב הט"ו) כתבו להפך, שאדרבה מכאן הוא המקור לדברי הרמב"ם בפ"א ה"ו שאסור לישראל לומר לנכרי להרכיב לו כלאים. דס"ל לרמב"ם שאין לישראל לעשות כן, הפשט שאין הישראל רשאי לומר לנכרי לעשות הרכבה. וכתב החזו"א (מכתב בספר זכרון אבן ציון) שדברי הפנ"מ [המראה הפנים] אינם מובנים, ודקדוקו אינו מובן, כיון שהירושלמי אמר דבריו על אגוז באפרסק.

הרכבה בבן נח

טעם  
ההיתר  
לנטוע  
יחור  
מורכב

**בא"ד.** נוטל ממנו זרע וזורע(ו) במקום אחר. ביאר רמ"י (ס"ס רצה) שההיתר הוא משום שאין האיסור ניכר. וכתב המעדני יו"ט (הלכות כלאים אות צ) שאין צריך לטעם זה, אלא כיון שלא אסרה תורה הפרי והעץ אלא בכלאי הכרם, לכן מותר להשתמש ביוצא מהרכבה. וכל אלו מחוקות התורה, ואין לנו למצוא להם טעם. ונראה שהבין המעדני יו"ט שהטעם שסבר המ"י לאסור הוא משום שיש איסור הנאה מקיום הרכבה, וע"ז השיג המעדני יו"ט שרק בכלאי הכרם התורה אסרה בהנאה אבל ביוצא מהרכבה אין לנו מקור שהוא אסור בהנאה. אך המקדש דוד (סי' סא,ב) מבאר שאין כוונת המ"י לאסור לנטוע היחור משום איסור הנאה, אלא שבא לבאר מ"ט אין איסור משום דהוי כנוטע שני מינים, דהיחור בא משני מינים, וכדמצינו בפרידה שאסור להרביעה בשני מינים כיון שבא משניהם, ומיישב שאין איסור להרכיבן כיון ששני המינים אינם ניכרים. גם איסור הרכבה תלוי בניכר שהוא משני מינים כמבואר ברמב"ם. ויתרה מזו מבואר בחזו"א, שהם מתאחים הוי מין חדש ובטל מהם השם הקודם.

**פי' הרא"ש** (אות ח'). שזפין מפרש בירושלמי הנוטע זיתים ורמונים יחד נפיק מניהון שזפין. הגר"א גורס שיתין ורימין נפיק מבניהון שזפין.

מפרש החזו"א (סי' ג,ח) דהגיה הגר"א, משום שמפורש בירושלמי שאין הזית מקבל איחוי משום מין. ועוד שהזיתים והרימין הוי שני מינים רחוקים זה מזה ולא צריך להשמיע שהם כלאים, משא"כ את שיתין ורימין מדמים אותם בריש דמאי. ועי' בתוס' אנשי שם שאכן השושנים לדוד נשאר בצ"ע איך שייך הרכבה בזית. והביא בשם הלחם שמים שאין הכוונה זית - שמן, אלא הוא פרי אדום הדומה לזית. וע"ע להלן משנה ז בסוף ד"ה ר"ש ר"י מתיר, דאפשר שיש לאסור הרכבה אף במקום שלא מתאחים כלל, שגדר איסור הרכבה הוא עצם מעשה ההרכבה.

**מקשה** החזו"א (שם), למבואר שזופין באו משני מינים, מאי קמ"ל

החידוש  
שהשזופין  
כלאים  
ברימון

מתני' שהם כלאים עם הרימין, דפשיטא דהוי כלאים מחמת המין השני המעורב בו. ותירץ דאפשר לפרש את החידוש הוא שווי העלין והפרי שיש ביניהם מועיל שלא יהיו כלאים. או דבא ללמד את תולדות השזופין שעד השתא לא היה ידוע, ולפי מראית העין היינו מכריעים שהם מין אחד. או דאשמועינן שאין לומר שהשזופין עיקרם מהרימין והשיתין לא התערבו בהם, אלא רק חיזקו את מינם, ובכה"ג שהוא רק חיזוק למין ואינו משנה את הפרי היוצא, הפרי היוצא נשאר כעיקר מינו, קמ"ל שבאמת באו משני מינים.

## משנה ה

כוונת הראב"ד לחלוק לגמרי על דברי הרמב"ם או רק על דין לפת וצנן שהרי רק לגבי דין זה הזכיר בהשגתו, עי' רדב"ז שם וחזו"א].

**מקשים** המהרי"ק (שם) והתוי"ט <sup>ביאור שיטת הר"ש</sup> על דעת הר"ש, הא תני

במ"ג "הלפת והנפוץ אינם כלאים זה בזה", וביאר הר"ש (שם) שהטעם הוא שהן דומים בעלים. אבל בצורת הפרי ובטעם לא פירש הר"ש שהם דומים, משמע מכך שאינם דומים. וכיון שאינם דומים בדברים הללו מה מהני שדומים לעלים, והרי לדעת הר"ש כל שאינו דומה אפילו בדבר אחד אזלינן לחומרא והוי כלאים, כל שכן בלפת והנפוץ דמשמע שאינם דומים בשני דברים. עוד הקשו, מה מקשה הירושלמי שהצנן והנפוס לא יהיו כלאים כיון שדומים בפרי והעלין, הא כיון שאינם דומים בטעם, פשיטא דהוי כלאים דלא גרע שינוי בטעם משינוי בעלין או בפרי, ואדרבה כיון שיש שינוי בטעם ודאי הוי כלאים שהרי עיקר חשיבות הפרי הוא טעמו, ולכן ראוי שחלוקת המינים תהיה תלויה בטעם.

**בישוב** שיטת הר"ש מבאר חידושי מהרי"ח, דס"ל לר"ש שכל שדומה בשני דברים אינו כלאים, וכל הדומה רק בדבר אחד הוי כלאים, אך דוחה פירושו. וישוב זה מתרץ רק את

**ר"ש** ד"ה בירושלמי. אמר רבי [יונה] יש מהן שהילכו אחר הפרי, ויש (מהן) שהילכו אחר העלין. הלפת והצנן הילכו אחר הפרי, הלפת והנפוס הילכו אחר העלין. התיבון הרי צנן והנפוס הפרי והעלין דומין ואת אמרת כלאים, אמר רבי יונה בדה הילכו אחר טעם (ה)פרי. פירוש, אחר [ה]פרי להחמיר, וכן אחר העלין להחמיר, וכן אחר הטעם להחמיר. עולה מביאור הר"ש שדעת הירושלמי שכל שינוי בין המינים - בין אם השינוי הוא בצורת הפרי בין אם השינוי הוא בצורת העלין בין אם השינוי הוא בטעם - יש לומר שהם שני מינים לענין כלאים. אולם שיטת הרמב"ם (פ"ג ה"ו) להפך, שאזלינן בתר כל אחד מהדברים הללו להשוותם למין אחד ולכן מותר לזורעם יחד. ולפי שיטת הרמב"ם מקשה הירושלמי מ"ט הצנן והלפת כלאים, הא דומים בעלין ובפרי. ומתרץ הירושלמי, דאזלינן בתר הטעם, ומבאר הרמב"ם דאזלינן בתר הטעם, היינו שמחמת שהם חלוקים מאד בטעם, אף על פי שהן דומין בעלין ובפרי הוי כלאים. וראה גם רע"ב.

**[הראב"ד]** (שם) משיג על דברי הרמב"ם, "כבר כתבנו לעיל (פ"א ה"ו) שזה שיבוש". ועי' תוי"ט במשנתנו ומשנה למלך (שם) שהוכיחו שרש"י סובר כהראב"ד. ואם

מכוננת  
הראשונים  
מהו השינוי  
להיחשב  
כשני מינים

הקושיא מהצנן והנפוס, שבהם הם דומים בשני דברים, אך לגבי הקושיא מהלפת ונפוץ, שדייקו שהוא שונה בשני דברים עדיין קשה.

**ולישוב** הירושלמי לדעת הר"ש, עי' חזו"א סי' ג ס"ק ד-ה.

**בביאור** שיטת הרמב"ם, נאמרו כמה דרכים:

ביאור  
שיטת  
הרמב"ם

**א.** התוי"ט מבאר, שהן הצנן והנפוס, והן הלפת והנפוס, והן הלפת והצנן, דומים זה לזה או בעלין או בפרי או אפילו בשניהם. אולם הצנן והנפוס חלוקין בטעמם מאוד, לכן הוי כלאים. משא"כ הלפת והנפוס, והלפת והצנן אינם רחוקים בטעמם מאוד, לכן אזלינן בתר המראה. וכן פירש המהר"א פולדא.

**ב.** המקדש דוד (סי' סא ריש אות ד) כתב שאין נראה לפרש כפירוש התוי"ט, אלא ביאר שעיקר החילוק תלוי עד כמה המראה נראה שווה, שהלפת והנפוס מראה העלין שווים ממש, והלפת והצנן מראה הפרי שווה ממש. ובכה"ג אפילו אם יהיה הטעם שונה מאוד שבעלמא הן נידונים כשני מינים [כדביאר ששינוי המינים תלוי בשינוי הטעמים. וכן ביאר גם המעדני ארץ (שם), ולפ"ז מיישב ומבאר את דברי הרמב"ם], מכל מקום אינם כלאים, כיון שאיסור כלאים תלוי במראית העין של ערבוב המינים, וכיון שהם שווים ממש

במראה לא שייך ביניהם כלאים [וע"ע אריכות ביסוד זה בתורת זרעים ריש כלאים]. אבל במקרה שהמראה אינו שווה ממש רק יש דמיון ביניהם, תלוי, אם חילוק הטעם ביניהם אינו רחוק, הם לא כלאים, אבל אם יש ביניהם הבדל גדול בטעם הם כלאים. אולם כשהם מין אחד, אינו צריך שיהיה ביניהם דמיון ממש.

**וכדברין** שיש חילוק בין אם הם שווים לבין אם הם דומים, מדויק ברש"ס. דמבאר הרש"ס את הירושלמי כביאור הרמב"ם, ולגבי הנפוס והלפת נקט לשון שווין בעלין, וכן לגבי צנן ולפת שווין בפרי, אבל לגבי צנן ולפת נקט לשון דומין בעלין ובפרי.

**ג.** וכן פירש המהר"ם שיק (בחי' לזרעים), אלא דהקשה לפ"ז, מה מקשה הירושלמי "התיבון הרי צנן והנפוס הפרי דומה והעלין דומין ואת אמרת כלאים", הא כיון שאינם שווים ממש מנ"ל לגמרא דסגי בדמיון להתיר בכלאים עד כדי שהיא מקשה שלא יהיו כלאים מחמת זה. לכן מפרש את הירושלמי באופן אחר, ולפ"ז ביאר דאפשר שלא פליגי הר"ש והר"מ, עיי"ש.

**ד.** החזו"א (סי' גה) מבאר דהרמב"ם סובר שאינם נהפכים מחמת הדמיון למין אחד, מ"מ מהני הדמיון

לתת להם שם שלא יהיו כלאים זה בזה. והר"ש ס"ל שעל ידי הדמיון הם נחשבים כמין אחד, ולכן אינם כלאים, ועיי"ש שהכריח כדבריו.

**וכדביאר** החזו"א בדעת הר"ש שהדמיון נותן להם שם מין אחד, מבואר להדיא ברמב"ן בע"ז (סו,א) וז"ל, "ויש לפרש, דשלשה שמות דמתני' חלוקין הן אף לענין צירוף ומין במינו, כגון הני דתנן במס' כלאים

הלפת והנפוס והתורבתור התרדין והלעונים [אינם כלאים זה בזה], הוסיף רבי עקיבא השום והשמנית הבצל והבצלצול התורמוס והפסלוס אינן כלאים זה בזה. וכיוצא באלו תמצא בתבלין שמות חלוקין לגמרי והן מין אחד". מבואר בדבריו, שכל המנויים במשנה ג' כולל "הלפת והנפוס" שהיתרם מחמת המראה, חשובים כמין אחד ממש לענין כל הדברים, ולא דווקא לענין כלאים.

## משנה ו

**משנה. הזאב והכלב וכו' כלאים**

זה בזה. נחלקו הראשונים באלו מיני בעלי חיים יש איסור מהתורה בהנהגת שני מיני בהמה, דעת הרמב"ם (פ"ט ה"ז) שהאיסור הוא רק בהנהגת מין טמא עם מין טהור. אולם הר"ש (פ"ח מ"ב) ושאר הראשונים ס"ל שהאיסור הוא גם בהנהגת שני מינים טהורים או שני מינים טמאים. אבל לגבי איסור להרביע בכלאים מודים הכל שנוהג בכל שני מינים.

**וביאר** משנתנו המונה שיש כלאים

בין שני מינים טמאים תלויה במחלוקת זו, וכפי שכתבו היכין והמשנה ראשונה, לדעת הרמב"ם צ"ל דמתני' מיירי דווקא בכלאים דהרבעה, האסורה מדאורייתא בכל שני מינים. או דמיירי

אף בהנהגה דאסורה מדרבנן בכל מילי. אבל הר"ש דס"ל שגם בהנהגה כל שני מינים אסורים, לכן מבאר את משנתנו לשיטתו דמיירי בין לענין הרבעה ובין לענין הנהגה (עי' מלאכת שלמה).

**ר"ש ד"ה כלב כופרי. קטן כעין שועל**  
מהו כב כופרי

וכו'. עי' פי' הר"מ. ורש"י בב"ק (פ,א) פירש שני פירושים, ז"ל "כלבים כופרים, קטנים וננסים הם. ל"א כלבים גדולים של ציידים", ועי' תוס' חדשים.

**ר"ש ד"ה יעלים. פירש בערוך גבי של**

יעל פשוט וכו'. ריבמ"ץ פירש כן ליעלים דמתני'.

**בא"ד. ועל כרחין יעלים דהכא וכו'.**

וכ"כ בפי' הרא"ש והאז"ז סי' רנח.

באיזה כלאים מיירי המשנה

מתי מין  
ישוּבִי עִם  
מְדַבְּרֵי אִינוּ  
כְּלָאִים

**ר"ש** ד"ה ערוד. חמור הבר ומין חיה  
הוא כדתנן בסוף מכילתין ומצוי  
במדבר וכו'. הר"מ בפי' וריבמ"ץ פירשו  
חמור מדברי. תמה המשנה ראשונה  
לפי שיטת הרמב"ם (פ"ט ה"ה) שמין  
מדברי וישוּבִי, כגון שור ושור הבר וכו'  
מותר להרכיב מפני שהם מין אחד,  
מ"ט הכא הוי כלאים זה עם זה.

**ולהלן** פ"ח מ"ו הביא המשנה  
ראשונה דהבאר הגולה  
תירץ, שרק התם חשוב מין אחד,  
משום שמבאר בירושלמי (שם)  
שהמין המדברי עיקרו מן הישוב  
אלא שברח למדבר, ולכן הם נידונים  
כמין אחד. אבל מין אחד שמתחילתו  
היה בו חלוקה בין המין הגדל בעיר  
לגדל במדבר, הם שני מיני אסורים זה  
עם זה. ויש לדקדק כן מלשון הר"ש  
דכתב "חמור הבר ומין חיה וכו'  
ומצוי במדבר", ולא ביאר סתם חמור  
מדברי, אלא משום שהוי מין אחר  
ומצוי מין זה במדבר.

**הדרך** אמונה (פ"ט, ל) מפרש דהוי  
כלאים כיון שיש שינוי גדול  
ביניהם, והוכיח כדבריו מדערוד מין  
חיה וחמור מין בהמה. ועי' בביאור  
ההלכה (שם ה"ה) מה חשוב שינוי  
גדול.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. עוף תנינתה  
תמן, דקתני וכן חיה ועוף כיוצא  
בהן וכו', ומתישב[ת] בכך סוגיא דשור

המקור  
ככלאים  
נעופות

שנגח את הפרה וכו'. השטמ"ק (שם)  
הביא לדברי התוס' שאנ"ץ, דביאר  
שהדיוק התם מדכלל במתני' וכן חיה  
ועוף, ולא קתני בפני עצמה וכן עוף.  
כדמצינו שדייקה הגמ' בחולין (פה),  
(ב), אלמא דין אחד לחיה ולעוף. דאי  
לא כללה, מצינו לומר דכלאים בעוף  
בשני מינים הוא רק מדרבנן, ובדמי  
להדדי לא גזרו כלל. ועי' ברא"ש  
(שם) סי' י"ד ובפלפולא חריפתא  
(שם) אות ג.

**מקשה** התוס' שאנ"ץ (שם), אי  
סמכינן אמתני' (כלאים)  
עדיין קשה, שחצי דיוק חסר מהספר.  
דמתני' דהתם לא הוי ידעין, כי אם  
ממשנת זאב וכלב. ועוד יש להקשות  
דדברי הירושלמי אזלו אליבא דר' יוחנן  
ודלא כריש לקיש, והרי הגמ' בב"ק  
דאמרינן כאן שנה רבי תרנגול וכו' ריש  
לקיש אמר לה. ואיהו ודאי ס"ל דילפינן  
מהכא, כדהקשו לר' יוחנן.

**בא"ד**. ומיהו לאו קושיא וכו' כמו  
שפירשתי שם. התוס' שאנ"ץ  
(שם) מוסיף, דלא גרסינן בירושלמי  
לדברי ר"י ור"ל, דהרי ריש לקיש פליג  
בבבלי. ברם הביא השטמ"ק (שם) בשם  
רבינו ישעיה לירושלמי כמובא בר"ש,  
וסיים וצ"ע לשני התירוצים. ואפשר  
לומר שכוונתו להקשות כדאמרינן,  
דר"ל התם פליג.

## משנה ז

בהמתך בהרבעה אף שדך בהרכבה. וע"ז מקשים הראשונים מ"ט הוצרכו לחדש איסור הרכבה, הרי אפשר לאסור את ההרכבה משום זריעת כלאי זרעים, כדמצינו בירושלמי (פ"ח ה"א) דמחייבים את המרכיב על גבי הגפן משום זריעת כלאי הכרם [ועי' בלשון הכס"מ (שם) והמשנה ראשונה, דכתבו דאם חייבים על זרעים משום כלאים מכ"ש שחייבים על הרכבה].

**וע"ז** תירצו הראשונים, דמשנתינו האוסרת ירק בירק מיירי משום כלאי זרעים, והגמרא בחולין מסתפקת האם יש בירק גם איסור הרכבה, דהרי איכא כמה אופנים שלא שייך איסור כלאי זרעים ובהם אפשר לדון אם לאסור משום הרכבה. א. לאסור הרכבה בחו"ל. ב. בכלאי זרעים בעי מפולת יד, א"כ את הרכבה אי אפשר לאסורה משום כלאי זרעים, שהרי בהרכבה מין אחד כבר זרוע, ולכן צריך את איסור מרכיב גם בא"י, וזהו מה שהמשיכו הראשונים, א"נ אפילו בארץ וכו'. [אך יל"ע, אי לא שייך לחייב בהרכבה משום מפולת יד, מדוע הירושלמי אוסר הרכבה בזרע ע"ג הגפן משום כלאי הכרם, הרי בכלאי הכרם ודאי האיסור רק שאיכא מפולת יד]. ג. לאסור הרכבה לבן נח. ד. לאסור הרכבה בשאר מינים. ונדון להלן בהרחבה בכל

**משנה.** אין מביאין אילן באילן ירק בירק וכו'. הרמב"ם בפ"א ה"ה הביא את כל דיני המשנה, חוץ מדין ירק בירק. וכתבו הנו"כ דלא הביא משום דסבר שירק בירק אין איסור הרכבה, וכוונת המשנה היא לאיסור כלאי זרעים. ועיי"ש מ"ט הרמב"ם פסק הכי ולא חש לספק הגמרא בחולין האם יש הרכבה בירק (עיין ר"ש). ועי' חזו"א (סי' א, טו) שמסיק נמי כדבריהם שהרמב"ם ס"ל שאין איסור הרכבה ירק בירק, אך מקשה על הביאור שכתבו מדוע הרמב"ם לא חש לספק הגמרא, ולכן מבאר באופן אחר, הובא להלן סוף ד"ה בא"ד ונאמרו, ועיי"ש עוד אריכות בזה.

**ר"ש ד"ה** (וירק בירק) [אין מביאין. היינו דאין מרכיבין שני מיני אילן ולא שני מיני ירק זה על זה ו] תימה [ד] בפרק אלו טריפות וכו' עד סוף הדיבור. וכ"כ התוס' שם. וכע"ז בשטמ"ק בב"ק (נה, ב) מהתוס' שאנ"ץ. וכן בתוס' שאנ"ץ בפסחים מז, א ד"ה בשור.

**בא"ד.** [ו] מאי קא מיבעיא ליה מתני' היא דאין מביאין ירק בירק. מבאר התורת זרעים שעומק כוונת הראשונים להקשות, שבפסוק "בשדך לא תזרע כלאים" התחדש שני דינים: א. דין כלאי זרעים. ב. דין הרכבה, דילפינן לה מהקישא מהרבעה, מה

ביאור  
האיסור  
ירק בירק

ביאור  
קושית  
הר"ש  
ושאר  
הראשונים



תירוצו, ועיין בחזו"א (סי' א, יב) שג"כ מבאר שזה תוכן כוונת הראשונים. [וביאורו בקושיית הראשונים הוא רק לפי המבואר בדבריו, שלדעת הראב"ד גם זריעת שני מיני זרעי אילנות אסורים מן התורה].

**בא"ד.** א"נ אפילו בארץ מיבעיא ליה לרבי יאשיה דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד דדלמא מתני' דהכא כרבנן. מקשה החזו"א (סי' א, יב) דהר"ש סותר משנתו. דבמשנתנו מפרש שלרבי יאשיה בכלאי זרעים צריך לזרוע ג' מינים, ולקמן (משנה ט' ובפ"ח מ"א) מפרש דבכלאי זרעים לא מצריך רבי יאשיה ג' מינים. ובתוס' שאנ"ץ (פסחים מז, א ד"ה בשור) נראה דלא פסיקא ליה אם לר' יאשיה בעינן ג' מינים בכלאי זרעים כמו בכלאי הכרם או לא, דבריש דבריו הוכיח דבעינן ג' מינים, אולם מסיים "ומיהו י"ל דה"פ אינו חייב, משום כלאי הכרם, [אבל לא בכלאי זרעים], וכן ודאי נ"ל מההיא דהירושלמי וכו' "עיי"ש.

**וכקושית** החזו"א איש בדברי הר"ש, מקשה רע"א (בחי' לחולין שם) בדברי התוס', שהתוס' (שם) כתבו שלרבי יאשיה בעינן ג' מינים בכלאי זרעים. ואילו התוס' שם (פב, ב ד"ה לאפוקי) וכן ובב"ק (נה, א ד"ה אלא) כתבו דלא בעינן ג' מינים. הרש"ש (חולין) כתב דצריך לגרוס בתוס' "ר' יהודה", והיינו ר' יהודה

דאמר במ"ט דבעינן בכלאי זרעים ג' מינים ובאמת לדעת רבי יאשיה אין ג' מינים בכלאי זרעים.

**החזו"א** (שם) והתורת זרעים פירשו, שאין הכי נמי הר"ש והתוס' ס"ל שלדעת רבי יאשיה בכלאי זרעים

לא בעינן ג' מיני זרעים כמו בכלאי הכרם, אולם לגבי הדין שהזריעה תהיה במפולת יד סבר רבי יאשיה שכלאי זרעים שווים לכלאי הכרם, שבשניהם הזריעה צריכה להיות במפולת יד. ולפ"ז היה ראוי שכל הרכבה לא תהיה אסורה, שהרי אינה במפולת יד, שמין אחד כבר זרוע כשבא להרכיב, לכן הוצרכה התורה להוסיף את איסור ההרכבה.

**ובאמת** שכן מבואר בתוס' שאנ"ץ בב"ק (המובא בשטמ"ק נה, א), דתירץ התוס' שאנ"ץ דנפק"מ לר' יאשיה וכו' [כמו דכתב במשנתנו], והקשה "ואע"ג דלא בעי כל הני [מפולת יד וג' מינים] אלא משום חיוב דכלאי הכרם כדפרישנא בפרק ר"ע, מ"מ בכלאי זרעים נמי בעי חיטה ושעורה במפולת יד". וכן ביאר המעדני ארץ (פ"א ה"א אות ה'). ועי' להלן במ"ט אריכות בענין מפולת יד בכלאי זרעים.

**בא"ד.** א"נ בשאר [מיני] זרעים דרבנן איירי התם, דאמרין בהקומץ זוטא קנבוס ולוף אסרה תורה שאר זרעים דרבנן. מבואר, שלדעת

כמה מינים בעי לר' יאשיה בכלאי זרעים

דעת הר"ש והתוס' במפולת יד בכלאי זרעים

אלו מינים אסורים מדאורייתא בכלאי זרעים ואלו מדרבנן

הר"ש שאר מינים אסורים בכלאי זרעים רק מדרבנן. ומסיים התוס' שאנ"ץ (שם) "ומיהו רש"י ז"ל (במנחות שם) פירש שאר זרעים דרבנן לכלאי הכרם". כוונת התוס' שאנ"ץ לדייק דס"ל לרש"י, דרק לגבי כלאי הכרם נאמר שרק קנבוס ולוף אסורים מדאורייתא, אבל לגבי כלאי זרעים כל המינים אסורים מדאורייתא. ועי' ברש"ש בחולין ס,א שג"כ מעיר שבכלאי הכרם מצינו שרק קנבוס ולוף אסורים מדאורייתא, כיון שרק הם דומים לכרם. אבל בזרעים אין סברא לומר שדווקא קנבוס ולוף יהיו אסורים מן התורה, אלא ודאי שכל שני מינים חלוקים אסורים מדאורייתא.

**וכן** דייק החזו"א (שם) בדעת הרמב"ם, וסיים שמא הרמב"ם סובר דהוא רק מדרבנן. ודייק מדברי הרמב"ן והר"ן (חולין שם) שהובאו לעיל בביאור ספק הגמ' לענין דשאים, דס"ל שבכלאי זרעים הכל מדאורייתא. אך סיים החזו"א שאין הכרח לדייק כן מדבריהם, עיי"ש. אולם עיין חזו"א (שם אות יד) שנוקט שאיסור כלאי זרעים מדאורייתא, בכל המינים. וכן נקט המלאכת שלמה בפ"ב מ"ה בדעת הרמב"ם והר"ן.

**וע"ע** בתורת הארץ ח"ב סי' ז' אות קד, דג"כ מדייק מדברי הר"ן לשני הצדדים. וכן כתב התפארת ישראל בבתי הכלאים (פ"ב אות לח), דהר"ן והתוס' ס"ל דהכל אסור

מדאורייתא. ועי' בתורת הארץ (שם) הדן בביאור שיטת התוס'.

**בא"ד.** אי נמי לבני נח מיבעיא ליה הרכבה בבן נח

דשרו בכלאי זרעים ואסירי בהרכבת האילן וכו'. התוס' בסנהדרין (ס,א ד"ה חוקים) דוחים תירוץ זה, כיון שהאיסור לבן נח הוא רק לר"א, ויש לפרש את הסוגיא בחולין גם אליבא דרבנן. וכן הביא החזו"א (סי' א,א) שכן כתבו התוס' שאנ"ץ בשטמ"ק ב"ק נה,א. וכן הוא דעת עוד הרבה מהראשונים. ועיי"ש עוד אריכות בענין זה. וע"ע במכתב החזו"א שהובא בספר זכרון אבן ציון.

**בא"ד.** ונאמרו בראשונים ובאחרונים תירוצים נוספים ליישב הספק בחולין תירוצים נוספים ליישב הספק בחולין נאסר להרכיב שני מיני דשאים משום כלאי זרעים:

**א.** הרמב"ן (חולין שם) תירץ, דבתוספתא (פ"ג,יג) איכא פלוגתא אי דשאים אסורין משום כלאי הכרם. וספק הגמ' הוא למ"ד שאינן כלאים בכרם, וה"נ אין בהם כלאי זרעים, ומספקינן אי איכא איסור הרכבה.

**ב.** המאירי חולין (ס,א) וההשלמה דין המינים העולין מאליהן לענין הרכבה בברכות (כב,א) פירשו, שהספק הוא כיון שהם מינים העולין מאליהן. וכן ביאר החזו"א (שם), והוסיף החזו"א שאפשר לומר שטעם הדשאים חלוקים, הוא משום שאין להם זרע ידוע.

**ג.** הראש יוסף (חולין) והחזו"א (א,ב) כתבו, דכיון דדשאים הם מיני סרק, ובכלאי זרעים אין איסור לזרוע מיני סרק יחד, ולכן אין לאוסרם משום כלאי זרעים. אולם הרכבה אסורה גם במיני סרק. ואפילו אי בעי דיהיו מין שמקיימין אבל די שמקיימין מין אחד מהם, ולכן שייך לאסור מיני דשאים משום הרכבה. אולם כתב החזו"א שיש לדון, דשמא בכלאי זרעים אף בסרק חייבין במקום שמקיים אותו, עיי"ש. [ע"ע במקד"ד סי' ס"א סוף אות ד, ובביאור ההלכה פ"א ה"ד ד"ה הראויין למאכל אדם, לענין סרק בכלאי זרעים].

**ד.** המקדש דוד (שם ד"ה הקשו התוס') מתרץ, דיש שני מיני הרכבה. אחד, כשחותך בד ומרכיבו באילן. והשני, כששני האילנות נשארין מחוברין בארץ, רק מותח בד מאילן אחד לחבירו. ורק באופן הרכבה השני אפשר לחייבו משום כלאי זרעים, משום דהוי כשני מינים הזרועים סמוך אחד לשני. אבל באופן הראשון דהרכיב בד חתוך בתוך האילן, אי אפשר לחייבו משום כלאי זרעים, משום שכלאי זרעים נאסרו רק כשכל זרע זורע לבדו אלא שהוא סמוך לחבירו ואילו באופן הרכבה זה הרי אין כאן שני מינים זרעים שכל אחד עומד בפני עצמו, ובמקרה כזה יש כאן רק זרע אחד, ואופן זה אפשר לאסור רק משום הרכבה. [ויש לעי' בדבריו מהירושלמי שהובא לעיל, שהמרכיב

שני מיני הרכבה ובאזה יחידות כלכלאי זרעים

ירק ע"ג הגפן לוקה משום כלאי הכרם, הרי דזה גם חשוב זריעת כלאים אף על פי שהם אחד על גבי השני].

**עולה** לכל התירוצים [מלבד למקד"ד], דמתני' דתני ירק בירק אינו כברישה לגבי אילן, שבאילן איסורו רק משום הרכבה, אולם לגבי ירק אף ששייך בו גם איסור הרכבה מכל מקום משנתנו אינה מדברת ביחס לאיסור זה אלא לגבי איסור זריעת כלאי זרעים, והגמ' בחולין דנה לענין הרכבה.

**ה.** אמנם המהרש"א בחולין (שם) והגר"א בביאורו (יור"ד סי' רצה,ב) פירשו, שמשנתנו מיירי רק לענין איסור הרכבה, וודאי אסור להרכיב אף ירק בירק. וספק הגמ' הוא רק אם יש באיסור זה מלקות או לא. ודייק המהרש"א, שהספק הוא רק על חיוב המרכיב ואין הספק האם מותר להרכיב או לא דזה ודאי אסור, מדמעמידה הגמ' את הספק "הרכיב ב' מיני דשאים וכו'", ולא מעמידה את הספק כך "מהו להרכיב שני דשאים וכו'", והיינו משום שודאי אסור להרכיב, ורק יש ספק מה הדין אם הרכיב האם חייב או לא.

**ולפ"ז** מבאר המהרש"א, מדוע הרמב"ם בפ"א ה"ה לא מביא את דין ירק בירק, משום דהתם מיירי לענין מלקות, ולענין ירק בירק אין מלקות, כיון שסלקא בתיקו אי איכא מלקות,

הטעם שוליא הרכבה באילן בירק

ומספק אין לוקים. אך מקשה החזו"א, דהניחא דלא נקט הרמב"ם את דין ירק בירק לענין חיוב מלקות, אך עדיין קשה מ"ט לא הביא דין ירק בירק לענין איסור. אלא ביאר החזו"א, שהרמב"ם לא הביא לדין ירק בירק, כיון שמכך שכתב הירושלמי שליכא איסור הרכבה בבן נח מוכח דסברי שאין איסור הרכבה בזרעים, וכן כתב התורת זרעים. [ופליג החזו"א בזה אפירוש הגר"א (שם), דחילק בין דינא דבן נח שהוא ספק, לדין חו"ל שאסור, וביאר הגר"א שזה היא דעת הטור. והחזו"א הקשה דלא אתפרש החילוק בין בן נח לבין חו"ל, והרי מחד קרא נפקא, וכ"כ המנחת חינוך (מצוה רמה, יט) שאין לחלק. ועי' בפנ"י בסוף פ"ק דקידושין בקונטרס בענין חדש]. וע"ע בענין זה בכתבי קהלות יעקב זרעים סי' טו.

**ר"ש ד"ה רבי יהודה מתיר ירק באילן**  
וכו'. התוי"ט מבאר את תירוץ הירושלמי, דרבי יהודה סבר שהתורה אסרה את ההרכבה רק כשע"י ההרכבה נעשה מין חדש, וזה שייך רק כשמרכיב אילן באילן או ירק בירק. אבל אילן בירק או ירק באילן, אע"פ שיונקים זה מזה, אך מאחר שאינם מתאחים ונעשים מין חדש, אינו אסור מן התורה.

**[הגר"א]** בשנות אליהו מבאר, דרבי יהודה לא פליג באילן בירק, וביאר באופן אחר את התוספתא שהוכיח התוי"ט כדבריו. והביא הגר"א

ראיה לדבריו מהגמ' בסוטה מג,ב, עיי"ש. ומבאר החזו"א (סי' ב, טז) דהטעם לדעת הגר"א שר"י פליג שרק ירק באילן אין איחוי חשוב, אבל לגבי אילן בירק יש איחוי חשוב כדי לאסור משום כלאים].

**מעיר** המראה פנים, דלפי התוי"ט חוזרת קושיית הירושלמי, דתפוח ואבטיח הוי אילן בירק, ואמרין לעיל משנה ב' שהן מתאחין ונעשין כלאים. אלא צ"ל שהביאור בתירוץ הירושלמי, דשאני התם דהוי זרע ממעי הירק וזרע ממעי התפוח ונותן זה בצד זה, ובכי האי גוונא מתאחה האילן עם הירק. משא"כ במשנתנו שנוטל את הירק הנטוע וגדל כבר ומרכיבו באילן, בהא ס"ל לרבי יהודה שאינם מתאחים. וצ"ל לרבנן דס"ל שהרכבה היא גם מה שמין אחד יונק יחד עם מין אחר, ואף על פי שאינם משתנים להיות מין חדש.

**מקשה** החת"ס (יור"ד סי' רפז) על עיקר היסוד המבואר

בתוי"ט, שכל שאין נעשה מין חדש ליכא איסור הרכבה. הא כיון שילפינן הרכבה מהרבעה, והרי הרבעה אסורה גם שלא משתנה למין חדש (עי' פ"ח מ"ד), והיינו משום שהאיסור הוא עצם עשיית מעשה ההרבעה. אם כן צריך להיות שגם האיסור הרכבה יהיה עצם עשיית הרכבה ואף אם לא יוצא מכך מין חדש. ומיישב החת"ס, דצ"ל שרבי יהודה סובר דאכן לא ילפינן הרכבה

הטעם  
שליכא  
הרכבה  
באילן  
בירק

הרכבה  
שלא יוצא  
מין חדש

מהרבעה, וכדמוכח מדמבאר הר"ש (מ"ט) שרבי יהודה סובר שבעינן שלשה מינים בהרכבה כיון דבעי כלאים בהדי שדך, ובהרבעה הרי ודאי א"א לומר כן, כמבואר בר"ש בפ"ח מ"א. א"כ ודאי שלדעתו לא ילפינן הרכבה מהרבעה. ועיי"ש שביאר באופן אחר פלוגתת ת"ק ורבי יהודה.

**המקדש** דוד (סא,ד) מקשה מאידך גיסא, דבירושלמי מוכח שכל שאין הפרי משתנה אף שיונקים אחד מהשני שרי לכו"ע - היינו מדמבעיא להתיר זית בתמרה משום שאינו משתנה - ומ"ט הכא אוסרים רבנן הרי אינו מתאחה. [והתורת זרעים הקשה כעין זה על דברי החתם סופר הנ"ל, דמבואר בירושלמי דאפילו לצד שאסור זית עם תמרה כיון שהוא עתיד למתקה, היינו שמשנה ומוסיף דבר בתמרה אבל אינו משתנה למין חדש ואפילו הכי אסר, וקשה אדברי החת"ס]. וע"ע בחזו"א סי' ב ס"ק י"ב-י"ג בביאור הירושלמי.

**בא"ד.** תמן אמר נוטל אדם וכו' ונותן לתוך גומא ומתאחין. כתב הב"י (סי' רצה) מדנקטה התוספתא לישנא דנותנים, מוכח כשיטת הרמב"ם (פ"א ה"ו) והרא"ש (הל' כלאים סי' ג) שמותר לזרוע זרעונים עם זרע האילן, וכן לזרוע תערובת של זרע האילנות ביחד. וכן ציין הבאר הגולה שמקור ההלכה להיתר זריעת זרעונים עם

דעת הרמב"ם בדיון זריעת זרעונים עם זרעי אילן, ומקור דבריו

זרעי אילנות, הוא מהירושלמי. ובבדק הבית חזר והביאם הב"י ואין המקור מהירושלמי, אלא מהתוספתא (פ"א ה"י) דלהדיא תנינא התם דמותר לזרוע בכה"ג.

**הקשו** המעדני יו"ט (שם אות פ) והגר"א (סי' רצה,ה), איך מצינו לומר שהירושלמי הוא מקור הלכה זו, הא אדרבה מדברי רבי יהודה מוכח דאסור בכה"ג, וכדהביא הר"ש דהירושלמי רמי דברי רבי יהודה אהדדי. ותירץ הגר"א שאכן אין כוונת ר' יהודה לאסור זריעת גרעיני תפוח עם גרעיני אבטיח, אלא כוונתו דכיון שמלפפון נעשה משני מינים הללו הוא מין אחר מהקישות ואסור לזרעו יחד עמו [עי' בביאור הגר"א לירושלמי]. והא דנקט בלשונו לגבי זריעת גרעיני אבטיח ותפוח נעשין "כלאים" אין הכוונה דאיכא איסור כלאים, אלא מפני שכל דבר הנעשה משני מינים נקרא כלאים. אבל אה"נ אין איסור לזרוע יחד את התפוח והאבטיח. וע"ע בגליון הש"ס לירושלמי. [ויש מקום לתרץ לפ"ז את קושית המראה פנים אדברי התו"ט, אולם אי אפשר לומר דהכי מפרש התו"ט את הירושלמי, משום דבמעדני יו"ט מקשה על דברי הב"י, וע"כ דלא ס"ל הכי].

**והטעם** שאין כלאים בהם ביאר הפרישה (שם אות ד), שאינם מתאחים ולעולם ניכר שהם שני

מינים. ולפ"ז כתב המעדני ארץ (שם אות ג) שאם זורע אותם בגומה אחת ומרכיבם ממש, אסור גם משום כלאים. [לכאורה תירוצו זה תלוי בנידון הנ"ל אי בעי בהרכבה מין חדש]. ובביאור הגר"א לירושלמי ציין לדברי הירושלמי פ"ק דפאה ה"ד, שאין לזרעי אילנות שם זרעים. וע"ע בתורת הארץ ח"א סי' י"ז.

**בעיקר** דין זריעת זרעונים מעורבין עם זרעוני אילן. דעת

בדעת הראב"ד זריעת בזרעית זרעי אילן עם זרעוני גינה

הראב"ד (שם) שאסור לזורעם כאחד. ועי' בהשלמה בברכות (כב,ב) שהאריך להשיג לשיטה זו. וכן הב"י והגר"א (שם ס"ק ה) הקשו לשיטה זו. אמנם כדעת הראב"ד דייקו הב"י והב"ח (ריש סי' רצה) והש"ך (שם סק"א) והט"ז (ס"ק ב) מדברי הטור. אולם הגר"א כתב דיש ט"ס בדברי הטור, וודאי הטור לא סובר כן. ויעוי' עוד בחזו"א סי' ג,יא.

**ודנו** האחרונים בדעת הראב"ד, האם לדעתו האיסור הוא מדאורייתא

או מדרבנן. ומקושית ההשלמה והגר"א (שם) על דעת הראב"ד מהגמרא בבכורות (נד, א), דילפא שאין תורמין מין על שאינו מינו מדגן ותירוש מק"ו שאין בהם כלאים, מוכח דס"ל שלדעת הראב"ד האיסור מדאורייתא (עי' חזו"א שם, וכרם ציון כלאים עמ' צ). וע"ע ברדב"ז פ"א ה"ו, ועי' במקורות וציונים שם. ומדברי הט"ז (שם) מבואר שדברי הראב"ד הם רק חומרא, וע"ע בחזו"א שם.

**עוד** דנים בדעת הראב"ד, האם האיסור רק בזרעים עם זרעי

זריעת שני מיני זרעי אילנות

אילנות, או גם שני מיני זרעי אילנות. הדרישה (סי' רצה,א) כתב דאיכא איסור גם בשני מיני זרעי אילנות, וכן מדויק מדברי הגר"א הנ"ל, כמבואר בחזו"א שם. וכן נראה מדברי התורת זרעים (עמ' מג) מדכתב שלדעת הראב"ד בכל הרכבת אילנות איכא משום איסור קיום כלאי זרעים.

**אולם** בט"ז (שם) נראה, שהוא רק בזרעים עם זרעי אילן ולא בזרעי

אילנות, וכ"כ הברכי יוסף (שם) סעי' ב. ואם אכן לדעת הראב"ד אין איסור בשני מיני זרעי אילנות, כתב בפאת השדה שאין להוכיח מהתוספתא והירושלמי דלא כהראב"ד, מכיון שאפשר להעמיד את התוספתא וירושלמי בזרעי אילנות, אבל זרעי אילנות עם זרעי הירק ניתן לומר שאסור לזרוע.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. תני מנין שאין מרכיבין עץ סרק על עץ מאכל וכו'

ת"ל את חקותי תשמרו. מדייק המשנה

ראשונה ממה שהרמב"ם לא הביא דין זה, אלא כתב (פ"א ה"ה) "כיצד המרכיב אילן באילן, כגון שהרכיב ייחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח, הרי זה לוקה מן התורה". משמע שרק כששני המינים עצי מאכל איכא איסור הרכבה, אבל אם מין אחד הוא סרק אין איסור הרכבה. וכ"כ הרדב"ז פ"ב הי"א (הובא להלן ריש משנה ח).

דעת הרמב"ם בהרכבת סרק ע"י מאכל, ולהפך

**אמנם** התורת זרעים נוקט, שאף לדעת הרמב"ם לוקה על הרכבת אילן מאכל וסרק, והגם שאיסור הרכבה לא נאמר לגבי סרק וכפי שהדגיש הרמב"ם דהביא לגבי איסור הרכבה רק עצי מאכל, מכל מקום איסור הרכבה איכא גם אם רק עץ אחד הוא עץ מאכל. והוכיח שגסי שמין אחד נוהג בו איסור הרכבה, מדלוקה המרכיב ירק באילן, אף שבירק לא נוהג איסור הרכבה, והיינו משום דסגי שיעשה מעשה הרכבה באילן, וע"ע להלן סוף ד"ה בא"ד באילן.

**בא"ד.** משמע שעץ סרק אע"פ סרק לא אסיר. עי' בפ' הרא"ש, וכ"כ הרא"ש בהלכותיו (סי' ב) דמותר להרכיב סרק בסרק. והביא הברכי יוסף (סי' רצה סעי' ו), שכן התירו האגודה ורבינו ירוחם. וכן נראה שפסק השו"ע רצה סעיף ג, עיי"ש בש"ך ס"ק ג ובביאור הגר"א ס"ק ז.

**אמנם** הרש"ס כתב, נראה כהגירסא שאסור, א. מדסתמה המשנה לאיסור אילן באילן, משמע בין מאכל ובין סרק. ב. דאי מותר סרק בסרק, מ"ט אסור מאכל ע"ג סרק. ג. דבכלאים לא אזלינן בתר עשיית פרי, אלא שמכחיש חוכמת היוצר וזה שייך גם בסרק בסרק.

**ובדעת** הטור כתב הב"י (סי' רצה), דמריש דבריו נראה שמותר סרק בסרק, כדברי הר"ש. אך מהמשך דבריו נראה שאסור. ויעוי' בדרכי משה

(ס"ק א) ובדרישה (ס"ק ג) שביארו, שגם הטור סובר שסרק ע"ג סרק מותר, ודחו את דיוק הב"י שמסוף דברי הטור משמע שאסור.

**בא"ד.** ושמא היינו טעמא כיון דעץ סרק ניהו אפילו מין בשאינו מינו כחד מינא חשיב. מפרש החזו"א (סי' ב, יח), דמבואר בר"ש שמיני סרק הם בכלל המינים האסורים בהרכבה, אלא שבין סרק לסרק לא שייך הרכבה. ומבאר החזו"א שהטעם שהר"ש מבאר כן, דאל"כ ואין אילנות סרק בכלל האיסור, לא היה איסור להרכיבם גם על גבי אילן, וכמו שמצינו לגבי כלאי זרעים שאם מין אחד לא בכלל האיסור אין איסור כלאי זרעים. ולפ"ז מוסיף החזו"א דכיון שאילנות סרק בכלל איסור הרכבה, א"כ גם אם ירק בירק אין איסור הרכבה (ראה לעיל דעת הרמב"ם), מ"מ אסור להרכיב ירק ע"ג אילן סרק, וכן להפך. [ועי' לעיל דברי התורת זרעים בדעת הרמב"ם].

**יש** לעיין מ"ט אכן כל אילנות סרק חשובים כמין אחד, והחוש מעיד שאיכא כמה מינים, כלשון החתם סופר (שו"ת סי' רפז). וכן הקשה אבני נזר (או"ח סי' תפה) דאין לומר שארז בלבנון, הוא חד מינא עם האזוב אשר בקיר. ואכן, כתב האבני נזר דמדנקט הר"ש לשון "שמא", הרי שנתן הר"ש פתח לבאר באופן אחר את הטעם שמותר סרק בסרק, ולכן ביאר באופן אחר את טעם ההיתר, עיי"ש.

הטעם שאין איסור הרכבה בסרק

דיו הרכבת סרק בסרק

**וביאריו** החת"ס והישועות מלכו, דהטעם ההיתר הוא, שהרכבה ילפינן ממעשה בראשית מדכתיב "למינהו" לגבי אילנות, והתם כתיב "עץ פרי עושה פרי", מש"ה ממעטינן מאיסור הרכבה מה דלא עביד פרי, לכן אף שאילנות סרק חלוקים במינם אין בהם איסור הרכבה. וכתב דלפ"ז אף בזרעים דעבידי לריח מותר לזרוע כלאים, אף שחלוקין במיניהם. ובאמרי בינה (שו"ת סי' י) הביא שנחלקו בזה האחרונים.

**וליישוב** קושית החת"ס והאבני נזר על טעם הר"ש, י"ל כמבואר בחזו"א (שם), שג"כ מוכיח דאיכא כמה מינים באילני סרק, אך מפרש שצ"ל שאין חילוק המינים הללו חשובים כדי לדונם כשני מינים לענין איסור הרכבה זה בזה. ואפשר שכווננו כפי שכתב המקדש דוד (סי' סא, ד ד"ה ועוד נראה לומר) ששינוי הטבע תלוי בטעם הפרי ולא בשינוי העליון. לכן סרק בסרק, חשוב כמין אחד, אפילו שיש שינוי גדול בצורת העלים. אבל מאכל בסרק אסור, כיון שהם שני מינים שונים.

**מוסיף** המקדש דוד, דאפשר לומר שאף אם שני אילנות סרק נידונים כשני מינים שונים, אולם לא שייך בפועל לעבור בהם על איסור הרכבה, כיון שאיסור הרכבה תלוי בכך שההרכבה תביא לשינוי הפרי, וזה הרי לא שייך סרק בסרק. ולדרך זו ביאר שסיבת האיסור כשמרכיב מאכל בסרק, דע"י כך הפרי משתנה. וכעין דרך זו ביאר החזו"א (ס"ק א, טו) דעת הסוברים שאין הרכבה ירק בירק ואפ"ה נאסר ירק באילן, והיינו כיון שעל ידי הרכבה זו משתנה פרי האילן.

**והנה** מוכיח המשנה ראשונה לעיל (משנה ד), שבאילן לא קובעים את חילוק המינים על פי המראה, מדמצינו שאין כלאים בסרק אף ששונים במראה. ולפי הטעם שהיתר בסרק לפי שאין בהם חילוק מינים, אפשר לומר שרק במין אחד אין בו חילוק מראה סיבה לדון כשני מינים, אבל בשני מינים יתכן שאף שינוי מראה קובע חלוקת מינים.

## משנה ח

באילן, ועי' ברע"ב. מבארים המשנה ראשונה והרדב"ז (פ"ב הי"א) דהטעם שהוצרכה המשנה ללמדנו שיש איסור במינים אלו, הוא להשמיענו שאין סדן

**משנה.** אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה, אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן. בפשטות האיסור משום הרכבת ירק

טעם  
איסור  
ירקות  
בסדן  
השקמה



נקרא אילן סרק, והיינו משום דס"ל שמותר להרכיב אילן מאכל באילן סרק. ועי' בביאור ההלכה (שם) שדחה דבריו.

## החזו"א (סי' ב, טו) מבאר דקמ"ל

בכל המינים המנויים במשנתנו שאף שאינם מתאחין להעשות מין חדש אלא כל מין ממשיך לגדל את מינו, מ"מ מיקרי הרכבה (ועי' בענין זה, לעיל משנה ז). וע"ע שם ס"ק יח דמרחיב את הנידון מהו החידוש בכל מין השנוי במשנתנו. אולם בביאור ההלכה (שם) פירש בדעת הרמב"ם שאין טעם האיסור משום הרכבה כיון שאינם מתאחים, אלא מיירי שזרע ע"ג שני מיני ירקות שהם כלאים זה בזה. והביא שכן מפרש בפירוש רבינו נתן.

## ר"ש ד"ה קידה לבנה. מין אילן אבל

סתם קידה מין ירק, כדמשמע בפ' בכל מערבין וכו'. מעיר החזו"א (שם) דמלשון הר"ש משמע שלא גרס בגמ' בעירובין, הא פריך ומשני קדה לחוד וקדרה לבנה לחוד, אלא הר"ש כתב כן מדעתו.

## ר"ש ד"ה מקירו. מלשון קור שתהא

מקירו אי נמי וכו'. המלאכת שלמה הביא דהקשה הרי"א דשני פירושים אלו מוקשים, א. שאין סברא דתאנה שהיא מאכל אדם תהיה טפלה לחצב שאינו מאכל אדם. ב. שאינו כשאר מתני' שמלת "שתהא" חוזרת על האחרון, עיי"ש. אלא ביאר, שגם הכא

הפירוש שתהא מקירו

נותנין יחור של תאנה לתוך החצוב וכו', והטעם שנותנים את היחור כך, מכיון שאינו נקלט היטב כשהוא לבדו והחצב עוזר לו להקלט. וכתב דהוא מעשים שבכל יום שעושים כן בעשבים שאין להם שורש, שנוטעים אותם בתוך שעורה וע"י כך הם יונקים.

## הפתחי תשובה (סי' רצה ס"ק א)

הביא דברי החתם סופר בתשובה (סי' רפז), המתיר לנטוע בכה"ג, ואינו אסור משום אילן בירק וכדומה משום הרכבה מתחת לקרקע. ואף אי איכא איסור הרכבה מתחת לקרקע, הוא רק אם אח"כ יגדל ויצא המין החדש. אבל אם יתבלה בקרקע ולא יצא, וכל הרכבתו כדי שישרש מין אחר, מותר. החזו"א (סי' ביז) מסתפק בעיקר דברי החתם סופר. ועי' בתורת זרעים סוף משנה ז דמקשה אדברי החת"ס.

## בא"ד. דאי משום זרעים תחת הגפן

יחידי שרי. משמע דרק בגפן יחידית לא חיישינן לכלאים מתחת הקרקע, והקשה השערי אמונה, שהרי בכרם לא חיישינן לכלאים מתחת הקרקע, ועיי"ש מה שנדחק.

## בא"ד. 'ושמא סבר כר"ע דאמר

עבודת הגפן ג"ט. מעיר הרש"ש, דבירושלמי (שם) איתא להדיא "ר"י בשם רב הלכה כר"ע", ועי' להלן בפ"ו סוף מ"א.

אם מתני' אליבא דרבנן או ר' עקיבא

מתי יש לחוש להרכבה מתחת לקרקע

## משנה ט

הוא לשון הר"ש והרא"ש לגבי כלאים]. ועיי"ש באגלי טל דביאר דלרמב"ן שיטה חדשה בגדר ההיתר, דבעי שיהיו העלין מגולין משני טעמים: א. משום שאינו כדרך זריעה. ב. שאין כוונתו לזריעה.

**ולקמן** מביא הר"ש את דעת הערוך דבעינן שיהיה מקצתו מגולה, דאי כולו מכוסה ורק העלים מגולים הוי דרך זריעה. וכתב הר"ן דלדבריהם סגי בהכי ואין צריך שיהיה אגודה, דעצם זה שהוא מגולה אין דרך זריעה בכך.

**הרמב"ם** (פ"ב הי"ג) ס"ל שרק אי איכא שני התנאים, מקצת העלים מגולים וזורעם באגודה, אין לחוש משום כלאים. אבל אי איכא רק אחד מהתנאים, חושש משום כלאים. והשיג הראב"ד דסגי באחד מהם. ויעוי' בנו"כ ובמפרשי הירושלמי שפירשו, שפלוגתתם תלויה בביאור הירושלמי.

**מבאר** התורת זרעים, שהרמב"ם הצריך את שתי התנאים לשני עניינים שונים: מקצת העלין מגולין, הוא כדי שיהיה היכר שאין כאן זריעת כלאים. ואגודה, הוא להיכר שאינו רוצה בהשרשתן, ולא יאסר מצד מקיים כלאים. לפ"ז מיישב התורת זרעים את קושית האחרונים, דהכא מצריך

**משנה.** ר' יהודה אומר אינו כלאים עד שיהיו שני חיטין ושעורה

וכו'. מעיר המקדש דוד (סא, ב ד"ה הנה בנתערב) לדעת הרא"ש והרע"ב לקמן (פ"ב מ"א) דשייך ביטול של מיעוט זרעים ממין אחד ברוב זרעים ממין אחר, ובלבד שהתערובת נעשתה כל עוד שלא נזרעו הזרעים ונעשה כלאים [ולאחר שנעשו כלאים לא נאמר ביטול מין אחד בחבירו, עיין לקמן פ"ב מ"א ופ"ט מ"א], אם כן הכא שיש שני זרעים של חיטים וזרע אחד של שעורים יתבטל זרע השעורה בתוך החיטים. וכתב המקדש דוד, שאה"נ שאם היו הזרעים מעורבים קודם הזריעה, בטל זרע השעורה ברוב חיטים. ועל כרחק צריך לומר שהכא לא היה מעורבים שני המינים לפני הזריעה, אלא שבידו אחד מחזיק מין אחד, ובידו השניה מחזיק מין שני. וע"ע בזה במעדני ארץ פ"ב ה"א.

**ר"ש** ד"ה הטומן לפת [וצנונות]. להשתמר בקרקע שכן דרכן,

ובטומן אגודה מייירי וכו'. כן פירשו שאר הראשונים בשבת נב, ובעירובין עז, ב. ומצינו חילוקי דברים בטעם שצריכים לאגודה. הר"ש כותב "שעל ידי כך גלי דעתיה שלא ניחא ליה בהשרשתן". אולם הריטב"א (בשבת) כתב "שע"י האגודה אין על זה שם זריעה". [כן

כ"ר יהודה מ"ט ליכא ביטול ברוב

ביאור ההיתר בטומן

הרמב"ם את שני התנאים, ואילו לגבי שביעית כתב הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"א הט"ו) שאם היו מקצת עלים מגולים אין צריך לחוש משום שביעית, ואינו מצריך שיזרע באגודה. ולדבריו אתי שפיר, כיון שבשמיטה האיסור הוא רק הזריעה, לכן סגי בהיכר שהעלים מגולים ואינו זורע, אך אין צורך שיהיה אגודה להיכר שאינו רוצה בקיום, משא"כ בכלאים שיש גם איסור קיום לכן צריך שיהיו באגודה. ובספר פאת השדה מקשה על דברי התורת זרעים, שהצורך באגודה הוא כדי שיהיה היכר שלא היה איסור קיום, הרי הרמב"ם בהלכותיו מבאר שהחשש במתני' הוא משום הרכבה השייכת בכל האילנות [כמתבאר להלן], ובהרכבה אין איסור קיום [וכדביאר התורת זרעים במ"ו].

**כתב התוס'** אנשי שם, דלדעת הראב"ד שאין צורך בשתי התנאים אלא סגי באחד מהם, אתי שפיר לישנא דמתני' דנקטה לפת בלשון יחיד, ולגבי צננונות נקטה לשון רבים. דקמ"ל דלפת אף שהוא יחיד אם היו מקצת עליו מגולים מותר, ובצננונות שההיתר הוא משום אגודות נקטו לשון רבים, והא גופא קמ"ל מתני', דבחדא מנייהו סגי. אולם לדעת הר"ש והרמב"ם דמצריכים תרתי, קשה מדוע המשנה שינתה את לשונה. ועוד הקשה מ"ט נקטה המשנה לשון אם היו מקצת "עליו" מגולין, ולא נקטה עליהן

בלשון רבים שהרי לדבריהם צריך עלים מגולים גם באגודה. וצריך לומר בדוחק דנקטה חד בלשון יחיד וחד בלשון רבים, לאשמועינן דמיירי ברבים שנעשו יחיד, והיינו ע"י אגודה.

**ר"ש ד"ה אם היו מקצת עליו מגולין.** לענין שבת נקט דוקא בכה"ג וכו'.

ולענין כלאים ושביעית ומעשר נקטיה לרבותא, דאע"ג דמיחזי כדרך שתילה במה שמקצת העלין מגולין, אפ"ה אינו חושש כיון דאגודה טמן, וגלי [א]דעתיה דלא ניחא ליה בהשרשתו. הר"ש להלן מביא את דברי רב האי גאון, שבמקצת עלין מגולין הוי זריעה, ומבאר שכיון שהוי זריעה לא די שהזריעה נעשת באגודה כדי להפקיע שאינו דרך זריעה, ורק אם מקצת הפרי מגולה אינו דרך זריעה (הובאו דבריו בערוך והביאם הר"ש להלן). מעיר החזו"א (סי' ג, יג) דעולה מחלוקת בסברות הפוכות במציאות, אם דרך זריעה במקצת עלין מגולין, או אדרבה הוי היכר שאינו רוצה בזריעה, כמבואר בדעת הרמב"ם (הובא לעיל).

**התוס'** בשבת (נ, ב ד"ה מקצת עליו) דוחים את דברי רב האי, ואין צריך היכר מחמת שנראה שיש כאן זריעה, דאין נראה כאן זריעה גמורה כיון שלא הושרש. ברם דעת רב האי גאון (הביאו הריטב"א שבת שם), דמיירי אף בהושרש. והביא הריטב"א דנחלקו בזה הראשונים, י"מ דלענין שבת מיירי דלא הושרש, אבל לענין מעשר וכלאים

אם היתר  
בטומן  
הוא גם  
בהושרשו

מיירי בהושרש, ומתני' לצדדין. וכ"פ הרשב"א והר"ן בשבת. אבל דעת התוס' דכולה מתני' מיירי בדלא הושרש, כן משמע מדמיישב לדברי הערוך. וכ"כ בדעת התוס', הריטב"א שם, והרשב"א עירובין עז,א.

**אמנם** החזו"א (סי' ג,יג) נקט בדעת התוס', דרק לענין שבת מיירי שלא הושרש, וכן משמע מדברי התוס' (שם) בד"ה הטומן. והוסיף החזו"א, שאפילו אי נימא דלענין שביעית ומעשר אם נשרשו והוסיפו יש בהם איסור שביעית וחייבים במעשר, אולם לענין כלאים אף אם הושרשו והוסיפו אינו נאסר כיון שלא ניחא ליה ואינו דרך זריעה. וע"ע בביאור דברי התוס' והסתירה בדבריהם, באפיקי ים (ח"ב סי' ד ענף א בגה"ה). ומיישב האפיקי ים לדחיית התוס' לפירוש הערוך, דאין כוונת הערוך דהוי זריעה מחמת שנזרע והושרש, אלא כיון דהוי דרך זריעה איכא איסור זריעת כלאים על עצם מעשה הזריעה, ואף שעדיין לא הושרש ולא ניחא ליה בהשרשתן.

**יל"ע** אם ר"ש פליג ולדעתו סגי באגודה, מדלא תירץ כהתוס' שלא הושרש, וסובר הר"ש שאף אם הושרש מותר, וכדמסיים כיון דלא ניחא ליה בהשרשתן, ועי' לקמן. ובפי' ריבמ"ץ כתב מפורש בד"ה ולא משום שביעית ובד"ה ולא משום מעשרות, דמיירי שלא הושרש.

**ר"ש** ד"ה לאו משום כלאים. בכרם. כן הוא גם לשון רש"י בעירובין

עז,ב ד"ה אינו חושש. מדנקטו שלא בעי למיחש לכלאי הכרם ולא נקטו שהכוונה שלא בעי למיחש נמי לכלאי זרעים, משמע דליכא כלאי זרעים בלפת וצנון, והם חשובים מין אחד, וכן היא דעת הרמב"ם פ"ג ה"ו. אולם התוי"ט והלח"מ (שם) דייקו דאדרבה יראה דסבירא להו כהראב"ד (שם) שמשיג על דברי הרמב"ם, וסובר שלפת וצנון הוי כלאים זה בזה [ע"ע בדעת הראב"ד פ"א ה"ו]. וביאר התוי"ט את דיוקו, כיון דהלכה כר' יאשיה דבעי שני מינים עם הכרם, ומדביארו רש"י והר"ש שהיה מקום לחוש לכלאי הכרם אילולי שלא רוצה בהשרשתן, מוכח דהם שני מינים שונים, ולכן הם יכולים להיות כלאים עם הכרם. ובאמת דלעיל מ"ה מבואר שהר"ש ס"ל כהראב"ד, וכדכתב החזו"א (סי' ג,ה), וע"ע בחי' מהרי"ח לעיל מ"ה.

**ודוחה** המרכבת המשנה את דיוק התוי"ט, מאחר שהצורך בשני מינים בכרם הוא רק לחיוב מלקות אבל איסור איכא גם במין אחד בכרם, והתם מיירי לענין איסור, אם כן אף אם הם מין אחד יש לאסור את הזריעה. ועל כרחק צריך לומר דהנידון הוא רק לגבי כלאי הכרם ואין כאן נידון משום כלאי זרעים משום דכוונת הר"ש או לפת או צנונות, כדמסיק הירושלמי. ואין כאן זריעת שני מיני זרעים שיש

באיזה  
כלאים  
מיירי  
משנתינו

דיון לפת  
וצנון  
בכלאי  
זרעים

לחוש מחמתם לכלאי זרעים. וכיון שמיירי רק במין אחד, אם כן לרבי יאשיה הנידון כלפי כלאי הכרם הוא רק לענין איסור כלאים, אבל לרבנן הנידון גם לגבי אסור הנאה. וכן אפשר לבאר בדעת רש"י.

היא ששורשי הגפן יכנסו לתוך גוף הלפת והצנן הטמונים בארץ, [ועיי"ש שדייק מלשון הירושלמי שזה החשש], ולדבריו לא קשיא קושיית החזו"א, משום שאין הכלאים מחמת השורשים אלא משום גוף הפרי.

**לקמן** מביא הר"ש את דברי רב האי גאון, דמפרש "אינו חושש משום כלאים דלאו ירק באילן הוא", והיינו לענין הרכבה. וכן מבואר מדברי הרמב"ם פ"ב הי"א "הטומן אגודת לפת וצנן וכיוצא בהן תחת האילן או הגפן וכו'", ומדנקט שדין משנתנו אינו רק לענין הגפן אלא גם לגבי שאר אילנות, עולה שהנידון הוא הרכבה השייכת גם באילן. מבאר הכסף משנה (פ"א ה"ו ובפ"ג ה"ו) שהחשש הוא משום הרכבה של שורשי הלפת והצנן, בשורשי האילן או הגפן. וכתב החזו"א (סי' ג'), דמדויק כן גם מסדר ההלכה בפ"ב הי"א. דפתח הרמב"ם, אין נוטעין ירקות בתוך סדן השקמה, והיינו משום הרכבה. וממשיך הרמב"ם, הטומן אגודות לפת וצנן וכו', משמע שגם הלכה זו היא המשך לנידון הקודם.

**אולם** מתקשה החזו"א, איך שייך לחוש לכלאים בשורשים, הא בשאר אילנות מותר לזרוע ע"ג שורשים ואפילו ליכא ג' טפחים על גביהם. ובגפן סגי להרחיק כדי עבודת הכרם, וביחידי ו' טפחים. ועיי"ש בדעת הראב"ד. ולמבואר ברש"ס שההרכבה

אי איכא לחוש בכסת וצנן ע"ג הגפן משום הרכבה

**בפי'** הר"מ ביאר מתני' בכלאי זרעים, מדהביא את הפסוק "שדך לא תזרע כלאים" הנאמר לענין כלאי זרעים. וצ"ב הא שיטת הרמב"ם בפ"ג ה"ו דבזרעי אילן אין לחוש ביניהם כלל לכלאים. ועי' במקורות וצינונים (רמב"ם פרנקל שם) דפירש שהכוונה לאיסור הרכבה דילפינן משדך לא תזרע, כדפירש הרמב"ם פ"א ה"ה. ובתרגום חדש לפי' הר"מ הגירסא "כרמך לא תזרע כלאים", והיינו שהנידון משום כלאי הכרם, וכפירוש רש"י והר"ש.

**בא"ד.** ואפילו הוסיף [הכרם] מאתים שרי אע"ג דגבי עציץ בכרם וכו'. הריטב"א בשבת (שם) הביא שכן הקשו ותירצו התוס'. והתוס' הקשו כן, משום שפירשו שלא הושרש אלא רק נתווסף ומש"ה לא נאסר, וע"ז הקשו כהר"ש מעציץ נקוב. א"כ נסתר דיוקנו לעיל שלדעת הר"ש מיירי אף בהושרש. עוד יש לדייק דהר"ש מוקי שלא הושרש, דהריטב"א בעירובין (שם) הביא דעת המפרשים שמיירי בהושרש, והקשו הא אמרינן (פסחים כה,א) זרוע מעיקרו מקדש בהשרשה, ותירצו כיון דהוי באגודה. והביא שנכון לומר שלא

ביאור לדעת הר"ש אי מיירי נמי בהושרש

הושרש אלא נתווסף, ולכן אין לדון שיאסר מחמת זרוע מעיקרו. וע"ז הקשה הריטב"א מעציץ נקוב, ותירץ כיון שהוא באגודה. ומדמקשה הר"ש רק מעציץ נקוב, ולא מקשה מזרוע ובא בהשרשה, משמע דלא הוי קשיא ליה כיון שאכן לא מיירי בהשרשה, ומש"ה דן רק מחמת התוספת, ואינו כדדייקנו לעיל, וצ"ב.

**וצ"ל** שמש"כ הר"ש שלא ניחא ליה בהשרשתו, אין כוונתו שבאמת הושרש, אלא דאי ניחא ליה בהשרשתו אף שעדיין לא הושרש עובר כבר באיסור בזריעה, אף על פי שאין נאסר הזרע שזרע עד שיושרש, דאפשר לחלק בין איסור מעשה הזריעה, לחלות איסור הנאה על הזרע הנזרע. ולקמן יתבאר אם האיסור בכה"ג הוא מדאורייתא ואיכא ע"ז מלקות, או רק מדרבנן.

**גם** האגלי טל (קוצר אות כ"ד) הוכיח דמיירי שלא הושרש, דאי נימא דמיירי בהושרש מדוע מקשה הר"ש מעציץ שאיסורו תלוי בתוספת מאתים, הרי היה כבר צריך להאסר משעת השרשה. ותירץ שלמבואר בר"ש פ"ז מ"ז שלדעת רב יאשיה לא חשיב זרוע מעיקרו אלא א"כ נזרעו שניהם באיסור, והכא הגפן נזרע בהיתר, לכן אי אפשר לומר לדעתו שיאסר בהשרשה, מש"ה מקשה הר"ש מעציץ נקוב, ובכך קשה אליבא דכו"ע. מכל מקום מסיים האגלי טל, שנראה שדעת הר"ש כדעת התוס'

ולא מיירי בהושרש מדפירש הר"ש "ולא משום שביעית, והוציאו הספיחים כדרך שעושים הבצלים בתלוש", משמע דלא הושרש, וכע"ז כתבו התוס' לענין החידוש לגבי מעשר.

**ומבאר** האגלי טל שאם הושרש שניהם נאסרו, בין אם כוונתו לזריעה ובין אם אין כוונתו לזריעה. והביא ראיה מהמשנה מעשרות פ"ה מ"ב, שאף שלא ניחא ליה בהשרשתו אם הושרשו חשובים כזרועים. ואם לא הושרשו, אם כוונתו לזריעה אוסר את הגפנים גם קודם השרשה. ואף על פי שאמרינן בפסחים (כה,א) דלפני השרשה כמאן דמונח בכדא, אך כל זה הוא רק לענין לאסור את הזרעים אבל לגבי הגפן כבר אוסר משעת זריעה, היות שהאיסור הוא על עצם מעשה הזריעה.

**ויל"ע** בדבריו, אם איכא איסור בעצם מעשה הזריעה ולכן אוסר את הגפן, מדוע אינו חשוב מעשה גם כלפי הזרעים. וכן קשה כקושיית החזו"א, הא כיון שלא ניחא ליה בהשרשתו אינו נאסר בכלאים שבעינן ניחותא, ומה שהביא ראיה לדבריו מהמשנה במעשרות אינו ראיה לענין כלאים, כמבואר שלענין מלקות בעינן ניחותא. [אלא אי נימא דס"ל לאגלי טל שניחותא בעינן רק בזרוע ובא, אבל בזרוע מעיקרו לא בעי ניחותא, ויעוי' לקמן פ"ה מ"ו שהארכנו בענין זה].

**הריטב"א** (שבת שם) מפרש שלא הושרש ולא נוסף בגופם, אלא רק שנפחו נפח בעלמא ע"י לחלוחית, וקמ"ל שאין צריך לחוש מפני מראית העין אפילו מדרבנן, כיון שזרעם באגודה.

**ר"ש** ד"ה ולא משום מעשר[ות]. דאם היה משנה שניה שדינה במעשר שני ונכנסה לשלישית והוציאו ספחים לא יחבינו מעשר עני. משמע שאת התוספת צריך לעשר, אלא שאין מעשר עליה מעשר עני כדין המעשר בשנה השלישית, אלא מפריש עליה מעשר שני כדין המעשר בשנה השניה. מבאר התורת זרעים שאף שאין על תוספת דין גידולי קרקע, להתחייב מצד עצמם במעשר, מ"מ כשהפרי אינו מתוקן הספחים הוי חלק מהפרי ולא גידול בפני עצמו, ולכן חייבים כדין הפרי. וכתב שכן כתבו התוס' בשבת (קיג) כשהבצלים הוסיפו בתלוש אם הפרי מתוקן אף התוספת מתוקנת, ואם אין הפרי מתוקן גם התוספת אינה מתוקנת, והוי בכלל הפרי לחיוב מעשר. התוס' בשבת (שם) אמנם מפרשים שהתווסף, אך כתבו שאת אותו תוספת אין צריך לעשר כלל. [ואפשר שאין פלוגתא בין הר"ש לתוס' בשבת, דהר"ש ביאר שצריך לעשר והנידון הוא רק איזה מעשר יש לעשר, משום דמיירי בפרי שאינו מתוקן. והתוס' שכתבו שאין צריך לעשר מיירי בפרי מעושר, ולכן

דיו  
המעשר  
לנבי  
התוספת

אינו צריך לעשר על התוספת, והיינו שאינו צריך לעשר את התוספת בפני עצמה לפי שהיא בטלה בפרי המתוקן].

**הר"מ** בפירושו פירש שלא מיירי בתוספת, אלא הנידון האם כיון שנזרע בקרקע יהיה צד שהתחייב מחדש במעשר. וכן נראה דמפרש רש"י בשבת (קיג, א ד"ה ולא משום מעשר). וע"ע ברש"י (שם נא, א). וכן פירש הרע"ב. מעיר התוי"ט שכל המשנה פירש הרע"ב כפירוש הר"ש, והכא נטה מפירוש הר"ש ומפרש כהר"מ.

**כתב** הרשב"א (שם נב, דעל כרחק מיירי דהתווספו, דאל"ה אפילו הושרשו ואפילו נזרעו לשם זריעה גמורה אין בה משום מעשר, וסיים ואף רש"י פירש כן. וע"ע בתורת זרעים שמפרש גם בדברי הר"מ שמיירי בהתווספו ספחים, ולדינא מודה הר"מ לר"ש שתלוי אם הפרי מתוקן או לא.

**ר"ש** ד"ה ונטלין בשבת. ובכי האי טלטול מן הצד דאינו אלא נייעור

טעם  
ההיתר  
בטלטול  
בשבת

בעלמא כו"ע מודו דשרי. מפרש היד דוד כוונת הר"ש, דאע"פ דיש מחלוקת בין ר"א בן תדאי ורבנן אם מותר לטלטל טלטול מן הצד, אבל זה רק אם כולו מוכסה, אבל כאן שעלים מגולים שאינו אלא נייעור הכל מודים שמותר לנער.

**וכדברי** הר"ש לטעם היתר פירשו גם התוס' בשבת מד, א,

אולם יעוי' ברמב"ן (שם) דביאר את היתר באופן אחר.

מתחיל רק במקרה שבחלק המעשר יש שם נתינה.

**בא"ד.** ועוד מה שפירש דמעשר בעי צירוף לא מצינו כן בשום מקום צירוף אלא גבי מעשר בהמה וכו'. מתרץ המקדש דוד (סי' נו סוף אות ד) דכוונת רב האי לענין צירוף להחשב אכילת קבע שנאסר לאכול בלא מעשר, בלפת הוא בשמונה. ולכל דבר יש שיעור אחר של צירוף להחשב אכילת קבע, ואדרבה יש לעיין לדברי הר"ש מ"ט לא הקשה דמה שייך כלל צירוף ח', הרי אף במעשר בהמה הוא צירוף של י' אבל צירוף של ח' לא מהני.

ביאור מירוש הערוך לענין צירוף במעשר

**ונראה** לבאר דברי הר"ש, דהנה הרשב"א (שבת נב) הביא את דברי רב האי גאון. ומבואר בדברי הרשב"א דמירי שיש ח' ראשי לפתות חוץ מהאגודה, וע"ז דנים האם האגודה תצטרף לחייבם במעשר. ואפשר לומר לפ"ז דבאגודה הוי לכל הפחות שתי לפתות, ועל ידם איכא רק י' לפתות והוי כמעשר בהמה, וע"ז הקשה הר"ש שלא מצינו צירוף אלא במעשר בהמה. [ויש להוכיח מהרשב"א דלאגודה סגי בשני ראשים, ועי' בדרך אמונה פ"ב ס"ק מב ובציון ההלכה ס"ק נד]. והשערי אמונה ביאר דטעם ר' יהודה דצריך עשרה כדי שהנתינה תהיה פרי שלם, שרק פרי שלם יש לו שם נתינה, דלא מצינו בהדיא במעשר מקור האם משהו חייב במעשר, או רק שהחויב

**הרשב"א** (שם) הביא את קושית הר"ש. והוסיף עוד להקשות, דבכדי שיוכלו להצטרף בעינן שירבו גידוליהן על עיקרן, דאל"ה איך יצטרפו לח' שלא התעשרו כלל. ובנדרים אמרין דגם כשרבים הגידולים על העיקר אזלינן בתר הגידולים רק לחומרא לחייבם במעשר, אבל הכא הוי חומרא דאתי לידי קולא, לפי שיש לחוש שיפריש מהחויב על הפטור, ומהפטור על החיוב. ויל"ע מדוע יחשב הפרשה מחיוב על הפטור הא משמע לדברי הערוך שלולי הצירוף, לא היו יכולים להתחייב כלל א"כ כל החיוב הוא רק מחמת הצירוף. לישוב לקושית הרשב"א, עי' תורת זרעים עמ' עב.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. [ד]ר' אלעזר בן תדאי כר"ש. מעיר השערי אמונה דהכא הוה פסיק רישא, וביאר שנראה דסבר הירושלמי כיון דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה, שרי.

**ר"ש** ד"ה שתי חטין ושעורה. **אע"ג** דמודה דמשום כלאי זרעים

בדעת ר' יאשיה בבכלאי זרעים

מיחייב בשני מינין (לר' יאשיה). וכ"כ התוס' בבכורות נד, א ד"ה דגן, ובקידושין לט, א ד"ה ההוא, וכ"כ (שם) התורא"ש והריטב"א. וע"ע בשיטת הר"ש לעיל מ"ז ד"ה א"נ אפילו בארץ. אבל הלח"מ (הל' מאכא"ס פ"י ה"ו)



כתב שדעת הרמב"ם שרבי יאשיה סבר כרבי יהודה, עיי"ש באריכות. וגם יש קצת משמעות בדברי הר"מ בפירושו למשנתינו, שדעת רבי יאשיה ודעת רבי יהודה הם דבר אחד. אמנם החזו"א (סי' א ס"ק א וי"ד) מתקשה בדבריו, וע"ע במעדני ארץ פ"א ה"א סוף אות ב.

**בא"ד.** [ו] כמו שנפרש לקמן פ"ח. מ"א, ועיי"ש בד"ה והא דבעי רבי יאשיה.

**בא"ד.** א"נ בקרא דלא תזרע כלאים פליגי וכו' וכי האי גוונא פליגי ב[סוף] מכילתין (פ"ט מ"י) גבי כלאי בגדים. וכן פירש ריבמ"ץ. הקשה השערי אמונה מה הדמיון להם, דבכלאי בגדים מפרשינן בירושלמי (שם) דבעינן ג' תכיפות לרבי יהודה דבלא"ה לא מתקיים החיבור, וטעם זה לא שייך בזריעה. וכתב דדילמא הטעם הוא דאי ליכא ג' זרעים לא חשוב מעשה זריעה, וכה"ג מצינו לענין חשיבות לשיעור הוצאת זרע בשבת.

**המעדני** ארץ (פ"א ה"א אות ג) מפרש את הדמיון, כמו דבכלאי בגדים בעי חיבור חזק, ולכן בעי ב' תכיפות. הכא נמי בעי שהמין אחד יהיה מעורב היטב במין האחר והיינו על ידי שהוא מעורב בשני צדדיו. ואפשר להוסיף בביאור דבריו, כיון דמהות כלאים הוא ערבוב, וכדי שבגד אחד שיחשב מעורב עם חברו

לרבנן סגי בשתי תכיפות, וכן בכלאי זרעים סגי בשני מינים לתת להם שם ערבוב. ורבי יהודה ס"ל דעד דאיכא ג' תכיפות לא חשיב שהבגד אחד מעורב עם חברו, וכן בכלאי זרעים עד דאיכא ג' מינים לא חשיב ערבוב.

**ומלשון** הר"ש דכתב דלרבי יהודה "לא חשוב זריעה" ולא כתב לא חשוב כלאים, משמע כפירוש השערי אמונה שחסר במעשה זריעה, ולא שהחיסרון כאן רק לענין שם זריעה. כלאים.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. פי' במפולת יד זרען וביציאתן מתוך ידו נתרחקו וכו'. מדברי הירושלמי אלו מבואר מספר יסודות דיני כלאים. דחקרו האחרונים מהו האיסור בכלאים, האם האיסור הוא מעשה הזריעה. או שהזריעה היא רק מעשה האיסור ולא עיקר האיסור, ועיקר האיסור הוא מה שמושרשים שני המינים יחדיו.

**הנפק"מ** בנידון זה: א. מתי לוקים, אם הזריעה היא האיסור יתחייב במלקות מיד בשעת הזריעה. אבל אם האיסור הוא ההשרשה, ילקה רק כשיושרש, אבל כל זמן שלא הושרש אינו לוקה. ב. עד מתי יכול מין אחד להתבטל בחבירו, דכל זמן שלא חל איסור כלאים יכול מין אחד להתבטל בחבירו כמבואר להלן פ"ב מ"א, לפיכך לצד שהאיסור רק בשעת השרשה

האיסור  
זריעה  
כלאים  
הוא  
משעת  
הזריעה או  
מהשרשה

הדמיון  
כר' יהודה  
בין כלאי  
זרעים  
לכלאי  
בגדים

אפשר לומר ששייך ביטול עד השרשה, אבל אם האיסור כבר משעת הזריעה משעה זו שוב אין מין אחד מתבטל בחבירו [עי' בתורת זרעים (פ"ב מ"א) שביאר שנחלקו בזה הראשונים].

**ואפשר** לומר צד שלישי מהו איסור כלאים, שאכן האיסור הוא הזריעה רק יש תנאי שיושרש, וכל זמן שלא הושרש אינו לוקה כיון שלא התקיים התנאי. ממילא לגבי הנידון עד מתי זרע אחד יכול להתבטל בחבירו, מכיון שהאיסור משעת הזריעה כבר משעה זו אינו יכול להתבטל, והגם שלא הושרש בפועל שכן ההשרשה אינה אלא תנאי בלבד.

**וביאר** האגלי טל (זורע אות ח [ו]) שאף על פי שאיסור כלאים נאמר בלשון "לא תזרע", שמשמעותו שהאיסור הוא הזריעה, מכל מקום יתכן שלא התחייב על הזריעה אלא רק כשיושרש, מכיון דכתיב "שדך לא תזרע כלאים" משמע שהאיסור שהשדה תהיה כלאים, ואין השדה נחשבת כלאים כל זמן שלא הושרש. ובפנים יפות (פי' כי תצא) ביאר דאינו לוקה אלא כשיושרש, כיון שהאיסור הוא עירבוב וכל זמן שלא הושרש לא חשוב עירוב, וכעין שפירש רש"י (פסחים כה,א) לענין כלאי הכרם, שכל זמן שלא הושרש כמאן דמונח בכדא.

ג' אומנים  
לביאור  
הטעם  
שתלוי  
בהשרשה

**אופן** נוסף לבאר הטעם שתלוי בהשרשה, מבאר החלקת יואב (ח"ב או"ח סי'ה) עפ"י דיוקו בדברירבינו גרשום (חולין קטז,א) שהחיוב הוא רק שיושרש. וז"ל: "דהזרע [דילפינן מיניה לאסור בכלאים זרוע מעיקרו] משמע שיזרע, דהוא משעת השרשה". משמע דקודם השרשה לא חשובה זריעה כלל. וכן דייק מלשון רש"י (פסחים כה,א ד"ה זאת אומרת), דמדמה רש"י זרעים שלא השרישו לענין כלאים, שחשובים כעומדים כל אחד לבדו כבשר בחלב קודם בישולו. ועי' באבני נזר (סי' נ') בתשובה לבעל חלקת יואב, שדן בג' הטעמים המבוארים, היכן צריך להגיע לכל אחד מהטעמים.

**והוכיח** הישועות מלכו מדברי הכסף משנה (פ"א ה"ג), שהאיסור הוא רק משעת השרשה. מדמיישב הכס"מ להשגת הראב"ד, על מש"כ הרמב"ם שמותר לומר לעכו"ם לזרוע לו כלאים, ומשיג הראב"ד דאמירה לנכרי באיסורי תורה אסורה, ועוד שגם מקיים איסור. [וכ"כ הריטב"א שבת קלט,א שאמירה לנכרי לא גרע מקיום]. ומיישב הכס"מ דמיירי שלא השריש, ובדעתו למכור את השדה קודם שישריש. עולה מדבריו שכל שלא השריש עדיין אין איסור כלל.

**אולם** המנחת חינוך (מצוה רחצ,יד) נקט דמש"כ רש"י שכל עוד שלא הושרשו הוי כמונח בכדא, זה

דעת  
הסוברים  
שהאיסור  
תלוי  
בזריעה

הוא רק לגבי איסור הנאה שנאמר בכלאי הכרם, אבל על איסור זריעת כלאי הכרם, עובר כבר משעת זריעה, ברם צריכה הזריעה להיות ראויה להשרשה. וכן מחלק האבני נזר או"ח סי' נ'. ודייקו כדבריהם מרש"י (שם ד"ה זרעו מעיקרו), דביאר מה שאינו נאסר בזריעה קודם השרשה הוא מסברא. משמע שאינו משום שלשון הזריעה הכתוב בתורה הוא השרשה, ולכן גוף האיסור הוא כלשון התורה בזריעה. אולם מתקשה המנחת חינוך בביאור דברי רש"י (שם), מדוע באמת מתחייב על הזריעה אם הוי כמונח בכדא.

**והביא** המנחת חינוך (שם) שגם החינוך סוף מצוה תקמח, מחלק שעל זריעת כלאי הכרם לוקה מיד משעת זריעה, אבל איסור הנאה חל רק משעת השרשה. ומסיים שכן נראה דעת הרמב"ם, דאל"כ היה לרמב"ם לפרש החילוק כפי שמפרש בפ"ה הי"ג החילוק לענין הזמן שנאסרים. ומחדש המנ"ח (שם) לפ"ז, שאף שלקה כבר בשעת הזריעה, ילקה שוב בשעת השרשה. ששני הזמנים חשובים כזריעה לענין כלאים, וע"ע במנחת חינוך מצוה תקמ"ח.

**וכן** כתב הראב"ן (סי' נג) דלוקין על הזריעה, אף שאינו נאסר אלא משעת השרשה. והביא האפיקי ים (ח"ב סי' ד ענף א ד"ה וברוך ה') שבדברי הרמב"ן נראה שחייב מלקות על עצם

מעשה הזריעה, דמבאר הרמב"ן את הפסוק לא תזרע פן תוקדש, היינו שמא תוקדש, משום שלא תמיד יוקדש כיון שאין נאסר רק משעת השרשה. משמע מדבריו שהאיסור הזריעה הוא כבר משעת הזריעה, ורק לגבי האיסור הנאה תלוי אם יושרש או לא. וע"ע בדברי האפיקי ים (שם) שהאר"י ממתיק הוא האיסור, וכן עי' תוצאות חיים סי' ח מכתב ב.

**וכן** משמע מדברי התוס' (חולין קכב, ד"ה היכא) שהמלקות הם בזריעה, דכתבו "שכלאים אין זה איסור הבא מאליו, שע"י מעשה של זריעה נאסרין הכלאים, וגם העבירה היה בשעת זריעה". אולם בכרם ציון (חלק ח) כתב הרה"ג ר' צבי פסח פרנק זצ"ל, שאין זו ראייה ברורה, שאפשר לפרש שודאי המעשה האיסור הוא הזריעה אלא דאיכא תנאי להשרשה, ולכן כתבו התוס' שהעבירה היא בשעת הזריעה, רק בפועל אינו חייב מלקות אלא רק כשיושרש.

**וכתב** ר' אלחנן בקובץ שמועות (חולין אות נ"ו) שמדברי התוס' שם קטוב, ד"ה כלאי הכרם מדוייק, שאיסור הפירות תלוי בלאו, ולא כשיטות שנאסרים הכלאים לרבי יאשיה גם בלי ג' מינים ומפולת יד, וזאת אע"פ שאינו לוקה עד שיזרע ג' מינים במפולת יד. וכן משמע מדברי התוס' שבת קלט, א וקידושין לט, א. וכ"כ המרדכי בשם התוס'.

שיטת  
התוס'  
בה"כ

[וע"ע ברא"ש הל' כלאים סי' ד בשם ר"י].  
ומוסיף ר' אלחנן, דמבואר דפליגי התוס'  
על החינוך והרמב"ן הסוברים שאפשר  
לחלק את זמן איסור הזריעה מהשעה  
שחל איסור על הפירות, אלא האיסור  
כלאים ואיסור הפירות תלוי בשעה אחת.

**אולם** כתב ר' אלחנן דנראה שיש  
סתירה בדעת התוס', שכן  
מדברי התוס' בע"ז (סד,א) מדויק  
שאפשר לחלק את זמן איסור הזריעה  
מזמן חלות איסור הנאה. דכתבו התוס'  
שלרבי עקיבא שמקיים כלאים לוקה  
אף בשל אחרים אע"ג דס"ל אין אדם  
אוסר דבר שאינו שלו. וכן גבי חורש  
תלם אחד לוקה משום זריעת כלאי  
הכרם בשביעית לר"ע. הרי אף על פי  
שאין הפירות נאסרים כיון שאינם שלו  
מ"מ לוקה, ואין מעשה האיסור תלוי  
באיסור הפירות.

**בדעת** הר"ש מדייקים החזו"א (סי'  
ב,ד) והאגלי טל (זורע אות  
ז [ח]), שהחיוב כבר משעת הזריעה.  
מדכתב הר"ש לעיל דלריש לקיש  
מתחייב מעשה שיצאו הכלאים מידו  
אף שלא נזרע כלל, ואף ר' יוחנן דפליג  
לא פליג אלא דהצריך שינוחו הכלאים  
בקרקע, אבל מודה שחייב אם נח  
בכלאים וקודם שהושרש חילק ביניהם  
בכותל, הרי שהחיוב על עצם מעשה  
הזריעה ואף שבשעת השרשה כבר אין  
תערובת.

שיטת  
הר"ש  
בהנ"ל

**ומבאר** האבני נזר (סי' נה) מנא  
לן דר' יוחנן מודה שסגי  
שיונח בעירבוביא, דאי לר' יוחנן אין  
איסור עד שעת השרשה, מנא לן  
לר"ש דריש לקיש פליג וסובר שכבר  
משיצא מידו חייב אף שלבסוף לא  
נזרע כאחד ולהרבות מחלוקת ביניהם,  
נימא דלכו"ע צריך שיזרע יחד ונחלקו  
רק אם צריך שגם יושרש כאחד, אלא  
ע"כ אף ר' יוחנן מודה שסגי שיזרע  
יחד ואינו צריך שיושרש יחד, ועל זה  
פליג ריש לקיש שאין צורך שאף יזרעו  
ביחד. [כתב האגלי טל דהראיה היא רק  
לפי פירוש הר"ש בירושלמי, אבל לפי  
פירוש הפני משה לירושלמי אין ראיה,  
ומסיים שאנו אין לנו אלא כפירוש  
הר"ש. ועיין בדברי הגרצ"פ פרנק הנ"ל  
שהאריך בביאור הירושלמי].

**וכן** יש לדקדק משינוי לשון הר"ש,  
דלגבי כלאים פירש הר"ש שאינו  
חושש כיון דלאו כזרועין וכו' ולא  
כדרך הזרועין. ולגבי מעשר פירש  
הר"ש, שאין צריך לתת מעשר כשנה  
שבה הוסיפו הירקות, כיון שאין רוצה  
בהשרשתן ושלא כדרך השרשה.  
ומדמבאר הר"ש הטעם בכלאים משום  
שאינו כדרך הזורעים, ולא פירש  
כפירוש לענין מעשר שאינו כדרך  
השרשה, מוכח שאיסור כלאים אינם  
תלויים בהשרשה כמו לענין מעשר,  
אלא הוא תלוי בזריעה. ולכן פירש  
הר"ש שאין איסור משום כלאים כיון

שאינו כדרך הזורעים. וכן עי' בפ"ז מ"ז  
דדיקנו בר"ש דלר"י לא בעי לאיסור  
הנאה, זריעה במפולת יד.

**ועי'** בחזון יחזקאל (פ"א הי"א)  
שמחדש שגם כשאינו רוצה  
בתערובת, אם זורע בידיעה שיש זריעת  
כלאים לוקה. מבואר בדבריו שעיקר  
האיסור הוא מעשה זריעת הכלאים ואף  
שאינו רוצה בעצם התערובת.

**עוד** הוכיחו מדברי הירושלמי לנידון  
האם בכלאי זרעים נאסר רק  
כשנזרעו הכלאים במפולת יד, או  
גם שלא נזרעו במפולת יד. דבכלאי  
הכרם דעת ר' יאשיה שבעינן דווקא  
מפולת יד, וכן נפסק להלכה בפ"ה ה"א.  
ובכלאי זרעים הדין אינו מפורש במשנה  
וברמב"ם, ודעת הכסף משנה בפ"ה ה"א  
שאין צריך מפולת יד. והטעם שבכלאי  
זרעים לא יהיו צריכים מפולת יד, יבואר  
עפ"י דברי המהרי"ק (שם) בביאורו את  
הטעם שבעינן מפולת יד בכלאי הכרם,  
וז"ל: "ומה שאנו צריכין מפולת יד  
לפינן מדכתיב לא תזרע כרמך כלאים,  
דמשמע בזריעה עצמה, דאי לא, הוי  
ליה למימר כרמך לא תזרע כלאים, כמו  
שדך לא תזרע כלאים". מבואר שכל  
החידוש שצריך מפולת יד בכלאי הכרם,  
הוא מחמת חילוק הלשון הנאמר לגבי  
כלאי הכרם לבין הנאמר בכלאי זרעים,  
ואם כן ודאי שאין לומר שגם בכלאי  
זרעים צריך מפולת יד, כן מבאר התורת  
הארץ (ח"א פ"א, וע"ע חזו"א סי' ב.).

דין מפולת  
יד בכלאי  
זרעים

**ודייקו** התו"ט והיכין (אות עה)  
מלשון המשנה דתני "הזורע  
חטה ושעורה כאחת הרי זה כלאים",  
וכן הוא לשון הרמב"ם פ"א ה"א. משמע  
רק כשנזרע בבת אחת, שהוא מפולת יד  
הרי זה כלאים, אבל כשאינו בבת אחת  
אינו כלאים. [היינו רק מדאורייתא,  
אבל מדרבנן אסור גם שלא במפולת  
יד, כמבואר בהכס"מ (שם)].

**אמנם** המשנה ראשונה והישועות  
מלכו (פ"ג ה"ט) והערוך  
השלחן (רצו, ד-ה) דייקו מדברי  
הרמב"ם (שם) דלא בעינן מפולת יד  
בכלאי זרעים, [ועי' במשנה ראשונה  
שדייק כדבריו מפי' הר"מ במשנתנין].  
וביישוב לשון המשנה דתני "כאחת",  
ביאר התורת הארץ (ח"ב סי' ו' אות פח)  
שהכוונה היא במקום אחד.

**והקשו** שהכסף משנה סותר משנתו,  
דפ"ה ה"א כתב שבכלאי  
זרעים לא בעינן מפולת יד, ואילו  
בפ"ד הט"ז כתב שאיסור הזריעה  
בכלאי זרעים הוא במפולת יד. ביישוב  
הסתירה בדברי הכס"מ עי' בנשמת  
אדם, והתורת הארץ ח"א פ"א אות י'  
הקשה על תירוצו, ותירץ באופן אחר.  
ועי' עוד ביישוב במעדני ארץ פ"א ה"א  
אות ה'. [ויש להוכיח שהכסף משנה  
סובר שלדעת הרמב"ם לא בעינן זריעה  
במפולת יד, שלעיל משנה ז' הובא  
דברי הכסף משנה (פ"א ה"ה) דלדעת  
הרמב"ם פירוש המשנה "אין מביאין

ישנו דעת  
הכס"מ  
בפולת  
יד בכלאי  
זרעים

ירק בירק" שהכונה איסור להרכיב ירק בירק הוא מחמת איסור זריעת כלאי זרעים, והרי בהרכבה אין שייך מפולת יד, שהרי מין אחד כבר זרוע, אלא ע"כ מבואר שסובר הכסף משנה שלדעת הרמב"ם איסור זריעת כלאי זרעים הוא גם ללא מפולת יד].

**והוכיחו** התורת הארץ והמעדני ארץ (שם) דלפירוש הר"ש

דעת הראשונים בהנ"ל

והגר"א בירושלמי, בעינן מפולת יד. מדביארו דמחייב ריש לקיש מלקות בהוציא מידו שני מיני זרעים וכוונתו לזרועם אף אם לבסוף לא נזרעו, ואי מתחייבים במלקות גם כשאינו זורע במפולת יד אם כן מה המחייב מלקות לפי ריש לקיש. על זריעה בפועל ודאי אינו מתחייב, שכן לדעתו גם אם לא נזרע חייב מלקות. ועל מעשה הזריעה כיצד התחייב הרי לא זרע את שתי הזרעים בבאת אחת ("במפולת יד") שיחייבו על זריעת כלאים. והוסיפו, שאין לומר שזה גופא סברת ר' יוחנן שחולק על ריש לקיש וסובר שפטור אם לא נזרעו בפועל, דאי הכי הו"ל לירושלמי לפרש בהדיא. אלא ודאי שמודה ר' יוחנן בעיקר הדין שבעינן שהזריעה תעשה במפולת יד, אלא ס"ל שלא די בכל כדי להתחייב אלא בעינן שתהיה גם זריעה בקרקע. וכ"כ הגר"א בשנו"א פ"ג מ"ה. אולם הוכיח המקדש דוד (סי' סא, ג ד"ה כתב הגר"א) וכן מבואר ברידב"ז (בירושלמי) דשיטת הגר"א שחייב גם בלא מפולת יד, עיי"ש.

ועי' בחזו"א סי' א, דביאר פלוגתת ר"ל ור"י באופן אחר.

**ומצינו** שנחלקו הראשונים בנידון זה:

הרמב"ן והרשב"א (חולין פב, א) כתבו בשם הראב"ד דבעינן מפולת יד, וכ"כ הראב"ן סי' נג. וכן דייק בחי' ר' איסר זלמן (פ"א ה"א) מדברי רש"י בקידושין לט, א, וכן התבאר לעיל מ"ז דעת התוס' והר"ש. וכן דייק המקדש דוד מהגמ' בב"ק נה, א. אולם המאירי קידושין לט, א, וההשלמה ברכות כב, כתבו דלא בעינן מפולת יד. וכ"כ הכפתור ופרח (פרק נו). וכן דייק החזו"א (סי' ב, י) מדברי הרמב"ן והר"ן בחולין שם.

**וביאר** מחלוקתם יבואר ע"פ חקירת המעדני ארץ (שם) מהו מהותו ועניינו של דין מפולת יד, [עי'

ביאור המחלוקת בנדר החיוב שני מפולת יד

גם בשפת אמת שבת קלט, א]. האם הוא דין מעשה העבירה שצריך שיעשה בתרויהו, אבל אם זרע מין אחד בתחילה ורק אח"כ זרע מין אחר אצלו, הרי במין הראשון לא נעשה שום איסור בזריעתו. ולצד זה הצורך הוא לגבי המעשה המחייב מלקות, אבל הגידולין יכולים להאסר גם ללא מפולת יד. וכן ס"ל הראשונים דביארו שהצורך למפולת יד הוא רק לענין חיוב מלקות ולא לענין איסור הפירות. והראשונים דס"ל דבלא מפולת יד אינו נאסר בהנאה, הוא משום שלדעתם מה שאמרה תורה שצריך מפולת יד עניינה שרק תערובת כזו שנעשת משעת הזריעה חשובה כלאים,

וכל שאינה באופן זה אינה חשובה ככלאים להאסר בהנאה. ולכן יש לדון האם חסרון זה נאמר רק בכלאי הכרם או גם בכלאי זרעים. ומיישב המעדני ארץ (א,א-ה) בחקירה זו לראיות שהוכיחו מהירושלמי והרמב"ם שאין צריך מפולת יד בכלאי זרעים, עיי"ש.

**ושני** דרכים אלו לא אתי שפיר למבואר בחזו"א (סי' א,ז. ב,ח) שזריעה במפולת יד הוא גם אם לא נזרע כאחד ממש, אלא גם כשנזרע בזה אחר זה כל זמן שלא הושרש המין הנזרע ראשון עדיין דנים דהזריעה היא במפולת יד. דלדרכו גדר מפולת יד הוא, שהשם תערובת חל על שניהם כאחד וזה שייך עד שעת השרשה. ועי' בספר פאת השדה (פ"ב מ"ו,ב) דהקשה לביאור החזו"א מפ"י הר"מ בפ"ג מ"ד. וביאר שענין מפולת יד היא להחשיבו כתערובת לזורע, דאי אין הזריעה כאחת אפשר לומר שיש קולא שאף אי זרעים סמוכים אולם כל אחד עומד בפני עצמו, ורק אם זרעם כאחד חשוב תערובת אצל הזורע, ומה שחשוב אצל הזורע כדבר אחד חשוב תערובת.

**ובעיקר** ביאור דברי הירושלמי, עי' חזו"א (סי' ה,א) ובמעדני ארץ שם.

**בא"ד.** [אמר ר' זעירא ר' יהודה] כדעתיה דאמר בשדה ירק טפח כלומר דירק מרחיק מירק טפח לא

הוי כלאים. [עי' בדברי הר"ש פ"ג מ"ב]. וכן פסק הרמב"ם (פ"ג ה"י) שאין לוקין על כלאים כל שיש הרחקה טפח. מקשה הערוך השולחן (רצז, נג) מ"ט הצריך הרמב"ם בפ"ד ה"ט להרחיק טפח ומחצה, ולא סגי בטפח. ותירץ מדוחק, שאף על פי שהינקה היא טפח ומחצה ולכן זה הוא שיעור הינקה, מכל מקום אינו לוקה רק בתוך טפח שכן עיקר הינקה היא רק טפח [ועוד י"ל למש"כ התוס' אנשי שם בפ"ג מ"א דהכא מיירי לענין דאורייתא, וההרחקות להלן הוא רק משום מראית העין].

**בא"ד.** ר' יהודה אומר אינן כלאים קסבר דהוי חטה כמו ראש תור לשעורה, ומותר, דראש תור בחורבה מותר. היינו כר"ל דמתיר ראש תור בחורבה. מקשה המקדש דוד (סי' סא,ה ד"ה כתב השנו"א) הא היתר של ראש תור הוא מפני שנראה כסוף שדהו, היינו שהוא המשך שדה חבירו, ומה שייך היתר דראש תור בחורבה הא לא שייך לומר שהוא כסוף שדהו שהרי אין כאן שדה שמצינו לומר שיש המשך לשדה. וביאר עפ"י השנות אליהו (פ"ב מ"י) שכל שזורע בבית רובע אפילו חיטה אחת חשוב כאילו כל הבית רובע מלא בזרעים, ולכן שפיר מצינו לומר שהוי כהמשך שדה זו. ור' יוחנן דס"ל שלא מהני ראש תור בחורבה, משום דסבר דטעם היתר ראש תור משום היכר, וכל שלא זרועה בפועל לא ניכר ההיכר.

מהו ראש תור בחורבה, וביאור מחלוקת ר"י ור"ל

בשיעור ההרחקה לענין מלקות בין זרעים לזרעים

## פרק ב

### משנה א

ביאור  
מחלוקת  
ת"ק ורבי  
שמעון

**משנה.** רבי יוסי אומר יבור בין ממין אחד בין משני מינין רבי שמעון אומר לא אמרו אלא ממין אחד. מבארים התוס' אנשי שם והבועז (אות ג) שמחלוקת ת"ק ורבי שמעון הוא לשיטתם, במחלוקתם במסכת ערלה פ"ב, אם איסורים מצטרפים זה עם זה. וכן ביאר המהר"א פולדא מה דאמרינן בהירושלמי: "כמה דר' שמעון אמר אין שני מינים מצטרפין כן הוא אמר הכא אין שני מינים מצטרפין להיתר" (הירושלמי הובא בר"ש, אך הר"ש מבארו באופן אחר) וע"ע בספר ניר.

**המשנה** ראשונה מבאר שסברת רבי שמעון היא, שהאיסור מרובע משום החשש שמא יערב בידים, וכיון שדרך בני אדם לערב מרובע ממין אחר זה הוא רק ממין אחד, על כן כאשר הרובע מורכב משני מינים אין מקום לאסור. וסברת תנא קמא מבאר החזו"א (סי' ד, כא), שאין הכי נמי אין דרך בני אדם לערב פחות מרובע, אך מאידך אין דרך שבסאה של מין זרעים אחד מעורב רובע של זרעים שאינו מינו, לכן יש לחוש שהוא עירבו בידים.

**משנה.** וחכמים אומרים כל שהוא כלאים בסאה מצטרף לרובע. כמבואר בר"ש ובשאר הראשונים [וברע"ב], שבעיקר הדין חכמים סוברים כת"ק, ומחלוקתם היא רק במקום שהרובע הוא משני מינים ומין אחד מהם אינו כלאים עם הסאה, דלדעת ת"ק גם שני מינים אלו מצטרפים לרובע, ואילו לדעת חכמים אין מינים אלו מצטרפים לרובע [אמנם עי' ריבמ"ץ].

**וביאור** סברת חכמים מבאר החזו"א (שם), שכיון שאיסור רובע הוא משום שבני אדם יאמרו שעירב בידים, אם כן במקרה כזה יאמרו שעירב בידים רק את המין שאכן מותר לו לערב, ואילו המין השני התערב ממילא.

**ר"ש ד"ה ימעט.** אותו המין המעורב [בו] עד שיפחות מרובע ויתבטל בתוך הסאה וכו'. מלשון הר"ש נראה, שההיתר לזרוע סאה שמעורב בה פחות מרובע ממין אחר, הוא מכיון שהם מתבטלים בשאר הזרעים. והביא הר"ש להלן את דברי הירושלמי, שאין לאסור להוסיף ממין המרובה

טעם  
ההיתר  
לזרוע  
תערובת  
זרעים עד  
אחד מכ"ד  
בסאה



שהטעם  
משום  
ביטול  
בתערובת

כדי ששיעור המין שהתערב יהיה פחות מרובע מדין אין מבטלין איסור לכתחילה, כיון שאינו מבטל איסור תורה רק מבטל איסור מפני מראית העין. ומבאר הרא"ש שהטעם שהכא אינו חשוב כמבטל איסור תורה, כיון שמדאורייתא כבר התבטל המיעוט בתערובת של אחד בשנים, והאיסור לזרוע מרובע ממין אחר הוא מדרבנן, שגזרו זאת מפני מראית העין, שנראה בכך שכוונתו לזרוע כלאים, אולם פחות משיעור אחד מכ"ד בסאה אין דרך בני אדם לערב (עי' משנה ראשונה ד"ה ר"ש). וכן מבואר בשנות אליהו, וברע"ב שקלים פ"א מ"א. [כתב הביאור ההלכה פ"ב ה"א שאף שלשיטת הרא"ש לכתחילה אסור לבטל גם איסור מדרבנן, הכא מודה הרא"ש שמותר לבטלו לכתחילה, משום שהאיסור קל שאינו אלא משום מראית העין].

**ולדרך** זו קשה כקושיית הרשב"א (חלק א תשובה רנט), מכיון שהאיסור הוא עצם התערובת של שני מיני הזרעים, איך מין אחד בטל בחבירו, שהרי את זה גופא אסרה התורה, כדמצינו לגבי כלאי בגדים שאין חוטי צמר בטלים בחוטי פשתן משום שאת התערובת הזו אסרה תורה (עי' להלן פ"ט מ"א).

**ויש** ליישב עפ"י המבואר בהרע"ב, שהביטול דמיירי הכא הוא רק כשהתערבו קודם הזריעה, אבל אם בא

אם דין  
הביטול  
נאמר  
רק קודם  
הזריעה או  
גם במחומר

לבטלם אחר שנזרעו אינו בטל, אלא צריך לעקור הכל, כיון שכל מין מותר בפני עצמו ועצם התערובת היא גוף האיסור. וא"כ לא דמי הביטול במתני' שהוא קודם שחל האיסור לביטול החוטים בכלאי בגדים שהוא לאחר שחל עליהם האיסור. וכן נראה דס"ל לרע"א בשו"ת ח"א סי' ריח, בתשובתו לקושיית קרבן העדה עיי"ש. (ע"ע להלן בקושיית הרשב"א).

**מקשה** המנחת חינוך (מצוה רמה, ט), דאי אפשר לומר שדין משנתנינו הוא רק כשעדיין לא נזרע, דהרי מפורש במועד קטן (ו,א) שדין הביטול המפורש במשנתנינו נאמר גם לאחר שנזרעו שני המינים. אלא דא"כ קשה איך היה ס"ד לרע"ב שיהיה שייך ביטול במחובר, הא מבואר בתרומות (פ"ט מ"ה) שאין שייך ביטול במחובר. ועי' בתורת זרעים דמיישב, ומבאר לפי דרכו את דברי הגמ' במועד קטן. ולפי דבריו בביאור הראשון מיושב נמי קושיית המנחת חינוך מה הס"ד שיהיה ביטול במחובר, עיי"ש.

**מקשה** התוי"ט, כיון שניכר כל מין בפני עצמו, איך אפשר לומר שהיתר משנתנינו משום ביטול, הרי כלל הוא שאין דין ביטול נאמר כאשר שני המינים נכרים זה מזה, וע"ע יכין אות ב. עוד מקשה התפארת ישראל (בבתי כלאים סי' ד), הא כיון שהמיעוט מחובר הוי קבוע, וכל קבוע

א"ר שייך  
ביטול  
כשניכר  
כל מין  
לעצמו

כמחצה על מחצה, ואיך אפשר לומר שהרוב יבטל את המיעוט הרי שני המינים נידונים כמחצה על מחצה. ותירץ המגיה בשנות אליהו, שמצינו לענין עושה סוכתו תחת האילן ביטול כה"ג גם כשניכר (עי' סוכה ט, ב). לפ"ז מיישב המקד"ד (סי' סא, ב) לקושיית המנחת חינוך, שכמו שעושה סוכתו מהני ביטול במחובר, ה"ה הכא מועיל ביטול במחובר.

**המעדני** ארץ (פ"ב ה"א) תירץ, שהכלל שאין ביטול במחובר, נאמר רק במקום שהאיסור נאסר קודם היותו מחובר, אולם איסור שנאסר רק במחובר שפיר מתבטל גם במחובר.

**אולם** בדעת הרמב"ם דייקו האחרונים שדין משנתנינו אינו משום ביטול מיעוט ברוב, ובאמת אין שייך שיתבטלו ברוב מהטעמים שהתבארו לעיל, וטעם היתר משנתנינו הוא מטעם אחר וכפי שיתבאר.

שיטת הרמב"ם שניקוה הזרע תערובת שיש בה רובע ממין אחר

**דכתב** הרמב"ם (פ"ב ה"א) כל שיש בתערובת יותר מרובע לוקה על הזריעה. מדכתב הרמב"ם שלוקה על הזריעה, משמע שתערובת זרעים שיש בה רובע ממין אחר איסור מן התורה לזרע ואם זרעה לוקה, הרי שמן התורה מיעוט הזרעים אינו בטל ברוב. וכתב המנחת חינוך (שם) שאין לומר שאף לדעת הרמב"ם מהני הביטול

והאיסור הוא רק מדרבנן, ומש"כ הרמב"ם "לוקה" היינו מכת מרדות, שאין דרך הרמב"ם לכתוב לוקה לענין מכת מרדות.

**הקשו** המנחת חינוך (שם) ועוד, למבואר ברמב"ם שאיכא איסור מהתורה בזריעה שיש בה רובע ממין אחר, איך אמרין בירושלמי כשיש יותר מרובע מותר להוסיף, הרי מבטל בכך איסור לכתחילה ואין מבטלים איסור לכתחילה. ועוד הקשו (הגר"א סי' רצז, טו, המנ"ח, תוספות רע"א אות ו), הפני משה דאיך מצינו לומר שכל שיש בה רובע ממין אחר איסור זריעתה הוא מהתורה, הרי הירושלמי אומר שהאיסור הוא רק מפני מראית העין, ואם כן האיסור אינו אלא מדרבנן. ומדוחק כתב רע"א (בתשובה ח"א סי' ריח) שצ"ל שהיה לרמב"ם הוכחה שהבבלי פליג על הירושלמי, וס"ל שהאיסור הוא מדאורייתא. אולם מקשה רע"א דאף אי נימא שלרמב"ם יש ראייה מהבבלי שלוקים על זריעת שני מינים אפילו שאפשר שמין אחד יתבטל בחבירו, מ"מ לגבי מה שכתב הרמב"ם שלוקים כבר משיעור רובע, מוכח מהבבלי בבא בתרא (שם) שאין לוקים אלא הוי רק חומרא בעלמא. [ועיין ביד רמה (שם אות כו) דמשמע שעד רובע אין איסור מדאורייתא, ומרובע איסורו מדאורייתא].

**ואכן** יעוי' בביאור ההלכה (שם) שמבאר שרמב"ם למד דבריו מסוגיית הגמ' בבבלי בב"ב, דמשמע שהיא נחלקת עם הירושלמי. ועוד מיישב שם את קושיית רע"א מ"ט כתב הרמב"ם שלוקים כבר מרובע. ויתרה מזו הכריח הביאור הלכה דאף לדברי הרא"ש מוכח שהבבלי פליג על הירושלמי.

**עוד** הקשה רע"א, אם האיסור הוא מדאורייתא ולא מפני מראית העיין צריך שימעט את כל הרובע, והביא שאכן כך פירש רבינו יונה (ב"ב שם) את משנתינו, אלא שתמה שלא העלו הפוסקים דין זה. ברם כתב התורת זרעים (עמ' מא) שרבינו יונה יחיד בדעה זו, וביאר מ"ט אין לדייק כדברי רע"א מהגמ' בב"ב עיי"ש. וע"ע בביאור ההלכה (שם).

דיו המיעוט ביותר מרובע

**בביאור** וישוב שיטת הרמב"ם כתבו האחרונים (החזון נחום, המעשה רוקח, הישועות מלכו, המקד"ד סי' סא,ב, החזו"א סי' ד,יא, התורת זרעים פ"א מ"א, חידושי ר' איסר זלמן, החזון יחזקאל פ"א הי"א, המעדני ארץ פ"ב ה"א,ב), שאיסור כלאי זרעים מהתורה תלוי בערבוביית הנראת לעיין, וכל שאין תערובת ניכרת להעיין ליכא איסור כלאים. ושיערו חז"ל שעד רובע אינו ניכרת התערובת וממילא ליכא כלל איסור כלאים, ולכן כשממעט מרובע אינו נידון כמבטל

שאיסור כלאים מדאורייתא תלוי במראית העין

איסור בתוך התערובת היינו שעושה מעשה לשייר את האיסור בתוך התערובת, אלא מעשהו מבטל שלא יהיה איסור בעולם, ועיי"ש שביארו לפי דבריהם לשון הירושלמי. [ודייקו שכן גדר האיסור, מדברי הרמב"ם בפירושו פ"ג מ"א ובהל' פ"ד הט"ז].

**ולמבואר** דהכא אינו מתורת ביטול מיעוט ברוב, לא קשיא כלל קושיית הרשב"א מאי שנא הכא דמהני ביטול מכלאי בגדים שלא מהני ביטול. ולדרך זו מיושבת גם קושיית רע"א מדוע פסק הרמב"ם שרק משיעור רובע לוקה, והיינו משום דסבר הרמב"ם שטעם משנתינו אינו כדמשמע בבבלי שמרובע נראה כמערב בידים, אלא סבר שההיתר משום שליכא מראית העין, וזה ס"ל לרמב"ם שכבר מרובע יש מראית העין ולוקה על כך. [החזו"א (שם) נקט שגם לדעת הרא"ש אינו מתורת ביטול ברוב, אלא שכל שאין כוונתו לזריעה אינו מקבל שם תערובת - כלאים].

**גדולה** מזה כתבו (התוס' אנשי שם, המקד"ד, החזון יחזקאל), שמש"כ הרמב"ם (בפ"ב ה"ו) שאם מערב בכוונה או שכוונתו לזרוע אפילו אם אין בתערובת רובע אסור לזרוע, כוונתו היא רק לאיסור מדרבנן, שהרי בזריעה זו אין מראית העין של כלאים שיאסר מן התורה. ולא כפי שמשמע בתוי"ט שאם כוונתו לזרוע כלאים אף

זריעה לכתחילה כשאין מראית העין

בזרע אחד אסור לזרוע מדאורייתא, אולם יש החולקים על דבריהם יעוי' להלן.

**וכדרך** זו בגדר היתר התערובת, נראה מדברי הרמב"ן והר"ן (ב"ב צד, א) וז"ל: "וכיון דלא טרח, דרכן של בני אדם לזורען כן ואין נראה להם ככלאים אלא מין אחד". וכן הוא לשון הריטב"א (מו"ק ו, א), וז"ל: "שאם הוא יותר מרובע הקב לסאה ימעט אותו, ומותר לזרוע דכמין אחד". וכן משמע מקושית התוס' (שם) ד"ה סאה. וכן הביא התוס' הרא"ש (מו"ק ו, א ד"ה עד כמה) בשם הראב"ד "שלא אסרו כלאים אלא שהאיסור ניכר וידוע".

**נאמרו** דרכים נוספות לבאר את משנתנו, ואין הביטול מתורת הביטול של חד בתרי. הרשב"א (בתשובה שם) ביאר שהתירו משום שאי אפשר שלא יתערבו זרעים, ואם נאסור בכל שהוא כמו [שאוסרים] בכלאי בגדים, יהיו כל השדות נאסרים, וכיון שהדרך שמתערב, לא ניתנה תורה למלאכי השרת והתירו עד רובע. משא"כ בכלאי בגדים אין דרך שמתערב, לכן גם חוט אחד שהתערב אוסר את כל התערובת. וכדרך זו נראה מדברי רבינו יונה בב"ב (שם).

**התוי"ט** ורע"א מבארים, דהכא אין רצונו כלל בזריעת הכלאים, לכן האיסור אינו מדאורייתא

אלא מדרבנן (ועי' לקמן בדברי הרא"ש). ומבאר התוי"ט שטעם שגזרו חכמים הוא דבכי האי גוונא דאיכא מראית העין יש לחוש שיאמרו שניחא ליה. אך הוכיח המנחת חינוך (שם) דבשיטת הרמב"ם אי אפשר לומר דהוא רק איסור מדרבנן משום שאין כוונתו לזרוע, דמבואר ברמב"ם דכל שיש רובע אעפ"י שאין כוונתו לערב ולזרוע לוקה, והיינו מדאורייתא כמבואר לעיל. [מבואר מדברי התוי"ט ורע"א שגם לגבי זריעת כלאים נאמר שכל שלא ניחא ליה בכלאים ליכא איסור, ולעיל פ"א מ"ט וכן להלן מ"ג דנו בזה].

**ומצינו** בדברי הכפתור ופרח (פ') רובע הוא הלכה למשה מסיני (כב) דרך נוספת, שגדר

שיעור אחד מכ"ד הוא כשאר דיני השיעורים, שהם מהלכה למשה מסיני, נמצא שכל שאין רובע אין לו כלל שם תערובת האסורה. וכ"כ היכין (אות ב), ולפ"ז מיישב היכין דהכא אינו משום ביטול ברוב דהרי ניכר כדמקשה התוי"ט, אלא שבטל כיון דליכא שיעור לשם האיסור. וכן גם פשיטא שאין חיסרון של מבטל איסור לכתחילה.

**התוס'** אנשי שם נמי אזיל שהכא אינו מתורת ביטול ברוב, הביטול הוא משום ביטול החשיבות

וגדר הביטול במשנתנו הוא משום שעד שיעור של אחד מכ"ד לסאה אינו חשוב ובטל לשאר הזרעים ומקבל את שמם, וכדמצינו לענין בצק שבסידיקי עריבה, שעד שיעור כזית בטל לעריבה וחשוב

ביאור  
הרשב"א  
במעם  
הביטול

שאינן כלל בצק, ורק משיעור כזית במקום אחד אינו בטל וחייב לבערו. ודייק המקד"ד (שם) מדברי הרשב"ם ב"ב (שם) כדבריו. וכן דימה הקרבן העדה בירושלמי פסחים (פ"ג ה"ב). [ולפ"ז הקשה לספק הירושלמי (שם) היה כזית חמץ במקום אחד (בעריבה) ומיעטו אי בעי למעט כולו, והקשה הקרבן העדה מ"ש ממתני' שאינו חייב למעט כולו. ועי' בשו"ת רע"א ח"א סי' ריח שמיישב קושית הקרבן העדה].

**וכן** מדויק מדכתב המהרי"ק (פ"ב ה"ו) "כיון שאין דעתו לזריעת כלאים ואינו חפץ בהו הוי רובע טפל לגבי סאה". וכן אפשר לומר דזהו ההבנה בדברי הרמב"ן והר"ן (ב"ב צד, א) שהובאו לעיל. ולדרך זו אפשר לומר שמה שכתב הרמב"ם שאם כוונתו לזריעת כלאים איכא איסור כלאים אף שיש בתערובת פחות מרובע, האיסור הוא איסור מן התורה ואף שאין מראית העין, והיינו משום שכוונתו לזרוע הרי הוא מחשיב גם את המין המועט, וכיון שמחשיבו למין בפני עצמו אינו טפל למין המרובה.

**ר"ש ד"ה ר' יוסי אומר יבור. מכיון שהתחיל יסיר את הכל. מסתפק** המשנה ראשונה האם לדעת רבי יוסי צריך להסיר את הכל הוא רק באופן שהתחיל למעט את הרובע, או גם במקרה שמוסיף על המין של הרוב עד שהמין הזר אין בו רובע לסאה (כמבואר

מתי רבי יוסי מחייב למעט הכל

לעיל שגם בכה"ג הרובע בטל). ויעוי' ביכין (אות ג) שנקט בפשטות שבכל אופן לדעת רבי יוסי צריך להוציא את הכל. משום שלדעת רבי יוסי כל שעושה מעשה הגורם לקיים את המין המעורב, נראה כמקיימו בכוונה, שאסור.

**ר"ש ד"ה ירושלמי. והדר דייק למ"ד בתלוש היכי דמי אם בעירבו במתכוין כדי לזרוע, אסור לערב אפילו חטה אחת משום כלאים. וכדי למכור נמי אסור לערב וכו' עד סוף הדיבור.** הר"ש מבאר שאיסור כלאים נוהג רק בעירב בכוונה לזרוע כלאים. אבל אם עירב שלא על מנת לזרוע אלא עירב לאכילה, אף אם נמלך מלאוכלה ומייעדה לזריעה, אין איסור לזרוע תערובת זו משום כלאים. והמשך דברי הירושלמי שהאיסור כשכוונתו לערב, נאמר כשרוצה למכור לחבירו שאסור לו לערב משום הונאה. בפשטות נראה מכך שמחלקת הגמרא שהאיסור משום הונאה, היינו רק משום הונאה ואין בו עניין לאיסור כלאים, וכן פירש בספר ניר. אבל החזו"א (סי' ד, כב) נקט דכוונת הר"ש דבכי האי גוונא אסור גם משום כלאים, שמכיון שמחויב לברור משום איסור הונאה לכן חשוב גם כשני מינים לענין כלאים, וסיים החזו"א וצ"ע. ועי' בביאור ההלכה (פ"ב ה"ו) שהוכיח שהביאור בר"ש כפירוש החזו"א. וכתב הציון ההלכה (שם ס"ק כז) שבמקום שהודיע ללוקח על התערובת ולכן אין

אם איסור הזריעה היא שכוונתו לזריעת כלאים או גם כשערב לאכילה

במכירה זו הונאה מחמת התערובת, גם אין בזריעת התערובת משום איסור כלאים.

**מצינו** בדברי הרמב"ם והראב"ד (שם ה"ו), עוד שני דרכים בביאור הירושלמי. וז"ל הרמב"ם: "בד"א בשלא נתכוון לערב, ובשלא נתכוון לזרוע השני מינין שנתערבו, אבל אם נתכוון לערב זרע בזרע אחר, או לזרוע השני מינין, אפילו היתה חטה אחת בתוך כרי של שעורים אסורה לזרעה". והשיג הראב"ד "א"א, קשיא ידידיה אדידיה, למעלה בראש הפרק אמר אסור לזרוע את המעורב עד שימעט את החטים, וכי ממעט מיהא מותר לזרוע, והלא מתכוין לזרוע שני מינין. ואמת הוא שכך מקשים בירושלמי, מה אנן קיימין, אי במתכוין לזרוע אפילו חטה אחת אסור. ואולי מה שאמרו במתכוין לזרוע אפילו חטה אחת אסור, במתכוין בשעת כנוס התבואה קאמר, בשעה שכנס תבואה זו המעורבת כוונתו היה לזרעה, אבל אם היתה כוונתו לאכלה ונמלך לזרעה ימעט ודיו".

**וכתב** המהרי"ק, שנראה שהרמב"ם ביאר את הירושלמי שלא כדברי הראב"ד. וכך נראה שמפרש הרמב"ם את הירושלמי: "דבר שכוונתו לזרוע או אין כוונתו לזרוע", מיירי שידוע שיש כאן תערובת, אולם אם אין כוונתו לתערובת, היינו שהיה חפץ שלא תהיה תערובת, אלא שעכשיו

שיש תערובת מתעצל מלברור משום הטורח, בכי האי גוונא הרובע טפל לשאר. אבל כשדעתו וכוונתו לזרוע את שני המינים, אפילו חטה אחת אסור, דהוא חשוב ואינו בטל, ואין חילוק אם כוונתו היתה רק משעה ראשונה כשכנס או שדעתו רק בשעת הזריעה. וכן נראה שביארו הכס"מ והרדב"ז. ומבואר מהמהרי"ק, כשכוונתו לזרעה אפילו חטה אחת אסור שאינו בטל, וחשוב כזריעת כלאים האסורה מהתורה.

**כתב** החזו"א (שם) דלדעת הרמב"ם אם עירב בשעה שכנס, אפילו אם היה דעתו לאכילה אסור לזרועו, כיון שכוונתו שתהיה תערובת, וזה נותן להם שם של שני מינים, ואסור לזרוע יחד שני מינים. מבאר הביאור ההלכה (שם), דיצא לרמב"ם דין זה ממה שכתב הירושלמי "בשלא נתכוין לערב", שמשמע שרק באופן שלא היתה לו שום כוונה לערב מותר לזרוע, אבל אילו היתה לו איזה שהיא כוונה אסור לזרוע ואין נפק"מ מה היתה סיבת הכוונה. ברם כתב הביאור ההלכה, דהיכא שעירב בהיתר אין איסורו אלא מדרבנן, דמחזי כמקיים כלאים.

**ובביאור** דעת הראב"ד כתב הביאור ההלכה, דע"כ גם הראב"ד מודה, דאף במערב לאכילה ואח"כ כוונתו לזרוע אסור, דאל"כ איך יפרש את הירושלמי שאסרו את שכוונתו לזרוע וכוונתו לערב. עולה

לפ"ז, דביאור הירושלמי אם כוונתו לזריעה, היא שלא מערב בידים אלא נתערב ממילא, ולכן אם בשעה זו ניחא ליה שתערובת תעמוד לזריעה אסור, ואם לא ניחא ליה אלא רוצה אותה לאכילה, מותר אח"כ לזרוע. אבל אם כוונתו לערב - כשמערב בידים - אסור אפילו כאשר כוונתו לאכילה.

**פי' הר"מ.** ותצטרך לדעת כשתמצא צמח ובו צמח אחר כלאים מתערב עמו, אם יהיה פחות מחלק מעשרים וארבע מהכל יניחוהו, ואם יהיה חלק מעשרים וארבע או יותר יעקרו הצמח האחר וישליכהו, לפי שדין ימעט מחוייב לצמח ג"כ. וכן פסק בפ"ב ה"ז וז"ל, "הזורע שדהו מין מן המינין וכשיצמח ראה בו כלאים, אם היה המין האחד אחד מעשרים וארבעה בשדה, הרי זה ילקט עד שימעטנו מפני מראית העין שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה, בין שהיה המין האחר שצמח תבואה וקטנית בתבואה וקטנית, או זרעוני גינה בתבואה וקטנית ובזירעוני גינה. ואם היה הצומח פחות מיכן, אינו צריך למעטו".

**דייקן** הבינת אדם (פ"ב, ב) הצפנת פענח (שם ה"ו) והחזו"א (סי' ד, ז), דהכא לגבי שיעור התערובת במחומר הרמב"ם לא מחלק בין המינים, ואין השיעור רובע לסאה וא' מכ"ד בנופל (עי' להלן משנה ב), אלא כל המינים תלויים ברובע לסאה. אך מקשה

שיעור הביטול בתערובת במחומר

החזו"א, דהגמ' (מו"ק ו, א) דנה לענין מהו שיעור המיעוט בכלאים במחומר, ואומרת הגמ' כאותה ששנינו כל סאה שיש בה רובע ימעט. ומדמדמה הגמ', משמע ששיעור התערובת במחומר היא כמו השיעור בתלוש.

**[אולם]** המעדני ארץ אדרבה הביא כמקור לדברי הרמב"ם הללו את דברי הגמ' במו"ק, היינו מכך שהגמ' הביאה רק את הדין של כל סאה וכו' ולא הביאה את המשך המשנה, הוא משום שאכן במחומר הכל תלוי ברובע וכפי שכתב הרמב"ם. וסיים די' לדחות, דשמא כוונת הגמ' להשוות לכל דיני המשנה, רק הגמרא לא רצתה להאריך].

**עוד** מקשה החזו"א, דעולה שיש אופנים שהתירו לו לזרוע לכתחילה כיון שלא היה רובע לסאה, ואחר שיגדל ימצא שיש יותר מרובע יצטרך לעקור, ולא מסתבר לומר כן. לכן נדחק לפרש בדברי הרמב"ם כפי שהביא שפירשו רש"י והתוס' (במו"ק שם, וכן התוס' ב"ב צד, א), שהשיעור במחומר הוא כמו השיעור בבא לזרוע, ועיי"ש שפירש דבריו בלשון הרמב"ם.

**נחלקו** מהו מקור הדין של ביטול מיעוט במחומר, המהרי"ק והכס"מ ציינו לגמ' במו"ק ו, א, והגר"א ציין לדברי הירושלמי הכא. והגר"א לשיטתו ביאר בשנות אליהו את

המקור הביטול במחומר

הפלוגתא בירושלמי (המובא בר"ש) אנן תנינן שיש בה, אית תני שנפל לתוכה וכו', מ"ד שיש בה, מתלוש. מ"ד שנפל לתוכה, במחובר. היינו שלפי ביאורו אין מחלוקת בפירוש המשנה, דהמשנה מיירי שהתערובת היא בתלוש, ולכן יש חילוק בין המינים כמבואר במשנה ב'. ואית דתנא במחובר היינו בברייתא, ומיירי שגילה במחובר שעולים צמחים בתערובת, וכשהתערובת היא במחובר ליכא חילוק במינים, אלא אף זירעוני גינה שיעורם ברובע לסאה.

**וביאר** החזו"א (סי' ד, ז) שמה שכשהם מחוברים הכל תלוי ברובע לבית סאה, הוא משום שבעוד שלא נזרעו חשיבותם על פי מה שראוי לזרוע מהם, וכיון שבזירעוני גינה אפשר לזרוע רובע בית סאה לכן גם בשיעור קטן הם חשובים ולא בטלים. אבל כיון שנזרע בטלה מהם חשיבותם. וצ"ל שבשעה שנזרע בתערובת לא נזרע ממנו בפועל רובע בית סאה, כיון שזרעם בצורת זריעת החיטים והרבה מהם לא נזרעו היטב, לכן משערין בכל מיילי ברובע בית סאה.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. כיצד ימעט או פוחת מרובע או יוסיף על הסאה.

הרא"ש מבאר קושיית הירושלמי וז"ל: "כלומר, והיאך שרינן הכא להוסיף על הסאה כדי לבטל המין המעורב בו, ומשני וכו'". מבואר ברא"ש שקושיית הירושלמי היא רק על ההיתר להוסיף

על סאה, אבל על ההיתר למעט את המין המעורב לא קשיא ליה הא מבטל איסור. וכן מבואר במאירי (ב"ב שם) דהביא שיש מפקפקין בהיתר להוסיף, כיון דאין מבטלין איסור לכתחילה, והתירו רק למעט. [עי' בביאור ההלכה פ"ב ה"ו שטעם המפקפקין, דהבבלי פליג על ירושלמי, וס"ל שאסור להוסיף].

**עולה** מדבריהם, שגדר דין אין מבטלין איסור, אינו מפני שע"י מעשיו יוצא שהאיסור בטל ונשאר בתוך התערובת, דא"כ הוי ליה לפרש נמי לקושיית הירושלמי על היתר המיעוט, דהרי ע"י מעשיו בטל הנשאר בתערובת. אלא האיסור לבטל איסור הוא על "המעשה" הביטול. וביאור הדבר דכיון ששם המעשה במיעוט אינו מעשה שמהותו בא להותיר את האיסור בתערובת, אלא אדרבה הוא בא להוציא אותו מהתערובת, אלא שכשמוציא ונשאר כמות שיכולה להתבטל בתערובת היא בטלה ממילא, ולכן אין מעשה זה נידון כביטול איסור לכתחילה. אבל כשמוסיף על ההיתר כדי להשאיר את האיסור, הרי יש כאן מעשה שבא לבטל ולקיים את האיסור בתוך התערובת, מש"ה מקשה הירושלמי מ"ט הותר להוסיף על מין אחד כדי שהמיעוט יהיה פחות מא' מכ"ד בסאה. אולם עי' בספר עבודת עבודה (ע"ז לה, ב על תוס' ד"ה לגבינה)



שמבאר שאף באופן זה שייך הכלל שאין מבטלים איסור, ועיי"ש שמבאר שאין להוכיח מכאן שלא כדבריו. וע"ע בענין זה בשדה חמד ח"א א, קנ"ד ד"ה ואם.

**רא"ש בא"ד.** דמדאורייתא חד בתרי בטל כיון שלא עירבו כדי לזרוע. מדייק התורת זרעים, שכל מה שמדאורייתא בטלים הזרעים הוא מפני שלא עירבם כדי לזרועם כך, אבל אם היה מערבם כדי לזרועם כך לא היה בטל מדאורייתא, והיה אסור מדאורייתא לזרועם כך. והקשה, איך מצינו לומר הכי, הא אף אי נמא שמדאורייתא אין לבטל איסור לכתחילה, אולם כו"ע מודים שאם ביטל מדאורייתא בטל.

**ותירץ,** שהרא"ש בא ליישב מה שהוקשה לרשב"א (הובא לעיל), איך מצינו לומר שיתבטלו הזרעים בתערובת, הא בכלאי בגדים אמרין שצמר ופשתים אינם בטלים בתערובת של זה עם זה כיון שהאיסור הוא עצם התערובת, א"כ גם בכלאי זרעים כשהתערבו שני מיני זרעים לא יועיל ביטול בתערובת. לזה הוסיף הרא"ש, שכיון שאין בדעתו לזרוע א"כ עדיין אין איסור דנימא שיש איסור בתערובת ואינו בטל. אולם אם כוונתו לזרוע כלאים, משעה זו חשוב כבר כשעת תחילת האיסור, לא מיבעיא (למבואר בפ"א מ"ט) לריש לקיש שהמוציא מידו זרעים מעורבים כדי

א"זה  
אומנים  
נאסרו  
משום  
ביטול  
איסור

לזרוע כלאים לוקה גם אם בפועל לא נזרעו כלאים, א"כ מוכח שהאיסור כבר מתחיל כבר קודם הזריעה בפועל, אלא אף לר' יוחנן שבעי שיזרע בפועל, מודה ר"י כשנזרע שכבר משעה ראשונה איכא איסור, וה"נ י"ל שכבר משעה שמערב בשביל לזרוע חשוב כבר שעת האיסור.

**המקד"ד** (שם) מתרץ את קושית הרשב"א, ששונה איסור כלאי בגדים מאיסור כלאי זרעים, שבכלאי בגדים עצם התערובת מחילה את האיסור, כדמצינו שחוט אחד אוסר את כל הבגד ואפילו אין לובש את חלק הבגד שיש בו תערובת, ולכן אין בטל חוט אחד בתערובת כיון שעצם התערובת אסורה. משא"כ כלאי זרעים אין חל שום איסור בתערובת, שכל האיסור הוא בזריעתם כאחד, בין שהיה מעורב קודם הזריעה, בין שלא היה מעורב קודם אלא זורע בשעה אחת שני זרעים בשני ידיו, וכיון שלא חל שום תוספת איסור ע"י התערובת, שפיר מצי להתבטל בתערובת. וע"ע ביישוב קושית הרשב"א, בתוס' אנשי שם.

**רא"ש בא"ד.** וכשיגדיל צריך לעקור כל מין אחר שיש בו, כדתנן במתניתין אומר לו עקור הכל וכו'. מבואר בדברי הרא"ש שכשצריך למעט במחובר צריך לעקור הכל לכו"ע, ולא סגי למעט לפחות מרובע. ויותר מפורש כן בדברי התוס' והתוס' הרא"ש במו"ק

שיעור  
המיעוט  
במחובר

(ו,א), דמכיון שבא לעקור הכל ולא עוקר, נראה כמקיים כלאים. [אמנם היא גופא יש להבין מדוע אמרין שבא לעקור הכל, נימא שבא רק למעט פחות מרובע כדאמרין בממעט בתלוש]. והביא תוס' הרא"ש (שם) שרש"י והראב"ד פליגי, ולדעתם לרבנן גם במחומר סגי למעט מרובע, וכן מפורש ברמב"ם פ"ב ה"ז. ועי' בביאור ההלכה שכן היא דעת רוב הראשונים.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ר' יוסי אומר יבור וכו'. מבאר הר"ש דהירושלמי והבבלי פליגי לדעת ר' יוסי, כששני מינים מעורבים והתחיל לברור אחד מהם, ומשייר מהמין השני פחות מרובע. דהירושלמי ס"ל שלא צריך למעט את המין השני אלא יכול להניחו להתבטל. והבבלי סובר שצריך למעט את שניהם, דאי לא הכי נראה כמקיים כלאים ע"י המין השני. אולם הרא"ש ביאר דלא פליגי, וגם הבבלי מודה דרק כשהכל ממין אחד והתחיל לברור ומשייר חלקו דחשוב כמקיים כלאים, אבל אם הם משני מינים אינו נראה כמקיים כשבורר רק מין אחד.

**ויל"ע** במה פליגי הר"ש והרא"ש, דלכאורה מדברי הגמ' בב"ב ליכא ראייה דלא כהרא"ש, ומ"ט ס"ל לר"ש דפליגי הירושלמי והבבלי. ועוד צריך להבין דאי פליגי הירושלמי והבבלי, מה היא סברת ר' יוסי לדעת הירושלמי כשמתחיל לברור שצריך

פלונית  
הר"ש  
והרא"ש  
בדעת ר"י  
שהרובע  
הוא משני  
מינים

לברור את הכל, ואין לומר שטעמו משום מקיים כלאים, דאי זה טעם הוי ליה נמי לחייבו לברור הכל גם כשהרובע משני מינים, כדביאר הר"ש לטעם הבבלי.

**ואפשר** לבאר דפליגי הר"ש והרא"ש בביאור הביטול של רובע בתערובת. דעת הרא"ש מבוארת להדיא שמדאורייתא בטל חד בתרי, ורבנן אמרי משום מראית העין שאינו בטל אם מעורב מרובע בסאה, וכן התבאר לעיל דס"ל לר"ש. אולם כאשר נדייק הר"ש נראה שאין כוונתו לביטול כפי שמבאר הרא"ש, אלא הוא ענין אחר. ונבאר דברינו, דלשון הר"ש "ימעט, אותו המין אחר המעורב עד שיפחות מרובע ויתבטל בתוך הסאה". ומדנקט הר"ש לשון "בתוך", ולא נקט "דבטל" בסאה, כשאר הביטולים. נראה בביאור דבריו כדברי המפרשים דשיעור רובע הוא הלכה למשה מסיני, ועד שיעור זה הוא בטל בתוך הסאה שאין לה שם של תערובת, או כדעת המפרשים שהביטול הוא שאין מראית העין וזה הלשון "בתוך הסאה", שאינו נראה כתערובת.

**ואם** כנים הדברים, אפשר דמש"ה לרא"ש כשיש שיעור רובע הוא משום מראית העין, ומדאורייתא כבר בטל חד בתרי, לכן ס"ל שכשהתחיל למעט מין אחד צריך למעט את כולו, דאם משייר חלקו נראה שרוצה לקיים

בביאור  
דעת  
הר"ש  
ביטול בא'  
מכ"ד

חלק מהמין שמשייר. אולם אם הרובע הוא משני מינים וממעט מין אחד, וכבר אין מראית העין של תערובת, אין עליו חיוב להמשיך למעט גם את המין השני, כיון שבו לא נעשה מיעוט כלל שנימא שמכך שמשיירו נראה כמקיימו.

אולם הר"ש ס"ל שע"י הרובע ניתן לכל התערובת שם כלאים, ואם אינו מוציא את כל גורמי שם התערובת, אף שבנשאר אין כבר את טעם האיסור, מ"מ כיון שנאסר ומשאירו בתערובת חשוב כמקיים כלאים.

## משנה ב

סיכום דיני המשנה וביאור הירושלמי לדעת הר"ש.

נופל לתוך סאה חטים -

**מין** שזרועים ע"י קב, סאה - אוסר באחד מכ"ד מהנופל.

**מין** שזרועים ע"י ג' קבים, סאה - אוסר רק אם נפל רובע הקב ממנו, אבל נפל ממנו פחות אף שראוי לזרוע מן השיעור הנופל רובע בית סאה, אינו אוסר.

**מין** שזרועים מו' קבים ועד ח' או ט' קבים לבית סאה [שמבואר דנחלקו בזה בירושלמי] - גם בו השיעור רובע הקב. והכא שיעור רובע הוא חומרא, שאף דברובע הקב ממנו אינו ראוי לזרוע בית סאה, אפ"ה אוסר. ומין שזרועים ממנו יותר מח' או ט', עיין בביאור ההלכה פ"ב ה"ג.

נפל רובע חטים -

**למין** הנזרע ממנו קב לבית סאה, אוסרו.

### למין

הנזרע ממנו מג' ו' קבים לבית סאה - אוסרו. השיעורים בכי האי גוונא אינם שווים, שבנופל ממנו לזרע הנזרע בג' קבין הרי הוא א' מ"ב בתערובת, וכשנופל למין שנזרע ממנו ו' קבין הרי הוא א' מכ"ד בתערובת.

### למין

הנזרע עד ח' או ט' קבין לסאה - התחדש שנאסר בנופל רובע קב חטים, אף שרובע הקב היא רק א' מל' או ל"ז בתערובת.

### וע"ע

בחזו"א סי' ד' אותיות א'-ז', בביאור ההלכה פ"ב ה"ג, ובפאת השדה אותיות א' ו', בסיכום שיטות הר"ש, הר"מ, והגר"א, והעניינים הצריכים ביאור בדבריהם. ולהלן יתפרשו כמה עניינים.

**משנה.** באמת אמרו זרעוני גנה פירוש "באמת אמרו" שאינן נאכלין וכו'. בירושלמי

מבואר שכל מקום שנאמר "באמת", הכוונה להלכה למשה מסיני. והנה לעיל (משנה א) הובא דלדעת הרמב"ם

שיעור רובע הוא מדאורייתא, ולכאורה מדברי הירושלמי מוכח כדבריו, שהרי ביחס לשיעור זה נאמרה הלכה למשה מסיני. ויותר אתי שפיר לשיטת הכפתור ופרח, ששיעור זה הוא כשאר השיעורים שהם מהלכה למשה מסיני. אולם הביא גליון הש"ס (על הירושלמי) שמצינו מספר מקומות את הלשון "הלכה למשה מסיני", ואין הכוונה כפשוטו, אלא הכוונה לתקנה קבועה וברורה כ"הלכה למשה מסיני".

**משנה.** באמת אמרו זירעוני גנה

שאינן נאכלין מצטרפין

וכו'. רבים מהמפרשים פירשו, שלשון

מצטרפין היינו שכמה מינים מזרעוני

גינה מצטרפין לשיעור רובע, והיינו

כדעת ת"ק לעיל משנה א' שגם כמה

מינים מצטרפין לשיעור רובע (עי' משנה ראשונה ותוס' אנשי שם).

אולם ראה להלן שהלחם שמים מבאר, שיתכן

שזרעוני גינה לדעת הכל מצטרפים.

**ר"ש** ד"ה תבואה. לפי שהן דקין,

שבקב שלהן [יש] בהן כדי לזרוע

[בית] סאה חטין. עי' עוד בטעם השינוי

של זירעוני גינה, ביכין אות ח' וברש"ש.

**בא"ד.** לפי שהן דקין שבקב שלהן

[יש] בהן כדי לזרוע [בית]

סאה חטין, ויש מהן [שהן] עדיין דקין

יותר ובחצי קב מהן יש בהן כדי לזרוע

בו בית סאה חטין. מדברי הר"ש נראה

שלא רק את זרעוני גינה שאינם נאכלים

צירוף  
זרעוני  
גינה  
כשיעור  
רובע

שיעור  
התערובת  
בשאר  
מינים חוץ  
מחטים

משערים באחד מכ"ד בנופל, אלא גם לגבי חיטים וקטניות. וכן דייק המשנה ראשונה, מדמבאר הר"ש לקמן די ש מינים שסגי שזורעין ד' קבים ויש ג' קבין ויש ב' קבין. וכן מבואר מסיום הר"ש בביאור מתני', שכתב "והיינו דקאמר סאה חולקת דסאה חטין מבררת לכולן שיעורין". ומה שנקטה המשנה ששיעור תבואה וקטנית הוא רובע, הוא מפני שכן דרך רוב המינים הכלולים בשמות הללו, אבל אה"נ יתכן שבתוך המינים הללו יהיו מינים שאין משערים ברובע הקב. [עי' שנות אליהו שמבאר את דין סאה חולקת באופן אחר].

**אולם** מדהביא הרמב"ם את המשנה כלשונה, "תבואה בתבואה

וקטניות בקטניות וכו'", מדייק המשנה

ראשונה, שלדעת הרמב"ם אין חילוק

בין המינים הכלולים בשם תבואה

וקטניות כדמפרש הר"ש, אלא כולם

שיעורם רובע הקב, ואפילו מינים

שהדרך לזרוע מהם בית סאה בפחות

מו' קבין.

**ולגבי** זרעוני גינה, מדברי הרמב"ם

בפירושו נראה שיש להם

שיעור קבוע, מדנקט בד"ה ונופל לבית

סאה: "הוא שיעור הזרע שיזרעו בזה

המקום אמרו בגמרא שהוא קב וחצי,

עכ"ד" וכע"ז ברע"ב. [והוא מדברי

הירושלמי] מדכולל את כל המינים

בשיעור אחד, ולא מחלק כפי שמחלק

הר"ש "יש מהם קב ויש חצי קב". אולם

שיטת  
הרמב"ם  
בביאור  
המשנה

בהלכה נראה דחזר בו ומבאר כהר"ש (עי' משנה ראשונה ותוס' אנשי שם), וכן נקטו כל המפרשים שבזירעוני גינה תמיד משערים לפי אחד מכ"ד מה שזורעים ממנו בית סאה לפי כל מין ומין.

**והכי** נמי נראה מדברי הר"מ בפירושו לסיפא של משנתינו, וז"ל: "ומה שאמרו הפשתן וכו' והודיענו שזרע פשתן אינו מן הקטניות, אבל הוא כזרעוני גינה". מבואר שאם פשתן היה בכלל קטניות היה שיעור רובע, וזה מלמדת המשנה שאינו נכלל בכלל הקטניות, אלא הוא נידון כזרעוני גינה ולכן משערים אותו לפי אחד מכ"ד בנופל. [וגם מכאן מבואר שאין בזירעוני גינה שיעור קבוע אלא כל מין נידון בפני עצמו].

**והטעם** שלשיטת הרמב"ם זירעוני גינה שונים משאר המינים שמשערים אותם לפי הנופל, ביאר הביאור ההלכה (ה"ג ד"ה אבל), דכיון שההיתר של רובע לסאה הוא מפני שבשיעור זה אין מראית העין של כלאים כמבואר לעיל משנה א', אבל בזרעוני גינה שבמעט ממנה נזרע בית רובע, וא"כ גם בשיעור קטן מהם כבר יש מראית העין של כלאים. אולם הביא שהחזו"א מבאר, שכל שיעור רובע תלוי בהקפדת בני אדם בתערובת, ובזרעוני גינה אנשים מקפידים יותר. ובספר פאת השדה ביאר דהטעם הוא

דכיון שאינם נאכלים, וחשיבותם היא מחמת מה שהם נזרעים, לכן שיעורם הוא תמיד כ"ד מהנופל, היינו שיעור הזריעה.

**ר"ש** ד"ה כשם שאמרו להחמיר. <sup>דין פשתן</sup>  
<sup>לרבנן</sup>  
<sup>ור"ש</sup> כדפרשית. כך אמרו להקל. כגון

זרע פשתן שנתערב בסאה חטיין שצריך ממנו שלש סאים לזרוע בית סאה חטיין וכו'. הר"ש מבאר שדין הפשתן הוא המשך דברי רבי שמעון, שאמר שגם להחמיר אזלינן בתר אחד מכ"ד בנופל וכדוגמא הביא את הפשתן. אולם הר"מ בפ"י ביאר, שדין הפשתן אינו מדברי ר' שמעון, אלא הוא מדברי רבנן והוא דין חדש, וקמ"ל שאינו כמין קטניות כיון שנזרע בשיעור שלש סאים, אלא הוא כזרעוני גינה. ואכן על אף שכדעת רבי שמעון לא נפסק להלכה, הדין של פשתן נפסק להלכה בפ"ב ה"ה. [ויל"ע מה חידוש שפשתן הרי הוא כזרעוני גינה, הרי לכל ענין חשוב זרע הפשתן כזרעוני גינה, וכדהביא הרמב"ם בפ"א ה"ח].

**הרע"ב** פירש כהר"ש, והוסיף לבאר שצריך ג' סאים, כיון שזרעי הפשתן הם גסים. ותמהו המלאכת שלמה והיכין (אות יא), שעניינו רואות שזרע הפשתן דק ולא גס. מיישב המלאכת שלמה, שאף שהם דקים בעי לזרוע מהם הרבה, כיון שהרבה מהם מתקלקלים בזריעה. אולם הקשה המלאכת שלמה מ"ט לא הקדימו לדין הפשתן "כגון". ועוד איך אמרו לשון

מצטרפת, הא ר' שמעון ס"ל במשנה א' שאין שני מינים מצטרפין, וכן הקשה המשנה ראשונה. היכן הוסיף לתמוה, מ"ט נקטו דווקא זרע הפשתן ולא שאר המינים, כגון אפונין הגמלונים שגדולים הרבה מתבואה וקטניות.

**לגבי** השאלה דאי הוי כר' שמעון מדוע כאן מצטרפים שני מינים ואילו לעיל משנה א' אין שני מינים מצטרפים, תירץ בתוס' אנשי שם בשם הלחם שמים, שצ"ל שמודה ר' שמעון שכל זרעוני גינה מין אחד חשובים.

**ר"ש ד"ה** ירושלמי. ופליגן הנך ברייתות אהדדי. הגר"א בשנות אליהו ביאר כהר"ש, אולם בביאורו לירושלמי ביאר שאין מחלוקת בין הברייתות. אלא שיש חילוק שבמיני התבואה והקטניות משערים ברובע לסאה, וזהו רק במינים שזרועים מהם עד ב' קבין לסאה. אבל במינים שזרועים פחות מב' קבין, משערים לפי הנופל. אבל במיני זרעוני גינה הדין שהתחדש במשנה שמשערין בנופל, הוא רק בסוג זרע שזרועים ממנו מקב. אבל אם

פירוש הגר"א בביאור הברייתות

זרועים ממנו יותר מקב, השיעור הוא רובע לסאה. [ועי' חזו"א אות ב'.]

**בא"ד.** אבל נתערב בעשרה כגון באותן זרעים שצריך י' קבין לבית סאה כולו מודו דלא ימעט. כתב החזו"א (שם) ששיעור זה הוא ממהשו יותר מח' או ט' [תלוי במחלוקת בירושלמי]. ומתקשה החזו"א (שם) מנין לאמוראי שיעור זה שאינו תלוי בסברא, ולא מצינו במשנה חילוק בין מרובה למעוט. הביאור ההלכה (שם) מסתפק איזה שיעור כן יאסור.

דעת הרמב"ם בזרעוני גינה לזרעוני גינה

**פי' הר"מ.** ויאמר כשיתערב מן זרעוני הגינה שאינם נאכלים וכו' או מא' מזרעוני גינה. מבואר שדין אחד לזרעוני גינה בזרעוני גינה, עם זרעוני גינה בתבואה וקטניות. וכן כתב רע"ב. ובהלכות כלאים הרמב"ם אינו מביא דין זרעוני גינה בזרעוני גינה, אלא רק לדין זרעוני גינה בתבואה וקטניות. ובביאור שיטתו בענין זה, עי' במשנה ראשונה ובתוס' אנשי שם ובביאור ההלכה הנ"ל. וע"ע בבתי הכלאים אות ז, ובהג' תפארת יעקב.

## משנה ג

ס' ד ענף א) והמקדש דוד (ס' סא סוף אות ב), איך ס"ד שנתיר לזרוע קודם שהופך, הרי עובר באיסור כלאים

**משנה.** אם צימחה לא יאמר אזרע ואח"כ אופך אלא הופך ואח"כ זורע. מקשים האפיקי ים (ח"ב

טעם הס"ד להתיר לזרוע ואח"כ יהפוך

כבר בזריעתו, ומה מהני שאח"כ הופך להפקיע את האיסור שכבר עבר. ותרצו, מכיון שאיסור כלאים תלוי בניחותא דבעלים, וכיון שגילה דעתו שלא ניחא ועומד לעוקרם אין איסור כלאים [ע"ע במקד"ד באות ד סד"ה אמרינן בפ"ב מ"ד]. וכן מבואר מהתורת זרעים להלן משנה ד'.

**אולם** האפיקי ים דוחה תירוץ זה, משום שלדעתו הדין שכלאים בעי ניחותא, נאמר רק לגבי שלא יחשב כמקיים כלאים ויאסרו הזרעים מחמת זה, אבל כשזורע בידים אסור מן התורה גם כשלא ניחא ליה. ובאמת דיעוי' בחזו"א (סי' ד, כד) דאי לא עביד מעשה לעקור אפשר שהאיסור מדאורייתא, אבל כשעביד מעשה להשחתת צמיחת החיטים, פקע כבר שם כלאים מהשדה. אמנם היכיך (אות יז) ביאר דבמתני' האיסור מדרבנן "דלא תזרע כתיב והוא לא ניחא ליה". משמע מדבריו, שיש מיעוט מיוחד שגם בזריעה בעי ניחותא ובפ"ה מ"ו יתבאר עוד אי בעי ניחותא בזורע בידים, עיי"ש.

**לכן** מפרש האפיקי ים, שההיתר במתני' הוא כיון שהזריעה אינה במפולת יד (שהרי כבר מין אחד זרוע), וגם בכלאי זרעים מן התורה הזריעה צריכה להיות במפולת יד, כדביאר הכס"מ פ"ד הט"ז. וכיון שהאיסור הוא רק מדרבנן, ס"ד דכיון שגילה דעתו שיעקור מותר, קמ"ל. וכן באמת ביאר

אם בעינין  
ניחותא  
במעשה  
זריעה

מפולת  
יד בכלאי  
זרעים

המשנה ראשונה בשביעית פ"א מ"ח לטעמא דמתני'. וע"ע בתורת הארץ (ח"א פ"י, יא) דג"כ כתב שאפשר לפרש שאיסור משנתינו הוא מדרבנן או מפני שאינו במפולת יד או מפני שלא ניחא ליה.

**אך** הביא האפיקי ים שבכסף משנה מבואר שלא כדבריו, דכתב הכסף משנה בפ"ה ה"א שבכלאי זרעים אסרה התורה גם בלא מפולת יד, והוכיח דבריו, מדאסרה משנתינו לומר אזרע ואח"כ אופך. הרי שלמד הכסף משנה שהאיסור במשנתינו הוא מן התורה, וחיידוש משנתינו הוא זה גופא שאין האיסור של זריעת כלאי זרעים תלוי בזריעה במפולת יד. אך הקשה האפיקי ים שמלבד שהכסף משנה סותר משנתו שהרי הובא לעיל דברי הכסף משנה בפ"ד הט"ז, שגם בכלאי זרעים הזריעה צריכה להיות מפולת יד. אך גם ראייתו ממשנתינו אינה מוכנת, שמנין לו שהאיסור השנוי במשנתינו הוא איסור דאורייתא, אולי כוונת המשנה לאיסור דרבנן, והביא שכבר הקשה כן המנחת חינוך (מצוה תקמ"ח).

**ועל** הקושיא מה ראיית הכס"מ ממשנתינו, אפשר ליישב, אי נימא דסובר הכסף משנה שכל שלא ניחא ליה מהכלאים אפילו בזורע בידים לא אסרה התורה את זריעתו, והאיסור בכה"ג הוא רק מדרבנן. והוכיח הכס"מ דאי אין איסור מן התורה בזריעת

כלאים בלא מפולת יד, לא היו רבנן אוסרים כשכוונתו לעקור ולא ניחא ליה בכלאים, כיון שליכא מפולת יד וגם ליכא צורת מעשה האסור מדאורייתא. על כן הוכיח הכס"מ שע"כ מדאורייתא איכא איסור גם בלא מפולת יד, ולכן אף שהכא ליכא איסור מדאורייתא כיון דלא ניחא ליה, מ"מ גזרו רבנן מאחר שעביד צורת מעשה האסור מהתורה של זריעת כלאים.

**אלא** שהוסיף האפיקי ים להקשות, שלהלן משנה ד' שנינו כעין משנתינו והתם איירי לגבי כלאי הכרם, ובכלאי הכרם ודאי אין איסור מן התורה כשהזריעה אינה במפולת יד, א"כ ודאי כוונת המשנה שם לאיסור דרבנן, ואם כן הכי נמי נאמר במשנתינו. וסיים, דלולי דמסתפינא היה מגיה בדברי הכס"מ, שכוונתו שאיכא איסור מדרבנן גם בכלאי זרעים בלא מפולת יד, אף שאינו חמור ככלאי הכרם. ולזה הביא ראייה ממשנתינו, עיי"ש.

**משנה.** אם צימחה לא יאמר אזרע ואחר כך אופך וכו'. נחלקו המפרשים האם איסור זה נאמר רק כשגדלו הזרעים וכלשון המשנה "אם צימחה", או לא. התו"ט מפרש שאין כוונת המשנה לאסור רק כשגדלו הזרעים והם נראים אלא היא אוסרת בכל אופן, ומה שנקטה המשנה לשון צימחה כיון שהיה ס"ד להתיר יותר כאשר הם נראים, עיי"ש. וכ"כ הרדב"ז

פ"ב הי"ד, ונקטה המשנה דווקא בצימחה דס"ד שנתיר כיון שבשעה שכבר צמחה ודאי ע"י החרישה יופסד כל הגדל כבר, וע"ע דרך אמונה שם ס"ק סה. אולם היכין סובר שהאיסור הוא רק כשהם נראים, ורבנן אסרו זאת רבנן משום שרק אז יש לאסור מחמת מראית העין, או שחוששים שמא יחזור בו אחר כך ולא ירצה לאופך. ע"ע בועז אות ה.

**יש** לציין שהרא"ש מבאר שאם צמחה, אין הכוונה שהיא גדלה מעל הקרקע והיא ניראת, אלא הכוונה היא שהיא כבר התליעה ועדיין לא גדלה מעל הקרקע.

**משנה.** אם צימחה לא יאמר אזרע ואח"כ אופך אלא הופך

ראיה  
שאיסור  
כלאים  
הוא  
משעת  
הזריעה

ואח"כ זורע. הוכיח התורת הארץ (ח"א פ"י, יא) ממשנתינו, שאיסור זריעת כלאים הוא כבר משעת הזריעה ולא רק אחר שנקלט, דאי לאו הכי והאיסור היה רק משעה שנקלט, מ"ט אסרה מתני' לזרוע, אף שהאיסור במתני' הוא מדרבנן (כמבואר לעיל), מ"מ הרי עדיין לא נעשה כלל איסור. אלא מוכח שהאיסור מדאורייתא הוא כבר בשעת הזריעה, וא"כ עביד מעשה כעין האיסור מדאורייתא, ולכן אסרו רבנן. אבל ביכין נראה שאף אי נימא שבזריעה אין איסור אבל רבנן חששו שמא לא יעקור.

אם בכל  
אופן אסור  
לזרוע אם  
יופך אחר כך



**משנה.** כמה יהא חורש כתלמי

רבעיה אבא שאול אומר וכו'.

ע' בירושלמי בביאור מחלוקת רבנן ואבא שאול. וע"ע במשנה ראשונה, והשגת המקד"ד סי' סא סוף אות ב' על דבריו. ובחזו"א סי' ד' אות כד.

בביאור  
מחלוקת  
רבנן ואבא  
שאול

**משנה.** אבא שאול אומר כדי שלא

ישייר רובע לבית סאה.

מקשה החזו"א (שם אות ז) למבואר לעיל שגם במחובר השיעור רובע לסאה ולא א' מכ"ד בשדה, הא מדברי אבא שאול משמע שהשיעור הוא א' מכ"ד מהשדה. ותירץ כיון שחיטים ושעורים שיעורם שווה, דנופל רובע לסאה הוא גם בית רובע לבית סאה.

בשיעור  
הביטול  
במחובר

**ובעיקר** ההיתר דאבא שאול מקשה

המשנה ראשונה, הרי הכא

בכוונה מקיים עד רובע, ולעיל מבואר שאם מתכוון לזרוע כלאים אפילו חיטה אחת אסור, עיי"ש מה שתירץ.

**ר"ש ד"ה** עד שתתליע. מפרש

בירושלמי עד כמה מתלעת עד

שתהא בארץ ג' ימים במקום הטינא.

הוסיף הרא"ש (אות ה): ומתפשטין הימנה שרשים דקים אדומים כתולעת וכשהופכים אותה אח"כ במחרישה, מתים השורשים ושוב אינם גדלים. פירש הרש"ס שלמבואר ברא"ש בהכרח הפירוש עד שתתליע ויופך, היינו שצריך לעשות את שניהם. דאי רק מתליע, הא אדרבה ע"י כך נעשים

אי בעינן  
שיתליע  
ויהפוך או  
סגי בחד

השורשים. אלא צריך שיתליעו, ואחר כך כשהופכים שוב אינם גדלים. וכן פירש הרא"ש דצימחה דסיפא, היינו התליע דרישא. והוסיף הרש"ס שכן פסק הרמב"ם בפ"ב הי"ג.

**אולם** הראב"ד (שם) השיג, שבתוספתא

(פ"א הי"ב) מבואר דסגי

באחד, או שימתין עד שתתליע או שהופך קודם שתתליע ומותר בזריעה מיד. וז"ל הראב"ד: "א"א, לא נשנית כך בתוספתא, אלא הופך את הזרע. לא הפך, ימתין לה עד שיתליע. ועד כמה תשהא, שלשה ימים במקום הטינא. נמצא לזה הלשון מה ששנו במשנה ימתין עד שיתליע ויופך, או יופך קאמר ובחדא סגי ליה."

**אך,** תמהו המהרי"ק והכס"מ והרדב"ז,

איך אפשר לומר שסגי בהתלעה,

הרי אחרי התלעה עדיין סופה לצמות.

אלא כתב הכס"מ שנוסחת התוספתא

אינה מכוונת. ויעוי' בהג' הגר"א

לתוספתא שגרס, "ולא יופך עד

שתתליע". ביאר החזו"א יחזקאל (שם)

שהגר"א הגיה בתוספתא, כדי לאוקמא

לתוספתא כדברי הרמב"ם שצריך גם

שתליע וגם שיופך, אולם יש תנאי

נוסף שיופך יהיה לאחר ההתלעה.

והביא החזו"א (סי' ד, כו) שכן כתב

הגר"א להדיא בשנות אליהו למשנה ה',

שכשהופך קודם התלעה לא מהני.

## אולם

הביאו שכתב המגיה בשנות אליהו (מהר"י פרנקל), שהגר"א ס"ל כהראב"ד, מדפירש בשנות אליהו שדווקא אי צימחה בעי שיופך. אבל קודם שצימחה מותר לזרוע קודם ההיפוך, והביא ראיה לדבריו מהירושלמי עיי"ש. והקשה הר"י פרנקל שמלשון המשנה ברישא אין נראה כדבריו, מדקתני דיופך אפילו שלא צימחה. והא דתני בסיפא צימחה, ביאר התוי"ט דאתא לרבות דלא נימא כיון שצימחה וניכר ודאי שיופך, ושמא נתיר לזרוע גם קודם שיופך, קמ"ל שבעי שיופך לכתחילה. ויישב, דהגר"א סמך על המבואר בתוספתא. וא"כ ברישא הפשט הוא "או" (כדפירש הראב"ד). והדר קתני אם צימחה אף עד שתתלע, לא יאמר וכו'. וכן פירש נמי היכין (אות טו) שדווקא בצימחה בעי שיופך קודם הזריעה, ועיי"ש דדייק כדבריו ממתני' ופירש נמי טעמא דמילתא. וע"ע בבוועז (אות ה) דמיישב רישא דמתני'.

## וליישוב

דעת הראב"ד דמהני התלעה לבד אף שלכאורה יכול לחזור ולגדול, כתב המהרי"ק, שצ"ל שאחר דיתלע, כיון שלא צמחו עד עתה קיי"ל שלא יצמחו עוד. וכן דייק החזו"א (שם) מדברי הראב"ד בהשגתו להי"ב, שהפירוש התלעה לשון השחתה.

## התורת

זרעים מיישב, דמה דמהני לדעת הראב"ד התלעה

לבדה, הוא משום דס"ל שאף שנשאר לזרע כח לחזור ולצמוח אין שייך בו איסור כלאים, כיון שמשעה שהתלע אין עליו שם זרע לענין כלאים, ואיסור כלאים שייך רק כשיש שני מיני זרעים.

## היכין

(שם) ביאר שטעם ההיתר דקצירה לבד מהני, עפ"י ביאורו במשנה ד', לענין גומם ומשייר פחות מטפח, שע"י כך ליכא מראית העין וה"ה הכא בזרעים. [המשנה ראשונה מבאר בדעת הרמב"ם שאי אפשר לדמות דין גומם באילן לגומם בזרעים. ועי' ברדב"ז (פ"ו ה"ו) שמסתפק אי מהני גומם פחות מטפח בזרעים].

## בחי' ר'

איסור זלמן ביאר טעם הראב"ד, שהקצירה מוכיחה שלא ניחא ליה. [ויל"ע בטעמו, דהוכחה זו היא רק אם קוצר קודם זמנו]. וע"ע בחסדי דוד על התוספתא דביאר שיטת הראב"ד, ומיישב לתמיהת המהרי"ק והכס"מ. ודייק דהכי נמי מבאר הר"מ בפירושו למתני', [דגרס בפ' הר"מ כגירסא שלפנינו ולא כהב"ח, עיי"ש].

## בא"ד. עד שתהא בארץ ג' ימים.

הרמב"ם בהי"ג כתב, כמו שלשה ימים. ביאר הצפנת פענח (שם) דדייק הרמב"ם לכתוב לשון זה, כדי ללמד דלא בעי שלש ימים שלמים אלא אמרינן מקצת היום ככולו. ועיי"ש בביאור ההלכה שמסתפק אי אמרינן

הטעם שהקצירה לבדה מהני נודין גומם בזרעים

הטעם שהתלעה לבד מהני

שמהני מקצת היום

תרי מקצת היום ככולו, כלומר גם בתחילת מניית שלשה ימים וכן בסופו, ועיין פני משה.

**ר"ש** ד"ה וכמה יהא חורש. כלומר כתלמים שדרך בני אדם לחרוש אחר שתדד הרביעה. והר"מ בפי' ובהל', כתב שהפשט הוא חרישה שקודם המטר. והביא הרש"ס לשני הפירושים, ומסיק שנראה כדברי הר"מ, משום שבירושלמי נראה כדבריו.

**בא"ד**. שחורשים עוד תלמים גדולים. עי' בחזו"א (שם אות כה) שמבאר את המציאות בדרך חרישה זו.

**ר"ש** ד"ה כדי שלא ישייר. קסבר אבא שאול דאין צריך (כצ"ל) לחרוש את כולה. מבאר החזו"א (שם) דהר"ש סובר דאבא שאול אתא להקל, שאין צריך לחרוש כל השדה, אלא מותר לשייר רובע בלא חרישה. וממילא ימצא בשדה יותר מרובע לסאה, שיתווסף

פירוש תלמי רביעה

אם אבא שאול בא להחמיר או להקל

לזה הזרעים שלא נעקרו ע"י החרישה. אולם החזו"א (אות כד) מבאר שאבא שאול מחמיר עיי"ש. וכבר מצינו שני פירושים בדברי אבא שאול, במפרשי הירושלמי, עי"ש.

**ר"ש** ד"ה רובע לבית סאה. יש לפרש בכל הבית סאה רובע במקום אחד, ויש לפרש וכו'. מבאר החזו"א (שם) דספק הר"ש היא לשיטתו דאבא שאול בא להקל. וכתב המלאכת שלמה שמסתברא כביאור הראשון.

**בא"ד**. ויש לפרש דכשתצטרף מה שלא חרש לא יעלה לרובע. וכן משמע בפי' הר"מ. כתב היכין (אות יט) שגלע"ד כביאור זה, דמי עדיף משמתערב תערובת זרעים דאמרינן במשנה א' דיותר מרובע לבית סאה ממעט, דאפילו כשיזרעו לא יהיו במקום אחד, אלא יהיו מעורבים בכל הבית סאה.

## משנה ד

במשנתנו מיירי לאחר שהתלע. וכ"כ המעשה רוקח בדעת הרמב"ם.

**כפי'** שהתבאר במשנה לעיל שנחלקו המפרשים האם האיסור לזרוע ואחר כך להפוך נאמר רק כשצמחה או גם אם עדיין לא צימחה, א"כ גם משנתנו

**משנה**. זרועה ונמלך לנטעה, לא יאמר אטע ואחר כך אופך אלא הופך ואחר כך נוטע. משנתנו לא הוסיפה כמשנה ג' ימתין עד שתתלע, וכן הרמב"ם (פ"ו ה"ו) הביא המשנה כלשונה, ולא פירש דין ההתלעה. אולם התוי"ט והיכין (אות כא) פירשו דגם

אם במתני בעי התלעה

האוסרת לנוטעה קודם שהופך תלויה במחלוקת זו (עי' יכין אות טו).

**ואף** שמשנתינו היא כעין המשנה הקודמת, יש צורך לשנות את שניהם, עי' תוס' אנשי שם.

**משנה.** אם רוצה גומם עד פחות מטפח וזורע ואח"כ משרש.

הטעם שמהני גומם

מצינו כמה דרכים מדוע מהני גומם: א. שע"י כך אין עליו שם אילן, וכן פירשו המגיה לתוס' חדשים (שביעית פ"א מ"ח) והיכין (שם אות מ'), ועיי"ש עוד בבועז אות ג', ובמשנה ראשונה שם. ב. שאין לחוש למראית העין, וכן פירשו היכין כאן (אות טו). והנידון בין שני הביאורים הללו תלוי אם אילן פחות מטפח אין לו שם אילן לכל מילי, או שהכא בכלאים הוא היתר מיוחד. עיי"ש במפרשי המשנה בשביעית שם, ובתורת זרעים כאן, ולהלן בדברי המקד"ד. ג. החזו"א (סי' ד, כז) פירש טעם חדש, דרבנן לא גזרו משגמם עד טפח, כיון שרוב פעמים אינו חוזר וגדל. ד. המקד"ד מפרש שאפילו אם לא ברור שבאופן זה לא יחזר הגפן לגדול, מ"מ זה ודאי מזיק בכך לגפן, וכיון שעשה מעשה שמזיק, גילה בדעתו שלא ניחא ליה.

**אך** מ"מ חייב אח"כ לחזור ולשרש, לפי שיכול לחזור ולגדול ליותר מטפח. והטעם שרוצה בתחילה לגמום ולא מיד משרש, מבאר הרדב"ז (פ"ו

ה"ו) שבצורה זו בשעה שמשרש הופך שוב את האדמה ומועיל לזרעים שזרעו. עי' טעמים נוספים בחסדי דוד על התוספתא א, יג; ובערוך השולחן רצו, מד. אולם החזו"א כתב שמדינא יכול להמתין מלשרש עד שיגדלו הצמחים יותר מטפח, ומשנתינו משמיעה רק עצה טובה לשרש מיד, שמא אח"כ יגדלו יותר מטפח ויאסר. ולדבריו בתחילה המשנה משמיעה את עיקר הדין שיכול לזרוע לאחר שגומם, ואח"כ מוסיפה עצה טובה בלבד.

**ר"ש** ד"ה זרועה. שהיתה שדהו זרועה תבואה ונמלך עליה לנוטעה

אם משנתינו מיירי רק בגפנים

גפנים. מבאר המשנה ראשונה, דנקטה המשנה דווקא גפן ולא שאר אילנות, משום שבשאר אילנות אסורה רק הרכבה, וכ"כ הגר"א בביאורו לשו"ע רצו, מד, והיכין (אות כ).

**והוסיף** היכין, דאף משום הרכבה לא שייך לאסור כאן, שהרי גם אם יורכבו הרכבה תהיה רק בשורשים, וליכא איסור הרכבה בשורשים. אולם כתב שלדעת הראב"ד (פ"א ה"ו) שאסור לזרוע אף זרעים אצל אילן, משנתינו אינה שנויה רק לגבי גפנים אלא גם לגבי שאר אילנות. וכן פירש החזו"א (סי' ד, כז) בדעת הראב"ד.

**ר"ש** ד"ה גומם וכו'. כלומר קוצץ הגפן סמוך לארץ שלא ישייר טפח [מבחוץ]. וכן פירש הרמב"ם בהל'

עד כמה צריך לגמום

(פ"ו ה"ו). ברם בפ"ה הר"מ פירש מעמיק ומשרש בתוך הקרקע טפח. וביאר המקד"ד (סי' סא, ד"ה אמרינן בפ"ב מ"ד) דקשיא לרמב"ם, הא בעלמא אילן פחות מטפח שם אילן עליו. לכן פירש שהכא גומם בעומק הקרקע. ועיי"ש

שתירץ הא דפסק הרמב"ם בהלכה, שהגומם הוא טפח סמוך לארץ, שאינו סותר לדינא בעלמא שאילן בפחות מטפח שם אילן לו. וכן בתרגום החדש (לפי' הר"מ) הנוסח, שישאר שיעור פחות מטפח. וע"ע ביאור ההלכה שם.

## משנה ה

**משנה. תבואה שעלו בה ספיחי אסטים.** מבואר במשנה

אם ספיחי  
סיטים  
ראוים  
לאכילה

שספחי אסטים הם כלאים עם החיטים, והנה לדעת הר"ש (פאה פ"א מ"ד) והתוס' (נדה נ"א) שספיחי אסטים ראויים קצת לאכילה. וכן לפירוש רש"י (שם) שפירש ספיחי, שבתחילתם בעודם ספחים ראויים לאכילה. וכיון ששני המינים ראויים לאכילה, פשיטא ששייך בתערובתם כלאים.

**אולם** לדעת הרמב"ם בהל' מתנות עניים (פ"ב ה"ב) שספיחי

אסטים אינם ראויים למאכל אדם, כמבואר בשבת סח"א. אם כן אם לדעתו איסור כלאי זרעים נאמר רק בדבר הראוי למאכל אדם (עי' לעיל פ"א מ"א), יש לדון מדוע יש כלאים עם ספיחי אסטים. ואם נימא שלאיסור כלאים די שממין אחד ראוי לאכילת אדם, אתי שפיר. אבל אם אסור כלאים נאמר רק כששני המינים ראויים לאכילת אדם, קשה מדוע המשנה אסרה מחמת ספיחי אסטים.

**על** כן כתב הרדב"ז (פ"ב ה"ט) דצ"ל, שהירק של הספיחי אסטים ראוי לאכילה. הישועות מלכו (פ"א ה"ד) מבאר שהרמב"ם ס"ל שבמיני צבעים נוהג כלאים, וספיחי סטים עומדים לצבע, וע"ע בתי כלאים אות ב. ועי' באמרי בינה (שו"ת סי' י') והתורת הארץ (ח"ב פ"ו אות צו) שהשיגו על דברי הישועות מלכו (וע"ע בדבריו שם אות צא). הביאור ההלכה (פ"א ה"ד) ביאר דלדעת החזו"א שסגי שיהיה ראוי לאדם על כל פנים ע"י תיקון, צ"ל שחשובים ראויים לתיקון, כיון שהם ראויים לקצת בני אדם, כמו שמבואר בר"ש בפאה פ"א מ"ד.

**משנה. כן תלתן שהעלה מיני צמחים.** משמעות המשנה היא שהוא

הדיו  
כשהניחותא  
במין העולה  
מאילו

זרע תלתן ומיני עשבים עלו בין התלתן, וכן לשון הרמב"ם בפ"ב ה"ט. אולם הגמרא בבא קמא (פ"א, א) כשהובאה משנתינו, הגירסא במשנה היא "תלתן שעלתה עם מיני עשבים". ודייקו התוס'

שהמשנה נקטה לשון זה ולא נקטה תלתן שעלו עמו מיני עשבים, כדי להשמיענו שאפילו אי מעיקרא נתכוון לזרוע שאר מינים ועלה בו התלתן, והשתא ניחא ליה טפי בתלתן ומעדיפם מהזרעים שזרע, גם בכי האי גוונא אין מחייבים אותו לעקור.

**תלתן** אינו ראוי לאכילה אלא ע"י הדחק, ראה רא"ש מעשר שני פ"ב מ"ג, ומה שנוהג בו כלאים צ"ל כדאמרינן לעיל לגבי ספיחי אסטים (תורת הארץ ח"ב פ"ו אות צא).

**ר"ש ד"ה קנבוס.** אית דגרסי קנבוס והנך מיני אין מועיל בהן התלעה וחרישה לפי שמתקיימין בארץ שלש שנים ואינן מתליעין. בפירוש המשנה נחלקו הראשונים. שיטת הרא"ש והראב"ד בהשגות (פ"ב הי"ב), שמינים אלו יכולים לגדול במשך שלש שנים, ולא ידוע במשך השלש שנים האם גדלו כבר כולם או שמא יש זרעים שעדיין לא יצאו. לכן אוסרים לזרוע כל השלש שנים.

**וכתב** הרש"ס (הובא במלאכת שלמה) דכן היא גם שיטת הר"ש. אלא דיש חילוק בין הר"ש לראב"ד, הר"ש כתב שלא מועיל בהם התלעה וחרישה, והראב"ד כתב שרק אין להם התלעה. ופירש החזו"א (סי' ד, כח) שהראב"ד לשיטתו בה"ג [כמבואר משנה ג'] דמהני חרישה שהופך לבד גם כשאינ

התלעה, ולכן הכא אילו יחרוש יהיה מותר לו לזרוע, והמשנה בא רק להשמיע שהתלעה לבד לא מהני כיון שאינם מתליעים מיד.

**אלא** שקשה לפי פירושם לשון המשנה "שאינן עושין אלא לשלש שנים", שהרי לדבריהם היה צריך לומר "שעושין שלש שנים". ובאמת שכן גרס הגר"א, שהן עושין לשלש שנים. ושמא גם גירסתם היתה כך.

**ולפירוש** זה הקשה המהרי"ק (הי"ב) דמשנתינו הוי משנה שאינה צריכה, דפשיטא שאסור לזרוע כל השלש שנים, שהרי כל השלש שנים יש מין אחר הגודל בשדה.

**הרמב"ם בפ"י** ובהלכה (שם) פירש, דהוי מין שגם כשקוצרים אותו נשאר שורשים או עיקרים בארץ, ואעפ"י שאינו גדל רק אחרי שלש שנים אסור לזרוע ע"ג. ביאר החזו"א (שם), שהחידוש לדעת הרמב"ם, דהגם שידוע שלא יצמח אלא רק אחר שלש שנים, והמין שיגדל עכשיו יקצר קודם שיגדל המין הטמון, אפילו הכי אסור לזרוע על גביו, משום מראית העין (עי' ביאור ההלכה). ויעוי' במלאכת שלמה שביאר שהרמב"ם גרס במשנה אע"פ שאינו גדל, והיינו כמבואר שאע"פ שאינו גדל אלא לאחר שלש שנים מ"מ כל זמן שהוא בקרקע אסור לזרוע.

**וביאר** הרדב"ז שהרמב"ם נטה מפירוש שאר הראשונים, כיון שפירש שקנבוס הוי ממיני הבצלים, ועיינו ראות שגדל מהר. לכן פירש שגדל מהר, רק חוזר וצומח בסוף שלש שנים. ושאר הראשונים ס"ל דהוי מינים אחרים שגדלים לשלש שנים.

**התורת** זרעים (על מ"ג) מבאר שהראשונים מעינו לפרש כהרמב"ם, משום דסברו שבמקרה שזרע וקצר ונשאר בשדה שורשים הראוים להצמיח שוב, אין על כוח המצמיח הזה שם זרע, וממילא לא שייך בו דיני כלאים. ולדעת הרמב"ם האוסר גם רק כח המצמיח לאחר ג' שנים, יש לדון האם זאת רק בזרעים שכבר גדלו וקצרו וכיון שחל עליהם שם זרע שוב אינו בטל מהם, או גם זרעים שגדלים רק אחר ג' שנים אוסרים לזרוע ע"ג כל הג' שנים מחמת כוח הצמחה שיש בהם

**בחי' ר'** איסור זלמן אזיל לשיטתו בביאור טעם הראב"ד, וביאר דמש"ה השיג הראב"ד, דאי קצר יש בה לבדה הוכחה שלא ניחא ליה. [וקשה, איך יש ראייה מהקצירה שלא ניחא ליה, הרי הרמב"ם מבאר דמייירי במין שהדרך לקצור ואח"כ חוזר וגדל, א"כ ניחא ליה בקצירה, וכעין שהובא להלן מהחזו"א].

**יל"ע** מ"ט אסר הרמב"ם, הא כיון שקצר הוי כגימום דהתירו

מתי מתיר  
הגימום באילן  
ובזרעים

לעיל מ"ד באילן. ואפשר דס"ל כהסוברים שאי אפשר לומר בזרעים שיגמום [עי' מ"ג]. אלא שלכאורה אין עניינו להכא, דמה דשם אפשר דלא מהני הגימום בזרעים הוא מפני שמשייר פחות מטפח, וזרעים שנשאר פחות מטפח שם זרעים עליהם. אבל הכא שקוצרם ולא נשאר כלום מחוץ לקרקע ולא נשאר שם זרע, מה הטעם שיאסר מחמת מה שיגדל לאחר שלש שנים. ביאר החזו"א (עייין לעיל מ"ד ד"ה משנה אם) דסברת הרמב"ם שאף בגמם מהני רק מפני שלא מצוי שיגדל לאחר הגימום, משא"כ הכא. ועוד דגימום באילן הוא משחיתו, אם כן מוכח שלא ניחא לו באילן. משא"כ הכא אין הקצירה מוכחת שלא ניחא ליה, דהרי זהו דרך השימוש בהם.

**המקד"ד** (סי' סא סוף אות ז) מבאר שפלוגתת הראשונים היא, האם בכלאי זרעים בעינן ששני המינים יגדלו ביחד, או שסגי שמין אחד יגדל בעירבוביא. דהרמב"ם שאסר אפילו שיגדל רק לאחר ג' שנים, מוכח שהאיסור גם שאין שני המינים גדלים ביחד. והראב"ד ס"ל כיון שלא גדלים ביחד, אינו כלאים. ודחה שאין ראייה דמש"ה פליג הראב"ד, דאפשר בעלמא לא בעינן שיגדלו כאחד. מ"מ הכא ליכא איסור, כיון שכלאים תלויים בעירבוביא, וכל שלא יראו שני המינים בזמן אחד ליכא איסור. וכן אפשר לבאר

אי איסור  
כלאים  
הוא רק  
כששני  
המינים  
גדלים  
בעירבוביא

שגם הרמב"ם מודה דבעינן שיגדלו ביחד, אלא דחייש הרמב"ם לספיחין שהם גדלים בתוך הג' שנים.

**ר"ש ד"ה אין מחייבין אותו לנכש.**  
וכתב הר"ש שהטעם הוא: **"דסופו לעוקרן בעל כורחו דקשו להו וכו'".** וכן פירש רש"י בב"ק (פא,א). משמע מתוך פירושם שאם לבסוף אינו עוקרם איכא איסור. והקשו התוס' (שם) שלשון המשנה "אין מחייבין אותו לעקור", אינו משמע כדבריהם אלא משמע שאין איסור כלל. ועוד הקשה מה מהני שלבסוף יעקור, הרי כיון שעתה הוא מתעצל ומתייאש מללוקטו איכא איסור ומקדש בכלאי הכרם כדמצינו בפ"ה מ"ו, וא"כ גם הכא בכלאי זרעים יהיה איסור לקיים ומדוע אין מחייבין אותו לעקור מיד. ותירץ הרשב"א (שם) שמה שמצינו בפ"ה מ"ו שכאשר דוחה את הלקיטה נאסר, הוא משום שחיישינן שיתעצל מללקוט, אבל הכא יזדרז ללקוט כדי שלא יפסד התלתן. וע"ע ביאור ההלכה פ"ב ה"ח.

**והתוס' פירשו דכיון שמינים אלו הם מזיקים ולא ניחא לו בהם אין חשש שמא יחשדוהו שהוא זרעם, ואין איסור לקיימם; וע"ע בלשון הרמב"ם פ"ב ה"ח. בפשטות לשון התוס' נראה שהנידון הוא רק משום החשש שמא יחשדוהו שזרען, ובמקום שלא יחשדוהו שזרען אין איסור קיום. אולם יעוי' בחזו"א (סי' ב,יא), שכתב שאין**

בגדר  
איסור  
והיתר  
קיום שלא  
ניחא ליה

לומר שכוונת התוס' שההיתר הוא רק משום שלא יחשדוהו ואין איסור קיום, שהרי היתירו לו גם להשקות את השדה, וכשמשקה הרי זה כזורע, ובזורע אין היתר שלא ניחא ליה (עי' לעיל משנה ג), אלא ההיתר שכיון שכוונתו לעקור הרי הוא נידון כאינו בשדה ואינו חשוב כלאים, ע"ע קהלות יעקב ב"ב סי' ד,ג.

**[ואפשר לדייק מדברי התוס', דכשעביד מעשה איכא**

ראיה  
שבזריעה  
לא בני  
ניחותא

איסור גם בלא ניחותא. מדכתבו התוס' "שליכא איסור בזריעה כיון שלא הוא זרעם, וקיום ליכא כיון שלא ניחא ליה", ואי כשלא ניחא ליה ליכא איסור אפילו אם זורעם, לא הוי ליה לתוס' לחלק בטעמים שליכא איסור בזריעה וליכא איסור בקיום, אלא הוי ליה לפרש שהכל מטעם אחד. ולדעת החזו"א אתי שפיר, כיון שאסור לזרוע גם אי לא ניחא ליה, לכן הוצרכו התוס' לבאר שליכא איסור בזריעה כיון שלא הוא זרעם].

**בא"ד. פריך מעשרה תנאים שהתנה יהושע דמלקטין עשבים בכל**

טעם  
התקנה  
בליקוט  
עשבים

מקום חוץ משדה תלתן. הקשו התוס' (בב"ק שם), וכי יהושע תיקן תקנה לעוברי עבירה. ותירצו התוס' דמיירי שאיכא פחות מרובע. ויעוי' בירושלמי הכא דהקשו כקושית התוס', ותירצו באופן אחר. והתורת זרעים ביאר פלוגתתם עיי"ש.



ביאור  
עוקר הכל,  
ועל אלו  
אופנים  
מיירי

**ר"ש** ד"ה ואם ניכש או כיסח. במקום [ה]גרנות קאי. מפרש המלאכת שלמה, דהר"ש אוקי דין זה במקום הגרנות, משום דתני עוקר הכל, וזה שייך במקום הגרנות שהדרך שנעשים בו כמה מינים. ודייק מפי' הר"מ דס"ל דקאי נמי על צמחים שעלה התלתן. וכן דייק דהתוי"ט ס"ל שדין זה תני גם על התלתן שהעלו בו מיני צמחים. אמנם מדברי הרמב"ם בה"ט י' דייק דקאי רק על בית הגרנות, מדהביא הרמב"ם את דיני המשנה שלא כסדרה. דבתחילה נקט דין תלתן, ואח"כ דין מקום הגרנות, ואח"כ דין שהתחיל לעקור, משמע דבעי לפרש דין התחיל לעקור רק על בית הגרנות.

**ונראה** שנידון זה תלוי בביאור החיוב לעקור את הכל, דהתוי"ט ביאר שחייב לעקור את הכל ולשייר רק מין אחד, דכיון שהתחיל ללקט מרצונו ומשאיר חלק מהמינים נרה שניחא ליה במינים שנשארים ואיכא כלאים. [ולפ"ז כתה התיו"ט שגם רבנן דפליגי אר"י במשנה א' שאם צריך למעט מרובע אינו חייב למעט הכל, מודים במשנתנו שאינו יכול לשייר פחות מרובע ממין אחר, מפני שהתחיל ללקט מרצונו, משא"כ שם המיעוט אינו מרצונו אלא מחמת חיוב חכמים]. וכן מבואר בפ' הר"מ, וז"ל: "ואם כרת מקצת מה שצמח מאלו העשבים, והניח קצתן, הרי הודיע בזה שרצונו בקיום

מה שהניח, ועל כן חייב לעקור הכל חוץ ממין אחד". וכיון שלדעתם במשנתנו צריך למעט שלא ישאר כלום, אם כן יכולים לפרש שכוונת משנתנו לעקור "הכל" קאי נמי על תלתן שעלו בו צמחים.

**ברם** בחי' המהרי"ח פליג אתוי"ט, וביאר עוקר הכל היינו כל המינים, אבל אינו חייב לעקור בכל מין ומין שלא ישאר ממנו, אלא יכול לשייר בו פחות מרובע. ולכן אין שייך לנקוט לשון הכל, אלא על בית הגרנות שאיכא כמה מינים ו"הכל" מתייחס למינים. ובדעת הרמב"ם בהל' נחלקו בביאורו, עי' יכין אות לד ובהג' תפארת יעקב. ועי' בדברי התורת זרעים.

**אולם** בדברי הרא"ש לכאורה מבואר דלא כדברינו. שמבאר משנתנו דקאי על מקום הגרנות. וס"ל בפ' למשנה א', ויותר מבואר כן בתוס' הרא"ש במו"ק (ו,א), שכמתחיל לעקור את הנטוע בעי לעקור לכו"ע את הכל ולא ישייר פחות מרובע. והביא ראיה (במו"ק) ממתני' דתני עוקר את הכל, אלמא ס"ל שאסור לשייר אפילו פחות מרובע. וא"כ צ"ב מ"ט מוקי מתני' רק על מקום הגרנות, הא אפשר לפרש את לשון הכל שלא ישייר דבר חוץ ממין אחד. ובאמת בתוס' הרא"ש במו"ק מפרש שעוקר את הכל מיירי בין על מקום הגרנות ובין על התלתן, אלא דצ"ע מדוע בפירושו במשנתנו נטה מלפרש כן.

## משנה ו

### הקדמה: המשניות מכאן עד סוף

פרק ג' עוסקות בשיעורי

ההרחקות בכלאי זרעים, וכן צורות הזריעה שע"י כך יש היכר ומותר לסמוך שני מינים זרעים בלא הרחקה. מבארים האחרונים [תורת זרעים (עמ' נא) מקדש דוד (סי' סא,ה) מנחת שלמה (ח"א סי' לו) וכן במעדני ארץ פ"א ה"א-ה', ועוד], ששונה ההגדרה מהו האיסור כלאים, בין כלאי זרעים לבין כלאי הכרם. שבכלאי זרעים איסור כלאים נאמר בכל שיש תערובת של שני מיני זרעים חשוב כלאים, וכל אופן שאינו תערובת אינו כלאים. ובכלאי הכרם האיסור הוא לזרוע במקום הנקרא כרם דבר אחר חוץ מגפן, וכל שנזרע במקום שאינו כרם אף שנראה שיש תערובת בין הזרע לכרם אין איסור כלאים. ומכך עולה יש שוני שיש ביניהם, בצורך בהרחקות ובצורת ההרחקה בכל אחת מהם.

### לדוגמא, להלן משנה ז' שנינו

שמותר לסמוך שני מיני

זרעים ע"י היכר של ראש תור, שכך ניכר שאין תערובת בין הזרעים, ובכלאי הכרם לא מצינו שזריעה בצורה זו מתירה לזרוע בכרם. וכן מצינו נפק"מ להפך, שמצינו להלן (פ"ד מ"ד) שצורת הפתח מהני לחלק את הכרם, ולזרוע סמוך לכרם מין נוסף אף על פי שאין

שום הרחקה והיכר נוסף, ולכאורה צורה זו מועילה רק לגבי כרם שכן על ידה נקבע עד היכן הכרם, וממילא מחוץ לכרם מותר לזרוע, אבל לגבי כלאי זרעים לא מצינו מפורש שמהני צורת הפתח, והטעם הוא שעדיין נראה כיש תערובת. אמנם המנחת שלמה מביא שהחזו"א התיר לזרוע שני מיני זרעים כאשר יש צורת הפתח המבדילה ביניהם ללא הרחקה נוספת, ועיי"ש שהוכיח כדבריו, אלא שמסתפק מנין באמת שמהני שלכאורה אינו ראוי להתיר מחמת זה שהרי עדיין יש תערובת.

### ונראה להוכיח שההרחקות המועילות

לגבי כלאי הכרם מהני אף

לתערובת. מדמצינו בראשונים (עי' פ"ד מ"ט) שביארו שכלאי הכרם תלוי גם מה חשוב תערובת. וכיון שבעי להיתר שלא יהיה כלאי הכרם גם שלא יראה תערובת, ע"כ צ"ל שצורת הפתח מהני גם שלא יראה כתערובת, ולכן ניתן לומר שמהני גם לכלאי זרעים. וכן נראה מדברי מהר"א פולדא (פ"ז ה"ב) דמפרש שההיתר לסמוך לגדר בכלאי הכרם, הוא משום שאפשר לומר שהשורשים אינם מתפשטים אלא יורדים ישר, אבל אם היו ודאי מתפשטים אין היתר לסמוך לגדר, ויש עוד לדון בזה. ועיי' חזון יחזקאל פרק

ג, ג בביאורים דמפרש דבכלאים מהני מחיצה תלויה ביבשה על אף שהגמרא בעירובין אומרת שבדאורייתא לא מהני מחיצה תלויה, מכל מקום כיון שכלאים תלוי בהכירה סגי בהכי, והתם מיירי לגבי כלאי הכרם.

**ר"ש ד"ה משר משר.** כלומר ערוגות ערוגות. וכן פירש ריבמ"ץ והרע"ב. וע"ע רש"י קידושין לט, א ד"ה משארי. מקשה המלאכת שלמה, דאי איירי בערוגות ערוגות לא היה מספיק להרחיק כהרחקות המבוארות, אלא היה צריך להרחיק בית רובע כמבואר במשנה ט', וכן תמה החזו"א סי' ה, יח. אלא פירש שמשר מלשון שורה. וכן הלשון בפ' הר"מ בתרגום החדש משר משר, רצועות רצועות. וראה מהרי"ק (פ"ד ה"ו) שמפרש מלשון מישור שהוא מקום ארוך. וכן כתב הרמב"ם בפ"ד ה"ח "מה בין המשר לקרחת שהמשר ארוך והקרחת מרובעת. וע"ע תוספתא ב, א.

**ר"ש ד"ה שלשה תלמים של פתיח.** כלומר עושה המשר רחב כשיעור ג' תלמים של פתיח. וכן פירשו ריבמ"ץ, הרא"ש, ואור זרוע (הלכות כלאים רסח) שהשיעורים במשנה הוא של המישור. ולהלן מבאר הר"ש מהירושלמי, שמישור הוא שתי אמות על שתי אמות, ומיצר והולך עד כל שהוא.

מהו מישור

שיעור רוחב המישור ושיעור המרחק ביניהם

**ולפי** פירושם שיעור המרחק בין מישור למישור הוא כל שהוא, והוא כדעת רבי מאיר במשנה ט'. ומבאר המהרי"ק שלדבריהם זה סיום דברי הירושלמי מיצר והולך עד כל שהוא, שפירושו ש"המיצר" שביניהם היינו ההפסק, הוא כל שהוא. אלא שמקשה המהרי"ק (פ"ד ה"ו) שהלשון הוא "ממיצר והולך" ולא מבואר לדבריהם מהו "הולך".

**ולדעת** הר"ש י"ל שאין זו ביאור הירושלמי, אלא הביאור כפי שפירשו הרש"ס והשנות אליהו, שגם הם מפרשים כפירוש הר"ש, וביארו מיצר והולך עד כל שהוא לא ביחס להרחקה בין המישרים אלא לגבי המישור עצמו, שהמישר עשוי בתחילתו רחב והוא מיצר והולך, וחידשו שבכי האי גוונא אינו צריך להרחיק כלל בתוך השדה, כיון שכל שורה חשובה כשדה בפני עצמה. וכיצד נראית השדה, עי' בציור בשנות אליהו.

**החזו"א** (סי' ה, יח) הקשה לפירוש זה, שמשמע במשנה ט' שלר"מ מהני הרחקת כל שהוא רק שזרוע בית רובע, אבל אם זרוע פחות לא סגי בהרחקת כל שהוא. ויעוי' בחזו"א שהוסיף להקשות על פירוש זה. ובשערי אמונה מיישב את פירוש הר"ש.

**פירוש** נוסף מפרש הר"ש, שאכן המשנה עוסקת בשיעור

אם ב"ה הם  
המחמירים

**בא"ד.** מבאר התוי"ט, לפי המבואר

בירושלמי דברי רב זירא דההרחקה היא שתי אמות, היינו שזהו היא ההרחקה אליבא דב"ה, כדפסק הרמב"ם. ושיעור שאמרו ב"ש שלשה תלמים של פתיח הוא פחות מעט. והקשה התוי"ט דעולה לפירושו דב"ה לחומרא, ומדוע לא מנו חומרא זו בעדיות לגבי חומרי ב"ה. ועי' בחי' מהרי"ח שמיישב.

**ומחמת** קושיא זו ביאר המלאכת

שלמה בשם הרש"ס, שהשיעור לב"ש הוא שיעור גדול יותר. וכן ביאר המשנה ראשונה, וע"ע במצוין בתוס' רע"א לפ"א משביעית, ועיי"ש בתוס' חדשים. [נידון זה שייך רק אי פלוגתא ב"ש וב"ה הוא בשיעור ההרחקה ולא בשיעור המישר, דלפירוש שהשיעור ההרחקה במישר הוא כל שהוא, וצ"ב לרש"ס דפירש דהשיעורים הם במישר].

**ר"ש** ד"ה ירושלמי, ושמא מלא העול

הוא ב' אמות. עי' ברש"ס דהוכיח כן.

**בא"ד.** והא דקאמר ב' אמות על ב'

אמות וכו'. מקשה החזו"א לפי הפירוש הראשון בר"ש (שם) איך סגי בשיעור זה, הא צריך שהמישר ימשיך לכל אורך השדה או עד נ' אמה, ואיך פירש הר"ש שההרחקה היא רק שני אמות ובהם מיצר והולך,

המישר, אך הירושלמי עוסק בשיעור ההרחקה בין מישר למישר ואומר שהוא שני אמות, ומיצר והולך את ההרחקה עד כל שהוא. אולם הרמב"ם בפי' המשנה ובהל' פ"ד ה"ו מפרש שהמשנה עצמה עוסקת ברוחב ההרחקה הצריכה להיות בין המישרים. וכן מפרש הרע"ב.

**וכתב** הרש"ס שמפשטות דברי

הירושלמי נראה כפירוש הרמב"ם, אולם הרבה לתמוה על פירוש זה, וקיים כפירוש הראשון של הר"ש, עי' במלאכת שלמה.

**שיעור** המקום הזרוע, לפי הפירוש

שהן המשנה והן הירושלמי עוסקים בשיעור ההרחקה לא מפורש בראשונים, וכתב המהרי"ק שאין לו שיעור, וצורתו היא שאורכו גדול על רוחבו כמבואר ברמב"ם בה"ח. אולם החזו"א מבאר שאכן צריך שארכו היה יותר על רוחבו אבל יש שיעור גם לרוחבו, שלא יהיה פחות מאשר ו' טפחים, שבפחות מכאן חשוב כיחיד (ששיעורי ההרחקה שלו שונים, כדמבאר החזו"א שם), אבל אינו יותר מעשר אמות וחומש, משום שמשיעור זה נקרא כבר שדה ושיעור הרחקתו נידון להלן. ועי' ביכין (אות לז, בביאור השני) שמישר צריך להגיע מראש השדה עד סופו, ולכן סגי בהרחקה במשך השדה בכל שהוא.

ומשמע שאחר השתי אמות אינו צריך לעשות שום הרחקה. והרמב"ם פסק שהמישר הוא שני אמות על שני אמות מרובעות, ומשם הולך ופוסק

עד כל שהוא. [הרש"ס והמשנה ראשונה כתבו, שהר"ש בפירושו השני הוא כפירוש הר"מ, בעיקר פירוש המשנה].

## משנה ז

**משנה.** היה ראש תור חטים נכנס בתוך של שעורים מותר, מפני שהוא נראה כסוף שדהו. טעם "שנראה כסוף שדהו" מועיל להתיר את זריעת הכלאים, ביאר הכסף משנה (פ"ד הט"ז) [הובא בתוי"ט וביכין (אות מב)], שמדאורייתא לא נאסר כלאי זרעים אלא במפולת יד, ורבנן אסרו גם שלא במפולת יד, בתנאי שיש מראית העין של עירבוביא, וכיון שע"י הראש תור אין נראה כעירבוביא, לא אסרו חכמים.

הוא משום שליכא מראית העין ומועיל מהתורה, וז"ל: "ושמור אלו העיקרים, והוא שכלאים אין האזהרה בו אלא למראית העין. לפיכך כשיראה הצמח האחר מבודל הוא מותר, ואפילו שיהיה סמוך לו, כמו שאמרנו בראש תור חטים וכו'". ועי' לעיל מ"א אריכות בענין זה.

**משנה.** מותר לסמוך לו מאותו המין. אם היתר לסמוך הוא לכתחילה

מבואר בהשגת הראב"ד (פ"ג הט"ז), דההיתר לסמוך מין אחר סמוך לשדה חבירו, הוא רק בדיעבד. והכסף משנה כתב דהרמב"ם ג"כ אינו מתיר אלא א"כ שני השדות נזרעו בהיתר והוא ממשיך את שדה חבירו, הובאו דבריו בתוס' רע"א אות יא. והשיגו הרש"ס והמשנה ראשונה ועוד, דלהדיא מבואר ברמב"ם בריש ההלכה שמותר לכתחילה לסמוך מין אחר לשדה חבירו. לישב הכסף משנה עי' דרך אמונה פ"ג ס"ק פז וציון ההלכה שם ס"ק קעט.

**החזו"א** (סי' ב') והתורת הארץ (ח"א פ"ח) והתורת זרעים (עמ' מ') ביארו, שאף אם איסור כלאי זרעים מן התורה הוא גם בלא מפולת יד, אתי שפיר היתר משנתינו, כיון שאיסור כלאים מדאורייתא תלוי במראית העין, ומאחר שעל ידי ראש תור אין מראית העין אין איסור כלל.

**ר"ש** ד"ה ראש תור חטים. כגון שדה חטים אצל שדה שעורים. וה"ה ירק כמבואר בפ"ג מ"ג. ועי' משנה

**והביא** התורה זרעים, שכדבריהם מבואר בפירוש הר"מ (פ"ג מ"א), שביאר הר"מ שהיתר ראש תור

ראשונה (שם) מדוע הוצרכו לחזור ולשנותה גם שם.

**בא"ד.** ושורה אחרונה של [שדה] מהו ראש תור

חטים יוצאת ממנה ונכנסת

לתוך שדה שעורים. בדברי הראשונים ישנם שני ביאורים בצורת הראש תור: א. הר"מ בפירוש המשניות מפרש שהוא בצורת משולש. אולם ההיתר הוא לאו דוקא בצורה זו, אלא כל צורה שהזוית שמגיע לשדה חבירו היא זוית חדה, כמבואר בתוי"ט. ועי' בדעת רש"י בסוכה ז,א במלאכת שלמה פ"ג מ"ג. ב. הרא"ש (אות ז') וברש"י בשבת (פה,א) פירשו כצורת השור, שרחב לצד קרניו והולך ומתקצר, ואינו צריך להיות חד זוית [המלאכת שלמה צייר צורה זו].

**בדעת** הר"ש ביאר הדרך אמונה

(פ"ג ס"ק קז), שאינו צריך להיות בצורה מסוימת, אלא מיירי ששורה אחת נכנסת לשדה חבירו [ועי' בשערי אמונה בציור]. והביא שכן ביאר רש"י בדברי הימים א' פי"ז, אולם עי' בר"ש בכלים (פי"ח מ"ב) שביאר, שראש תור בכל דוכתא הוא כעין אלכסון. וכן מלשון הר"ש נמי יש לדקדק שאין הפשט כפשוטו, שורה יחידית היוצאת משדה לשדה אחר, מדנקט ושורה אחרונה של חטים וכו', דמה ענין דוקא בשורה אחרונה. וכעין פירושו שהוא היתר רק בשורה אחרונה הנמשכת באלכסון, מבואר בריב"מ"ץ ובציור.

**השערי** אמונה מבאר, שאין כאן

פלוגתא אליבא דהילכתא

מתי שייך ההיתר של ראש תור והיינו שההיתר שייך בכל האופנים, ומחלוקתם היא רק מהו בביאור המילה ראש תור. אולם יעוי' בחזון יחזקאל (פ"ב ה"ב) שביאר דאיכא פלוגתא בתוספתא, האם שרי גם בשורה בעלמא, או רק אם יש שיעור גדול כזריעת קרן השדה. עוד יל"ע בדברי השערי אמונה, משום שרש"י והרא"ש הוסיפו בביאור ההיתר: "שכן יוצאת הצורה בשעה שמהפך את המחרשה כשחרש ממזרח למערב, והפכו בסוף התלם לחרוש ממערב למזרח". ומתוך דבריהם נראה שאם זה הוא טעם ההיתר א"כ צריך שתהיה הזריעה באופן זה, וא"כ רק כשהזריעה בצורת היפוך המחרשה מותר, אבל שורה בעלמא לא.

**בא"ד.** ונכנסת לתוך שדה שעורים. מתי מתיר ראש תור

מדייק התוס' אנשי שם,

דהר"ש מתיר גם כשהראש תור נכנס ממש לתוך שדה חבירו, ולא רק שמגיע עד לשדה חבירו ללא הרחקה, וכן דייק מפ' הרא"ש. וכן כתב הבעל המאור בשבת (שם). ויעוי' בתוי"ט שדייק כן מלשון המשנה והרמב"ם. אולם מפ' הר"מ במשנת ערוגה (פ"ג מ"א) מדייק התוס' אנשי שם, שההיתר הוא רק שמותר לסמוך ואינו צריך הרחקה, אבל אין היתר שהראש תור יכנס ממש לתוך השדה. וכלשונו בהל' (פ"ג הי"ח): "וכן

אם היתה זוית של זרע זה נוגעת בצלע של זרע אחר. וכן נראה ברש"י בשבת (שם). ובחסדי דוד (תוספתא פ"ב ה"ג) כתב שלכו"ע אין היתר אם נכנס לתוך השדה. וכדעה זו מסיק החזו"א בסי' ה,ה.

**ר"ש** ד"ה מותר לסמוך לו מאותו המין. דלבעל השדה של חטים מותר לסמוך חטים אצל שדה מין אחר של חברו, ואין נראה ככלאים בשדה חברו אלא נראה כסוף שדה חטים. וכן פירש ריבמ"ץ. וכתב המהרי"ק (פ"ג הט"ז) שכן מפרש הראב"ד [ראה בחזו"א סי' ה,ה, יא דעת הראב"ד].

**ומפרש** הרא"ש את טעם ההיתר, שחלוק כל שדה מחבירו. והוסיף החזו"א (סי' ג,טז) לבאר שהשדה חלוקה מחבירתה, מחמת שכל שדה חלוקה על ידי שם הבעלים שהיא נקראת. שאם איכא חילוק אחר בין השדות היוצר היכר שאין מראית העין של עירוביאי, אם כן גם אם היו שני השדות שלו היה מותר לסמוך. [מסתפק החזו"א אי סברא זו מהני רק שלא להצריך ההרחקות שחייבו רבנן, או גם שלא יצטרכו את ההרחקות המחוייבות מדאורייתא].

**בא"ד.** ויותר נראה לפרש דמותר לסמוך אצל שדה חטים שלו, מאותו המין של שדה חברו, ואין נראה ככלאים בשדהו, משום דנראה כסוף

בהיתר לסמוך מין אחר לשדה חברו

בהיתר לסמוך בסוף שדהו כמין הנזרע בשדה חברו

שדה חברו. וכן פירשו הר"מ בפירוש המשניות והרע"ב. וביארו הרא"ש ומהרי"ק, שהטעם שיותר נראה כפירוש זה הוא מחמת שהלשון "מאותו המין" לא משמע כפירוש הראשון.

**כתב** התורת זרעים (עמ' מא) שעולה חידוש גדול לפי פירוש זה, שאף על פי שזורע כלאים גמורים בשדהו, דהא שני המינים זרעום בשדהו, מ"מ כיון שלכא מראית העין ליכא נמי איסור כלאים, ע"ע מעדני ארץ פ"ג הט"ז. [ויל"ע מקושיית המהרי"ק פ"ג ה"ח].

**להלכה** הביא הרמב"ם (כלאים פ"ג הט"ז) את שני אופני ההיתר, ומבאר שטעם ההיתר, וז"ל: "במה דברים אמורים שצריך הרחקה או דבר המבדיל, בשזרע בתוך שדהו. אבל אם היתה שדהו זרועה חטים מותר לחבירו לזרוע בצדה שעורים, שנאמר שדך לא תזרע כלאים אין האיסור אלא שיזרע שדהו כלאים, שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים. ולא עוד אלא אפילו זרע בתוך שדהו שעורים סמוך לחטים, ומשך זרע השעורים עד שסמכו לשדה חברו שהיא זרועה שעורים הרי זה מותר, מפני שנראו השעורים שבתוך שדהו שהן סוף שדה חברו. וכטעם הרמב"ם כתב גם החינוך במצוה רמה.

**מקשים** המנחת חינוך (אות יג) והחזו"א (סי' ה,יא), מנ"ל הק' ילפוטא שלא נזכרה בש"ס. עוד

אם מותר לזרוע כלאים בשדה חברו או בשדה השותפות

מקשה המנחת חינוך שאם דרשין הכי, יש למעט גם את הזורע כלאים בשדה חבירו, ובשדה שותפות, שהרי אין זה נקרא שדהו. וביותר דהוי ליה למעט שדה עכו"ם, והרי הרמב"ם פוסק בפ"א ה"ג דגם בשדה עכו"ם אסור לישראל לזרוע כלאים.

**עוד** מקשה הצפנת פענח (שם) מהגמ' במכות (כא,ב), דאמרינן יש הזורע הלוקה שמונה, ואחד מהם משום כלאים ואחד משום שביעית, ובשביעית אין השדה שלו ולא בעי ללקות על כלאים, עיי"ש תירוצו. [יש לעי' בתמיהת הצפנת פענח, שהרי בשביעית רק הפירות הפקר אבל הקרקע נשארת בבעלותו ואם כן עדיין נקרא שדהו].

**ומצינו** שני דרכים ליישב את דברי הרמב"ם: א. כדביאר התורת זרעים (עמ' מט), שודאי כל היתר הנאמר במשנתנו הוא רק כשהכלאים נעשים משדהו ושדה חבירו, כדמשמע בלשון הרמב"ם. אבל אם זורע הכל בשדה חבירו אסור מן התורה, והוסיף להוכיח כן מהירושלמי. וכ"כ ר"ד ערמאה (הובא בספר הליקוטים בסוף הרמב"ם בפ"א ה"ג), דלדעת הרמב"ם אסור לזרוע כלאים בשדה חבירו.

**ומבאר** התורת זרעים שזה גדר ההיתר, מפני שאין הילפותא מדכתיב שדך ולא כתיב שדה, דאי זו

היא הילפותא אין הכא נמי הוי ליה למעט נמי הזורע כלאים בשדה חבירו, אלא הילפותא היא מדכתיב שדה ולא כתיב ארץ כדפירש הרמב"ם. וביאור הילפותא הוא, שאיסור כלאים הוא רק בשדה אחת ובה נאסר עירבוביא, אבל בשני שדות לא שייך איסור כלאים אף דאיכא עירבוביא. ושדות של שני בני אדם חשוב כשני שדות אפילו שהם כהמשך אחד, ולכן כשעירבוביא נעשית על זרע הזרועה בשדות של שני בני אדם אין בזה איסור כלאים; [עי' בדברי הרש"ס שהובא לקמן משנה ט' בר"ש ד"ה ולדרך].

**עולה** לדברי התורת זרעים חידוש, דעד השתא התבאר שבמקום שליכא מראית העין של תערובת אין איסור לזרוע משום כלאים, היינו משום שכל גדר איסור כלאים הוא תערובת וכשיש היכר שליכא תערובת חסר בעצם שם וגדר האיסור. והכא מתחדש עפ"י דבריו שגם כשיש תערובת, אולם כיון שאפשר לומר ששייך לשני בני אדם ולא נוהג בכי האי גונא איסור כלאים, נמי מותר, ולכן היתר הרמב"ם גם אם זורע בתוך שדהו מין הדומה לשדה חבירו.

**כדרך** זו בביאור שיטת הרמב"ם מפרש גם המעדני ארץ פ"ג הט"ז, א, אלא שמדגיש שזה גופא התחדש דלא חשוב עירבוב בשני שדות של שני בני אדם, וזה עיקר כל



ההרחקות שיהיה חשוב שני שדות. וע"ע בדברי המקד"ד סי' סא,ה להלן פ"ב מ"ח ד"ה אמרינן בביאור מחלוקת ר"י ורבנן.

**ולדברי התורת זרעים** מיושבת נמי קושית התורת הארץ (ח"א פ"ז,א) והחזו"א (פ"ג,טז) איך הרמב"ם יליף דינו "משדך", הא ילפינן מינה בקידושין (לט,א) "משדך" למעט זרעים שבחו"ל, ופירש"י שדך המיוחד לך וחור"ל לא הקנו לך מהשמים. [והתורת הארץ תירץ דשפיר מצינו למילף מינה תרומהו, כדמשמע בחינוך]. ולמבואר בתורת זרעים לא קשה קושייתו כלל, כיון שאין הילפותא מדכתיב "שדך" ולא "שדה", אלא ילפותא מדכתיב שדה ולא ארץ.

**ב.** אולם התורת הארץ (אות ג') נקט, דבאמת שיטת הרמב"ם שאין איסור לזרוע כלאים בשדה חבירו. ודייק כדבריו מכך שהוסיף הרמב"ם וכתב: "אין איסור אלא שיזרע שדהו כלאים", ועיי"ש שהוסיף להוכיח כדבריו מעיקר דברי הרמב"ם. וכ"כ התו"ט במשנה ח' (ועיי"ש במשנה ראשונה), והמראה הפנים בשיטת הרמב"ם [ועיי"ש במראה הפנים המבאר מנין לרמב"ם למילף דרשא זו, אולם עי' בגליוני הש"ס מה שהקשה על דבריו. וראה בתו"ט להלן מ"ח שהוסיף עוד דיוק מהפסוק, שאין איסור לזרוע כלאים בשדה חבירו. ועיי"ש במשנה ראשונה].

**והארץ** התורת הארץ (באתיות ד-ז) ליישב קושית המנחת חינוך מכך שפסק הרמב"ם שאסור לזרוע כלאים בשדה עכו"ם, ומסיק כמבואר ברדב"ז (בת' ללשונות הרמב"ם סי' ר') שהאיסור לזרוע בשדה העכו"ם כלאים הוא מדרבנן, שמא יבאו לזרוע שדהו כלאים. וכתב התורת הארץ דלפ"ז גם בשדה חבירו נמי מותר רק מדאורייתא אבל רבנן אסרו, ומה דהתיר הרמב"ם לזרוע סמוך לשדה חבירו, הוא מכיון שלכא מראית העין לא יבא להתיר לזרוע כלאים בשדהו. וכן מיישב הישועות מלכו שהאיסור לזרוע כלאים בשדה חבירו הוא מדרבנן, והם אסרו רק היכא דניחא ליה בזריעת הכלאים. מש"ה כשסמוך לשדה חבירו דלא איכפת ליה בזריעת חבירו, מותר [משום שצריך ניחוחא בשני המינים ולא סגי שניחוח ליה זריעת מינו].

**בספר** חוקות שדה (תלמי שדה ס"ק י"א) מביא תשובה שכתב לו החזו"א ביחס לתשובת הרדב"ז, דאי דרשינן דווקא שדך, וכי נתיר בשדה שותפות לזרוע כלאים, וכן הזורע כלאים בשדה עכו"ם לוקה. וסיים החזו"א ואי אפשר להאמין שיצאו מפי הרדב"ז, ואולי שלטו זרים בכתבי הרדב"ז. ותמה על תשובת החזו"א, שקושייתו על הילפותא משדך אינה על הרדב"ז, אלא על הרמב"ם שיליף הכי כמבואר בדבריו. ועל מש"כ החזו"א

באיסור זריעת כלאים בשדה עכו"ם

שלוקה בזורע בשדה עכו"ם, כתב שלא מצא מקור לדבריו מדברי הפוסקים המפורסמים.

**בא"ד.** החזו"א (סי' ה, יא) תמה, איך מהני טעם הרמב"ם לסמוך בסוף שדהו, דהא דהתירה התורה לסמוך סמוך לשדה חברו אף שנראה כלאים בשדה חברו, משום שלמי שידוע שהוא של שני בני אדם אינו נראה כלאים, וגם למי שלא יודע אפ"ה מותר. אבל בסוף שדהו ממה נפשך איכא טעם לאסור, למי שידוע שהוא לא של חברו, נראה ככלאים, ולמי שאינו יודע היכן שייך לכל אחד לעולם נראה ככלאים, ואיך מהני טעם שפירש הרמב"ם להתיר גם דין זה. [ועי' לעיל ביאור מהתורת זרעים].

**ופירש** החזו"א דטעם ההיתר לסמוך בסוף שדהו ממין שדה חברו, הוא כברישא דמיירי בראש תור, אך הראש תור נעשה ע"י צירוף שדה חברו. וכן פירש בדעת הראב"ד והר"ש בפירושו השני והרא"ש. ונראה דהחזו"א הוכרח לפרש דההיתר משום ראש תור, דאי לאו הכי מ"ט יתלו דהוי כסוף שדה חברו, שהרי פירש דטעם של הפירוש הראשון דאיכא היכר הוא מחמת שינוי שם הבעלים. וכיון שההיכר ע"י שם הבעלים, איך יאמרו דהוי כסוף שדה חברו.

**ודברי** החזו"א ק"ק, כיון דפירש הר"ש בפירוש הראשון שלא מיירי הכא בראש תור, ואי לפירוש השני עיקר ההיתר הוא משום ראש תור הוי ליה לר"ש לפרש להדיא דמיירי בראש תור. וכן כתב הרש"ס דגם לפירוש השני לא מיירי בראש תור.

**ואפשר** דאה"נ אין ההיתר משום ראש תור, והביאור כמבואר בספר זרעא קיימא, דאף לדברי החזו"א שההיכר בין השדות הוא ע"י שם הבעלים, אולם אינו ידוע מדויק מקום הגבול ביניהם ורק ידוע שלשניהם יש שדה במקום הזה, והפירוש הראשון סובר דע"י שזרועים שני מינים שונים זה גופא מברר את מקום חילוק הבעלים. והפירוש השני הוסיף שאף מותר לסמוך בתוך שדהו ממין חברו, כיון שלא ידוע מקום הגבול ואפשר לומר שגם התוספת היא משדה חברו.

**וכן** מדויק מהשנות אליהו בפירוש הקצר, ז"ל: "שלו חטים וכו', מותר לסמוך לשדה חברו המין של חברו משום ששני שדות של שני בעלי בתים מפסיק, וכל הרוואה יאמר שהם מהבעה"ב של השדה הסמוכה לו". הרי דפירש ששני שדות של שני בעלים זה גופא חשוב הפסק, וזה נמי מתיר לזרוע ממין חברו כיון שאמרו דהוי של הבעל הבית השני וליכא ערבוב.

בטעם ההיתר  
לסמוך ממין  
שדה חברו  
בסוף שדהו

**ועי'** במעדני ארץ (שם) דביאר לדרכו, את טעם ההיתר לסמוך בסוף שדהו ממין שדה חברו. וע"ע ערוך השלחן רצז, לח.

**ר"ש ד"ה ולא תלם של מין אחר.** בירושלמי פריך מה אנן קיימין אם [ב]מתכוין לבדוק. בפירוש הרא"ש (אות ט') כתב: "כלומר שאינו מתכוין לקיים הפשתן", וכן ביאר הר"ש להלן ד"ה מותר לבדוק.

ביאור  
ההיתר  
בזרע  
לבדוק

**הקשו** האחרונים מ"ט שרי לזרוע כלאים בידים, ומה מהני שאין כוונתו לקיים אלא לעקור הרי עתה יש כלאים. וכתב החזו"א (סי' ה,טו) שהגר"א מפרש שלא יקיימן עד שיעשו פשתן אלא עוקרן בעודו קנים. וביאר החזו"א דכיון שאינו מתכוון לקיים את הפשתן עד שעה שיהיה ראוי לשימוש, אלא כבר בתחילת צמיחתו יעקרו ובשעה זו אינו ראוי לשימוש, ע"י כך חשוב שאינו כדרך זריעת בני אדם שאין נוהג בזה כלאים (עי' לעיל פ"א מ"א ופ"ה מ"ח). והוסיף החזו"א שכן הוא לשון הרא"ש "שאין מקיימו", היינו שעיקר ההיתר הוא מחמת שאינו מתכוון לקיימם ואין סיבת ההיתר בכוונתו לבדוק. [ולדברי החזו"א מש"כ הגר"א בביאורו לירושלמי "דהוי כמו זורע לקנים", הביאור דאף שזורע פשתן כיון שכוונתו שלא יגדל חשוב כזורע קנים]. וע"ע תורת זרעים פ"ב מ"ד.

**ובמש"כ** החזו"א בשם הרא"ש יל"ע, שלשון הרא"ש הוא שאין מכווין לקיים. וכן הוא לשון הר"ש. והיינו שאין כוונתו בשביל שימוש אלא לבדוק, אבל אין מבואר בדבריו שאינו מקיימו בפועל. ואכן יעוי' בתוי"ט (משנה ח') דביאר שהיתר הזריעה הוא רק מחמת שרוצה לבדוק. וע"ע בדיבור הבא.

**המקד"ד** (ריש סי' סא) מבאר שטעם ההיתר כשעיקר כוונתו בזריעה היא לעקור ולא לקיים היא שעל ידי כך לא חל על התערובת הזו שם כלאים, היינו דאין ע"ז שם תערובת שהרי סופו להבדילם. אבל במקום שכבר חל שם כלאים, אין היתר להמשיך לקיים אף שדעתו לעוקרן.

**בא"ד.** ומשני לבדוק אנן קיימין רבי יוסי לא חשש למראית העין

טעם  
ההיתר  
בפשתן

וכו'. ומפרש הרא"ש (אות י') דטעמא דת"ק ורבי יוסי שהתירו דווקא פשתן, כיון שהפשתן מזיק לתבואה. אבל שאר מינים הכל מודים שאסור, דאיכא מראית העין דהרואה סבור לקיים זרע הוא עושה. [מדויק הביאור ההלכה פ"ג הי"ז, שלדברי הרא"ש ההיתר רק סמוך לשדה תבואה אבל לא סמוך לשדה ירק, ותמה אם כן מדוע המשנה לא מחלקת מפורש חילוק זה וכעין מה שמחלקת במשנה הבאה (שלדעת הרא"ש הוא כעין נידון המבואר כאן, עי' להלן)].

**גם בפי' הר"מ** מבואר שסברא היא משום שבעי הוכחה שרוצה לבדוק, אבל את הוכחה שרוצה רק לבדוק מפרש באופן אחר. והיינו כיון שבשורה אחת של פשתן אין תועלת ואין הדרך לזרוע פשתן בשיעור כזה, לכן הרואה אומר ודאי כוונתו רק לבדוק. משא"כ שאר מינים שפעמים זורעים מהם רק מעט אם כן אין ראייה שכוונתו רק לבדוק אלא אפשר לומר שאינו צריך אלא את שורה הזו בלבד. וכן פירש הרע"ב. אך יש להוסיף את דברי הרדב"ז (פ"ג הי"ז) דלא סגי בראיה זו שאין דרך לזרוע רק שורה, מפני שיש מינים נוספים שאין הדרך לזרוע מהם אלא שדות, אלא כיון שבמינים אלו דרך לבדוק בהם אם השדה ראויה להם, על כן לא שרי לזרוע מהם שורה אחת. אולם עי' באור ההלכה שם.

**ובהל' (פ"ג הי"ז)** הוסיף הרמב"ם "ונמצא כזורע להשחתה", מקשה החזו"א (שם) היכן מצינו היתר לזרוע כלאים אם אינו מתכוון להשתמש בגידולים, והרי האיסור כבר נעשה בזריעה, ועוד מ"ט לא ישתמש בהם. וע"כ צ"ל שהמחשבה לעוקרן קודם שיבכרו עושה אותן כמין שאין כיוצא בו מקיימין. [לכאורה הרי אין אדם יכול לקבוע מה גדר של כל מין ואיך ע"י מחשבתו קובע דהוי כמין הנזרע להשחתה, וצ"ל כיון שפעמים זורעים מין זה לבדיקה, ע"י כוונתו ומחשבתו הוי כמעמיד אותו כמין שאין כיוצא בו מקיימים].

**ובספר** פאת השדה (אות ו') הקשה בעיקר ביאור החזו"א, דהוי ליה לרמב"ם לומר נמצא זורע להשחתה ולא כזורע, דמשמע דהוי רק כדמיון בעלמא. אלא ביאר לדרכו שעיקר טעם ההיתר הוא כוונתו לבדוק, וזה גופא חשוב כחילוק שלא יחשב כזריעה אחת למהוי כלאים, אלא הוסיף הרמב"ם לבאר דמ"מ נראה ככלאים, ע"ז פירש שכל שזורע להשחתה לא החמירו בו משום שמא יאמרו כדפירש התוי"ט, וה"נ הכא לא החמירו משום דדמי לזורע להשחתה.

**ודברי החזו"א** הם לשיטתו (לעיל), שאין ההיתר מחמת כוונתו לבדוק, אולם התוי"ט (במשנה ח') דביאר שהיתר הזריעה הוא מחמת הכוונה לבדוק, ביאר שהוצרכו הראשונים להוסיף טעם להיתר מפני שמזיקין או שאין תועלת, הוא משום שהרואה לא יאמר שמקיים כלאים.

**ובעיקר דברי ת"ק** יש לדון, דבמשנה הובאו דבריו שהתיר לזרוע שורה של פשתן בין שדהו לשדה חבירו, ולמבואר לעיל הטעם שמותר לזרוע שורה של פשתן אינו תלוי בכך שהוא בין שדהו לשדה חבירו, ומאותו טעם יש להתיר גם אם זרע בסוף שדהו שלו ואין אחריה שדה חבירו. ואכן הרדב"ז והפני משה כתבו שאה"נ גם בסוף שדהו מותר לזרוע זרע פשתן באותו אופן שמותר בין שדהו לשדה חבירו,

האם לת"ק  
היתר לזרוע  
פשתן הוא  
רק בין שדהו  
לשדה חבירו

ועיי"ש שביאור את הטעם שנקט התנא את ההיתר באופן של בין שני שדות. וע"ע חזו"א ה, ריש אות יב. אולם דעת הערוך השלחן (רצז, לט) שההיתר דווקא בין שדהו לשדה חבירו, משום שרק באופן זה מוכח שכוונתו לבדוק, עיי"ש. וע"ע במשנה ראשונה בפירוש השני.

**ר"ש** ד"ה ר' שמעון. כלומר, ומתוך דלא מיתסר משום חבירו לא מיתסר נמי משום דנפשיה. וכן כתב הרא"ש (אות י') דרבי שמעון מתיר בכל המינים. ועי' במשנה ראשונה ובבועז (אות ז') דביארו מנ"ל לר"ש והרא"ש, דר' שמעון אתא להתיר הכל.

ביאור  
דעת רבי  
שמעון

**ויתרה** מזו כתב הרש"ס שלפ"ז מותר גם כשאין כלל כוונתו לבדוק את השדה. אולם החזו"א (ה, יב) כתב שיתכן שאף רבי שמעון מודה שיש איסור דרבנן באופן זה, והכא התיר משום שכוונתו היא לבדוק.

אם ההיתר  
הוא רק  
לבדוק

**אולם** הר"מ בפי' ביאר להיפך, דרבי שמעון בא לאסור הכל ואפילו פשתן, דהרואה יאמר שאינו

צריך אלא שורה זו. וכתב החזו"א (סי' ה, יג) דלמבואר בפי' הר"מ ע"כ לא אתא הירושלמי לבאר טעמא דר"ש אלא אתא לבאר את טעם ההיתר בזורע מין אחר סמוך לשדה חבירו, וכדפירש הראב"ד בהשגתו פ"ג הט"ז.

**בא"ד.** ורבי יוסי אע"ג דאית ליה נמי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו

בטעמא  
דרבי יוסי

וכו', מכל מקום אסר הכא בשלו. ביארו מפרשי הירושלמי, שאף על פי שרבי יוסי הוא בר זוגא דרבי שמעון בפ"ז, מ"מ הכא פליג. ולכן הביאור דרבי שמעון לטעמא אינו ממש לטעמו אלא לדרכו, כיון דבכלאי זרעים לא שייך שאין מקדש אלא רק שאין איסור קיום כלאים. ומשום הכי פליג רבי יוסי וס"ל דהכא אסור.

**החזו"א** (שם אות יב) מבאר דטעמא דפליג רבי יוסי הכא, כיון שכל אחד מותר לו לזרוע בשלו וניחא ליה בשלו ואחריות הכלאים כל אחד על שלו, חשוב כניחותא בכלאים ואסור. ונראה מדבריו שבכי האי גוונא גם בכלאי הכרם יאסור ר' יוסי. וע"ע בקהילות יעקב ב"ב סי' ד, ג.

## משנה ח

**משנה.** אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים

פירוש  
הרא"ש בדיון  
חרדל וחריע

לשדה ירקות חרדל וחריע. בפירוש דין זה נחלקו הראשונים, לדעת הרא"ש

הוא המשך לדין המבואר במשנה לעיל, ואילו לדעת הרמב"ם בפירושו הוא דין חדש. וכך מבאר הרא"ש: משנתנו מייירי כששדה זרוע מין אחד וכן שדה חבירו הסמוכה לשדהו זרוע מאותו מין, מותר לזרוע בין שני השדות מין אחד מהמין הגדל בשדות אם כוונתו רק כדי לבדוק וניכר שכוונתו רק לבדוק, ולכן אין חשש מראית העין (כמבואר לעיל לגבי פשתן). משנתנו ממשיכה לבאר שניתן לעשות כן גם בחרדל וחריע כשהשדה שדה ירק, כיון שהם מזיקים לירקות וודאי דעתו לעוקרם ולכן אין כאן אפילו חשש מראית העין; אבל לא סמוך לשדה תבואה, שכיון שאינו מזיק יש חשש שאינו עושה כן רק כדי לבדוק. וכפירוש זה נוטים לפרש רבים מהמפרשים, עי' ר"ש סיריליאן, משנה ראשונה, ביכין ובבועז אות ח, ועוד. וכן נראה דעת הרמב"ם בהלכה פ"ג הי"ח, אולם בפירושו מפרש באופן אחד כפי שיתבאר להלן.

**ר"ש ד"ה ירושלמי. כיני מתני' אין מקיפין**  
הא לסמוך סומכין וכו'. היינו שירושלמי מבאר שיש לגרוס במשנה במקום אין סומכין, "אין מקיפין" מד' רוחתיה, וממילא מדויק שמותר לסמוך אם אינו חבוש, ומצינו שהחמירו בחבוש יותר מסמיכה (עי' להלן משנה י').

**ולמבואר** שמשנתנו היא כעין הדין במשנה הקודמת, אם כן צריך לומר שגם במשנה לעיל

האם גם  
משנה ז  
אסרה רק  
בחבוש

האיסור הוא רק כשמקיף אבל אין איסור בכל המינים לסמוך שורה אחת בין שדהו לשדה חבירו. ומה שהתבאר לעיל שההיתר הוא רק בגלל שאין מראית העין, צריך לומר שרבנן חששו למראית העין רק בחבוש, כן מבאר החזו"א סי' ה,טו. אולם זה חידוש שלא מצינו לעיל מי שמבאר כן, אלא כל המפרשים נקטו שהנידון הוא שורה. ועוד מדוע הגמרא משמיע דין זה רק כמשנתנו (לישוב תמיה זו, עי' חזו"א שם). וצריך לומר כמבואר בביאור הגר"ח קנייבסקי לירושלמי, שבחרדל האיסור רק כשמקיף אבל לסמוך שורה אחת מותר, כיון שחרדל וחריע מזיק מעט גם לתבואה, אבל שאר מינים שאין מזיקים כלל לא התירו אפילו רק שורה אחת.

**השנות** אליהו מבאר, שהאיסור הוא רק בתבואה משום שחבוש

אסור רק בתבואה, אבל בירק שלא נאמר בו דין חבוש התירה משנתנו אפילו להקיף מד' רוחות. אולם מעיר החזו"א (שם), שהרי בכל ירק אין דין חבוש ומדוע נקטה משנתנו דווקא חרדל וחריע. וכתב דשמא הכא מייירי בלא הרחקה כלל, וזה התירו רק בחרדל וחריע, אבל שאר ירקות אסור.

**בא"ד. וטעמא דהני תנאי לא איתפרש.**  
אולם יעוי' במפרשי

הירושלמי שביארו שמחלוקתם היא במה חיישינן להפסד. וכתב בשערי

ביאור  
המחלוקת  
בירושלמי

פירוש  
הגר"א  
למשנה

אמונה שצ"ל שכוונת הר"ש דלא התפרש טעמם, מכיון שנראה דפליגי במציאות במה יש הפסד, ודבר זה לא התפרש טעמו. אך עיי"ש טעם אפשרי לבאר שאין מחלוקתם במציאות.

**פי'** הר"מ ד"ה חריע. וכשנראה חרדל וחריע סמוך לתבואה נדע שבעל השדה זרעו שלא היה מניח לאחר לזרוע אותו אבל היה מרחיקו. ואם היה שדה ירקות יהיה מותר שאפשר לומר של אחר הן וכו'. מבאר המהרי"ק (פ"ג הי"ח) דהר"מ בפירושו פירש דין זה שזריעת כלאים היא מחמת שדהו, ולא בין שדהו לשדה חבירו (כפי שהובא לעיל מהרא"ש). והקשה המהרי"ק, וכי משום שאפשר לומר שהוא של אחר יהיה מותר לזרוע כלאים, ולמה יתלו באחר ולא בבעל השדה כמו שהוא באמת. [מדברי המהרי"ק הללו נראה, שאם אכן אחר היה זורע אותם בשדהו לא היה איסור כלאים, מוכח מכך דס"ל שאין איסור לזרוע כלאים בשדה חבירו].

**אלא** כתב המהרי"ק שע"כ הפירוש כמו שכתב הרמב"ם בהל' (שם), דדין זה הוא המשך לסיפא דמשנה ז', וכפי שהובא לעיל שמפרש הרא"ש; וע"ע בחזו"א סי' ה'יד. עוד מבואר ברמב"ם בהל' שלא כפי שכתב בפירושו, שבפירושו כתב שחרדל מזיק לתבואה ולא לירק, ואילו בהלכה נקט להפך שלתבואה אינם מזיקות ולירקות

דעת  
הרמב"ם  
בהיתר  
חרדל  
וחריע

מזיקות, והיינו כפירוש הרא"ש. וע"ע ערוך השלחן רצז, מ.

**אמנם** הרדב"ז כתב דגם בהל' פירש כבפירושו במשנה, שהם מזיקים לתבואה ולא לירק אלא דפירש שהוא בין שני שדות של שני מיני תבואה וכיון שהם מזיקים תולים שודאי שלא הם זרעו אלא אדם אחר זרע והם רק לא הקפידו. ועי' בליקוטי שינוי נוסחאות דגרסו ברמב"ם בהל' באופן אחר, שהתיישב כפירושו במשנה. והובא בתוס' אנשי שם, ועיי"ש מה שהקשו לדרך המהרי"ק.

**ובביאור** כוונת הר"מ בפירושו נקט המעדני ארץ (שם) כמבואר בחי' מהרי"ח, דמשנתינו היא גם המשך למשנה ז' אולם לדין הנשנה ברישא, והיינו ששנינו שם שמותר לסמוך בסוף שדהו מין הדומה לשדה חבירו כיון שנראה כסוף שדה חבירו, ומשנתינו אומרת שבחרדל וחריע כיון שהם מזיקים לא יאמרו שזה סוף שדה אלא הרואה אומר שהוא של אדם אחד לכן אסור לסמוך. אבל כשאנו מזיק ואפשר לתלות שהוא של שני בני אדם.

**וכעין** פירוש המהרי"ח דן התוי"ט לפרש בר"מ דמיירי באדם אחר הזורע בשדהו, [והתוי"ט לדרכו שאין אדם הזורע כלאים בשדה חבירו עובר משום כלאים]. אך כתב התוי"ט שמלשון הר"מ אין נראה כביאורו

שאחר זרען, אלא משמע שהוא זרען, ועיי"ש שהקשה לדברי הרמב"ם.

**ר"ש** ד"ה סומך לבור. דאם יש בתוך שדה תבואה מקום בור סומך

לגבי מה  
נאמר סומך  
לבור

שם זרע אחר. מבואר בדברי הר"ש דהפסקות דתני הכא, אינם המשך למה דתני לעיל מיניה, אלא הוא דין חדש, הנוהג בכל כלאי זרעים. וכן פירשו שאר הראשונים וכן פסק הרמב"ם בפ"ג הט"ז. אולם בפ"ה הר"מ מבואר דהוא המשך לדין חרדל וחריע, עיי"ש.

**בא"ד**. דאם יש בתוך שדה תבואה מקום בור בית רובע או יותר

טעם שיעור  
בית רובע

סומך שם זרע אחר. וכן ניר וכו'. מבואר בר"ש שהרחקות של בור וניר צריך שהיו לכל הפחות בגדול בית רובע, וכ"כ הרע"ב. והטעם שצריך שיהי שיעור זה, ביאר המקד"ד (סי' סא,ה) עפ"י הירושלמי כיון שהוא שיעור שדה לענין כלאים, כדמצינו לעיל משנה א' לענין תערובת הזרעים שהדין תלוי בשיעור בית רובע. ולכן אי איכא הפסק של שדה ביניהם, הוי הפסק להיחשב כשני שדות. [ע"ע מש"כ התורת זרעים (עמ' מח) בביאור דברי הירושלמי הנ"ל].

**הקשו** המהרי"ק (פ"ג הט"ז) והמשנה ראשונה, אם צריך בבור וניר שיעור הפסק של בית רובע מה החידוש שדברים אלו מפסקים הרי כל בית רובע מפסיק לענין כלאים כפי ששנינו

החידוש  
דמהני  
בור וניר

להלן משנה י' "תבואה בתבואה (מהני הפסקה של) בית רובע". ע"כ חולק המשנה ראשונה שאין צריך בית רובע אלא סגי בארבע אמות, וכ"כ הרדב"ז שם.

**מיישב** המהרי"ק דקמ"ל שהפסקה זו מתירה לזרוע מכל ד' רוחות. [והטעם שכל הפסקה לא מועיל כך, עי' שערי אמונה].

**החזו"א** (סי' ו,ה) מבאר שהחידוש, דס"ד שרק מקום שעומד להיזרע ולא זרעו ניכר ההפסק, אבל קרקע שלא עומדת להיזרע לא ניכר ההפסק, ואין היתר מחמתה לזרוע שני מינים, קמ"ל שאפילו שדה בור וניר שאינם עומדים להיזרע מועיל להפסיק ולהתיר לזרוע שני מינים. [לביאור החזו"א עולה, שחלוקים דינים אלו משאר הפסקות שבמשנה, והיינו שכאן מהני משום עצם הרחקה וקמ"ל שגם אפשר לדונם כהרחקה, אבל שאר ההפסקות ההיתר הוא אינו מחמת המרחק אלא הם עצמם מהווים הפסק].

**ובחי'** מהרי"ח (במשנה ו') ביאר דקמ"ל שמהני הפסקה גם

אם בעי  
שהפסקת  
בור וניר  
יהיו על כל  
השדה

כשאינה על כל אורך השדה אלא היא רק במקום אחד, כמבואר ברמב"ם פ"ג ה"ט שהפסקה בצורה זו מהני. וכן ביאר היכין (אות נא) שבכל ההפסקות השנויות במשנתנו סגי כשהפסק רק במקום אחד. אולם המשנה ראשונה



כתב, שלא מסתבר דסגי בהפסק במקום אחד ומחמת זה מותר לסמוך מיד בכל השדה, ועיי"ש שביאר פירוש חדש, [והיינו שבאמת אין צורך בבית רובע, וכ"כ הרדב"ז פ"ג הט"ו].

**והוסיף** המהרי"ח שבזה קל כלאים מפאה, דבפאה צריך שההפסק תהיה לאורך כל השדה. אולם דוחה המקד"ד, שמה שבכלאים מהני הפסק גם כשהוא רק במקום אחד ואילו בפאה לא מהני אינו מפני שהקלו בכלאים, אלא משום שבכלאים מהני הפסקה באופן זה לפי שעל ידי שיש היכר במקום אחד וזרועים מצדדיו שני מינים שונים ושני המינים ממשיכים להיות זרועים בשני הצדדים הם גורמים שיהיה ניכר ההפסקה בתחילת השדה ואין נראה עירוביאי. אבל לגבי פאה מדובר שהכל זרוע מאותו המין, אם כן רק ההפסקה גורמת לחלק את השדה לשנים, ולכן צריכה ההפסקה להיות לכל אורך השדה, שאילו לא תהיה ההפסקה לכל האורך באותו מקום שלא תהיה הפסקה תחזור השדה להתאחד.

**גם** החזו"א (סי' ה,ג) מבאר שודאי לדעת הרמב"ם לא מהני הפסקה רק במקום אחד, אלא כוונת הרמב"ם דמועיל הפסק רק בתחילת השדה, הוא באופן שתחילת ההפסק הוא בית רובע וממשיך את הזריעה עד למין השני בצורת מיצר והולך, [עי' ציור, בדרך אמונה פ"ג ס"ק מד]. והוכיח החזו"א

(סי' ו,טז) כדבריו מהתוספתא פ"ב,ו. אמנם עי' בביאור החזון יחזקאל דמפרש את התוספתא באופן אחר, ולפי ביאורו ליכא ראייה מהתוספתא לדברי החזו"א. וכבר הביא החזו"א (בסי' ה,ג) שבביאור הגר"א (סי' רצז,לא) נראה שהבין בדברי הרמב"ם שלא בעינן שיהיה מיצר והולך. ועי' בספר זרעא קיימא קונטרס י"ז סי' א,ה שמקשה אדברי החזו"א, וכן הוכיח (שם אות ב) מדברי הר"ש פ"ג מ"ג, שסגי בהפסק בתחילת השדה ואין צורך להיות מיצר והולך.

**ר"ש** ד"ה ולדרך. אם יש לו שדה אחת כעין ב' שדות שדרך היחיד מפסיק ביניהן מותר לזרוע וכו'. מבאר היכין דהר"ש דייק מכך שסתם התנא "דרך", אלמא כל דרך מהני להתיר לזרוע שני מינים ואף דרך היחיד.

**שיעור** דרך היחיד, פירשו התו"ט והיכין (אות נד) והמשנה ראשונה דהוא ד' אמות. והטעם שסגי בד' אמות ולא בעי בית רובע כבור וניר, מבאר היכין שכיון דבשביל עוברים גם בני אדם וגם בהמה לכן די להיכר ע"י ד' אמות, ואכן באופן שאין עוברים אדם ובהמה לא סגי בד' אמות. [והוסיף היכין דמה שמצינו שיש משמעות לכל שינוי, הוא מפני שאין כאן איסור כלאים מן התורה שהרי אינו זורע במפולת יד. וכ"כ בחי' מהרי"ח במשנה ו', ועי' מש"כ הבועז אות ט'].  
דרך היחיד מהני ושיעורו

אם דיני  
הפסקות  
בכלאים  
ופאה  
שוים,  
[שביל  
לא הו'  
הפסק]

**ולפ"ז** מיישב מ"ט לא מנתה משנתנו דמהני הפסק של שביל היחיד והרבים, כדמצינו שמפסיק בפאה (כדתני פאה פ"ב מ"א). והיינו משום דבשביל עובר אדם בלבד אבל בהמה אינה עוברת בו, ולכן אין בו מספיק היכר לכלאים.

**והטעם** שמהני שביל להפסיק בפאה ולא בכלאים, ביאר התו"ט שהוא משום שבכל מקום אזלינן לחומרא, בפאה שמחמת שנדון שיש הפסק בין השדות מתחייב בשתי פאות, אנו דנים שהוי הפסק וחייב ליתן שתי פאות. אבל בכלאים כל מקום שהוא נידון הפסק על יד כך אנו מקילים ומתירים לזרוע יחד את שני המינים, לכן אנו מחמירים ואין אנו דנים אותו כהפסק. וכן ביאר המשנה ראשונה (משנה ו') את החילוק, שבפאה רוחב ההפסק די אם הוא ג' תלמים של פתיח, ואילו בכלאים (בתבואה ותבואה, להלן משנה י') בעי בית רובע. ועי' בחי' מהרי"ח (שם) ביאור נוסף.

**הקשה** המקד"ד (סא,ה), דבתוס' (ב"ב נה,ב) וכן בר"ש בפאה (פ"ב מ"ו) מבואר דליכא מעליותא בדרך היחיד משביל הרבים, דאף שאין שביל רחב כדרך, מ"מ בשביל הרבים איכא מעליותא דבקעי בה רבים. ודלא כהתו"ט והיכין. ועי' במשנה ראשונה במש"כ לדרכו ביאור מתני'.

**מבאר** התו"ט, לשיטתו שבכלאים אזלינן לחומרא ולא מהני כל

ההפסקות שמצינו שמועילות בפאה, דמש"ה גם נחל ושלולית שנמנו במשנה בפאה (פ"ב מ"א) כמפסיקים בפאה, אינם חשובים הפסק בכלאים. [והוסיף המקד"ד (שם ד"ה כתב הגר"א) שכן צ"ל בחילוק בין כלאים לפאה לענין חרדל. שבירושלמי בפאה אמרינן שדרך חרדל להיזרע ערוגות וערוגות ונותן פאה מכל ערוגה בפני עצמה, ולענין הרחקה אמרינן שבחרדל צריך להרחיק בית רובע כשדה ולא כירק הנזרע ערוגה. וביאר המקד"ד שכיון שחרדל דרכו להיזרע יותר משיעור ערוגה ופחות משיעור שדה, אזלינן הכא לחומרא והכא לחומרא כדכתב התו"ט].

**מקשה** היכין, כיצד אפשר לומר שנחל ושלולית אינם מפסיקים לענין כלאים, וכי גרעו מהא דתני להלן (פ"ג מ"ב) שמותר לזרוע ג' מינים אם יש טפח עמוק של אמת המים שיבש. ותירץ דע"כ צ"ל, שמה דמהני בעומק טפח מים הוא רק בזרעים מועטים וכאן הנידון זרעים מרובים.

**אך** מסיק היכין, שאפשר לומר שדיני ההפסקות לגבי כלאים שוות להפסקות ששנינו בפאה. ומה דלא שנינו לגבי כלאים את כל ההפסקות ששנינו לגבי פאה, משום דהכא מיירי שאין ההפסקים מפסיקים לכל אורך השדה, משא"כ בפאה מיירי דוקא אם

דעת  
הסבורים  
שהפסקה  
לכלאים  
ופאה  
שוים

אם נחל  
ושלולית  
חשובים  
הפסק

מפסיקים את כל השדה. אבל אין הכא נמי אם היו ההפסקות המנויות לענין פאה מפסיקים לכל אורך השדה, אכן היו מועילות גם לגבי כלאים. וכעין זה מבאר הרש"ס דמה שבעי בכלאים בית רובע ולא סגי בג' תלמים של פתיח כדמהני בפאה, הוא כיון שלא מיירי שיש הפסק מצד לצד בשדה אלא מיירי שזרוע מג' צדדיו, ואכן אם הפסקה היא מצד לצד בשדה אין צריך בבית רובע. [ועי' לעיל בדברי החזו"א סי' ה,ג אם מהני הפסקה רק בתחילת השדה].

**עוד** מבאר הרש"ס, שנראה שההפסקות לגבי כלאים שוות להפסקות שנאמרו לגבי פאה משום דסיבת ההפסקה לענין פאה דיחשב כשני שדות, וכל שהם נחשבים שתי שדות מותר לזרוע כלאים. כיון דכתיב לגבי כלאים "שדך לא תזרע", והיינו שכלאים יהיו בשדה אחת, וכל שאינו חשוב כשדה אחת לא הוי כלאים. וכן פירש המקד"ד (סי' סא ריש אות ה'), והוכיח שדין ההפסקות בכלאים שוות לפאה מדמצינו בפ"ד מ"ו שדימו דין ההפסקות לגבי פאה לדין ההפסקות בכלאים.

**[וליסוד התורה זרעים, שחלוק ההפסק הנצרך בכלאי זרעים מהנצרך בכלאי הכרם, ובכלאי זרעים הפסק הוא שלא יהיו מעורבים וההרחקה הנצרכת בכלאי הכרם היא שלא יחשב בכלל המקום הנקרא כרם.]**

א"כ אין ראייה מהמשנה בפ"ד מ"ו, כיון דהתם מיירי לענין כלאי הכרם ואה"נ ההרחקה הנצרכת להם היא שלא יחשבו כשדה אחת כמו לענין פאה, אבל בכלאי זרעים שההרחקה היא שלא יהיה עירבוביא, אפשר שהדין שונה מפאה].

**התורה** זרעים מבאר דהטעם שחלוקים ההפסקות לגבי כלאים

להפסקות לגבי פאה, הוא שחלוק מה ההפסקה צריכה ליצור, שלענין כלאים הכל תלוי בעירבוביא ובמקום שאין עירבוביא אפילו אם הוא בשדה אחת מותר לזרוע שני מינים. ואילו לענין פאה הכל תלוי אם יש להם שם שדה אחת, או שיש להם שם של שני שדות.

**אולם** כתב, דיסוד זה תלוי בפלוגתת הראב"ד והרמב"ם (פ"ג הט"ז). לדעת הראב"ד שס"ל שגם בין שני שדות של שני בני אדם איכא כלאים כל שיש עירבוביא, מבואר כיסוד הנ"ל שאפילו שהשדות של שני בני אדם אפ"ה שייך בהם כלאים כיון שיש עירבוביא. אבל לביאורו בדעת הרמב"ם, שכשחשוב שני שדות אפילו אי איכא עירבוביא מותר לזרוע כלאים, קשה מה החילוק בין פאה לכלאים. ומסיק דצ"ל דבאמת לדעת הרמב"ם מן התורה דין כלאים ופאה שווים, והכא הוא רק חיוב הרחקה מדרבנן.

טעם לחלק בין פאה בכלאים

**י"ש** לעיין בדברי התורת זרעים, במה שכתב בביאור שיטת הרמב"ם, מדברי הרמב"ם בפ"ג הט"ו, שהביא שם את דיני משנתינו להפסקות המתירות לזרוע שני מינים זה בצד זה, וסיים בביאור טעם ההיתר וז"ל: "הואיל ואחד מכל אלו מבדיל ביניהן, הרי הן נראין מובדלין זה מזה". משמע מדבריו שכל ההפסקות כאן הם רק לענין שהיו נראין כמובדלין, וכדביאר התורת זרעים (במשנה א) דכל עיקר איסור כלאים מדאורייתא תלוי במראית העין. ולא כדביאר הכא שכל שיש הפסקה שיוצרת לשדה שם של שני שדות הוא מתיר את איסור זריעת הכלאים.

**וצ"ל** דהרמב"ם כתב את הטעם שבפועל התרנו, שכיון שחכמים אסרו בחלק מהאופנים שנקראים שני שדות מהטעם שאינם נראין כמובדלין, לכן נקט הרמב"ם טעם שנראין כמובדלין, וטעם זה מהני אף לדאורייתא כדביאר במשנה א'.

**אולם** עדיין צ"ב מדברי הרמב"ם בהט"ז, דכתב שכל מה שהצריכו דבר המבדיל או הרחקה זה רק שאינו בשני שדות וכו'. ולדברי התורת זרעים הוי ליה לרמב"ם למימר שיש מקומות שנקראים שני שדות שלא בעי הרחקה או הבדלה, אבל יש מקומות שנקראים שני שדות ואפ"ה הצריכו חכמים הרחקה או הבדלה.

**ר"ש** ד"ה ולגפה. גדר אבנים בלא טיט. וכן פירשו מהריב"ם וז"ל: "והרא"ש.

החידוש  
שנפה הוי  
הפסק

ומבאר החזו"א שהחידוש דמהני, שאע"פ שכלים שאינו מבטלם אינו יכולים להיחשב מחיצה, קמ"ל שאבנים אף שאינן מחוברים בטיט אינם כשאר כלים והוי מחיצה. [והחזו"א הוכיח שכלים שאינו מבטלם אינם מחיצה מסוכה, ועי' בביאור ההלכה פ"ג ה"טו ד"ה או גפה שדחה דבריו, והביא מקור אחר לדבריו].

**והציון** ההלכה (פ"ג ס"ק קלז) מביא שהר"מ בפירושו לפאה פ"ו מ"ב מפרש גפה שער המגולה. וביאר דבריו הציון ההלכה שהוא צורת הפתח, וא"כ מבואר לפי פירוש הר"מ שצורת הפתח הוי הפסק. ועיי"ש בדרך אמונה ס"ק פא שהאריך לדון בדין צורת הפתח.

**ר"ש** ד"ה ולסלע. אלא אצטריך לאשמועינן דאפילו בסלע בעינן רוחב ד' וכו'. פירש התוי"ט, דאף שמבאר הר"ש להלן שבגדר סגי בכל שהוא, אולם סלע כיון שלא נעשה לשם גדר אינו חשוב מחיצה אם אין עוביו ד'.

שיעור  
עובי  
המחיצה  
ושיעור  
כשלא  
נעשה  
למחיצה

ועי' באור גדול (פ"ד מ"ד) שהוכיח שכן היא דעת הראב"ד המובאת בריטב"א בעירובין (טו,א).

**ותמה** רע"א שגם בגדר הנעשה לשם מחיצה בעי משך ד', ומש"כ הר"ש שסגי בכל שהוא, כוונתו לענין עובי הגדר ואה"נ גם בסלע סגי בעובי

כל שהוא. והוכיח רע"א דאין חילוק בין גדר לסלע, מדהביא הר"ש ראי' שבעי משך ד' מהגמ' בעירובין (טו,א), והתם מיירי לענין גדר דבעי שיהיה אורכה ד'. וכן השיג המשנה ראשונה והיכין (אות נה) שאין נראה שבמקום שלא נעשה ההפסקה לשם מחיצה בעינן עובי ד', מדקתני במשנה "אילן המיסך מפסיק", והרי אילן לא נעשה לשם גדר ואין עוביו ד' ואפ"ה מפסיק. ועוד מצינו הפסקות שלא נעשו לשם גדר ולא בעי בהם עובי ד'. ועוד הוסיף המשנה ראשונה להשיג להלן מ"י עיי"ש.

**כתב** האור גדול שיש מקום לדברי התו"ט, מהמבואר בעבודת הקודש לרשב"א שבכל גדר בעי עובי ד', ודייק המהרי"ק (פ"ג הט"ו) שכן דעת הרמב"ם, וא"כ דברי התו"ט שבגדר לא בעי ובסלע בעי הוא הכרעה בין הדעות.

**בא"ד. וארבעה דגדר לאו בעובי** [ה]גדר אלא ברוחב. דייק התורת זרעים (עמ' נא) מדברי הרמב"ם (פ"ג הט"ו), שלא בעי רוחב ד'. והקשה הא במחיצה לענין כלאי הכרם איתא דבעי רוחב ד', ומדוע הכא לענין כלאי זרעים

עוד בהנ"ל, ובהבדל בגדרי מחיצה בכרם, כלאי זרעים

לא בעי רוחב ד'. [לעיל הובא מהמהרי"ק דלדעת הרמב"ם בעי רוחבה ד'. והגידון בשיטת הרמב"ם תלוי בגירסא בדבריו, עי' בשנויי נוסחות ברמב"ם פרנקל].

**ויישב** עפ"י יסודו, שחלוק המחיצה הנצרכת להפסק בכלאי הכרם מהנצרכת לכלאי זרעים, שכלאי הכרם הכל תלוי בשם כרם, ולכן המחיצה להבדיל בין המינים צריכה שתעשה שיחשב כשני שדות ואינו חלק מהכרם. משא"כ בכלאי זרעים ההפסקה הנצרכת היא כדי שלא יהיה מראית העין של עירבוביא, ולכן גם במחיצה שאין בה רוחב ד' ואין לה דין מחיצה מועילה שלא יהיה ניכר עירבוביא.

**והביא** שבתוספתא ספ"ב מבואר שבעי גם בכלאי זרעים מחיצה ד'. ברם בירושלמי ספ"ג הובא התוספתא ולא גרסינן התם שיעור ד', ועוד אפשר שהתוספתא פליגי אמתני'.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. גדר יש בו להקל ולהחמיר וכו' הקיפו גדר אסור. ביאר הפני משה שהאיסור הוא משום דהוי מקום אחד, עי' מש"כ המקד"ד בס' סא ריש אות ו' על פירוש הפנ"מ.

בביאור האיסור בהקיפם גדר

## משנה ט

מאיר ורבנן האם כשזורע את שדהו ערוגות ערוגות מרובעות צריך להרחיק

**משנה.** דברי רבי מאיר וחכמים אומרים וכו'. נחלקו רבי

טעם פלוגתת ר"מ ורבנן

בניהם או לא, ואף שנקט רבי מאיר את דבריו בשדה גדולה של בית סאה, ה"ה בשדה קטנה אם כל ערוגה זרועה בית רובע (י"כין סא, בועז יא, חזו"א סי' ו, ח).

**מבאר** המקד"ד (סי' סא ריש אות ה') ששורש פלוגתת רבי מאיר ורבנן היא האם צריך הרחקה כשזורע ערוגות של בית רובע. דכו"ע מודים שאיסור כלאים הוא רק כשיש בשדה אחת שני מיני זרעים, אבל כששני מינים זרועים סמוכים זה לזה בשני שדות אין בכך איסור כלאים, ונחלקו האם בצורה זו נראה ככלאים בשני שדות. רבי מאיר סובר כיון שבית רובע הוא שיעור שדה לענין כלאים, לכן גם אם כל בית רובע נטוע במין אחר אין שייך איסור כלאים. ורבנן ס"ל דבעינן שיהיה מוכח דהוי שני שדות, וכל שאפשר להחשיבם כשדה אחת אסור לזרוע בה שני מינים משום כלאים. לכן אף ששני מהמינים נטועים כל אחד במקום שיש בו שיעור שדה אך מכיון שאפשר לדונם גם כשדה אחת גדולה אסור לזרועם סמוך זה לזה. ועולה לפי דבריו שלדעת רבי מאיר אין צורך שהערוגה תהיה דווקא בית רובע כדי להתיר, אלא רק שלכל הפחות תהיה הערוגה בית רובע אבל ה"ה אם היא גדולה מבית רובע מותר, שהרי גם לה יש שם שדה.

**אולם** החזו"א (סי' ו, ח) ביאר דלרבי מאיר דווקא אם הערוגה היא

ביאור  
לשון  
קרחת

בית רובע כיון שטעם ההיתר לדעת רבי מאיר שעצם הזריעה בצורת בית רובע הוי היכר והבדלה בין השדות [כעין גדר]. ולכן אם הוי טפי מבית רובע או פחות משהו מבית רובע, מודה רבי מאיר לרבנן שאסור בלא הרחקה. וסברת רבנן, שאסור יותר מעשרה קרחות מבאר החזו"א (ס"ק יא), משום שחשוב עירבוביא. רק מסתפק החזו"א האם העירבוביא הוא משום מספר המינים, שמעשרה מינים חשוב עירבוביא. או משום השטח הנזרע, היינו שכשעשרה בתי רובע זרועים חשוב עירבוביא אבל אם לא יהיו זרועים על בית רובע, מותר גם יותר מט' מינים בבית סאה. ועי' בדבריו בס"ק יג. וע"ע בדברי היכן שהובאו להלן.

**[מסתפק]** החזו"א (ס"ק ח) מה היא דעת רבי מאיר בחיוב הרחקה בין שדה לשדה, האם ס"ל לרבי מאיר שבין שדה לשדה אינו צריך הרחקה מהתורה ורק מדרבנן חייבים, ואתי שפיר שכה"ג לא חשוב כלאים, משום דאמרי רבנן שגם צורת מרובעת בדיוק חשוב היכר. אבל אם סובר רבי מאיר שמדאורייתא בעינן הרחקה גם בין שדה לשדה, מדוע מהני זריעה באופן זה, וצ"ל דצימצם רבי מאיר שיעור מהתורה, וכל שמדדו בני אדם בית רובע חשוב היכר כל שדה לעצמה].

**ר"ש** ד"ה קרחת. מלשון בקרחתו שנקרח מן השיער. אולם הראב"ד

(פ"ד ה"ז) מפרש להפך, מקום הזרע נקרא קרחת. וכתב הכסף משנה שכונת הראב"ד דווקא מקום זרוע נקרא קרחת. ועי' ברדב"ז בה"ח, מ"ט נקרא מקום זה קרחת. והתוי"ט משיג על פירושם בדברי הראב"ד, עיי"ש. ועי' פירוש נוסף מה הוא קרחת בפירוש המשנה לר"מ, וברש"ס (הובא במלאכת שלמה).

**ר"ש ד"ה עשרים וארבעה קרחות.**  
נמצאת כל קרחה עשרה אמות ושני טפחים ומחצה אורך על עשרה אמות רוחב וכו'. המלאכת שלמה הביא מהחכם הרי"א ז"ל שהשיג, שאי אפשר לחלק שדה חמישים על חמישים אמה לחלוקה כזו, [ע"ע בבועז (אות יא) שיוצא קצת יותר משיעור חמישים על חמישים]. אלא ביאר החכם הרי"א שצורת הערוגות אינן מרובעות ממש, אלא כל קרחת י"ב אמה וחצי על ח' אמות ושליש. וביאר הבועז שהר"ש מיאן לפרש כן, מכיון שאינו מרובע ממש אי לדון בו דין ערוגה אלא דין מישר. ואף שלפירושו אינו מרובע ממש, מ"מ כיון שאין ההבדל אלא שני טפחים ומחצה חשוב מרובע שווה. ודייק דרך כך התיר רבי מאיר, מדהגיש בדבריו כמה קרחות מותרות בבית סאה, וכן ביאר מהו שיעור גודל הקרחת.

שיעור כל אחד מכ"ד הקרחות

**הוסיף** היכין (אות סא) לבאר שרק כשהקרחות בגודל רובע מותר, אבל אם היו גדולות מרובע או

כשהקרחות גדולות מרובע או קטנות

קטנות יותר מרובע לא התיר רבי מאיר, דאם היו גדולות חשובות כבר כשדה ואם היו קטנות מרובע והוסיף בשיעור המינים אסור משום דע"י תוספות מינים חשוב הכל כתערובת.

**החזו"א** (שם ס"ק ח) גם כתב לדינא הכי, וביאר שאסור כשהם קטנות יותר הוא משום שעל ידי כך חשובים כמישר ולא כקרחת, אפילו אם היו מרובעות. מקשה השערי אמונה מדברי הר"ש לעיל במשנה ו', שהתירו לסמוך מישרים שהם שני אמות על שני אמות וכרבי מאיר דמשנתינו, אלמא מותר לסמוך גם שהוא פחות מרובע. ועי' בתוס' אנשי שם דהביא להתיר גם פחות מכ"ד מינים בבית סאה, אפילו אם היו ע"י כך הקרחות גדולות יותר מרובע.

**אולם** בשערי אמונה מצדד שאפשר לפרש לדעת הר"ש, שאה"נ אין צריכים שיהיה בית רובע מרובע, והר"ש לשיטתו כמ"ו שביאר שלרבי מאיר מותר גם שתי אמות על שתי אמות. [ועי"ש שהובא שהקשה החזו"א על דברי הר"ש שלא מצינו שמתיר ר' מאיר אלא בבית רובע, ועיי"ש בשערי אמונה].

**ר"ש ד"ה היתה. בתוך שדה תבואה.**  
כתב התוי"ט שמשנתנו חולקת על המשנה ז', ששם שנינו שאסור לסמוך לשדה תבואה חרדל וחריע.

סמיכת חרדל וחריע לשדה תבואה

וכתב דאין לומר שבמשנתנו התירו בחרדל משום שמירי בצורת מרובע, שא"כ היה לרמב"ם לפסוק דין זה. והרבו להשיג על דבריו, עי' משנה ראשונה, תוס' אנשי שם, וספר ניר, וחזו"א ס"ק י. וראה דיבור הבא.

**ד"ה קרחת אחת. של בית רובע וכו'.**  
נראה מדברי הר"ש דהוי דין חדש, ואין עניינו לדברי רבי מאיר לענין כ"ד קרחות. כלומר, שעתה רבי מאיר אומר דין נוסף לענין זריעת חרדל בתוך שדה תבואה. וכן נראה שביארו התו"ט והיכין, ולכן כתבו שרבי מאיר פליג על הנאמר במשנה ח' שאין סומכין חרדל לתבואה.

**אולם בפי' הר"מ מבואר, שהדין של חרדל הוא המשך לדין של כ"ד קרחות. שאסור לזרוע בהם שלש קרחות של חרדל, ואם זרע מהם נראה כשדה חרדל ושאר הערוגות חשובים כלאים. וביאר החזו"א (שם ס"ק ט) שאף לדעת הר"ש צ"ל דלא מיירי בשדה תבואה ממין אחד, אלא הוי מכמה מיני תבואה, דאם היה ממין אחד ודאי דבעי להרחיק מהתבואה בית רובע.**

**רבי מאיר** אסר רק לזרוע שלש קרחות של חרדל בשדה תבואה, משמע ששאר המינים אפילו שלש קרחות מותר. מסתפק החזו"א (שם) באיזה מקרה אסר רבי מאיר

מתי נאסר  
לזרוע ג'  
ערוגות  
חרדל

ההרחקה  
לר' מאיר  
בין שדה  
לקרחת

את החרדל והתיר שאר מינים, האם כששלשה הקרחות רצופות אחד ליד חברתה או כשאינם רצופות. ביאור הספק, האם רבי מאיר דיבר רק באופן שאינן רצופות אבל כשהן רצופות גם בשאר מינים אסר, כיון שבאופן זה נראה הדבר כשדה, ולא התיר רבי מאיר לסמוך שדה, ובחרדל החמיר אפילו כשאינם רצופות שכל שיש ג' קרחות הזרועות בחרדל בבית סאה נראה הדבר כשדה חרדל. או שכשאינן רצופות מותר אפילו לזרוע ג' קרחות בחרדל, ורבי מאיר דיבר כשהן רצופות, ואף שהדבר נראה כשדה מותר כיון שרבי מאיר מתיר לא רק לסמוך קרחת אלא גם שדה. וכתב החזו"א שמלשון הר"מ בפירוש המשניות נראה שג' הערוגות של החרדל הן סמוכות זו לזו. [ויל"ע מ"ט רק מג' קרחות נאסר, הא כבר ביותר מקרחת אחת של בית רובע חשוב שדה, ואכן עי' ביכין (אות סה) שכתב שרק בחרדל התירו שתי קרחות, אבל בשאר מינים אסור כיון שאינו קרחת אלא שדה].

**נראה** דספק החזו"א האם דברי רבי מאיר נאמרו רק בין קרחות או גם בין שדה לקרחת, הוא לדרכו בביאור סברת רבי מאיר, שהיתר קרחת הוא היכר, מש"ה הסתפק האם ההיכר הוא רק ששני הצדדים הם מרובעין או שסגי בהיכר בצד אחד. ולדרך המקד"ד שטעמו משום שאין צריך להרחיק



כשכל מין הוא שדה אחר, א"כ פשיטא שגם כשדה סמוכה לקרחת אינו צריך להרחיק.

**בא"ד. אבל שלשה קרחות נראות כשדה חרדל בתוך תבואה. בפי'**

בטעם  
האיסור  
ג' ערוגות  
חרדל

הר"מ הוסיף שנראה בשלשה ערוגות כשדה חרדל, כיון שאין הדרך לזרוע מהם שדות כמו תבואה. מקשה המשנה ראשונה מדברי הרמב"ם (פ"א ה"ט) שיש זרעוני גינה שהדרך לזרוע מהם שדה כגון הפשתן והחרדל, ויש שהדרך לזרוע ערוגות כגון הלפת וכו'. וי"ל על פי דברי המקדש דוד שהובאו לעיל (משנה ח') שדרך החרדל ליזרע טפי מערוגה, ופחות משדה תבואה. וכל מקום הוא לחומרא, והכא מחמירים לאסור ולהחשיב בהכי כבר כשדה, ואין צריך שיעור שדה כשדה תבואה. וע"ע בתוי"ט.

**ר"ש ד"ה וחכמים אומרים וכו'.** בר"ש מבואר שלדעת חכמים

פירוש  
הר"ש  
בדעת  
חכמים

ג"כ צריך לחלק את השדה לערוגות ערוגות, אלא שאין החלוקה לעשרים וארבע חלקים כפי שחילק רבי מאיר, אלא החלוקה לעשרים וחמש, ונמצא כל ערוגה 'אמה על 'אמה. ולדעתם אין היתר באופן זה לזרוע אלא רק ט' ערוגות כסדר המבואר, ונמצא שכל ערוגה רחוקה מחברתה בית רובע, וכפי שמבואר להלן מ"י שבין תבואה לתבואה צריך להרחיק בית רובע, ולכאורה לדעת חכמים אין שום קולא בזריעה באופן זה. אך השערי אמונה

אומר שיתכן שגם לדעת הר"ש יש קולא באופן זריעת ערוגות מרבעות, שבאופן אחר צריך להרחיק בית רובע ממש שהוא גדול יותר מעשר אמות על עשר אמות, ורק כשזריעה באופן של ערוגות אמרו שדי בהרחקה של עשר אמות. וע"ע חזו"א סי' ו, טו.

**הרמב"ם** גם מפרש כהר"ש בצורת זריעת ט' הערוגות, אולם

פירוש  
הרמב"ם  
בדעת  
חכמים

לגבי שיעור הערוגות הזרעות והמרחק ביניהם מפרש באופן אחר, לדעתו הערוגה הנזרעת היא כשיעור בית רבוע [דהיינו עשר אמות וחומש על עשר אמות וחומש] ואילו ההפסקים הם פחות מרובע [דהיינו, תשע אמות ג' חמשיות וחצי חומש על תשע אמות וג' חמשיות וחצי חומש], והקילו הכא בשיעור ההרחקה אף שמעיקר הדין בעי הרחקת רובע בין תבואה לתבואה, עי' יכין אות ס"ו וחזו"א שם ס"ק יג-יד. [דין ההרחקה אינו לענין מלקות, דלוקה רק אם סמוך ו' טפחים עי' רמב"ם פ"ג ה"ט. ועי' בחזו"א (סי' ה,א) מה הדין בו' טפחים מדויקים].

**ובירושלמי** מבואר שרבנן חולקים על רבי מאיר לא רק

פירוש  
הירושלמי  
בדעת  
חכמים

לגבי חיוב הרחקה בין המינים, אלא גם שאסור שבית רובע יהיה חבוש, ולכן לדעת הירושלמי אין סדר הזריעה כפי שפירשו הר"ש והר"מ שלדעתם הערוגה האמצעית בשורה השלישית היא חבושה, אלא סדר הזריעה הוא באופן אחר, ועי'

במפרשי המשנה והירושלמי שמבארים כיצד הוא אופן הזריעה; עי' רש"ס, וכן חזו"א ס"ק יא וקהילות יעקב ס' לב.

**כתב החזו"א** (שם ס"ק יג) דודאי אין כוונת הר"ש והר"מ למעט דלא מהני האופן המבואר בירושלמי, אלא נקטו אופן אחר. אך מקשה מ"ט שבקו לביאור הגמ', וביותר שלא עולה לדבריהם מרובע מדויק. וע"ע במלאכת שלמה בסוף המשנה.

**התוי"ט** והיכין מבארים כמה אופנים שהיה מקום להוסיף לפי רבנן לזרוע יותר מט' ערוגות, על ידי שהזרעים יהיו סמוכים ואפילו יגעו זה בזה אלא שרק זווית הערוגות סמכות לזווית הערוגה האחרת, והוי ראש תור דאמרינן לעיל משנה ז שמותר לסמוך, ועיי"ש מה שהעלו שאפשר לתרץ. וע"ע בחזו"א ס"ק יד.

## משנה י

**משנה. תבואה בתבואה בית רובע, ירק בירק ו' טפחים. הרחקת בית רובע בתבואה היא מדרבנן, ומדאורייתא סגי בו' טפחים על ו' טפחים כמבואר בירושלמי בספ"ק ולהלן פ"ג ה"א.**

שיעור  
ההרחקה  
מדאורייתא  
ומדרבנן  
בתבואה  
ובירק

**הטעם** שבתבואה ההרחקות גדולות יותר מירק, ביאר החזו"א (סי')

טעם  
החינוך  
בין תבואה  
בירק

ח"ב) משום שתבואה נמצאת בקרקע זמן מרובה מירק, וגם מושרשים וינקי טפי מירק, ולכן כל שאין לכל קלח מקום בפני עצמו ומין אחר יונק מאותו מקום חשוב כלאים, אבל ירק שממהר להתבשל די אם יש לו מקום קטן בשבילו. וכן הביא בציון ההלכה (פ"ג ס"ק נה) מדברי רש"י והמאירי בפסחים (לט"ב) שתבואה יונקת יותר מירקות.

**המקד"ד** (סי' סא,ה) מבאר שחלוקה ההבדלה בין הרחקות תבואה וירק, הוא מפני שינוי דרך הזריעה. שתבואה דרכה להזרוע שדה, לכן בעי בית רובע שהוא חשוב שיעור שדה, אבל ירקות הדרך לזרוע מעט

**ושיעור** ירק בירק, כתב הרמב"ם בפ"ג ה"י בתוך טפח לוקה, ושיעור ו' טפחים הוא רק לאיסור מדרבנן. אולם הראב"ד שם השיג אדבריו, ועי' בחזו"א סי' ה,א הדן מהו שיעור ההרחקה מדאורייתא לדעת הראב"ד. המהר"א פולדא הוכיח לקמן פ"ג ה"א (בד"ה ומה אם ששה על ששה) ששיעור ו' טפחים הוא מדאורייתא. אולם עיי"ש בביאור הגר"א.

והיינו ערוגה ערוגה, לכן ההפסק צריך להיות כשיעור ערוגה ו' על ו'. וכטעם זה משמע מדברי הרמב"ם בפ"ד ה"ט והי"ג, אולם עי' בחזו"א שמבאר גם את דברי הרמב"ם כשיטתו.

### משנה. תבואה בתבואה בית רובע

ירק בירק ו' טפחים. ודין שאר הזרעים, המשנה ראשונה כתב שהן כירק. אולם יעוי' במקד"ד (שם ד"ה אמרין תבואה) שהוכיח מהירושלמי שדינם כתבואה. וביאר דהטעם שהוי כתבואה, כיון שדרך לזרוע מהם שדות, ולא רק ערוגות כירק (היינו, כשיטתו בביאור טעם הבדל בין תבואה לירק). וע"ע בחזו"א סי' ו, א בד"ה בכל החלקות, ובסי' ז, יב.

דין  
שאר מיני  
זרעים

### משנה. תבואה בתבואה בית רובע.

מקשים המשנה ראשונה (במ"ו) והיכין (אות לו) מ"ט בעי הכא שיעור גדול של בית רובע, ובמשנה ו' מבואר שסגי בשלשה תלמים וכו'. ותירצו דבמשנתנו מיירי בקרקע שווה שלא נתחלקה כלל לערוגות ערוגות, ובא לחלק בין שתי שדות, משא"כ במשנה ו' מיירי שהשדה מחולקת למשרים ולכן סגי בשיעור מועט.

חיכוך דין  
משנתנו  
מדיון  
מישר

### עוד תירץ היכין, דבמשנה ו' מיירי

במישר שהיא ערוגה לאורך כל השדה לכן סגי ששני ראשי הערוגות לא היו נראים כמעורבים, משא"כ הכא מיירי כשכל השדה זרועה ערוגות

ערוגות מרובעות ואינו לאורך כל השדה, לכן בעי שיעור גדול ומכל צדדיה כדי שכל הערוגה לא תהיה נראת מעורבת.

### ובחזו"א (סי' ה, טז, ויח, וכן סי' ו,

א, וג) מבואר שהחילוק הוא שכאן מיירי בהרחקת שדות גדולות משא"כ לעיל מיירי בהרחקה בשדות קטנות, ועיי"ש מה שיעור שדה גדולה ומה שיעור שדה קטנה.

### משנה. ירק בירק ו' טפחים. הטעם

דהכא סגי בשיעור קטן של ו' טפחים ולעיל במשנה ו' נראה שבעי שיעור גדול יותר. מבאר המשנה ראשונה (במ"ו) דהכא שיעור הו' טפחים הוא לאורך כל השדה, משא"כ התם הוא שתי אמות על שתי אמות ואח"כ הולך ומיצר, ובאמת חשיב כשיעור קטן יותר מששה טפחים לאורך כל השדה. מקשה בספר זרע הארץ, הא להדיא פסק הרמב"ם (פ"ג ה"ט) שגם כשאין ההפסק לאורך כל השדה די בהפסקה של ששה טפחים.

### משנה. תבואה בירק ירק בתבואה

בית רובע רבי אליעזר אומר

ירק בתבואה ו' טפחים. כתב המלאכת שלמה דרבי אליעזר פליג נמי בתבואה בירק, אלא דנקט חד מינייהו. אולם החזו"א (סי' ו ס"ק א' החלוקה ה) נקט שרבי אליעזר פליג רק במרובע של ירק אצל תבואה. והוסיף לבאר

בשיעור  
ההרחקה  
בין ירק  
לירק

דעת ר'  
אליעזר  
בתבואה  
בירק

שהפשט במשנה תבואה בירק ירק בתבואה אינו כפשוטו, ירק בשדה תבואה או תבואה בשדה ירק. אלא ירק בתבואה, הוא מרובע של ירק אצל מרובע או שדה של תבואה. ותבואה בירק הוא שדה תבואה או מרובע של תבואה אצל שדה ירק, וכן משמע בירושלמי. וע"ע בדברי החזו"א (שם) החלוקה ו', וכן בס"ק י"ט.

**ר"ש ד"ה כל שהוא בתוך בית רובע.** כגון נקעים מלאים מים, עולין למידת בית רובע ליחשב הרחקה. וכן פירשו שאר הראשונים, ונפסק ברמב"ם פ"ג ה"ט. מעיר החזו"א (סי' ו,טו) דאף שעדיין לא תני שצריך הרחקה בית רובע, ורק בסיפא הוזכר שצריך להרחיקה הרחקה זו. מ"מ מדהתירו לעיל רבנן לזרוע רק ט' קרחות בבית סאה, משמע שבועי הרחקה בית רובע ורק לעיל הקלו מעט משום שהם זרועים בצורת מרובע.

**ומוסיף החזו"א,** שהטעם שלא ביארו שמשנתנו היא המשך למשנה ט', והכוונה היא שכל העולה למידת בית רובע עולה למידת כ"ד בית רובע שהתיר ר' מאיר (ועי' שם אות יב), כיון דס"ל שגם לרבי מאיר וגם לרבנן לא התירו צורת זריעה זו אלא בשכל הבית רובע זרוע, לפיכך אי אפשר שיעלה למידה [ע"ע באות יד].

**אבל** כבר הובא לעיל משנה ו', דדעת הרש"ס והגר"א בשנות אליהו שהשיעור הוא בגודל השדה. וכשיש שיעור שדה אינו צריך להרחיק כלל, דעירבוב הוא רק כשאין שיעור שדה לכל מין, ונראה שיש בשדה אחת שני מינים. וכן פירשו הרש"ס והשנות אליהו גם כאן, שכל שיש בשדה שיעור שדה של רובע אף שאין כולו ראוי לזריעה מ"מ אנו דנים שלמין הנזרע בו יש שיעור שדה בפני עצמו, והיינו משום שאין צריך לזרוע את כל הבית רובע.

**מקשה** המקד"ד (שם ד"ה כתב השנות אליהו) דלעיל פ"א מ"ט מבואר שזרע ג' מינים בחורבה הוי כלאים, ולדברי הגר"א שלא בעי שכל הבית רובע יהיה זרוע ולכאורה סגי גם בזרע אחד, ומדוע הוי כלאים הא שייך לחלק כל זרע לבית רובע בצדו האחר. וכתב דצ"ל שמה שהגר"א מתיר כשאין כל הבית רובע זרוע הוא, רק באופן שהמין השני זרוע בכל הבית רובע.

**בא"ד.** אע"ג דלא חזו לזריעה דהנהו נגאני דארעא מיקרו. ביאר בשערי אמונה שהר"ש הוצרך להכי, כיון דס"ל שכל שאינו ראוי לזריעה אין עולה למידה. והכא אף שאינו ראוי לזריעה, מכל מקום כיון שהוי נגאני דארעא עולה למידת בית רובע. ובזה יבואר הירושלמי שהביא הר"ש להלן שכשאסור בהנאה אינו עולה למידת

הטעם שנקעים מלאים מים עולים כמידה

מהו הבית רובע

בית רובע, דמכיון שאסור בהנאה אסור לזרוע שם ולכן אינו עולה למידת בית רובע.

**ר"ש ד"ה אכילת הגפן.** מה שהגפן תופס וכו'. מקשה החזו"א (סי' ו,טז) לביאור הר"ש ושאר הראשונים דמיירי מתני' על ההרחקה בין מיני התבואה, מאי נפק"מ שהגפן אסורה בהנאה כמבואר בירושלמי, הא מ"מ איכא הבדל בין המינים [ועיי"ש מש"כ החזו"א]. עוד מקשה הלחם שמים, הא אינו אסור בהנאה דהרי לא מיירי שיש כאן כלאי הכרם, ועיי"ש שהוסיף עוד להקשות.

בטעם שהגפן אינה עולה למידת בית רובע

ראשונה שכן צריך לומר לגבי מה שכתב הר"ש בד"ה כל, שנקעים מלאים מים מצטרפים לשיעור רובע, וצריך לומר שאינם עמוקים י', שאם הם עמוקים עשר היו מפסיקים בפני עצמם.

**מדדיק** השערי אמונה מדברי הר"ש, דסלע בעצם עולה למידת בית רובע אלא שאין צריך לשער בית רובע כיון שהוא בפני עצמו ג"כ מפסיק. והוא דלא כמש"כ החזו"א (סי' ו,טז) דפשיטא שגדר גבוה עשרה אינה עולה, מפני שהוא נידון כדבר בפני עצמו. ועי' בחסדי דוד לתוספתא ב,ו.

**ר"ש ד"ה בירושלמי.** אלא כרבי ישמעאל דאמר אין עבודה

לגפן יחידית. ויל"ע לפ"ז, מה החידוש שעולה למידת בית רובע. ואפשר שאף לרבי ישמעאל סובר רק שלא חייבו הרחקה מחמת עבודת גפן יחידית אולם גם הוא מודה שגפן יחידית אין דרך לזרוע סמוך מחמת העבודה הנצרכת לה, קמ"ל שאפ"ה מצטרף לבית רובע.

**מבואר** שלרבנן החולקים על רבי ישמעאל וס"ל שיש חיוב

הרחקה לגפן יחידית, גם עבודת הכרם אינה עולה למידת בית רובע. וכן פירשו הרש"ס והרדב"ז פ"ד ה"ג והמראה פנים כאן, ולפ"ז ביארו מ"ט הרמב"ם בפ"ד ה"ג שפסק שהכל עולה למידת בית רובע הביא קבר וסלע והשמיט אכילת הגפן.

**ועי'** בספר זכרון ליוכל לשיבת טלז שמבאר עפ"י מה דמצינו בכמה מקומות שדבר שבעצם אוסר, אינו יכול להיות ג"כ כמחיצה והבדלה לענין כלאים, וקמ"ל שלענין הרחקה מצטרף.

**והשערי** אמונה מתרץ תירוץ נוסף, עי' בדיבור הקודם

**בא"ד.** ויש מפרשים גפן שיבש וכו'. וכן פירש ריבמ"ץ. וצ"ל דס"ל כדעת הר"ש לקמן פ"ז מ"ב שגם גפן שיבשה לגמרי יש בה דיני כלאי הכרם, ולא כהסוברים שכשיבש לגמרי לא חשוב כלל כגפן, דאל"כ לא שייך כלל נידון הירושלמי שהביא הר"ש להלן.

דין גפן שיבשה

**ר"ש ד"ה וכן הקבר.** דאילו גבוה י' מפסיק בפני עצמו. כתב המשנה

דין גדר הגבוה י'

**ר"ש ד"ה תבואה בתבואה. ומפרש**  
**בירושלמי ובלבד שלא תהא**  
**חבושה מארבע רוחותיה וכו'.** היכין (אות  
 עג) כתב שלא מהני לה כלל הרחקה.  
 וכן נראה מהחזו"א (סי' ו,א סוף ל"ו  
 חלוקות) דכתב "אפילו מיל לא מהני".  
 אולם המשנה ראשונה מבאר שאי  
 אפשר לומר שלא מהני כלל הרחקה,  
 דלא יהיה חמור כלאי זרעים מכלאי  
 הכרם ששנינו בפ"ד מ"א לענין קרחת  
 הכרם, שגם באופן שהכרם מקיף  
 שדה מכל צדדיו אפשר לזרוע באמצע  
 [כשמרוחקים הגפנים בשיעור ההרחקה  
 המבואר שם]. אלא ודאי הכוונה היא  
 רק שלא סגי בבית רובע, אך מהו אכן  
 שיעור ההרחקה הנצרך, הניח בצ"ע.  
 ודוחה המקדש דוד (סי' סא,ה) לדמויי  
 המשנה ראשונה לדין קרחת הכרם,  
 דהתם ההרחקה היא מחמת האיסור  
 לזרוע בכרם, ומה שאין עליו שם כרם  
 מותר לזרוע שם. משא"כ בכלאי זרעים  
 הנידון הוא אם נראה כשדה אחת או  
 כשתי שדות, וכל שחבוש מכל צדדיו  
 נראה כשדה אחת ואסור לזרוע מין  
 אחר גם כשמרחיק כשיעור ההרחקה  
 המבואר שם.

**דהרמב"ם** בפ"ג ה"ט הביא דין  
 המשנה ולא הביא לדין  
 חבוש. וביארו המהרי"ק והכס"מ דיתכן  
 שהרמב"ם פוסק דין זה, וכללו במש"כ  
 "ובקש לזרוע בצדה", היינו שהנידון  
 דדוקא בזריעה בצידה ולא כשמוקף מד'

דעת  
 הרמב"ם  
 בחבוש

רוחות. אולם הערוך השולחן (סי' רצז,לב)  
 והחזו"א (ו,א' וכו') כתבו שהרמב"ם לא  
 הביא דין זה, משום דבירושלמי מובא דר'  
 זעירא לא ס"ל הכי [אולם עי' במהר"א  
 פולדא ובביאור הגר"א, שפירשו שרבי  
 זעירא אינו חולק על דין זה, ואדרבה  
 מתוך דבריו למדים גדר דין חבוש]. ועי'  
 בביאור ההלכה שמדייק מדברי הרמב"ם  
 דלית ליה דין חבוש.

**בא"ד.** [ד]התם לא מהניא הרחקה  
 עד שיהא פתוח מרוח אחת.  
 עי' קושית התו"ט בלשון הר"ש. ומה  
 שמיישב בחי' מהרי"ח.

**ר"ש ד"ה ירק בתבואה. עושה אורך**  
**עשרה אמות [ושני טפחים]**

שיעור  
 הרוחב  
 בירק  
 בתבואה

ומחצה על רוחב ששה. היכין (אות עו)  
 כתב שברמב"ם בפ"ג ה"ב מבואר  
 שסגי בו' על ו'. מקשה בהג' תפארת  
 יעקב שלא מצינו בדברי הרמב"ם כן.  
 ועוד הקשה בהג' תפארת יעקב להלן  
 (פ"ג מ"ז) שהיכין סותר דבריו שבפ"ג  
 מבאר שבעי אורך עשרה אמות ומחצה  
 בשורה.

**בא"ד.** כדקתני בירושלמי דאית  
 לרבנן קל בשורה וחומר  
 במרובע. מבאר המשנה ראשונה  
 (במשנה ו') דזה רק לרבנן. אבל לרבי  
 מאיר במשנה ט', אדרבא מבואר להיפך  
 לפי הפירוש בר"ש במשנה ו', שפלוגתת  
 ב"ה וב"ש הוא על שיעור ההרחקה,  
 דעולה לפ"ז שמשורה צריך ההרחקה

וברובע אין צריך הרחקה כלל. וע"ע בתוס' אנשי שם במ"ט ד"ה ברע"ב כל.

**בא"ד.** והיינו (נמי) טעמא דר' אליעזר דאמר ירק בתבואה

שיעור האורך  
אליבא דר' אליעזר

ששה טפחים קסבר דמקילינן במרובע כמו בשורה. מוסיף התוי"ט דו' טפחים הוא ברוחב, אבל באורך בעי שיהיה כמו בשורה, שפירש הר"ש בתחילת הדיבור שהוא עשרה אמות ומחצה. וכן פירש החזו"א בס' ו, כא. ברם הביא שהגר"א גרס בירושלמי שלרבי אליעזר סגי בששה טפחים על ששה טפחים ומיקל ברובע טפי מבשורה.

**ר"ש** ד"ה תניא בתוספתא. ומרובעות דקתני לא שיהא רוחב כאורך

בצורת המרובע

וכו'. ע"ע במלאכת שלמה במשנה ט' שהביא שהרש"ס מתקשה הרבה בביאור הר"ש, ואיך אמרינן דהתוספתא אמרה מרובע, ואין כוונתה באמת למרובע. אלא ביאר שוודאי מיירי במרובע, וכן הוכיח מלשון הרמב"ם פ"ג ה"ט. וכן פירשו הכס"מ והרדב"ז (שם) שהרמב"ם פליג על הר"ש, אולם ביארו שלא כהרש"ס ואינו מרובע ממש עיי"ש.

**בא"ד.** אפילו אורכו כשנים ברחבו

וכו'. מבאר הרדב"ז (שם) דהרמב"ם לא הביא דין זה, כיון דס"ל דבעינן מרובע ובלאו הכי ליכא הכירא. לכן אפילו אורכו וכו' לא מהני, כיון שלכא הכירא.

## משנה יא

**משנה.** וראה אני את דבריהם מדברי.

ומה שבכל זאת פליג, הוא מכיון שכך קיבל מרבתי (רידב"ז פ"ה הי"ד, משנה ראשונה, יכין).

**ר"ש** ד"ה תבואה נוטה. וכולה מתני'

כיצד התבואה נוטה על הזרעים

בזרועין כדינן אלא שהשבולים וכו'. מקשים היכין (אות עז) והחזו"א (סי' ו, כ) אם הרחיק כדין, איך שייך שיהיו הענפים גדולים כל כך שמגיעים לצד השני של ההרחקה. ופירשו דמיירי שבתחילה עשה הפסק בית רובע,

והמשיך לזרוע, ליכין כשמיצר והולך עד שהם סמוכים, והחזו"א מבאר שהמשיך לזרוע בצורת ראש תור. [אזלו לשיטתם במשנה ח' בגדר מיצר והולך].

**פי'** המשנה לר"מ דלעת יונית. וכשהיו

נוטין על התבואה או ירק נמשכו עליה ונסתבכו עמה. מדייק חזו"א (סי' ט, ב) שצריך שעלים יגעו במין האחר. וכן דייק (ציון ההלכה פ"ג ס"ק קלג) מדברי הריבמ"ץ.

**בא"ד.** ונראים כלאים. וכ"כ הרע"ב. גדר האיסור בדלעת

מדייק הציון ההלכה (פ"ג ס"ק קלב) מלשון זה שהאיסור הוא רק מדרבנן, וכדכתב החזו"א בסי' ו, כ ובסי' ט, ב. ומדכתב ריבמ"ץ שהדלעת מקדשת, ולכאורה מדכתב מהריבמ"ץ שהם מקדשים משמע שהאיסור מדאורייתא. [ועי' בקושיית המגי"ה על גיליון מהריבמ"ץ, שלא מצינו שכלאי זרעים מקדשים. וכן הקשה הרש"ס].

**מצינו ביאור** למשנתנו בדברי בביאור החשש בסמיכת קישות כפול המצרי התוס' רא"ש בשבת (פה, ב ד"ה אמר רב אשי) וז"ל: "אבל קישואים ופול הוי כלאים זה בזה, דתני במס'

כלאים בפ"ב תבואה נוטה על גבי תבואה מותר חוץ מדלעת יונית רבי מאיר אומר אף הקישות ופול המצרי. ואפילו רבנן לא פליגי עליה אלא בנוטה, אבל בזרעים ביחד לא פליגי עליה". עולה מדברי התוס' רא"ש, שנידון משנתנו הוא האם מותר לזרוע קישואים סמוך לפול, וכמה הוא שיעור ההרחקה ביניהם. ולא כדמשמע בפשטות המשנה שהנידון הוא אלו מינים חוששים שעליהן ינטו על שאר המינים מחמת שעלים ארוכים, וכדמיירי ברישא לענין דלעת יונית, וצ"ב.





## פרק ג

### משנה א

איסור  
כלאים  
תלוי  
ביניקה או  
בערבוב

**ר"ש** ד"ה חמשה זרעונים. אע"ג דקיים להו לרבנן דלא ינקי, אי לא קרא הוא אמינא דאיכא ערבוב ואסור. ובהדיא מוכח בירושלמי וכו'. וכן ביארו התוס' והתוס' רא"ש (כשבת פה, א ד"ה וקים) דלהכי אצטריך להך קרא. וסיימו התוס' "קמ"ל קרא דבכה"ג ליכא תערובת". התוס' רא"ש (שם) מסיים: "קמ"ל קרא דבהרחקה כשיעור יניקה, ליכא ערבוב". והוסיפו התוס': "ובקרא לחודיה לא סגי דלא ידעינן חמשה בכמה שרי קרא, והשתא דקים להו לרבנן דחמשה בשיתא לא ינקי אית לן לאוקמי קרא בשיתא". והתוס' רא"ש כתב: "דבקרא לא סגי דלא ידעינן באיזה ערוגה יזרע חמשה, כיון שלא ידעינן שיעור יניקתם".

**מדברי** הראשונים נראה דס"ל שיניקה היא סיבה לאיסור כלאים מדאורייתא, מדקשיא להו דכיון דקים להו לרבנן שליכא יניקה מ"ט צריך למילף מקרא מנין הזרעים בערוגה, הרי דכל שאין יניקה היה ראוי להיות מותר. וביארו שקמ"ל קרא שליכא נמי תערובת (כלשון התוס' בשבת)

שהיא גם סיבה לאיסור כלאים. עולה מדבריהם שיש שתי סיבות שאוסרים בכלאים א. יניקה. ב. תערובת.

**מתירוי** הר"ש המבאר שהדרשה היא ילפותא גמורה, נראה שכשיש תערובת אף שאין יניקה אסור מהתורה. ולכן אף שקיים לן שליכא יניקה בהרחקה טפח ומחצה, לולי שילפינן מקרא היה אסור לזרוע חמשה מינים בערוגה משום תערובת.

**ויל"ע** האם גם יניקה בלי תערובת אסורה מהתורה. ונראה מדנקטו הר"ש והתוס' לישנא "ואע"ג דלא ינקי", משמע שראוי להיות מותר כיון שכלאים תלויים ביניקה, מבואר שבמקום שיש יניקה ראוי לאסור גם בלי שהפסוק היה משמיע לנו שליכא איסור מחמת התערובת. ולא נראה לומר שאכן חזרו בהם, אלא רק תירצו דהיה ראוי לאסור גם שאין יניקה מחמת התערובת.

**אלא** שמדברי הר"ש בסוף משנתנו, המבאר שהיתר של ראש תור הנאמר בשדה שייך גם אם ע"י הראש

(ג) שהיתר הזריעה הוא משום שליכא יניקה, והקשו לשיטות דסברי שהאיסור תלוי בעירבוב, ועיי"ש מה שנדחקו.

הדעה  
שהאיסור  
תלוי רק  
בעירבוביא

**אולם** התורת זרעים (עמ' מ'), מבאר שאיסור כלאים תלוי

רק בעירבוביא, וביאר שמה שהצריכו הרחקה כשיעור יניקה אינו משום שתלוי גם ביניקה, אלא הוא משום שרבנן אמדו ששיעור שלא יראה מעורב הוא שווה לשיעור יניקה.

**והוסיף** התורת זרעים להוכיח שכלאים תלויים בתערובת,

מדברי ראשונים נוספים בסוגיא בשבת עיי"ש, וכן מדברי הר"מ בפירושו למשנתנו. וכן הוכיח המשנה ראשונה מדברי הרמב"ם בהלכה פ"ד ה"ט שאסור לזרוע יותר מחמשה מינים הוא משום שנראה כעירבוביא, וכן הזכיר בהלכות נוספות בפרק ד' [וכן פ"ג ה"ז] שההרחקה מפני שלא יראה כעירבוביא. וכן כתב הקובץ שיעורים בב"ב (אות סד) דדעת רש"י והתוס' והרמב"ם דאיסור כלאים תלוי בעירבוביא ואינו תלוי ביניקה.

**והקשה** המשנה ראשונה שהרמב"ם (שם ה"ז) נראה שסותר

דבריו, דכתב: "מכל אלו הדברים נתבאר לך שבזמן שיש בין שני המינים הרחקה הראויה להם כדי שלא יינקו זה מזה אין חוששין למראית העין כמו שבארנו, ובזמן שיראו מובדלים זה מזה אין

תור סומך שני מינים אף במקום שיש יניקה ביניהם, מבואר שההיכר הנעשה ע"י ראש תור מועיל שנראה שאין תערובת ומותר גם כשיונקים אחד מהשני, ואין יניקה לבד אוסרת. וכן קשה לפרש בשיטת התוס' שיניקה לבד אוסרת, דהרי התוס' בבבא בתרא (יט, א ד"ה המברך) כתבו מדמהני כותל להפסיק לכלאים, מוכח שגם במקום שאיכא יניקה אם ליכא מראית העין, ליכא איסור כלאים.

הדעה  
שהאיסור  
תלוי רק  
ביניקה

**ומדברי** התוס' רא"ש שמבאר דילפינן מקרא שבהרחקה בשיעור

יניקה ליכא תערובת וכל שלא יונק ליכא תערובת (ועי' להלן בא"ד. והא דפריך בירושלמי), נראה שאיסור כלאים תלוי רק ביניקה. וכן נראה מסיום דבריו דביאר שבקרא לבד לא סגי כיון שלא ידעינן שיעור יניקתם, ולא נקט כתוס' דלא ידעינן חמשה בכמה, היינו משום שאיסור כלאים תלוי ביניקה. וכן מדויק בהמשך דבריו, מדלא כתבו כתוס' "דאית לן לאוקמא קרא בשיתא", והיינו שזה אוקימתא ולא ילפוטא לעיקר דין כלאים. מוכח מכל הני ראיות דשיטת התוס' רא"ש שאיסור כלאים תלוי ביניקה. [וצ"ב למבואר בשיטת התוס' שיניקה לבד אוסרת, מדוע לא פירש כן להדיא כדכתב התוס' רא"ש].

**ומלשון** הגמ' "חמשא בשיתא לא ינקי", דייקו השפת אמת (שבת שם) והחזון איש (סי' ז' סס"ק

חוששים ליניקתן אפילו הן זה בצד זה כמו שנתבאר עתה". משמע שכל שאין חשש יניקה אפילו שיש מראית העין מותר. וכדברי הרמב"ם הללו שכלאים תלויים גם ביניקה וגם בעירוב, כתבו גם הרמב"ן ובמיוחס לריטב"א ובמאירי בשבת (שם).

**קושית** המשנה ראשונה היא לשיטתו בפ"א מ"ט, דשיטת הרמב"ם שעל כלאי זרעים חייבים מדאורייתא גם שלא במפולת יד, ולא כשיטת הכס"מ שגם בכלאי זרעים האיסור מהתורה הוא רק במפולת יד. שלדברי הכס"מ אין דברי הרמב"ם סותרים, שמהתורה הכל תלוי רק בתערובת, ואיסור דרבנן הוא רק כל עוד קיים חשש יניקה.

**מקשה** המאירי (בסוף דבריו) דאי לא סגי בחד מנייהו, קשיא הא דתני בפ"ז מ"א שגם כשאין מראית העין אסור אי איכא יניקה. עי' שם שהבאנו תירוצי הראשונים לקושייתו.

**התורת** זרעים מתקשה אי כשאין יניקה אף שיש ערבוב ליכא איסור, הא מבואר בירושלמי ספ"ק שהרחקה ו"ט הוא מדאורייתא אף שאין היניקה אלא ג"ט (עי' חזו"א סי' ו, יח).

**והביא** הקובץ שיעורים (שם) שהר"י מיגש בב"ב (יח, א) ס"ל שרק כשאין יניקה וגם אין תערובת, ליכא איסור כלאים. וכן מבואר בספר הישר לר"ת (סי' רסז). אולם התורת זרעים

(שם) הביא שהר"י מיגש (שם פג, א ד"ה אמר רבא) כתב דכלאים תלויים רק במראית העין ועירבוביא, ולא תלוי ביניקה, וצ"ב בדעתו. המאירי בב"ב (ב, א) הביא דיש מי שאומר שבכלאים יניקה גם בלי מראית העין אסור.

**בא"ד.** ובהדיא מוכח בירושלמי דקרא עיקר דרשה ולא אסמכתא

ככאי  
זרעים  
שלא  
במפולת  
יד

וכו'. מכך דסובר הר"ש שהיא דרשא גמורה הוכיחו התו"ט (ד"ה לארבע) והמשנה ראשונה, שלדעתו איסור כלאי זרעים הוא אפילו שלא במפולת יד, דהרי זריעת החמשה מינים אינה יכולה להיות במפולת יד. ולא כהכס"מ (עי' בד"ה בפי' הר"מ עושים) שס"ל שגם בכלאי זרעים האיסור הוא רק במפולת יד, ולדבריו צ"ל דקרא הוי אסמכתא בעלמא. [ומראיתם מדברי הר"ש משמע שפירשו שמפולת יד הכוונה זריעה בבת אחת ממש, ולא כפי שפירש החזו"א (סי' א, ז), שמפולת יד היא כל זמן שהמין הראשון עדיין לא נשתרש. שאילו לדברי החזו"א אין ראייה מהר"ש שסובר שאין צורך שהזריעה תהיה במפולת יד, שהרי באופן זה אכן שייך לזרוע חמשה מינים].

**בא"ד.** ועוד (ד) אמרינן בירושלמי וכו'. כוונת הר"ש להביא ראייה, כמבואר ברא"ש: "וכן מוכח בירושלמי דאפילו היכי דלא ינקי מהדדי אסור משום ערבוב".

הדעה  
שנתנו  
ביניקה  
ובערבוביא

הטעם  
שאינן  
איסור  
בערוגה  
משום  
חבוש

**בא"ד.** והא דתנן לעיל בפ"ב (מ"י) וכו' אבל הכא דאין זורע מכל אחד ואחד אלא מעט לא חיישינן. [כיון שליכא עירבוביא]. וכעין זה מחלק הר"מ בפירושו לקמן מ"ג. ובסברא זו מישב המשנה ראשונה, הא דלכאורה קשה דמבואר לעיל (פ"ב מ"י) כשתבואה מקיפה את שדה מד' רוחותיה אסור לזרוע באמצע אף כשמרחיק שיעור הרחקה בין שני מינים, משום דהוי חבוש. והכא נמי אמצע הערוגה חבושה מהמינים הזרועים מסביבה, ואיך שרי לזרוע מין חמישי באמצע. ולמבואר בר"ש, שבזרע מועט איכא קולא, הכא נמי זרע מועט לא אוסר משום חבוש. והחזו"א (סי' ו, יח) מבאר דהכא אין איסור מחמת דהוי חבוש, כיון דהכא מיירי בירק, והגר"א כתב שאיסור חבוש נאמר רק בתבואה ולא בירק. וע"ע להלן.

ביאור ספק  
הירושלמי  
מהו להקריח  
וכו'

**בא"ד.** ואמרין בירושלמי מהו להקריח בית רובע וכו'. עי' ברש"ס בביאור צדדי הספק. והביא שיש מפרשים שאין הביאור בספק לענין תבואה, אלא הספק לענין ירקות האם מותר לזרוע מהם חמשה בבית רובע, ואף שהיה מכל מין שיעור גדול.

**עי'** בתוי"ט בפ"ב מ"ט, שמבאר שספק הירושלמי הוא רק לענין מנין המינים, אבל לדעת הרמב"ם שהתירו בערוגה גם ראש תור, בתבואה לא התירו היתר זה. אבל החזו"א (סי' ו, יח)

כתב דאי שרי ראש תור בערוגה, שרי נמי חמשה בתוך רובע ע"י היתר ראש תור. ולסוברים שלא מהני ראש תור עיי"ש שמסתפק האם ספק הירושלמי רק לענין מנין המינים אולם צריך הרחקה גמורה בין המינים, או שהספק הוא גם להתיר בתבואה גם כשלא מרחיק בית רובע.

חבוש הוא  
רק ממין  
אחד

**מוסיף** החזו"א לבאר את הטעם שהמין אמצעי לא נאסר משום חבוש [אף דאיירי בתבואה שנאמר בה דין חבוש], משום שמוקף בכמה מינים, ואיסור חבוש נאמר רק כשמקיף מד' רוחות במין אחד.

ראיה  
שבכ"כ  
הזרעים  
ההרחקה  
היא בית  
רובע

**מעיקר** הספק הוכיחו המקדש דוד (סא,ה) והחזו"א (סי' ו, יב), שכל מין זרעים צריך להרחיק בית רובע [ולא כמשנה ראשונה פ"ב מ"ט]. דאל"כ לא משכחת שיזרע חמשה מיני תבואה, דהא לענין כלאים תבואה מחולקת לג' מינים (כמבואר בפ"א), אלא ע"כ שחלק מחמישה מינים שנזרעים בבית רובע הם מיני זרעים, וגם לגביהם נאמר שצריך להרחיק בית רובע.

כמה שיעור  
ההרחקה  
בכלאי  
זרעים [ומהו  
שיעור יניקת  
זרעים]

**בא"ד.** אלא כך הוא הדין דאין צריך להרחיק המינים זה מזה אלא טפח ומחצה כשיעור יניקתן וכו'. אבל דעת ר"ת ור"י (בתוס' בשבת שם ד"ה וקיס) שהרחקה היא ג"ט, וכדעה זו הביא הריטב"א שם. וכתב המהרי"ק (פ"ד ה"ט) שכן היא דעת הראב"ד.

ובספר הישר (סי' רס"ז) פירש ר"ת הטעם, משום שהניקה היא ג' טפחים. מבואר בר"ת שמחד ס"ל כרש"י שהרחקה היא ג"ט, ומאידך ס"ל כהר"ש שאין צריך להרחיק עד כדי שלא תהיה יניקה אחת מתערבת עם חברתה, אלא סגי שלא יונק אחד מגופו של חברו, וכיון שיניקה היא ג' טפחים צריך להרחיק שיעור זה. ודייק שהאיסור רק שיונק מגוף המין השני, מלשון הגמ' דאמרינן "לא ינקי מהדדי" ולא אמרינן ולא ינקי בהדי הדדי. וכן דייק המהר"ק (שם) מלשון הרמב"ם שזהו גדר האיסור, מדכתב הרמב"ם "שלא ינקו זה מזה" ולא כתב שלא ינקו זה עם זה.

**ונראה** לבאר את מחלוקתם: הסוברים שאסור שינקו ממקום אחד ס"ל שאיסור כלאים גידרו שאסור שבשדה תהיה תערובת, וכיון שיונקים מאותו מקום בשדה חשוב שיש בשדה תערובת. והסוברים שהאיסור הוא רק כשיונק מגוף הזרע אחר, ס"ל שהאיסור הוא שהמינים יתערבו חד בחברו, וזה שייך רק אם יונק מגוף הזרע של מין אחר.

**[התוי"ט]** להלן (ד"ה שלשה על

גבו) מפרש כיצד יפרשו לדעה זו את סיפא דמתני' שזרועין על גבול י"ב מינים, דאי בעי להרחיק ג"ט מכל מין עולה השיעור ל"ו אמה, ואין הגבול אלא כ"ח אמה. ועי' בפני משה מש"כ על דברי התוי"ט].

**בשנות** אליהו מבואר שיטה חדשה, שהניקה היא ו"ט. ועי' מש"כ החזו"א (סי' ז,יד) על דברי הגר"א.

**בא"ד.** ואע"פ שפירש שם עם מקום הזרע. 'עוי' בשפת אמת (שם) שדן עד היכן הוא המקום שיכול לזרוע, לדעת רש"י ששיעור ההרחקה הוא יחד עם מקום הזרע.

**בא"ד.** לא היה צריך לפרש כן, אלא לפי שיטתו פי' דמצריך להרחיק [המינים] ג' טפחים זה מזה וכו'.  
האם שיעור ההרחקה הוא חוץ ממקום הזרע

וכן מבואר בדעת ר"ת (בתוס' בשבת) שההרחקה היא ג"ט חוץ ממקום הזרע, ומה שאמרינן בעלמא שסגי בג"ט, הוא משום שהשיעורים שנאמרו בכלאים הם אמות שוחקות, ונותר ג"ט רגלים ללא מקום הזרע. וכן ביאר השפת אמת שזו היא דעת המפרשים שדחה רש"י (שם). אבל הר"י (בתוס' שם) מפרש שהא גופא קמ"ל שחמש בשש לא יניקי עם מקום הזרעים. הובאו דברי ר"ת ור"י בתוס' רשב"א בפסחים לט,ב. ולדעת הר"ש ההרחקה היא טפח ומחצה, חוץ ממקום הזרע (חזו"א סי' ז,כה).

**במיוחס** לריטב"א (שבת שם) כתב שפלוגתת ר"י ור"ל בירושלמי אם זרועים החמשה מינים בתוך שש או מחוץ לשש, היא האם שיעור ההרחקה הוא יחד עם מקום הזרע או חוץ ממקום הזרע.

**בא"ד.** והא תנן בפרק לא יחפור וכו'

דמשמע [ש] כך הוא שיעור

יניקתן. הפני יהושע (שבת שם) הבין שהר"ש בא להביא ראיה כפירוש רש"י שההרחקה היא ג"ט, והקשה הפנ"י הא רש"י מצריך שלא יהיו היניקות מתערבות, א"כ היו צריכים להרחיק ו"ט אם יניקת כל זרע ג"ט. ולדעת ר"ת הראיה אתי שפיר, שהרחקה היא ג"ט משום שיניקה היא ג"ט, וצריך רק להרחיק שיעור שלא יינק מגופו של חבירו.

**בא"ד.** ועוד דלמא דמתני' דלא

יחפור בזרעים דינקי טפי

והכא בירקות. מסיק החזו"א (שם) שאה"נ לזרעים לא סגי בטפח ומחצה, וכן הוכיח מהירושלמי. אלא שמסתפק אי סגי בג' טפחים שהוא שיעור יניקתם, או שאין מחדשים שיעור חדש ושיעור ההרחקה של זרעים הוא בית רובע כתבואה.

**בא"ד.** וי"ל דב' ערוגות זו אצל זו

גובל אחד לשתייהן וכו'. אמנם

הריטב"א (שם) דס"ל דבעי הרחקה ג"ט, ביאר שאיכא שני גבולין ועולין לשעור ב"ט, אלא שלא סגי בהם כיון שבעי הרחקה ג"ט.

**בא"ד.** והשתא כך הוא סדר הזריעה

שמניח בקרנות חרב טפח

וחצי חומש. עיין בשנות אליהו בביאור שיטת הר"ש, ומבאר שהחשבון כאן אינו

מדויק, ופירש מהו השיעור המדויק שצריך להרחיק. וע"ע בתוס' אנשי שם.

**עוד** מבואר לפירוש הר"ש, שמה שאמרינן שאין היתר ראש תור

בערוגה, הוא אפילו כראש תור המבואר בפ"ב מ"ז [וע"ע בסוף דברי הר"ש למתני']. וכן היא דעת התוס' בשבת. אולם לדעת רש"י (שם) והרמב"ם (בפירושו למתני'), מבואר שרק צורת הזריעה שנאמרה לענין זריעת הערוגה, אינה חשובה כהיכר של ראש תור, אולם כשעושה צורת ראש תור המבוארת לעיל מהני אף לסמוך בערוגה [עי' תוס' אנשי שם בריש המשנה, ובחזו"א סי' ז, יז, וכה].

**ונראה** לבאר פלוגתתם, עפ"י המבואר

בתוס' אנשי שם (שם), שהר"ש ס"ל דראש תור מתיר אפילו להכניס מין אחד לתוך שדה הזרוע מין אחר, והר"מ ס"ל שהראש תור מתיר רק לסמוך למין אחר, אבל להכניס לתוך השדה אסור. הר"ש והרא"ש שמתירים מחמת הראש תור להכניס מין לתוך מין אחר אע"פ שהיא ערבוביא גדולה, לכן בערוגה שהיא קטנה אין ניכר מספיק שהזריעה באופן אחר אין כלל היתר של ראש תור. אבל הרמב"ם דסובר שהיתר הוא רק לבטל את ההרחקה ולכן מותר רק לסמוך, ממילא הערבוביא קטנה יותר, וגם בערוגה אפשר לומר שניכר שנוי המינים ע"י ראש תור.

אזה ראש  
תור אין  
לו היתר  
בערוגה

שיעור  
ההרחקה  
בירקות

האם  
שיעור  
חמשה  
מינים הוא  
מעכב

**בא"ד.** והא דפריך בירושלמי ניתני תשעה וכו'. וכן כתבו התוס' בשבת (שם ד"ה וקים) שיותר מחמשה מינים בתוך ערוגה של ו' על ו' איכא תערובת. כתב החזו"א (סי' ז, כה) שאיסור זה הוא מדרבנן. ומוכח כדבריו מדברי התוס' רא"ש (בשבת שהובאו לעיל) שמהפסוק ילפינן שכשמרחיק שיעור יניקה ליכא ערבוב, ואפ"ה כתב התוס' רא"ש שאסור לזרוע יותר מחמשה מינים אפילו כשמרחיק שיעור יניקה, דמ"מ כולי האי הוי ערבוב.

**[וקשה** איך כתב דבאיכא יותר מחמשה מינים יש ערבוב אף שאין יניקה, הא ביאר דילפינן מקרא שכל שאין יניקה ליכא ערבוב. ולפי לדברי החזו"א שהאיסור הוא רק מדרבנן אתי שפיר, דמה שפירש לעיל שמדאורייתא כל שאין יניקה ליכא איסור מדאורייתא משום תערובת, אבל נראה לעין שיש תערובת אף שאין יניקה, אסור מדרבנן. וכשיש יותר מחמשה מינים הוי תערובת הנראת לעין.

**אולם** בשיטת התוס' שעיקר הילפותא היא להיתר לזרוע חמשה מינים ואינם נראים בכך תערובת אף שכבר ידענו מהו שיעור היניקה, א"כ צ"ב מאי קשיא להו כלל שנתיר לזרוע יותר מחמשה מינים, הא אמרינן שלולי הקרא לא היינו מתירים אפילו חמשה מינים בערוגה, ומהיכי תיתי שנתיר יותר מהנאמר בכתוב, וצ"ע].

**וכן** מבואר בתוס' הרשב"א [משאנץ] פסחים (לט, ב) שאסור מדאורייתא לזרוע יותר מחמשה מינים בערוגה. דגם הקשה כקושית התוס', ותירץ וז"ל: "ואמר רבי דאינה משום יניקה, אלא משום עירבוב הזרעים לאחר שיהיו [גדולים] לא רצו חכמים להתיר יותר, ותדע דאפילו חמשה לא היו מתירין אי לאו משום דנפקא לן מקרא במתניתין דשבת וכו', ואע"ג דקי"ל לרבנן דחמשה בששה לא יניקי כדאיתא התם, והיינו משום דאיכא למיחש לתערובת". משמע מדבריו שמאותה סיבה שלא היו מתירים חמשה שביאר הר"ש שאילולי הילפותא לא היו מתירים אפילו חמשה, א"כ אין לנו להתיר יותר משום דאיכא תערובת שאסורה מהתורה אפילו שליכא יניקה. והוא חילוק ג' בין הרא"ש לר"ש, דלרא"ש איסור כלאים תלוי בעירבוב ולר"ש גם ביניקה עי' בריש המשנה. [ומש"כ התוס' רשב"א לא רצו חכמים, ביאורו צ"ל כמבואר בחזו"א סי' ב, עיי"ש].

**עוד** תירצו התוס' שנקטו חמשה, משום שאילו זורע ט' מינים המקום הזרוע הוא שטח מועט בלבד, משא"כ כשזורע חמשה מינים השטח הזרוע הוא שטח גדול יותר [עי' בשפת אמת בשבת בד"ה בגמ' והאיכא מקום קרנות]. וכן הובא תירוצו זה בתוס' רשב"א בפסחים. ולמבואר לעיל שהתוס' רשב"א בתרוצו הראשון סובר

שיותר מחמשה אסור מדאורייתא משום ערבוב אף כשאין יניקה, יש לעיין, האם תירוץ זה פליג שאינו תערובת אפילו יותר מחמשה מינים, או דס"ל שחיוב ההרחקה תלוי רק ביניקה.

**הבעל** המאור (שם והובא דבריו במאירי שם), שאסור לזרוע יותר מחמשה מינים בערוגה, לפי שיותר מחמשה מינים יבאו לינוק אחד מחברו (עי' בדיבור הבא מ"ט יבאו לינוק).

**בא"ד.** ומשני [ד] בערוגה שבערוגות [שנינו]. מבאר בעל המאור (הנ"ל) שכוונת הירושלמי שע"י שהערוגה היא בתוך הערוגות, האדם ההולך ביניהם מביא גושי אדמה מערוגה לערוגה, ובגושים אלו מעורב יניקה של המין שהיה בסביבתו, וע"י כך שמוליק מתערבים גושי האדמה ונמצא שהזרעים יונקים אחד מהשני. [נראה דס"ל כרש"י שהאיסור יניקה אינו רק מגוף הזרע, אלא הוא שלא יתערבו היניקות, וכאן יש חשש שהיניקות יתערבו].

**בא"ד.** והא דקאמר בירושלמי מה שנים אתה נותן וכו'. עי' בחזו"א סי' ז, מה שהקשה לפירוש הר"ש בביאור הירושלמי.

**ר"ש** ד"ה זורעין בתוכה. וכשתחלק ה' טפחים לחומשין יעלו לנ' חומשין וכו'. כתב החזו"א (סי' ז, יז) שאין השיעור מדויק, עיי"ש.

**ר"ש** ד"ה ובירושלמי פריך וניתני ששה. וטעות סופר הוא דחמש גרסין וכו'. ע"ע ברא"ש. כתב התוי"ט שאה"נ צריך לומר בעיקר הביאור כפי"הר"ש, שאין סברא שכשיש גבול היה מותר לזרוע יותר מינים. ברם אין נראה שיש טעות בגירסא בירושלמי, משום שגם הרמב"ם גרס ששה. וצ"ל שנקט ששה משום ר' יהודה, ומקשה לת"ק דפליג על ר"י שהתיר, ומקשה הגמ' מ"ט לא מתיר ת"ק כר"י לזרוע יותר ממין אחד ולכל הפחות חמשה מינים. ויעוי' במפרשי הירושלמי שקיימו הגירסא ששה, וביארו הטעם דהכא שרי אף לרבנן ששה מינים.

**משנה.** לא יטע ראש הלפת גבול מפני שהוא ממלאהו. מבאר

התוי"ט שרק הכא אסרו לנטועה לפת, מכיון שיש כאן הרבה מינים אף שאינם יונקים זה מזה מ"מ נראים כערבוביא. אולם בערוגה פשוטה המבוארת בריש המשנה מותר ליטע לפת, כיון שלכא אלא רק עוד ארבעה מינים. וכ"כ החזו"א סי' ח.י. אך מביא התוי"ט מהכף נחת שהאיסור בלפת משום שממלאהו וממעט למקום היניקה, ולדבריו אסור גם ברישא. אך מקשה התוי"ט א"כ מדוע נקטו את איסורו רק הכא. וכתב המשנה ראשונה שאה"נ האיסור גם ברישא ומה שלא נקטו ברישא, משום דאתי לאשמועין שאף בגבול שגבוה וניכר, בכל זאת אסור ליטע לפת.

הטעם  
שנקט  
הירושלמי  
שזרע  
ששה

עוד ביאור  
בירושלמי

זרעית  
כפת  
בערוגה



**החזו"א** (שם) מתקשה מה המיוחד בלפת, הא כל זרע ממלא חלק מהשטח. ועוד מ"ט נקטו לא יטע לפת, ולא דיברו על זריעת זרעי הלפת, ועיי"ש מש"כ.

**ר"ש** ד"ה רבי יהודה אומר. ואין מתרץ כלום בירושלמי על זה. הרדב"ז (פ"ד הי"ב) ביאר דדילמא ס"ל לת"ק שאסור לזרוע ששה משום שנראה כערבוב, ועיי"ש מ"ט רבי יהודה לא ס"ל דיש חשש לערבוב. עי' עוד ישוב בתוי"ט.

**הר"מ בפי'** גם הביא שהירושלמי הקשה על ת"ק ולא מתרץ, וסיים: "אבל אמרתי לך זה ללמדך שדעת בענין זה נכון ואמת". וכן פסק להלכה בפ"ד הי"ב. וביארו הנו"כ דפסק כן משום קושית הירושלמי. [עי' בפי' הר"מ שאפשר היה לומר שאין מחלוקת בין ת"ק לר"י].

**המהרי"ק** (שם) מתקשה בדעת הרמב"ם, איך מצינו כלל לומר שמותר לזרוע י"ח מינים ע"י ששה בתוך הערוגה, הרי בה"ט פסק הרמב"ם שאין היתר כלל לזרוע בערוגה יותר מחמשה מינים, ומ"ט בערוגה שיש לה גבול טפח נתיר לזרוע ששה בערוגה. ואין שום סברא להקל בערוגה שיש לה גבול, ואדרבא יש להחמיר בה כדביאר הר"ש (לעיל). וביותר שדברי ר' יהודה כאן הוא לשיטתו

דפליג ברישא כדמבאר הר"ש (להלן) והרמב"ם לא פסק כדבריו ברישא, והניח דברי הרמב"ם בצ"ע. ועי' בספר המפתח לישוב שיטת הרמב"ם.

**בא"ד.** וצריך לומר דר' יהודה לטעמיה שיעור ההרחקה לר' יהודה דאמר בפירקין (מ"ג) רוחב כמלוא רוחב פרסה דהיינו טפח. וכן מבואר בתוס' (שבת שם ד"ה דתנן), ובשנות אליהו. אולם התוי"ט כתב שלא התברר לנו מהו שיעור ההרחקה לרבי יהודה, ועיי"ש מש"כ בשם מהר"ר וואלף ולעקלש, ועי' בתוס' אנשי שם, ובחזו"א סי' ה,ב מה שהעירו על דברי התוי"ט.

**ולמבואר** בר"ש לקמן שההרחקה טפח לרבי יהודה נעשית ע"י הטפח בגובה הערוגה, ואין כלל מיעוט משטח הערוגה להרחקה מהזרעים שעל הגבול, מקשה החזו"א (שם, כ), מדוע הירושלמי אינו מיישב את קושייתו, שת"ק יתיר לזרוע בערוגה ו' [ה', לגירסת הר"ש] כפי שמתיר ר' יהודה ונשאר הירושלמי בקושיא (כדהביא הר"ש לעיל), דטעם שאינו מתיר משום שלדעתו גובה הגבול אינו מספיק להרחקה כפי שסובר רבי יהודה, אלא צריך להרחיק גם בתוך הערוגה. ועל כן נשאר המקום המותר לזריעה רק ה' על ה', ובמקום כזה אסור לזרוע ה' מינים כדמבאר הר"ש להלן.

**בא"ד.** ועתה צריך [לתת] טעם לרבנן אמאי קאמרי ואחד באמצע,

שיעור ההרחקה לר' יהודה

שהלכה כר' יהודה

הא משכחת לה וכו'. עי' בהג"ה המובאת ברע"ב בד"ה ר"י אומר, המבארת היטב קושיה זו, ועיי"ש בציורים.

**בא"ד.** התם שרי טפי משום דנראה כסוף שדה וכו'. שרי התם טפי

הוא משום שכשהתחיל לזרוע לא היה חשש יניקה ולא תערובת, ורק בסיום הזריעה נוצר חשש לתערובת, ונראה כסוף השדה שנזרעה בהיתר. משום כך בערוגה של ו' על ו' שכשמתחיל לזרוע בקצוות הערוגה עדיין יכול לזרוע באמצע הערוגה מין חמישי, לכן גם כשממשיך לתוך ה' על ה' שרי, מפני שנראה כסוף השדה הנזרעת בהיתר. אבל כשזרוע ה' על ה' שהיתר הזריעה הוא ע"י ראש תור ואם לא יזרע בצורה זו יאסר לזרוע משום ערבוביא, לא אמרינן שנראה כסוף שדהו, כיון שכל הזריעה נעשתה באיסור, ואין ראש תור נחשבת כהיתר שמחמתו מתירים לזרוע לכתחילה בצורה זו.

**בא"ד.** ולרבי יהודה דאמר ששה באמצע עושה שני שורות כו'. עי' ברע"ב ציור אופן הזריעה.

**פי' הר"מ ד"ה עושים.** ושמר אלו העיקרים, והא שכלאים אין האזהרה בו אלא למראית העין לפיכך כשיראה הצמח האחר מובדל הוא מותר ואפילו שהוא סמוך לו. הכס"מ (פ"ד הט"ז) מפרש שכל דברי הרמב"ם שהכל תלוי בערבוב הוא משום שמדאורייתא

ביאור  
טעם  
ההיתר  
להכניס  
הזרע  
בתוך ה'  
טפחים

האיסור רק במפולת יד, ומתני' מיירי שלא במפולת יד והאיסור הוא רק מדרבנן, וקיי"ל לרבנן שבכה"ג לא אסרו. אולם האחרונים פליגי על הכס"מ וס"ל שכלאי זרעים נאסרו מהתורה גם שלא במפולת יד, וגם מדאורייתא כלאים תלויים במראית העין, עי' מש"כ בריש פרק ב'. וע"ע בחזון נחום כאן שהאריך בדברי הכסף משנה.

**בא"ד.** ואפילו שהיה סמוך לו כמו שאמרנו בראש תור חטים

וכו'. אולם בהלכה לא פירש הרמב"ם שמיירי בראש תור. וכתבו המרכבת המשנה (פ"ד ה"ט) והחזו"א (סי' ח"א) דשמא חזר בו, ולא מהני ראש תור. והוסיף החזו"א שכן מבואר בגמ' בשבת שבמשנתנו לא שייך היתר של ראש תור, כיון שמשנתנו מדברת בערוגה ואין היתר ראש תור בערוגה. וכתב דדילמא כוונת הגמ' שרק מערוגה לערוגה לא מהני ראש תור, אבל בתוך ערוגה עצמה מהני.

**ומדברי הר"מ בפירושו ומצורת הציור, ומלשונו בהלכה,**

מדייק התוס' אנשי שם (פ"ב מ"ו) שראש תור מהני רק כשהוא סמוך לזרע אחר, אבל אין להתיר לזרוע בצורת ראש תור ולהכניסה לתוך שדה של זרע אחר, ולא כשיטת הר"ש והרא"ש שמדויק שהתירו בראש תור גם כשנכנס לתוך שדה אחר.

כיצד  
היתר  
לסמוך  
בראש  
תור

אי מתני'  
מיירי  
בראש תור

## משנה ב

**משנה** גבול שהיה גבוה טפח ונתמעט  
טעם היתר  
בהתמעט  
הגבול  
כשר שהיה כשר מתחלתו.

יל"ע מה מהני מה שהיה כשר מתחלתו, הרי עכשיו התמעט ויש לאסור משום מקיים כלאים. ולדעת הכסף משנה שגם בכלאי זרעים בעי מפולת יד, יש ליישב. לפי דהכא שזרע בהיתר אם כן אין זריעה במפולת יד והאיסור הוא רק מדרבנן, אם כן אפשר לומר שבאופן זה רבנן לא אסרו, לפי דאסרו רק כאשר עושה מעשה זריעה רק שאינו במפולת יד, אבל כאשר הכלאים נעשו שלא על ידי מעשה זריעה לא אסרו כלל. [עי' בפ"ח מ"א שהובא מהריטב"א בקידושין לט, א שכשאינן כלל מעשה, אין איסור קיום]. אלא דעדין יש לדון לפי האחרונים שהכחו שמהתורה שבכלאי זרעים לא בעי זריעה במפולת יד (עי' פ"א מ"ט). ושמא משום שכל איסור קיום אינו אלא מדרבנן והכא הקילו, עי' בענין איסור קיום בפ"ז מ"א.

**ועוד** קשה, דבירושלמי מבואר שבעוד המין שנזרע בהיתר קיים בשדה מותר להוסיף ולזרוע מין נוסף, משום שחשוב כהיכר קיים אף לגבי זריעה. וכן מקשה החזו"א (סי' ח, י) הרי השקאה וניכוש אסורים מהתורה (כמבואר ברמב"ם פ"ג ה"י), ובירושלמי משמע שמותר גם לנכש ולהשקות כשהתמעט. אלא מבאר החזו"א שעל

כרחק צריך לומר דמיירי הכא שבמקום בו התמעט הגבול ניכר שהיה בו גבול ומחמת היכר זה אין ערבוביא, ומהני אף לגבי איסור תורה. והוסיף החזו"א לדייק מלשון "שהתמעט" שרוב הגדר קיימת ורק מיעוטו התמעט. [ויש לדון בדבריו, היכן מצינו חילוק שיש היכר המתיר השקאה וניכוש האסורים מן התורה, ואינו מתיר גם את הזריעה לכתחילה. ואם האיסור הוא מדרבנן, אפשר לומר כמבואר במהרי"ק (פ"ד ה"ד) דאיסור קיום הוא משום דהרואה אומר שנזרעו באיסור, וכשניכר שנשאר רושם הגבול אין חשש לזה ושרי לקיים, וצ"ב]. ויעוי' במשנה ראשונה להלן משנה ז' דמשמע כל שנזרע בהיתר ואח"כ נוצרה סיבה לאיסור, מדינא צריך שישאר דין היתר.

**ר"ש** ד"ה כל מין זרעים. גדולים  
דעת  
הרא"ש  
בטעם  
החילוק  
בין זרעים  
לידקות  
דאלימי לינק טפי אין נזרעין  
בערוגה אחת אפילו כשיעור הזה משום  
דינקי טפי, והא דתנן (במשנה לעיל)  
דזורעין בתוכה חמשה זרעונים, במין  
ירקות קאמר [ו]נזרעין כהלכתן. וכ"כ  
הרא"ש. נמצא שהחילוק בין זרעים  
לירקות הוא בשיעור היניקה של כל  
מין. ולפ"ז מבוארים דברי הרא"ש שאם  
הזרעונים קטנים מותר לזרועם מהם  
חמשה בערוגה, והיינו משום שאין  
יניקתם אלימי.

**מבאר** הרש"ס, שזרעים ותבואה יונקים יותר מירק, משום שהתבואה אינה ממהרת להתבשל ונמצאים זמן רב בקרקע, אבל ירק כיון שממהר להתבשל לכן לא מספיק לינוק יניקה רבה. וכעין זה כתב גם החזו"א סי' ח,ב.

**אולם** הר"מ בפי' וכן בהל' (פ"ד הי"ג) מבאר שהחילוק בין ירקות לזרעים הוא, שהירקות הדרך לזרוע מהם ערוגות ערוגות, ואילו מיני זרעים הדרך לזרוע מהם שדות גדולים, ולכן כשיזרע מהזרעים חמשה בערוגה, נראים כלאים. וכן מפרש הרע"ב.

**והטעם** שיראה כלאים כשזרוע מהם חמשה בערוגה, מבאר המשנה ראשונה שאינו כפשוטו שבזריעה זו נראה שיש כלאים, אלא שחששו שיזרע בצורה זו שדות גדלות ויראה כלאים. ועי' במאירי בשבת (שם), והוסיף לבאר וחוששים שמא יבא לזורעו הרבה בת אחת ולא כדרך שראוי לזרוע בערוגה, ועל ידי כך יבא לידי כלאים. וצ"ב כוונתו, דהא הביא הר"ש לעיל (משנה א) לדברי הירושלמי שמותר לזרוע חמשה מיני זרעים בבית רובע, ולא נאסר משום שמא יבוא לזרוע כך גם בשדה גדולה, ומדוע כן נחוש לחשש זה. [יל"ע מ"ט לא הביא הרמב"ם דין זה].

**המקדש** דוד (סי' סא,ה ד"ה וכן מצינו) מבאר שהטעם שנראה כלאים הוא, שהדרך לזרוע ירקות בערוגות, ולכן כל ערגה יש לה שם שדה לגבי ירקות, מה שאין כן זרעים הדרך לזרוע מהם שדות והיינו בית רובע, וכל עוד שאין הזריעה נעשת בבית רובע אלא בפחות מזה אין לה שם שדה לגבי זרעים. ומוסיף המקדש דוד ומבאר שההיתר של חמשה זרעונים נאמר רק במקום הנקרא שדה, ולכן בירקות שמערוגה של ו' על ו' נחשב שדה כבר בקרקע בגודל זה שדה מותר לזרוע בה חמשה מינים אבל ירקות שאין הדרך לזרוע מהם ערוגה לכן אסור לזרוע חמשה מינים מהם בערוגה. אבל בבית רובע שהוא שיעור שדה שלה אכן מותר, והביא שכן מבואר בירושלמי (בפ"ג ה"א) שמותר לזרוע חמשה מיני תבואה בבית רובע.

**ביאר** הרדב"ז שהטעם שמיאן הרמב"ם בפי' הר"ש והרא"ש כיון שיש זרעים שלא אלימי לינק וכן יש מיני ירקות שאלימי (ובאמת עי' לעיל, שהרא"ש התיר לזרוע בערוגה מיני זרעים שאין יניקתם רבה). אולם עי' חזו"א (סי' ח,ב) שמבאר שכוונת הרמב"ם מעט מעט, היינו שמעט זמן הם בקרקע ואין להם קביעות בקרקע, משא"כ זרעים. ועי' ערוך השלחן רצז, נב, דהוכיח מפסחים לט, ב כדברי הר"ש, ועיי"ש מה שתירץ לדעת הרמב"ם.

**עולה,** דהר"ש אזיל לשיטתו, דחושש ליניקה לבד כמבואר לעיל מ"א. והרמב"ם מבאר שהחילוק הוא בדרך הזריעה, אזיל לשיטתו דחיישינן למראית העין בלבד.

**ר"ש** ד"ה גבול שהוא גבוה טפח. וזרעו בו י"ב זרעים וכו'. וכן פירשו ריבמ"ץ והרא"ש. אולם בפי' הר"מ מבואר, שהזרעים היו זרועים בשני צדדי הגבול. והמשיכו לפרש כל אחד לפי שיטתו את הדין של אחד מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע (ע' חזו"א סי' ח, ט).

איזה גבול  
התמעט

**ר"ש** ד"ה אחד מכאן. בשפת התלם וכו' עד שיהיו מרוחקין זה מזה טפח ומחצה. ורוחב התלם ששה וכו', והא דנקט עמוקים טפח, כל שכן אם אין עמוקים וכו'. וכ"כ ריבמ"ץ והרא"ש. ולשיטתם הביאור במשנה שזורע את שלשת המינים בתוך התלם ואמת המים, לאורך התלם או אמת המים וסומך את המינים עד שיעור טפח ומחצה, שהוא שיעור הרחקה בירק. ולכן כתב הר"ש שלא היו צריכים לומר שמירי בעמוקין, שאין העומק מוסיף דבר להיתר, דההיתר הוא מפני המרחק טפח ומחצה בין המינים.

כיצד צורת  
הזריעה  
בתלם ואמת  
המים

**אולם** הרמב"ם (פ"ד ה"ד) כתב "התלם או אמת המים שהן עמוקים טפח זורעין לתוכן שלשה מיני זרעונים אחד על שפת התלם מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע". מבארים

המהרי"ק והרש"ס שלדעת הרמב"ם שבתוך עומק התלם ואמת המים הזריעה היא רק של מין אחד, ושני המינים זרועים בשפה העליונה של התלם. ומה שנקטה המשנה עמוקים הוא בדווקא, שע"י העומק יש תוספת היכר וסגי בהרחקה של טפח, ולא בעי הרחקה של טפח ומחצה.

**כתב** החזון יחזקאל (פ"ב ה"י) שכן מבואר להדיא בפי' הר"מ לעיל ריש מ"א. וכן היא דעת ר"ת בספר הישר סי' רסז. וכן בתוספתא (שם) הגירסא שהתלם הוא טפח. וכן כתב בשנות אליהו בפירוש הקצר בשם הירושלמי, (חזון איש סי' ח, ט, חזון יחזקאל). ועי' ברש"ס שהוכיח מהירושלמי כשיטת הרמב"ם. וכן הוכיח החזו"א ז, כב.

**[אבל]** הר"ש והרא"ש סברי שאין העומק מועיל כטפח ומחצה, אלא הוא מועיל רק כשיעור העומק, כגון הכא שהוא טפח וצריך להוסיף לו הרחקה של עוד חצי טפח כדי להתיר לסמוך לו מין נוסף, וכפי שמבואר לעיל משנה א' לענין גבול. ואכן לדעת הרמב"ם (שם) אין הגבול נכלל בכלל ההרחקה, שהרי לדעתו שם היתר הזריעה הוא משום צורת זריעה בראש תור].

**הרע"ב** כתב שההרחקה בין המינים הוא טפח ומחצה. מקשה התו"ט בשלמא הר"ש לשיטתו שתמיד להרחקה סגי בטפח ומחצה לכן גם כן

מפרש שצריך להרחיק טפח ומחצה, אבל הרע"ב שלעיל במ"א כתב כשיטת רש"י שצריך להרחיק ג' טפחים, והיינו טפח ומחצה לכל אחד מהמינים, מדוע הכא סגי בטפח ומחצה ולא בעי ג' טפחים. וסיים התו"ט דדילמא יש לחלק ביניהם, אולם לא מצא במה ניתן לחלק. הראשון לציון מביא את דברי הרמ"ז, המבאר שני אופנים מדוע הכא לא בעי ג' טפחים, עיי"ש. [הביאור השני שכתב הרמ"ז לא אתי שפיר לדעת הרע"ב, כיון שפירש מתני' כפירוש הר"ש והרא"ש].

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלין אף על פי

בד"ן שאר זרעוני גנה

שזרען לזרע נותנין אותן על [גבי] הערוגה. מקשה המראה פנים דלפ"ז מה דתני במשנה שאין זורעים זרעים בערוגה הוא רק בזרעים הנאכלין ולא בזרעין שאינם נאכלים, אך מדסתם התנא במשנתנו "זרעים" משמע שכל זרעים אסורים. ואף אי נימא דהתנא בתוספתא פליג על משנתנו, עדיין קשה שעולה לדבריו שזרעוני גנה עדיפים מהאפונין הגמלונין, שזרעוני גנה אע"פ שזרעם לזרע מותר לזרוען בערוגה, ואילו אפונין הגמלונין אם זרען לזרע אין זורעין אותן בערוגה, והוא הפך הסברא. אלא גרס המראה פנים "ושאר ירקות שדה וירקות גנה אע"פ שזרען לזרע וכו'".

## משנה ג

**משנה.** היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר מותר.

מקשה המשנה ראשונה מ"ט הוצרכה המשנה לחזור שוב לדין ראש תור הנשנה בפ"ב מ"ז, ואף אם נחלק שהתם מיירי לגבי תבואה והכא לגבי ירק, מ"מ מאי נפק"מ. מישב המשנה ראשונה דהכא המשנה באה לאשמועין דאע"ג דאמרינן בגמ' (שבת פה, ב) שאין ראש תור בערוגה, מ"מ זה רק מערוגה לערוגה, אבל מערוגה לשדה יש היתר. ואשמועין זאת הכא בירק מפני שדרכו

הטעם שחזרה המשנה לשנות את דין ראש תור

לזרוע ערוגות. ובזה מדויק לישנא דמתני' שתני "נכנס לתוך שדה ירק" ולא כדתני התם "בתוך של שעורים", והיינו כדאמרינן דהתם מיירי בין שני שדות, והכא בין ערוגה לשדה. ומשום שמייירי בערוגה ולא בשדה נקטו בלשון שנראה כסוף שדהו, ולא תני נראה סוף שדהו [ע' בתו"ט פ"ב מ"ז].

**משנה.** היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק אחר רבי ישמעאל אומר וכו' ר"ע אומר וכו'. פירש הר"מ שפליגי הכא מהו

הטעם שסני הרחקה לשורה תלם

שיעור המרחק, אף על פי שכבר לעיל תני "ירק בירק ו"ט", משום דהתם מיירי בהרחקה בין שדה לשדה והכא הוא בשורה בתוך שדה. מסתפק המשנה ראשונה, האם גם בשורה של תבואה בתוך שדה תבואה אחר, ההרחקות שונות מההרחקה ששנינו לעיל בין שדה תבואה לשדה תבואה אחר. ועי' עוד ביכין אות כד.

**ר"ש ד"ה אורך ששה טפחים ורוחב מלואו.** כלומר מלא התלם דהיינו ששה על ששה. מבואר בדברי הר"ש שבין שורה לשדה לא סגי בטפח ומחצה אלא בעי ו"ט, וכ"כ הסמ"ג שכן היא דעת הר"ש. אולם החזו"א (סי' ח, ו, א-כח), מדייק מדברי הר"ש במ"א שסגי בטפח ומחצה. וקיים כן להלכה, כיון שמדויק כן גם מפ' הר"מ, ומרש"י והתוס' בשבת. וע"ע מה שמקשה המנחת שלמה פ"ג הי"ב לפירוש הר"ש.

**הר"מ בפי' מפרש "רוחב מלואו".** "ואמר שצריך להיות רוחב החפירה ההיא כפי עומקה, והוא מה שאמר מלואו, ר"ל מלא התלם ואפילו יהיה עומקו אמה". החזו"א (סי' ח' ה, ז) מבאר, שהרמב"ם מפרש משנתנו באופן שמועילה הרחקה בין השורות גם אם אין שיעור טפח ומחצה. והוא ע"י שיעשה חפירה רוחב טפח ועומק טפח, ובכך מותר לזרוע בין שני הצדדים. והמקור לשיעור הרוחב הוא ממשנתנו, והמקור לשיעור העומק

שיעור ההרחקה בין שורה לשורה

הוא משנה ב' לענין אמת המים. אבל אם יהיה העומק יותר מהרוחב לא מהני ההפסקה.

**ר"ש ד"ה כמלא רוחב הפרסה. והשתא לא פירש כאן אלא רוחב השורה הנזרעת וכו' ותימה [ד]מילתא דר' יהודה וכו'.** ריבמ"ץ והשנות אליהו פירשו כפירוש זה. וכן ביארו בירושלמי הרש"ס ומהר"א פולדא. ועי' ברש"ס שביאר לדברי הגמרא בשבת בדעת ר' יהודה לפירוש זה, וסיים ואיני מבין מה קשה לר"ש.

**וליישב** קושית הר"ש שבתוספתא נראה שגם לזרע אחד מהני הרחקה ו"ט ואינו בטל לשדה. י"ל, דשאני הכא שהוא חבוש מג' רוחות ולכן אי אין לו חשיבות בפני עצמו אלא בטל אגב השדה.

**בא"ד.** ולא קאמר רבי עקיבא אורך ששה ורוחב מלאו וכו'. אולם בפי' הר"מ לא משמע הכי, דכתב "כי כשיהיה באורכו ו"ט בלבד יראה ההפרש, ולא יצטרך למשוך החפירה ההיא כפי אורך הזריעה". וביארו המהרי"ק והתני"ט שלאחר ו"ט אין צריך ההרחקה כלל. אולם החזו"א (סי' ח, ח) פליג, וס"ל שרק לא בעי שיהיה עומקו כרוחבו כדממשיך הר"מ לבאר, אולם מודה הרמב"ם שצריך את ההרחקה למשך הזריעה.

בשיעור ההרחקה לר"ע באורך השורה

**מסתפק**

המהרי"ק לדעת הרמב"ם מה הדין כשהשורה היא פחותה מו"ט, האם צריך להרחיק כרוחב השורה, או שאינו צריך להרחיק

כלל כיון שפחות משהאין צריך הפסקה כלל. ומסיק שמלשון הר"מ בפירושו משמע שצריך להרחיק כרוחב השורה.

**משנה ד**

**ר"ש** ד"ה הנוטע. וכיון דכן נטע אין זה ערוב וכי'. בביאור ההיתר הנלמד במשנתנו נחלקו הראשונים. שיטת הר"ש לפי ביאור החזו"א (סי' ח,יב) הוא כך, שכשיש שני שורות של דלועים ושני שורות של קישואין, לא בעי הרחקה כלל כיון שצורה זו היא גופא היכר. וכן נראה דעת רש"י בשבת פד,ב ד"ה מותר. ולדעה זו מה שאמרו בגמ' בשבת (שם) שנידון משנתנו הוא דווקא בג' מינים אלו, כיון שעליהן ארוכין יש בהם סירכא ממין למין שנכנסים העלין אחד בחבירו. אף על פי שבכל המינים אם אין הפסק יש תערובת בעליהן, מ"מ הכא כיון שהם ארוכים מסתבכים אחד בשני מאד ואין ניכר כבר שיש כאן שני שורות מכל מין בנפרד. [וכן הביא השנות אליהו (פ"ב מ"ו) ראייה ממשנתנו שכל שיש שם שדה בפני עצמו אינו צריך הרחקה].

ביאור ההיתר של שני שורות וכיצד צורת הוריעה בהם

אחת, הכא מחמת שהעלין ארוכים לא סגי בהרחקה זו כשהם שורה אחת, ורק כאשר יש שתי שורות שרי משום שיש תוספת היכר. וכתב החזו"א (סי' ז,י) שאם הרחיק טפח ומחצה, שרי אף בשורה אחת מכל מין. ועי' בהלכתא גבירתא שאסור אפילו הרחיקו' טפחים.

שיעור ההרחקה להתייר שורה אחת

**אולם** התוס' והתוס' רא"ש (שם ד"ה איתיביה) מבארים שמייירי דווקא שתי השורות של הדלועין באמצע, מכיון שהדלועין לא הוי כלאים בין עם הקישואין ובין עם פול המצרי, כיון דמניכרי, לכן הם מפסיקים בין הקישואין ופול המצרי. אבל אם הדלועין רק שורה אחת, מבטלין השורה של הקישואין ופול המצרי, את שורת הקישואין שבאמצע והכל חשוב תערובת. מבואר בדבריהם שאיסור כלאים שייך רק אם שני המינים המעורבים לא היו ניכרים אחד מחבירו, אבל אם מין אחד ניכר מחבירו חשוב שאינו מעורב עמו ולא חשוב כלאים. ולכן משנתנו מתירה שהרי הדלועין ניכרים. (המראה פנים מבאר,

**דעת הרמב"ם בפ'י** וכן בהל' (פ"ד ה"ט) שמייירי שיש הפסק תלם בין המינים, [רוחב ועומק טפח]. ואף שבעלמא סגי בתלם להרחקה משורה



שהירושלמי ע"כ ס"ל כפירוש התוס', אלא שמהבבלי הוכיח דלא כפירוש התוס').

## המשנה ראשונה פליג נמי על דברי

הרא"ש, שביאר שהמשנה נקטה ג' מינים משום סיפא ששני מינים מבטלים את השלישי, אלא מבאר המשנה ראשונה שנקטו ג' מינים משום רישא, להשמיענו שבשתי שורות אפילו בג' מינים שרי.

**ר"ש ד"ה שורה. ששני מינים מצטרפין להציל וכו'. והר"מ בפירושו**

דעת הר"מ במחלוקת ר"א ורבנן

מבאר שפלוגתת ר"א וחכמים היא אם ע"י שני שורות הקישואין חשיב שדה קישואין, ויתיר לזרוע בו שורות ירק אחר עיי"ש. המלאכת שלמה הביא שהקשו דהרי מצינו שהחמירו בשדה טפי מבשורה לענין הרחקה בכלאים, ואילו לפירוש הר"מ עולה שכאן הקילו טפי בשדה מבשורה, עיי"ש תירוצו.

## מבארים המהרי"ק והתוי"ט והיכן

(אות כט), שלפירוש הר"מ המחלוקת היא רק באופן ששני שורות הקישואין אינם צמודים, והנידון הוא אם אופן זה חשוב שדה קישואין או לא. אבל באופן שזורע שני שורות קישואין צמודים שלכו"ע חשוב שדה, מותר לזרוע שורה אחת של פול המצרי בצד אחד ובצידו השני שורה אחת דלועין, ואין צריך דווקא שני שורות של כל מין כדמשמע ברישא. וביאר המהרי"ק שהכי ס"ל נמי התוס' שהובא

## השנות אליהו מפרש שההיתר הוא

שע"י שזורע שני שורות שרוחבם ח' אמות, אין שני המינים חובשים את המין האמצעי. לכאורה לדבריו רק לגבי המין האמצעי צריך שיהיה שתי שורות, אבל המינים שבצדדים מותרים גם אם הם שורה אחת, שהרי הם אינם חבושים כלל. ויעוי' בירושלמי בפלוגתא בביאור דעת ר' אליעזר שאכן נראה שנידון משנתנו הוא משום חבוש.

## [החזו"א (סי' ח,יז) מתקשה מדוע

הר"ש והר"מ לא פירשו את שיעור רוחב השורה שלא יחבוש].

## בא"ד. [דלא חשיבא כל חדא שדה

לנפשיה והשתים מצטרפות

לאסור את השלישית]. וכן ביאר הרא"ש. מבואר מדבריהם שהאיסור הוא ע"י ששני מינים אוסרים את המין השלישי, אבל אם היו רק שני מינים אף אם הם עליהם ארוכים מהני הפסקת תלם. וכן הוכיח המהרי"ק (פ"ד ה"א) מהירושלמי שמביא הר"ש להלן, ועי' חזו"א סי' ח,יז. אולם המשנה ראשונה נקט שהאיסור הוא גם בשורה אחת של שני מינים, בתנאי שאחד מהם דלועין. ואכן יעוי' בפי' הר"מ במשנה ה', שמדבריו מבואר

הטעם שנקטו במשנה ג' מינים

לעיל, המבאר שהיתר מחמת הדלועין שבאמצע [ועי' בחזו"א סי' ז, יב]. ויעוי' במהרי"ק שמקשה על חידוש זה, ומסיק שדעת הראשונים ההיתר הוא רק אם מג' המינים זרעים שני שורות.

**ר"ש ד"ה חכמים. עד שלא נטע הרביעי לא כבר נאסרו.** תמה התורת זרעים מ"ט לא מהני הזריעה של השורה הרביעית להציל את אשר כבר נראה מעורב, הא מצינו שמהני לבטל מראית העין אף לאחר שכבר נראה מעורב, כמבואר בפ"ב מ"א לענין מיעוט שיעור מינים המעורבים, וכן הוכיח מהירושלמי ספ"א עיי"ש. מיישב התורת זרעים שצריך לחלק שאפשר לבטל את המראית העין אף לאחר שחל שם כלאים רק כשהמיעוט בגוף הכלאים, שעל ידי כך לא יהיה מראית העין, כעין המבואר שם שמלקט מהמין המעורב שלא יראה כלאים. אבל אם המיעוט במראית העין אינו נעשה על מנת למעט את גוף התערובת, לא מהני לבטל את שם הכלאים שחל עליהם על ידי שימעט מהמראית העין של התערובת. ולכן כשמוסיף שורה בגוף התערובת לא נעשה מעשה לבטל את התערובת, אלא הביטול הוא ממילא ע"י זריעת שורה נוספת, ושפיר מקשה הגמ' איך יכול להיות מותר.

מתי מהני עשיית מעשה לבטל את מראית העין

הפשט שהזריעה בבת אחת ממש, דאטו אפשר לזרוע את הכל בבת אחת. אלא כל שזרוע את כולם עד שלא הושרשו מהני, שאין איסור זריעת כלאים כל שבדעתו לבטלם קודם שיושרשו ועסוק בזריעתו. ואפשר דדברי החזו"א הללו הם לשיטתו (סי' א, ז, ב, י) שזריעה במפולת יד חשובה עד שעת השרשה, ואין צריך שהזריעה תהיה בבת אחת ממש. אולם למבואר בכס"מ סוף פ"ד ובשנות אליהו במשנתנו, שהיתר של גומא (להלן משנה ה') כיון שאינו זורע אותם בבת אחת [כדכתב הר"מ בפ"י] ולכן הוי רק דרבנן, מבואר שבעי דווקא שהזריעה תהיה ממש כאחד ואינו תלוי עד שעת השרשה, דאם היה תלוי בהשרשה מנין שאינם נשרשים בת אחת. וכן היא דעת כמה אחרונים שבעי זריעה ממש בבת אחת, עי' לעיל ריש משנה א.

**וכן** מדנקט הר"מ שאסור משום "שהכל נראה כמעורב וכאילו נזרע במפולת יד", משמע כדברי הכס"מ והגר"א שכלאי זרעים אסורים מדאורייתא דווקא במפולת יד, וכיון שיש לחוש לדאורייתא גזרו רבנן.

**בא"ד.** ובפרק אמר ר"ע פירשתי רישא דמתני' בלשון אחר וכו'. עי' בחזו"א (סי' ח, יב) שמבאר מה קשה לפי פרוש הר"ש מסוגיא בפרק ר"ע.

**בא"ד.** תפתר שנטע ארבעתן כאחת. מבאר החזו"א (סי' ח, יא) שאין

כיצד זריעת הדי מינים כאחד

## משנה ה

טעם היתר  
הפיכת  
העלים,  
ואם מועיל  
לדאורייתא  
או לדרבנן

**משנה.** נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת וכו'. כתב הרא"ש "בתי כלאים החבאו ממני וכו' האיך מותר מיני זרעונים שהם כלאים זה בגומא אחת והא תנן וכו', ואי משום שהגומא עמוקה טפח כ"ש שנראה חבוש, וצריך לי עיון".

**אך** בדברי הראשונים והאחרונים מצינו כמה דרכים לבאר טעם היתר בהטיית העלין.

**א.** התוס' והתוס' רא"ש (בשבת פה, ב, ד"ה איתביה) מבארים שקישואין ודלועין מותרין ע"י הטיית עלין, כיון שניכר אחד מחבירו [שע"י שהעלין ארוכין ניכרים המינים השונים]. וכתב המהרי"ק (פ"ד ה"א) שלדבריהם דווקא במינים הללו מועיל כשמטה את העלין, מכיון שעליהן ארוכין וניכרין בכך, וע"ע להלן בד"ה בפי' הר"מ.

**ב.** התו"ט (עפ"י הכס"מ ספ"ד) והגר"א (שנות אליהו) מבארים, שהיתר הוא מפני שזריעת שני המינים לא היתה במפולת יד, וכשאין הזריעה במפולת יד האיסור הוא רק מדרבנן, ורבנן אסרו רק באופן שיש מראית העין (כלשון המשנה), ועל ידי הפיכת העלים ליכא מראית העין.

**ג.** המלאכת שלמה מביא שהרש"ס מיישב שאין הפשט שזורע בתוך

הגומא, אלא הפשט הוא שזורע על שפת הגומא, וכדמצינו לעיל במ"ב לענין אמת המים, וסיים וכן כתב הרמב"ם. השיג המהרי"ק (פ"ד ה"ד) שאין משמע כן לא במשנה ולא ברמב"ם, אלא ההיתר הוא אף בנזרע בתוך הגומא [ורק מצינו ברמב"ם שפירש לאמת המים, שזורע על שפת האמה].

**אלא** ביאר המהרי"ק טעם היתר הכא, שאין איסור מדאורייתא בזריעה שאינו זורע אותם ביחד בכוונת כלאים, אלא זורעים בזה אחר זה, והאיסור משום מראית העין הוא רק באופן שיכול להראות שנזרעו כאחד, וע"י הטיית העלים מותר נראה שלא זרעו כאחד. וביאר המנחת שלמה (פ"ד הט"ז) שכוונת המהרי"ק היא שאף אי נימא דאיסור כלאים הוא רק במפולת יד והכא לא זרע במפולת יד, מכל מקום שייך איסור קיום מהתורה היכן שנראה כנזרע במפולת יד אף על פי שלא נזרע במפולת יד. אולם איסור זה הוא רק בתנאי שנראה שנזרע במפולת יד אבל היכן שלא נראה שנזרע במפולת יד אין איסור הקיום מהתורה, אלא מדרבנן, ולכן על ידי הטיית העלים מועיל לענין איסור קיום זה.

**ד.** המשנה ראשונה מיישב שבאמת משנתינו לא באה להתיר כשאין ביניהם שיעור הרחקה כשיעור יניקה, אלא משנתינו בא לחדש שבמינים המנויים לא

די בהרחקה זו, לפי שעליהם ארוכים ולכן צריך להוסיף גם שיהפוך את העלים. (דברי המשנה ראשונה הוא להפך מדעת התוס' שדווקא במינים אלו מהני הפיכת העלין כיון שניכר). ומדברי התוספתא נראה כדברי המשנה ראשונה, דגרסינן בתוספתא שההרחקה בין המינים היא ו' טפחים, היינו כשאר הרחקה בזרעים. ברם יעוי' בר"ח (שבת שם) שהביא לכל דברי התוספתא ולא הביא דין זה. וכתב החזון יחזקאל שנראה שהדין עם הר"ח, כיון שיש הפיכת עלין שוב אין צריך הרחקה.

**ה.** החזו"א (סי' טי') והתורת זרעים (עמ' מ') חולקים על ביאורים הללו, ופירשו שמשנתנו מתירה אפילו שאין הרחקת טפח, וע"י הפיכת העלין מותר אפילו כלאים דאורייתא שנזרעו במפולת יד. ומבאר החזו"א (סי' ב') שמועיל גם בדאורייתא מפני שכל איסור כלאים מן התורה תלוי במראית העין, ועל ידי הפיכת העלין אין מראית העין כפי שאומרת משנתנו. ומה ששנו במשנתנו כל מה שאסרו חכמים אינו אלא מפני מראית העין, אינו דווקא באיסור דרבנן, אלא הפשט שרבנן הכריעו בביאור הלכה שנאמרה בתורה.

**משנה** לתוך גומא אחת. התפארת ישראל (בבתי הכלאים לד) מסתפק האם ההיתר של הטיית העלים הוא רק כשנזרעו בתוך הגומא שא"א לזרוע בה אלא מעט, אבל על הקרקע שעל פני השדה שהדרך לזרוע

בה הרבה, לא מהני הטיית עליים, ואף אם רוצה לזרוע מעט דלא פלוג. או דלמא נקטו לתוך גומא לרבוא, שאף שכנוסים לתוך גומא ונראה חבוש, שרי [עי' לעיל מ"ג], וכ"כ הרדב"ז (פ"ד ה"ה). ועי' בהג' תפארת יעקב שם [ועי' בציון הלכה פ"ד ס"ק נב].

**החזו"א** (סי' טי') כתב שלא בעי עומק טפח וכן הרמב"ם לא הזכיר. ויש חידוש בעומק טפח שאף שלא מתחיל הפיכת המינים אלא לאחר טפח, שרי. ולכאורה נידון זה תלוי מה טעם היתר משנתנו ראה בדיבור הקודם.

**פי'** הר"מ. ויחד קישות ודלעת מפני שעליהם מתפשטים ומסתבכים באלו מינים מהני הפיכת העלים וכו'. משמע ששאר מינים נמי מותרים, וקמ"ל שגם במינים אלו שעליהן ארוכין מהני הפיכת עליים. וכן משמע מדבריו בהל' פ"ד ה"ה. וכן משמע מהירושלמי שהביא הר"ש להתיר לזרוע בגומא אחת ד' מינים. וכן הוא בתוספתא פ"ב ה"י, ויתרה מזו מבאר החזון יחזקאל שבשאר מינים רק אם זורע ד' מינים בגומה שהיא עמוקה טפח צריך להפוך את העלים אבל אם זורע שני מינים אינו צריך להפוך את העלים, חוץ מהמינים שיש להם עליים ארוכים, וסיים שכן יש לפרש בדברי הרמב"ם בפ"ד ה"ה.

**דעת** ר"ת (בספר הישר) שרק במינים הללו מותר ע"י הפיכת העלים, משום שניכר בהם הפיכת העלים

היכן זורע כשמתיר ע"י הטיית העלים

מחמת אורכם. ושאר מינים שאין עליהם ארוכים אין ניכר הפיכת העלים אין היתר כלל. המהרי"ק פ"ד ה"א דייק כן בדעת התוס' בשבת, אולם דעת רש"י והר"ש כדעת הרמב"ם.

**החזו"א** (סי' טז) לומד מכך שהמשנה נקטה "נוטע" ולא נקטה

מאזה שנה צריך שיהיה היכר בהפיכת העליון

"זורע" שהיתר הפיכת העלים הוא רק אם משעת הנטיעה היה ניכר שהעלים הפוכים, אבל אם יזרע ורק אח"כ כשיגדלו יהפכם לא מהני. ואם זורע זרעים ומניח קנים, שמשעה שיגדלו העלים יהיו העלים הפוכים שרי. מוכח שהזורע כלאים אם כשיגדל לא יהיה כלאים, שרי (מעדני ארץ פ"א ה"א).

## משנה ו

**הר"ש** והר"מ נחלקו בביאור משנתנו, ורע"ב פירש משנתנו כפירוש הר"מ. ועל פירוש הר"ש הרבו לתמוה כמובא להלן.

**ר"ש** ד"ה ונוטע שני שורות. ואם לא נוטע אלא שורה אחת לא היה צריך לעקור אלא שורה אחת וכו'. מקשה הרש"ס הרי רוחב השורה היא ד' אמות וא"כ ודאי שזורע בה דלעת כנגד דלעת, ובאופן זה אינו חשוב כשורה יחידית.

**בא"ד**. ולא דמי למתני' דלעיל וכו'. תמה החזו"א (סי' ח, כא) הא קושיה זו הקשה הירושלמי לעיל ה"ד, ונחלקו (שם) חזקיה ור"י האם משנה ד' אזלא נמי כר' עקיבא או דר' עקיבא פליג. ועוד הוכיח החזו"א מדמקשה הירושלמי קושיא זו ולא תירץ כהר"ש, מוכח שאין לחלק כפי שחילק הר"ש בין שדה לשורה, ובין בא לזורע מתחלה.

שהירושלמי מקשה כקושיית הר"ש

**ומקושית** הר"ש מדייק המהרי"ק (פ"ד ה"ג) שדעת הר"ש דין י"ב אמה הוא בכל מיני מקשאות, היינו גם קישות ופול המצרי ששנו במשנה שם. אולם דעת הרמב"ם שהחזו"א של י"ב אמה נאמר רק בדלועין, ולא בקישואין ופול המצרי. וע"ע ברדב"ז (שם הובא בתוס' אנשי שם), ובחזו"א סי' ח, יז.

**התוי"ט** הביא קושית הר"ש גם לפי פירוש הר"מ למתני', וכן הביא הרדב"ז (שם). והשיג המשנה ראשונה שקושית הר"ש היא רק לפי פירושו, אבל לפירוש הר"מ לא קשה מידי, כיון שלר"ע הוי דומיא דמשנה ד' שזורע שתי שורות מכל מין בהפסק תלם ביניהם. ולרבי ישמעאל וחכמים נמי לא קשה, כיון שהם דיברו בזורע שורה אחת דהתם תני שאסור לסמוך בהרחקת תלם.

באלו מינים צריך הרחקה י"ב אמה

אם קושית הר"ש ממשנה ד' קשיא גם לפי הר"מ

**אולם** 'עוי' בתוס' אנשי שם שמבאר שלרבי ישמעאל נקט שורה אחת לריבואתא, שאף שורה אחת שרי בהרחקה ב' בורות, אבל ודאי שרי גם בשתי שורות ע"ב' אמות בורות. וכן מסתפק בדעת רבי עקיבא אי שרי נמי לעקור שורה אחת ולזרוע שורה אחת. מבואר בדבריו שלמד כהתוי"ט שאין כוונת רבי ישמעאל דווקא שורה אחת וכן רבי עקיבא אין כוונתו דווקא שתי שורות, וא"כ שפיר הביא התוי"ט לקושית הר"ש אף לפירוש הר"מ.

**בא"ד.** דשאני שדה מב' שורות. תמה החזו"א (סי' ח, כא) כיצד מצטרפים דלועין עם הדלועין להיות שדה אחת, הרי יש בניהם שתי שורות של בצלים. וכן איך הבצלים מצטרפים, הרי יש ביניהם דלועין.

**בא"ד.** ועוד (דכיון) [דכאן] שבא לעקור חמיר טפי כדאשכחן וכו'. מקשה הרש"ס הא התם הוי רק אליבא דב"ש. והחזו"א (שם) מקשה שיש לחלק בין התם להכא, ששם מחמירים משום שכבר נקרא כרם, לכן אף שחבר מכל מקום שם כרם עליו [דאיסור כלאי

כיצד מצינו לומר במשנתנו שהחמירו יותר בחורבנו

הכרם תלויים במקום הנקרא כרם]. אבל הכא עדיין לא זרע דלועין אלא אדרבה הבצלים היו, א"כ לא שייך להחמיר שחבשו הדלועין את הבצלים, אלא הדין נותן שמכיון שהבצלים קדמו אינם נחבשים ע"י הדלועין.

**ד"ה ירושלמי.** פי' פעמים ט"ז וכו'. מקשה הרש"ס שעולה לפירוש

קושיות לפירוש הר"ש לירושלמי

הר"ש שצריך שהיה המרחק בין הדלועין י"ב אמה חוץ משורת הבצלים, ועיקר חסר מהספר. ועוד הקשה, מאי מקשה הירושלמי מאי בין ר"י לרבנן, לימא שהנפק"מ שלרבנן שרי ב"ב אמה גם אם נוטע השער לפנים.

**בא"ד.** בשעה שנותן כל עבוד(ת)ה בפנים. דהיינו כשהופך שיער וכו'. תמה הרש"ס, היכן מצינו לשון עבודתה על ענין זה, שבכל מקום שמצינו לשון עבודתה הכוונה היא לשיעור העבודה בגוף הקרקע לצורך הגפן או הדלועין, ולא לגבי שיעור הליכת העלין.

**בא"ד.** ורבנן שרו לסמוך וכו'. בפ"ה הרא"ש סיים, וטעמא דרבנן לא התפרש.

## משנה ז

ריבמ"ץ הר"ש והרא"ש שדין זה נאמר דווקא בדלעת יחידית ולא בשורה של

**משנה** דלעת בירק - כירק, ובתבואה נותנין לה בית רובע. דעת

דין דלעת יחידית ושורה מירק

דלעת, ודין השורה מתבאר להלן במשנה. אבל בדעת הרמב"ם מבואר בפשטות שאין החילוק בין דלעת יחידית לשורה, אלא החילוק הוא האם בא לזרוע דלעת אצל הירק או שבא לזרוע ירק אצל הדלעת ויתבאר להלן.

**י"ש** לדון, האם הדין בתבואה שנותנין בית רובע הוא רק להרחיק בדלעת או גם להרחקה משאר ירקות. וסיבת הספק, כיון שלגבי הרחקה של דלעת משאר ירקות לא מצינו שהחמירו בדלעת אלא מרחיק ו"ט כבירק, ולגבי ההרחקת דלעת מתבואה אין הדבר מבורר. ובתחילה נקט החזו"א (סי' ט, ב) שה"ה כל הרחקה של ירק מתבואה צריך בית רובע, אולם בסק"ג מסתפק בזה. ובסק"ז מסיק שדין זה נאמר רק בדלעת ולא בשאר ירקות, ובשאר ירקות סגי בו"ט [ואם רוצה להרחיק רק בתחילה ואח"כ להיות מיצר והולך צריך להרחיק בית רובע ולא סגי בו"ט, חזו"א ס"ק ג], והוכיח כן מלשון המשנה ומהירושלמי ומפי' הר"מ.

**ר"ש** ד"ה נותנין לה עבודתה ששה טפחים. בתוספתא קתני דשורה של דלועין בתבואה אורך י' אמות ומחצה וכו'. הרמב"ם בפ"ג ה"ג לא הביא מהו שיעור האורך, כתב הרדב"ז שגם הרמב"ם ס"ל שאורך השורה הוא י' אמה ומחצה, וסמך על דבריו לעיל בה"א. ברם, המהרי"ק מבאר שמשמע

הרחקת  
דלעת  
מתבואה

שיעור  
אורך  
השורה

מהרמב"ם שלא בעי' אמה ומחצה, אלא סגי בו' טפחים. עיי"ש הטעם.

**בא"ד**. וקילא שורה מדלעת יחידית וכו'. וכ"כ ריבמ"ץ והרא"ש.

טעם  
החומרא  
בדלעת  
יחידית

תמה הרדב"ז (פ"ד ה"ג) דהוי מילתא בלא טעמא. ויעוי' ברע"ב שפירש דטעמא דמילתא, ששורה ניכרת יותר מדלעת יחידית, ולכן די לה בהפסקה קטנה יותר מדלעת יחידית.

**בדעת** הרמב"ם ביארו המהרי"ק והרדב"ז שאין הבדל בין דלעת יחידית לשורה, אלא ההבדל הוא אם קודם זרע תבואה ואח"כ דלעת, שבמקרה כזה מרחיק ו' [וזו הביאור בדברי הרמב"ם בפ"ג ה"ג]. ואילו אם זרע קודם דלעת ובא לזרוע תבואה צריך להרחיק בית רובע, מפני שיש כאן כבר דלועין שעליהן ארוכין. וכתב האור שמח (שם) שכן הגירסא בפ"ה

אם דעת  
הרמב"ם  
חלוקה  
דלעת  
יחידית

הר"מ במתני', ולא כמו שהגיהו מדפיסי ש"ס וילנא שמחקו את הנוסח שדה שורה של דלעת וכו', אלא צריך לקיים נוסח זה, וא"כ מבואר שגם בשדה דלועין צריך להרחיק בית רובע.

**אולם** החזו"א (סי' ט, יב) מבאר שאין לחלק איזה מין קדם, אלא גם הרמב"ם מחלק בין שורה [שמרחיק ו"ט כמבואר בפ"ג ה"ג], לפחות משורה עד דלעת יחידית [שמרחיק בית רובע]. ומש"כ הרמב"ם בהל' (פ"ד ה"ג) היתה שורה של דלעת זרועה אפילו דלעת

להיכן  
הנדיחו  
הדלועין

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ופשיט דמתניתין  
בדלעת יונית. בפי' הר"מ

מבאר דהחיוב להרחיק הוא בכה"ג  
שנכנסו העלים בתוך ההרחקה של  
ו"ט. מקשה החזו"א (סי' טב) אם יש  
חיוב להרחיק בנכנסים העלין בתוך  
ההרחקה, מה הביאור במשנה לעיל  
(פ"ב מ"א) שאסור שעלין של דלעת  
ינטו ע"ג התבואה, הרי חייב לעוקרן  
כבר כאשר נכנסו לתוך ההרחקה. וכתב  
דאפשר ליישב, דדלמא החיוב לעקור  
כשנכנס לתוך ההרחקה הוא כאשר  
ההרחקה היא של ו"ט, אבל בהרחקה  
של בית רובע אין חיוב לעקור כשנכנס  
לשיעור ההרחקה אלא רק אם נוטה ע"ג  
התבואה. או דלמא משום שיכול לאחר  
י"א אמה וחומש להיות מיצר והולך,  
ובכה"ג א"א לאסור משום שהעלים  
נכנסים להרחקה שהרי אין שם הרחקה,  
ושייך לאסור רק משום שהעלים נוטים  
ע"ג התבואה.

**וכתב** החזו"א שמהרמב"ם בהל'  
(בפ"ג הי"ג) מבואר, שפירש  
משנתינו שהעלים נוטים ע"ג התבואה,  
והוא הדין הנאמר בפ"ב מ"א. וכן ביאר  
המראה פנים שהרמב"ם בהל' חזר בו  
מפירושו בפי' המשנה.

יחידית וכו' מרחיק בית רובע, צ"ל  
פחות משורה, [ועיי"ש דהקדים לדבריו,  
שפשטות לשון הרמב"ם קשה להולמו  
(כדמבאר שם)]. ועי' בביאור הלכה  
(שם) דמדייק מהירושלמי ומהתוספתא  
שליכא חילוק מי קדם, ומשום כך מיאן  
החזו"א בחילוק המהרי"ק והרדב"ז  
שהדין תלוי במי קדם.

**ועיי"ש** בביאור ההלכה שהאריך  
שגם הגירסא ברמב"ם אינה  
שורה של דלעת, אלא כדמשמע בכס"מ  
שהגירסא "היתה שדה של דלעת זרועה  
אפילו דלעת יחידית וכו'" ודווקא מיירי  
בשדה דלועין סמוך לשדה תבואה, ולכן  
צריך להרחיק בית רובע כמבואר בפ"ג  
הי"א, ונקטו כן משום סיפא שכן הדין  
גם בדלעת יחידית, עיי"ש. [אבל שורה  
מרחיק ו' טפחים כמבואר פ"ג הי"ג].  
וכן הוא להדיא הגירסא בתרגום החדש  
לפירוש הר"מ: "ואם ירצה לזרוע שדה  
דלעת בצד שדה תבואה".

**בא"ד.** ויש עוד שיעור אחר לשורה  
של דלועין בין שני שורות של  
ירק דבעינן י"ב אמה. מקשה החזו"א (סי'  
טו), הרי הדין שצריך להרחיק י"ב אמה  
נאמר רק בג' המינים כדשנתינו לעיל,  
אבל שאר ירקות אינם חובשים זה את  
זה, וודאי שאינם חובשים את הדלועין.





## פרק ד

### משנה א

יחזקאל שנראה שאכן זו היא כוונת התוספתא מכך שהירושלמי הביא את התוספתא בלשון "ונשייר ממנו כדי כרם בין מארבע רוחות וכו'".

**והכריח** החסדי דוד שנשאר שיעור כרם, דהרי כל דין קרחת הכרם הוא מחמת שכרם מבטל לעצמו את הד' אמות הסמוכות לו, וכל שלא נשאר ד' אמות מבכל צד בפני עצמם הם בטלים לכרם הקיים. ואם אין כרם מכל צד מדוע צריכים להרחיק ד' אמות מכל צד, הרי מהצד שאין שיעור כרם ההרחקה היא ו' טפחים כדין גפן יחידית ולא ד"א כדין כרם. ועוד מדוע ששיעור השדה שאין בו ד' אמות יתבטל להם, הרי אין להם שם כרם.

**וכן** דייק החזון יחזקאל (שם) מדברי הרמב"ם שצריך שישאר שיעור כרם מכל צד, שכתב הרמב"ם (פ"ז הי"א) וז"ל: "כרם שחרב באמצעו ונשאר שלם כל סביביו, אם יש בקרחת שש עשרה אמה, הרי זה מרחיק מעיקרי הגפנים ארבע אמות לכל רוח, וזורע באמצע הקרחת". מדכתב ונשאר כרם שלם, מבואר שצריך שישאר כרם

**ר"ש ד"ה שחרב באמצעיתו. ויש גפנים כל סביבות הקרחת. התוס'** אנשי שם הביא מהלחם שמים, שבעינן שיישאר שיעור כרם ויהיו הגפנים נטועים כהלכתן (כמבואר להלן משנה ה-ו), וכתב שכן מוכח מהירושלמי. וכן ביאר החזו"א בס' י,א את הירושלמי. המלאכת שלמה הביא דאיכא דגרסו כן בהדיא במתני', וכתב שהיא גירסת שיבוש.

**אולם** המשנה ראשונה (במ"ח) כתב שלא שמענו שיש חילוק אם יש שיעור כרם או לא, אלא אפילו אם לא נשאר שיעור כרם איכא דין קרחת הכרם. וכדבריו נראה מפשטות לשון התוספתא פ"ג,א, וז"ל: "איזו היא קרחת הכרם כרם שחרב אמצעו ונשתירו ארבע וחמש גפנים וכו'". מדתניא בתוספתא דסגי בארבע גפנים, משמע, שאין צריך שישאר שיעור כרם, שהרי ד' גפנים אין בהם שיעור כרם. אולם החסדי דוד ביאר שהפשט בתוספתא אינה כפשוטה שיש רק ד' גפנים, אלא ד' גפנים, היינו בשוה ב' כנגד ב' ועוד [אחד] (ה') יוצא זנב". הוסיף החזון

האם צריך להישאר כרם מסביב לקרחת הכרם

בצדדי הקרחת. וע"ע בשיטת הרמב"ם בחזו"א (שם) ס"ק יג. וע"ע בגרסת הגר"א בתוספתא.

**המשנה** ראשונה לדעתו שאין צורך שישאר כרם מכל צדדיו, מבאר שחייב להרחיק ד' אמות אף בגפנים שכבר אין להם שם כרם, משום שזה גופא החומרה שנאמרה בקרחת הכרם. כלומר, שגזירת רבנן בקרחת הכרם היא שנדון את הכרם כאילו לא חרב מעולם והרי הוא כמעיקרא, וכיון שמעיקרא הוצרכו להרחיק מהם ד' אמות, גם עתה צריך להרחיק מהם הרחקה זו, ועי' עוד בדבריו שם שהוכיח ממשנה זו כדבריו.

**ומציינו** שיטה שלשית, והוא מהמהר"א פולדא בדברי התנא במשנה ח', שאין צורך בכרם מכל צדדיו אך לכל הפחות צריך שהיה כרם מצד אחד. וכתב המהר"א פולדא דצ"ל שדבר זה הוא מחלוקת תנאים, שהתנא דמשנה ח' סבר שדי שישאר כרם בצד אחד, והתנא בתוספתא שהובא לעיל סבר שבעינן שישאר כרם משני הצדדים. וכן דייק החזו"א (שם אות ב). וע"ע במ"ח בד"ה בא"ד. אבל בן ד' וה'; ובד"ה בירושלמי.

**לסוברים** שלאיסור קרחת כרם בעי שיהיה שיעור כרם לכל הפחות מב' צדדים זו כנגד זו, יש לעיין מה תוספתא שהתחדש בדין קרחת

החידוש  
בהרחקת  
קרחת  
הכרם  
יותר מכל  
הרחקה  
בכרם

הכרם. דלהלן משנה ט' נחלקו ת"ק ור"מ ור"ש, מהו שיעור ההרחקה בין שורות הכרם ועדיין יהיה עליהם שם כרם, ולא יהיה שם של שורות יחידות. ת"ק ס"ל שעד ט"ז אמה פחות משהו מצטרף, ור"מ ור"ש ס"ל שרק עד ח' אמות פחות משהו מצטרפים השורות להיות כרם. ולכאורה לדעת ת"ק שעד ט"ז אמה מצטרפים השורות, ליכא חידוש בדין קרחת הכרם לדעת ב"ה שנאסרו הט"ז אמה, שהרי בלאו הכי אם שורות הכרם אינן מרוחקות זו מזו ט"ז אמה אסור לזרוע ביניהם.

**מיישב** החזו"א (סי' יא) שגם לדעת תנא קמא ששורות שהן בתוך ט"ז אמה מצטרפות, אולם אין צירוף זה אוסר לזרוע את כל השטח שבין השורות, אלא רק מועיל לקרוא לכל שורה כרם וצריך להרחיק ממנה ד' אמות אבל לאחר ד' אמות מותר לו לזרוע, ומחמת דין קרחת הכרם נאסר לזרוע את כל הט"ז אמה, ועיי"ש שהביא כמה ראיות לדבריו (עי' להלן מ"ט). וכדרכו שניתן לחלק בין ענין צירוף לבין דין שהכלאים מקדשים, כתבו התו"ט בפ"ה מ"ה בד"ה או על שבע, והיכין שם אות כט.

**מוסיף** החזו"א דלחידוש זה בקרחת הכרם מודים גם ר"מ ור"ש, הסוברים שסתם כרם מצטרף רק בתוך ח' אמות. ולדבריהם בדין קרחת הכרם התחדשו שני חידושים: א. שגם

כשהשורות רחוקות יותר מח' אמות מצטרפות השורות עד מרחק ט"ז אמה. ב. שאסור לזרוע בכל הט"ז אמה. וכן מבואר מתוך דברי הרמב"ם, שלענין קרחת הכרם פסק שאסור לזרוע כל הט"ז אמה, ולענין הרחקה בין שורות הכרם פסק כר"מ ור"ש.

**אולם** בספר זרעא קיימא (קונטרס ו פ"ב) הוכיח מהירושלמי בסוף

פירקין (הובא בסוף משנה ט') שלדעת ת"ק כל ט"ז אמה מקדש, ושלא כדברי החזו"א שלדעת ת"ק בכרם רגיל אין כל הט"ז אמה מקדשים. ושם בפרק א', דייק כן גם מדברי הר"מ והר"ש והרא"ש במשנה ח', שדימו לת"ק את צירוף השורות לצירוף בקרחת הכרם, הרי דדין אחד להם. ועיי"ש בכל הקונטרס בביאור החומרא לדעת ת"ק שמצינו בחורבנו בקרחת הכרם, וגדר סיבת החומרא. וע"ע בענין זה בירושלמי להלן פ"ז ה"ב בפלוגתת ר"י ור"ל ובביאור מפרשי הירושלמי את פלוגתתם, ובחזו"א סי' יב ה-ו. [עי' מש"כ בפ"ה מ"ה. ויעוי' שם בדברי התו"ט וביכין סוף אות כו, שדימו כל כרם לדין קרחת הכרם, ומדבריהם למדים מהו גדר ההרחקה בקרחת הכרם].

**בא"ד.** וכן אם הילכה הקרחת על פני רוחב הכרם שאין גפנים אלא משתי צדי הקרחת. וכן מבואר בתוספתא (שם) ובירושלמי, וכ"כ

מכמה צדדים שאר כרם

רש"י בעירובין (ג, ב ד"ה שחרב). ומלשון הרמב"ם (שם) והשו"ע (יור"ד סי' רצו, מב) "ונשאר שלם כל סביביו", מדייק מכך הישועות מלכו (שם) דלא סגי בכרם בשני רוחות אלא בעינן שיהיה כרם מכל צדדיו. ברם בביאור הגר"א (ס"ק נט) כתב דהוא לאו דווקא, אלא כמבואר בתוספתא ובירושלמי דסגי בשני צדדים.

**ר"ש** ד"ה אם אין וכו'. דעבודת הכרם ד' אמות. בראשונים מבואר שהוא שיעור מדאורייתא, עי' בשטמ"ק בב"ק (ק, ב) בשם התוס' שאנץ, בשטמ"ק במנחות (טו, ב) בשם רבינו פרץ. אולם החזו"א (סי' י"א) מסתפק אם שיעור זה הוא מדאורייתא. ובביאור ההלכה (פ"ז ה"א) הביא מדברי הגר"א משמע שהוא מדרבנן (עי' להלן סוף מ"ג).

**בא"ד.** כדתנן לקמן במכילתין, (לפי) שהיו בוצרין בשוורים ובעגלות ובעת החרישה חורשין אותה בשוורים הלכך אותן ד' אמות ככרם דמו. מבואר בדברי הר"ש דשיעור עבודת הכרם הוא כפשוטו, כמה הוא שיעור כדי שיכול לחרוש ולעבוד את הכרם. וע"י שכך משתמשים בכרם, מקבלים הד' אמות שם כרם, ואסור לזרוע זרעים במקום החשוב כרם. וכן הוא לשון רש"י בעירובין (ג, ב ד"ה עבודת הכרם) "וכיון דנצרך לו, הוי כרם עצמו", וע"ע בלשון הר"ח שם.

חיוב הרחקת אמות מדאורייתא או מדרבנן

בגדר חיוב הרחקת אמות כדי עבודת הכרם

**מתקשה** לפ"ז התורת הארץ (פ"ז, כא)

מ"ט בגפן יחידית מרחיקין  
רק ו"ט או ג"ט (כמבואר בפ"ז מ"א), ולא  
בעינן הרחקה כדי שיעור עבודה. וכתב  
דשמא בגפן יחידית לא היו עובדים בהם  
בשוורים, הלכך לא בעינן לעבודתו ד'  
אמות, [עי' בלשון הר"ש להלן משנה ט'  
ד"ה על שש עשרה אמה]. ודחה שא"א  
לומר כן, כיון שדין גפן יחידית נאמר כל  
שאין צורת כרם היינו שני שורות של  
גפנים ואחד יוצא זנב, ואם כן גם שורה  
של מאה גפנים חיוב ההרחקה בה  
היא כגפן יחידית, ודאי שהיו חורשים  
בשוורים לצורך שורה זו, ואם כן ליבעי  
בה הרחקה ד' אמות ככרם, ולא מצינו  
שיש חילוק כזה. אלא ביאר דהחילוק  
בין גפנים הנקראים כרם לבין הנקראים  
גפן יחידית נובע מדכתיב "פן תוקדש  
המלאה הכרם", מוכח דכרם מקדש יותר  
בגפן שאינה כרם, וקיי"ל לחז"ל שכרם  
הוא רק בשני שורות. ורבנן הגדירו מהו  
השיעור שאפשר לומר שהחמירו, ותלו  
זה במה שאפשר לקראו לו שם כרם.  
וקבעו שכיון שד' אמות נצרכים משום  
עבודת הכרם ומחמת זה שם כרם  
עליהם, החמירה התורה שיקדש המקום  
הנצרך לכרם. [היינו כשיטות שגם גפן  
יחידית מקדשת מהתורה בתוך שיעור  
ההרחקה המחויב, עי' בפ"ז מ"א].

**התורת** זרעים (פ"ב מ"ח) מבאר

באופן אחר את החלוקה  
בין ההרחקה כרם לבין ההרחקה של

גפן יחידית: חיוב ההרחקה מכרם הוא  
שיש איסור לזרוע בכל מקום שנקרא  
כרם, וכיון שד' אמות משמשות את  
הכרם שם כרם עליהם. אולם בגפן  
יחידית כל חיוב ההרחקה הוא רק כדי  
למנוע תערובת בין הזרע לבין הגפן,  
וכל שאינו מעורב אף שזרוע במקום  
המשמש את הגפן אין שום איסור, ולכן  
אף אם משתמשים לעבודת גפן יחידית  
במחרשה שרוחבה ד"א אין חיוב  
להרחיק מחמתה ד"א.

**והקשו** הערוך השולחן (יור"ד

רצולה) והתורת הארץ  
(פ"י כ"א) דמבואר בב"ב (כו, ב) דבבבל  
שיעור המחרשה הוא ב' אמות, א"כ  
ראוי ששם שיעור ההרחקה בבבל יהיה  
רק ב' אמות כשיעור המחרשה.

**וכתב** הערוך השולחן דצריך לומר

שגם בחוץ לארץ היו מקומות  
שהיו צריכים לחרוש במחרשה של ד'  
אמות כמבואר בתוס' ב"ב (פב, ב ד"ה  
הלכך), הלכך לא פלוג רבנן. [עולה לפי  
דבריו, שבמקומות שאכן אין עבודת  
הכרם ד' אמות חיוב ההרחקה הוא  
רק מדרבנן, ולא מצינו מי שמחלק בין  
המקומות, רק אם נאמר שהוא סובר שכל  
שיעור המחרשה הוא מדרבנן וכפי שהובא  
לעיל מהגר"א. עוד יל"ע לפי דבריו עוד  
מפ"ו מ"א, דמבואר שם דבעריס שיש  
בין הגפנים לגדר פחות מד' אמות צריך  
הרחקה של ד' אמות, וכשרחוק ד' אמות  
מהגדר אינו מרחיק אלא כגפן יחידית, ואי

ההרחקה תלוי רק ברוחב המחרשה מ"ט תלוי דין הרחקה של ד' אמות בכמה הוא רחוק מהגדר].

**ויעוי'** בדרך אמונה (פ"ז ס"ק ב) דג"כ כתב דבכל מקום בעינן ד' אמות, וציין בציה"ל (ס"ק ז) שהוא מדברי התוס' בב"ב (פג ד"ה זיל), והתוס' רא"ש ביאר טעם הדבר. [ויל"ע דהתם התוס' איירי רק לגבי דין רצופין, ולא לגבי שיעור המחרשה].

**בתוס'** רי"ד בב"ב (ב,א) ובקריית ספר (פ"ו) מצינו דרך חדשה, שהמקור לחיוב הרחקת ד' אמות הוא, הלכה למשה מסיני, וככל השיעורים שמצינו שהם הלכה למשה מסיני. ולדבריהם אכן אינו תלוי כלל בגודל המחרשה, ואתי שפיר ששיעור זה שייך גם במקום שגודל המחרשה אינו ד"א. [אולם עיי"ש בקריית ספר בראשית דבריו, דכתב ששיעור ההרחקה היא משום עבודת הכרם].

**[הט"ז]** (יור"ד סי' רצו, יד) מבאר גדר אחר בדין הרחקת ד' אמות. דדייק מלשון הרמב"ם (פ"ז הי"א) דבעי להרחיק ד' אמות מהד' אמות של עבודת הכרם. כיון שהמקום שמשמש לעבודת הכרם חשוב כרם, ובעינן להרחיק ד' אמות מהמקום החשוב כרם. וכתב התורת הארץ (שם) דודאי שאין כונת הט"ז שבכל מקום צריך להרחיק ד' אמות מהמקום החשוב כרם, מדלא

הוזכר בשום מקום דבעי להרחיק ח' אמות מהכרם כדי לזרוע, אלא כוונת הט"ז רק בקרחת הכרם, וכדדייק דבריו מהרמב"ם בדין קרחת הכרם.

**אולם** המשנה ראשונה והרש"ש דחו לדיוק הט"ז מלשון הרמב"ם גם לגבי ההרחקה בקרחת הכרם, שהרי מבואר מלשון המשנה ובפירוש המשנה לר"מ כאן שמותר הכל. עוד הוסיף המשנה ראשונה להקשות מדברי הרמב"ם (פ"ז הכ"א) שאינו צריך להרחיק ד' אמות ממקום שנגמר כדי עבודת הכרם].

**בא"ד.** ואם נשארו בינתיים ח' אמות לבד ביאור פלוגתת ב"ש וב"ה.

אופן ד' לכל צד וכו' לא בטלי לגבי כרם [ומותר לזרוע] וכו' ולבית שמאי לא חשיב שדה פחות מח' אמות וכו'. וב"ה ס"ל ששיעור שדה הוא ד' אמות, כן ביארו הריטב"א והמאירי (עירובין ג,ב) והת"י"ט (במ"ח) והשנו"א (בפירוש הארוך), ועי' במשנה ראשונה במ"ה.

**אולם** מדלא כתב הר"ש לבאר שזו היא סברת ב"ה, אלא כתב "דעד ד' אמות בטל לכרם, מד' אמות אינו בטל לכרם". יתכן דסובר הר"ש דגם ב"ה מודים דשיעור שדה הוא ח' אמות, אלא דסברי דכיון שמד' אמות הוא מקום חשוב אינו בטל לגבי הכרם ואין עליו שם כרם, ולכן יכול לזרוע בו. וכן מדויק ברש"י בעירובין (שם ובצג,א בד"ה אין שם), דלגבי ב"ה פירש שחיוב ההרחקה היא משום דד'

אמות הוא מקום חשוב, ולגבי ב"ש כתב דס"ל דשיעור שדה הוא ח' אמות.

### פירוש נוסף מפרש רש"י (שם)

במחלוקת ב"ה וב"ש, דב"ש סברי שיעור עבודת כרם הוא ח' אמות, וב"ה סברי ששיעור עבודת הכרם הוא ד' אמות. מקשה המשנה ראשונה דאי אפשר לומר שזו היא סברת ב"ש, שהרי להלן משנה ה' ב"ש אומרים הזורע ד' אמות שבכרם וכו', וכן בפ"ו מ"א תני ב"ש אומרים מודדין ד' אמות מעיקר השדה, אלמא גם אליבא דב"ש עבודת הכרם הוא ד' אמות. והעיר התפארת יעקב, דכן מבואר בירושלמי, שבתחילה מפרש הירושלמי דטעם ב"ש דעבודת הכרם ח' אמות, ומקשים דאי אפשר לפרש כן שהרי מבואר במשנה ה' דלב"ש אין צריך להרחיק ח' אמות, ודוחה הירושלמי שאין להוכיח משם את סברת ב"ש. אך ממשיך הירושלמי ומוכיח מהמשנה בפ"ו מ"א, שאין זו סברת ב"ש. וע"ע בחזו"א סי' י' סוף אות ו'.

**אולם** הגר"א בביאורו לירושלמי לא גרס כפי שהביא התפארת

יעקב שהנידון בירושלמי משום ח' אמות לעבודת הכרם, אלא גרסו' אמות לעבודת הכרם ועוד ו' אמות לכל צד, ואכן הגמ' נשארת בביאור זה. והוסיף החזו"א (שם) דנמצא לפי זה נאסרת התבואה כל ו' אמות, ולכן בעי הרחקה כ"ד אמה שהם ו' אמות לעבודת הכרם לכל צד, ועוד ו' אמות.

**אלא** דהקשה החזו"א לפ"ז מדוע בתחילת מטעו אמר ר' יוחנן בירושלמי (מובא בר"ש במ"ב) דסגי לב"ש בט"ז אמה, הא הרחקה של כ"ד אמות צריכה להיות מעיקר הדין. וכתב דבאמת הגר"א מבאר דדברי הירושלמי שו' אמות הם עבודת הכרם נאמרו לדעת ככהנא, אבל רבי יוחנן סובר דעבודת הכרם הוא ד', ולכן בתחילת מטעו מודים ב"ש לב"ה דסגי בט"ז אמה, אלא שבחורבנו החמירו שעד שיעור שדה שהוא ח' אמות יתבטל לכרם.

**בשנו"א** בפירוש הקצר ביאר הגר"א, דטעמא דב"ש דבעי ח' אמות לכל צד, דבלאו הכי התבואה הנזרעת תהיה חבושה והוי כלאים (עי' לעיל פ"ב מ"י ד"ה ירושלמי תבואה בתבואה).

## משנה ב

מיירי דווקא בכרם שחרב. אולם בדרך אמונה (פ"ז ס"ק סו) כתב שמדברי הרמב"ם משמע, שדין "קרחת הכרם"

**משנה.** איזו היא מחול הכרם בין כרם לגדר וכו'. הריטב"א בעירובין (ג,ב) כתב דגם מחול הכרם

האם מחול הכרם הוא רק בכרם שחרב

נאמר רק בכרם שחרב אבל לגבי תחילת מטעו אינו נאמר. אבל דין "מחול הכרם" נאמר בין בכרם שחרב ובין בתחילת מטעו; ובבאור ההלכה הי"ב כתב דכן פסק החזו"א בדיני כלאי הכרם אות טו, ועיי"ש שתמה בדברי הריטב"א. [למבואר להלן גדר האיסור במחול הכרם, נראה שניתן לחלק בין קרחת הכרם לבין מחול הכרם].

האם מחול הכרם צריך שיהיה מסביב לכל הכרם

**ר"ש ד"ה מחול הכרם בין כרם לגדר.** דהיינו [מקום פנוי בין כרם לגדר] **סביב.** כתב התיו"ט בדעתם דמסתמא המקום פנוי הוא סביב כל הכרם, בין הגדר לד' רוחותיו, אבל אה"נ גם אם הוא פנוי רק מצד אחד חייב להרחיק. ומעיר הרש"ש דכן מבואר להדיא בירושלמי. המקד"ד (סי' סא ריש אות ו') דייק דמשמעות התוס' בעירובין (צב, ב ד"ה שאילמלא) נראה דמ"מ בעינן שיהיה גדר סביב כל הכרם, דבלאו הכי אין דנים את הכותל כהמשך הכרם.

הטעם שסמוך לגדר אסור לזרוע כשאין י"ב אמה

**בא"ד. [אבל] אין שם י"ב אמה לא יביא זרע לשם וכו'.** הקשו הרש"ש ובהג' ר' אליהו גוטמכר (פ"ז מ"ג), מ"ט אינו יכול להביא זרע סמוך לגדר, ואף אי הגדר אינה שלו ירחיק ממנה ג"ט כמבואר בבא בתרא ב' לא יחפור. [ביאור קושיתם, דהטעם שאין הד' אמות הסמוכות לגדר מצטרפות להחשב מקום חשוב, ביאר רש"י (שם) משום דאפקורי מפקר להו. ולכן מקשים דאף שמטעם זה

אותם הד' אמות הסמוכות לכותל לא יכולות להצטרף לשיעור שדה של ח' אמות כדי להתיר לזרוע מיד לאחר ד' אמות מהגפנים, מ"מ בריחוק ח' אמות מהגפנים שיהיה מותר לזרוע. ומדוע כשאין י"ב אמה מהגפנים לכותל אינו יכול לזרוע, ומשמע גם בתוך הד' אמות הסמוכות לכותל (במקום שהרחיק מהכותל שלא יזיק לכותל)].

**וישבו** הגאון צבי (עירובין ג, ב) ובהג' רא"ג (למתני') והדרך אמונה (פ"ז ס"ק סח), שאינו יכול לזרוע בה לפי שאין הדרך לזרוע שם, על כן אינה מקבלת שם שדה בפני עצמו, והזורע שם חשוב כזורע בתוך הכרם. [ויש עוד לדון בגדר החיוב ההרחקה של מחול הכרם, לפי המבואר לעיל דלדעת התוס' הגדר צריכה להקיף את כל הכרם].

דעת ב"ש בהרחקה במטעו ובחורבנו

**ר"ש ד"ה ירושלמי.** אמר רבי יוחנן **ב"ש מחמרי בחרבנו יותר** ממטעתו, תחילת מטעתו שש עשרה אמה וחרבנו כ"ד אמה, פירוש בתחילת מטעתו תנן בפירקין (מ"ט) וכו'. הר"ש הביא את דברי ר' יוחנן דלב"ש חמור מטעתו יותר מחורבנו. ובירושלמי הוא מחלוקת, דכהנא אמר כתחילת מטעתו, והיינו דלב"ש ליכא נפק"מ בין מטעתו לחרבנו, תמיד צריך להרחיק כ"ד אמה בין השורות. ור' יוחנן פליג, והחילוק בין מטעתו לבין חורבנו, שבחורבנו מחמירים יותר כיון שכבר חל שם

כרם על מקום זה אינו בטל כבתחילת מטעתו.

**מדהביא** הר"ש לביאור דברי ר' יוחנן את משנה ט', משמע דכהנא ס"ל דלב"ש תמיד צריך להרחיק כ"ד אמה, ממילא להלן משנה ט' דתני שמרחיק ט"ז אמה, אינו כדעת ב"ש. וכן נראה בביאור הגר"א לירושלמי (ע"ע לעיל בסוף המשנה הקודמת).

**אולם** החזו"א ביאר דהדין המבואר במשנה ט' אתי שפיר גם לפי

דעת כהנא, משום דבמשנה ט' השיעור הוא לענין צירוף גפנים להחשב ככרם, ובזה מודים ב"ש דכשרחוקות השורות ט"ז אמה או ח' אמות אינן מצטרפות לחול עליהם שם כרם. והכא במשנתינו מיירי בשורה של ה' גפנים דאליבא דב"ש כל שורה של ה' גפנים היא כרם כמבואר במ"ה, וההרחקה היא מהכרם עצמו, על כן לדעתם צריכים הרחקה של כ"ד אמה גם כמטעו. ור' יוחנן ס"ל דאף בשורות שהם כרם מודים ב"ש במטעתו דסגי הרחקה בט"ז אמה.

## משנה ג

**משנה.** ואיזה הוא גדר שהוא גבוה עשרה טפחים וחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה. נחלקו האם גם בגדר צריך רחב ד', עי' במשנה ד'.

**ר"ש** ד"ה אין זה וכו'. ואפילו אין שם אלא ו' אמות מרחיק ד' אמות וזורע. וכ"כ ריבמ"ץ, והריטב"א בעירובין ג.ב. התיו"ט מציין לדברי הרמב"ם שכתב ד' אמות ומחצה. מפרש המראה הפנים שכוונת התיו"ט שהרמב"ם פליג, וס"ל שלא בעי ו' אמות אלא סגי בד' אמות ומחצה. אולם השערי אמונה כתב שאין כוונת הר"ש שצריך להרחיק ו' אמות, אלא הר"ש מודה שסגי בד' אמות ומחצה.

כמה רוחב הגדר

כמה הרחקה בעינו כר' יהודה להתייר בגדר הכרם

**אף** על פי שלא נפסק כרבי יהודה, מכל מקום ממש"כ הרמב"ם אליבא דרבנן הדין שאין מחול הכרם, נשמע לר"י שהכי הדין בין הכרם לגדר. אולם מקשה הרש"ש שאין להביא ראיה מדברי הרמב"ם, שמש"כ הרמב"ם (בפ"ז הכ"א) "שבמקום שאין בגדר כדי לעשותו מחול הכרם, מרחיק מסוף הגפנים ד' אמות וזורע, אפילו אם בין הגפנים והמחיצה ד' אמות ומחצה זורע את חצי האמה", הוא משום שאין גדר ממילא לא צריך להניח אלא ד' אמות, אבל כשאיקא גדר פליג ר"י שאינו צריך להניח ד' אמות לשימוש הגדר, מ"מ את הד' אמות הסמוכות להדי עבודת



הכרם לא מצינו דפליג ר"י, א"כ לבעי הרחקה אליבא דר"י ח' אמות. והביא שבפי' הרא"ש כתב דבעינן ח' אמות. וכ"כ בהג' רא"ג.

**ר"ש** ד"ה בין שני כרמים. כשאין שורות הכרמים שוות [של] זו ל[של] זו כגון [ד]כרם שבצד של מחול שורותיה מן המזרח למערב ושבצד אחר מ[ן] ה[צפון] לדרום. וכ"כ הרא"ש. ועי' בפי' הרא"ש (אות ח') את הטעם שסגי להרחיק רק י"ב אמה, ואינו נידון כקרחת הכרם. והתוס' אנשי שם מתקשה בביאור סברת הרא"ש, דא"כ בכל כרם לא יצטרכו להרחיק כאשר יהיה אופן שאינו צריך ד' אמות לעבודת המחרשה [בשיטת הגר"א בהרחקה ד' אמות בראשי השורות, עי' בפ"ו מ"ו]. אולם ביאר דדברי הרא"ש מוכרחים בדין, דאל"כ מ"ט סגי להרחיק י"ב, הא לר"י נמי איכא כרם משני הצדדים ומ"ש מקרחת הכרם. ולדברי הרא"ש אתי שפיר, כיון שבעינן רק ד' אמות אחד לעבודת הכרם, ועוד ח' אמות להוי מקום חשוב שלא יתבטל פחות מד' אמות לכל צד. וע"ע בחזו"א (סי' י,).

**הגר"א** בשנות אליהו כתב שאין לפרש כפירוש הרא"ש, אלא פירש שאינם מכוונים, היינו שאין עקרי הגפנים מכוונים אחד כנגד השני, וכן פירש הרש"ס. ויל"ע לפירושם מ"ט סגי להרחיק י"ב אמה, ולא בעינן

ביאור מחול הכרם לר' יהודה

הרחקה כקרחת הכרם, ואף שהכרתין אינן מכוונים כדפירש הירושלמי מ"מ איכא בכל צד סיבה לאסור, ובעי ד' אמות לעבודת הכרם לכל כרם ועוד ח' אמות להוי מקום חשוב. ובפשטות נראה שכיון שכל אחד כרם נפרד [כלשון המשנה בין שני כרמים], בתוספת שניכר שאינם כרם אחד ע"י שאין עיקרי הגפנים מכוונים, מש"ה אין דנים בשעה אחת על ביטול המקום שבין הגפנים, ולכן סגי בד' אמות אחד בין שני הכרמים. ועי' בספר זרע קיימא קונטרס ה פרק ד שהאריך בביאור דעת ר"י.

**ר"ש** ד"ה אי זהו גדר. אגב שהזכירו מפרש ליה, ואגב גדר מפרש חריץ. ויל"ע בביאור דברי הר"ש, דמצינו פלוגתא בראשונים בביאור המשנה, הר"מ בפירושו והרא"ש, פירשו דגדר דתני הכא מ"ירי בגדר בעלמא לענין כלאי הכרם, ולא הוי המשך לדין מחול הכרם. אולם ריבמ"ץ מפרש דהוי ביאור המשך לגדר של מחול הכרם.

**הרש"ס** והשנות אליהו פירשו דמ"ירי בתרוייהו. וכ"כ הרדב"ז בדעת הרמב"ם בפ"ז הי"ד. והכס"מ בהט"ו מסתפק אם לדעת הרמב"ם נאמר הדין גם לגבי מחול הכרם. ועי' בביאור ההלכה (פ"ז הט"ו) דהוכיח דמחול הכרם תלוי במחיצה. אולם המהרי"ק מוקי נמי לדברי הרמב"ם בהל' כדבריו בפי', דמ"ירי רק

שיעור הגדר נאמר במחול הכרם או בענמא

לגבי הרחקה של הכרם מהירק, וכתב שכן פירש הר"ש. והביאור ההלכה (שם) כתב דמהרמב"ם בהל' והר"ש נראה דמוקמי לה לגבי מחול הכרם.

**ביאר** הרדב"ז (הובא בתוס' אנשי שם) דפירושו דמתני' לא מיירי לגבי גדר מחול הכרם, מדתני לה לגבי חריץ. וחריץ לא שייך למחול הכרם אלא רק לגבי הפסקה, כיון דלא שייך בו הרחקה של ד' אמות משום דוושא. וכתב בביאור ההלכה דלפי דברי הרש"ס והחזו"א (דיני כלאי הכרם אות יד) דשייך מחול הכרם גם בחריץ, א"כ אין מקום לפרש דמתני' מיירי בגדר דעלמא. אלא דמתקשה מדוע באמת יש בחריץ דין מחול, הרי לא שייך בו הרחקה משום דוושא. וכתב דצ"ל דלא פלוג רבנן, וכל שיש לו שם מחיצה גזרו בו רבנן דין מחול. [וכן מצינו בירושלמי שאיכא דין של מחול הכרם גם לגבי גדר שאינו מרחיק עבודה לדוושא, כגון שהדוושא אינו מועיל לה, משום דלא פלוג רבנן].

**והא** דהוצרכו לגדר מחול הכרם שיעור י' ורוחב ד', פירש היכין (אות טו) דאם אינו גבוה י' אינו ניכר, וסגי בהרחקה של ד'. ובהג' רא"ג כתב דבלא"ה לא הוי מחיצה קבועה, וסופה להעקר ואינה קובעת למחול הכרם.

**פי'** הר"מ. ות"ק סבר כי מה שיש בין שני כרמים דינו כדין הכרם שחורב

אם בחריץ  
שייך מחול  
הכרם

ההלכה  
בשביל שני  
כרמים

מאמצעו, ואין הלכה כר"י. הרדב"ז (פ"ז הכ"א) והגר"א (רצו ס"ק סט) דכן מבואר מדברי הרמב"ם בפ"ז הכ"א שפסק כת"ק, מדכתב (שם) "שביל שבין שני כרמים הרי הוא ככרם שחורב מאמצעו". ודייק בבאור ההלכה (שם) דלמאי דמוקי הירושלמי דלא התיר ר"י אלא כשאין הכרתין מכוונים, א"כ רבנן דפליגי ס"ל דאף כשאנים מכוונים אסור. והקשה לפסק החזו"א (בדיני כלאי הכרם אות יא) דכשאין השורות מכוונים סגי להרחיק ד' אמות, ואינו צריך להרחיק כקרחת הכרם. וכתב הביאור ההלכה דדלמא ס"ל דהר"ש והרא"ש [דפליגי על שיטת הרמב"ם] ס"ל דת"ק פליגי אר"י לקולא, והתיר לזרוע בין שני כרמים בהרחקה של ד' אמות. וכתב דדילמא מקור החזו"א דרבנן פליגי לקולא, הוא מלשון המשנה בפ"ה מ"ג. מ"מ לענין הלכה נשאר הבאור ההלכה בצ"ע.

**פי'** הר"מ. איזהו וכו' אבל אמרו בגמ' ר"ג ובית דינו התקינו שהיו מרחיקין ד' אמות מן הגפנים לגדר. הגר"א גרס בתוספתא ר"ג ובי"ד התקינו שיהיו מרחיקין ד' אמות מן הגפנים לשדה. ודייק בבאור ההלכה (פ"ז ה"א) דס"ל להגר"א שהרחקת ד' אמות מהכרם שהם כדי עבודת הכרם הוא מדרבנן.

**מלשון** הר"מ "מן הגפנים", משמע כדביאר החזו"א שעל אף שמלשון התוספתא שתיקנו "שיהיו

דייק  
שהרחקה  
ד' אמות  
היא  
מדרבנן

מרחיקין ד' אמות מעיקר גפנים ולגדר",  
אין הכוונה מעיקר של גפן יחידית,

דלגפן יחידית אין דין להרחיק ד' אמות  
מהגדר.

## משנה ד

**משנה.** נפרצו בה פירצות הרבה אם  
העומד מרובה על פרוץ וכו'.

פרוץ  
מרובה  
ע"י פתח  
אחד

האם דין זה הוא גם כשעל ידי פתח  
אחד הפרוץ רבה על העומד, עי' ציון  
ההלכה פ"ז ס"ק קפ.

**ר"ש** ד"ה נידון כפתח וכו'. אבל יותר  
מעשר אינו חשיב כפתח וכו'  
אבל כנגד העומד מותר. וכ"כ ריבמ"ץ,  
הרשב"א הריטב"א ותוס' רבינו פרץ  
בעירובין (טז,א). אבל רש"י והמאירי  
(שם) והראב"ד בתורת כהנים (תזריע  
סוף פרק ח') כתבו שגם כנגד העומד  
אסור.

לירוע  
כנגד  
העומד  
כשהפרוץ  
יותר  
מעשר

**והוסיף** המאירי שאם עשה צורת  
הפתח אף כנגד הפרוץ  
מותר. וע"ע ציון ההלכה פ"ז ס"ק קפא.

**המשנה** ראשונה בראשית דבריו  
מפרש שמה שכתב רש"י  
שאף כנגד העומד אסור אינו לענין  
כלאים אלא לענין שבת, דע"י שיש  
פרצה זה מבטל את כל ההיקף, אבל  
לכלאים שבענין רק מחיצה ואינו צריך  
היקף לכל השדה, א"כ כנגד העומד  
שיש מחיצה מותר לזרוע. אולם כתב  
שמדברי רש"י מדויק שאף לענין כלאים

אסור כנגד העומד. ועי' ציון ההלכה  
שם ס"ק קצג.

**ר"ש** ד"ה ואם הפרוץ מרובה. אבל  
פחות מד' (טפחים) אף כנגד  
העומד אסור, כדמוכח בשילהי פ"ק

הטעם  
דבעינן  
עומד ד'  
טפחים  
ולא סגי  
בג'

דעירובין (טז,א). הקשו רע"א (אות טו,  
ובהג' ליור"ד סי' רצו סעי' מו) והשפת  
אמת בעירובין (שם) מדוע בפחות מד'  
אסור, הא מבואר בגמ' בעירובין דרבא  
ס"ל דהלכה כרבנן דבג' טפחים הוי  
לבוד, וה"ה שמג' טפחים חשוב כמקום  
חשוב להתיר לזרוע נגדו, ומדוע אם כן  
תלוי בפחות מד'; והניחו רע"א בצע"ג.

**לישוב** קושית רע"א, עי' בבוועז  
אות ב, והתפארת ירושלים  
ורש"ש וגאון יעקב דרבא לא פליג  
אאביי, אלא אתי לבאר דמתני' אתי  
שפיר נמי כרשב"ג. וכן כתב בהשלמה  
(שם) דרבא לא פליג ומודה לאב"י.

**אמנם** הביא רע"א דאכן הריטב"א  
בעירובין כתב שהר"י והראב"ד  
ס"ל דמשעור ג' טפחים מותר לזרוע כנגד  
העומד. וכן מבואר בבעה"מ והרשב"א  
והמאירי בעירובין דרבא פליג אאב"י,  
וס"ל דסגי בג' טפחים.

המקור  
שבגדר  
ד' מותר  
לזרוע  
כנגדה

**בא"ד.** אבל בפחות מד' (טפחים) אף כנגד העומד אסור. התיו"ט ביאר דהמקור שכשאינו ד' טפחים אסור הוא ממשנה ג', דתני "ארבעה" היינו נמי לשיעור גדר. ובמ"ג ציין התיו"ט לדבריו בפ"ב מ"ח דהביא (שם) פירוש שדבר הנעשה לצורך גדר אינו צריך שיעור ד', ודבר שלא נעשה לצורך גדר צריך שיעור ד', ועיי"ש מש"כ רע"א בפ"ב מ"ח. ובחי' מהרי"ח הקשה, דמבואר בדברי התיו"ט דהבין דבעי ד'

לעובי הגדר, וכדלעיל משנה ג' לענין חריץ, אולם מדדימה הר"ש דבריו לגמ' בעירובין מבואר דהנידון כאן ההוא לענין אורך הגדר.

**בא"ד.** כדמוכח בשילהי פ"ק דעירובין וכו'. במראה הפנים (ריש הלכה ב') כתב דאף שהכי מוכח מהגמ' בעירובין, אולם מהירושלמי מוכח דאף בפחות מד' מותר כנגדו. ע"ע ברש"ס (שם) ובאור שמח פ"ז הט"ז ובבאור ההלכה פ"ז הט"ו ד"ה שלשה.

## משנה ה

המקור  
שכרם הוא  
ה' גפנים

**משנה.** הנוטע שורה של חמש גפנים ב"ש אומרים כרם וכו'. כתבו המשנה ראשונה והתורת הארץ (פ"י, כא) דהמקור ששיעור כרם הוא חמש גפנים, הוא הלכה מפ"י הקבלה. ובתוס' אנשי שם כתב דדילמא יליף לה מתוספת "ה" הנאמר בכתוב "דתבואת הכרם".

כרם. מבואר בדבריו שלכו"ע כרם הוא בשתי שורות, ופלוגתתם היא רק אם רואין שיש כאן צורת כרם. [ומדברי הר"ש בפ"ו מ"א מדויק כביאור השנות אליהו, עיי"ש].

**מוסיף** המקדש דוד (סא, ח ד"ה אמרינן פ"ד מ"ה) דפלוגתת ב"ש וב"ה היא לשיטתם בפאה פ"ו משנה א' אם אמרינן "רואין".

**אלא** דקצת קשה לפי הסיפא דמתני': "לפיכך הזורע ד' אמות שבכרם בית שמאי אומרים קידש שורה אחת ובית הלל אומרים קידש שתי שורות", ופי' הר"מ דהיינו לשיטתם מה חשוב כרם. ולכאורה אם גם ב"ש מודים שעיקר הכרם הוא שתי שורות,

**מבאר** השנות אליהו את מחלוקת סברת בית שמאי בצורת כרם

ב"ש וב"ה, דב"ש סברי "רואין", ולכן אף שורה אחת אפשר לדונה כאילו היא זרועה שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב (כמבואר להלן משנה הבאה שזו היא צורת כרם). וב"ה לית להו "רואין", ולכן רק אם זרועים שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב הוי

מדוע כשיש שתי שורות של חמשה גפנים סוברים ב"ש שמקדש שורה אחת של חמשה ואינו מקדש שתי שורות כב"ה, הא כיון שמצינו למימר שיקדש שני שורות כפשוטו, מדוע יקדש שורה אחת ואנו אומרים ש"רואין" כאילו היא שני שורות. ואכן עי' במשנה ראשונה שמבאר, שבפשטות עולה מדברי ב"ש וב"ה שבסיפא נחלקו על מה נופל שם כרם מהתורה האם רק על שורה אחת או רק על שתי שורות.

**המלאכת** שלמה (במשנה הבאה) מבאר שבית שמאי סוברים שכרם יכול להיות בשורה אחת וב"ה פליגי וסברי דאין כרם בשורה אחת. אבל מודים ב"ש לב"ה שבאופן שאין בשורה אחת חמשה גפנים וכרם הוא רק על ידי צירוף שתי שורות, שהוא צריך להיות באופן של שתיים כנגד שתיים ואחד יוצא זנב. ובמשנה הבאה יתבאר שמדברי הרמב"ם נראה כפירוש זה.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. אם זרע תוך ד' אמות קידש למר כדאית ליה וכו'. מבאר המלאכת שלמה דהר"ש מפרש דמיירי בזורע בד' אמות של עבודת הכרם, דאם מיירי בזורע בין שורות הכרם היה מקדש ט"ז אמה לכל רוח כדתנן בפ"ה מ"ה.

**בא"ד**. על דעתיה דב"ה שאוסרין ב' שורות אוסר שלשה גפנים אמצעיים משורה שניה כנגד שלש גפנים

דיוק שעד  
ט"ז בתוך  
הכרם  
מקדש

המעם שנאסר  
כב"ה ג' גפנים  
בשתי השורות  
כשזרע ביניהם

**שבחיצונה**. מבאר הר"ר העשיל כץ בהג' לשנות אליהו, דטעמא דאסרו ג' גפנים גם בשורה השניה, ולא אסרו רק ה' גפנים כמו בכל כרם שאוסר רק שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב, [ומסברא סמוך לכרם אוסר ג' גפנים ובשורה השניה רק ב' גפנים], דהכא מספקא ליה היכן הוא השנים כנגד שנים והאחד יוצא זנב, אם הוא מימין או משמאל.

**אולם** החזו"א (סי' י, טז) מבאר שאין איסורם מספק אלא איסורם מוודאי, דכיון ששקולים הם, חשובים שניהם בכלל עירוב הכרם. דבעצם כל הכרם היה ראוי להאסר, אלא כיון דאשכחן שיעור כרם בקרוב הוא מציל על הרחוק, אבל כל עוד שאין גפן אחת עדיפה מחברתה, שניהם בכלל עירוב הכרם ואסורים. וע"ע להלן ד"ה פי הר"מ.

**בא"ד**. שניה שבשלישית, היינו גפן שכנגדה וכו' וקרי לה שניה שבשלישית לפי שכשאתה מונה השורות ממזרח למערב הויא לה שניה שבשלישית. מקשה הפני משה על עיקר גירסת הר"ש, דמה הזכירו שלישית, הא אף לב"ה אוסרים רק שורה שניה.

**ועל** פירוש הר"ש לירושלמי הקשה במראה פנים, כמו דאמרינן שהשורה השניה שאתה מונה וכו' לגבי מנין השורות, הו"ל למימר נמי ברישא, הראשונה שבשלישית ומיירי

בביאור  
הירושלמי

לגבי מנין השורות, ולמה אמר שלישית שבראשונה וביאר הר"ש שהמנין הוא לגבי הגפנים. אלא גרס שלישית שבשניה כברישא, ועיי"ש דביאר לגירסתו דברי הירושלמי.

**כתב** הרא"ש שהפירוש שביאר הר"ש בירושלמי אינו מובן, אלא ביאר את הירושלמי באופ"א, וע"ע בפ"י הרש"ס. ועי' בפירוש הירושלמי בריבמ"ץ, והבאור ההלכה פ"ו ה"ג ד"ה לכל רוח מבאר את דברי ריבמ"ץ. [וע"ע בבירור שיטות הראשונים בזורע גפן יחידית כנגד הכרם בספר זרעא קיימא קונטרס ז פ"ב].

**פי'** הר"מ ד"ה וב"ש. הפסיד שורה אחת והיא השורה הסמוכה לזרע מפני שאמר הכתוב ותבואת הכרם. וכן ביאר בפ"י המשנה עדיות פ"ה מ"ב, דכל הנופל עליו שם תבואת הכרם נאסר, ועל מה נופל שם כרם תלוי בפלוגתא ב"ש וב"ה.

**ועדיין** יש לבאר מ"ט נופל שם כרם רק על שיעור הכרם הקרוב לזרעים, ואינו נופל על כל הכרם.

הטעם שאוסר רק שיעור כרם אחד ולא את כל הכרם

וביאר הראב"ד (שם) דהטעם הוא מפני שהתורה אמרה כרם, והיינו כרם אחד ולא שני כרמים, ולכן לב"ש שה' גפנים בשורה אחת חשובים כרם, אוסר רק שורה אחת. ולב"ה שרק שני שורות הוי כרם, לכן אוסר שני שורות.

**וכעין** דבריו ביאר הרש"ס במתני', ובפ"ה מ"ה הוסיף הרש"ס להטעים את הדברים, דמדכתיב תבואת הכרם ולא כתיב תבואת כרמך, כדכתיב ברישא דקרא לא תזרע כרמך כלאים, דמשמע כרמך ולא שנא גדול הכרם, ילפינן שאף שכרמך גדול אינו נאסר אלא רק כשיעור כרם. ולכל אחד נאסר שיעור הכרם כדעתו ברישא דמתני', מה חשוב כרם המחייב הרחקה. וע"ע בהעמק שאלה פרשת קדושים סי' ק' אות יט.

**טעם** נוסף מבואר בר"ש (שם), דכיון שחייב ההרחקה ד' אמות הוא מחמת שיעור הכרם הקרוב לד' אמות, לכן כל מה שגורם לחיוב הרחקה ולא הרחיקו נאסר. וע"ע לעיל בד"ה בא"ד על דעתיה, בדברי החזו"א.

## משנה ו

אליבא דב"ה, דלב"ש כל חמשה גפנים הוי כרם ולא משנה הסדר. וכן כתב הגר"א בשנות אליהו בפירוש הקצר

**משנה.** הנוטע שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב ה"ז כרם. ביאר המשנה ראשונה דמשנתנו היא

אם משנתנו אתי שפיר כב"ש דמשנה ה'

דמשנתינו כב"ה. לדבריהם, משנתינו מבארת מה הם שתי שורות שאמרו ב"ה במשנה ה'. ברם המלאכת שלמה מוקי דמשנתינו אתי נמי כב"ש, משום שרק כשיש חמשה גפנים בשורה אחת ס"ל לב"ש דהוי כרם, אבל אם חמשה גפנים שאינם בשורה אחת מודים ב"ש שאינם נעשים כרם אלא כשהם שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב.

**למפרשים** ששנים כנגד שנים ואחת יוצאה זנב הוא הביאור בשתי שורות שאמרו ב"ה, אתי שפיר לביאור הר"ש בצורת שנים כנגד שנים וכו' [עי' בר"ש]. אבל לפירוש הר"מ בצורת שנים כנגד שנים וכו' אינו כלל שתי שורות אלא כעין ג' שורות [עיי"ש], וא"א לפרש שמשנתינו הוא פירוש דברי ב"ה ששתי שורות כרם.

**ונראה** דאכן פליגי הר"ש והרמב"ם אם משנתינו נשנית רק אליבא דב"ה או גם אליבא דב"ש. דהר"ש ס"ל שמשנתינו היא רק אליבא דב"ה וכדביאר הגר"א, וכמדויק מדבריו בפ"ו מ"ב וז"ל: "ועוד י"ל אחת בארץ שורה אחת בארץ ושורה אחת במדרגה דב' שורות צריך כב"ה ב' כנגד ב' ואחת יוצאה זנב וכו' ". ומדמוקי שבשני שורות שנים כנגד שנים וכו' אתיא כב"ה, מבואר כפי הגר"א.

**אבל** מדברי הרמב"ם בהל' מבואר, ששתי שורות אין פירושו שנים כנגד שנים וכו', אלא שתי שורות של ג' גפנים, כמבואר בפ"ז ה"א-ב, שחרם הוא רק משתי שורות וכל שורה צריכה להיות של שלשה גפנים או יותר (ועי' בנו"כ שם, מנין דכל שורה צריכה להיות של שלשה גפנים). ורק בה"ז הביא הרמב"ם דין של שנים כנגד שנים וכו' דהוא כרם קטן וכו'. ועי' תוי"ט במשנה הקודמת ד"ה עד. [ויעוי' בכועז אות ג].

**ולפ"ז** אכן מבואר פלוגתת הר"ש והרמב"ם בצורת שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב, וראה עוד להלן.

**[יעוי' בחזו"א (סי' יא, א) שנתקשה,** מדוע כתב הרמב"ם דכרם הוי שלש כנגד שלש, הא סגי בשנים כנגד שלש, וכעין זה התקשה גם בדברי הרמב"ם שם ה"ח. וכתב הבאור ההלכה (פ"ז ה"ז), דהרמב"ם כתב כן משום דסבר ששנים כנגד שנים אינו שני שורות וכמבואר. וביאר הבאור ההלכה שהחזו"א מיאן בביאור זה, כיון דסבר שהרמב"ם מודה לצורת הר"ש בשנים כנגד שנים].

**משנה.** אינו כרם עד שיהו שנים נגד שנים ואחת יוצא זנב. פירש התיו"ט דהמשנה חוזרת על דין זה, לפח דאתי למעט, דלא תימא דחשוב כרם בשני אופנים, או כפירוש הר"ש או כפירוש הר"מ, לכן אתי התנא למעט

ביאור  
הלישנא  
יתירא אינו  
כרם וכו'

שרק באופן אחד הוי כרם, אבל באופן השני אפילו שהוא ראוי ליחשב ג"כ כרם, מ"מ יש רק אופן אחד. אלא שיש לעיין לפי פירושו, שהרי ביאר שלדעת הר"ש כוונת המשנה למעט באומרה "שנים כנגד שנים ואחד בנתיים שאינו כרם", הכוונה לאופן שלדעת הרמב"ם הוי יוצא זנב, ואם כן כבר אמרה המשנה שאופן זה אינו כרם, ומדוע צריכה לחזור על זה שוב בסיום המשנה.

**והרש"ס**, מפרש שכוונת המשנה להדגיש שצריך להקפיד שהשנים כנגד שנים היו מכוונים ממש. לביאורים נוספים מה מתני' אתי למעט, עי' חי' מהרי"ח, תוס' חדשים, משנה ראשונה.

**ר"ש** ד"ה ואחת יוצא זנב, כגון ג' גפנים נטועים בשורה אחת וכו'. וכן ביארו ריבמ"ץ והרא"ש. הר"מ בפירושו מפרש באופן אחר, עיי"ש. וכדברי הר"מ בפירושו ביארו הכס"מ והרדב"ז (פ"ז ה"ז) את שיטת הרמב"ם בהל', וכן הביא במעשה רוקח (שם) בשם ספר הבתים [ועי' במהרי"ק והתוס' אנשי שם]. וכן ביארו רש"י בסוטה (מגא) והר"י מיגש בבא בתרא יד,א.

**וכתב** המהרי"ק (פ"ז ה"ז) דמוכח מהירושלמי כביאור הר"ש. וביאור דבריו, כדכתב מראה הפנים דמדאיתא בירושלמי: "ר"י בר זבינא אמר ר' יוחנן את רואה כאילו אחרת נטעה

כאן". ולביאור הר"ש אתי שפיר, דכיון שהוא נטוע בצד אחד, לכן אמר רואין כאילו הוא נטוע גם בצד השני. אבל לפירוש הר"מ דהזנב נטוע באמצע, מה הפשט רואין כאילו אחרת נטועה כאן, הרי אינה נטועה בשום שורה. והוסיף מראה הפנים דכן מבואר בירושלמי שהביאו הר"ש במ"ה, וכן מהירושלמי בריש פ"ה. [לישוב הרמב"ם מדברי הירושלמי, עי' להלן בדיבור הבא].

**התוס'** אנשי שם הביא מהרמ"ז, דכפירוש הר"ש מוכח מהתוספתא פ"ג ה"ז, וכתב שכן יש לפרש לדברי הרמב"ם. ובחסדי דוד (שם) נמי הוכיח מריש התוספתא כפירוש הר"ש, אולם כתב דמהסיפא של התוספתא מוכח כפירוש הר"מ. ותירץ שהאפשרות שיקרא יוצא זנב הוא בשני האופנים, דכשהיו ו' גפנים ואחד נעקר א"כ האחד יוצא זנב הוא כדפי' הר"ש. אבל כשבא לנטוע כרם דל מעיקרא, צריך לנטוע את הזנב כפי הצורה שפירש הר"מ.

**[כן]** י"ל בדברי שאר הראשונים דפירושו כפירוש הר"מ, דמיירי בכרם שנזרע מעיקרא כן ולא שחרב אחד מהגפנים, דהא רש"י מיירי לענין הנוטע כרמו ולא חנכו. וכן התוס' והר"י מיגש אתו לבאר דברי הגמ' בב"ב "א"ל רבא לר"ז נטע רב ינאי ארבע מאה כרמי, א"ל דילמא שנים כנגד שנים. ואחד יוצא זנב".

הצורה של שתיים כנגד שתיים ואחת יוצא זנב



**למבואר** בתוי"ט ועוד, שלדעת הרמב"ם לא מהני יוצא זנב באופן שפירש הר"ש, מבואר הא דהובא לעיל שלדעת הרמב"ם סתם כרם הוי שתי שורות של שלשה גפנים. אבל אם יש שלשה וכנגדם שנים באמת לא מהני. אבל לפי החזו"א שהרמב"ם מודה לאופן הר"ש, רק חידש אופן נוסף שנידון כאחד יוצא זנב. וכפי שהובא לעיל שהחזו"א תמה מדוע צריך לזרוע שתי שורות של שלשה גפנים. וביאר הבאור ההלכה (פ"ז ה"ז) דהחזו"א פירש כן בדעת הרמב"ם מחמת הראיות שהובאו לעיל מהירושלמי כפירוש הר"ש. ועיי"ש בביאור ההלכה דמיישב שיטת הרמב"ם באופ"א.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי, ר' אמי בעי ולמדים מן הכנעניים, שמואל אמר וכו'. בירושלמי נראה שקושית ר' אמי התקבלה, ואי אפשר ללמוד אף דבר זה מהכנענים. אולם בבבלי (שבת פה, ב) איתא שלענין ההרחקות דכלאים ומה נקרא כרם, למדין מהכנענים.

מנין  
לפנין  
אופן  
המדינה

**ולפ"ז** ביאר המראה הפנים שמה שנחלקו בירושלמי שמואל ור"י בר זבינא (הובא בר"ש) כיצד מודדין בכרם שאחת יוצא זנב, הוא רק לשיטת הירושלמי שלא ילפינן מהכנענים, לכן הוצרכו לפרש מ"ט מחשיבין צורה כזו כרם ולא בעינן שתי שורות של שלשה, ואמר ר"י משום דרואין וכו'. אבל לבבלי שמצינו שיליף דין הרחקה בכלאים מהכנענים, אפשר שיליף נמי צורת הכרם מהכנענים ולכן נאסר כרם של שתיים כנגד שתיים כדס"ד דהירושלמי, ולא שייך כלל מחלוקת שמואל ור"י בר זבינא.

**וביאר** לפ"ז, שהרמב"ם שפירש שהילפותא שאסור כרם בצורת שתיים כנגד שתיים ואחת יוצא זנב כבבבלי, כיון שהכנענים זורעים כצורה זו. והצורה שכנענים זרעו הוא כפירוש, וכפי דהביא התוי"ט עדות שכך דרך הכנענים, ולכן אין להקשות על פירושו מהירושלמי כמבואר לעיל.

ישוב  
שיטת  
הרמב"ם  
בצורת  
יוצאת זנב

## משנה ז

יוצא זנב, שאותו אחד הוא באמצע ואינו באותם שורות א"כ מדוע לשם כרם מספיק שתי שורות. וכתב ביד דוד דלדעת הרמב"ם צ"ל שמירי בשתי שורות שכל אחת היא של שלשה גפנים.

**ר"ש** ד"ה שורה אחת. כדפרישית אחת של שתיים ואחת של שלש. והיינו כפירושו במשנה הקודמת באחת יוצא זנב. ומקשה השושנים לדוד ממשנתנו לפירוש הרמב"ם שם בביאור אחת

מנין  
הגמנים  
בשתי  
שורות  
וצורתם

של מי  
הורעים  
הנאסרים

**ר"ש** ד"ה בתוך של חבריו. מפרש בירושלמי דאפילו לר' שמעון וכו' הכא מודה דמצטרפין לאסור הזרעים כיון דאיכא שלו ושל חברו. כתב התו"ט דדווקא אם הזרעים שלו הם הנאסרים. ומבאר דבריו התוס' אנשי שם, שכוונתו שיהיו הזרעים של הנוטע האחרון, דכיון שהוא עשה את עיקר הכרם, שגמר את עשיית הכרם. אולם מביא התוס' אנשי שם דהרמ"ז כתב, דלא שנא מי הנוטע האחרון, הזרעים תמיד נאסרים. וכן מבואר ברש"ס. וע"ע בביאור ההלכה פ"ז ה"ה ד"ה ובשדה חברו.

ביאור  
המשנה  
הנוטע  
שורה  
אחת בתוך  
שלו וכו'

**[ומדברי התוס' אנשי שם משמע שהנאמר במשנה "הנוטע שורה אחת בתוך שלו ושורה אחת בתוך של חברו", אין הכוונה שעתה הוא זורע את שתי השורות, אלא השורה בשדה חברו כבר היתה נטועה, ועתה בבא לנטועה שורה נוספת בתוך שלו סמוך לאותה שורה. אולם עי' מהר"א פולדא בגמ' ד"ה לית הדא ושערי אמונה].**

איך מצטרף  
גפנים של  
חברו לאסור  
את זרעיו

**המשנה** ראשונה מתקשה בעיקר דברי הירושלמי, מ"ט ע"י צירוף הגפנים שלו ושל חברו חל איסור, הא הוי זה וזה גורם, וקיי"ל בערלה פ"ב מ"א דזה וזה גורם פטור, והכא נמי לענין כלאים לא יחול האיסור בכה"ג. ועוד שנראה שאין דין משנתנו תלוי בכלל "שאינ אדם אוסר דבר של חברו", כיון דמיירי שחברו נותן לו רשות לזרוע גם בשטח שברשותו, ולכן שפיר נאסר

גם תבואת חברו, ומשנתנו באה רק לרבות שמצטרפין גם כשיש הפסקים כגון דרך היחיד וכו'. וע"ע בענין זה בתורת הארץ פ"ז אות ג'-ה'.

**ויעוי'** בירושלמי שממשיך לדון שמשנתנו אינה כדעת ר' שמעון, שהרי לדעת ר"ש אף כרם חברו אינו מצטרף לכרמו לעשות חבוש, ומתרץ הירושלמי (למבואר ברש"ס ובספר ניר) שחבוש הוא עצמו יוצר את האיסור, ולכן סבר ר"ש שאין של חברו מצטרף לאסור, אבל הכא אין גפני חברו מצטרפים לאסור, אלא הצירוף הוא רק לעשות שם כרם לכל הגפנים, והיום האיסור הוא רק מחמת גפניו.

שהכרם  
מקדש  
על יד כל  
גפן בפני  
עצמו

**עולה** מדברי הירושלמי שאין הפשט שחרם מקדש את הסמוך לו, אלא הקידוש נעשה על ידי כל גפן בפני עצמה אם יש לה שם כרם, ולכן כאן שנוצר על גפניו שם כרם על ידי צירוף גפני חברו, יכולים גפניו לבד לאסור את הזרוע סמוך להם ואין שאר הגפנים נצרכים להחיל את האיסור; וע"ע בחידושי רבי איסר זלמן.

ביאור גדר  
ההפסק  
בכלאים

**ר"ש** ד"ה דרך היחיד. [הני] תנן גבי פאה דאין מפסיקין לאילן והוא הדין בכלאים דלגבי אילן לא חשב הפסק. מבאר המקד"ד (סא,ה) ד"ה אמרינן פ"ב מ"ח) דמשווים מה נידון הפסק לגבי כלאים ממה שחשוב הפסק לגבי פאה, וכן מה שאינו נידון הפסק לגבי פאה

אינו נידון הפסק לגבי כלאים, משום דהמקור שבמקום שיש הפסק אין נותנים פאה משדה לחברתה מבואר בירושלמי (פאה רפ"ב) הוא מדכתיב "שדך", ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה, היינו שכל שאינו שדה אחת אין מוצאים פאה אחת על חברתה. וגם לגבי כלאים הנידון מה הוא חשוב שדה אחת או שני שדות. לפי שהאיסור תלוי האם הגפנים נטועים בשדה אחת ויכולים להיקרא כרם, או שאינם בשדה אחת ואינם מצטרפים לדונם ככרם.

**המשנה** ראשונה (פ"ב מ"ח) מבאר דהטעם שלגבי אילן לא חשוב הפסק, כיון שדרך הגפנים שיש הרחקה בין שורות הגפנים בשיעור כזה.

**בא"ד.** הביא המלאכת שלמה שהרש"ס מדייק מכך שהר"ש מדמה דינא דדרך הרבים דמתני' לדין הפסק דפאה, נראה דסובר הר"ש דגם כשיש הפסקה של שש עשרה אמה מצטרף כמבואר לגבי פאה, וכפי שמבואר נמי בפ"ה ר"מ במשנתינו. אמנם בדברי הרמב"ם והראב"ד בפ"ז ה"ה, מבואר שלא מיירי שהדרך רחבה ט"ז אמה, עיי"ש.

**וכתב** הרש"ס דע"כ צ"ל כמבואר ברמב"ם (בהל') ובראב"ד שאין הדרך רחבה ט"ז אמה, דלמדויק בפירוש הר"ש דמיירי שהדרך רחבה ט"ז אמה מתני' כמאן. דלא אתי כר"א בן יעקב

ולא כרבנן דפליגי במ"ח, דהכל מודים שם שכשיש הפסק של ט"ז אמה חשוב הפסק בכל אופן. וכתב החזון נחום דצ"ל בדוחק, שחכמים ראו להחמיר כאן, לפי שבני אדם הקלו דסברי דאין איסור כלל, מפני שאין כרם לא בשלו בפני עצמו ולא בשל חברו בפני עצמו.

**אולם** החזו"א (סי' יא,ו) ביאר דשפיר מצינו לפרש מתני' בדרך הרבים בשיעור של ט"ז אמה, ובכל זאת אין קשה מהמבואר להלן במ"ח. מאחר דמתני' מיירי בשתי שורות או שורה אחת אצל הכרם, דהשורה הנפסקת אינה כרם. ובכה"ג שפיר הוזכרה הרחקה של ט"ז אמה, כיון שרה"ר הוי ט"ז אמה מצומצמות, והרחקה בכלאים משערים באמות שוחקות וצריך הרחקה של ט"ז אמה שוחקות, על כן ההרחקה של רה"ר אינה חשובה הפסק. ואף לדעת הרמב"ם שפסק כר"מ ור"ש במשנה ט', דגם באופן כזה אינו צריך להרחיק אלא ח' אמות, עיי"ש שביאר דמצינו אופן שרה"ר אינה מפסיקה.

**האור** שמח (פ"ז ה"ה) נמי ביאר דשייך שתהיה הדרך הרחבה ט"ז אמה ובכל זאת אינה מועילה להפסק לענין כלאים, לפי שמדובר באופן שתחילת הדרך וסופה רחבים ט"ז אמה, ובאמצעה אינה רחבה ט"ז. נמצא שלגבי שם ודין דרך הרבים יש לה, אבל כיון שרוחב מתקצר באמצעה לא מהני להפסק לכלאים.

מהו  
שיעור  
דרך  
הרבים

מתי שער  
כותש היו  
חיבור

**פי' ר"מ ד"ה אם ערסן.** ואין הלכה כרבי יהודה. מקשה המשנה ראשונה מ"ט הכא פליגי רבנן שאין שער כותש חשוב חיבור, ואילו להלן בפ"ו מ"א מבואר דע"י שער כותש הוא כרם. ותירץ, א. דהכא בשורה של שלשה גפנים והתם בשורה של חמשה גפנים, ומודה ת"ק בשורה של ה' גפנים לפי שכבר יש לגפנים הללו שם כרם, אלא שחסרו להם חשיבות הכרם כמבואר לקמן, וכיון שהחסרון הוא רק חשיבות כרם לדבר זה מהני העריס. אולם כאן שיש רק ג' גפנים, אין כאן בכלל גפנים שיהיה כרם, ורק ע"י העריס נוצר מציאות הכרם, בכה"ג פליג ת"ק וסבר שאין העריס יוצר שם כרם. [כעין מה שמצינו באחרונים שמחלקים בין הנידון לצרף גפנים להחיל שם כרם, לבין שכבר יש שם כרם והנידון אם יש מחיצה המבדלת בין חלקי הכרם].

ב. דהתם הוא רק לענין איסור, אבל הכא ר"י ס"ל שמקדש. [וע"ע במשנה ראשונה, שגם בכלאי הכרם נידון ההפסקות תלוי במראית העין].

**וע"ע** בתוס' אנשי שם דג"כ מחלק בין המשניות, אפילו דמוקי את משנתנו בשורה של חמשה גפנים. ועיי"ש שמתקשה לפי דבריו מנין דרבנן ור"י פליגי, דכתב הר"מ ואין הלכה כת"ק. וכן בהלכתא גברתא מבואר די"ל דרבנן ור"א אינם חולקים. וע"ע בבוועז פ"ה אות א.

**עוד** הקשו המשנה ראשונה והיכין (שם אות יז) והמקד"ד (סא,ו ד"ה אמרינן פ"ד מ"ז), מאי שנא מהא דאמרינן לקמן (פ"ה מ"ג) שעל ידי שער כותש חשוב הכל כרם אחד. ועי' לקמן (שם) דהובא תירוצם.

## משנה ח

בפי' הרמב"ם  
והרע"ב  
בביאור הדין  
של הרחקה  
בשתי שורות

**משנה.** הנוטע שתי שורות אם אין ביניהן שמונה אמות לא יביא זרע לשם. פירש הרע"ב דשתי השורות הם של שני גפנים בכל שורה, ואין אחד מהם יוצא זנב. וכתבו התי"ט והמשנה ראשונה דכפירוש הרע"ב מבואר בפירוש הר"מ, ז"ל: "שתי שורות אינו כרם עד שיהיה שם אחת יוצא זנב כמו

שהקדמנו, ומפני כן לא הוצרכו לשש עשרה אמות וכו'. ואם יהיו שלש שורות הוא כרם בלא ספק, ויהיה דין המקום שבין כל שתי השורות מהם כדין קרחת הכרם". מבואר בדבריו שהמשנה מחלקת ששתי שורות ההרחקה היא ח' אמות ואילו שלש שורות ההרחקה היא ט"ז אמה, משום שבשתי שורות בעינן

שיחשב כרם, דווקא שיהיה עוד גפן אחת יוצא זנב, והרי אין את אותה גפן. אבל בשלוש שורות שהוא כרם בלא ספק, צריך להרחיק בין השורות ט"ז אמות כדין קרחת הכרם. והיינו ששתי שורות שאינם כרם די להרחיק ביניהם ח' אמות, אבל שלש שורות שהם כרם, ההרחקה היא ט"ז אמה.

**המלאכת** שלמה מביא שהקשו ה"ר סולימאן והר"ר יוסף על פירוש הרע"ב, דמכיון שיש רק ארבעה גפנים אינו כרם כלל, ומה שייך לדון אם מצטרפים הגפנים לחייב מחמתם הרחקות ככרם, הרי אף אם יצטרפו עדיין שם גפן יחידית עליהם כמבואר במשנה ה', דכו"ע מודים דכרם הוא רק אם יש בו חמשה גפנים, וכיון שדין גפן יחידית עליהם די להרחיק רק ו' טפחים.

**וביאר** התיו"ט (ע"פ המבואר בתוס' אנשי שם) דמה ששנינו במשנה ה' שלכו"ע כרם הוא רק אם יש חמשה גפנים, הוא כדי לחייב הרחקה ד' אמות חוצה לה, אבל במשנתנו הצירוף של שתי שורות של שני הגפנים הוא רק כדי להיחשב תוכה כרם ולחייב הרחקה ביניהם, אבל אינה מחייבת הרחקה ד' אמות חוצה לה. וזה שאמרו בירושלמי "אמר רבי אליעזר החמירו תוכה יותר מחוצה לה". וכן מבאר המשנה ראשונה את דברי הירושלמי.

**אולם** כתב החזו"א (סי' י'ג) דאין נראים כלל דברי התיו"ט (וכן עי' במראה הפנים). ועוד כיון שר"א בן יעקב מיירי בשורה של חמשה גפנים [כמבואר בר"ש מהירושלמי], וע"ז פליגי רבנן שאף בשורה של חמשה גפנים אינו צריך הרחקה אלא רק ח' אמות, מדוע נפרש שמירי בשורה של שני גפנים ולא נפרש בשורה של שלשה או חמשה גפנים שהרי בכולם הדין שווה. ועיי"ש שהוסיף להוכיח שגם בשורה של חמשה גפנים אין חיוב הרחקה יותר מח' אמות. אלא ביאר כוונת הרע"ב באופן אחר, עיי"ש.

**ועי'** במשנה ראשונה דביאר את הטעם שהוכרחו לפרש דמיירי בשורה של שני שני גפנים, ולא מיירי בשורה של ג' ג' גפנים, ופירש לדרכו את משנתנו. ולפירושו ליכא ראייה מסיפא דאף בשורה של חמשה גפנים סגי לרבנן הרחקה של שמונה אמות.

**מוסיף** החזו"א, שאף דלשון הר"מ בפירושו משמע כפשטות לשון הרע"ב שמירי בשתי שורות של שתי גפנים (כמובא לעיל), אולם ע"כ צריך לומר שאין זו כוונת הר"מ, אלא כוונתו לבאר את טעם החילוק שקבעו חכמים שצורת הכרם ג' שורות, שעיקר צורות הכרם היא בג' שורות ובשורות של ג' ג' גפנים יש צורת כרם בין בשתי ובין בערב, משא"כ בשנים כנגד שנים ואחת יוצא זנב אין לה צורת כרם בכל האופנים.

דעת  
הרמב"ם  
בהלכה  
בדין הנ"ל

**בדעת** הרמב"ם להלכה, ביאר התיו"ט

דמיירי שבכל שורה יש שלש

גפנים, ולא כפי שמשמע בפירושו. משיג התוס' אנשי שם שאין ראיה מדבריו בהלכה שחזר בו מפירושו, משום דבהלכה פסק כר' מאיר ור' שמעון במשנה הבאה, ולדעתם אין הבדל בגודל הכרם ולעולם אינו צריך להרחיק אלא רק ח' אמות ולכן כתב הרמב"ם שלש גפנים בשורה. אבל לדעת התנא שבמשנתנו שמחלק בין כרם של שתי שורות לכרם של שלש שורות, לדעתו אכן יש לחלק בין שורות של שתי גפנים לשלש גפנים, כדכתב בפירושו. וכן מפרש המשנה ראשונה את הטעם שכתב הרמב"ם בהלכה שמדובר בשורות של שלשה גפנים. אך כתב החזו"א (שם) דמדברי הרמב"ם (שם ה"ז) נראה שגם שתיים כנגד שתיים כל שאינו כרם סגי להרחיק מכל שורה ששה טפחים.

**להלכה** כתב חזו"א דבעינן שורה

של ג', מפני שפסקו כר"מ

ור"ש במשנה ט'; וכ"כ המשנה ראשונה.

**ר"ש** ד"ה לא יביא. וכיון דאין מצטרפין

מרחיק אמה וכו'. בפ"ו משנה א'

מובא דנחלקו רבנן ורבי עקיבא כמה צריך להרחיק מגפן יחידית, וסתם הר"ש במשנתנו כת"ק שההרחקה מגפן יחידית היא ששה טפחים. ועי' בפ"ז מ"א אות ב.

דיוק  
בשיעור  
ההרחקה  
בגפן  
יחידית

**ר"ש** ד"ה בין שורה לחברתה ט"ז אמה.

היינו בין שני החיצונות, אי נמי

יש לפרש בין חיצונה לאמצעית, דכיון דאיכא ג' שורות גלי אדעתיה שבא לנטוע [לו] כרם בענין זה ומצטרפין בפחות מט"ז. היינו, שהפירוש הראשון מבאר שדין זה הוא כהמשך לדין הנשנה ברישא, דכמו דאמרין ברישא שבין שורה לשורה הרחקה היא ח' אמות, כך כשיש ג' שורות ההרחקה בין שורה לחברתה היא שמונה אמות, לכן בסך הכל בין השורות החיצוניות צריך שיהיה ט"ז אמה. ואין תוספת חידוש בדין זה, ומכל מקום המשנה מביאה דין זה מחמת שר"א בן יעקב פליג על דין זה. [אולם בפאת השדה מחדש, שת"ק מחדש בדין ג' שורות שצריך להרחיק ט"ז אמה בין שתי השורות גם אם אין השורה האמצעית נטוע בדיוק באמצע, ונמצא שאין ההבדל בין כל שורה ח' אמות].

**ולפי** הפירוש השני יש שני חידושים

בדברי ת"ק: א. שיש חילוק בין

זריעת כרם של שתי שורות לכרם של שלש שורות וכדברי ת"ק במשנה ט', דכשנטוע כרם גדול גם בתחילת מטעתו שיעור הצירוף הוא עד ט"ז אמות, ודלא כר"מ ור"ש (שם) שגם בכרם גדול בתחילת מטעתו שיעור הצירוף הוא עד ח' אמות. ב. לחלוק על רבי אליעזר בן יעקב, הסובר שאם חרבה השורה האמצעית סגי להרחיק ו' טפחים.

ביאור ב'  
הפירושים  
היכן היא  
ההרחקה  
של ט"ז  
אמה

## מדייק

הפאת השדה (פ"ד אות ח) שנראה בדברי הר"ש, שיש חילוק בין הפירוש הראשון לשני מה סובר ת"ק דמשנתנו. היינו מדנקט הר"ש דלא מצינו "ד" וה' שורות", ול"ל להוסיף ה' שורות אי סגי בד', אלא אתי הר"ש לאוקמי לשני הפירושים שפירש בדברי ת"ק, אי אתי כת"ק דמשנה ט' או דאתי שפיר נמי כר"מ ור"ש. אולם מדברי הרא"ש משמע דלא כדיוקו, דהרא"ש מבאר לדברי ת"ק רק כפירוש שהרחקה היא משורה אחת לחברתה, ואפ"ה כתב ד' וחמש שורות.

## בא"ד. דג' שורות הוו ככרם גדול.

מדדיק המהרי"ק (פ"ז הי"ג) דמלשון הרמב"ם (שם ה"ז) נראה שרק כשהכרם הוא של שתיים כנגד שתיים ואחד יוצא זנב חשוב כרם קטן, הא שתי שורות של ג' חשוב כרם גדול, והניח בצ"ע מדברי הירושלמי דמבואר שרק אם איכא ג' שורות חשיב כרם גדול, ולא סגי בשתי שורות של ג' גפנים.

## בא"ד. דג' שורות הוו ככרם גדול

דקרחת שלה ט"ז אמה. כתב המשנה ראשונה שלפי פירושו במשנתנו שהשורות הם של שני גפנים והנידון הוא לגבי הרחקה בין שורות הכרם, יוצא איפוא שרק לענין הרחקה בין השורות יש להם דין של כרם גדול, שצריך הרחקה בין השורות ט"ז אמה. אבל אם השורות רחוקות יותר מט"ז אמה, אינו צריך להרחיק ד' אמות מכל שורה כדאמרין

בשיעור כרם גדול

כשמוחקים השורות יותר מט"ז אמה מרחיק מכל שורה ר"ט

בקרחת הכרם, אלא סגי להרחיק מכל שורה ו' טפחים כגפן יחידית.

## בא"ד. אבל בן ד' וה' כי חרבה אמצעית

אכתי נשאר כרם ובעי מקום המקורח ט"ז אמה. מהמבואר שבכרם של ד' שורות שחרבה השורה האמצעית, יש דין על המקום החרב כדין קרחת הכרם, ואין צורך שבשני צדדי הקרחת ישאר שיעור כרם כדי לדון דין קרחת הכרם על מקום החרב (עי' שערי אמונה).

## אך המשנה ראשונה, כתב דלדין קרחת

הכרם לא בעינן כלל שישאר כרם בשום צד, דדין קרחת הכרם הוא כדי לדון את הכרם כאילו הוא עדיין קיים קודם חורבנו. ועל כן הדין תלוי רק מה היה בכרם קודם שנקרח, ואם קודם היה שם כרם על הכל, אפילו נשאר שורה אחת מצד זה ושורה אחת מהצד השני צריך שיהיה הרחקה כדין קרחת הכרם.

## אולם החזו"א (סי' י ס"ק א'-ג' וט"ו)

ביאר, דודאי בעי שיהיה כרם גם אחרי שנחרב, אלא דלדעת הראב"ד פוסקים כת"ק דמשנה ט', שגם בתחילתו בכרם גדול שיעור הצירוף הוא ט"ז אמות. ולכן סגי שבצד אחד יישאר כרם ובצד אחד רק שורה אחת, ומצטרפת השורה היחידית לשתי השורות לכרם אחד. אבל לדעת הרמב"ם דפסק דלכרם שיעור הצירוף הוא בח' אמות כדעת ר"י ור"מ, צריך שהיה שתי שורות בכל צד וע"י כך יש כרם בשני הצדדים, ורק במקרה כזה

א"ח שיעור צריך שישאר כדי שיהיה דין קרחת הכרם

אפשר לדון ביניהם חיוב הרחקה כדין קרחת הכרם [ועי' בביאור הגר"א המובא להלן].

**בד"ה ירושלמי. פירוש שמונה ומושהו מותר, (כלומר) לזרוע אותו**

ביאור דעת רבי אליעזר בן יעקב

משהו וכדמסיק רבי יוחנן דמיקל רבי אליעזר במטעתו וכו'. היה מותר בשמונה אמות, כלומר שמונה אמות דקאמר ר' אליעזר בן יעקב היינו דזרוע ח' אמות מט"ז (אמה). מבואר בר"ש, דלכו"ע ראב"י סובר בבית שמאי ששורה אחת כרם, אלא דלתירוץ הראשון מיקל ראב"י במטעתו, ולכן סגי בהרחקה של ח' אמות, כדי שיהיה מותר לזרוע את המותר. והתירוץ השני סבר דלא מיקל ראב"י אלא במטעתו, ולכן גם במטעתו אי אין הרחקה של ט"ז אמה א"א להביא כלל זרע לשם.

**הגר"א** בביאורו לירושלמי מפרש,

ששני התירוצים פליגי אי סבר ראב"י כב"ש דשורה אחת כרם, או דסבר כב"ה דשני שורות הוי כרם, אלא דמחמיר כב"ש דמחמירים בחורבנו יותר ממטעו, כמבואר בר"ש במשנה א'. והחומרה היא,

שאף על פי שאין כרם בשום צד מצדדי הקרחת, מ"מ כיון שהיה שם כרם לשורות הללו מצטרפות השורות להיות כרם לחייב שיעור ההרחקה בין שורות כרם, דהוא יותר מח' אמות. מבאר החזו"א (סי' י"ט) דלביאור הגר"א מיידי ראב"י גם שבכל שורה יש רק ג' גפנים וע"י הצירוף של שתי שורות של ג' גפנים יש כרם. אולם מתקשה החזו"א דלפ"ז איכא רק כרם קטן, ואמרינן בירושלמי בהלכה א' שאין דין קרחת הכרם לכרם קטן. וכתב דצ"ל דראב"י מחמיר גם בחורבנו של כרם קטן.

**בא"ד. ושמא מודה בהא דתנן לקמן וכו' אלא דבשורה מיקל להתיר**

לכ"ש כמה ההרחקה בין שורות של גפנים בני ה' גפנים

בשמונה ומושהו אע"ג דבית שמאי גופייהו בעו ט"ז אמה כדפרשינן בריש פרקין. הקשה החזו"א (שם) מנ"ל לר"ש דהכי ס"ל ב"ש, הא שפיר י"ל דהא דאמרינן דמודו ב"ש במטעתן דההרחקה היא ט"ז אמה, הוא רק כשיש שתי שורות. (ויל"ע אי מצינו בדברי ב"ש חילוק בין שורה אחת לשתי שורות, או רק כיון דפירש הר"ש כן אליבא דראב"י, הקשה דדילמא גם ב"ש הכי ס"ל).

## משנה ט

אומרים אף הנוטע את כרמו על שמונה אמות על שמונה אמות מותר. הקשו הרשב"א והרא"ם (בשטמ"ק ב"ב פג,א),

**משנה. הנוטע את כרמו שש עשרה אמה על שש עשרה אמה**

הטעם שאין צריך להרחיק כשיעור יניקת הגפן [דכנה"כ תלוים בעירוביאי]

מותר להביא זרע לשם וכו', ר"מ ור"ש



הא מבואר בב"ב (כו,ב) דיניקתו של אילן הוא ט"ז אמה על ט"ז אמה, ואם כן היה אסור להביא זרע לשם גם בשיעור ט"ז על ט"ז. וביותר קשה לר"מ ולר"ש שאמרו שסגי בח' אמות, הרי יניקתו ט"ז אמה על ט"ז אמה.

**ותירצו** דאה"נ יניקת האילן היא ט"ז אמה על ט"ז אמה, אולם איסור כלאים אינו תלוי ביניקה, אלא האיסור תלוי אם יש ערבוב. וכל שהרחיק את הנטיעות יותר ממה שדרך הנוטעין להרחיק ליכא תערובת, ולא שייך לאסור משום כלאים. [לשון הרשב"א: דכלאים תלויים ביניקה ועירבוביא. ואילו הרא"ם כתב רק מראית העין]. וע"ע בחזו"א סי' י"ד. המאירי (שם) תירץ, דרק אילן יונק ט"ז אמה, אבל גפן יונקת עד ח' אמות בלבד. ולפי זה אכן גם לענין שיעור הקרקע לענין מקח, יש הבדל בין הקונה אילן לקונה גפן. [עי' בהקדמה לפ"ב מ"ו].

**משנה.** אמר ר' יהודה מעשה בצלמון וכו'. מבואר שרבי יהודה סבר ששיעור ההרחקה היא ט"ז אמה. מקשה החזו"א (שם אות ב) מדוע לעיל במשנה ג' אמר ר"י שמחול הכרם שהוא בין שני כרמים, סגי לדעת ב"ה להרחיק בו י"ב אמה, ולא אמר שהצריך להרחיק ט"ז אמה כדאמר הכא לענין צירוף השורות. ואף דהתם מוקי הירושלמי שאין הגפנים מכוונים, מ"מ לענין

שיעור ההרחקה אליבא דרבי יהודה

צירוף מצטרפים גם שאין מכוונים כמבואר בפ"ה מ"א.

**אלא** הוכיח החזו"א (כמובא במ"א) שבצירוף השורות הוא רק כדי שהשורה תחשב ככרם, וצריך להרחיק ממנה ד' אמות, אבל לאחר ד' אמות אפילו בין השורות מותר לזרוע. ולעיל במ"ג דאמר ר' יהודה דלדעת ב"ה במחול הכרם צריך להרחיק י"ב אמה, אינו רק לחייב להרחיק ד' אמות מכל שורה, אלא לאסור לזרוע בכל שיעור הי"ב אמה, כל עוד אין בין השורות י"ב אמה. [ולסוברים שגם מקדש בתוך ט"ז אמה, צ"ל לביאור דעת ר"י, דשאני התם ששיעור הצירוף הוא רק כשהכל ניכר כרם אחד, אבל שניכרים כשתי כרמים אין צריך שיעור ח' אמות באמצע חוץ מח' אמות מהצדדים שהם של שני הד' אמות לעבודת הכרם, כמבואר במ"ג].

**ר"ש ד"ה [על] שש עשרה אמה.** כמאן ס"י ת"ק אפילו בכרם גדול כדפרשית.

יל"ע בדברי הר"ש בביאורו בדעת ת"ק, דמצינו שני ביאורים במחלוקת ת"ק ור"מ ור"ש. הרא"ש ביאר דתנא קמא סבר שגם כרם של שתי שורות מצרפים שתי השורות עד ט"ז אמה, ותנא קמא דלעיל המחלק בין צירוף כרם גדול לצירוף כרם קטן סבר כר"מ ור"ש שאין מצטרף מח' אמות והוא רק בכרם קטן, וגבי כרם גדול ס"ל כת"ק דהכא [והוא כעין פשרה בין דעת ת"ק לדעת ר"מ ור"ש]. המלאכת שלמה מביא דכתב

הרש"ס, דהרא"ש אמר דבריו כי נים ושכיב. ותנא דמתני' דייק לכתוב הנוטע את כרמו, דמשמע דיש לו צורת כרם בכל האופנים, היינו דאמר דבריו רק בכרם גדול ובכה"ג מרחיק ט"ז אמה, אבל בב' שורות שהוא כרם קטן ס"ל כתנא דמשנה ח' שרק עד מרחק של ח' אמות מצטרפות, וע"ז פליגי ר"מ ור"ש שאין חילוק בצירוף השורות בין כרם גדול לכרם קטן ולעולם השיעור הוא ח' אמות. וכן מבואר בשנו"א בפירוש הקצר.

**ונראה** לדייק שהר"ש נמי ס"ל שת"ק מיירי דווקא בכרם גדול, מדכתב הר"ש: "י"ו אמה שכל שורה של גפנים רחוקה מחברתה י"ו אמה וכו'", מדכתב שכל שורה רחוקה משמע שמייירי בכרם גדול, דאי דברי ת"ק הכא הוא דעה חדשה שעדיין לא הובא כביאור הרא"ש, שאפילו שני שורות מצטרפות עד ט"ז אמה, היה הר"ש צריך לכתוב "אפילו שהשורה רחוקה מחברתה", שזה עיקר החידוש לת"ק.

**ר"ש** ד"ה הופך שיעור. והמקום פנוי מצד זה ומצד זה וזורע, אלא שמניח ו' טפחים כדפרשינן. וכ"כ ריבמ"ץ והרא"ש. אולם התוס' בב"ב (פב, ב ד"ה וזורע) כתבו שצריך להרחיק כדי עבודת הכרם מכל שורה. ופירש המהרש"א דהיינו ד' אמות משום דחשוב כרם מדרבנן, וכלשון הרש"ש

השיעור שמוחרג לזרוע בין הגפנים שהופך את שער הכרם

(שם) דהוא חומרא לענין כלאים. עוד כתב הרש"ש, דכן נראה דסבר הרשב"ם. והקשה הר"ש מדסוי, דאי בעי הרחקה ד' אמות, א"כ הוי כהרחקה של קרחת הכרם שהתירו ב"ה כשמרוחקין השורות ט"ז אמה ומרחיק מהשורה ד' אמות, ומה הוכיחה הגמ' (ב"ב) שבט"ז אמה חשוב כמרוחקין. ועי' במהרש"א דיש שגרסו בתוס' דסגי להרחיק רק כעבודת גפן יחידית, וכן כתב המשנה ראשונה בשיטת התוס'.

**ודייקן** המשנה ראשונה והתורת זרעים (פ"ב מ"ח) מפ' הר"מ, דע"י הפיכת השיעור אינו צריך להרחיק אפילו ו' טפחים, אלא יכול לזרוע את כל הט"ז אמה. וז"ל הר"מ: "ומה שהיה הופך שתי השורות לצד אחד כדי שיזרע שש עשרה אמה כולם וכו', ונמצא שנתגלה ביניהן י"ו אמה מקום חלק וסרו ענפי האילנות מעל ב' הצדדין, ואותו מקום יזרע כולו".

**וכן** מדויק מרבינו גרשום (ב"ב שם) וז"ל: "והיה זורע את הניר, כלומר אותן ט"ז אמה שמצד השני לגפנים וכו', וזורע את הבור אותן ט"ז אמה שהיה השער הפוך על גביהן אשתקד". וכן כתב הריטב"א בעירובין (ג, ב) וז"ל: "הא קיי"ל בנוטע כרמו שש עשרה אמה על ט"ז, דלכו"ע בהפוך השער משום מראית העין, מותר לזרוע כל מה שבתוכו בלא הרחקה כלל". [ובדברי הריטב"א אינו הכרת, דשמא כוונתו

לחלק בין הרחקה זו, להרחקה של קרחת ומחול הכרם דמיירי התם. מ"מ מלשון "כל מה שבתוכו", עדיין משמע כדאמרינן].

**והטעם** דהפיכת השערות מהני שלא ירחיקו אפילו ו' טפחים, ביאר התורת זרעים (שם) דההרחקה בגפן יחידית היא רק משום עירבוביא, לכן כשהופך את השערות אין שום עירבוביא, ואינו צריך להרחיק כלל. אבל בכרם שלם שתלוי נמי בשם כרם, אין הפיכת השער מתירה לזרוע.

חלוק חיוב ההרחקה בגפן יחידית ככרם

**בא"ד.** ולשנה שניה [עושה] להפך ולא בשביל איסור אלא שדרכן היה בכך וכו'. ריבמ"ץ ותוס' הרא"ש (הובא בשטמ"ק בב"ב שם) והמאירי והתוס' רי"ד (שם) כתבו שהפך את השער כדי שלא יסככו ענפי הגפן על הזרעים, כיון שאסור מדרבנן שיסככו הגפנים על הזרעים. ובפי' הרא"ש למתני' כתב שני הטעמים.

הטעם שהוצרכו להפוך את שער הכרם

**אולם** מצינו בדברי הראשונים שביארו שהפיכת השער היא משום הרחקה דכלאים: הרשב"ם (שם) ביאר דאם לא יהפוך את השער, ימעט השער משיעור ט"ז אמה. והקשה התוס' רי"ד הא אמרינן (שם פגא) דמודדין מהעיקר ולא מהענפים. וכתב הרש"ש (פדב, ברשב"ם ד"ה זורע) דדברי רשב"ם אינו אלא חומרא מדרבנן. והריטב"א

בעירובין (ג,ב) כתב שהופך את השער משום מראית העין.

**וכתב** הרש"ש (פגא), דנראה דר"מ ור"ש סוברים שאין צריך להרחיק מהשער, דאי בעי להרחיק איך מהני הרחקה ח' אמות, הא כיון דבעי להרחיק ד' אמות מהענפים אין מקום לזרוע. וכתב דכן נראה שת"ק פליג ולא בעי הפיכת השער, וכן הביא המלאכת שלמה מה"ר ר' יוסף.

**בד"ה** של שמונה מותר. הוה ליה כגפן יחידית ומניח סמוך לשורה

כמה צריך להרחיק מחוץ לשורות

ששה טפחים וזורע את המותר. בפשטות נראה דיכול לזרוע מכל צדדי השורה בהרחקת ו' טפחים כמו בכל גפן יחידית. וכ"כ הראב"ד בהשגתו (פ"ז ה"ד) על דברי הרמב"ם, שכתב שמהני ההרחקה רק לזרוע בריחוק ו' טפחים בין השורות, אבל מחוץ לשורות הוי ככרם וצריך להרחיק ד' אמות. והשיג הראב"ד מנין מקורו לחלק בין שבין שורות הכרם לחוצה לו.

**וכתבו** המהרי"ק והכס"מ דלא מצאו מקור לדברי הרמב"ם, מ"מ סברת הרמב"ם היא שהעומד בין השורות רואה את המרחק, ולכן סגי שירחיק ו' טפחים. אבל לעומד מבחוץ אין ניכר הריחוק בין השורות, אלא נראה ככרם אחד ולכן צריך להרחיק ד' אמות. אולם מדייק התורת זרעים, דמדכתב הרמב"ם: "צריך להרחיק

הגמ' דב"ה החמירו חוצה לה, ועיי"ש עוד תוספת הסבר בדבריהם].

**במקור** דברי הרמב"ם, עי' בתיו"ט שהביא מקור מהירושלמי.

אולם התוס' אנשי שם הביא דהרבה מפרשים הקשו על ביאור התיו"ט לדברי הירושלמי, אלא הביא מקור לדברי הרמב"ם מהירושלמי במקום אחר. וע"ע בביאור הגר"א (יור"ד סי' רצו) למקור דברי הרמב"ם.

**בד"ה ובירושלמי. פסיק רב הלכה כר' מאיר ור' שמעון.** וכן פסק הרמב"ם בפרושו ובהל' בפ"ז ה"ג. והשיג

להלכה מהו שיעור ההרחקה בין שתי שורות

הראב"ד דהו"ל לומר ט"ז על ט"ז אמה [כת"ק]. וביאר הגר"א דהראב"ד פסק כת"ק אף שהירושלמי פסק כר"מ ור"ש, משום שהסוגיא בבבלי בב"ב (שם) נראה שפסקו כת"ק, מדאמרינן התם מסתברא כדברי ת"ק ולא כר"מ ור"ש, משום דמעשה עדיף [ביאר רשב"ם מעשה דצלמון]. והגר"א בשנות אליהו (פ"ו מ"א) האריך לבאר שהגירסא בירושלמי אינה כפי שהיא לפנינו דמבואר שהלכה כר"מ ור"ש, אלא הגירסא בירושלמי שונה, ולפ"ז גם בירושלמי לא מבואר שהלכה כר"מ ור"ש.

**החזו"א** (סי' יד) מבאר דהרמב"ם פסק כהירושלמי, משום דאין הכרח מהבבלי דהלכה כת"ק, אלא מהבבלי רק מוכרח דגם אי יליף מכר מכלאים השיעור תלוי בהרחקה של ט"ז

ד' אמות כשאר כרמין, משמע שאין ההרחקה משום מראית העין בלבד כדכתבו המהרי"ק והכס"מ, אלא ההרחקה היא כהרחקה מכרם גמור.

**על** כן מחדש התורת זרעים, דינן שני דיני כרם: א. דין כרם על שטח קרקע הכרם. ב. דין כרם על עצם הגפנים וגם שאין להם שטח בקרקע הכרם. על כן הכא שאינם בתוך ח' אמות בין השורות, אין על כל שורה שם כרם, כיון שאין שורה אחת כרם וגם לקרקע אין שם כרם כיון שאינם רצופין, רק ביחס לחוצה להם שייך לומר שנראה את שתי השורות מצטרפות לאסור ד' אמות, מחמת צירוף השורות הנותנות לגפנים שם כרם. [עי' שם שמתקשה התורת זרעים על ביאורו].

**הישועות** מלכו ביאר דסברת הרמב"ם היא, כיון שרוב הכרמים אינם זרועים במרחק של ח' אמות, לכן אם זורע בין השורות הרחוקות ח' אמות, גילה בדעתו שאינו מחשיבו כרם, וכל שורה עומדת בפני עצמה. אבל כשאינו זורע בתוכה עדיין, לא גילה בדעתו שאינו כרם, לכן בחוצה לו מרחיק ד' אמות אולם רק בתנאי שלא זרע בתוכו. אבל אם זרע בתוכו מודה הרמב"ם שגם חוצה לו אינו חייב להרחיק ד' אמות. [בספר זרע קיימא קונטרס ו' פ"ז דייק כהישועות מלכו מדברי הרש"ס בפירקין ה"ח, על דברי

אמה, לפי שהדין נותן כת"ק כי מעשה עדיף. ואף שמדברי אביי (שם) משמע דמדמה לגמרי כלאים למכר, אולם לדברי רבא דפסקינן כוותיה אינו הכרח לדמות. וכיון דהירושלמי פסק להדיא כר"מ ור"ש, פסיק הרמב"ם כוותיהו.

**וע"ע** בדברי התוי"ט בפ"ה סוף משנה ה' לישוב דברי הירושלמי שם, דנראה דאין הלכה כר"מ ור"ש.

**בא"ד.** וקאמר נמי משום רב מותר הזרע דיעבד אבל לכתחילה

מדויק שכת"ק  
מקדש עד  
ט"ז אמה

אסור לזרוע. ומיהו מסקנא דירושלמי דאפי' לכתחילה מותר. מדאיכא צד שלר"מ ולר"ש אין היתר לזרוע רק שאם זרע הזרע מותר, משמע שלרבנן נמי מקדש, דאל"כ במה פליגי ת"ק ור"מ, וכן דייק בספר זרעא קיימא. והוא דלא כדברי החזו"א (סי' י'א) שהובאו לעיל שגם לת"ק אינו מקדש כל הט"ז אמה אלא רק בד' אמות הסמוכות לגפנים. ובאמת שגם החזו"א דייק כן מהירושלמי, עי' בסי' יב, ה"ה שם הדא מסייע.



## פרק ה

### משנה א

בכרם שחרב. אך עדיין מתקשה מדוע הרע"ב מעמיד שזה הנפק"מ מחמת שחשוב כרם, ולא פירש שהנפק"מ שאם הוא כרם צריך להרחיק ממנו ד' אמות ככרם.

ראיה כיצד צורת כרם

**משנה.** אם יש בו לכוון שתיים כנגד שלש. לעיל פ"ד מ"ו הובא שנחלקו הר"ש והרמב"ם כיצד היא צורת שתיים כנגד שתיים ואחד יוצא זנב, ומלשון המשנה כאן נראה כפירוש הר"ש שיוצא זנב הוא שלש כנגד שתיים, ולא כפי שמפרש הרמב"ם שהזנב, הוא גפן היוצא בין שני השורות.

**אלא** שקשה שהרמב"ם בהלכה (פ"ז ה"ט) נקט כלשון משנתנו, ונמצא שסותר משנתו. מיישב הרידב"ז (שם) דצריך לומר שכונתו שתיים כנגד שלש שהוא בצורת יוצא זנב שפירש לעיל, ולא מהני שורה של שתיים וכנגדה שורה של שלש. אולם המהרי"ק והיד דוד נקטו שמכאן למדים שהרמב"ם מודה לשאר הראשונים וגם שורה של שתיים וכנגדה שורה של שלש מהני. אך עיין ציון ההלכה שם ס"ק קיז.

**משנה.** כרם שהוא נטוע ערבוביא וכו' רבי מאיר אומר הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם. המשנה ראשונה מדייק מכך שהמשנה ברישא נקטה כרם שחרב וכאן נקטה כרם שהוא נטוע בערבוביא, משמע שכאן לא מיירי בכרם שחרב, אלא בכרם שמתחילתו נטוע בצורת ערבוביא. אך מקשה אם כן איך פירש הרע"ב שצריך להרחיק ממנו ט"ז אמה, הרי כאן הם דברי רבי מאיר, ולעיל (פ"ד מ"ט) אמר רבי מאיר שאפילו מכרם גדול אין צריך להרחיק אלא רק ח' אמות.

**גם** החזו"א (סי' י, ח ד"ה ולפ"ז בנטיעות) מדייק שרק הדין הנשנה ברישא מיירי בחרב, אולם הדין הנשנה כאן מיירי בנטוע מתחילה בצורה זו, ולכן מפרש שכאן המרחק בין הגפנים צריכים להיות כמו שאר המרחקים שמצינו לעיל, ורק בחרב ומתלקט י' לבית סאה מחמירים אף כשהמרחק ביניהם יותר מט"ז אמה. וע"ע בציון ההלכה פ"ז ס"ק קט.

**אולם** יעוי' בתוס' אנשי שם דביאר דלדעת הרע"ב גם הכא מיירי

כיצד צריכים הגפנים להיות נטועים

**ר"ש ד"ה נטועות כהלכתן. שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב.** מבארים מראה הפנים והיכין (אות ג), דהר"ש סובר כדהביא מירושלמי שכל הגפנים בכרם זרועים בצורת כרם. אולם המשנה ראשונה כתב שודאי שאין כוונת הירושלמי שצריך שיהיו כל הגפנים בכרם זרועים שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב כדי לאסור את כל הבית סאה, אלא סגי שבמקום אחד היה שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב, ושאר הגפנים אפילו מפוזרין. ומש"כ הירושלמי אתי רק לאשמועינן חשבונא, כיצד כל הבית סאה כתבנית כרם, וכן מוכח מירושלמי. והוסיף שכן מדויק מדכתב הרמב"ם (פ"ז ה"ח) "או שיש בו לכוון ג' כנגד ג'" ובכה"ג לא שייך שיעור של כרם בשאר הגפנים, הרי שלא בעי שכל הגפנים יהיו זרועים בצורת כרם.

**ביאר** מראה הפנים דהרמב"ם לא פסק דבעי שכל הגפנים יהיו זרועים בצורת כרם, וסגי שיש צורת כרם אחת. משום דמה שלדעת הר"ש צריך שכל הגפנים יהיו בצורת כרם יליף לה מדברי רב זירא וכדביאר, אולם כיון שלמסקנא לא קיי"ל כרב זירא, לא פסק הרמב"ם שצריך שכל העשרה גפנים יהיו זרועים בצורת הכרם. ותמה מ"ט פירשו הר"ש והרע"ב לפי הוה אמינא של הירושלמי.

**המהרי"ק (שם) מבאר ששיטת הרמב"ם דבכה"ג שאיכא** שלש גפנים כנגד שלש אינו צריך כלל לנטוע י' גפנים לבית סאה, אלא סגי בהכי, משום דבכה"ג הוא כרם גדול. אבל שנטועים רק שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב הוא כרם קטן, וצריך שיהיו כן כל הגפנים זרועים בצורת כרם וכדמשמע בירושלמי. לפי זה אין לדייק מדברי הרמב"ם שלא בעינן שכל העשרה גפנים יהיו נטועים בצורת כרם, מדכתב שלש כנגד שלש, משום שרק במקרה זה אינו צריך אך במקרה שאינן שלש כנגד שלש שמא צריך שכולם יהיו נטעים בצורת כרם. ועי' הציון ההלכה (פ"ז ס"ק קז) כתב שדברי המהרי"ק צ"ע.

**בא"ד. ושלא יהיו רחוקות ט"ז אמה.** וכ"כ הרא"ש. מעיר המשנה ראשונה דלכאורה דין זה תלוי במחלוקת ששינינו במשנה לעיל פרק ד' משנה ט' ודברי הר"ש אתי שפיר כדעת ת"ק במשנה שם, אולם לדעת ר"מ ור"ש (שם) דסברי דסגי בהרחקה של ח' אמות, הוא הדין כאן שתלוי בשיעור ח' אמות. אולם כתב דדילמא מודים ר"מ ור"ש כאן שהצירוף תלוי בשיעור ט"ז אמה, משום דאנו דנים אותם שאינם כנטועים כן מתחילתם, אלא כחברו באמצען, כדאמרין בירושלמי שחברו מכל צד.

**בא"ד. ולא פחות מד' אמות.** הקשה התיו"ט, הא רק רבי שמעון לקמן משנה ב' הצריך שיעור הרחקה

מ"ט הבא בעי הרחקה ט"ז אמה

לרבנן מהו השיעור שיהיו רצופין הגפנים

זו בין הגפנים, אולם רבנן (שם) פליגי וסברי שגם כשהגפנים אינם מרוחקים זה מזה ד"א הוי כרם, ורואין את האמצעים כאילו אינן. ובפשטות הלכה כרבנן, ואם כן לא הו"ל לפרש משנתינו אליבא דרבי שמעון. וכתב התוי"ט דהר"ש מבאר את משנתינו כרבי שמעון משום דסובר דהלכה כרבי שמעון, מאחר דבגמ' בב"ב מוכח כוותיה [וע"ע במ"ב ד"ה פ' הר"מ]. המלאכת שלמה מיישב דהכא מודים רבנן דבעי שיהיו מרוחקים ד' אמות, משום דמחמירינן בחורבנו יותר ממטעתו כמבואר בפ"ד מ"א בדברי ב"ש. אלא דק"ק שסברא זו ב"ש סברי ואילו ב"ה שם נראה דלא סברי שיש להחמיר בחורבנו.

**ועל עיקר קושית התוי"ט** תמהו התוס' חדשים והחי' מהרי"ח והתוס' אנשי שם והרש"ש, איך ס"ד לומר דבמתני' שייך לומר לרבנן אם הם רצופין יותר מד' אמות רואין את האמצעים כאילו אינם, הרי אם היו רואים חלק מהגפנים כאילו הם אינם חסר ממניין העשרה גפנים לבית סאה.

**ואכן היכין (אות ג) והחזו"א** (שם) ס"ק ח ד"ה והר"מ בפ"ז) מדייקים מכך שהרמב"ם כתב שהגפנים צריכים להיות זרועים שתיים כנגד שתיים ואחד יוצא זנב, ולא כתב מהו המרחק שצריכים הגפנים להיות זרועים, משום שלדעתו אין נפק"מ במרחק בין הגפנים, וכל המתלקט י' גפנים לבית סאה הכל

אסור [בתנאי שאין הקרחת מפולשת מצד לצד. וכן אין בה ט"ז על ט"ז אמה, ראה להלן]. ברם הרדב"ז כתב, דאף לדעת הרמב"ם סובר שהמרחק בין הגפנים תלוי בשיעור של מד' ועד ט"ז.

**ר"ש ד"ה שתיים כנגד שלש. ותני הכוורת מכוון והנוף אינו מכוון**

ביאור מחלוקת חכמים ורבי מאיר

הרי זה כרם, הנוף מכוון ובכוורת אינו מכוון אינו כרם. מבאר ר' מאיר שמחה (בחי' מלוקטים) דפלוגתת ת"ק ורבי מאיר היא בגוונא שהנוף מכוון ואין הכוורת מכוונת. ופלוגתתם היא לשיטתם בפרה (פ"ב מ"ה) בעיקרן משחיר וראשן מאדים עיקרן מאדים וראשן משחיר, דרבי מאיר דאמר הכל הולך אחר הנראה, גם הכא סובר שהולכים אחר הנוף כשיש לו תבנית הכרם. אבל חכמים אמרו תמן, דהכל הולך אחר העיקר, וכן הכא אמרו שהכל הולך אחר הכוורת.

**ר"ש ד"ה ירושלמי. אלא קרחת הכרם מקרחים אותו מאמצעו, כרם שחורב מקרחין אותה מכל צדדין. ביאור המשנה ראשונה והחזו"א (שם אות ח')**

מ"ט בעי שהקרחת תהיה מכל הצדדים

ד"ה וגרסינן) דהירושלמי אתא לבאר מ"ט בנטועים י' גפנים בבית סאה נאסר כל הבית סאה, ולא נותנים לה רק שיעור כקרחת הכרם. וע"ז ביאר הירושלמי דקרחת הכרם, הקרחת באמצע מפולשת והיא מחלקת את הגפנים לגמרי, משא"כ במשנתינו נקרח מכל צדדיו ואין קרחת מחלקת את הגפנים



לגמרי, לכן גם כשהמרחק ביניהם הוא יותר מט"ז אמה הם מצטרפים.

**לפ"ז** ביאר החזו"א דאין צורך לומר כמש"כ בתחילת דבריו דההבדל בין קרחת הכרם לבין כרם דל, שבקרחת הכרם אסור לזרוע בכל הקרחת, משא"כ בכרם דל יכול לזרוע באמצעו רק לא סגי להרחיק מכל גפן כשיעור ו' טפחים כגפן יחידית, אלא גם בכרם דל צריך להרחיק ממנו ד' אמות ככרם. [וקושייתו היא ע"פ מה שביאר דשיעור המרחק בין הגפנים בכרם דל הוא י"ח אמה ומשהו, שהוא השיעור החלוקה שווה של עשרה לבית סאה (ויתרה מכך מסתפק החזו"א שיתכן

ההבדל בין קרחת הכרם לכרם דל

שלעולם י' גפנים לבית סאה מצטרפים ואפילו במקרה שאין החלוקה ביניהם שווה ונוצר מרחק יותר מי"ח אמה ומשהו), ואילו בקרחת הכרם מבואר שרק עד ט"ז אמה מצטרפים, וקשיא להו מ"ט לא מצטרפים בקרחת כשיעור כרם דל]. וכן להדיא פסק הרמב"ם בפ"ז ה"ח שאסור לזרוע בכל הבית סאה.

**די"ק** הביאור ההלכה (פ"ז ה"ח) דין כרם דל מדאורייתא או מדרבנן מדפסק החזו"א שכרם דל מקדש כשאר כרמים, אלמא שהאיסור בכרם דל הוא מדאורייתא, וכתב דצ"ל שהוא מהלכה למשה מסיני. והביא שהתוס' אנשי שם (פ"ז מ"ג) כתב שכרם שחבר [היינו, כרם דל] הוא מדרבנן.

דין כרם דל מדאורייתא או מדרבנן

## משנה ב

**ר"ש** ד"ה [ר' שמעון אומר] אינו כרם. אלא כגפן יחידית דעבודתה ו' טפחים. מדברי הר"ש הללו וכן מדברי התוספות וחי' הר"ן בבא בתרא לז,ב, וע"ע תוס' רי"ד (שם פג,א) והמאירי (עירובין ג,ב) נראה, שלדעת רבי שמעון על כל פנים צריך להרחיק מהגפנים הללו כגפן יחידית. וכן נראה שהיא דעת הרמב"ם (פ"ז ה"ב). אולם מדברי כמה מהראשונים נראה שאין צורך כלל להרחיק מהגפנים הללו, עי' רש"י בעירובין (ג,ב ד"ה והא איכא), ורבינו גרשום ורשב"ם בב"ב לז,ב.

בחיוב ההרחקה לדעת רבי שמעון

**ר"ש** ד"ה ורואין [את] האמצעיים. ובסוף המוכר פירות מפרש טעמא דרבי שמעון משום דכרם לא נטעי אינשי [אדעתא] למיעקר וכו'. רש"י בעירובין (ג,ב) מבאר דטעמו של רבי שמעון, דכשנוטעים צפופים אין אפשרות למחרישה ללכת ביניהם, הלכך לאו שם כרם עליהם (הובאו דבריו ברע"ב). מקשה התוס' אנשי שם, מדוע פירשו טעם אחר ממה שפירשה הגמ' בב"ב. ואפשר שאין כוונתם לבאר טעם חדש, אלא רק ביארו מדוע כשנוטע באופן זה עתיד הוא לעוקרם. ועי' בפ"ה הר"מ

בביאור רש"י בטעם דברי רבי שמעון

דג"כ ביאר דבצפופין פחות מד' אמות יהיו דוחקות זו את זו ומפסידות, ואח"כ מוסיף כדברי הגמ' בב"ב.

**ר"ש ד"ה ירושלמי.** אמר רב הונא שמותר להדלותן על גבי זרעים וכו'. מקשים המראה הפנים והחזו"א (סי' יא, יג) מדוע מותר להדלות עליהם, הרי ה"ר"ש (בסוף הדיבור) מבאר שצריך להרחיק ממינים אלו ו' טפחים כגפן יחידי, ומאחר שהם נידונים כגפן יחידי צריך להיות שהיה אסור להדלות עליהם כפי שאסור להדלות על גפן יחידי. עוד מקשה המראה פנים דאי שרי להדלותן ואינם חשובים כגפן, מאי מייתי סייעתא לר' יוסי דאמר רק שחשובים כגפן יחידית ולא ככרם.

**וכתב** החזו"א דלפי המדויק מלשון הר"מ בפירושו שלדעת רבי שמעון "הן כשאר עצים", מובן מדוע מותר להדלות עליהן. אלא שעדיין צ"ב מה מייתי ראיה לרבי יוסי הא הכא אינו חשוב כגפן מאחר שעומדים לעוקרם, ואילו באופן שמדבר רבי יוסי שהגפנים אינם מכונים מדוע לא יחשבו כגפן. וצ"ל דהדמיון הוא רק לגבי שישנם גפנים הסמוכים לכרם שאינם בכלל הכרם, שזה עיקר הנידון בדברי רבי יוסי. ולגירסת הגר"א בירושלמי לא קשה כלל, שכן לפי גירסתו שרב הונא לא התיר לדלות אלא התיר לזרוע סמוך להם ולא הצריך להרחיק מהם ד' אמות; וע"ע חזו"א סי' יא, יד.

הטעם  
שמותר  
על  
גבי זרעים

**עוד** מבאר החזו"א (שם יג ד"ה שם ה"ב אמר רב הונא) שכל ההיתר לדלות עליהם אינו לדעת הכל. שבירושלמי נחלקו האם מחלוקת רבי שמעון ורבנן נאמרה רק במקרה שידוע איזה שורות יעקרו, ואפ"ה סבר רבי שמעון שאינו כרם, או שבמקרה שידוע אלו שורות יעקרו מודה רבי שמעון שרואים את האמצעיות כמי שאינם, ומחלוקתם היא במקום שלא ידוע אלו שורות יעקרו [ויעו' בירושלמי מתי נחשב שידוע אלו שורות יעקרו ומתי נחשב שאינו ידוע אלו שורות יעקרו]. וכתב החזו"א שכל מה שהתיר רב הונא לדלות לפי רבנן, הוא רק לסוברים שרבנן אומרים "הרי זה כרם" ביחס למקרה שידוע אלו שורות יעקרו, אבל לסוברים שגם במקרה שלא ידוע אלו שורות יעקרו ס"ל רבנן שהוי כרם, מכל מקום לא שייך להתיר להדלות עליהם, מפני שעל כל גפן יש ספק שמא היא תהיה הכרם. ועיי"ש אות ח (ד"ה עוד יש לעי') נפק"מ נוספת במחלוקת באיזה אופן נחלקו רבי שמעון ורבנן.

**התפארת** ישראל בבתי הכלאים (אות סב) מחדש, דהא

דאמרינן דבעי להרחיק ו' טפחים הוא בין הגפנים, אבל מחוצה להם צריך להרחיק ד' אמות כשאר כרמים, משום מראית העין. אולם מעיר התפארת יעקב, דמלשון הרמב"ם משמע דאף חוצה להם סגי בו' טפחים.

בצפופים  
כמה  
הרחקה  
חוצה  
להם

דעת  
הרמב"ם  
בד"ר רואין  
את אמצעים  
כאילו אינם

**פי'** הר"מ. רואין את האמצעיות כאילו אינן, כבר פירשו בגמ' שהוא מותר להדלותן ע"ג זרעים מפני שהו כשאר העצים וזה הענין מה שאמר כאילו אינן וכו', ואין הלכה כר"ש. כתב התו"ט (משנה א) דמבואר מפ' הר"מ דלא כהר"ש והרשב"ם (ב"ב דף לז ודף פג) דטעמא דרבנן דהוי כרם משום רואין, אלא לדעתו "רואין את האמצעיות כאילו אינם" הוא ענין בפני עצמו. ולדעת הרמב"ם פלוגתת רבי שמעון ורבנן הוא כמבואר בגמ' בב"ב, דר"ש סובר דלא נוטעים אינשי הכי, הלכך אם נטע כך אינו כרם. ורבנן ס"ל דנטעי אינשי הכי הלכך הוי כרם, והתם לא הוזכר כלל טעמא דרואין.

**ולפ"ז** מבאר מש"כ הכסף משנה (פ"ז ה"ב) דפלוגתת רבי שמעון ורבנן היא בכרם בין שני שורות, אבל בכרם בעל שלש שורות הוי כרם לכו"ע, כיון דהכל מודים לדין רואין כאילו אינם. והרמב"ם (שם) שכתב "היו שלש שורות אע"פ שיש ביניהן פחות מארבע הרי אלו כרם, ורואין את האמצעיות כאילו אינם" פוסק כרבי שמעון, דאילו לרבנן אף בכרם בעל שתי שורות הוי כרם כיון דדרך ליטע הכרם כן. מקשה הרש"ש דאי הצפופין רואין אותן כאילו אינם וחשובים כעצים, עד שמותר להדלותן על זרעים [כמבואר הכא בפ' הר"מ], א"כ איך בשתי שורות יכולים להצטרף להיות כרם לרבנן,

הרי על ידי שרואין אותן כאילו אינם יש רק שורה אחת. [ועי' בתו"ט דכן הקשה בסוף דבריו. ועי' ישוב לקושיה זו במהדיר לחי' הר"ן (מוסד הרב קוק) ב"ב פ"ג הערה 408].

**מקשה** התו"ט מנין לכסף משנה לפרש שהרמב"ם חזר בו בהלכה ממש"כ בפירושו שאין הלכה כרבי שמעון, ומש"ה נדחק הכס"מ לבאר מ"ט פסק הרמב"ם הלכה כר"ש ולא כחכמים. נימא שלא חזר בו שאן הלכה כר"ש אלא חזר בו ממה שפירש דרואין הוי ענין בפני עצמו, אלא הוי טעמא דחכמים וכדביארו שאר הראשונים. ומחלוקת רבי שמעון ורבנן היא בשלוש שורות, אבל בשני שורות גם רבנן מודים דלא הוי כרם, דאי רואין כאילו אינו, הוי כרם רק של שורה אחת דלדעת ב"ה אינו כרם. וכ"כ בביאור הגר"א סי' רצו ס"ק נא. וכן כתבו הראשונים בעירובין ג.ב. ובאמת אסור להדלותן על הזרעים, וכן מדויק מדלא הביא הרמב"ם בהלכה שמותר להדלותן.

**וכתב** התוס' אנשי שם, שאין לדייק מדלא כתב הרמב"ם דין זה בהלכה ש"מ דסבר שאסור לדלותן, אלא אף לדעת הרמב"ם מותר לדלותן, ומה שלא כתב זאת מפורש, הוא משום דהוא כלול במה שכתב דרואין כאילו אינם, ממילא פשוט שמותר להדלותן כיון דהוי כעקורים. וכן דייק החזו"א

כתב דאי רבא סבר כר"ש לית הלכתא כוותיה.

**בביאור** הגר"א (בגליון הרמב"ם שם) הביא דברא"ש וברשב"ם מבואר דכל דברי ת"ק הוא חומרא לענין לגבי כלאים, אבל לגבי מקח וממכר לא אמר דהוי כרם, וא"כ אין ראייה מרבא דהלכתא כר"ש. אלא דהקשה הגר"א דהגמ' בבא בתרא (פג, ב) והובא בר"ש דימתה את פלוגתא ר"ש ורבנן כאן לענין צפיפות של שכונת קברים (היינו מתי נקרא שיש כאן בית הקברות, הרי שאין הפלוגתא רק לגבי כלאים [וכן הקשה הרש"ש שם] אדברי הרשב"ם). ועיי"ש מה שתירץ לדעת הרא"ש. וע"ע ביד דוד.

סי' יא סס"ק יד. וכן המהרי"ק והרדב"ז הביאו דשרי להדלותן.

**לישוב** הקושיה מדוע פסק הרמב"ם כרבי שמעון, הביא התורת זרעים את דברי הר"ן (ב"ב לז, ב) דמבאר שרבא שאמר הלוקח אילנות צפופין אין לו קרקע, ס"ל כרבי שמעון. ולכן רק בכרם של שלוש שורות צפופות צריך להרחיק, וסיים הר"ן וכן פסק הרמב"ם. עוד מבאר התורת זרעים דאפשר דגרס הרמב"ם כגירסת הר"י מיג"ש (שם) דת"ק אמר אינו כרם ורבי שמעון אמר הוי כרם, ולכן פסק רבא דבצפופין לא הוי כרם ולא פסק כיחיד. והיד רמה (שם) הביא את שתי הגירסאות, אבל

עוד טעם שהלכה כר' שמעון

## משנה ג

הרמב"ם (פ"ז ה"כ) דבעי שהגפנים לא יתפשטו על החרץ, משום דמוקי לדין שער כותש גם הרישא דמתני'. ותמה הרש"ס מדוע צריך שהשער כותש לא יהיה על גבי החרץ, הרי הגפן גבוהה מעל הירק יותר מ' טפחים. מכל מקום הביא הרש"ס ראייה מהמשנה בפ"ו משנה ג' כדברי הרמב"ם, שגם כאשר הגפן גבוהה י' צריך שלא יהיו הענפים על גבי ירק. גם החזו"א (סי' יג, ח) הביא ראייה מדברי הרמב"ם שאסור לזרוע תחת הגפן כשהענפים גבוהים י'. אולם

**משנה.** והגת שבכרם וכו'. המשנה ראשונה מבאר שגם רבי אליעזר שהתיר בגת הוא כיון שאינו מוקף מד' רוחותיו, אבל אם הגת מוקף מד' רוחות גם ר"א מודה שאסור. אבל מלשון הרש"ס "שהכרם מקיף את הגת", משמע שהכרם מקיף מד' רוחותיו ואפ"ה מתיר ר"א. וכן נראה מדברי החזו"א שם סס"ק ט"ז.

צורת היקף הכרם נגת

**משנה.** ואם היה שער כותש אסור. כתב הרש"ס דהטעם שפסק

מתי שער כותש אסור

הביא שהמבי"ט בתשובות (הובא על גליון השו"ע רצז) התיר לזרוע תחת הענפים כשהם גבוהים י', והאריך להשיג על דבריו.

**איסור** הזריעה בגת הוא מדרבנן, כ"כ הקרית ספר, והחזו"א בדיני כלאים אות לב.

מהו האיסור לזרוע בגת

**ר"ש** ד"ה וזורעין לתוכו. או אפילו עמוק עשרה ורחב ד' אלא שאינו מפולש וכו', אסור לזרוע בתוכו וכו', שנייא היא שאוויר הכרם מקיף וכו'. מהא

הטעם שבני הרחקה בחריץ אף דהוי כברשות אחרת

דאסרינן הכא בחריץ שאינו מפולש אף על פי שהוא גבוה י' ורחב ד' דהוי כרשות בפני עצמה, מוכיח התורה זרעים (עמ' נא) כיסודו שבכלאי הכרם אסרינן לא רק במקום שיש עירבוב, אלא גם באופן שאין עירבוב שייך איסור זריעה, והוא כשזורע במקום החשוב כרם. ולכן הכא אף שאין עירבוב משום שחשוב כרשות בפני עצמה ע"י שגבוה י' ורחב ד', כמבואר במ"ד (ד"ה בא"ד לרוחב), אך כיון שאוויר הכרם מקיפו ממילא חל גם על הנקע שם כרם, ונאסר לזרוע בו. [אפשר שזה כוונת הר"ש בתחילת הדיבור: "דחשיב הפסק ורשות אחרת וכו'". היינו שכדי להתיר צריך שני דברים: א. שיהיה הפסק. ב. שיהיה רשות אחרת. ולענין עירבוב מהני הטעם שיש הפסק, ולהיתר משום שם כרם, תלוי מה דהוי רשות אחרת. ויש לעיין לדבריו, אם בגת האיסור רק מדרבנן כמובא לעיל, או כיון שעיקר

טעם איסור הזריעה קיים, האיסור הוא מדאורייתא].

**ר"ש** ד"ה הרי היא כגת. ובירושלמי אמר להם רבי אליעזר אי וכו'. וכן גרס ריבמ"ץ. אולם בירושלמי לפנינו הגירסא אמר להו רבי ליעזר בן יעקב אין וכו'. ובאר החזו"א (סי' יא, טז ד"ה שם אמר) דהוצרך הר"ש לשנות הגירסא דא"כ לפרוך רבי אליעזר בן יעקב לנפשי', דהא רבנן לא פליגי אלא בעבודת הכרם.

**בא"ד**. מסתברא שרבי אליעזר יודה לר"א בן יעקב וכו'. מקשה החזו"א (שם ד"ה שם מסתברא) מה שייך לומר מסתברא, הרי פשיטא הכי. דהרי רבי אליעזר התיר אפילו אינו מפולש, א"כ ודאי שמתיר במפולש כדברי ר"א בן יעקב. ור"א בן יעקב אומר מפורש שגת אסורה ודלא כרבי אליעזר. מתרץ השערי אמונה דס"ד דנתיר בגת גם כשהיא חבושה, אף שבחריץ במקרה כזה אסור. דווקא חריץ אסור משום שאין במקומו שימוש אחר משימוש הכרם, משא"כ לגת יש למקומה שימוש שונה וזה גופא סיבה לחלוק את הכרם. על כן הוצרכה הגמרא לחדש דלא אמרינן הכי, אלא דינם שווה. וע"ע ביאור בדברי הירושלמי, בפני משה.

**ר"ש** ד"ה שומרה שבכרם. כעין סלע גבוה וכו'. מבאר הרש"ס (הובא

מהו השומרה, ומהו מקום הזריעה

במלאכת שלמה) שאף על פי שההיתר הוא רק על גבה, בכל זאת תני לשון בתוכה. כיון שההיתר כאן הוא על ידי שהגבוה הוי כמחיצות, וסבר התנא של המשנה גוד אסיק מחיצה, וממילא חשיב שגם על גבה יש מחיצות ושפיר קרי ליה תוכה. [ע"ע להלן פ"ו מ"ב בענין גוד אסיק לענין כלאים]. אולם הביא דה"ר יוסף גרס בראשה. ועי' בתוס' אנשי שם דהכריח דכן היתה הגירסא לפני הראשונים. וע"ע במשנה ראשונה.

**בא"ד.** לכאורה קשה מדוע במשנתנו הכל מודים שמחמת השער הכותש בטלה המחיצה, ואילו לעיל פ"ד מ"ז מצינו דנחלקו אי שער כותש מבטל את מחיצה ומחבר את הגפנים שמשני צידי הכותל. מתרץ המקדש דוד (סא, ו ד"ה אמרינן פ"ד מ"ז) משום דמשנתנו מיירי דיש כבר כרם, והנידון הוא רק לצרף את השומרה לכרם, ולזה סגי בשער כותש לחברה לכרם. משא"כ התם מיירי שאין כרם ועל ידי הצירוף הנעשה על ידי השער הכותש יהיה כרם, וכדי ליצור שם כרם לא סגי שיער כותש.

**היכין** (אות יז) מתרץ, דשיער כותש הכא מיירי שהענפים נוגעים ממש בירק, והתם מיירי שאינם נוגעים בירק אלא רק ענפי הגפנים מעורבבים. כעין זה כתב המשנה ראשונה (פ"ד מ"ז), דהאיסור לזרוע בשומרה מיירי

שזורע למעלה על השומרה, שהוא מקום עירובן עם הגפנים ולכן הכל מודים שאסור, משא"כ לעיל מיירי שזורע בהרחקה מהם.

**ד"ה שער כותש וכו'.** וחשיב אותו עפר כמאן דליתיה לפי שסוף הרוח לפזר העפר ולמעט הכותל מעשרה. הקשה הביאור ההלכה (פ"ז הכ"ב) מדוע הכא חיישינן לכך, ואילו לגבי שבת לא מצינו שמחיצה מעפר תיחוח אינה חשובה מחיצה לחלוק רשויות משום החשש שהרוח עשויה לבוא לבסוף ולבטל את המחיצה. ותירץ דדילמא בשבת שהוא יום אחד לא חששו שהרוח תבוא דווקא ביום זה, משא"כ לענין כלאים שהוא לזמן מרובה חששו שבמשך הימים תבוא הרוח ותבטל את המחיצה.

**בא"ד.** או כותש ע"ג הגדר שענפי האילנות שמכאן ומכאן

מסתבכין זה בזה למעלה מן הגדר. וכן ביאר הר"ש שער כותש בפאה פ"ה מ"ג. והרמב"ם (שם) ביאר דשער כותש הוא שהענפים עולין ע"ג הכותל, ואז יהיה כמחובר. וביארו הגר"א בביאורו (סי' רצו ס"ק ע) והמקדש דוד (סא, ח ד"ה אמרינן פ"ד מ"ה) והחזו"א (סי' יא, יז), דאפילו שאין הענפים נוגעים אחד בשני, מ"מ אין הגדר מפסיקה כיון שיש עליה את ענפי הגפן. וכע"ז מבואר בפ"י הראב"ד והר"ש לתורת כהנים קדושים פ"ב ה"ג, דפירשו שער כותש

במחיצה  
של עפר  
תיחוח

הטעם  
שבשומרה  
בשער כותש  
ככ"ע צריך  
להרחיק

מהו  
שיער  
כותש

ש"הענפים דוחקים את הגדר עד שאינו נראה". וכתב החזו"א דנראה דלדעת הרמב"ם דווקא נוגעים, אבל סוככים אינם מבטלים את הגדר. וכן לר"ש אם נוגעים בגדר אבל אינן מסוככים אחד בשני, אין להם דין שער כותש. [אולם מדכתב הרמב"ם (פ"ז הכ"ב) "שומרה שבכרם אם גבוהה עשרה ורחבה ארבעה מותר לזרוע בראשה ירק, ובלבד שלא יהיו השריגין נוגעין בה", מדייק המקדש דוד (שם בד"ה כתב הרמב"ם) שדי שיגעו הענפים בגדר כדי לאסור ולא בעינן שיתערבו]. ובביאור הגר"א (שם) כתב דפלוגתתם היא בגירסא בירושלמי עיי"ש. ועי' במהרי"ק (שם) דמשמעות כותש נראה כפירוש הר"מ שהם רק מכים ע"ג הגדר, ולא שהם מסוככים.

**הקשה** היכין (אות יז) לפי הר"ש מה החידוש דאסור, הרי אפילו אם אינם מסוככין אחד בשני אלא רק סוככים ענפי הגפן על הזרעים, תני בפ"ז מ"ג דמקדש. אלא שער כותש הפירוש הוא שהגפן נוגעת בירק. והוסיף שזו היא כוונת הרמב"ם כשכתב "ובלבד שלא יהיו השריגין נוגעין בה", היינו בירק הנזרע. ובבועז (אות ג') הוסיף שכן פירוש הר"מ במשנה. ויל"ע בדבריו מלשון פירוש הר"מ "וכותש ר"ל שיהיו זמורות הכרם מגיעין לקרקע השומרה" משמע שהנגיעה היא בקרקע ולא בירק.

הדיו  
לזרוע  
תחת  
השער

**אולם** כתב החזו"א דודאי דלא מיירי מתני' שהגפנים מסוככין על הירק, דא"כ ודאי אסור אפילו שאין הגפן מקיפן. אלא מתני' אתא לרבות דע"י השער כותש מתבטלת לגמרי המחיצה, ואסור לזרוע בכל השומרה אפילו במקום שאין שם ענפי הגפן. והביא הציון ההלכה (פ"ז ס"ק רסא) שבפירוש רבינו נתן למשנתנו כתב: "שאם יבא רוח יתערבו הענפים על הזרע נקרא שער כותש, ואסור לעולם", כלומר שהתחדש שבכל מקום שעלול לסכך נאסר לזרוע תמיד. ועי' בחזו"א דהביא דמביאור הגר"א (סי' רצו ס"ק סז) מבואר, דבמתני' מיירי שענפי הגפן מסוככים על הירק.

**כתב** הרמב"ם פ"ז הכ"ב: "שומרה שבכרם אם גבוהה י' ורחב ד' מותר לזרוע בראשה ירק, ובלבד שלא יהיו השריגין נוגעין בה כדי שלא יראה ירק בתוך הכרם מלמעלה". מקשה המקד"ד (סא, ח ד"ה כתב הרמב"ם) מדוע נקט הרמב"ם דטעם ההרחקה רק כדי שלא יראה, תיפוק ליה דצריך להרחיק כשהשער כותש משום דס"ל לרמב"ם דהגדר לא מפסיק בעריס. ותיירץ דמה שהגדר אינה מפסיקה הוא רק כשהיא גדר אחת, אבל כשיש היקף מחיצות מד' רוחות שהו גבוהות י' אין השער כותש מבטלם, וחשוב מחיצה, ולכן הוצרך הרמב"ם לאסור משום שנראה. ועיי"ש שהוכיח עוד כדבריו.

איזה כותל  
השער כותש  
מבטל

האם יש  
חולקים  
על דברי  
ר"א בן  
יעקב

**פירוש** הר"מ ד"ה ושער כותש. ואין  
הלכה כר"א בן יעקב והלכה  
כחכמים. מדברי הרמב"ם נראה שיש  
מחלוקת בין ר"א בן יעקב לחכמים,  
וכתב התוספות אנשי שם שנראה  
שהוא ט"ס ולא מצינו מי שחלק על  
ר"א בן יעקב, ובהלכה פסק כדבריו.

אולם עי' יד דוד שכתב שמדברי  
הירושלמי נראה שיש מחלוקת בין  
חכמים לר"א בן יעקב. וכן עי' בחזו"א  
(סי' יא, יז ד"ה רצו סעי' נ) שמסתפק  
אם איכא פלוגתא בין ר"א בן יעקב  
לחכמים, ועיי"ש שמבאר במה ניתן  
לומר שנחלקו.

## משנה ד

על מה קאי  
הירושלמי

**ר"ש** ד"ה נקע וכו'. ואמרינן בירושלמי  
וכו'. וכ"כ ריבמ"ץ והרא"ש.  
אמנם הרמב"ם (פ"ז הכ"ג) מעמיד את  
דברי הירושלמי על הסיפא, לענין בית.  
וכן ביארו שאר המפרשים בירושלמי.  
וכתב הרש"ס דבשלמא לפירוש  
הרמב"ם אתי שפיר לשון סתום, דהיינו  
שאין בו חלל כלל. אבל לפירוש הר"ש  
והרא"ש דאפילו דהוי הנקע פחות מד',  
אמאי לא מהני להשלים, דהא כסתום  
קאמר ולא קאמר כאילו אינו. ועוד  
קשה דלשון זורע מיד, משמע דלהקל  
אתי ולהתיר מיד, ולדבריהם אסור  
לזרוע עד תשלום ו' טפחים. וכן כתב  
המראה פנים שפירוש הר"ש דחוק.

מתיישב, וגם שיעור ד' טפחים הוא  
שיעור הרחקה מחודש. ועוד קשה  
לפירוש הר"ש דמשלים ד' טפחים על  
שפתו.

**בא"ד**. ולרוחב משלים ארבעה טפחים  
שסני  
מקום  
היתר  
זריעה  
בנקע

וזורע מיד בחוץ. מבאר התורת  
זרעים (עמ' נ) דהא דלא בעינן הרחקה  
גדולה מזו או ד"א או שאר הרחקות  
שמצינו, משום דמיירי הכא בגפן יחידית,  
ובגפן יחידית חיוב ההרחקה הוא רק  
משום עירבוביא, ואין חיוב הרחקה משום  
שהוא סמוך לכרם, דשם כרם הוא רק  
מחמשה גפנים. ולכן הכא דנטוע בגת  
נראה כמקום אחר, לכן סגי שירחיק ד'  
טפחים וכבר אין עירבוביא.

**מתקשה** החזו"א (סי' יא, יח)

לפירוש הר"ש, מאי שייך  
משלים כיון שאין בבית ד' והגפן סביביו,  
וא"א לזרוע בתוכו. ואף שאפשר לפרש  
דמשלים הוא בריווח של הכותל, ובין  
הגפן לבית. מ"מ הלשון משלים אינו

**ר"ש** ד"ה נותנים לה עבודתה. היינו  
ו' טפחים לאורך וכו' וזורע מיד  
בחוץ. הקשה החזו"א (שם ס"ק טז  
ד"ה והר"ש), הא במתני' לא הוזכר  
ענין הזריעה מבחוץ, אלא רק מזריעה



בתוכה. וכתב דצ"ל דברחב ד' גם רבנן מודים שאינו זורע בתוכה, ורק כשאין בה ד' התירו רבנן לזרוע בתוכה חוץ לו' טפחים. ומה דאמרין בירושלמי מג' ועד ד' משלים ד' וזורע מיד, אינו לפרש מתני'.

**מדייק** החזו"א, דהר"ש סובר דבנקע שעמוק י' ורחב ד' מרחיק ו"ט וזורע. דהא הכא ודאי מדובר בעמוק עשרה, דאל"ה ודאי שאינו זורע, שהרי אפילו לגפן יחידית איכא אוויר י'. וכן דייק החזו"א (שם ס"ק יח) מדברי הירושלמי שהביאם הר"ש, דר' יוסי ס"ל כר' אליעזר בר יעקב בפ"ו (מ"ב) לגבי עריס, והתם מיירי בעמוק י', אלמא פליגי רבנן בעמוק י'. וכן ביאר הרש"ס. אולם הכס"מ (שם) ביאר דרבנן מודים לר"י שכעמוק הנקע י' בעי הרחקה ד'. ועי' משנה ראשונה ומקד"ד סי' סא סוף אות ח.

**מקשה** החזו"א איך יפרנס הר"ש דברי התוספתא (פ"ג) דתניא "גפן שנטוע בנקע עמוק י' ורחב ד' נותנין לה עבודתה למטה, פחות מכאן נותנין לה עבודתה למעלה". מבואר בתוספתא שצריך להרחיק למעלה ו' טפחים, ולא שרי מיד, כפי שמבאר הר"ש.

**ר"ש** ד"ה והבית שבכרם. שסביבות הבית גפנים וכו' ובירושלמי דריש ליה מקרא וכו'. הקשה הרא"ש מאי קמ"ל דמותר, הא גם סמוך לגדר

החיידוש  
בהיתר  
בבית  
שבכרם

הכרם סומכים זרעים. וכתב דאי אמרין דמקום המוקף גפנים מד' רוחותיו אין הגדר מועילה לזרוע זרעים בתוכו דהוי כגת, אתי שפיר. דאתא מתני' לאשמועינן דבבית מותר אף שמוקפת בגפנים מד' רוחותיה. ואין לומר שכפי שמצינו לגבי השומרה שבכרם דאף שמוקפת גפנים מותר לזרוע בתוכה ה"ה הכא מותר, משום דהתם הזרעים גבוהים מן הגפן ואין אויר הכרם מקיפו.

**כתב** המשנה ראשונה שמלשון הרמב"ם (פ"ז הכ"ג): "הבית שבכרם, אם היה יתר משלשה טפחים על שלשה טפחים עד ארבע זורעין בתוכה ירק, ואם היה פחות משלשה על שלשה הרי הוא כסתום ואין זורעין בתוכו", מדויק כדברי הרא"ש, שודאי גם אי הוי כסתום לא גרע מגדר ואפ"ה אסר, אלמא דסובר שהתחדש היתר חדש בבית וכפי שפירש הרא"ש. ועי' ביכין אות כג.

**אולם** החזו"א (שם טז ד"ה שם בית) כתב דאף מקום המוקף גפנים מד' רוחות ואין לו תיקרה כבית, מותר לזרוע בתוכו. ורק משום כן הוצרכו להביא אסמכתא דמותר, ולא נימא דדמי לגת ונקע ואסור. דבאמת הם חלוקים, שבנקע וכת הגפנים הם מעליו ולכן כשהם מוקפים אותם לא ניכר המחיצה, לעומת זאת הכא המחיצה ניכרת ולכן מותר גם כשמוקף מכל צדדיו. ומה

שנקטה המשנה לשון "בית", הוא רק מפני שהוא לשון הכתוב.

**פי' הר"מ.** ור' יוסי אוסר וכו' על הדרך המחוייב במחול הכרם וקרחת הכרם. נראה שהרע"ב הבין שכוונת הר"מ דאז עצם הרחקת ד' אמות מדמים לקרחת הכרם. שצריך להרחיק ד"א מהגפן, וא"כ הנקע צריך להיות

טפי מד"א. אולם מבאר התיו"ט שאין זו כוונת הרמב"ם, אלא כוונתו שכמו דבקרחת הכרם בעינן הרחקה ט"ז אמה או י"ב אמה וכשיש הרחקה זו סגי להרחיק ד"א, ה"ה הכא בעינן הרחקה גדולה, וכשיש הרחקה זו מותר לזרוע כדין ההרחקה בעלמא. ועי' בתוס' אנשי שם בביאור דברי הרע"ב.

## משנה ה

**בביאור** משנתינו ישנם כמה נקודות הצריכות ביאור: א. מדוע כשהמרחק בין השורות הכרם הוא ה' אמות נאסרים מ"ה גפנים כמו כשהמרחק ד' אמות, הרי אין בתוך שיעור ט"ז אמה מ"ה גפנים אלא רק ל"ז גפנים. ב. מדוע כשהנידון הוא לגבי גפנים הזרועים במרחק ד' או ה' אמות המשנה נקטה את מנין הגפנים, ואילו כשהמרחק הוא ו' או ז' אמות המשנה נקטה את שיעור המקום שהוא מקדש, היה ראוי לנקוט בשניהם שיעור ט"ז אמה, שהרי הכל תלוי בשיעור זה, שמטעם זה כשהמרחק הוא ד"א מקדש מ"ה גפנים.

ביאור המשנה, והטעם כשהמרחק ה' אמות מקדש מ"ה גפנים

גפנים, דאמנם כשצורת הכרם הוא מרובע שווה צלעות לא שייך בשיעור המרחק מהירק הזרוע באמצע מ"ה גפנים, אולם אם הכרם הוא כ' אמות על ל' אמות שייך שבתוך הט"ז אמה יקדש מ"ה גפנים, והאריך לבאר כיצד החשבון. וכתב שחישוב המקום אינו כמו שאומרים חכמי המידות, שלפי חשבונם אין מ"ה גפנים גם בכה"ג.

**ויעוי'** בתוי"ט שהרבה לתמוה על דברי הר"ש שהחוש מוכיח שלא כדבריו, אלא כמו שאמרו חכמי המידות, והוסיף שהתוס' הסכימו לדברי חכמי המידות. אלא דחה פירוש הר"ש, עד שכתב "דברי הר"ש דחויין מעיקרן". ועוד, שלפי פירוש הר"ש לא מיושב מדוע המשנה חילקה בין שיעור ההרחקה בין השורות. וכן תמה על שביאר הר"ש (בסוף דבריו) את דברי

**ונאמרו** בפירוש משנתינו כמה דרכים. הר"ש ביאר, שאף כשהמרחק בין השורות הוא ה' אמות ג"כ יש בתוך שיעור הט"ז אמה מ"ה

הירושלמי שהביאוראיה שאין הכורתיים מהשיעור, דביארו הר"ש לפי שיטתו בביאור טעם הקידוש כשהמרחק בין השורות הוא ה' אמות.

**והנה** את הקושיא מדוע המשנה חילקה מהו שיעור ההרחקה בין השורות כבר הקשה הר"מ בפרושו, ובישוב קושיא זו מבאר הר"מ גם מדוע כשהמרחק בין השורות הוא ה' אמות מקדש מ"ה גפנים. ואלו דבריו: באמת כשהמרחק בין השורות ה' אמות אין מ"ה גפנים בתוך ט"ז אמה ואפ"ה מקדש מ"ה גפנים, משום דמרחיבים את שיעור העיגול עד כ' אמה מכל צד, ולכן המשנה לא תלתה את כל דבריה בשיעור ט"ז אמה, שאכן אין הכל תלוי בשיעור זה. ועי' בדבריו הטעם שהוסיפו רק שהמרחק בין השורות הוא ה' אמות ולא כשהמרחק הוא ו' או ז' אמות, ובביאור טעם הרמב"ם נחלקו התו"ט והחזו"א סי' יב אותיות ב-ג. [ועיי"ש עוד בביאור מדוע אין מוסיפים גם כשהמרחק ד' אמות].

**ועי'** בכס"מ (פ"ו ה"א) שהביא שהרא"ש שאל את הר"ר ישראל שהיה חכם בחוכמות, על איזה פירוש במשנה יש לסמוך. והשיב, דעל פירוש הר"מ. אולם גם על פירוש הר"מ הרבה לתמוה התו"ט.

**אלא** ביאר התו"ט, שודאי כדברי הר"מ כשהמרחק בין השורות

ה"א אין בתוך ט"ז אמה מ"ה גפנים, ולכן המשנה לא כללה שכל השיעורים תלויים בט"ז אמה, דכשמרחק בין השורות הוא ה"א מקדש שיעור כ' אמות כדי שיקדש מ"ה גפנים, והטעם שהחמירו שיקדש מ"ה גפנים כיון שההבדל בין אם המרחק בין השורות ד"א או ה' אמות אינו ניכר לכן גזרו שיקדש מ"ה גפנים גם כשהמרחק בין השורות הוא ה' אמות. אך כשהמרחק הוא ו' או ז' אמות בין השורות ניכר ההבדל ביניהם למרחק ד"א בין השורות, לכן לא ראו צורך לגזור שיקדש מ"ה גפנים אלא סגי שיקדש רק מה שבתוך ט"ז אמה. כדרכו פירשו הגר"א בשנו"א, המראה פנים, היכין אות כז. ועי' בתוס' אנשי שם ובחזו"א סי' יב, ג. שהתקשו בפירוש התו"ט. [ועי"ש ביאור הראב"ד למשנתנו בהשגתו בפ"ו ה"ב, וכן עי' מש"כ התו"ט על פירוש].

**הטעם** שבמשנתנו החמירו כשזרע בתוך הכרם מקדש מ"ה גפנים, ולא נאסר רק שיעור כרם כמבואר לעיל פ"ד מ"ה, עי' ביכין אות כז [ובתו"ט ד"ה הרי זה מקדש ט"ז אמה], ובחזו"א שם.

**לעיל** פ"ד מ"א דנו האם אליבא דת"ק [במ"ט] שצירוף השורות בשיעור ט"ז אמה הוא רק לענין איסור הזריעה בין השורות שע"כ מצטרפות השורות אולם האיסור רק סמוך לו ד"א, או שהזריעה אסורה בכל שיעור ט"ז.

הטעם  
שהחמירו  
בזרע  
בתוך  
הכרם

המקור  
לקידוש  
ט"ז אמה

ונראה שהוא תלוי במחלוקת המפרשים במשנתנו בביאור המקור לשיעור הקידוש ט"ז אמה. דהר"ש כתב שהטעם הוא: "שמקדש לכל רוח שיעור ט"ז אמה שיעור כרם, שמצטרף ט"ז אמה", וכן הרא"ש כתב: "כיון שזרע באמצע הגפנים מקדש סביביו כשיעור כרם גדול שמצטרף עד ט"ז אמה". מדבריהם נראה שהשיעור הקידוש כאן הוא כדאמרינן לענין צירוף השורות, היינו דכמו שבצירוף השורות מקדש בשיעור זה ה"נ כאן שזרע בתוך הגפנים. אולם התו"ט מבאר שהמקור הוא מקרחת הכרם, וז"ל: "הרי זה מקדש ט"ז אמה

לכל רוח כדאשכחן בקרחת הכרם ריש פ' דלעיל דכל פחות מט"ז מתבטל לגבי כרם, ולפיכך כשזרע הירק באמצע כרם מקדש סביבו כל שיעורו המתבטל עם הכרם ונחשב כמוהו". והיינו דהתו"ט לשיטתו [בד"ה או על שבע שבע] שגם לת"ק שאוסר כל הט"ז אין מקדש כל הט"ז אמה, ולכן ביאר שהמקור שיכול לקדש הוא רק מקרחת הכרם שגם שם אינו מקדש את כל הט"ז אמה. [ויעוי' בביאור ההלכה פ"ו ה"א דכתב שבנידון מהו המקור לשיעור ט"ז, תלוי האם הדין המבואר במשנתנו הוא מדאורייתא או מדרבנן].

## משנה ו

**במשנה מבואר שכלאי הכרם אוסרים רק בניחותא.** המקור

המקור  
שכלאים  
נאסרים  
רק בניחותא

שגידולי כלאי הכרם נאסרים רק כשניחא ליה, כתבו התוס' (ב"ב ג,ב ד"ה נתייאש) דילפינן לה מדכתיב "לא תזרע כרמך כלאים", ובעינן ניחא ליה דומיא דזורע, וכן משמע מדברי הר"ש בפ"ז מ"ד. יש לחקור מה כוונתם שבעינן דומיא דזורע, האם משום שבדרך כלל כשזרע ניחא ליה שהרי עושה מעשה בידיו ולכן ילפינן למקיים שגם הוא אוסר רק בניחא ליה, אבל בזריעה עצמה יתכן שאסור גם אם אין

ניחותא. או דגם זריעה אם אין ניחותא אין איסור והאיסור הוא רק כשיש ניחותא, אלא שלגבי זריעה היה ידוע שיש ילפותא שאינו אוסר אלא א"כ ניחא ליה, ומזריעה אנו למדים שגם מקיים דינו כך.

**ואפשר** להוכיח שגם לגבי איסור זריעה נאמר שצריך שיהיה

בו ניחותא, ממה שכתב הר"ש לקמן מ"ז: "שלא תזרע כרמך בכונה משמע", וכ"כ התוס' בב"ק (ק,ב ד"ה נתייאש), מבואר מדבריהם שבזריעה עצמה ילפינן מהכתוב שבעי ניחותא וכוונה לזריעה.

אי בעי  
ניחותא  
בזורע

**וכן** מבאר הרמב"ן (ב"ב ב,א) דבעינן ניחותא בין בזורע ובין במקיים, דייליף מדכתיב לא תזרע כרמך כלאים פן תוקד אש, זורע כרמו או מקיים כלאים לדעתו מקדש, שאינו זורע ואינו מקיים לדעתו אינו מקדש. [ויל"ע האם כוונתו בכך שהביא ילפותא מהנאמר לגבי הקידוש ולא הביא את הפסוק הנאמר לענין עצם איסור זריעת כלאים, משום שהמיעוט הוא רק לגבי הקידוש או שהמיעוט גם לענין האיסור. וכן יש להסתפק לצד שילפינן את המיעוט מהנאמר לגבי איסור, האם לפי המבואר באחרונים (עי' פ"א מ"ז) דשייך שיתקדש הכרם אף דליכא איסור, המיעוט הוא רק על האסור או גם על הקידוש].

**ויש** לדון מה היא דעת הרמב"ם בענין זה, שהנה הרמב"ם בפירושו למ"ז ובהלכה (פ"ה הי"ז) מבאר את הדין הנאמר במשנה (שם) לענין סיערתו הרוח שלאחריו שרי, "כיון דכתיב אשר תזרע, והוא לא זרע". ובדברי הרמב"ם משמע דליכא כלל תנאי של ניחותא בכלאים, דהרי שם אין לו ידיעה מהזריעה וודאי אין לו ניחותא בכלאים, ומדוע הוצרך לפרש שהטעם שאין איסור הוא משום שאינו נידון זריעה ולא פירש דאפילו אי הוי זריעה אין איסור משום שאין ניחותא, אלא מוכח שאם אכן היה ניתן לדון את סיערתו הרוח כזריעה היה איסור אף

דעת  
הרמב"ם  
בני

אין ניחותא כיון שזריעת כלאים אסורה אף שאין ניחותא. ואכן עי' חזו"א (סי' ב,ד וסי' ד,יג) שמבאר שבמקום דקעביד זריעה בתערובת, לא בעי ניחותא.

**אמנם** התורת זרעים (במ"ז) והמנחת שלמה (ח"ב סי' קב) דייקו דמפשטות דברי הרמב"ם מבואר שהחסרון בסערת הרוח הוא מחמת שאינו חשוב כלל כזורע, אולם כתבו דנראה שודאי שגם לגבי זריעה צריכה להיות ניחותא. מדאיתא להלן פ"ז מ"ה דגם בזורע בשביעית דאמרינן שאינו אוסר את הכרם, וביארו בירושלמי שאף התבואה שנזרעה אינה נאסרת. והטעם שאינו נאסר פירשו הר"ש והתוס' משום שבעינן דעתו, הרי להדיא דגם בזורע בעינן דעתו לאיסור. ועי' כעין זה בשיעורי ר' שמואל ב"ב (אות לט). וכן מדברי תי"ט ריש פ"ב מבואר שגם בזריעה בעינן ניחותא, שכתב לענין זרעים המעורבים פחות מרובע דמותר לזורעם, משום שהתורה לא אסרה לזרוע כלאים אלא כשרוצה לזרוע כלאים, אבל כשאינו רוצה אף שיודע שיש כאן כלאים אינו אסור מדאורייתא, אלא מדרבנן. וע"ע להלן פ"ז מ"ד וה' שמדוייק שאף זריעה תלויה בניחותא.

**ברם,** מקשה המנחת שלמה מנין שצריך דעת בזורע כלאים, בשלמא לענין כלאים הגדלים ממילא כיון דכתיב ביה לא תזרע, לכן בעינן דעת, דומיא דזריעה שבדרך כלל דעתו

על הזריעה. אבל בזורע מנין דבעינן דעת ורצון, במה הוא שונה ממערב בשר בחלב ולא התכוון שודאי שיש איסור ונימא כן גם לענין זריעת כלאים. ותיריך דלאחר שלמדנו שמקיים כלאים אינו אוסר עד שיהיה ניחא ליה דומיא דזורע כלאים, למדים ממקיים שזריעה אינה אסורה אלא אם כן ניחא ליה בזריעה [ועיי"ש שהביא דוגמא לדבר, ממה שמצינו שגם כשנותן מים אינו מכשיר עד שהיה דעתו להכשיר].

**מצינו** בראשונים דרכים נוספות מנין הילפותא שכלאים תלויים בניחותא:

**א.** הנמוק"י (ב"ב א,ב) כתב שאין הזרועה מאליו נאסר אלא ברוצה בקיומו. וטעמא דמילתא משום דכתיב המלאה הזרע אשר תזרע, ודרשינן מינה איסור יניקה, וכדאמרין זרוע מעיקרו בהשרשה זרוע ובא בתוספת. ואיתקש מלאה להזרע, מה זרוע דניחא ליה כיון שהוא זרעו, אף המלאה דניחא ליה. וצ"ב לילפותא זו אם צריך ניחותא לזרוע מעיקרו.

**ב.** החינוך (מצוה תקמט) ביאר דילפינן מדכתיב אשר תזרע, כלומר לדעתך. ויש לדון לדבריו אי בעינן ניחותא גם בכלאים דממילא, שאינם תלויים בזריעה.

**ר"ש** ד"ה כשאגיע לו. אע"פ שהוסיף מאתים עד שלא הגיע מותר

מאחר דאינו מתעצל בכלאים וכו'. בגדר הניחותא בכלאים מצינו כמה חקירות בדברי רבותינו: א. האם האיסור הוא רק כשיש ניחותא ורצון לכלאים, או להפך בעצם כל תערובת יש בה איסור כלאים ורק כאשר דעתו לעקור אין איסור כלאים. ב. אף אי בעינן דעתו ורצונו לכלאים, האם הדעת והרצון הוא מעיקר חלות האיסור, או שהוא כתנאי בעלמא. ג. מתי צריך שיהיה דעתו על הכלאים. ד. ואיזה דעת וחוסר ניחותא צריך כדי שלא יחול האיסור.

**בנידון** הראשון: האם בעינן דעתו לכלאים כדי שיחול האיסור, או להפך, שהאיסור חל ממילא על ידי שיש כאן תערובת והדעת לעקור היא מבטלת את הכלאים. בשיעורי ר' אלחנן לב"ב (סי' ב') מבואר שנחלקו בזה התוס' והרמב"ן (בב"ב ב,א), שנחלקו הרמב"ן והתוס' מה הטעם שמחיצת הכרם שנפרצה בעינן שיתרו בו לגדור. הרמב"ן (בד"ה אומרין לו) מבאר: "אומרין לו לגדור, ואם לא אמרו לו לא קדש אע"פ שלא היה בדעתו לגדור וכו', שאין זרוע מאיליו נאסר בתוספת אלא ברוצה בקיומו. דתנן הרואה ירק בכרם ואמר לכשיגיע וכו', הא למדת שאין זרוע מאיליו ובא נאסר בתוספת, אלא כשרוצה בקיומו או במתיאש". מדברי הרמב"ן מבואר שההתראה היא לעיקר איסור כלאים, דבלא"ה אינו נאסר כלל. אולם התוס' (ד"ה אומר) כתבו דבעינן

הדעת  
היא כדי  
שיאסר,  
או כדי  
שלא יאסר  
צריך דעת  
לעקור

שיתרו בו, שאם לא יתרו בו אינו חייב לשלם. משמע מדברי התוס' דאיסור כלאים איכא גם שלא הודיעו לו, אלא שלחיו תשלומין א"א לחייבו אי לא יודיעו לו והיה לו לגדור. וביאר ר' אלחנן פלוגתתם, שהרמב"ן סובר שרק כשיש ניחותא הוי כלאים, ולכן כל זמן שלא היתרו בו לא ידוע דעתו, ולא שייך איסור כלאים. ואילו התוס' סובר דלא בעינן ניחותא כדי להחיל את האיסור, ולכן גם אם לא התרו בו שייך שיאסר משום כלאים, וההתרה היא רק כדי שהיה אפשר לחייבו לשלם.

**והקשה** ר' אלחנן דא"א לומר דכלאים יאסר ממילא כשאין לו דעת וניחותא לכלאים, דהא לקמן פ"ז מ"ז תני "הרוח שעלעלה את הגפנים על גבי תבואתו יגדור מיד, ואם אירעו אונס מותר". ואי רק כשיש דעה חיובית לעקור אין איסור כלאים חל, אמאי כשנאנס מותר, הא מ"מ לא היתה לו דעה לעקור. וע"ע בשיעורי ר' שמואל ב"ב אות לד. אלא ביאר ר' אלחנן דפלוגתתם מה היא דעתו בסתמא. דהרמב"ן סובר שבסתמא לא ניחא ליה, לכן כל שלא ידעינן להדיא שרוצה לא הוי כלאים. ולדעת התוס' מסתמא כשאינו גודר ניחא ליה, ולכן נאסר גם שלא התרו בו.

**חוקר** ר' אלחנן אחרי שהוכיח שודאי בעינן ניחותא, האם הניחותא נצרכת רק לקיום הכלאים, אבל האיסור

אם היא רק ניחותא בתערובת או שע"י חל שם תערובת

חל מאליו, אלא כל זמן שאין דעת לקיום הכלאים אין חל האיסור לפי שאם אין דעת לקיום התערובת אין לה שם תערובת. או שהאדם בניחותא שלו פועל את עצם האיסור. וכתב שנראה דפליגי בזה הר"ש (פ"ז מ"ד) והתוס' (ביבמות פג, ב ד"ה אין), שהתוס' סובר דבעינן דעתו לעיקר איסור כלאים. ואילו לדעת הר"ש האיסור חל ממילא, ודעת היא רק למעשה קיום הכלאים, שאם אין דעת לקיום התערובת אין לה שם תערובת.

**ומדכתב** הר"ש במשנתנו "שאינו מתעצל בכלאים", וכן בהמשך דבריו וז"ל: "שלא נתעצל ומתעסק כל שעה לגדור", משמע נמי שאין המחשבה לניחותא מעיקר חלות האיסור, דאי הוי מעיקר האיסור לא הו"ל לר"ש למימר שלא נתעצל וכו', אלא הו"ל למימר שאין לו דעה לאיסור כלאים. [אולם בדברי רע"א (או"ח סי' רנג) מבואר שלא נחלקו התוס' והר"ש מה הדעת הנצרכת לכלאים. דלכו"ע האיסור הוא התערובת ובעי רק ניחותא בתערובת, ופלוגתתם היא רק מתי נאמר הכלל שאדם אינו אוסר דבר שאינו שלו].

**וביאר** האחרונים שנחלקו בזה הראשונים בב"ב. דהנה ביאר התוס' (שם ב, ב ד"ה וחייב באחריותו) שכלאים אינו חשוב כהיזק שאינו ניכר, כמטמא טהרותיו של

הטעם שכלאים חשובים כהיזק שאינו ניכר

חבירו. דבכלאים ניכר שהוא כלאים, משא"כ במטמא טהרותיו של חבירו שאף שרואים את השרץ על הטהרות, אולם מי יודע אם הוכשרו, עכ"ד התוס'. ובשיעורי ר' ברוך בער (ב"ב סי' ג) הביא בשם הגר"ח לבאר דצריך לומר שתוס' לא סוברים שכלאים בלי מחשבה לניחותא ליכא כלל איסור, דאי סברי הכי עדיין קשה מדוע חשובים כלאים כהיזק ניכר, דמי יודע אם דעתו לניחותא לכלאים. אלא מוכח שהתוס' סוברים שהניחותא בכלאים אינו אלא כתנאי בעלמא, ועיקר האיסור הוא עצם המציאות של הכלאים, ולכן חשוב שהיזק ניכר. וע"ע בביאור דברי הגר"ח בשיעורי ר' שמואל בב"ב אות מא.

וכן משמע מדברי התוס' (שם ב,ב, ד"ה נתייאש) דכתבו "שכשהוא מחזור אחר לקיטתו אפילו הוסיף מאתים מותר". מדבעי גילוי שאינו רוצה ולא דבעינן דעתו שרוצה, עולה שאין לומר דהדעת היה מעיקר חלות איסור כלאים. [אולם למבואר לעיל מר' אלחנן, דלדעת התוס' בסתמא דנים שניחא ליה בכלאים, אין ראה מדאצטריך גילוי שאינו רוצה בכלאים, משום שאם אין גילוי על כך דנים לפי הסתמא דניחא ליה].

**אולם** מדברי הרמב"ן בקונטרס דיני דגרמי מבואר שמחשבתו היא מעיקר האיסור, דהרמב"ן מבאר: "מ"ט כלאים חשובים גרמי ולא חשוב

**ויעוי'** בקהילות יעקב (ב"ב סי' ג) דביאר נמי פלוגתת הרמ"ה והרא"ש מה האוסר בכלאים, אם דעת האדם, או דנאסר ממילא, ורק כשדעת האדם לעקור היא סיבה שלא יאסר. וכן דייקו מהרא"ש בב"ב (פ"ב אות יז) דביאר הטעם דהמסכך גפנו על תבואתו של חברו, ומחיצת הכרם שנפרצה חשוב גרמי וחייב לשלם ובמה שונה מגרמא דפטור. וביאר הרא"ש שכל שהוא עצמו עושה הנזק לממון חברו וברי הזיקא, מיקרי דינא דגרמי וחייב לשלם. ולכן בנתייאש ממנה ולא גדרה, דכיון שמוערב ממונו בממון חבירו ואוסרו ונתייאש מלגדור ברי הזיקא, וחשיב מעשה.

**ויש'** לדון בדברי החזו"א (סי' ב,יא ד"ה ויש לעי') דרק משעה שראה את הכלאים מתחילים לדון על תוספת



מאתים, אבל מה שגדל קודם ידיעתו אינו מצטרף לאיסור, שלכאורה נראה מדבריו אלו שהניחותא היא חלק מגוף האיסור. דאי עצם העירוב הוא אוסר, מ"ט בעי ניחותא משעה ראשונה הא שיעור מאתים בפשטות הוא דעד שיעור זה בטל בהיתר, ואי הניחותא אינו אלא כתנאי בעלמא א"כ גם דעת אחרי הגידול ראוי היה לאסור. [וע"ע בחזו"א סי' ד, ד"ה והאי, דמסתפק האם הוספת מאתים היא משעת ידיעתו בכלאים, או רק מהשעה שאמר שאחזור אלקטנו. לכאורה נידון זה תלוי מה הוא הסתמא].

**אלא** דהקשה בשיעורי ר' אלחנן דאם מחשבתי היא האוסרת, מדוע לא חשוב כאדם המזיק ממש. וע"ע בקובץ שיעורים לב"ק אות קכט ובשיעורי ר' שמואל אות לט. ועוד תמה אם כל חלות הכלאים תלוי רק במחשבתו, מדוע שניחא ליה בגידולם נאסר, אף במקום שאין כוונתו להחיל איסור כלאים, דמצינו בהקדש שאף שניחא ליה שיהיה הקדש, אם אין כוונתו להקדיש לא חל ההקדש.

**וביאר** ר' אלחנן דודאי האיסור הוא התערובת. אלא דנחלקו הראשונים איזה דעת התחדש דבעי, אי בעי דעת ורצון או סגי בניחותא והסכמה. ובשיעורי ר' שמואל (אות לג) ביאר דלכו"ע לא בעינן דעת, אלא סגי בניחותא ולכן אינו חשוב מזיק. אלא

דלדעת הרמב"ן שהניחותא גורמת לשם עירוב, ולכן היא נכנסת בגוף האיסור. והחולקים ס"ל דהניחותא לא הוי אלא תנאי בעלמא, ואינו מעיקר האיסור.

**המנחת** שלמה (ח"א סי' פט אות ב' וד') חוקר האם סגי שניחא

אם בני  
ניחותא כב  
זמן גידול  
האיסור

ליה רגע אחד, ואף אם חזר בו לפני שגדל מאתים ובא לעוקרו מ"מ אסור, כיון שחל עליהם כבר שם כלאים. או דבעינן שיהיה ניחותא עד שיעור מאתים. והוכיח דהמהרי"ל דיסקין סבר דבעינן שיהיה ניחותא עד שיגדל שיעור מאתים, וכן הביא מספר אמרי צבי.

**אולם** מביאור הראשונים במשנתנו הוכיח דסגי שיהיה ניחותא רגע אחד כדי שיאסר, דכתבו הר"ש במשנתנו והתוס' בב"ב שאינו אוסר כיון שמתעסק "כל שעה" לעוקרו, משמע דאם לא חשב כל שעה לעוקרו כבר נאסר. והוסיף דמפירוש הרא"ש (למתני') נמי מדויק הכי, מדכתב: "אבל לכשאחזור אסור כיון שנתעצל ונתייאש לפי שעה", אבל לא נתייאש ונתעסק "כל שעה" לגדור ולא הספיק עד שהוסיף מאתים לא קידש". מדשינה הרא"ש לשונו, דלענין נאסר כתב נתייאש לפי שעה, וכשאינו אוסרו כתב אם לא נתייאש, משמע דלאיסור סגי שניחא ליה שעה אחת לא לעקור. וכן דייק מלשון הרא"ש בב"ב פ"ב ה"ז וז"ל "וכן נתייאש מיד בשעה יאוש" נעשה כלאים, אלא שאינו אוסר עד

שיוסיפו מאתים" ומדלא כתב שחייב כיון שנתייאש כל הזמן עד שהוסיף מאתים, מוכח אף שאינו מתכוון עד שגדל מאתים כבר נאסר. והביא דכן היא דעת החזו"א סי' ב אות יא (ד"ה נראה), ועיי"ש שהוכיח דבריו.

**ובדעת** הרמב"ן עדיין יש לדון, דביאר דבכלאים לא הוי שורו ולא טפח בפניו, כיון שאיסור הוא ע"י מחשבתו. ואי הרגע הראשון בלבד אוסר, היה ראוי לחייב כלאים מדין שורו, וכפי שמצינו דמשסה כלבו שאינו יכול להזיק אלא ע"י צווי בעליו ומכל מקום וחשוב כשורו. אבל אי נימא דבעינן כל הזמן דעתו מבוארים דברי הרמב"ן, דמש"ה חשוב שהוא נמי המזיק, ולא דמי למשסה כלבו שבשעה הראשונה נעשה הכל. אולם כתב דכיון שמוכח בשאר הראשונים דביארו שבניחותא של רגע אחד סגי, צ"ל שאף לרמב"ן סגי בניחותא רגע אחד. ומה שלא דמי למשסה כלבו, הוא משום שסבר שמחשבתו אינה רק כתנאי בעלמא, אלא היא חלק מהאוסר בפועל, וחשוב שהוא עושה הנזק.

**[ומסתפק]** דילמא מה דסגי רגע

אחד הוא רק שניחא ליה, אבל כשלא ניחא ליה אלא רק מתייאש מלגדור בעינן דעתו עד שיגדל מאתים. ודייק מלשון הראשונים, שיש הבדל בין יאוש לניחותא. אולם דחה, דודאי שגם ביאוש נאסר ברגע אחד,

והטעם שיאוש הוי כרצון בכלאים ולא דמי לענין הכשר מים לפירות לקבל טומאה דבעי רצון, משום דהתם נתינת המים הוא עיקר האיסור, משא"כ בכלאים האוסר הוא התערובת כמו שעטנז ובשר בחלב, אלא כיון דכתיב לא תזרע אמרינן שאינו נאסר אלא אי הוי דומיא עכ"פ במקצת לזריעה. אולם לענין איסור קיום כלאים פשיטא דעובר רק ברצון, ואם אומר לכשאגיע לשם אלקטנו פשיטא שמותר. וכן כשאומר שאינו רוצה מחמת האיסור אין לו דין למהר לעקור, ואף לר"ע שמקיים כלאים בכרם אסור מדאורייתא, משום דבעינן דומיא דזריעה ממש, והאיסור בכה"ג הוא רק מפני חשד כמבואר ברמב"ם בפ"ב ה"ח לענין כלאי זרעים].

**ומקיים** את דעת הסוברים דבעי יאוש עד שיוסיף מאתים, לפי הצד ששיעור בכלאים של אחד ממאתים הוא דעד שיעור זה עדיין לא חל שם איסור כלאים על הגדל בתערובת (עי' פ"ז מ"ט אות ד אריכות בענין זה), ולכן אפשר דבעי שיכוון כל הזמן עד שאכן יגדל שיעור זה.

**איזה** "אי רצון" צריך כדי שלא

יאסר. החזו"א (סי' ב, יא ד"ה

ויש לעין) כתב דאם מה שאינו רוצה אינו מחמת איסור הכלאים אלא כגון שהגפן מזיק לו, גם אם אינו פונה מעסקיו לעוקרו אינו נאסר. ומה דאיתא במתני' דרק באומר לכשאגיע

איזה "אי רצון" צריך

אינו כלאים, אבל כשאומר לכשאחזור אלקטנו הוי כלאים אף שלא ניחא ליה. ביאר החזו"א דמייירי שלא ניחא ליה רק מחמת האיסור, ולכן כל שאינו מלקט כשרואה אלא הולך לעסקיו הוי כניחא ליה, והוי כמקיים הכלאים. ולכן רק כשרוצה ללוקטו מיד מוכח שלא ניחא ליה מחמת האיסור. אולם כתב דאפשר שאף מיאון מחמת איסור הוי כלא ניחא ליה אף שלא טורח לעוקרו, אלא דאם נתיר לו להנות מהכלאים הרי בטל מיאונו, ולכן גדרו חכמים שיהא עוסק תיכף בעקירתו. עי' רשב"א בבא קמא פא, א ד"ה תלתן. ובס"י ד,י (ד"ה והא) כתב החזו"א דהניחותא דבעי היא שיאסר אבל כשדעתו לגדור, אף שניחא ליה בגידול מותר. ודייק כן מלשון התוס' בב"ב, דביאר דדוקא נתייאש ממנה ולא גדרה.

**המנחת** שלמה (ח"א סי' פט אות ד סוף ד"ה אולם כל) מסתפק בלא ניחא ליה מחמת האיסור אי הוי כלא ניחא ליה, וכתב מדמצינו דביארו התוס' (ב"מ ל,א) לענין פרה אדומה שאם לא ניחא לי מחמת האיסור שתפסל הפרה חשוב כניחותא ונפסלת הפרה, לפ"ז ה"ה הכא חשוב כניחותא.

**ובשיעורי** ר' אלחנן נקט דכשרוצה בגידול אלא שאינו רוצה שיחול האיסור, אם חל איסור כלאים ע"י מחשבת האדם לא היה צריך להאסר, כדמצינו כה"ג בהקדש.

אך כתב ר' אלחנן דפשיטא שנאסר כשרוצה בגידול אף שאין ניחא ליה באיסור, ועל כרחך צריך לומר שאין דעת האדם מעיקר האוסר בכלאים. ובעיקר הדמיון להקדש יש חילוק, דבהקדש בכה"ג אינו חל כיון דבעינן הוצאה מרשותו ושינוי בעלותו ולכן בעינן דעתו על עצם השינוי, משא"כ כלאים שאינו אלא רק איסור, די שרוצה שיגדל אף שלא ניחא ליה בגוף האיסור אסור.

**וביאר** עוד החזו"א (סי' ד שם) דמה שמותר בכשאגיע אלקטנו, אינו רק מפני שהוא כאונס, שהרי הולך לעוקרו ומאי הוי ליה למעבד. דא"כ מדוע שנה דין זה כאן ושוב שנה דין זה להלן בפ"ז מ"ו ומ"ז דינא דאונס מותר. אלא ההיתר הוא גם כשמתעכב בעבודתו כדרך המתעכבים בעבודתם, כיון דיהיב דעתו לעוקרן ואינו מסיח דעתו מעקירתן סגי שלא יאסר. ומה דכשאחזור אלקטנו נאסר, הוא אף בכה"ג שאינו מסיח דעתו מלעוקרן וחושב לחזור מיד, אלא כיון שעוזב הדבר ואין זו הדרך לעזוב דבר שחפץ בו באמת, לכן נאסר. ובחזו"א סי' ג,טז מבואר שאין צורך לניחותא בתערובת אלא די בניחותא על גידול המין, עיי"ש.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ר' יוסי בר"ח א[ו] מר בפועל שנו, בעל הבית עוסק במלאכתו עשו אותו כפועל. מבאר המקד"ד (סא, א ד"ה כתב הרמב"ם)

מה שמניחם בכרמו ואינו עוקרם, אבל אחר שאינו שלו לא שייך לומר שמניחם ואינו עוקרם, ורק בפועל שמצינו דידו כיד הבעלים אמרינן שנאסר בקיומו כיון שלא עוקרו הרי זה כקיום הבעלים.

**אולם** החזו"א (סי' ד ס"ק יז-יט) מבאר שאין כוונת הירושלמי דווקא פועל, לפי שאין נפק"מ בין פועל לאחר, אלא שדיברו בהוה. ואין כלל מקום להשגת הראב"ד בהל' זו, אלא המקום להשגת הראב"ד הוא בהל' כ"א. דביאר שם הרמב"ם דין הרואה כלאים בכרמו מתי מקדש, וע"ז השיג הראב"ד, שהגמ' העמידה שהחילוק מתי מקדש מיירי בפועל.

**ר"ש** ד"ה אם הוסיף במאתים אסור, כיצד משערין שיעור תוספת מאתיים וכו'. הקשה הרא"ש בפרושו וכן בהל' ערלה (סי' ה'), דלפירוש הר"ש לישנא "דזה פחות וזה מוסיף", אינו מיושב, אלא הו"ל למימר "מה שזה הוסיף, כן הוסיף זה". וכן כתב הכס"מ (פ"ה הכ"ב) דאין דרך הירושלמי כפי' הר"ש. לישוב הר"ש, עי' יד דוד.

**אלא** הביא הרא"ש לפירוש הר"מ כיצד משערין לתוספת מאתיים, יעוי' בפירוש הר"מ וכן פירש הרמב"ם בפ"ה הכ"ב. והראב"ד השיג דדרך הרמב"ם ארוכה, משום דעד שאין כל העשב שתלש מתייבש כולו, עדיין א"א לשער שיעור מאתיים. אלא פירש הראב"ד וכ"כ המאירי (פסחים

דמדברי הירושלמי עולה דההיתר של כשאגיע אלקטנו דלא הוי כלאים, הוא משום הפסד ממון מחמת הפסקת עבודתו. והקשה דמאי שנא מהמבואר בפ"ז מ"ז דאי לא מוצא פועלים אלא ביותר משכרם, דאף על פי שאינו מחויב להוסיף בשכרם, מ"מ אם הוסיפו הגידולים מאתיים נאסרים הפירות, ולא אמרינן שאינו מקדש מחמת שמתעכב מלעקור משום הפסד ממון מחמת שאינו רוצה לשכור פועלים ביוקר.

**הרמב"ם** כתב (פ"ה ה"ט) "דהרואה כלאים בחצר חברו נאסר לו בהנאה". משיג הראב"ד דבגמ' אמרו דבפועל שנינו. והשיב הרש"ס שאינו השגה כלל, דהגמ' רק אוקי לחילוק בין לכשאגיע אלקטנו לכשאחזור אלקטנו דהוא רק בפועל, אבל באדם אחר לעולם אסור.

**מבאר** התורת זרעים דפלוגתת הרמב"ם והראב"ד היא, במקיים שלא ע"י מעשה. דהרמב"ם סבר דלקיים במחשבה שייך רק בבעלים, או בפועל דמצינו שמחשבתו מועילה כבעלים (לענין שכחה). ולכן הכא שמקיים שלא ע"י מעשה רק בניחותא שלא בא ללקוט מיד, מוקי הירושלמי בפועל או בבעלים. אבל כשמקיים ע"י מעשה, גם מי שאינו בעלים יכול לאסור [ועיי"ש שהוכיח שכן סוברים התוס']. אבל הראב"ד סובר שהאיסור של קיום כלאים הוא

בדברי  
הרמב"ם  
ברואה  
כלאים  
בשדה  
חברו

כיצד  
משערין  
שיעור  
תוספת  
מאתים

כה,ב), דסגי שיתלוש אחד וישקול אותו בשעת הקצירה, ואח"כ ישקול אותם שוב. ואם בזמן שעבר מהקצירה שוקל אחד ממאתיים פחות ממה שהיה שוקל בשעת הקצירה, ע"י כך יודעים שהנשאר הוסיף ג"כ מאתיים. וכתב המהרי"ק שהכל אמת, משמע דס"ל דלא פליגי לדינא שני הפירושים. וכן הרש"ס הביא שני הפירושים. אולם יעוי' בחזו"א (סי' ד,יט) דביאר שאיכא נפק"מ גדולה בין שני הביאורים.

**הרדב"ז** (שם) ישב השגת הראב"ד, שאין כוונת הרמב"ם שצריך להמתין עד שיתייבש כולו, אלא כוונתו כאילו תולש אחד ומחכה עד שמתייבש, כיון שאינו צריך לתלוש משום שדרך בעלי השדות לדעת בכמה זמן כל מין מתייבש, ועפי"ז מחשבים לתוספת מאתיים. ועיי"ש מה שהקשה לפירוש הראב"ד.

**התוס'** אנשי שם הביא שבעצי חיים הרבה להקשות לפירוש הרמב"ם והראב"ד, דהמציאות מוכיחה שלא כדבריהם. ועיי"ש שסיים דבריו דאינו קושיא כל כך, משום דבירושלמי

גרסינן ירבוזיא, ודילמא מין זה שוהה בשיעור להתייבש כמו השיעור לגדול.

**והבועז** (אות ב') מבאר דבמין שאי אפשר לשער בפרי, משערינן בעלין. ובביאור ההלכה (שם) הקשה דאין במשמעות דברי הרמב"ם כפירוש. והביא דהמרכבת המשנה תמה אפירוש הראב"ד, ועיי"ש מש"כ הביאור ההלכה בביאור דעת הראב"ד. אמנם יעוי' ברמב"ם בפ"ה הכ"ב דכתב דהדרך לשער כן הוא במין ירק או תבואה, [ועי' בחזו"א (שם) דמסתפק אם גם בפירות משערין בירבוזין. ועי' בשנות אליהו ובפי' הגר"א לירושלמי כאן ובביאורו לירושלמי ערלה פ"א סה"ג], משמע דאינו דווקא בירבוזין ובשאר הדברים משערים בשיעור אחר, אלא בכל התבואה והירקות משערין כן. ואפשר ליישב מקצת תמיהת האחרונים דהמציאות אינה כדברי הראשונים, ע"פ מש"כ החזו"א (שם) שעיקר השיעור אפשר שאינו תמיד כדבריהם, אולם חז"ל סמכו עליו כיון דמן הדין ברובא בטל. [ועי' בפ"ז מ"ט אי שיעור מאתים הוי מדאורייתא או מדרבנן].

## משנה ז

לפניו שהיה בדעתו לזרוע הכרם אסור. וכן מפרש ריבמ"ץ. מדבריהם משמע

**ר"ש** ד"ה עם הזבלים. וכל הני שלא בכוונה נזרעו ושרי וכו' אבל

ביאור  
ההיתר והאיסור  
בסיערתו הרוח

שההיתר והאיסור תלויים, אם היתה לו כוונה לזרוע. אולם בהמשך דבריו מביא הר"ש מדברי הירושלמי שמקורם מהתוספתא, דאינו כלאים כיון שהוא אנוס. ולכאורה ל"ל למימר שההיתר משום אונס דהוי רק פטור, עדיף לפרש שהטעם משום שאין כוונה לזריעה, ואינו כלל מעשה איסור כלאים. ויותר משמע בירושלמי שאם הלך עם הזרעים בשדה הכרם, אף שאינו בא לזרוע שם אלא עצם זה שעבר עם הזרעים וגילה אותם שם, כבר אינו חשוב אונס אלא כעובר עבירה ואסור, אף שלא היה דעתו וכוונתו לזריעה, והרי בעלמא אמרינן שכל שאין כוונתו אין איסור כלאים.

**וכעין** זה הקשה הנצי"ב בביאורו לספרי (פ' כי תצא פ' כ'). בתחילה דייק כפירוש הר"ש מדסתם הספרי דבסיערתו הרוח מותר, ובזרוע והרוח מסיעתו אסור. והיינו משום דבסיערתו שאין בכוונתו לזרוע מותר תמיד, אבל כשזרוע מרצונו אף שהרוח מסיעתו, אסור. אלא דהקשה מדברי הירושלמי דמוקי מתני' דווקא בעומד בשדה לבן, אבל בעומד בשדה הכרם אסור, דהרי הוא עובר עבירה, וא"א לומר מותר. ומבאר הנצי"ב דהיינו שרצונו לזרוע בכרם כלאים לפניו, והרוח סיערתו לאחריו, דכיון שכוונתו לזרוע כלאים ודאי אסור. אלא שאם זה החילוק, קשה מדוע המשנה מחלקת

בין אם סיערתו הרוח לפניו או לאחריו, המשנה היתה צריכה לחלק בין אם כוונתו לזרוע כלאים שבין לפניו ובין לאחריו אסור, לבין כשאינו מתכוון לזרוע בין לפניו ובין לאחריו מותר. אלא פירש כפי שמפרש הר"מ פירוש, דלפניו תמיד אסור כיון שרואה את הכלאים [וכ"כ הרא"ש]. והא דסתם הספרי שבסיערתו תמיד מותר ולא חילקה בין לפניו לאחריו, משום דסיערתו משמע שהרוח לקחה את הזרעים למקום רחוק ואינו רואה את הכלאים, ולכן בין לפניו ובין לאחריו מותר.

**ולישב** פירוש הר"ש י"ל, כדביאר הגר"א בשנות אליהו את דברי הירושלמי, ז"ל: "מתני' בעומד בשדה הלבן וכו' אבל בעומד בשדה הכרם וזרוע בשדה הלבן לאחריו אסור. הטעם, משום דבקל יכולים הזרעים ליפול לכרם, ונמצא דהוי כמזיד וכאילו נתכוון לכך". [וכע"ז כתב מהר"א פולדא]. מבואר בדברי הגר"א שוודאי לא מיירי שכוונתו לזרוע כלאים, אלא דאפ"ה אי עומד בשדה הכרם כיון שבקל יכול ליפול שם, חשוב כמזיד והוי כנתכוון לזרוע. לפ"ז אפשר לומר גם כשעומד בשדה הלבן אין הכוונה שיש את גדרי האונס בכל התורה, אלא אפילו אם מקרה זה אינו נקרא כאונס בכל התורה אלא הוי רק דומה לאונס אפ"ה מותר, כיון דאמרינן שאינו מתכוון ואינו יודע שנפל ולכן אין

איסור, אבל שיודע שנפל אסור דנראה דהוי כמתכוון והרי אין כאן אונס. אולם קשה לפרש כן בדברי הר"ש, דז"ל הר"ש: "אבל לפניו שהיה בדעתו לזרוע הכרם אסור", משמע כמו שביאר המרומי שדה בדבריו, שיש לו כוונה לזרוע את שדה הכרם.

## לכאורה מחלוקת הראשונים היא

מחמת פשיטות הירושלמי לגבי ספיקו של ר' זירא על מה אמר ר"א דבריו, אי בעומד בשדה לבן או אפילו בעומד בשדה הכרם. ופירשו המפרשים שם, דספיקו של ר' זירא אם אמר ר"א דבריו ארישא דדוקא בעומד בשדה לבן מותר בסיערתו לאחריו, אבל בעומד בשדה הכרם אף לאחריו אסור וכדמסיק הירושלמי. או דר"א אמר אפילו עומד בשדה הלבן אסור כשסיערתו לפניו אבל לאחריו מותר אפילו שעומד בשדה הכרם. ואי אמרינן הכי עולה מדברי הירושלמי שאין הטעם בסיערתו לפניו משום שבדעתו לזרוע הכרם, דהרי עומד בשדה הלבן ועומד לזרעו, אז וודאי טעם האיסור הוא שרואה שסיערתו הרוח את הזרעים לשדה הכרם. ברם מסיק הירושלמי דר"א קאמר דבריו ארישא, לכן בסיפא אין לנו פשיטות האם גם כשעומד בשדה הלבן וסיערתו הרוח לפניו אם נאסר. [וק"ק דא"כ המשנה היתה צריכה לחלק בין עומד בשדה כרם לעומד בשדה הלבן, שכשעומד

בשדה הכרם בין לפניו ובין לאחריו אסור, וכשעומד בשדה הלבן בין לפניו ובין לאחריו מותר].

**בעיקר** פירוש הר"ש, מדייק התורת זרעים, שגם בזריעה גופה בעינן דעתו וכוונתו ולכן לאחריו מותר, ולפניו אסור משום שדעתו לזרוע. אולם מפ' הר"מ וכן בהל' מבואר שההיתר משום שהוא לא זרע, וכשסיערתו לפניו וראה שנפל בכרם כתב בהל': "הרי זה כזורע כיצד יעשה אם צמחו וכו' " אלמא דכל האיסור תלוי אם חשוב זורע או לא, אבל כשזורע ממש לא מצינו שהתחדש שבעינן דעת וכוונה, [עי' בפ' הר"א פולדא].

**לפ"ז** פירש לחילוק שמצינו בדברי הר"מ בהלכותיו מפירוש, דבפירושו כתב: "ואם פזרו הרוח לפניו והוא רואה אותו חייב להסירם אותו וכו' ואם נתכוון לעזוב אותם עד שיצמח הכל נאסר". מבואר בדבריו דכל האיסור במשנה הוא על התבואה וגפן כאחד. אולם בהל' משמע דשייך אופנים שנאסרת רק התבואה ויש אופנים שנאסרים הגפנים והתבואה, דכתב הרמב"ם "ואם מצאה שנעשית דגן הרי זו תישרף ואם ראה אותן וקיימן הרי אלו ישרפו עם הגפנים", מדייק התורת זרעים דמשמע שרק שראה אותן נאסרין שניהם, ובלא ראה אותן נאסר רק התבואה ולא הגפנים.

דייק בדעת הר"ש והר"מ בכוונה בזריעה

**וביאר** התורת זרעים דס"ל לרמב"ם שאיסור הזריעה הוא בתבואה בלבד, והגפן נאסרת רק מחמת איסור קיום. ובזה מבואר הטעם שחילק הרמב"ם מפירושו למשנה להלכותיו, דבמשנה מיירי שראה היכן הזרעים נפלו א"כ חשוב כמקיים הכלאים, ולכן נאסרים הגפן והתבואה, התבואה משום זורע והגפן משום מקיים. אולם בהל' מיירי שאינו יודע היכן נפלו הזרעים בכרם ורק ראה שהרוח סיערתם לשם וכמדויק בלשנו: "ואם מצאם שנעשו אביב וכו' ואם מצאם שנעשו דגן וכו' " אלמא דעד השתא לא ידע היכן הם, לכן עד שעה זו לא חשוב כמקיים ואין הגפן נאסרת, והאיסור הוא רק על מעשה הזריעה באיסור, ומפני שהזריעה מתייחסת לתבואה בלבד, רק היא נאסרת.

**[במשנה ו' הסתפקנו האם המיעוט דבעי נחותא בכלאים** הוא רק לגבי האיסור או גם לגבי הקידוש. ואפשר להוכיח מדהביאו הראשונים המיעוט הנאמר לגבי זריעה במשנתנו דענינה האם מתקדש או שאינו מתקדש, הרי דילפינן מזריעה דגם לקידוש בעינן דעת. וע"ע בפני משה דביאר דבסיערתו לאחריו מותר "מדכתיב פן תוקדש המלאה הזרע אשר תזרע, וזה לא זרע בכוונה לפיכך אינו מקדש" וע"ע שם שהוכחנו כן גם מדברי הרמב"ן].

**משנה.** סיערתו הרוח לפניו רבי עקיבא אומר אם עשבים יופך

האם  
בסיערתו  
הרוח  
הגפנים  
נאסרים

וכו'. בפשטות המשנה דברי ר"ע הם כהמשך וביאור דין סיערתו הרוח לפניו. ויותר נראה כן מדברי הרע"ב, דלא גרס "ר"ע אומר" אלא כיצד יעשה, וכדמדייק המלאכת שלמה. וכן מבארים היכן (אות לח) והמשנה ראשונה (פ"ז מ"ח), והוסיפו שלפ"ז גם הגפנים נאסרים אם הגיעו לפול הלבן. ומה שהמשנה נקטה רק את דין התבואה ולא פירשה את דין הגפנים, מבאר היכן שהוא משום דאתי לאשמועינן חילוק הדינים לגבי התבואה.

**אולם** מדברי הרמב"ם בהל' דכתב: "סיערתו הרוח לפניו וכו' ואם מצאה שנעשה דגן תשרף, ואם ראה אותן וקיימן הרי אלו ישרפו עם הגפנים הסמוכות להם". מדייק התיר"ט (בפ"ז מ"ח) מכך שהרמב"ם מחלק שבמצאה רק הדגן ישרף, ואילו אם ראה וקיימן הכל ישרף, משמע דסובר שרק ברואה וקיימן נאסר הכל משום מקיים כלאים, אבל אם לא קיימם רק שלאחר הזריעה לא מצאם ורק אח"כ מוצאם אין איסור משום מקיים, והאיסור הוא קנס רבנן. וקנסו וחייבו לשרוף את הדגן אע"פ שהזריעה באה ע"י אונס הרוח, אך כיון שבא ע"י שזרע בשדה הלבן ונשרשו בארץ. ועי' במשנה ראשונה דדייק שאין לפרש כפירוש התיר"ט שהאיסור התבואה אינו משום מקיים ומיירי שלא



ראה את זריעת הכלאים, דהא פתח הרמב"ם דבריו: "סיערתו הרוח לפניו וראה הזרעים שנפלו בכרם וכו' ", אלא ודאי איסור התבואה אינו רק משום קנס אלא איכא איסור קיום. ומיישב את דיוק התיו"ט מדברי הרמב"ם, באופן אחר.

**וכדיוק** התיו"ט מדייק גם המרומי שדה, ומחדש לפ"ז שאף דסיערתו הרוח לפניו הוי מזיד אולם אינו פשיעה, וכיון שאינו יכול לתקן את מזיד דא"א ללקט זרעי חיטה שנזרעו בכרם כיון שאינו יודע היכן הם, הקלו חכמים שאינו צריך לשרוף אלא רק את התבואה אבל הגפנים אינו צריך לשרוף.

**ולפ"ז** מיישב מ"ט האריך התנא הכא לחלק את ענין הקידוש לג' דינים, מה שלא מצינו בשאר המשניות המבארות דיני קידוש. וביותר מ"ט אביב ינפץ ולא מחויב לקוברו, וא"א לדמותו למבואר בתמורה (לב, ב) דכשא"א לשורפו יקבר (וכדמובא בר"ש). דהתם אמרינן הכי רק לגבי משקין, שאין שייך בהם כלל שריפה. ועוד למה רבי יוחנן וריש לקיש נחלקו מה דין הקשים דווקא אמתני', ולא נחלקו בזה בשאר המקומות דמיירי לענין קידוש כלאים. ולמבואר דהכא הקלו חכמים אתי שפיר הכל. וע"ע ביאור דעת הרמב"ם בהתורת זרעים הובא לעיל, ובחזו"א סי' ג סוף אות כ"ז, וסי' ד אות כ"ט.

**ד"ה** ירושלמי. ואם אביב שכבר בא הזרע אלא שלא הביא שלישי וכו'. וכ"פ הרע"ב. מקשה המראה פנים, הרי שיעור גידול כזה נקרא בכל מקום שחת ולא אביב. אלא מפרש המראה פנים שאביב הוא שיעור גידול שהגיע כבר לשליש אלא שלא גדל לגמרי ולכן אינו נקרא דגן, ודייק שכן פירש הר"מ. מדפירש הר"מ לשיעור שנעשה עשבים היינו שנעשה שחת, וממשיך לפרש אם נעשה אביב וכו', אלמא אביב אינו שחת אלא גדול ממנו. ובפירוש התבונה מיישב, דצדקו דברי המראה פנים דכשגדל ולא הגיע לשליש נקרא בעלמא שחת, ואביב הוא משהביאה התבואה שלישי, מ"מ הכא ע"כ אין לומר שהתבואה הביא שלישי, דאם היא הביאה שלישי א"כ כל התבואה היתה מתקדשת.

**בא"ד.** ולית ליה ההיא דרבא דפרק כל שעה וכו'. כתב המהרי"ק (פ"ה הי"ג) שלפ"ז מבואר הטעם שפסק הרמב"ם כר' יוחנן.

**בא"ד.** [ו]כמו כן [כאן] את שדרכן להיפך יופך ואת שדרכן לנפץ ינפץ ולעולם [הכל] אסור. וכן סיים הרא"ש. כלומר שאין צריך באביב לנפץ, אלא מדמדמינן להתם דכל דבר צריך לעשות בו כדרכו. אולם יעוי' בתיו"ט דלא הביא כסיום הר"ש והרא"ש, אלא את שדרכו ליקבר וכו'. והקשה בתוס' אנשי שם דלפ"ז הו"ל למתני' למימר יקבר ולא ינפץ, ועיי"ש

בשיעור אביב

האם די בניפין

מש"כ. וכן כתב היכן (אות מא) דבעי  
לנפץ ולקבור, ולפ"ז הקשה בבוועז (אות  
ג) מ"ט יקבר הא כל הנשרפין לא יקברו,

עיי"ש מה שתירץ. והקשה עליו נכדו (שם)  
דודאי הכוונה היא שינפץ בלבד, עיי"ש מה  
שנדחק לפרש דבריו.

## משנה ח

**ר"ש** ד"ה רבי אליעזר אומר. מאי  
טעמא דר"א שכן בערביא  
מקיימין קוצין לגמליהן. בפ"א מ"א הובא  
חקירת המקדש דוד (סי' סא, ד"ה  
אמרינן המקיים) מ"ט בכלאים צריך  
שירצה בקיומן. האם כיון דבכלאים  
בעי נחותא, וכל שאין מקיימין כן אף  
שהוא רוצה בקיומן בטלה דעתו, ולא  
חשוב שאיכא נחותא. או כיון שאם  
אין מקיימים לא חשוב כזרע לענין  
איסור כלאים. ועיי"ש שהובא שהוכיח  
המקד"ד מרש"י בשבת שהטעם שצריך  
דעת לקיים הוא כדי להחשיבו זרע  
לענין איסור כלאים.

הטעם  
דבעי  
שיקמו  
כמותו

זרע נקרא אפילו דבר שרק פעמים  
זורעים, או זרע נקרא רק מה שדרך  
לזרוע תמיד.

**עוד** מבואר בפי' הר"מ דלא מיירי  
שזרע קוצים אלא הם שגדלו  
מעליהם, וכיון דבכל מקום אין מקיימין  
כן אלא אדרבה עוקרו משדהו, אינו  
כלאים. וכ"כ הריטב"א בב"ב (שם).  
אבל מהמאירי בשבת נראה, שקוצים  
הוא דבר שזורעים אותו הרבה. ועי'  
ברמב"ם בפ"ה הי"ח דכתב "הרואה  
בכרם עשב שאין דרך בני אדם לזרעו  
וכו", משמע שההיתר הוא מחמת שאין  
דרך בני אדם לזרוע ואין צריך להתיר  
גם מחמת שעומד לעוקרו.

**ומפי' הר"מ** במשנתנו דביאר  
שכשארין מקיימין אין איסור,  
"אמר הכתוב אשר תזרע מה שנהגו בני  
אדם לזרוע ורוצין בקיומן". מדהוצרך  
הרמב"ם למילף לה מפסוק זה, ולא  
פירש שהמיעוט הוא מהא דילפינן דבעי  
ניחותא בכלאים, משמע שהחסרון  
שאינו חשוב כמידי דזריעה והמיעוט  
הוא שאינו מין השייך בו איסור כלאים.  
וע"ע בפירוש עמק הנצי"ב (בספרי שם)  
דביאר דפלוגתא ר"א ורבנן היא, האם

**ויש** לדון האם רבנן התירו גם במקיים  
קוצים ע"י מעשה וא"כ התירו גם  
לזרוע קוצים, או כשמקיים ע"י מעשה  
או זרוע רבנן מודים שמקדש, ומשנתנו  
מדברת רק כשמקיים שלא ע"י מעשה.  
רבינו גרשום (ב"ב קנוב), מוקי מתני'  
שמקיים ע"י מעשה. וכן נראה מדברי  
רש"י בשבת (קמז, ב) בד"ה מקדש  
דמבאר שקוצים מקדשים, וסיים "זריעה

פלוגתת  
ר"א ורבנן  
הוא רק  
במקיים או  
גם בזרוע

הוא". משמע שהמחלוקת במשנתנו הוא כשמקיים כעין זורע והיינו כשמקיים על ידי מעשה, ורבי אליעזר אוסר ורבנן מתרים. וכן משמע מדברי הר"ש שכתב: "ר"א אומר קידש משום כלאים דזריעה היא". ואם כן לדבריהם אין מקום לספק שרבנן מתירים גם זריעה. אולם המאירי (בשבת שם) מפרש דמיירי שמקיים בלא מעשה אלא רק מניחם, וכן הריטב"א בב"ב שם כתב שמקיים לדעתו. ע"ע ברשב"ם בב"ב שם. ולדעת הראשונים הללו שפירשו שמייירי שמקיים שלא ע"י מעשה, עדיין יש מקום להסתפק מה הדין כשזורע או מקיים ע"י מעשה.

**והנה** הרדב"ז (פ"ה הי"ח) כתב דגם אם הוא זורע סוברים רבנן דמותר, דבטלה דעתו; וכ"כ הדרך אמונה שם ס"ק קיח. ופירש בציון ההלכה (ס"ק קצח) דמה שנקטה המשנה "מקיים קוצים" ולא נקטה "זורע קוצים" הוא לריבותא שר"א אוסר אפילו רק כשמקיים, אבל אין לדייק מכך שלרבנן אסור בזורע. אבל הצפנת פענח דייק מלשון הרמב"ם שרק במקיים פליגי רבנן ור"א, אבל בזורע א"א לומר בטלה דעתו משום דאחשביה. [ודעת הסוברים שכשזורע הוי כלאים, מבוארת היטב אם לדעתם החיסרון כשארין מקיימין הוא מחמת שבכלאים בעי שדעתו לקיים ובעלמא דעתו בטלה וע"י מעשה אמרינן

אחשביה, אבל אם החיסרון לדעת רבנן הוא משום שאין לו שם זרע, יש להבין מה מועיל שהוא זרעו].

**ר"ש** ד"ה שכמוהו מקיימין. כלומר במקום שמקיימין אסור. וכ"כ הריטב"א ב"ב (שם). וכן פסק הרמב"ם וז"ל "המקיים קוצים בכרם בערב שרוצים בקוצים לגמלים הרי זה קדש". [מעיר המקדש דוד (שם) דלא שייך לומר קידש כיון שערב הוא בחור"ל ואינו קדוש, אלא רק שייך לאוסרו מדרבנן].

שרבנן מודים שבמקום שמקיימין אסור

**ביאר** הריטב"א (ב"ב שם) דפלוגתא ר"א ורבנן היא, האם כל העולם אזלו בתר ערב משום שבערב מצויים גמלים, ובשאר מקומות לא מצויים ואם בכל העולם היו מצויים גמלים היו מקיימים קוצים גם שם. ר"א סבר שכיון שכן חשובה ערביא כרובא דעלמא, ואילו רבנן פליגי וסברי דגם בכה"ג לא מהני ערביא להחשב כרובא דעלמא. ועי' בראשונים בשבת (שם) ובתוס' (צב, ב ד"ה ואת"ל) דביארו שמהטעם שגם אם היו גמלין במקום אחר גם שם היו מקיימין, לכן נאסר לרבנן עכ"פ באותו מקום. ולא אמרינן שבטלה דעתם, כמו שמצינו בכמה מקומות שאף ביחס למנהג המקום שנהוגים כן אין איסור אם אינו כרובא דעלמא, דאמרינן בטלה דעתם.

**למבואר** שבמקום שכמוהו מקיימים לכו"ע הוי כלאים, מתרצים

היד דוד והעמק הנצי"ב (שם) את קושיית התוס' בשבת (קמד,ב), שהקשט כיצד הגמ' מקשה מר"א שיש איסור על ידי מקום שנהגו, ולא הוכיחו מרבנן שאין לחוש למנהג מקום אחד. ולמבואר שבמקום שנוהגים כן אף רבנן מודים שאסור, מובן הקשו ולא אמרו בטלה דעתו.

**ר"ש** ד"ה וכל מין זרעים אינן כלאים בכרם. קנבוס ולוף אסרה תורה שאר זרעים מדרבנן. וכן היא דעת הר"ן בחולין פרק ראשית הגז. ולפי זה גם המינים שהמשנה נקטה - האירוס והקיסוס ושושנת העמקים - אינם כלאים מדאורייתא, והם כלאים מדרבנן בלבד (חזו"א סי' א, יא).

**הראב"ד** (פ"ה ה"ו) גם סובר שזרעים אסורים מדרבנן, אולם כתב (בה"ט) שג' המינים המנויים במשנה אינם כלאים כלל, כיון שהם מינים שאין מקיימים אותם. ונראה מדבריו שגירסתו במשנה שונה מהגירסה שלפנינו, וכך גרס "האירוס והקיסוס ושושנת העמקים מיני זרעים ואינם כלאים", ולא הזכירה המשנה את דין שאר מיני זרעים. והביא ראיה לדבריו, שכן הוא גם לשון התוספתא. וכיון שלדעתו דין ירקות שווה לדין זרעים, היינו ששניהם האיסור מדרבנן ואם אין מקיימין אין איסור, אין שום חידוש במה שנקטה המשנה והתוספתא "מין זרעים".

ביאור המשנה לדעת הר"ש והראב"ד, ובמינים אסורים בכרם

**דעת** הרמב"ם בביאור המשנה, תלוי בישוב הסתירה בדבריו מה דינם של זרעים.

**דהנה** בפ"ה ה"ג כתב הרמב"ם: "אבל שאר זרעים אסורים מדרבנן", אולם בהלכה ו' סתר דבריו שכתב "אבל שאר מיני זרעים מותר לזרען בכרם", ונאמרו באחרונים כמה דרכים ליישב דבריו.

**א.** הכסף משנה (בה"ג) מתרץ שבהלכה ג' איירי בזרעים שנאכלים ובהם נוהג כלאים מדרבנן, ואילו בהלכה ו' מיירי בזרעים שאינם נאכלים, והם מותרים אפילו מדרבנן. [צ"ל דכוונתו שאף במיני זרעים שאפשר לתקנם מותרים, דאי אינו יכול לתקנו ואינו ראוי כלל אין חידוש בזרעים, שאף בשאר דברים אם אינן ראויין כלל הם מותרים, אולם עי' חזו"א סי' א, ט].

**ב.** הגר"א בביאורו מחלק, דבהלכה ג' מיירי במפולת יד ובכהאי גוונא אסור מדרבנן, ובהלכה ו' מיירי בזריעה שלא במפולת יד ולכן התיר הרמב"ם את זריעת הזרעים. אך הקשו החזו"א (שם) ובחי' רבי איסר זלמן, דהגמרא במנחות (טו,א) המחלקת בין שאר מיני זרעים לקנבוס ולוף, איירי בזרוע בכרם הנטוע ואין מפולת יד, ואפ"ה אמרה הגמרא שהזרעים אסורים מדרבנן. ועי' בכרם ציון ח"ח, מש"כ ליישב בדוחק. וע"ע בחזו"א שהוסיף לתמוה על חילוק זה.

דעת הרמב"ם בהנ"ל

חילוק בין זרעים הנאכלים לשאינם נאכלים

חילוק בין מפולת יד לבין כשאין מפולת יד

חילוק בין זרעים לירקות

**ג.** החזו"א (שם) מתרץ שודאי דעת הרמב"ם שאין כלל איסור בזרעים, בין זרעים הנאכלים לזרעים שאינם נאכלים. ומה שכתב הרמב"ם בה"ג "אבל שאר זרעים אסורים מדרבנן" הכוונה לירקות, והוצרך הרמב"ם לדגיש זאת מכיון שקודם לכן דיבר הרמב"ם לגבי קנבוס ולוף אסורים מדאורייתא והם גם ירקות, על כן ממשיך הרמב"ם ששאר ירקות אסורים מדרבנן, ומצינו שזרעים הם שם כולל גם לירקות. אמנם עי' בכסף משנה והמשנה ראשונה, שכתבו שלדעת הרמב"ם גם שאר ירקות אסורים מדאורייתא.

**ונחזור** לביאור המשנה, לדעת הכסף משנה שדין זרעים חלוק בין זרעים הראויים לאדם או שאינם ראויים, מבאר הכסף משנה (ה"ו) שהמשנה נקטה בדוקא את שלשת המינים שאינם ראויים למאכל (וכפי שביאר הראב"ד), ולכן אין נוהג בהם כלאים. ולפ"ז המשך המשנה "ושאר מיני זרעים", מתייחס לשאר המינים שאינם ראויים למאכל, וע"ע תוי"ט. וצ"ל שמנו את המינים הללו מכיון שהיו

צריכים להשמיע שאינם ראויים למאכל (עי' רדב"ז ומרכבת המשנה בה"ו). וכן יש לבאר את המשנה לפי דעת הגר"א, שגם במיני זרעים יש כלאים אם נזרעו במפולת יד.

**אבל** לדעת החזו"א שכל מיני זרעים אין בהם כלאים, כוונת המשנה ללמד ששלשת המינים הללו הם מיני זרעים ולא מיני ירקות ולכן אין נוהג בהם כלאים [אולם עיין ברע"ב שמפרש שהאירוס הוא מין ירק]. וממשיכה המשנה "ושאר מיני זרעים" היינו כאילו נאמר "וכן שאר מיני זרעים" אינם כלאים, ואפילו מדרבנן אין בהם איסור כלאים. ואכן כן מבאר הרדב"ז (בה"ו) את התוספתא שהביא הראב"ד לדייק כדבריו.

**קטניות**, החזו"א מסתפק בדעת הכס"מ אי איסורו מדאורייתא.

והחזו"א ס"ל שאף מדרבנן אינו אסור. (עי' דרך אמונה פ"ה ה"ו) וכדעת החזו"א בדין קטניות נראה במהרי"ק בה"ג. ועי' עוד בזה בתורת הארץ ח"ב פ"ו אותיות קה-קו.



## פרק ו

## משנה א

ועירסן למקום אחד, ולכן סובר ת"ק שאין הגדר בטלה. לעומת זאת כאן מיירי שהולכת מעצמה על הקיר העשוי לכך, ולכן הגדר בטלה לגפן ואינה מפסקת כמחיצה כדאמרינן התם.

**המשנה** ראשונה (שם) מוסיף חילוק נוסף בין הנידונים בשני המשניות, דהתם הנידון הוא לענין קידוש ולכן פליג ת"ק, אבל הכא הנידון אינו לגבי קידוש אלא לענין חייב הרחקה [כדביאר הר"ש במ"ג], ולענין חיוב הרחקה מודה ת"ק שעריס מחייב הרחקה. לפ"ז הביאור במשנה "איזהו עריס" - שמחייב לכו"ע הרחקה.

**גדר** האיסור בעריס, מדברי הירושלמי (להלן הלכה ב') נראה שהוא מחמת מה אוסר עריס

מעיקר הדין. מדביאר הירושלמי שהחילוק הנאמר במשנה ב' אין איסורו אלא מפני מראית העין מפני שנראה כעריס, משמע כשהנידון הוא עיקר עריס האיסור הוא מעיקר הדין. אולם יעוי' בפירוש הראב"ד והתוס' שאנ"ץ בעדיות (פ"ב מ"ד), שמבואר בדבריהם שבכל עריס איסור הוא רק מפני מראית העין.

**משנה.** אי זהו עריס. הקשו הרש"ס והמשנה ראשונה היכא תני דין אריס, שמקשה התנא איזהו עריס. מתרץ הרש"ס שכוונת התנא לסיפא דמתני', שנחלקו ב"ש וב"ה מהיכן מודדין בעריס. והמשנה ראשונה מתרץ דקאי על הא דתני לעיל (פ"ד מ"ז) עירסן מלמעלה דלת"ק לא מבטל העריס את הגדר, וע"ז אמרינן הכא איזה עריס שמודה ת"ק דמבטל את הגדר.

**והטעם** שמודה ת"ק, מבאר המשנה ראשונה דהתם מיירי בשורה של ג' גפנים והכא בשורה של ה' גפנים, ועיי"ש שביאר את הטעם שמודה במקרה זה. [ביאורו אתי שפיר לדעת הראשונים המובאים להלן דנידון המשנה הוא לענין לבטל את הגדר שלא תחצוץ, אבל לדעת הראשונים שודאי הגדר חוצצת וכן ביאר הרש"ס, א"א לפרש כדבריו].

**התוס'** אנשי שם (שם) מפרש, דאף אי המשנה לעיל מדברת בשורה של חמשה גפנים יש לחלק, דהתם מיירי בעריס שמעצמו גדל

על איזה עריס מיירי המשנה

האם גובה י'  
בגדר מענב  
לעריס

## משנה. בצד הגדר שהוא גבוה י'

טפחים. כתב הראב"ד (עדיות

(שם) שכשארין הגדר גבוה י' טפחים ליכא דין עריס, וכן מבואר במהרי"ק פ"ה ה"ה. אולם תמה המשנה ראשונה דלכאורה היה נראה לומר איפכא, דכשארין גדר גבוה י' טפחים ודאי שצריך להרחיק מהעריס, משום שאין בגדר שיעור שתיחשב הפסקה בין הגפנים לתבואה; [דבריו הם למפרשים דבמתני' ההרחקה היא מאחורי הגדר, וכדאמרין לעיל דזו היא שיטתו]. אלא דדייק דמלישנא דמתני' נראה שדוקא כשיש מחיצה י' טפחים. וביאר דהטעם שאכן כשארין הגדר גבוה י' טפחים אין דין עריס, הוא מאחר שאין הענפים גבוהים זה חשוב שהענפים משוכים על הקרקע, ואין כלל חשיבות לענפים הנמצאים על הגדר להחשיבם כגפנים נוספים. ועי' עוד במלכת שלמה בשם הרש"ס. ובחזו"א סי' יב, טו.

## משנה. או בצד חריץ שהוא עמוק

עשרה טפחים ורחב ד'.

מפשטות לשון המשנה נראה שרק לגבי חריץ צריך רוחב ארבעה טפחים, והיינו כדי שיהיה ניכר העריס, אבל לגבי גדר שהיא ניכרת אין צורך שיהיה רוחבה ארבה טפחים. [ועי' תוי"ט שציין לדבריו בפ"ב מ"ח, ושם מבאר שהד' הנידון לגבי גדר אינו לגבי הרוחב אלא לגבי אורכו]. אולם המהרי"ק (שם) מסתפק אם אכן צריך שהיה בגדר

רוחב  
העריס

רוחב ד' (דבריו הובאו להלן משנה ז), ועי' ברדב"ז (שם ה"ד) שכתב שצריך שבגדר יהיה ברוחבה ד'. הציון ההלכה (שם ס"ק א) בתחילה דייק מדברי הר"מ בפירושו ומהמאירי בעדיות שאין צורך שהיה רוחב ד', אך לאחר שמביא דברי המהרי"ק והרדב"ז הניח את הדבר בצ"ע. ובביאור ההלכה שם, רצה לפרש שדבר זה תלוי במחלוקת תנאים בתוספתא.

## משנה. בית שמאי אומרים מודדין וכו' וב"ה אומרים וכו'.

בפירוש הר"מ נראה שמחלוקת זו היא גם לגבי המדידה בחריץ, וכ"כ להדיא בבתי כלאים אות עב. אך עי' בכרם הארץ אות מא ד"ה הנה לדעת רבינו, שרוצה לומר שב"ה מודים בחריץ.

## ר"ש ד"ה ירושלמי. ומשני בעריס מעוקם שאין הגפנים מכוונין בשורה. בשיעור המרחק כשאננם מכוונים כנגד חברו, כתב המקד"ד (סי' סא, ח ד"ה הנה לפי) שבין הגפנים צריך להיות מרחק שאינו פחות מד' ולא יותר מח', כשיעור ההרחקה בין הגפנים בכל כרם. דאל"כ מ"ט לא תירץ הירושלמי דזה הוא החידוש אליבא דב"ש, שאף דבכה"ג בעלמא אינו חשוב כרם מחמת צורת הזריעה, ואילו ע"י הגדר חשובים הגפנים כרם. וכן פירשו המשנה ראשונה והתוס' אנשי שם (במ"ז) שתלוי במרחק ד' אמות. וכן כתבו לדינא הרדב"ז פ"ח ה"ט, ובבתי

מהו  
השיעור  
ההרחקה  
בין הגפנים  
בעריס

כלאים אות עה, החזו"א סי' יב, וט"ו וכ'. מוסיף החזו"א דגם הסוברים בפ"ד מ"ט שמהני צירוף עד ט"ז אמה, הכא מודים שהשיעור רק עד ח' אמות, מכיון דהכא הצירוף הוא לענין לעשות כרם. אולם עי' בתורת זרעים (במ"ו) דכתב, דבערים לא בעי הרחקה ד' אמות בין הגפנים.

**בא"ד.** אלא נטועין בעיקום זה נכנס וזה יוצא. עי' במראה הפנים, שמדייק מפי' הראב"ד בעדיות (פ"ב מ"ד) שהפירוש ערים מעוקם הוא ענין אחר.

**בא"ד.** ורבי יוחנן משני התם בערים מכוון שנובלא גדר אינו אסור משום כרם דאתיא כבית הלל וכו'. כתב החזו"א (סי' יב, טו) דב"ה מודים כדברי ב"ש, שגם כשאננם מכוונים הוי ערים להחשב ככרם. [והוסיף החזו"א שנראה שעד מרחק ב"א אין חסרון]. אולם בציון ההלכה (פ"ח ס"ק ט') הביא, שמדברי הר"י קורקוס (בה"ו) מבואר שלדעת ב"ה כשאננם מכוונים לא מהני הגדר להחשיבם כרם. ועי' בירושלמי דלדינא מודה ר"י לר"ל שגם ערים מעוקם חשוב ערים, ופליגי רק מה הפירוש במשנה, ומבאר הירושלמי את הטעם שכל אחד מפרש באופן אחר. אולם הגר"א גרס וביאר בדברי הירושלמי שאף דבעיקר דין ערים מעוקם מודה ר"י לר"ל, אולם איכא בניהם נפק"מ לדינא בדין ערים מעוקם.

דעת ב"ה  
כשאין  
הערים  
מכוון

**ר"ש** ד"ה מן הגדר ולשדה וכו'. הר"ש והרא"ש מבארים שני פירושים מהיכן המדידה מהערים כדי להרחיק מהם את הזרעים. הפירוש הראשון, שהנידון הוא לגבי זרעים הגדלים בתוך השדה עם הגפנים. ומחלוקת ב"ש וב"ה הוא כגון שהגפן נטועה ב' אמות במרחק מהכותל, דלכ"ש מודדין את ההרחקה מהגפנים, ולכן צריך להרחיק ד' אמות מהגפנים. וב"ה סברי דמתחילים למדוד את ההרחקה מהכותל, ולכן סגי שירחק מהגפנים רק ב' אמות. [וכתב החזו"א (סי' יב, טו) שאם הגפנים מרוחקים מהגדר קצת פחות מד', מכל מקום צריך להרחיק ו' טפחים מצד הגפנים. רק מסתפק החזו"א האם צריך להרחיק ו' טפחים לאורך כל השורה או רק כנגד הגפנים ככל גפן יחידית, ועי' ציון ההלכה שם ס"ק כו. אולם עי' בבתי הכלאים (אות עד) שבאופן זה המדידה היא באופן אחר, ועיי"ש בהגהות תפארת יעקב].

**וכן פירש הר"מ בפירושו במתני'.** מדדיק התי"ט בעדיות (שם), שגם בפירושו למשנה בעדיות פירש הר"מ כדרך זו. וכן פירש הראב"ד בהשגות (פ"ח ה"ג). וכן הסכימו הרש"ס והגר"א בשנות אליהו [אולם בשנות אליהו הזכיר שצריך להרחיק אמה אחת מאחורי הגדר, וכתב הציון ההלכה (שם ס"ק כה) שלא הבין כוונתו; ועי' גם בכרם הארץ סוף אות מא]; וע"ע בציון ההלכה שם ס"ק כז.

פלוגתת  
הראשונים  
מהיכן  
מודדים  
הרחקת  
מערים



**הפירוש השני**

הפירוש השני, שההרחקה היא בזרעים הנטועים מאחרי הגדר. לב"ש מתחילים למדוד את ההרחקה מהגפנים, וכיון שהגפנים נטועים במרחק ב' אמות מהגדר סגי שירחיק רק עוד שני אמות מאחורי הגדר. וב"ה סברי שמתחילים למדוד מהגדר, ולכן צריך להרחיק ד' אמות מהגדר. וכן פירש הרמב"ם בהל' בפ"ח ה"ג. ולדעה זו צריך הרחקה גם מהצד של עיקרי הגפנים, אלא שבצד זה לא פליגי ב"ש וב"ה מהיכן מודדים את ההרחקה, דכו"ע מודים שמודדים את ההרחקה מעיקרי הגפנים [וכן מדויק מקושית הכס"מ המובאת להלן, שיש הרחקה מצד עיקרי הגפנים].

**[מקשה התיו"ט בעדיות (שם)]**

שבמשנתנו הביא הרע"ב רק פירוש השני, ואילו הרע"ב בעדיות (שם) סתם כפירוש הראשון, ועי' בחי' מהרי"ח במשנתנו שמיישב דברי הרע"ב].

**בא"ד. ומיהו בירושלמי משמע**

דאיירי בצד אחר של הגדר. הוסיף הכס"מ להקשות איך אפשר לפרש כפירוש הראשון, דלדבריהם עולה שלדעת ב"ה הגדר חמורה יותר מעיקר הגפנים, שממנה מתחילים למדוד את הרחקה ולא מעיקר הגפנים.

**ומש"כ**

הר"ש דמהירושלמי מבואר כפירוש השני, כתב הראב"ד

(שם) דאדרבה מהירושלמי משמע כפירוש הראשון. ותמה הרדב"ז (שם) מה היא כוונת הראב"ד, הא בירושלמי מבואר כפירוש השני וכדכתב הר"ש. וכתבו המהרי"ק והכס"מ דנראה שלראב"ד היה גירסא אחרת בירושלמי. ויעוי' ברש"ס דהביא לגירסא שנראה שהיתה לפני הראב"ד. ועי' בריבמ"ץ דהביא גירסא בירושלמי ממש כפירוש הראב"ד.

**וע"ע**

בביאור הגר"א (סי' רצו ס"ק עט) דהוכיח מהירושלמי כפירוש הראשון. ועי' בחזו"א (שם ד"ה ומה שהק') מש"כ ליישב את דברי הירושלמי גם כפירוש השני. אולם עי' בחזו"א שם (ד"ה והגר"א) דהוכיח מירושלמי במקום אחר דאתי שפיר רק כפירוש הראשון.

**לישוב**

קושית הכס"מ דעולה שהגדר חמורה מעיקר הגפנים צ"ל כמבואר בשנות אליהו, שמכיון שב"ה ס"ל שאין שורה אחת כרם אפילו אם יש בה חמשה גפנים, והכא הגדר משווה ליה שם כרם, לכן מודדין ממנה (עי' בתי כלאים אות עד); ע"ע בתוס' חדשים, (עיקר הסברא עדיין צ"ב). [וכן יל"ע לפירוש הראב"ד בעדיות (הובא במלאכת שלמה) שאין הגדר גורמת איסור אלא רק מחשיבה את הגפנים כאילו הם שנים, האם זה גם סיבה שיתחילו למדוד ממנה].

התמיהות ויישובם לפירוש שההרחקה היא בתוך הגדר

התמיהות  
וישובם  
לפירוש  
שהרחיקה  
היא מאחורי  
הגדר

**לפירוש** השני הקשה הר"ש, דעולה שב"ש לקולא שמרחיק רק ב' אמות מאחורי הגדר וב"ה לחומרא דבעי הרחקה ד' אמות, ומ"ט לא שנו לה בעדיות בקולי ב"ש וחומרי ב"ה. עוד השיג הראב"ד היכן מצינו שצריך להרחיק מאחורי הגדר, אדרבה מצינו שהגדר מפסיקה בכרם שאין צריך כלל להרחיק מאחורי הגדר. עוד הקשו המשנה ראשונה והחזו"א (שם ד"ה והגר"א) אי איכא חידוש שהגדר אינה מפסיקה בכה"ג, מדוע הירושלמי אינו מתרץ שזה הוא החידוש לב"ש במתני', ולא דמי לכל שורה של חמשה גפנים שחשובה כרם, היינו דאף ששורה אחת היא כרם מכל מקום כאן מחמת השורה לא היו אוסרים לזרוע מאחורי הגדר, כיון שהגדר היא מחיצה המפסקת, קמ"ל מתני' שכאן אסור לזרוע מאחורי הגדר.

**לישוב** תמיהת הר"ש כתב הכס"מ (הובא בתוי"ט), כיון שר"י בן נורי אמר שלא נחלקו ב"ה בזה ולא החמירו יותר מב"ש, מש"ה לא תני לה בעדיות. אך מקשה התוס' חדשים א"כ נימא הלכה כר' יוחנן בן נורי דאיכא סתם משנה כוותיה, מדלא תני לה בעדיות. ומתרץ הרש"ש דלא חשיב כסתם משנה, דסתם משנה היא רק כשהובא דעה אחת בסתם, אבל כשלא הובא להדיא דעה זו, ורק מחמת דעה זו לא הובא דעה אחרת וע"י כך מדויק

כדעה אחת לא חשוב כסתם משנה. לכן מה שמשנתנו לא הובאה לגבי חומרי ב"ה, אין לדון שיש סתם משנה כר' יוחנן בן נורי.

**ברם** הקשה החזו"א (שם ס"ק ט' ד"ה והגר"א), דמ"מ כיון שאין הלכה כר' יוחנן בן נורי, אין מקום לתרץ דמש"ה לא הובא כחומרי ב"ה. עוד הקשה מראה הפנים דמצינו במשנה בפ"ה דעדיות שהובא לגבי חומרי ב"ה, דבר שנחלקו אם איכא פלוגתת ב"ש לב"ה בדבר זה. אלא תירץ מראה הפנים דהטעם שלא נשנה בחומרי ב"ה, כיון שיש אופנים דב"ש לחומרא עיי"ש. לתירוץ נוסף לקושית הר"ש, עיין משנה ראשונה.

שעריס  
צריך  
להיות  
מונח  
על הגדר

**לישוב** השגת הראב"ד כתבו המהרי"ק והכס"מ דהכא מיירי שהגפנים מונחים על הגדר (ולא רק שיש גפנים ע"ג קנים שמונחים בין העיקר לכותל וע"י כך מגיעים הענפים עד לכותל, עי' ברש"ס), ולכן הגדר חשובה כעיקר הגפנים ואינה מועילה כמחיצה לכרם. וכן דייק הגר"א (סי' רצו ס"ק עט) שההענפים מונחים ע"ג הכותל, מדברי הרמב"ם בהל"א. וכן דייקו התורת זרעים (לקמן מ"ו) והחזו"א (סי' יב, ט ד"ה ואין דין) מלשון הרמב"ם בפ"א ה"ג. והביא החזו"א דכן ביאר הראב"ד בעדיות. אולם התורת זרעים ביאר שאדרבה בדברי הראב"ד מבואר שאף שאין עירוס על כותל

איכא דין עריס, ורק שאין גדר בטל בדין עריס. עי' במ"ב דהובא ראיית המהרי"ק כפירוש זה.

**וכן כתב הר"ש** "והזמורות עולין על הגדר". וכן מבואר בפי' הר"מ וז"ל: "אחר ששריגי אותם הגפנים מתפשטים עליו וכאילו הגדרות הם עיקרי אותם הגפנים". וצ"ל שזו היא כוונתו גם בתחילה דבריו וז"ל: "ועריס הוא גפן אדרת הסמוכה על הקיר או על קורות".

**המקד"ד** (סי' סא, ח ד"ה אמרינן הנוטע) גם מתרץ שמייירי שהענפים מונחים ע"ג הכותל, והטעם שבכה"ג אין הכותל חשוב מחיצה, דהרמב"ם לשיטתו בפירושו לפאה פ"ב מ"ג, שבכה"ג שהענפים מונחים על הכותל אין הכותל חוצץ לענין פאה, וה"ה הכא סובר הרמב"ם שע"י שער כותש בטל הכותל, ויליף מהתם שהוא דין כללי בכל התורה שבטל הכותל ע"י שער כותש. אולם יעוי' במשנה ראשונה (פ"ד מ"ז) דביאר דאין ענין כלאים לדברי הרמב"ם בפאה שם. [עי' בספר זרעא קיימא קונטרס י' שביאר ע"פ דברי המקד"ד פלוגתא וטעם דברי הראשונים בביאור משנתינו].

**ר"ש** ד"ה טועין כל אומרים כן. דגדר לא משוי ליה כרם למיתב ליה עבודת ד' אמות דסגי בו' טפחים כגפן יחידית. והרע"ב מסיים וזורע את המותר עד הגדר. ויעוי' במלכת שלמה

וביכין אות ה ובחי' ר"א גריידיץ, שדנו איך שרי לזורע, הא אף בגפן יחידית אסור לזורע תחתיה.

**משנה.** וכמה הוא עבודת הגפן (יחידית) ו' טפחים לכל רוח

שיעור  
ההרחקה  
בגפן  
יחידית

רבי עקיבא אומר שלשה. וכתב הר"מ בפי' שאין הלכה כר"ע. וכן פסק בהל' בפ"ו ה"ג ובפ"ז ה"א, וכן נפסק בשו"ע סי' רצו סעי' כא. והר"ש בפ"ז מ"א הביא בסתמא, דלגפן יחידית בעינן הרחקה ו"ט, ועי' בר"ש בפ"א סוף מ"ח. וכן נקט להלכה בחי' המאירי בעירובין (ג, ב).

**אולם** הריטב"א בעירובין (ג, ב ד"ה ולקרחת) כתב דהלכה כר"ע דסגי בג' טפחים. וכן התוס' בב"ב (יט, א בד"ה המבריק, ולז, ב ד"ה אינו, ופב, ב בד"ה וזורע), הביאו רק את דעת ר"ע. וכן נקט הרשב"א בעירובין (צג, ב).

**ביארו** התוס' אנשי שם, והרש"ש (בב"ב שם) שהתוס' פוסקים כך, משום דבירושלמי פסק ר"י בשם רב כר"ע. ומבואר בתוס' אנשי שם וביכין (אות ז) דהמחלוקת אם הלכה כחכמים או כר"ע, תלויה אי ר"י בן נורי אמר דבעי הרחקה ו"ט, וא"כ הלכה כר"ע מחברו וסגי בשלשה. או שדברי ר"י בן נורי אינם אלא כדברי הכל, ולכן אין הלכה כר"ע מחבריו.

**המשנה** ראשונה מבאר דהלכה שההרחקה היא ו"ט, כיון דבפ"ג משנה ו' איכא סתם משנה

דההרחקה היא ו' טפחים. ואין משנתינו חשובה להוי כסתם ואח"כ מחלוקת,

כיון שגם במשנתינו הדעה שמרחיקים ו"ט הובא בסתם.

## משנה ב

**משנה.** ערים שהוא יוצא מן המדרגה גובה המדרגה

וכו'. בשיעור גובה המדרגה מצינו כמה שיטות: הרא"ש כתב שאפילו כשהמדרגה גבוהה עשרה טפחים נאמרו דיני המשנה. אולם בשנות אליהו כתב שאם המדרגה גבוהה עשרה טפחים אין דין ערים היוצא ממדרגה, כיון שהמדרגה מהוה הפסק. נראה מדבריו שכל שהמדרגה פחותה מ' נאמר דין משנתינו, וע"ע בתוס' אנשי שם. והנה הובא לעיל שהגר"א פירש את משנתינו לענין הרחקה מהמדרגה, והוסיף הגר"א לפרש שמודדים מהמדרגה הוא משום שאם יכול ללקוט את הגפן מתבטלת המדרגה לגפן ומתחיל למנות את ד' מהתל. אפשר שהגר"א הוצרך לפרש שאין הגדר גבוהה י', משום שאם הגדר היתה גבוהה י' היא היתה הפסק, וכפי שפירש הגר"א במשנה הקודמת שמונים לערים רק מצד הגפנים ולא מאחורי הגדר כיון שהגדר היא הפסק.

**אך** בחזו"א (עיין סי' יב, כב וסי' יג,ג) כתב שמדובר במדרגה שהיא יותר מג' טפחים דאל"כ היא חשובה קרקע שווה, אך אינה גבוה יותר מד'. [דבריו אלו הם על פי פירושו בירושלמי,

אולם מצינו פירושים נוספים בדברי הירושלמי].

**ר"ש** ד"ה אוסר ארבע אמות בשדה שיעור ההרחקה בערים היוצא ממדרגה

וכו'. רואין כל מקום שתחת הערים כאילו הוא מקום עיקרי הגפנים ואוסר ד' אמות בשדה לכל רוח משפת הערים. וכ"כ הרמב"ם בפי', ובהל' פ"ח ה"ח. הקשה הרש"ס מ"ט החמירו הכא יותר מכל ערים, דבכל ערים מודדין רק ד' אמות מהכותל ולהלן (לשיטת הרמב"ם) והכא מודדין משפת הערים ולהלן בשטח השדה. עוד מקשה מה דאמרינן הכא שכל הערים הרי הוא כעיקר הגפנים, הא במשנה א' איתא שלדעת ב"ה מודדין מהכותל ולא מעיקר הגפנים, והוסיף להקשות דקשה פירוש זה מדברי ר' אליעזר במשנה. אלא פירש הרש"ס שההרחקה היא ד' אמות מהמדרגה, שהיא חשובה ככותל, וכן מבאר הגר"א בשנות אליהו. וכביאורם משמע בריבמ"ץ.

**בקושית** הרש"ס מ"ט החמירו הכא יותר משאר עריסים למדוד משפת הערים, יעוי' ביכין (אות ח) דאה"נ צריך בכל ערים להרחיק

האם בערים צריך למדוד את ההרחקה גם מהענפים

מהענפים. ומה שהמשנה הביאה דין זה לגבי מדריגה משום הנאמר בסיפא, שבעומד בארץ ואינו יכול לתלוש, וזה הו' הפסק רק במדרגה שהתל מצטרף להרחקה, וכן נראה מדברי המשנה ראשונה להלן ריש משנה ג. ויתרה מזו מחדש בבוועז (אות ג) דלדעת הרמב"ם שהחידוש הנאמר לגבי ערים, הוא שצריך להרחיק מהאחורי הכותל עליו הוא מודלה (עי' לעיל משנה א'), גם בערים הנמצא במישור אחד עם הזרעים אם אינו יכול לעמוד ולתלוש את הענבים שעל הגפן, אינו מקדש מאחורי הכותל כשאר עריסים כיון שהכותל מצטרף להפסק. אלא שלפ"ז מקשה מ"ט משמיענו דין זה רק במדרגה, ולא בכל ערים.

**וכן** יש להוכיח מהמהרי"ק (פ"ח ה"ח) שמוודדים מהענפים, מדהוכיח כדעת הרמב"ם שההרחקה היא ד' אמות מהכותל, דחשוב הכותל כעיקר הגפנים, דכמו הכא שצריך להרחיק ד' אמות משפת הערים. ומדמדמה המהרי"ק לשני הדינים, משמע שגם בכותל מה שמוודדים ממנו ד' אמות הוא משום ששם נגמרים הענפים.

**ברם** החזו"א (סי' יב, כב) בתחילה נטה לומר שבכל ערים יש מקום למדוד מהענפים, ומה שמשמיע המשנה דין זה במשנתנו הוא כדי ללמדנו שגם בערים שהוא גבוה ומרוחק צריך להרחיק מהענפים. אולם מסיק החזו"א

שרק במשנתנו בערים ע"ג מדרגה מודדין מהענפים, כיון כשהכל במישור אין מקום מסוים שבו בוצרים, ולכן השדה שבו הזרעים אינה נראת כחלק מהכרם. או מפני דכשהכל במישור גם ההרחקה של הד' אמות מעיקר הגפנים ניכרת, משא"כ כשהגפנים הם על גבוה לא ניכרת ההרחקה אם היא נעשת מעיקר הגפנים, וכמבואר בירושלמי שטעם האיסור במשנתנו הוא משום מראית העין. וכן הקשה התפארת יעקב על הבועז מדברי הירושלמי.

**מדברי** הירושלמי הללו שהאיסור במשנתנו הוא רק מחמת מראית העין, מקשה התפארת יעקב לחידוש הבועז (הובא לעיל) שלדעת הרמב"ם גם אם הערים במישור אחד עם הזרעים ואינו מגיע לקצור את כולו אינו אוסר ד' אמות. דדילמא רק במשנתנו מהני מפני שההרחקה היא מפני מראית העין, ובכה"ג אין מראית העין. אך מנ"ל שדין זה נוהג גם כשהערים והזרעים במישור אחד שחייב הרחקה הוא מעיקר הדין. וכן מבואר להלן מדברי מהרי"ק (שם ה"ח) שרק במשנתנו הקלו כשאינו מגיע כשעומד על הארץ.

**ובעיקר** פירוש המשנה שפירשנו שמדובר שהענפים יוצאים מאחורי הערים ומסככים את השדה התחתון, אתא שפיר לפי הרמב"ם ועוד, שפירשו שבדין ערים נאסר לזרוע

הדין  
לדעת  
הרמב"ם  
כשהערים  
בשורה  
אחת ואינו  
מגיע  
כשעומד  
בארץ

ביאור  
המשנה  
לדעת  
הראב"ד

מאחורי הגדר ולכן הכא שהענפים יוצאים מאחורי גדר יכולים לאסור. אולם לדעת הראב"ד ועוד, שאין עריס אוסר מאחורי הגדר וההרחקה היא מצד הגפן, אם כן אי אפשר לפרש כן.

### ואכן כתבו התוס' אנשי שם והחזו"א

(סי' יב שם), שלדעת הראב"ד הנידון הוא זריעה מצד הגפנים. וביאור חידוש המשנה לדעת הראב"ד, כתב החזו"א שאפילו שהעריס גבוה ג' ובכה"ג לגבי כרם מותר לזרוע בצידו, בעריס החמירו. ואלו התוס' אנשי שם מפרש שהחידוש הוא, שכל שאינו יכול ללקט את הכל חולק התל רשות לעצמו ואין צריך להרחיק אפילו מצד הגפנים.

### אולם בספר כרם הארץ מתקשה

איך אפשר לומר שפירוש משנתינו תלוי בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד בביאור דין עריס, דאם היה תלוי מדוע הראב"ד אינו משיג, כפי שהשיג על כמה דינים הנובעים מחמת המחלוקת היכן עריס אוסר, ועיי"ש שביאר מדוע מודה הראב"ד כאן.

### בא"ד. אבל אינו מקדש אלא ו'

טפחים מידי דהוי א[מותר] פסקי [עריס]. וכן כתב הר"ש בפ"ז

מ"ג. עיי"ש שמבואר דדעת הרמב"ם שהעריס מקדש ד' אמות. וכתבו המראה פנים והיכין (אות ט) והמרומי שדה, דגם הכא ס"ל לרמב"ם דמקדש. אולם המהרי"ק (שם ה"ח) מסתפק

שיעור הקידוש בעריס היוצא ממדרגה

האם הרמב"ם פליג נמי הכא, או דלמא בעריס דמתני' מודה שאינו מקדש, כמו שמצינו שהקלו בו כשאינו יכול לעמוד בארץ לבצור את כולו. ואכן הרידב"ז כתב דהכא אינו מקדש אלא ו"ט כגפן יחידית. וע"ע חזו"א כלאים אות ל.

### [מדכתב המהרי"ק שהטעם שאין

העריס אוסר כשאינו יכול לבצור את כולו כשעומד במישור הוא קולא, משמע שמעיקר הדין צריך לאסור אף שאינו יכול לבצור את כולו. ומבואר שלא כפי שפירש החזו"א שכאן צריך להרחיק, משום שע"י שיכול לבצור את כולו נראה שזרוע בתוך שדה הזרעים. ואפשר שאין לדייק כן, דכוונת המהרי"ק היא מכיון שמצינו שהקלו כשאינו יכול לבצור את כולו, וביאר הירושלמי שהטעם דהקלו מפני שהעריס זה אסור מפני מראית העין, לכן כתב דבעריס שאיסורו רק מפני מראית עין מודה הרמב"ם שאינו מקדש. והחזו"א בא לבאר רק מה הוא המראית העין].

### ר"ש ד"ה אחת בארץ. כל העריס וכו'.

כן פירש ריבמ"ץ בפירושו הראשון.

### בא"ד. ועוד יש לפרש וכו'. כפירוש

זה שהמשנה מדברת לענין שני שורות ליחשב כרם, פירשו הר"מ וריבמ"ץ בפירושו השני והרא"ש. והר"מ בפי' כתב שאין הלכה כרבי אליעזר

אם נחלקו ת"ק ור"א

שאמר שכשיש י' טפחים אינו מצטרף. משמע שר' אלעזר בו יעקב פליגי שאף בכה"ג מצטרף. וביאר התו"ט דלמד זאת מדתני במשנה "ר"א אומר", ולא נקטה המשנה "אמר ר"א", משמע שבא לחלוק על ר"א בו יעקב. וכיון שמשנת ר"א בן יעקב ונקי אין הלכה כרבי אליעזר.

**והמשנה** ראשונה מבאר שהרמב"ם דייק שר"א פלגי על ר"א בן יעקב נדנקט רבי אליעזר לשון "אף", משמע שבא לחלוק על דברי ר"א בן יעקב שנאמרו בתחילת המשנה [לביאורים נוספים בתיבת "אף", עי' ברש"ס, בהון עשיר, וחזו"א סי' יב, כג].

**וביאור** פלוגתת ת"ק ורבי אליעזר, מבאר המקד"ד (סא,ו)

מחיצות  
הניכרות  
בכלאים

דהגם שע"י המדרגה יש לדון שיש מחיצה י"ט בין הגפנים ובכה"ג לא מצטרפים הגפנים, אך כאן יש לדון האם מועילה מחיצה זו, מכיון שהמחיצה שע"י המדרגה מועילה מדינא דגוד אסיק מחיצה, ומבואר בסוכה (ד,ב) שבמקום שבעי מחיצות הניכרות לא מהני דינא דגוד אסיק להוי מחיצה. אם כן אפשר לומר דבזה פליגי, ת"ק סבר דבכלאים בעי מחיצות הניכרות, ולכן המדרגה לא מועילה להיות מחיצה [לגפנים העליונים, שהרי לתחתונים המחיצות ניכרות], והם מצטרפים [נמצא לפי זה שחויב ההרחקה היה רק מהגפנים התחתונים]. ור"א סבר

דלא בעינן מחיצות ניכרות, ולכן גם המחיצה הנעשת על ידי המדרגה מועילה להפריד ביניהם. ע"ע בענין גוד אסיק בכרם, לעיל פ"ה מ"ב.

**יש** חידוש בדבריו, שאף אם נימא שלחיוב הרחקה בכלאים בעינן מחיצות הניכרות, מכל מקום אין ענינו לכאן. מכיון שכאן אין הנידון הוא לענין חיוב הרחקה מהכרם כדי שלא יהיה כלאים, אלא הנידון הוא לצרף את השורות שהיו כרם, והם יחייבו מהם הרחקה שלא יהיה כלאים. ומדלא מחלק כן משמע דס"ל שחויב הרחקה וצירוף הגפנים להחשיבם כרם אחד, דינם שוה].

**אמנם** יעו' בתרגום החדש לפי' הר"מ, דהגירסא היא הלכה כרבי אליעזר. וכן פסק בפ"ז ה"ו. וביאר הכס"מ משום שאין חולק על דבריו [ועי' משנה ראשונה]; עי' חזו"א סי' יב, כג.

**בא"ד.** דב' שורות צריך כב"ה ב' כנגד ב' וכו'. עי' מש"כ בפ"ב ריש מ"ו.

**בא"ד.** ואם גבוהה שורה שבמדרגה משורה שבארץ י' טפחים אינה מצטרפת, אי נמי אם גבוהה המדרגה י' טפחים אין מצטרפות. וכ"כ המהרי"ק והרידב"ז (שם) על מש"כ הרמב"ם: "נטע שורה אחת בארץ ושורה אחת במדרגה, אם גבוה המדרגה מן הארץ

מהו  
החסרון  
בצירוף  
השורות

עשרה טפחים אין מצטרפות פחות מכאן מצטרפות". שאין הבדל אם המדרגה גבוהה לבין אם השורה גבוהה.

**ולכאורה** כוונתם לספק הירושלמי (לחלק מהמפרשים)

היכן צריכה השורה להיות נטועה האם בסוף גובה המדרגה כיון שההפסקה היא מחמת שהמדרגה מחיצה לה, כי היא גבוהה ' טפחים ולעיל פ"ד מ"ז למדנו שגדר כזו מפסיקה. או שאם המדרגה גבוהה ' טפחים מהארץ היא חולקת רשות לעצמה, וממילא גם אם זורע בתוך ' לארץ מכל מקום אין השורות מצטרפות, כיון שהם זרועות במקום אחר.

**אלא** שלכאורה הירושלמי לא פושט ספק זה. אולם מראה הפנים

מפרש שהירושלמי פושט שהקובע הוא גובה השורה ולא תלוי היכן זרע את השורה השנייה. אמנם הר"ש סיריליאן מפרש שהירושלמי לא פושט את הספק, אך מדייק מלשון הרמב"ם הנ"ל "אם גבוהה המדרגה", שהכל תלוי בגובה המדרגה ולא באיזה גובה נזרע הגפן, וכתב שמקור הרמב"ם הוא מהבבלי עירובין כב, ב. מאידך הגר"א בשנות אליהו נוקט שהתלוי בגובה השורה שנזרע.

**ולכאורה** יוצא נפקא מינה לדינא אם ההפסק מחמת גובה המדרגה או מחמת גובה השורה, אם כן מתקשה השער הציון (שם ס"ק ע"ז) מדוע כתבו המהרי"ק והרידב"ז שאין נפק"מ בין אם ההרחקה תלוי בגובה השורה או בגובה המדרגה.

## משנה ג

תחת המותר, נחלקו בירושלמי, האם הוא ארבע אמות או אמה אחת. והנה מבואר בר"ש בכלים (בבא בתרא פרק ה, ב) עפ"י גירסת הגר"א, שההרחקה היא כשיעור שיכול להלך במשך שנה. וכתב החזו"א (כלים סי' לב, ב) דצריך לומר שזה גופא מחלוקתם כמה דרך מהלך בשנה. ומבאר הצפנת פענח (הלכות כלאים פ"ו, יב) דשיעור שנה, הוא משום דקיים להו דעד שיעור שנה אדם מבטל לגבי גפנו.

**משנה**. המדלה את הגפן. כתבו המשנה ראשונה והחזו"א (סי' יג, א) דמשנתנו מיירי אף בגפן יחידית. ואין עניינה למשניות הקודמות לענין עריס, דשם מדובר דווקא אם יש חמישה גפנים, ושהיו סמוכות עד הגדר או על גדר ממש.

**משנה**. לא יביא זרע אל תחת המותר. מהו השיעור האיסור להביא

המשנה  
מדברת  
גם בגפן  
יחידית

שיעור האיסור  
תחת המותר



**עוד** כתב החזו"א מדלא כתב הרמב"ם (שם) שיעור אלא סתם אסור להביא זרע לשם, נראה שאכן אין שיעור ותחת כל האפיפירות אסור לזרוע. וע"ע במשנה למלך (שם), שהניח בצ"ע מדוע הרמב"ם לא מחלק מהו השיעור כפי המפורש בירושלמי.

**בעיקר** האיסור לזרוע תחת האפיפירות, מהו המרחק בין קני אפיפירות ל"ע האם האיסור הוא רק אם יש יותר מג' בין קנה לקנה דאי אפשר לומר לבוד, אבל אם המרחק הוא עד ג' מותר דהוא כגג המפסיק. ויעוי' בביאור ההלכה (שם) שרצה לפרש את הירושלמי במשנתנו שאכן בעינן שיהיה הפסק יותר מג', אך הוכיח מהגר"א שאסור אפילו אם אין ביניהם יותר מג', [עוד יש לציין שהירושלמי שמשם למד דין זה, רבו בו הפירושים]. וכתב שצריך לומר שאין כאן לבוד, כיון שהענפים נכנסים בתוך האוויר מבטלים את לבוד. וכן לכאורה נראה שאף בפחות מג' אסור מהא דממשיכה המשנה ומדמה את דין אילן סרק לאפיפירות, ובסתם אילן אין הפסק של יותר מג'. [ובעיקר חידושו שכיון שהענפים נכנסים לאוויר הם מבטלים את הלבוד, עי' בשו"ת חכם צבי סי' נט, שדן אם שייך שלבוד מתבטל באופן כזה].

**משנה.** ואם הלך החדש אסור. פירשו הר"א"ש והרע"ב שהאיסור הוא כשהוסיף מאתים לאחר שהלך

מתי נאסר מה שתחתיו בשעת הוריעה, ומתי נאסר החדש

החדש עליהן. כתב המשנה ראשונה דזה רק לגבי החדש אבל על מה שהדלה בידיים נאסר גם בלא הוסיף, כדקיי"ל זרוע מעיקרו בהשרשה.

**ועל** עיקר דבריהם שהאיסור הוא רק בהוסיף מאתים, מקשים המלאכת שלמה בשם הר"י, היכין (אות יז) והמרומי שדה, מאי קמ"ל מתני' הא וודאי כשהוסיף מאתים נאסר. עוד הקשו דלפירוש לא אתי שפיר הביאור במשנה ד' ויתבאר שם בד"ה על. אלא כתבו המלאכת שלמה והיכין דהכא גם כשלא הוסיף מאתים נאסר, דקנסוהו כיון שזרע באיסור חשיב כזרוע כלאים, שנאסר גם בלא הוסיף מאתים. מדייק המרומי שדה שנראה שזו גם דעת הרמב"ם והשו"ע, היינו מדסתמו דבריהם ולא הוסיפו שבעינן תוספת מאתים. וע"ע בדעת הרמב"ם בחזו"א סי' יג, א ד"ה אבל הר"מ פ"ו הי"ג.

**וליישוב** דעת הרא"ש והרע"ב כתבו המשנה ראשונה והמרומי שדה, דהכא מעיקר הדין לא היה צריך להאסר אף בהוסיף מאתים, כיון דהלך ממילא בלא ידיעתו, וכל מה שבהוסיף מאתים, הוא קנס כיון שזרע באיסור.

**החזו"א** (סי' יג, א ד"ה ואם) ג"כ כתב דקמ"ל הכא שאסור אף כשהלך שלא מידיעתו, אולם בדבריו נראה שהאיסור אינו משום קנס אלא מעיקר הדין, דמשום שזרע באיסור

וידע שיכול להלך, חשיב כניחותא בכלאים ומקדש, ודייק כדבריו מלשון המשנה עיי"ש.

**התוס'** אנשי שם (במ"ד) ביאר שהטעם דהכא אינו פשוט שנאסר בהוסיף מאתים, עפ"י מש"כ התוי"ט (במ"ד) דבהלך החדש על אפיפירות גם כשמחזיר נאסר הנזרע תחת אפיפירות, כיון שנעשו כעיקר הגפן, וזה אתא מתני' לאשמועינן שאם הלך החדש אף שהחזיר את הענפים נאסר כשמוסיף מאתים.

**מחדש** המשנה ראשונה על פי דבריו שהאיסור במשנתנו הוא קנס על מה שזרע באיסור, על כן נאסרים רק הזרעים אבל הגפנים אינם נאסרים. וכן לשון הר"ש והרע"ב "נאסר אותו הזרע". אולם בספר כרם הארץ מדייק מכך שהריבמ"ץ מדמה את דין משנתנו לדין זורע תחת הגפן ועבודת הגפן שמקדשים, והתם גם הגפנים אסורים, אם כן ה"ה הכא נאסרים גם הגפנים. וע"ע במקורות וציונים לרמב"ם (מהדורת פרנקל) פ"ו הי"ב, שמדייק מדברי הרדב"ז שאף הגפנים נאסרים, וכ"כ להדיא החזו"א (שם) שהזרעים והגפנים נאסרים. ולמבואר לעיל שלדעת החזו"א נראה שאין האיסור במשנתנו משום קנס, אכן אין סיבה לחלק בין הזרעים לגפנים, כפי שחילק המשנה ראשונה. [ומש"כ החזו"א דבר זה בשם הר"ש והרע"ב, נראה שכוונתו לעיקר הפשט במשנה ולא

האם רק הזרעים נאסרים או גם הגפנים

לחלק מה שנאסר, אולם בציון ההלכה שם ס"ק קכה נראה שהבין שכוונתו גם לחלק זה].

**ר"ש** ד"ה אפיפירות. פירש בערוך וכו' <sup>מהו אפיפירות</sup> ולא יתכן וכו'. ובמוסף הערוך פירש: "אפיפירות, הוא אילן פרי שבשעה שמדלה אינו מוציא פירות, או משום שהוא זקן או שאר סיבות". ופירש בקול הרמ"ז שחידשה המשנה דאפ"ה אסור להביא תחתיו, ולא אמרינן שאינו מבטלו דמצפה שיחזור להוציא פירות. והקשה השושנים לדוד שעולה לדבריו דהא דתני וכן אילן סרק, תני לה בזו ואין צריך לומר זו, וביותר מאי שייך לומר וכן אילן סרק. אלא פירש דאדרבה איכא חידוש באילן סרק דהו"א שרק באילן שנטעו לפירות וכבר אינו מוציא פירות מבטלו לגפן, אבל אילן סרק שנטעו מתחילה לקורות הו"א שאינו מבטלו לכרם, קמ"ל מתני' וכן אילן סרק וכו'.

**בפי' הר"מ** (במשנה ד') מפרש את <sup>טעם האיסור אפיפירות</sup> הטעם איסור הזריעה תחת האפיפירות ואילן סרק, וז"ל (עפ"י גירסה חדשה): "כל הכוונה בהם כדי שיתפשטו עליהן הענפים וכו', מפני שהוא מוצע כדי שיתפשטו הענפים על כולו ולכך היתה המחשבה". הרע"ב במשנתנו מפרש שהטעם הוא כיון שהוא מבטלם לגפנו (כפי שמפורש בירושלמי במשנה הבאה, ראה ר"ש שם), ומסיים "והוי כאילו כולו כגפן עצמה", וע"ע משנה ראשונה סוף

ד"ה המדלה. אך כתב בספר כרם הארץ (אות לז) שאין כוונת הרע"ב כגפן ממש שא"כ היה הנזרע תחתיו אסור וכמו שאסור תחת ענפי הגפן, והרי המשנה אומרת שלא נאסר הנזרע תחתיו כל עוד לא הילך החדש.

**[בפירוש]** הר"מ הג"ל הגירסא בדפוס וילנא "ונאסר מה שתחתיו",

גירסא זו קשה שהרי המשנה לעיל אומרת שלא נאסר כל מה שתחתיו אלא רק מה שתחת ענפי הגפן (עי' כרם הארץ אות לז ד"ה אבל אם). ואכן בתרגום החדש הלשון הוא "ולפיכך אסרנו עליו לזרוע תחת כל שהוא מהן", והיינו שהנידון הוא איסור הזריעה ולא איסור הזרע הגדל תחתיהם].

## משנה ד

**משנה.** שהוא מודלה על מקצת קורה וסדן של שקמה.

ביאור קורה וסדן של שקמה

התוי"ט מפרש שכוונת המשנה לדבר אחד "קורה של סדן של שקמה". אולם הגר"א בשנות אליהו מפרש שהם שני דברים שקורה היא אחד מהענפים, וסדן השקמה נקרא המקום הסמוך לארץ והוא עבה. ומדובר שענפי הגפן סיככו על מקצת הקורה וגם על עיקר הסידן למטה, והמשנה מלמדת שהוא אוסר את כל הקורה ואף שסיכך רק על מיקצתה כדין אילן סרק, אבל שאר הקורות מותרות ואף על פי שהגפן נוגע גם בעיקר סדן השקמה, מכל מקום אינו סיבה לאסור מחמת זה את שאר הקורות; ע"ע יכין אות כא, ועי' מש"כ הציון ההלכה על דבריו. וע"ע להלן אם אכן יש לסדן השקמה דין אילן סרק. [ויל"ע מה כוונת הרע"ב סדן של שקמה - שורש של אילן שקמה].

**ר"ש** ד"ה על מקצת אילן מאכל מותר. מתי נאסרים תחת אילן סרק

סרק לאילן מאכל. משמע מהירושלמי דבאותו אופן דאסרינן באילן סרק, שרינן באילן מאכל. וא"כ מש"כ הר"ש דההיתר באילן מאכל ויחזירנו למקום שהיה תחלה ויזרע המותר. אתא רק להתיר לזרוע אחר שהחזיר, ואין מדלה הענפים על שאר האילן מאכל.

**ולפ"ז** עולה כדכתב התוי"ט שבאילן סרק אף לאחר שיחזיר יהיה אסור לזרוע, כיון שכבר התבטל האילן ונעשה אפיפירות. מקשה החזו"א (סי' יג,א) אדברי התוי"ט דממה נפשך מה המשנה באה לרבות, אם את האסור תחתיו הרי מקום זה הזריעה כבר נאסר קודם שהלך תחתיו, ואי לאסור ענף אחר שלא נאסר במותר אפיפירות מ"ט לא מהני חזרה. וצריך לומר כדביאר

בתוס' אנשי שם, דאכן אין כוונת התוי"ט לאסור לזרוע תחתיו דזה הרי היה אסור כבר קודם שהילך, אלא קמ"ל שכיון שכבר הילך התבטל האילן סרק והוי כאילו כולו כגוף הגפן. ולכן גם לאחר שיחזיר את ענפי הגפן מעליו עדיין יהיה אסור לזרוע תחתיו, כיון שכבר יש לו שם גפן.

**למבואר** במשנה ג' מדברי הרע"ב דאתא לאשמועינן דבאילן סרק רק כשהוסיף מאתים נאסר, כיון שמדינא אין סיבה לאיסור כיון שהלך לבד, אלא דקנסוהו כיון שזרע באיסור, והאיסור הוא על הזרעים שנזרעו באיסור. א"כ במתני' שזרע בהיתר אף שהוסיף מאתים אינם נאסרים אף שהיו תחת הגפן והוסיפו מאתים, וכ"כ המשנה ראשונה והחזו"א שם אות ב. [ויעו' במלאכת שלמה וביכין במ"ג דבאמת הקשו לפי הרע"ב (שם) דמיירי לגבי הזרוע שהוסיף מאתים, מ"ט בעץ סרק נאסר ובעץ מאכל אינו נאסר].

**וכתב** החזו"א שכן יש לפרש בפירוש הר"מ. לכאורה כוונתו היא רק שמשנתינו מדברת לגבי הזרע הזרוע, ולא כמבואר בר"ש דההיתר הוא שיכול לחזור ולזרוע. ולא לגבי חידושו שאף בהוסיף מאתים מותר. וכ"כ התוי"ט שמפי' הר"מ בביאור ההיתר באילן מאכל, ובביאורו לאיסור באילן סרק בהל' בפ"ו הי"ג מבואר שהנידון הוא לגבי הזרע הזרוע. ומתקשה לפ"ז

האם  
נאסרים  
תחת אילן  
מאכל

שהרע"ב סותר דבריו, דבמשנה ג מפרש הרע"ב לאיסור כפירוש הרמב"ם, ובמשנתינו פירש להיתר כפירוש הר"ש.

**וביאר** המשנה ראשונה והחזו"א (שם ד"ה ונראה) דאף כוונת הר"ש והרע"ב במתני' הוא כשיטה אחת עם המבואר במשנה ג', אלא מה דלא פירשו שההיתר הוא כלפי הזרוע כבר שאינו נאסר כשהוסיף מאתים, הוא משום דפשיטא שאף אם הוסיף מאתים לא נאסר, דכל מה שנאסר באילן סרק הוא משום קנס, ולכן פירשו דהכא אשמועינן רבותא דחזר ההיתר כבתחילה ומותר לזרוע לכתחילה ולא חיישינן שיחזרו הענפים.

**ר"ש** ד"ה תחת קורה זו אסור והשאר מותר. בתוספתא קתני שאני רואה כל קורה וקורה כאילו [כאילן] בפני עצמה (כך הגירסה בדפוס וילנא, אבל עי' גירסה בהוצאה החדשה). מקשה התוי"ט מ"ט בעינן הך טעמא, תיפוק ליה מטעם דהוי אילן מאכל כדפירש הר"מ דשקמה הוא אילן של תאנים והתירו לו מפני שהוא אילן מאכל. מתרץ התוי"ט דהר"ש ס"ל שכיון שתאנים אלו הם תאנים מדבריות ואינם חשובים, לכן דינם אינו כאילן מאכל אלא כאילן סרק. עוד י"ל דסבר הר"ש כדהביא המשנה ראשונה מרש"י (פסחים נג,א) דשקמה אינו עושה פירות, וכ"כ הרע"ב בסוטה (פ"ח מ"ג), ואם כן פשוט שהוא אילן סרק.

האם  
שקמה  
הי אילן  
מאכל

## והוכיח

התוי"ט דאכן שקמה חשוב כאילן סרק, דאם הוא נידון כאילן מאכל לא היה נאסר תחת אותה קורה אלא היה נאסר תחת אותו ענף בלבד, אלא כיון דהוי אילן סרק לכן נקבע האיסור תחת כל קורה שהיא חשובה בפני עצמה. וכן פירש החזו"א (סי' יג,ב) בדעת הר"ש.

## אולם

בדעת הרמב"ם דפירש ששקמה הוי אילן מאכל, ועוד כתב הר"מ "ואסור לו מה שנזרע תחת אותה הקורה ההיא ואע"פ שהענפים על מקצתם מפני שהם אפיפירות", עולה מדבריו שגם באילן מאכל נאסר כל הענף, וכן פירשו בדבריו התוי"ט ושאר מפרשי המשנה. וכתב החזו"א (שם) דלדעת הרמב"ם עולה שבאילן סרק גם הענפים שאינו מודלה עליהם נאסרים, אולם נראה דדוקא הענפים השווים עם הענף שהדלה עליו וראוין להלך עליו, אבל ענפים שלמעלה ממנו ולמטה ממנו אינם נאסרים.

## ודייק

התוי"ט כדבריו מדברי הרמב"ם בהלכה (פ"ו הי"ב), דכתב שם "הרי זה מותר לזרוע תחת בדי האילן שלא נמשכו עליהן וכו'". ומדכתב בדי האילן משמע שבאותו בד אסור גם על הענף שאינו מודלה עליו. מוסיף החזון יחזקאל דלדעת הרמב"ם אתי שפיר טפי הגירסא בתוספתא המובאת בר"ש לפנינו, "שכל קורה כאילו בפני עצמה", ולא צריך לגרוס "אילן בפני עצמו", כפי

דעת הרמב"ם מה נאסר באילן סרק ומאכל

שמופיע בתוספתא לפנינו, והיינו דהוא דין אילן מאכל ולא אילן סרק ולכן אין צורך לומר שהוא אילן בפני עצמו. אולם החזו"א מסתפק (שם ד"ה ודברי רבינו) בביאור שיטת הרמב"ם, דיש לפרש דברי הר"מ גם כפירוש הר"ש תחת המקום שלא נמשכו עליהם שריגי הגפן.

## בעיקר

פירוש הר"מ הקשה המשנה ראשונה כיון דכבר שאל על תאנה שהיא אילן מאכל, מדוע שוב חזר לשאלו על אילן מאכל נוסף. וכתב דשמא זה גופא היה ספקו האם אילן זה הוא אילן סרק או אילן מאכל. ולפ"ז כתב שאין להוכיח מדברי הרמב"ם כפי שלמד התוי"ט, שבכל אילן מאכל מרחיק מכל הענף שעליו מסכך, דדילמא החמירו כאן להרחיק מכל הענף, משום דיש להסתפק דילמא הוא אילן סרק. אך דחה דא"א לומר שפסק כן מספק, דאי הוה רק מספק לא היה לו להחמיר אלא אדרבה הוי ליה להקל ככל ספק דרבנן, ועוד מ"ט אסר רק תחת קורה זו ולא בשאר קורות כדין אילן סרק. אלא מוכח דפשוט לרמב"ם דהוי אילן מאכל, ומוכח שבאילן מאכל תחת אותו הבד כולו אסור, כפי שכתב התוי"ט. וע"ע כרם הארץ אות לו ד"ה ואם נמשכו.

## החזו"א

מעיר דלפירוש הר"מ, ר' מאיר ור' יוסי דפליגי במשנה ה' מהו אילן מאכל, פליגי אר' ישמעאל שהיה רבי דרבם ר"ע.

## משנה ו

**ר"ש** ד"ה ועוד. וכמה [הוא] ועוד אחד  
מששה באמה ומפרש בירושלמי  
טפח. הרמב"ם בפי' ובהל' (פ"ח ה"ה)  
כתב חלק אחד משישים. וביאר הרדב"ז  
דהרמב"ם לא ביאר כהירושלמי  
שהשיעור טפח, כיון דמהבבלי מבואר  
שאין השיעור טפח. [ובמקורות וציונים  
כתוב שלא מצאו דברי הבבלי בענין זה].  
ועוד דלשון "ועוד" דקתני במשנה אינו  
משמע טפח. וכתבו המלאכת שלמה  
והכפתור ופרח (פרק נח) דהגירסא  
בתוספתא שהיתה לפני הרמב"ם היתה  
אחד משישים. והביא המלאכת שלמה  
שהרב בצלאל אשכנזי הגיה גם בפי'  
הר"ש אחד מששים באמה, ובירושלמי  
מפרש עשירית טפח.

שיטת  
הרמב"ם  
בביאור  
פסקי  
ערים

**ר"ש** ד"ה שחרב מאמצעו. כגון שנטע  
י"א גפנים בצד הגדר וחרב גפן  
האמצעית ונעשו ב' עריסין. וכן פירשו  
ריבמ"ץ והרא"ש והראב"ד (פ"ח ה"ה)  
והגר"א בשנו"א. וביאר המשנה ראשונה  
דהוי שני עריסין כיון שע"י שחרב גפן  
אחת נהיה מרחק של יותר מח' אמות בין  
הגפנים, וגם בעריס המרחק בין הגפנים  
צריך שהיה מד' ועד ח'. וכל שהמרחק  
הוא יותר מח' אין הגפנים מצטרפים,  
וזה אפילו בתחילת מטעתו, והמשנה  
באה לחדש שהגם שבעלמא מצינו  
שהחמירו בחורבנו יותר ממטעתו, לגבי  
עריס לא החמירו.

שיטת  
הר"ש  
ושא"ר  
בביאור  
פסקי  
ערים

**אולם** הר"מ בפי' ביאר דמירי בשני  
שורות זו כנגד זו. והוסיף בהל'  
מהו  
שיעור  
ועוד

(שם) לבאר וז"ל: "עריס שחרב אמצעו  
ונשתיירו בו חמש גפנים בצד הגדר  
מכאן וחמש גפנים בצד הגדר האחר  
מכנגדן, זהו הנקרא פסקי עריס. אם יש  
ביניהן שמונה אמות ואחד מששים באמה  
הרי זה מרחיק מכל שורה ששה טפחים  
וזורע, והוא שלא יזרע תחת האפיפירות  
כמו שבארנו". משיג הראב"ד: "א"א זה  
מן הטעות הראשון, שאין איסור העריס  
מצד הכותל השני. ומש"כ הוא, לא נקרא  
פסקי עריס אלא שני עריסים הם. וגם לא  
נקרא עריס שחרב מאמצעו שהרי לא היה  
שם ולא הוחרב, אלא שהיו שם י"א גפנים  
וחרבה האמצעית שהוא כעין קרחת  
הכרם. ואף על פי שבקרחת הכרם בעינן  
י"ו אמה, בעריס שאינו אלא שורה אחת  
די לו בשמונה אמות ועוד, והוא טפח  
יותר והכי איתא בירושלמי".

**כמבואר** בדברי הראב"ד דכוונת  
הרמב"ם דמירי לגבי  
איסור מאחורי הגדר, כן פירשו המהרי"ק  
והרדב"ז בדבריו, אלא שהם פירשו  
דמירי שיש כותל אחד, וע"ג מודלים  
שני העריסים משני צדדי הכותל. והנידון  
לזרוע ביניהם שלא מתחת לאפיפירות,  
וכפי שהרמב"ם מדגיש בדבריו "שאין  
לזרוע תחת האפיפירות". ומדידת המרחק  
היא בין שני שורות הגפנים, שמשני צדדי

הכותל. וכתב הרדב"ז דמשום ששניהם מודלים על כותל אחד, קראו הרמב"ם ערים אחד ולא שני עריסים כדהשיג הראב"ד. אולם אפשר לפרש באופן אחר את דברי הרמב"ם, דמייירי שיש שני כתלים זה כנגד זה בריחוק, וע"ג מצידו השני של הכותל מעורס עליו הגפן, והנידון הוא לזרוע בין שני הכתלים.

**בישוב** השגת הראב"ד, על ההשגה ישוב השגות הראב"ד  
שזה מהטעות הראשון וכו'.

כתבו הנו"כ דכבר ביארו את סברת הרמב"ם שערים אוסר מאחורי הגדר (עי' לעיל משנה א). ועל השגתו מ"ט נקרא חרב, כתבו המהרי"ק והרדב"ז דאפשר שהיה שם גפן ונחרב, ונקט הרמב"ם שחרב, דאפילו שהיה שם עוד גפנים מ"מ אי לא נשארו חמשה גפנים כהלכתם בטל ממנו דין ערים, ולא מחמירינן בחורבנו כדמצינו לענין כרם. עוד מיישב המהרי"ק דאפשר אף אם לא היה גפן מ"מ קראו חרב, דהפשט חרב הוא מקום פנוי, ולא רק אם היו גפנים שנחרבו ולא קיימים.

**בישוב** ההשגה דלא הוי פסקי ערים אלא שני עריסים. הוסיף המהרי"ק לבאר השגתו, דקשיא מדוע אי איכא ח' אמות ועוד סגי להרחיק רק ו' טפחים, הא כיון שקיים ערים צריך להרחיק ד' אמות מכל ערים כדפסק (שם בה"ב). והוסיף המשנה ראשונה דהא אדרבה מבואר בפ"ד דבחורבנו מחמירים טפי ממשעתו, א"כ אם במטעתו הצריך הרמב"ם הרחקה ד' אמות כ"ש בחורבנו.

ותירץ המהרי"ק דמייירי שחרב ואין בערים שיעור ד' אמות, ושיעור ד' אמות אינו רק ברוחב הערים אלא גם ברוחב החריץ, או דלא נשאר גובה י'.

**עוד** כתב המהרי"ק דאפשר לומר, שדין ערים הוא רק אם עומד בצורה שנטעו בשעה הראשונה, אבל כל שחרב משהו ממה שנטעה בשעה הראשונה אפילו שנשאר שיעור שאם היה זורעו מתחילה היה יכול להיות בו דיני ערים, מ"מ כיון שהיה שינוי בצורת הערים בטל ממנו חשיבותו. ודייק כדבריו, מדכתב הרמב"ם בה"ב בביאורו מהו ערים "הנוטע שורה אחת של חמש גפנים", ולא כתב "שורה שיש בה חמשה גפנים", והיינו משום שלא כל שורה שיש בה חמשה גפנים מעורסים ע"ג הגדר יש להם דין ערים, אלא כפי שאמר שמתחילה נטעם כך, אבל אם חרב אפילו שנשארו חמשה גפנים אין להם דין ערים. המשנה ראשונה מתרץ דמייירי שחרב הגדר, ואין ערים אלא כנגד הגדר. אמנם כתב הגר"א בשנו"א שא"א לומר שחרב הגדר, דאי הגדר חרב אין גם דין של פסקי ערים, והביא שכן מבואר בירושלמי.

**הגר"א** בביאורו (סי' רצו ס"ק פא) מיישב, דמייירי שבטלה העריסות הענפים ע"ג הגדר ורק מגיעים הענפים עד הגדר, וכשאין הענפים ע"ג הגדר בטל דיני הערים [כמבואר במ"ב], והכא כיון שבתחילה היה ערים מחמירים

בחורבנו [עי' חזו"א סי' יב, יב], וכן מיישב התורת זרעים. והוסיף התורת זרעים לבאר דהרמב"ם והראב"ד אזלו לשיטתם בביאור מ"ז (עיי"ש), אי כשאין ענפים ע"ג הכותל יכול הערים לאסור. ויעוי' בחזו"א (שם) דביאר שיטת הרמב"ם באופ"א איך מיירי פסקי ערים ומה חרב, ומדוע הוכרח הרמב"ם לפרש כשרחוקים ח"א ועוד סגי להרחיק ו' טפחים ולא בעי ד' אמות. וע"ע ביאור ההלכה פ"ח ה"ה.

**כתב החזו"א** (שם אות יד) דהרמב"ם מודה שגם בגוונא שפירשו הר"ש והראב"ד את פסקי ערים נידון כפסקי ערים, כיון שכן מבואר להדיא בירושלמי, ופליג הרמב"ם בהלכותיו שאינו כפירוש המשנה. והטעם שלא פירש כן במתני' עיי"ש סס"ק יג. אולם המהרי"ק (שם ה"ו) נמי הקשה מהירושלמי אדברי הרמב"ם, ובתחילה מפרש בדברי הרמב"ם כפירוש הראב"ד. אולם כתב שהוא דוחק, וכתב שצריך לפרש את דברי הירושלמי באופ"א, עיי"ש.

**לענין** הרחקה שהעריסים זה כנגד זה וכביאור הר"מ, מסתפק החזו"א (שם ס"ק יא) האם הר"ש ס"ל נמי שהשיעור הוא בח' אמות. או דס"ל שכנגדם בעי הרחקה כקרחת הכרם, וההרחקה תלוי בט"ז אמה.

**ר"ש ד"ה ח' אמות ועוד נותנים לו עבודתו.** לר' יוחנן בן נורי דלא חשיב ערים כרם וכו' ולמאן דחשיב ליה

**כרם אין יכול לזרוע אלא ההוא ועוד וכו'.** מבואר בדברי הר"ש שדין פסקי ערים שווה לערים, וכמו שערים הוי כרם ה"ה פסקי ערים, אלא שלא נתנו לערים דין כרם גמור. ולכן כמו שלערים בעי הרחקה ד' אמות לרבנן, ה"ה גם לפסקי ערים. ולפירוש הר"ש שפסקי ערים מיירי בהרחקה מראשי השורות, מבואר שכל ערים בעי הרחקה ד' אמות, מראשי השורות. וכן משמע מדברי הר"ש לעיל מ"ב דכתב לגבי ערים היוצא ממדרגה "וצריך להרחיק ד' אמות בשדה לכל רוח".

**הגר"א** בשנו"א ובביאורו (סי' רצו ס"ק פא) פליג, וס"ל שלא נאמר הרחקה של ד' אמות אלא כנגד הגפנים אבל לא כנגד ראשי השורות, וכנגד השורות לעולם אינו אלא ו"ט. וכן הביא המלאכת שלמה בשם ה"ר יוסף. ולכן הכא לכו"ע לאחר ו' טפחים מותר לזרוע [בפשטות לשון הגר"א נראה שאף בכרם גמור אין צריך להרחיק ד' אמות מראשי השורות. אולם כתב החזו"א (שם) שא"א לומר כן, דלהדיא מוכח שבכרם בעי להרחיק ד' אמות מראשי השורות (עי' בפ"ד מ"א דעת הרא"ש והגר"א בשיעור ההרחקה בראשי השורות). וצ"ל שכוונת הגר"א שבערים אין צריך להרחיק אלא כנגד הגפנים, ולא כנגד ראשי השורות. וכדבריו מבואר להדיא מביאור הגר"א בשו"ע (שם), עיי"ש]. ועי' בבתי הכלאים אות עו, דהוכיח כדברי הגר"א שאין צריך להרחיק בערים מראשי השורות. אך עי'

הגר"א  
ס"ל שאין  
הרחקה  
ד' אמות  
מראשי  
השורות

דעת הר"ש  
שעריס ופסקי  
ערים שווים  
לענין הרחקה



בכרם הארץ אות מא ד"ה ר"ש בפ"ז מ"ג  
מה שתמה על דבריו.

**וכן** מבואר בר"ש שערים ופסקי ערים  
דינן שווה לענין קידוש, דלקמן  
(פ"ז מ"ג) תני פסקי ערים אינם מקדשים,  
וביאר הר"ש (שם) שה"ה שאין ערים  
מקדש, וכ"כ הר"ש לעיל מ"ב. ביאר  
החזו"א (שם ס"ק יג) דלרבנותא נקט הדין  
שאינו מקדש בפסקי ערים, שאף בכה"ג  
דחריב אינו מקדש טפי מו' טפחים.

דעת  
הר"ש  
מתי ערים  
ופסקי  
ערים  
מקדשים

**הקשו** הרש"ס והר"א פולדא ועוד, איך  
אמרינן שערים אינו מקדש הרי  
בירושלמי פליגי ר' יוחנן ור"ל אי ערים  
מקדש, והלכה כר' יוחנן שמקדש. ויותר  
הקשו דלהדיא מבואר מהירושלמי שאין  
ערים ופסקי ערים שווים, דאל"כ מאי  
פליגי ר' יוחנן ור"ל הא תני שאין פסקי  
ערים מקדשים. וכתב הרש"ס שכוונת  
הר"ש שערים שווה לפסקי ערים, רק  
לענין הצדדין אבל כנגדו מקדש. אולם

הקשה המהר"א פולדא הא לעיל לגבי  
ערים שיוצא ממדרגה שהנידון לכנגדו,  
נמי פירש הר"ש שלא עדיף ערים מפסקי  
ערים. וביאר החזו"א (שם) שהר"ש יבאר  
שפלוגתת ר' יוחנן ור"ל היא רק בין  
הגפנים או בין הגפנים לגדר, אבל לא  
נחלקו לגבי קידוש מההרחקה מהערים.  
וכן גרס הגר"א בביאורו לירושלמי, בין  
ערים לגדר מהו.

**בדעת** הרמב"ם כתבו המהרי"ק (פ"ח  
ה"ה) והמשנה ראשונה (פ"ז

דעת  
הרמב"ם  
מתי ערים  
מקדש

מ"ג) והמהר"א פולדא והחזו"א (שם),  
שמקדש בד' אמות. ודייקו כן מדברי  
הרמב"ם בה"ב: "צריך להרחיק מן הערים  
ד' אמות ואח"כ יזרע כדרך שמרחיק מן  
הכרם", ומדהשווה דין ערים לכרם לענין  
ההרחקה, נראה שה"ה לענין הקידוש,  
כיון שההרחקה בכרם היא גם כדי שלא  
יקדש. וכן מצינו להדיא בנמוק"י (ב"ב  
פגא) שערים מקדש ככרם בד' אמות  
הקרובות אליו.

## משנה ז

חשוב ערים. וכי משום שהגפנים רחוקים  
זה מזה מאי הוי, וכ"ש הכא שההפסק  
ביניהם פחות מד' אמות. ואדרכא לכאורה  
בעינן ההרחקה לכל הפחות ד' אמות.  
ועוד דלפירושו ל"ל למנקט דווקא בכלה  
בשני קרנות הכותל הא שייך כהאי גוונא  
גם במשך קרן אחת.

**ר"ש** ד"ה ערים שהוא יוצא. אלא שלש  
בראש הקרן מזה ושתיים בראש  
הקרן השני מזה ובאמצע הכותל אין שם  
גפנים וכו' וזורע שאר הכותל אע"פ שאין  
אורך הכותל ד' אמות. וכן פירש הרע"ב.  
הקשו הרדב"ז (פ"ח ה"ט) והמשנה  
ראשונה והתוס' אנשי שם, מ"ט אינו

מהו ערים  
היוצא  
מהכותל

הטעם  
שהקלו בו

**התוס'** אנשי שם פירש שכאן החסרון הוא שאין ההפסקות

בין הגפנים שוות, ואף שבכה"ג בכרם אינו חסרון לצירוף כרם, בעריס הקלו. אלא דהקשה שאם מקפידים שהפסקים יהיו שווים, ודאי שבעי להקפיד שההרחקה תהיה ככרם ולא יהיה פחות ממרחק ד' אמות בין הגפנים ככרם. והכא ע"כ מיירי שבין הגפנים ההרחקה היא פחות מד' אמות, דהרי במרחק הגדול מחמתו אומרת המשנה שאין הגפנים מצטרפים. וע"ע בשערי אמונה.

**התורת** זרעים (במ"ו) דכתב שבעריס הקלו שאין צריך שיהיה בין גפן לגפן ד' אמות. וכן שכל דברי הר"ש הוא רק כשהיו הגפנים בכה"ג בשני זוויות הכותל, אבל באמצע הכותל לא בעינן שיהיו המרחקים שווים. אולם עי' בחזו"א (סי' יב, י, טו) שגם בעריס

המרחקים צריכים להיות דווקא מד' ועד ח' ככל כרם.

**הר"מ** בפירושו ביאר באופ"א, וכתב המשנה ראשונה שפירושו דחוק. ועי' בדברי הרמב"ם בהל' (פ"ח ה"ט), ובהשגת הראב"ד (שם). ובביאור דבריהם בנו"כ. וע"ע ביכין אות לד, ודרך אמונה שם ס"ק נב.

**ומצינו** עוד מספר דרכים בדברי הראשונים והאחרונים בביאור משנתנו, ועי' בבה"ל (שם) דהביא דבריהם וצייר את האופנים אלו. ועיי"ש דהביא דברי הרדב"ז והחזו"א שביארו גם בדברי הר"ש שאין עומדים הגפנים בשורה אחת. וכתב שהוא דחוק בלשון הר"ש. וכתב החזו"א דמפירוש הגר"א לדעת הרמב"ם, מוכח דפליג הר"ש. וס"ל שבראשי העריס אין צריך להרחיק ד' אמות למ"ד עריס ככרם.

## משנה ט

החידוש  
בהרחקה  
מהפרח

**משנה.** הפרח היוצא מן העריס רואין אותו וכו'. ביאר החזו"א (סי'

ג, ד) שמדידה זו שייכת אף באפיפירות. ותני לה הכא, כיון ששאר דברים הם רחבים וקל לשער, אבל פרח שהוא דק קשה לשער, לכן תנא לה הכא. א"נ קמ"ל שאינו צריך להרחיק כלל מתחת הגפן ומצדדיו, כיון שהרחיק מעיקר הגפן.

**משנה.** וכן בדלית. פירשו המפרשים (שושנים לדוד יכין אות מד חזון איש שם אות ה) שהכוונה לגפן יחידית. אולם עי' משנה ראשונה.

**משנה.** המותח זמורה מאילן לאילן תחתיה אסור. עי' משנה ראשונה מדוע חזרה המשנה על דין זה.

הטעם  
שסני  
שנשאה  
שיהלך  
ע"ג.  
ושיעור  
האסור

**משנה.** עשאה כדי שיהלך עליו  
החדש אסור. ביאר החזו"א  
(שם אות ה) דאף שלגבי אפיפירות  
מבואר לעיל מ"ג שרק אם הניח את  
הענפים נאסר, ולא סגי שיעשה כדי  
שיהלך עליו החדש אלא צריך שידלה  
על מקצתם, הכא אינו צריך לדלות על  
מקצתם אלא הכל נאסר מייד. והוסיף  
החזו"א דמשמע שהכא כו"ע מודים

שאין לו שיעור לאיסור, ולא כמו  
שהתבאר לענין אפיפירות.

**ר"ש** ד"ה סיפקה בחבל. תחת הזמורה  
אסור. לעיל בד"ה מטולטלת  
מביא הר"ש לדברי הירושלמי דפליגי היא  
תחתיו רק אוסר או גם מקדש. ויש לעיין  
האם מחלוקת זו שייכת רק לעיל או גם  
כאן, ועי' במלכת שלמה שהביא לדברי  
הירושלמי לגבי המותח זמורה.



## פרק ז

## משנה א

כתב שבשיעור גפן יחידית מקדש רק  
מדרבנן.

**ר"ש** ד"ה לא יביא. (הא) אבל מן  
הצד(דין) מותר. ביאר התורת  
זרעים (עמ' ג) דכיון שאיסור כלאים  
בגפן יחידית תלוי בעירבוביא, וכל  
שמכוסה אינו נראה עירבוביא, לכן  
מותר לזרוע בצדדים.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ומשני משום  
זרעים ע"ג הגפן וכו' ואסור משום  
כלאי הכרם. וכ"כ רבינו גרשום (ב"ב  
שם). הגר"א בשנות אליהו, הרדב"ז  
(פ"ז ה"ז) והחזו"א (סי' יג,י) והתורת  
זרעים (פ"ב מ"ח ד"ה אבל נראה) ביארו  
שכן ס"ל להרמב"ם. ועי' להלן במ"ב  
(ד"ה משנה ראב"צ) שהתורת זרעים  
מוכיח דמתני' מיירי לענין כלאים.

**בא"ד**. ומיהו קשה וכו'. מתרץ התורת  
זרעים (שם), דהירושלמי מוקי

מתני' במעמיק ג' טפחים, וכל למטה מג'  
לאו מקום זריעה, ואיסור כלאים אינו  
נוהג שם. אבל כל שאינו מכוסה ג"ט  
אסור משום כלאים, שאף שאין נראה  
הערבוביא אולם איכא עירבוב בעצם.

**ר"ש** ד"ה המבריך את הגפן בארץ.  
חוץ לו' טפחים. וכ"כ הרשב"א  
בב"ב יט,ב. הרמב"ם (פ"ו ה"ח) כתב  
דלהרכבה הנראת בעי' טפחים אבל  
כשאינה נראת לא בעי' הרחקה ו"ט.  
וכתב המשנה ראשונה דכן נראה  
מסקנת הר"ש.

**בא"ד**. אסור משום עבודת  
הגפן יחידית. חיוב הרחקה  
מגפן יחידית: היראים (מצוה עו)  
כתב שהיא מדרבנן, דמדאורייתא  
כתיב כרם, וכרם הוא רק מחמשה  
גפנים. והביאור ההלכה (פ"ז ה"א  
ד"ה מרחיק) ביאר דאיכא מחלוקת  
ראשונים אי ההרחקה בגפן יחידית  
היא מדאורייתא או מדרבנן, וע"ע  
בתורת זרעים פ"ב מ"ח בביאור  
מחלוקת הראשונים.

**התוס'** רי"ד (ב"ב ב,א) ביאר  
שקיי"ל הלכה למשה מסיני  
ששיעור ההרחקות שעבודת הכרם ד'  
אמות ועבודת גפן יחידית ו' טפחים.  
ועי' ברש"י בב"ב (יט,ב ד"ה המבריך)  
דמשמע שרק בכרם איכא חיוב הרחקה  
משום תערובת. והרש"ס (בסוף פירקין)

שיעור  
הרחקה  
להרכבה

המקור  
לחיוב  
הרחקה  
בגפן  
יחידית

טעם  
ההיתר  
מהצדדין

דעת  
הסוברים  
דמתני'  
מיירי  
בכלאי  
הכרם

ישו  
קושית  
הר"ש

דעת הסוברים  
דמתני' מיירי  
בהרחקת  
זרעים מאילן

**בא"ד.** וצ"ל דמסקנא דהכא נמי משום זרעים באילן. וכ"כ ריבמ"ץ והרא"ש בהל' כלאים סי' ד, והתוס' והרמב"ן והרשב"א ושאר בב"ב. כתב המהרי"ק (פ"ו ה"ז) דהכי ביאר נמי הרמב"ם. ועי' בציה"ל בס"ק סח.

עוד טעם  
שא"א לפרש  
מתני' משום  
כלאי הכרם

**אמנם** הראשונים מוקי הכי לאו משום דהוקשה להם כקושית הר"ש, אלא דהקשו כיון דמיירי שהרחיק כראוי מגפן יחידית א"כ ליכא עירבוביא, ולאיסור כלאים בעינן ערבוביא ויניקה, וכשחסר עירבוביא אין איסור כלאים, עיי"ש ראיתם. ולכך מוקי לה למתני' בהרכבה. מקשה החזו"א (סי' יג'), דלפרושם הו"ל למתרץ לפרש החילוק בין גפן לשאר אילנות, דהא סברא זו היתה עלומה מהמקשה, שפריך אי משום זרעים באילן אפילו כל האילנות וכו' ולא ידע לחלק בין גפן לשאר אילנות. אלא ביאר דמתני' משום מסכך גפן מעל הירק, ועי"ש בביאור דברי הירושלמי.

כלאים  
תנאים  
ביניקה או  
בעירבוב

**בעיקר** קושית הראשונים, תירץ המאירי בשבת (צ,א) דלא הקלו כשאין נראה העירבוביא אלא רק אם גם לאחר שיתגלו יהיו המינים נראים כמובדלים זה מזה, אבל דבר שאילו היה מתגלה יהיו נראים כמעורבים זה בזה הדבר תלוי ביניקה לבד. עוד תירץ בשם גדולי המפרשים, שכאן השורשים מחלחלים את העפר

והמים באים ומגלין הגפן, ונמצא שיש מראית העין ויניקה.

הרכבה  
אסורה  
גם כשלא  
יוצא מין  
חדש

**בא"ד.** ומדאסרו בכה"ג משום מרכיב. מכך דהכא אסרו משום מרכיב, הוכיח החזו"א (סי' ב,טו), דבהרכבה לא בעינן דווקא שיהיה מין חדש, דהא הכא גם אחרי הרכבה לא התחדש מין חדש, עי' בפרק א משנה ד.

הטעם שאין  
חוששין  
להתפשטות  
שורשי הגפן

**בא"ד.** ומן הצד אפילו בגפן שרי דאין מהלכין מן הצד. הקשו הראשונים, הגם שורשי הזרעים אינם מהלכים מהצד ואין צורך להרחיק מחמתם, מ"מ בעינן הרחקה משום ששורשי הגפן מתפשטים ולאחר שהתפשטו הם היו תחת הזרעים. ותירצו רבינו יונה והרשב"א בב"ב (שם), והר"ן בקידושין (לט,א), דשורשי הגפן מתפשטים רק לאחר שירדו ג' טפחים, ולכן אין לחשוש לכך ששורשי הזרעים יכנסו לגפנים.

איסור  
הרכבה  
הוא רק  
אם היה  
עליו שם  
אילן

**הרא"ש** (הל' כלאים סי' ד) והר"ן והריטב"א בב"ב תירצו, דכל מה שאסרו להרכיב בגפן גם כשהוא מחתת לקרקע הוא רק כיון שנקרא עליו שם אילן קודם שנכנס מתחת לקרקע, אבל בשורשים שלא היה להם מעולם שם אילן מותר להרכיב בהם.

**וכעי"ז** כתב הרמב"ן בב"ב, אלא מדבריו משמע שאין הרכבה כפועל בשורשים. וז"ל: "דלא מיקרייא

הרכבה אלא שנכנסו שורשי זרעים בתוך הגפן אבל לא בשורשים, ואע"פ שמסתבכין אלו באלו רכיכין הן ואין זו הרכבה, שכל אחד ואחד יונק לעצמו ונעשה פרי הראוי ואינו בטל בשל חבירו". ובתחילת דבריו כתב הרמב"ן כשאר הראשונים דתלוי אם ההרכבה בגפן או בשורשים, אלא דמסיים ואע"פ שמסתבכין אלו באלו וכו', משמע שאף בשורשים מעיקר הדין צריך לאסור משום הרכבה, אלא שלמעשה הכא אין איסור משום הרכבה מפני שהם רק מסתבכין ולא מורכבים בפועל, ואינו כמבואר בשאר הראשונים דאין איסור כלאים בהרכבה בשורשים.

**הב"ח** (יור"ד סי' רצה) והש"ך (ס"ק ד) ובביאור הגר"א (ס"ק יא) ביארו דמחלוקת הרא"ש והר"ן בקידושין היא האם לשורשים יש שם אילן [ועי' בכפתור ופרח עמ' תתלג]. וכתב הגר"א (שם) דמדכתב הר"ש "ומן הצד אפילו בגפן שרי דאין מהלכין מן הצד" נראה דסבר הר"ש כשיטת הר"ן בקידושין. מבואר מדברי הגר"א שהר"ש כתב דבריו לגבי התפשטות הגפן. והקשה החזו"א (סי' ב,ה) דדברי הר"ש אפשר לפרש נמי כדעת הרא"ש, דאילו היו מתפשטים שורשי הזרעים לצדדים היו נכנסין בנברך שהיה לו שם אילן, ודברי הר"ש הן דברי הגמ' בב"ב יט, ב.

**ובעיקר** קושית הר"ש תירץ התוס' רי"ד בב"ב בשם ר"י, דאין איסור כלאים, לפי שלא הניחה בקרקע שתוציא שורשים אלא רק לינק, ודחה התוס' רי"ד תירוצו. ותירץ כשאר הראשונים עיי"ש.

**ר"ש ד"ה אפילו הבריכה. ומשום** **זרעים בדלעת לא מיתסר כגון** **שהדלעת יבישה.** מעיר התוס' יו"ט, דהר"ש היה צריך לפרש שהדלעת יבשה לא רק מחמת הזרעים, אלא גם מחמת הרכבת הגפן עצמו. מתרץ התוס' חדשים דמשום כלאי הכרם לא הו"ל לר"ש לפרש שהדלעת יבשה, דאפילו אם היא לחה אין איסור. כיון דקיי"ל כר' יאשיה שאין איסור כלאים רק בחיטה ושעורה במפולת יד, אבל מין אחד עם הגפן מותר לכתחילה.

**מקשה** החזו"א (סי' ב,ז) הא מין אחד בכרם לר' יאשיה לכו"ע אסור, רק נחלקו הראשונים האם אסור מדאורייתא או מדרבנן (ברמב"ם מבואר שהוא מדאורייתא ודעת הרא"ש מדרבנן), אבל להתיר לכתחילה לא מצינו, ואי הכי דינא שמותר עולה שהמשניות במסכתין דלא כר". ועייש שהוסיף עוד להקשות להבנת התוס' חדשים בקושית התוי"ט.

**אלא** ביאר דקושית התוי"ט אינו משום כלאי הכרם אלא משום הרכבת אילן בירק. וכן ביאר המרומי

הטעם שצריך שהדלעת תיבשה יבשה נודין מין אחד עם הגפן לר' יאשיה

שדה לקושית התוי"ט, ומישב נמי קושית התוי"ט דמיירי שהבריך גוי, ומשום מקיים את הרכבה ליכא דלא ניחא ליה בהרכבה ואין לו בה תועלת וכדתנן בפ"ב מ"ה.

**ר"ש ד"ה והארכובה שבגפן.** מלשון מרכיבין דקלים דפרק מקום שנהגו וכו'. וכן פירש הרשב"ם בב"ב (פגא) דמתני' מיירי בהרכבה. אלא דפליג הרשב"ם מהו העיקר השני, דהר"ש ביאר שהוא מן העיקר שהרכיב שהתחתון שהוא העיקר הראשון הוא עב מן העליון, והרשב"ם ביאר שהוא הפקק השני של הגפן.

ביאור מהו הארכובה של גפן. מנין מודדין את הרכבה

כדפירש הרמב"ם בפ' ובהל' בפ"ח ה"י, שמתעקם הגפן וחוזר ועולה ואין הגפן נשרש שוב בקרקע וקרי ליה ארכובה מפני שהיא דומה לה, ודומה לענין הברכה ואינו הברכה מממש.

**בא"ד.** והתחתון עב מן העליון וכו' והיינו לקולא דאם מן התחתון מודד היה צריך להרחיק יותר. וכן פירש רבינו גרשום ורשב"ם והר"א אב"ד בשם הר"ח והרמ"ה והנמוקי בב"ב שם. התוס' והרמב"ן כתבו דמדקתני מהעיקר מוכח שמודדין ממקום שהוא רחב, וכן פסק הרמב"ם בהל' מכירה פכ"ד ה"ד.

האם מודדין מהמקום הרחב או מהמקום הקצר

**והקשו** התוס' (שם) על פירוש זה: א. דהגירסא במשנה היא הארכובה ולא הרכבה. ב. מאי נפק"מ בהך הרכבה לענין כלאים, דהדין מהיכן צריך למדוד הוא דין כללי בכלאים ולא דוקא בהרכבה. [וכתב המהרש"א שקושית התוס' השניה קשה רק לפירוש התוס' אבל לפירוש הר"ש אינה קשה, שכאן מיירי ממקום המדידה הוא ענין דוקא להרכבה ואינו שייך לשאר דיני כלאים].

**אלא** פירשו התוס' דהארכובה היא הברכה, שגפן זקנה מכופפים אותה באמצע ומכסין אותה בקרקע כדי שתשרש. מקשה הרמב"ן (שם) א"כ למה תני ארכובה ולא תני ככולה מתני' המבריך, אלא ביאר הרמב"ן

**בא"ד.** ואמרינן בירושלמי דהני מילי כשאין הראשון נראה וכו'.

הר"ש מוקי דברי הירושלמי אסיפא וכן פירש הר"מ בפירושו. אבל בהל' לא הביאו הרמב"ם על אדינא דסיפא שכתבו בפ"ח ה"י, אלא הביאו על הנאמר בארישא דדינו נפסק בפ"ו ה"ח.

**מסתפק** המהרי"ק האם להלכה ג"כ בסיפא תלוי אם נראה, ומה שלא הביאו בפ"ח ה"י משום דסמך על דבריו בפ"ו ה"ח, או דא"א לומר דסמך משום שאין זו דרך הרמב"ם. ועוד דנראה דדוקא ברישא פירש לה הרמב"ם, כיון שהמדידה מן העיקר הראשון נמצאת המדידה להחמיר, אבל בסיפא לפי פירושו שמיירי בכעין הברכה הוא קולא אם נמדוד את הרכבה

מתי אין מודדין מהעיקר הראשון

כבר מהעיקר הראשון, מש"ה אף אם נראה אין למדוד ממנו. ואף שבפירושו כתב דכיון שנראה מודדין ממנו משום שניכר שהוא עיקר הגפן, אין טעם זה מספיק להקל, וביותר שלא פירש טעם זה בהל'. משא"כ לפירוש הר"ש דבסיפא מיירי בהרכבה הוי חומרא אם נמדוד מהעיקר הראשון דהוא הרחב,

לכן אם נראה העיקר הראשון מחמרינן למדוד ממנו. וע"ע בתוס' אנשי שם ובחזו"א סי' יג, יג בביאור דעת הרמב"ם.

**בא"ד.** תדע שהוא כן דתנן בתרה המבריך ג' גפנים. הקשה החזו"א (שם) דלר"ש הסיפא לא מיירי לענין הברכה אלא לענין הרכבה, ומה הראיה.

## משנה ב

**משנה.** ר"א בר צדוק אומר אם יש ביניהם מד' אמות ועד ח' הרי אלו מצטרפות (לכרם). תוס' רא"ש ותוס' רבינו פרץ (ערוכין ג, ב) כתבו דמתני' אזלא כדעת ר' שמעון בפ"ה מ"ב, דכשרצופין שורות הגפנים בתוך ד' אמות אינו כרם. וכתב הביאור ההלכה (פ"ז ה"ב ד"ה אבל) שאין כוונתם דלא אזלא כרבנן, דהרי רבנן נמי מודים שבמקרה שיש רק שני שורות דאם הם רצופים אינו כרם, דסברא זו מצינו בתוס' וברשב"א והריטב"א ובחי' הר"ן בעירובין. ועין עוד בתוי"ט לעיל פ"ה מ"א.

אם שיעור  
מד' ועד  
ח' הוא  
לכרם

**ר"ש** ד"ה הרי אלו מצטרפיות. להיות כרם. וכן פירשו ריבמ"ץ, הרמב"ם בפירוש המשניות והרא"ש, והראשונים בב"ב פג, א. והחידוש לפי פירוש זה שאע"ג שינקי משורש אחד

ביאור  
הר"ש  
במבריך  
ג' גפנים  
והחידוש  
בדיון זה

כמבואר ברא"ש וברע"ב, מ"מ חשובים שני גפנים (עי' רדב"ז פ"ו ה"ט). אולם הרשב"ם (ב"ב פג, א ד"ה מבריך) כתב שחתך את השורשין וכל אחד יונק בפני עצמו. וקמ"ל שחשובים שנים אף שבאו משורש אחד, כן פירש החזו"א סי' יג, יב. [אך צ"ב בדעת רשב"ם, שכן כתב הרשב"ם שם בד"ה מצטרפין "ואע"ג דכל שני גפנים ינקי משורש אחד"].

**והרמב"ם** בהל' (פ"ו ה"ט) פירש את משנתנו באופן

אחר, וז"ל: "שהם מצטרפות לשאר הגפנים שבכרם וכאילו לא הבריכן, וצריך להרחיק ד' אמות מהם ולא חשובים כגפן יחידות". ומדובר ששלושת הגפנים קודם שהבריכם היו בכלל כרם, והבריכן ועתה יוצאים הגפנים רחוק מהכרם ורוצה לצרפם לכרם ע"י העיקרים, והיה צריך להרחיק

דעת  
הרמב"ם  
בהני



מהם ד' אמות, ולא רק ו"ט כגפן יחידית (עי' חזו"א יג, יב, וע"ע להלן). וכן נראה שפירש הר"י מיגש ב"ב פג, א.

**מבאר** הרדב"ז דהרמב"ם נטה מביאור שאר הראשונים משום שהמשנה נקטה רק "ועיקריהם נראים", ולא הזכירה שגם ראשיהן ניכרים, ולדברי שאר הראשונים הרי תנאי זה הוא מעיקר ההיתר, לכך הוצרך הרמב"ם להעמיד שבאמת לא מדובר שראשיהן ניכרים והנידון הוא לגבי צירופם לכרם הלוי רק בכך שעיקריהם נראים. עוד פירשו הרדב"ז והמשנה ראשונה והתוס' אנשי שם שהרמב"ם נטה מפירוש שאר הראשונים, משום דקשיא לו קושית הרא"ש, מדוע הוצרכו להשמיענו שיעור מד' ועד ח' הרי זה שיעור בכל כרם, לכן פירש הרמב"ם שרק בגפנים שיש בהם שיעור זה ניתן לצרף את הרכבות היוצאות מהם לכלל הכרם, ואין ענינו כלל לנידון הכללי במרחק בין גפני הכרם.

ביאור  
טעם  
הרמב"ם  
והקושי  
בפירוש  
הר"ש

**עוד** כתב הרדב"ז שגם לפי ביאור הרמב"ם עדיין קשה מדוע צריך להבריק את כל הג' אילנות, ולא ניחא ליה בדברי הר"ש דהוי מצי למנקט שהבריק רק שתים. ולכן פירש באופן אחר, שאכן אם הבריק רק ב' אילנות אין האילנות מצטרפות ורק משום שהבריק ג' אילנות הם יכולים להצטרף. ואכן כתב הרמב"ן (ב"ב פג, א) שלשיטת הרמב"ם דוקא אם הבריק לכל הפחות

דעת  
הרמב"ם  
דדוקא  
מבריק  
ג' גפנים  
מצטרפין

שלוש גפנים, אבל אם הבריק רק שתי גפנים אינם מצטרפים לכרם. והטעם שצריך לכל הפחות ג' אילנות, ביאור הפני משה החזו"א (סי' יג, יב) שרק מג' אילנות שהם חשובים אפשר לדונם לצרפם לכרם, אבל שתי אילנות אינם חשובים שנדונם לצרפם לכרם, כיון שאינם בעיקר צורת גפני הכרם (מראה הפנים, ועיי"ש שהוסיף עוד להוכיח כפירוש הרמב"ם).

**אולם** המהרי"ק כתב שנראה דמכיון שהר"מ בפירושו וכן שאר הראשונים ביארו שהנידון הוא לגבי שהברכה עצמה נידונת כרם, אפשר לדחוק דזה גם כוונתו בהלכה. ומה שכתב "מצטרפות לשאר הגפנים" היינו לעיקר הגפנים. ומש"כ "וכאילו לא הבריק" היינו הן ששה גפנים גמורים כל אחד לעצמו כאילו לא הבריק, וסיים "אלא דהלשון דחוק לפרש כן". גם הרדב"ז מבאר שהרמב"ם מודה לעיקר הדין המבואר לפי דברי שאר הראשונים, אלא שלא פירש כן את המשנה מהטעמים המבוארים לעיל. ועי' בתרגום החדש במתני' שהלשון "מצטרפות זו עם זו ועם זולתן ויעשו כרם", משמע קצת גם כפירושו בהלכה, שהנידון לצירוף לזולתן והיינו לשאר גפני הכרם.

**ר"ש** ד"ה ואינה מקדשת. כלומר בחורף אין ניכר היבש מן הלח בחורף וניחא דאסרו זה מפני זה וכו'.

דין גפן  
שיבש לגמרי.  
ואם בעינן  
כפול הכבן  
כדי שיאסור  
מדאורייתא

מחמת הגפנים בסיתווא, אלא ודאי  
אף שאין כלל ענבים מקדשת הגפן,  
וכמבואר בר"ש להלן משנה ז'.

**אולם** הביא דמהרמב"ם בפ"ה  
הי"ג-י"ד מבואר כשאין בגפן  
ענבים שהגיעו לפול הלבן אינו מקדש  
מדאורייתא, אבל קנסו רבנן ואסרו את  
הזרע אבל הענבים שהם בוסר מותרים,  
ואם כן אי אפשר לפרש את משנתנו  
כהר"ש. ועיין במקד"ד (סי' סא ריש  
אות ז') דמבאר שכיון שלדעת הרמב"ם  
כשאין ענבים קנסו ואסרו את התבואה,  
אך זה הכל כשיש עדיין עלים, אבל  
כשאין גם עלים אף שהגפן אינו יבש אין  
כלל קנס, ובא משנתנו ללמד שאפילו  
הכי איכא איסור.

**ר"ש** ד"ה אף על גבי הגפן אסור ואינו  
מקדש. [ו] בירושלמי פליגי רבי  
שמואל בשם רבי זעירא על גבי זמורה היא  
מתני' רבי בון בר חייא בשם רבי שמואל

ביאור  
המשנה  
לשני  
הביאורים  
באיסור  
לזרוע ע"ג  
הגפן

בר [רב] יצחק לאויר עשרה היא מתני'  
וכו'. ובאר הר"ש לתוך אוויר עשרה היא  
מתני' וכו'. וממשיך הר"ש ומבאר שרבי  
שמואל סבר שר"א בר צדוק בא לומר  
שמה שלמדנו במשנה לעיל שכשאין ג'  
טפחים אסור לזרוע ע"ג, היינו רק שיש  
איסור לזרוע אבל אינו מקדש. ורבי בון  
חולק ובמקרה זה ודאי מקדש והנידון  
לזרוע בתוך אוויר עשרה של הגפן.

**מדדיק** התורת זרעים (פ"ב מ"ח)  
מכך שהוצרך ר"א בר צדוק

כתבו התו"ט המהרי"ק והרדב"ז (פ"ה  
ט"ו) והמשנה ראשונה, דמדברי הר"ש  
שפירש שהאיסור ביבשה הוא משום  
גזירה, מבואר שמדובר בגפן שיבשה  
לגמרי, ולכן מן הדין לא היה ראוי לאסור  
מחמתה, ורק משום הגזירה אסרו, וע"ע  
ברא"ש וברע"ב. וכן הבין הראב"ד בדעת  
הרמב"ם בפ"ה הט"ז, אך משיג הראב"ד  
שיבש לגמרי משמע בירושלמי שאינו  
אוסר כלל, ומתני' מיירי שיש בו קצת  
לחות אלא שנשרו עליו ונראה כיבש.  
וכתבו הנו"כ דאי היה רואה הראב"ד  
לפירוש הרמב"ם למתני' לא היה צריך  
להשיג, דגם הרמב"ם סובר כדבריו,  
דז"ל הר"מ בפירושו: "ומה שאמר גפן  
שיבשה שנפלו עלים שלה וכו' לא ירצה  
לומר שיבשה לגמרי ואינה עושה פרי",  
והיינו ממש כדברי הראב"ד, והוסיפו  
לדייק כן גם מלשון הרמב"ם בהלכה.  
ולגבי תמיהת הראב"ד מהירושלמי,  
כתב התו"ט שלמבואר בר"ש שהנידון  
בירושלמי הוא משום גזירה ולא משום  
איסור כפי שהבין הראב"ד, אם כן אין  
כלל מקום להשגתו מדברי הירושלמי.

**כתב** החזו"א (סי' ג, כא) דמשמע  
לפירוש הר"ש דלחה בסיתווא  
אסורה מן הדין ומקדשת הגפן, אף  
על פי שלא הגיעו ענביו לפול ואפילו  
אין בה ענבים כלל, דאל"ה מאי קמ"ל  
דיבשה אינה מקדשת הא לעולם אינה  
מקדשת אף בסיתווא כיון שאין בה  
ענבים כפול וכל איסור יבשה הוא

ביאור  
מחלוקת  
הראשונים  
בדין גפן  
יבשה

לומר שעל גבי הגפן אינו מקדש, משמע שאיסור הזריעה על גבי הגפן כשאינן ע"ג ג' טפחים הוא משום כלאי הכרם, ולכך הוצרכו לומר שאינו מקדש, והיינו כפירוש הר"מ במשנה א'. שאילו לפירוש הר"ש לעיל שהאיסור הוא משום הרכבה וכי יש הרכבה, שמקדש שהוצרך להשמיענו שהרכבה זו אינה מקדשת.

**אולם** יעוי' במהר"א פולדא שמבאר שזה גופא כוונת הגמרא, שכיון שהוי הרכבה אינו מקדש, ועל מה שתמה התורת זרעים מדוע צריך להשמיענו שאינו מקדש הרי אין שייך קידוש לגבי איסור הרכבה, דהנה לכאורה מדעת רבי שמואל הוא רק דיוק שהאיסור הוא משום כלאי הכרם, אולם מדברי רבי בון לפי ביאור הר"ש אינו רק דיוק, אלא מפורש להדיא שכזורע על גביו יש איסור כלאי הכרם. שהרי הר"ש כתב שלדעתו כשזורע ע"ג מקדש, ואם כן על כרחך הוא משום כלאי הכרם.

**ולישוב** צריך לומר על פי מה שבאר החזו"א (סי' ב,ח) שלדעת רבי בון באמת האיסור לזרוע על גביו הוא משום הרכבה, ומה שלדעתו מקדש במקרה זה, הוא מכיון שכל שיש איסור מחמת הרכבה אם כן יש כאן תערובת ושוב ניתן לאסור גם משום כלאי הכרם. וביאור הדבר, דההיתר לזרוע על גביו הוא משום שאין

דנים על עירבוביא מתחת הקרקע, אך מכיון שבמקרה זה מחמת הרכבה צריך לדון על הערבוביא שמתחת לקרקע, שוב ניתן לדון גם על עירבוביא מחמת כלאי הכרם. ואם כן רבי שמואל בא לחלוק על סברא זו, ולדעתו גם כשיש איסור מחמת הרכבה אין לאסור מחמת זה משום כלאי הכרם, ומיושב גם מה שתמה התורת זרעים מדוע לדעת הר"ש הוצרכו להשמיענו שאינו מקדש.

**ר"ש ד"ה ירושלמי. ורבי בון סבר** שיעור אויר שנכנס יחידית אסרת

דעל גבה ממש מקדש אלא לתוך אוויר עשרה של גפן. המהרי"ט (הובא על גליון שו"ע יור"ד סי' רצו) פירש הירושלמי, דבכרם יש אויר י"ט וביחיד ו"ט אבל יותר גבוה מ' לא שייך איסור כלל. וכתב הברכי יוסף שכ"כ המהרמב"ח והר"י מלכו. והשיג החזו"א (סי' יג,ח) שאין בדברי ר"מ היתר כלל לתחתיו אלא רק מן הצד, והוכיח מהרמב"ם שאף כשגבוה הגפן יותר מ' אסור לזרוע תחתיו.

**ע"ע** בביאור הטעם שרק עד אוויר עשרה אסור ולמעלה מכך מותר, בדבר אברהם חלק א סי' כה,ח.

**פי' הר"מ ד"ה צמר גפן, ואינו מקדש את הכרם שאינו ממיני הזרעים.** לנבי מה נאסר לסמוך לצמר גפן

המלאכת שלמה והתו"ט דמשמע דאי הוי מין זרעים הוי כלאים, והא בפ"ה מ"ח תני דכל מין זרעים אינו כלאים בכרם, ופירש הרמב"ם שם שאינו

כלאים כלל. עוד מקשה התוי"ט הרי הרמב"ם בתחילת פ"ה ובסופה פסק הכי. וכתב התוי"ט דצריך לגרוס שאינו ממין הירקות. והמלאכת שלמה כתב דמצא מוגה בפירוש הר"מ שהוא אצלו מין זרעים. וכן הוא הגירסא בתרגום החדש.

**אולם** יעוי' במלאכת שלמה בשם ר"י, בשנות אליהו וביכין שביארו באופן אחר, שהנידון הוא זריעת ירקות או תבואה סמוך לצמר גפן, לפי שדומה אילן זה לגפן ויש לחוש למראית העין. וכן דייק הרש"ש מלשון הרא"ש דכתב "והאילן דומה לגפן", והיינו שהנידון מחמת דמיונו לגפן ואסור לזרוע סמוך לו, וע"ע ביאור ההלכה פ"ה הי"ט. [ומתוך כך תמה הרש"ש על הרע"ב, שפתח דבריו בלשון הרא"ש, וסיים בדברי הרמב"ם בפירושו].

**ונראה** דלדעת הרא"ש אי אפשר לפרש כפירוש הרמב"ם. כיון שדעת הרא"ש והר"ש לעיל סוף פ"ה שמין זרעים אין בו כלאים הוא רק מדאורייתא, אבל מדרבנן אסור. אם כן אף אם צמר גפן אינו מין ירק אלא מין זרע, הרי איכא איסור מדרבנן. ולפ"ז יש לתמוה על הרע"ב שלעיל פירש כהרא"ש, וכאן הביא את פירוש הר"מ.

**בעיקר** הנידון בצמר גפן, מבאר הביאור ההלכה (שם) דאין

התירו מחמת שאינו מאכל אדם, כיון שמגרעינו עושין שמן.

**פי' הר"מ.** ואין הלכה כרבי מאיר ולא <sup>בדיו צמר גפן</sup>

כרבי אליעזר בר' צדוק בדברו האחרון. מבואר ברמב"ם שתנא קמא חולק עליו. ואכן הרמב"ם בפ"ה הי"ט פסק, שהזורע צמר גפן מקדש בכרם. ביארו הנו"כ משום דהלכה כת"ק דפליג ארבי מאיר, וס"ל שצמר גפן מקדש. ולמבואר לעיל שלדעת הרמב"ם הטעם שלרבי מאיר אינו מקדש כיון שאינו מין ירק, צריך לומר שרבנן פליגי וסברי דהוא מין ירק.

**וכן** מבואר בירושלמי כאן ויותר מפורש לעיל פ"ב ה"ג, שרבנן פליגי על רבי מאיר לענין צמר גפן. ועוד מבואר בירושלמי שם שגם הדין של גפן שיבשה הוא רק לדעת רבי מאיר, ורבנן פליגי גם על דין זה. אלא שבירושלמי שם מבואר שרבנן פליגי עליו וסברי שאינו אסור כלל. ואם כן הוא להפך ממה שפסק הרמב"ם שאסור ומקדש, ועי' ברש"ס ובמהר"א פולדא כאן, ובתוס' אנשי שם, ועי' חזו"א סי' ג, כא (ד"ה והאי), דלרמב"ם היתה גירסא אחרת בירושלמי.

**עוד** יש להבין בדעת הרמב"ם שלגבי צמר גפן פסק שמקדש כמבואר, ואילו לגבי גפן שיבשה פסק שאסור ואינו מקדש וכמבואר במשנה, הרי בירושלמי מבואר שגם דין זה נאמר

רק לדעת רבי מאיר. ומבאר הגר"א (סי' רצו, כב) דטעם הרמב"ם דבמשנתנו לגבי דין של גפן יבשה נקטה את דין

זה בלשום סתם, ודייק מכך הרמב"ם שכוונת המשנה להשמיענו שבדין זה הלכה כרבי מאיר.

## משנה ג

**משנה.** אלו אוסרין ולא מקדשין מותר חורבן הכרם וכו'. כתב החזו"א (סי' יב) מדתני במתני' שקרחת הכרם אינה מקדשת, מוכח דאיסורה מדרבנן. אמנם לענין מה שתני לגביו מקדשין, אינו ראייה שאיסורו מדאורייתא, שהרי תחת הגפן דתני הכא שמקדש, וכתבו התוס' (ב"ב פב, ב) והתורא"ש (שם) שאיסורו מדרבנן. וכן הובא בשטמ"ק בב"ק (ק, ב) בשם הר"ש משאנ"ץ ובשטמ"ק במנחות (טו, ב) אות (ב) בשם רבינו פרץ.

האם הקידוש תלוי אם איסורו מדאורייתא או מדרבנן

ד' אמות הוא רק מדרבנן. וע"ע דרך אמונה פ"ה ס"ק כד.

**משנה.** מותר חורבן הכרם. מדייק דין כרם שחורבן **משנה.** המשנה ראשונה מדוע לגבי קרחת הכרם לא נקטה המשנה לשון זה ונקטה חורבן הכרם, ולמד מכך שהמשנה באה לרבות גם את הדין המבוא לעיל פ"ה משנה א' לגבי כרם שחורבן אם יש בו ללקט עשרה גפנים וכו'.

**ר"ש ד"ה מחול.** והביא זרע בג' **אמצעות.** מקשה המשנה ראשונה מ"ט אינו מקדש רק בג' האמצעות, הא כיון שאין כרם בצד השני סגי להרחיק ד' והשאר לא יקדש. ובאמת ריבמ"ץ והרא"ש כתבו דזורע ז' אמות. [ועל עיקר קושייתו י"ל שהיא קשה רק לפי שיטתו לעיל שקרחת הכרם אסורה גם במקרה שאין בשני הצדדי כרם, ולכן שפיר הקשה הא כיון שאין בשני הצדדים כרם למה יצטרך להרחיק משורה יחידית ד' אמות. אבל למבואר לעיל, שלדעת רבים מהראשונים והאחרונים צריך

השיעור שאין מחול הכרם מקדש

**ולגבי** חיוב הרחקה ד' אמות שבכרם מסתפק החזו"א (סי' יא) אם הוא מדאורייתא, אמנם בראשונים מבואר ששיעור ד' אמות בכרם הוא מדאורייתא כמבואר בפ"ד מ"א. ועי' בירושלמי כאן שלפי ביאור הרש"ס והפני משה (עי' גם מראה הפנים) אין לוקים על הזריעה במקום זה, שחיוב מלקות נאמר רק בזריעה ביו שורות הכרם, אמנם מדברי פני משה מבואר שמקדש בד' אמות הוא מדאורייתא. אולם בביאור הגר"ח קנייבסקי רוצה לדייק מדברי הגמרא כאן שאיסור

בחיוב הרחקה ד' אמות

שהיה כרם משני הצדדים, לא קשה כלל קושייתו].

הערים, ואפ"ה כתב הר"ש דלא עדיף לגבי קידוש מפסקי ערים.

**ר"ש** ד"ה מותר פסקי ערים. אם זרע לא קידש, וה"ה ערים עצמו. וכ"כ

האם ערים  
ופסקי  
ערים  
מקדשים

הר"ש בפ"ו מ"ב דערים ופסקי ערים אינם מקדשים, ועיי"ש אם הוי לשיטתו. והרמב"ם לא חילק להדיא בין ערים לפסקי ערים, כתבו המהרי"ק (פ"ח ה"ה) והמשנה ראשונה והחזו"א (סי' יב, ג) דסבר הרמב"ם שערים מקדש. ועי' שהארכנו בענין זה (שם) ד"ה בא"ד ואינו מקדש.

**וכתב** הרש"ס (במתני') שמש"כ הר"ש והרא"ש שאחר ו' טפחים בארים אינו מקדש, הוא דווקא בין שני עריסים, אבל בין הערים לגדר הוא מחלוקת בירושלמי בין ר' יוחנן ור"ל, והלכה כר"י שמקדש. אולם עי' במהר"א פולדא בסוף פירקין שג"כ מתקשה לדעת הר"ש מדברי ר' יוחנן שאמר שמקדש בערים, ודחה שאין לומר שכוונת הר"ש שמקדש ו"ט הוא רק מהצדדים אבל כנגד הגדר מודה שמקדש כדברי ר"י, דהרי לעיל בפ"ו מ"ב בערים היוצא ממדריגה מיירי כנגד

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. לא יתכן לפרש כן לגבי אפיפירות מו' ואילך. מקשה

מהיכן  
מודין את  
ההרחקה  
באפיפירות

החזו"א (סי' יג, ו) דמצינו לפרש לירושלמי גם לגבי אפיפירות מו' ואילך וההרחקה היא מהעיקר כשאר הא דאמרינן התם, ומה דאמרינן עד היכן וכו', מיירי מהזמורות. וכתב החזו"א דאולי כוונת הר"ש ג"כ הכי, ומה שכתב שא"א לפרש לגבי אפיפירות הפשט לענין קידוש היינו שעד חוץ לו' טפחים מקדש, משום דאיכא למ"ד דמחוץ לו' טפחים מותר אפילו לסמוך. [ונראה דס"ל לר"ש דלגבי אפיפירות מיירי מהעיקר ולא מהזמורות, דאל"כ מ"ט כתב רק בסוף דבריו ואין לפרש לענין קידוש, הו"ל להקשות כן כבר בתחילת דבריו לגבי אפיפירות].

**ובביאור** הגר"א גרס ו' אמות, וביאר דהוא שיעור עד היכן אין לזרוע במותר וכביאור הראשון. והרש"ס גרס כהר"ש וביאר לענין קידוש כהביאור השני.

## משנה ד' וה'

**משנה.** רבי יוסי ורבי שמעון אומרים אין אדם מקדש דבר שאינו שלו. בפ"י הר"מ כתב שאין הלכה כר'

להלכה  
אי אדם  
אוסר דבר  
שאינו שכו  
או לא

יוסי. וכן פסקו הרא"ש ביבמות פ"ז ה"ח בפסקי הרי"ד שם ובטור חו"מ סי' שפו.

**אולם** בהל' כתב הרמב"ם (פ"ה ה"ח) שאין אדם מקדש דבר שאינו שלו. וכן נפסק בשו"ע יור"ד סי' רצו, ד. [ובתרגום החדש לפי' הר"מ הביא שבמהד"ב פסק שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו]. וכתב הרדב"ז דבפירושו פסק דלא כרבי יוסי ורבי שמעון, משום דרב פסק כוותיה ופליג אשמואל, והילכתא כוותיה דרב באיסורין, אלא דהדר ביה. ובפלוגתא זו לא אמרינן כללא דהלכתא כוותיה דרב באיסורין ועיי"ש שביאר ג' טעמים לחלק בין נידון דידן לשאר מקומות. התו"ט במ"ד כתב שהטעם דהלכה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, הוא מפני שבמשנה ו' מוכח שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והו"ל מחלוקת ואח"כ סתם, דהלכתא כסתם; ועיי"ש בחי' המהרי"ח ובראשון לציון.

**בשטמ"ק** בב"ק (קא) הביא פלוגתא אי לרבי יוסי ורבי יוסירק באיסורים מדרבנן אינו אוסר, או אף באיסורים מדאורייתא אינו אוסר. ולצד שלרבי יוסי סובר שרק באיסורים מדרבנן אינו אוסר אבל באיסורי דאורייתא אוסר, צריך לאוקמא את משנתינו שהאיסור כלאים הוא רק מדרבנן, כגון שהיו רחוקים שורשי הגפנים מתבואה ד' אמות אלא שהיו מסככים ע"ג התבואה, ולכן אינו אוסר. ונחלקו בזה בעלי התוספות, דהתוס' במנחות (טו, ב ד"ה והיתרו) פירשו מתני' בכלאים דרבנן,

האם באיסור מדאורייתא כר"ע מודים שאוסר אדם דבר שאינו שלו

אבל התוס' ביבמות (פג, א ד"ה ר"י אומר) כתבו שגם בכלאים מדאורייתא פליג רבי יוסי וסבר שאינו אוסר.

**ומצינו** ראשונים נוספים שמבארים שמשנתינו מיירי באיסורים מדרבנן. בעליות דרבינו יונה וברשב"א (ב"ב ב, א) פירשו דמתני' האיסור מדרבנן כיון שלא מיירי בתבואה של ה' מיני דגן, אלא בשאר מיני זרעים ולכן הכלאים מדרבנן. וע"ע במשמרת הבית (שער א עמ' י, א) שפוסק דלא כר"י [ועי' בשטמ"ק במנחות שם], ולא כפירוש הר"ש דמבאר דמתני' איירי בתבואה שאיסורה מדאורייתא, ועי' לקמן בביאור הר"ש בגמ' במנחות.

**בדעת** הרמב"ם כתב המראה פנים (פ"ז ה"ג), דמדסתם הרמב"ם דבריו דמיירי במסכך ע"ג תבואתו של חבירו וכו', משמע דס"ל שאף בתבואה דה' מיני דגן שאיסורה מדאורייתא אינו מקדש, והא דהוכיחו הראשונים מהסוגיא במנחות דבאיסור דאורייתא מקדש עיי"ש שביאר שאינו קשה. והתוס' ר"ד (ב"ב ב, א) מחלק דבאיסור אכילה אדם אוסר דבר שאינו שלו, אבל באיסור הנאה אין אדם אוסר.

**משנה.** מעשה באחד שזרע את כרמו בשביעית ובא מעשה לפני ר"ע וכו'. בגליון הש"ס על הירושלמי הקשה דבמכות (כא, א) איתא הזורע כלאים בשביעית לוקה ומוקי לה כר"ע

האם איסור כנאים תנאי בקידוש

דמחפה בכלאים לוקה, וכיון שמייירי בשביעית שהשדה הפקר הרי אינו אוסר כמבואר הכא, ומ"ט לוקה. כתב התורת זרעים דצ"ל שאין איסורא דזורע ומקיים כלאים תלויים בקידוש, ולכן אף שאינו נאסר שייך שילקה, והוכיח כיסוד זה מדברי הרשב"א (חולין פב,א). כיסוד דבריו איתא נמי בקובץ שמועות חולין אות נו [ועיי"ש שביאר שהוא מחלוקת ראשונים] ובחזו"א סי' ג,טו.

**אולם** יעוי' במנחת חינוך (מצוה רצח,יג) שהקשה כקושית הגליון הש"ס, וכתב דא"א לומר ליישב שחלוק הקידוש מהאיסור, דמנא ילפינן לה [דבעינן כרם] מדכתיב "כרמך", והא פסוק זה נאמר אצל הלאו דכתיב "כרמך לא תזרע" אבל לגבי הקידוש כתיב "ותבואת הכרם" ולא כתיב כרמך, א"כ הדין נותן שהאיסור ילפינן שהוא רק בכרמו ומזה ילפינן שגם אינו מקדש אלא בכרמו, והניח בצ"ע.

**עוד** מתרץ התורת זרעים שהטעם שלוקה על החיפוי, הוא על החיפוי עד שעת ההשרשה, דעד שעה זו עדיין לא חלו דיני שביעית על הפירות ואינם הפקר אלא שלו. החזו"א (סי' ג,טז ד"ה עוד כתב) מתרץ דמשכחת ליה גוונא דאיכא איסור בשביעית ואין השדה הפקר עיי"ש. עוד תירצו התורת זרעים והחזו"א (שם אות יח ד"ה והא) עפ"י מה שכתב הר"ש שהזמורות נאסרות גם בשביעית, ומשום הכי לוקה.

**משנה.** מדאמרינן שבשביעית אינו יכול לאסור את השדה כיון שהיא הפקר ואינה שלו, הוכיחו בשו"ת עונג יו"ט הגרש"ש ודברי יחזקאל (סי' לה,ג) והקובה"ע (סי' סא) והחזו"א (סי' ב,יא) שאין סיבת העיכוב שאא"א דשא"ש משום שיש בעלים המעכבים את חלות האיסור, אלא כדי לאסור צריך שיהיה בעלים, שגם לאסור הוא חלות בדבר ורק בעלים יכול להכיל זאת. על כן אף במקום שאין בעלים המעכבים אלא שאין הדבר הנאסר בבעלותו, אינו יכול לאוסרו. לכן בשביעית אינו יכול לאסור אפילו שאין בעלים המעכבים את חלות האיסור, דמכל מקום אינו בבעלותו בשעה זו.

**מעיר** הדברי יחזקאל, דלמאי דמסיק הר"ש דטעמא דאין אוסר משום כלאים, אינו משום דינא דאין אדם אוסר וכו', א"כ אין ללמוד ממשנתינו שכדי לאסור צריך שיהיה הדבר בבעלותו, וכן מצינו בירושלמי בתרומות שמצי לאסור הפקר.

**ר"ש** ד"ה וחייב באחריות. ואפילו [ל]מאן דלא דאין דיני דגרמי דהא [קא] עביד בידיים כדאמרינן בהגוזל קמא (ב"ק קא). שם בגמ' אינו מפורש להדיא, היינו, דהגמ' דנה היכן מצינו שר' מאיר דאין דיני דגרמי והביאה הגמ' את משנתינו שהמסכך גפנו ע"ג תבואתו של חבירו חייב באחריותו, מוכח דדאין דיני דגרמי דאל"כ מ"ט

אין אדם אוסר שאינו שולו אינו רק מחמת עיכוב הבעלים

אם חיוב אחריות במסכך תלויה בפלוגתא אם דינא דגרמי



חייב באחריותו. דוחה הגמ' שאינו ראייה, דשאני מסכך דכעביד לה בידים. ומבאר הר"ש שדחית הגמ' היא שאין נידון זה תלוי כלל בפלוגתא אי דנים דיני דגרמי, דבזה כו"ע מודים שחייב כיון דעביד בידים. אולם התוס' בב"ק (עא, ב ד"ה וסבר), רא"ש (בב"ק פ"ט סי' יג, ובב"ב פ"ג סי' יז), והרשב"א (ב"ב ב, א) והריטב"א (יבמות פג) ביארו דדין מתנאי תלוי בפלוגתא בדיני דגרמי. וכן מפורש להדיא בירושלמי הכא.

**מקשה** הים של שלמה (ב"ק פ"ט סי' כה) על דעת הראשונים דס"ל דמשנתינו תלויה במחלוקת אם דנים דינא דגרמי, הרי הגמ' בב"ק מעמידה את משנתינו אף למאן דלא דאין דיני דגרמי. ולישוב דברי הגמ' ב"ק לשיטתם יש לומר כמבואר בשטמ"ק (בב"ק שם) בשם התוס' שאנץ, שמסכך גפנו של חברו אינו מזיק ממון חברו בידים ממש, ואינו אלא כשורף שטרו של חברו, ולא דמי למראה דינר לשולחני דלא עביד כלל מעשה. וביאר דבריו בשיעורי ר' שמואל (ב"ב סי' ג, יא) דישנם ב' אופנים בגרמי. א. גרמי בידים כשורף שטרו של חברו ששורפו בידים, אלא כיון שאינו מזיק את גוף הממון חשוב גרמי. ב. כשהנזק בא בגרמתו, אבל אינו עושה היזק בידים ולכן חשוב רק גרמי ולא מזיק ממש. כגון, מראה דינר לשולחני ומחיצת הכרם שנפרצה, שמחמתו איכא היזק,

אלא שלא עשה מעשה ההיזק בידים. לפ"ז הביאור בגמ' בב"ק דאמרה שאני התם דכעביד בידים, כלומר אה"נ מוכח שבכה"ג שעושה מעשה בידים דנים דיני דגרמי, אבל עדיין אין ראייה שדנים גם דיני דגרמי שאינו עושה שום מעשה. [וכעין דברי התוס' שאנץ מבואר בתוס' חדשים לישב קושית הים של שלמה. וע"ע במנחת שלמה ח"א סי' פט סוף אות ג].

**ר"ש ד"ה אין אין אדם. אין לדמות איסורין התלוין בנתינת טעם לזה, [ו]מיהו קשה מכלאי בגדים ורובע ונרבע.** ביאור דברי הר"ש שאין לדמות, ומה עדיין קשה נראה על פי המבואר ברשב"א בחולין צח, ב בשם הראב"ד, דביאר דטעם אינו בטל ברוב התערובת, לפי "שטעמו היינו הכרתו" ואין האיסור בדבר שנותן בו טעם כאיסור חדש בחתיכה, אלא רק סברא שע"י הטעימה ניכר האיסור ואינו בטל, מש"ה אף שאא"א דבר שאינו שלו הוא רק מפני שאינו יכול להחיל חלות בדבר שאינו שלו, אבל דבר שהוא כבר אסור ומערבו עם דבר אחר אין העירוב מחיל חלות איסור על המותר, אלא כיון שאין האיסור בטל א"א להשתמש בהיתר, משא"כ כלאי הכרם שאין האיסור תערובת היניקה מין אחד ממין השני אלא האיסור הוא הגדל מתוך תערובת או כהגדרת האחרונים כשגדל דבר בתוך הכרם ע"י כך נאסר מש"ה אין

ביאור החילוק בין איסורי התלוים בטעם לשאר איסורים

לאושוויי בגד שעטנז ולהפכו לחתיכה דאיסורא.

**אולם** הקשה כיון דמה שנהפך לחפצא דאיסורא אינו חלות שם כמו רובע ונרבע דאסור לגבוה וכדומ', משא"כ שעטנז הוא דבר מציאותי והוי כמו שאדם הטריף בהמת חברו דלא שייך לומר אין אדם אוסר דבר שאינו, כיון דבמציאות היא טריפה וה"נ לגבי כלאי בגדים במציאות יש כאן תערובת והוא בגד שעטנז, ואין שום תנאי המעכב שהדבר יאסר משום דיני כלאי בגדים.

**בא"ד.** ויש מחלקין וכו'. כן חילקו התוס' ביבמות פג, ב ד"ה אין.

**בא"ד.** דכלאי [הכרם] תלוין בניחותא ניחותא בריעה

**דבעלים.** היינו, משום שעיקר האיסור נעשה ע"י מחשבה והרצון לכלאים, ולא ע"י המעשה הזריעה משום הכי תלוי בבעלים, אבל באיסור שחל ע"י המעשה גם מי שאינו בעלים יכול להחיל איסור על ממון שאינו שלו. דייקו מכך התורת זרעים (פ"ה מ"ז) ובחי' ר' שמואל (ב"ב אות לט), שגם בזורע כלאים בעי ניחותא וללא שניחא ליה אף שזורע בידים לא חל איסור כלאים. למבואר בחזו"א (סי' ב, ד, סי' ד, יג) דבעבד מעשה הזריעה לא בעי ניחותא, צ"ב איך ביאר תירוץ התוס'. ועי' פ"ב מ"ה דאיכא ראייה כדעת החזו"א מדברי התוס' בב"ק פא, א. ועי'

אדם יכול לאסור. אלא דהקשה הר"ש מאי שנא מכלאי בגדים שהאיסור חל ע"י תערובת חדשה של שני מיני היתר והיא מחילה את האיסור על כל התערובת (כמבואר בגר"ח להלן), וכן רובע ונרבע שע"י מעשהו נאסרת הבהמה לגבוה, ומצי לאסור ממון חבירו אפילו שאינו דומה לאיסור החל ע"י נתינת טעם. וע"ע בביאור החילוק באיסור שאסור מחמת נתינת טעם בספר המכריע סי' ח ובפירוש המנחת יהודה שם.

**הקשה** הגר"ח (בחי' על מסכת ב"ק ק, א) מאי קשיא לר"ש איך מצי לאסור בכלאי בגדים שודאי שיוכל לאסור. שהרי ודאי שאם אדם יכניס שור בעול עם חמור של אחר דלא אמרינן שמותר לחרוש בהם ביחד, ואין איסור כלאי בהמה דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, לפי שהאיסור אינו בהם אלא האיסור הוא על הגברא. ואם כן הכא נמי גם באיסור כלאי בגדים ודאי שיוכל לאסור שהרי אין הבגד נהפך לחפצא דאיסורא, אלא האיסור הוא על האדם ללבוש בגד של צמר ופשתים.

**מתרץ** הגר"ח דהטעם שהקשה הר"ש, כיון שבכלאי בגדים אין האיסור רק משום שלובש בגד שיש בו צמר ופשתים, אלא התחדש בכלאי בגדים שכל הבגד נאסר אף החלק שאין בו כלאים, ושפיר שייך להקשות איך אוסר הבגד של צמר שאינו שלו

עוד בקה"י ב"ב סי' ד,ג בביארו המשנה.

**בא"ד.** כתב האגלי טל (מלאכת

זורע אות יב) דלמבואר

שכלאים תלויים במחשבה, אתי שפיר

הא דמחייב רב יוסף (מו"ק ב,ב) מנכש

בכלאים מלקות משום זורע. שכמו לגבי

שבת מחייבין מנכש משום זורע כיון

שמחשבתו בהם הוא לענין אחד, הוי

בכלל זורע לענין שבת, ה"ה שמנכש

בכלאים חייב מלקות כיון שכלאים גם

תלויים במחשבה, שמחשבת המנכש

אחת היא כזריעה. [למבואר לעיל

דאפשר לומר שרק אינו מקדש בפירות

שאינם שלו אבל לוקה משום כלאים גם

אם הפירות אינם שלו, הרי דהאיסור

הוא עצם המעשה ואין המחייב בעיקר

מחמת כוונתו, צ"ב ראייתו].

**בא"ד.** ולא יתכן דהרי העושה מלאכה

במי חטאת וכו'. מצינו כמה

דרכים בביאור החלוק לניחותא הנצרכת

בעושה מלאכה במי חטאת, לבין

הניחותא הנצרכת בכלאים. א. המקד"ד

(סי' נא,ב ד"ה הנה המלאכה) מתרץ ע"פ

מה דהוכיח שאין צריך ניחותא בעושה

מלאכה דתעשה המלאכה בפרה זו, אלא

סגי בניחותא על עצם המלאכה עצמה,

ולכן מהני מחשבתו שהרי הוא הבעלים

על מעשה המלאכה. משא"כ בכלאים

הניחותא אינה על מעשה זריעת כלאים,

אלא בעינן ניחותא על עצם הגידול

בכלאים, וזה אינו שלו.

בדעת  
המחלקין  
שבכלאים  
אינו אוסר  
שאינו שלו  
משום דתלוי  
בניחותא  
דבעלים

תירוצים  
לקושיות  
הר"ש  
מעושה  
מלאכה  
במי חטאת

**ב.** הקהלות יעקב בע"ז (סי' יג,ב)

מבאר ע"פ מש"כ התוס' (ב"מ

ל,א) וכ"כ הר"ש להלן, דתלה הכתוב

המחשבה בעובד. והיינו דאין מחשבתו

מחילה את האיסור כבע"ז, דבמחשבתו

מייחד הדבר לע"ז, אלא שבעושה

מלאכה בפרה המלאכה היא האוסרת,

ורק בעינן למחשבה לתת שם למלאכת

האדם ולכן שפיר נאסר ע"י מעשיו.

והא דאמרינן שאא"א דבר שאינו שלו

כדבר התלוי במחשבה, הוא רק אם גוף

האסור תלוי במחשבה כע"ז וכלאים.

[ועי' בדיבור הבא בדברי רע"א].

**ג.** רע"א (דרו"ח דרוש ח') מבאר ע"פ

דעת הרשב"א דפסק שאדם אוסר

דבר שאינו שלו אתי שפיר, כיון דהתם

אזלו אליבא דהלכתא שאדם אוסר דבר

שאינו שלו. אמנם לתוס' דנקטו דהלכה

כר"י קשה. כתב המשנה ראשונה

דאפשר דהתם איירי כת"ק וכמ"ד דאין

אדם אוסר.

**ד.** המשנה אחרונה (פרה פ"ו מ"א)

מוקי לה במים של שותפין, ושותף

יכול לאסור את כל השותפות (כמבואר

בגמ' בחולין), ודייק דמיירי בשותפות

דלהוי דומיא דפרת חטאת שלכל

ישראל יש להם חלק בו. וכן ביאר

בשיעורי ר' אלחנן (חולין סי' ז), וציין

שכן מוקי תוס' בב"מ ל,א ד"ה אף.

**ה.** היכין (אות ב) מבאר שהעושה

מלאכה במי חטאת מיירי שמסר

שוותף  
אוסר  
את כל  
השותפות

שומר יכול  
לאסור את  
הפיקדון

לו לשמור ופסלו בהיסח הדעת, וכיון דמסר לו לשמור הוי כשלו ויכול לאוסרו, וע"ע במשנה אחרונה בפרה שם, ובכרם ציון ח"ח מעמ' קכב.

**הוסיף רע"א** (שם) דהרמב"ם שפסק אא"א דבר שאינו שלו, קשיא ליה דמפרת חטאת מבואר שאוסר דבר שאינו שלו, מש"ה מחדש הרמב"ם דבמעשה מצי לאסור מדרבנן לגבוה או שרבנן החמירו משום חומרת ע"ז, ולכן אינו חייב רק מדיני שמים. וכדדייק הכפתור ופרח (ססי' קג) דלדעת הרמב"ם אף ע"י מעשה אוסר רק מדרבנן.

**בא"ד.** אלא כל הני היינו טעמא גבי ע"ז לאו שמיה תקרובת ע"ז כיון שאינו שלו וכו', וגבי פרה תלה הכתוב וכו' ולגבי כלאים היינו טעמא וכו'. כתבו הרש"ש (חולין מא, א) ובקובץ ההערות (סא, ב) דמבואר מדברי הר"ש שאין פלוגתא כללית אם אדם לאסור דבר שאינו שלו, אלא היא פלוגתא בע"ז. אבל בשאר איסורים שמצינו שאינו יכול לאסור, הוא רק משום שמצינו בהם קרא שממעטם, [ואדרבא נראה שאדם אוסר, דאל"ה מדוע צריך קרא למעטם]. והביא הקובץ הערות שכ"כ האשכול בהלכות שחיטה.

**והוכיחו** דאכן לא דמי להדדי, מדלא הביאו מתני' דהכא בחולין בסוגיא האם אא"א וכו'. ועוד

לדעת הר"ש לכו"ע אדם אוסר שאינו שלו חוץ מהיכן שמצינו מינוט

ראיות כדעת הר"ש

מדפסק הרמב"ם (פ"ה ה"ח) שבכלאים אין אדם אוסר של חבירו, ולגבי יין נסך פסק בהל' חובל ומזיק (פ"ז ה"ו) שאוסר ליין חבירו. ולפ"ז תמה הרש"ש על מש"כ התוי"ט במ"ו שהלכה דאא"א דבר שאינו שלו, מדסתמה המשנה שבכלאים אדם אינו אוסר שאינו שלו, ולמבואר דלטעם בתרא שבכלאים כתיב כרמך ולכן אין אדם אוסר, וא"כ אף אם בשאר איסורים אדם אוסר דבר שאינו שלו בכלאים אינו אוסר.

**לדעת** היש מחלקין [תוס' ביבמות ישוב דעת היש מחלקין] וגיטין] דדימו ע"ז לכלאים,

והכל מטעם אחד. מיישב הקובץ הערות (שם) דלא קשיא הני תרי ראיות, משום דמצינו למימר דלמ"ד דבע"ז אין אדם אוסר אפשר דבכלאים סבר שמקדש, כדאמרינן לעיל דכלאים תלוי בניחותא ואין צריך יחוד. וכן למ"ד שבע"ז אוסר בכלאים אפשר שמודה שאינו אוסר, דרק יחוד שנעשה ע"י מעשה א"א לבטלו מש"ה אוסר בע"ז, משא"כ לענין כלאים דבעינן ניחותא לא מהני ניחותא בשל אחרים.

**מבאר** רע"א (בהג' או"ח סי' רנג) ביאור המחלוקת

שורש פלוגתת הר"ש והתוס', אם כל האיסורים דמי לע"ז לענין אא"א דבר שאינו שלו. דהתוס' סובר דכל מעשה שבאיסורו שייכת מחשבה אינו יכול לאסור דבר שאינו שלו, כיון שע"י מחשבתו נפעל דבר בחפץ שאינו שלו, ואין הבדל לאיזה צורך נצרכת

המחשבה. והר"ש סובר דדוקא בע"ז שעצם המעשה אינו אוסר, כמו שחיטה שלולי מחשבתו לע"ז אין למעשה שם איסור כלל, ורק ע"י מחשבתו שהשחיטה היא לשם ע"ז יש למעשה השחיטה שם של מעשה איסור הנעשה לשם ע"ז שבכוחו לאסור. בכה"ג אינו אוסר דבר שאינו שלו, דכיון שהחלות שם איסור חל ע"י הוא חשוב כאוסר. משא"כ היכן שמעשה האיסור נעשה בעצם המעשה אלא שהמעשה האיסור לא חל איסור ללא דעת האדם, בכה"ג מצי האדם לאסור דבר שאינו לו. ולכן לענין פרה, המלאכה היא הפוסלת והמחשבה אינה אלא לתת למלאכה שם מלאכה גמורה, ועל כן הפרה נאסרת ממילא ולא חשוב שהאדם הוא האוסרה, מש"ה גם מחשבה של מי שאינו בעלים נאסרת הפרה. וכן בכלאים התערובת עצמה היא מחילה שם כלאים, ורק בדעתו לעוקרו לא מיקרי תערובת, וצריך רק לתת שם לתערובת גמורה, והאיסור חל ממילא. ולכן גם מי שאינו בעלים יכול לחשוב מחשבה זו, כיון שאין הוא האוסר אלא האיסור חל ממילא.

**בא"ד.** גבי ע"ז לאו שמיא תקרובת ע"ז כיון שאינו שלו. הטעם דלא אמרינן גם לגבי כלאים, דלאו שמיא תערובת כיון שאינו שלו, ביארו הגרשש"ק (שם בד"ה והנה לפי הר"ש) והקובץ הערות (שם) דמכיון ששם ע"ז

המנעם  
שא"א לפרש  
בכלאים  
כבע"ז שע"י  
אדם אחר  
אינו כלאים

חל רק על מה שהוא מיוחד לע"ז, וכיון שאינו בעליו אין יחודו יחוד, אלא רק מחשבה עראית. משא"כ כלאים תלויים בניחותא לתערובת שישנה בעצם. ובשיעורי ר' אלחנן בחולין (שם) הוסיף לבאר דמשום דהע"ז אינו בעצמו עושה מעשה בגוף החפץ לאוסרו, אלא כל איסורו הוא מחמת שהוא עומד לע"ז, מש"ה בעינן יחוד גמור. משא"כ כלאים יש כאן במציאות תערובת, אלא רק בעינן ניחותא לקיים את התערובת. [ועי' בשיעורי ר' אלחנן (ב"ב סי' ב,א)] שביאר דנחלקו הראשונים אי ניחותא זו היא חלק מגוף האיסור או רק תנאי. אבל ודאי לכו"ע אין מציאות התערובת לבד אוסרת, ורק אם חושב לעוקרה אינו נאסר].

**מוכיה ר'** שמעון שבכלאים עצם התערובת היא סיבה לאיסור, מדמצינו בירושלמי שיכול להאסר בכלאים רק מין אחד, כגון במסכך גפנו על תבואתו של חברו שנאסר גפנו, אלמא שם כלאים חל ממילא מחמת התערובת, רק על מה שאין בו ניחותא אינו נאסר, מש"ה צד המסכך נאסר דהרי יש לו ניחותא. והקובץ הערות הוכיח דבכלאים הגדר הוא ניחותא, מדמצינו שהניחותא אוסרת גם אם ניחא לו רק לאחר שגדל. וע"ע בשיעורי ר' אלחנן בב"ב סי' ב,ב. וכע"ז כתב האבי עזרי' בהל' איסורי מזבח פ"ד ה"ו סד"ה ולמתבאר.

**אולם** הקשו מדמדמי הירושלמי דין נעבד לדין כלאים, אלמא דדמי המחשבה בכלאים למחשבה בע"ז. תירץ הקובה"ע שאף דבירושלמי נראה דמדמי להדדי, מ"מ הוכרח הר"ש לומר חילוק זה מדלא הביא הבבלי בחולין (מ,א) את מתני' לגבי הפלוגתא אי אא"א דשא"ש כמבואר לעיל.

**[אמנם]** איכא חילוק בדברי האחרונים בגדר החלות בע"ז. דיעוי' בקובץ שיעורים (ח"ב במכתב א' אות ה) דנקט שאין החלות שם ע"ז חלה ע"י האדם, וכל הנידון הוא רק לגבי היחוד, וע"י שמייחד יכול החלות הע"ז לחול. ובאבי עזרי מבאר דהנידון הוא לגבי החלות בפועל, וכמו דלא מצי להקדיש ולמכור דבר שאינו שלו.

**ולפ"ז** עולה נפק"מ בטעם האם אא"א דשא"ש בע"ז. דלאבי עזרי סברת מ"ד שאינו אוסר פשוטה, משום שאין לו כוח להחיל חלות בממון שאינו שלו. וסברת מ"ד דמצי לאסור, צ"ל כדהביא הנתיבות הקודש (מנחות טו,ב) בשם הגרי"ז דהפלוגתא אי אדם אוסר דבר שאינו שלו, אינו אם יש לו כח לאסור ממון חברו. אלא שהאיסור חל מכוח התורה, והתורה אוסרתו רק במקום שהוא בעלים לאסור. ואם אינו אוסר היינו משום שהתורה לא אסרתו כלל, וא"כ אין עליו כלל שם איסור על מעשהו. משא"כ לדברי ר' אלחנן שהתורה היא המחילה את האיסור,

הפלוגתא היא אם התורה החילה חלות בע"ז שאין בה יחוד גמור].

א"ר מהני  
לאסור ע"י  
מעשה  
בע"ז

**אלא** דהקשה ר' שמעון, דאי אין חל איסור ע"ז משום שאין יחודו יחוד, א"כ מה היא סברת התנאים שאדם אוסר דבר שאינו שלו ע"י מעשה, הא ע"י מעשה אין תוספת יחוד לקביעות מחשבתו. בשלמא לדעת התוס' איכא למימר שכך קיבלו חז"ל שבמחשבה אין אדם אוסר דשא"ש, אבל כשעושה מעשה לא התחדש שאינו אוסר. וע"י שמצטרפת המחשבה למעשה חשוב כנעשה המעשה בכל החפץ, וכגון ביין נסך שאף שלא ניסך את כל היין חשוב שנעשה ניסוך בכל היין.

**וכתב** דשמא נדחוק דדברי הר"ש אתי שפיר רק למ"ד שגם ע"י מעשה אין אדם אוסר דשא"ש. [ובקובץ כרם ציון (עמ' קכח) דייקו דע"כ כל דברי הר"ש אליבא דמ"ד אא"א דשא"ש אפילו ע"י מעשה, דלמ"ד שאדם אוסר לא קשה קושית הר"ש מעושה מלאכה במי חטאת, משום דהתם הוא ע"י מעשה. וא"כ שפיר מצינו לתרץ כדברי היש מחלקין].

**אולם** כתב לבאר דברי הר"ש בדרך אחרת, ע"פ הריטב"א (ע"ז נג,ב), שמעשה שמהני לאסור דבר שאינו שלו הוא רק מעשה שניכר השינוי שאינו חוזר לברייתו, דדמי כמאן דקני ליה בשינוי דומיא דגזלן.

ומבאר ר' שמעון דהגם שהכא אינו קונה כשעושה מעשה שניכר בו השינוי, כיון ששינוי קונה רק בקניני גזילה, וקניני גזילה איכא רק כשהיה קודם מעשה גזילה והכא לא עשה מעשה גזילה. אלא דס"ל לריטב"א שמכיון ששינה באופן כזה שאם היה גזלן היה קונה בשינוי, מהני לענין איסור שחשוב שהוסיף ושינה בחפץ ותוספת זו חשובה כשלו, ושפיר מצי לאוסרה.

**בא"ד.** וטעם ת"ק מפרש הירושלמי, שהוא יליף מקרא: "לא תזרע

כרמך כלאים", אין לי אלא כרמך כרם אחר מנין תלמוד לומר כלאים. ביאר התוי"ט שהדיוק הוא, מדלא כתיב כלאים כרמך, וסומך כלאים לכרמך, ש"מ דמ"מ אסור משום כלאים. וע"ע עמק הנציב חלק ג עמוד רסב.

**ר"ש ד"ה ירושלמי.** הכל מודים בענבים שאוסרות. וכן פסק

הרמב"ם שם, התוי"ט במ"ח מבאר דגם לדעת הרמב"ם אינו אסור משום כלאים, אלא הוי קנס. [יל"ע מדבריו בפ"ג הט"ז דמשמע שמותר לכתחילה, עי' חזו"א סי' ה,יג]. אבל התוס' ביבמות (פג, א ד"ה ר"י) כתבו כיון שאא"א דשא"ש אין כאן כלל כלאים והכל מותר. וכתב המשנה ראשונה שכן צ"ל לטעם המבואר בירושלמי (הובא בר"ש) דילפינן מ"כרמך", א"כ אינו בכלל כלאים.

ביאור  
היפחות  
לת"ק

פלונת  
הראשונים  
וביאור  
אם  
הגפנים נאסרו

**וביאר ר'** אלחנן בקובץ שמועות (חולין אות נו) דנחלקו האם איסור כלאים תלוי בקידוש הפירות. הרמב"ם סבר דתלוי האיסור בקידוש, וא"כ שפיר מצינו למימר דכיון שיש איסור יאסרו פירותיו. והתוס' סברי שתלוי הקידוש באיסור, וכיון שאינו מקדש ע"כ אינו עובר באיסור דאי היה עובר היה ג"כ מקדש. וכתב שאינו הכרח, דאפשר דכו"ע מודים שעובר בלאו של הזריעה, אלא דנחלקו אם הקידוש יכול לחול רק על מין אחד והמין השני יהיה מותר.

**הקובץ** הערות (סי' סא,ב) הקשה לדעת התוס', דבמכות (כא,א) אמרינן דלוקין על זריעת כלאים בשביעית, ולכאורה כיון שאינו נאסר לפי שאינו שלו כמבואר במשנתנו, מדוע לוקה. וכתב דאפשר דמתני' למ"ד אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. [וא"א לחלק כדברי התורת זרעים דיש חילוק בין קידוש לאיסור כלאים משום דהתוס' נקטו דליכא כלל כלאים משמע גם איסור].

**מקשה** המשנה ראשונה דמוכח מירושלמי דלא כדברי התוס', מהא דאסרו את הגפנים הרי דאיכא כלאים. צ"ל כדביאר הקובץ הערות (הובא לעיל) שהבבלי פליג אירושלמי. אלא דהקשה החזו"א (סי' ג,כ ד"ה הקשה הר"ש) מאי קשיא לר' שמעון מדמשמע במנחות (טז,ב) לר"א קנסינן

ההוא דעבד איסורא, דע"כ צ"ל דהתם הוא לדעת חכמים, דמדאורייתא אסרו שניהם, ומש"ה אפשר למגזר מדרבנן. אבל לר"י ולר"ש דליכא כלאים מדאורייתא, ליכא למגזר. וע"ע בחי' הגרשש"ק בד"ה והא דפסקינן.

**עוד** ביאר הגרשש"ק לסברת הירושלמי. דאיסור הכלאים הוא העירוב, ואיכא תנאי רק על חלות האיסור שיהיה בניחותא דבעלים. אבל אין מוסיפה הניחותא בגוף העירוב, ולכן יכול לחול על חלק אחד ולא על חלק השני, ואין חסרון בתערובת שלו. והתוס' דסוברים דחל רק על שני מינים כאחד כבשר בחלב, לכן אין נאסר מין אחד לבד. וע"ע בחזו"א סי' ג, טז ד"ה ומיהו צריך.

**בא"ד.** אמר לו ר"א וכו'. כתב החזו"א (שם אות טז ד"ה והא) דדברי ר"א הם רק לענין קידוש, אבל לענין איסור מודה ר"א דאסור. דאל"כ תקשה הא דכתבו התוס' בב"ק (ק, א ד"ה מחיצת) שאפילו אם יודע הבעלים שסיככו על גפנו, אינו צריך לפעול לסלק את הכלאים. והיינו משום שהשני מזיק ועליו מוטלת חובת הגדירה, ממילא כלפי הבעלים חשוב כמו סיערתן הרוח, דאמרינן בפ"ה מ"ז שאינו כלאים. ואי אין איסור כלל לר"א מדוע לא מוטל על השני לסלקם, וממילא הוי כלאים כיון ששניהם יודעים וניחא להו.

דדברי ר"א הם רק לענין קידוש אבל לא לענין האיסור

**הציון** הלכה (פ"ה ס"ק פה) מסתפק לפי מש"כ בשם י"א, וכ"כ הנמוק"י (שם) דלמאי דקיימא לן כר' יוסי דעל המזיק להרחיק את עצמו, על השני להרחיק ולא על המסכך. אפשר אף דאא"א דשא"ש, הוי מקיים כלאים אם ידע ואינו מרחיק.

**בא"ד.** ותמיה דמשמע התם לר"א [דקנסינן ההוא] דעבד איסורא

ישוב לתמיהת הר"ש מ"ט לא קניס ר"א בכלאים

וכו'. מיישב הר"ש סיריליאו דהתם מיירי לדעת ר' מאיר דאוסר אדם דשא"ש, ומשום הכי שייך אף בדרבנן להחמיר גבי ההוא דעבד איסורא. אבל לר"י ולר"ש שאא"א דשא"ש, משום דלאו כל הימנך שתאסור ייני לאונסי, אפילו בתבואה וכרם דאיסורם מדאורייתא אין אחד מהם נאסר. וכן הקשה החזו"א סי' ג, כ.

**בא"ד.** כו"ע מודו שהאוסר נאסר משום דעביד מעשה בגפן

דין המסכך גפן חברו ע"ג תבואתו

חבירו. היינו ששניהם נאסרים, כיון שעשה בהם מעשה, ובזה כו"ע מודו דא"א דשא"ש. כן ביארו המקד"ד בסי' סא, בד"ה אמרינן המסכך, והקהילות יעקב זרעים סי' ז.

**אולם** החזו"א (סי' ג, יט ד"ה הירושלמי) כתב דאין לפרש כך, דאם כן הו"ל לקבוע דבריהם על פלוגתא במתני', ולא על דברי ר"א ור"י. ועוד מאי בעי המסכך גפנו של חברו ע"ג תבואתו של חברו, הא איכא מעשה



בגפן וא"כ יאסר הגפן. אלא צ"ל דמודה ר"א לר"י שהתבואה נאסרת [וכן פי' הרא"ש], אולם כתב דלשון דהאוסר נאסר קשה לפרשו, ועי' בשערי אמונה שהוסיף לבאר דברי הר"ש.

## וכקושיתו השניה של החזו"א

הקשה גם המקד"ד, וכתב דנראה שרק במסכך גפנו על גבי תבואתו של חבירו פליגי ר"י ור"א, וס"ל לר"א שאין תלוי האיסור זה בזה, ואף שהתבואה של חבירו אינה נאסרת אבל הגפן שלו נאסר. אבל המסכך גפנו של חבירו ע"ג תבואתו של חבירו שהגפן גם אינו שלו, ורק בעשה מעשה יכול לאסור דבר שאינו שלו, לזה בעינן שיעשה מעשה בכל הדבר הנאסר, אבל אם עשה מעשה רק במקצת מהנאסר אינו יכול לאסור. וכיון שבתבואה לא עשה מעשה, אף הגפן אינו נאסר. והשנות אליהו פירש דברי הירושלמי באופ"א, ואירי לגבי לאסור את התבואה. ועי' בחזו"א שם דביאר דבריו.

הטעם שהמסכך גפן חבירו אין הגפן נאסר אף שעשה בו מעשה

## כתבו המקד"ד (שם בד"ה הנה

הרמב"ם) והתורת זרעים, דהרמב"ם שפסק (פ"ה ה"ח) שרק התבואה נאסרת, אזיל לשיטתו בפ"ח מהל' ע"ז ה"א, שאף ע"י מעשה אא"א דשא"ש. מבאר המקד"ד דטעם הרמב"ם מבואר בדבריו, דכתב בהל' שחיטה (פ"ב הכ"א) דאמרינן שאין כוונתו לאסור אלא לציעורי מתכוון. ומסתפק המקד"ד האם בכלאים שייך הך טעמא.

אם שייך בכלאים סברת לצעורי כמכוון

והטעם שלא שייך לומר לצעורי מתכוון מבואר בקהלות יעקב (שם), דהנה הטעם שאין כוונתו לאסור אלא לצער חבירו מהני בע"ז, שלא יאסר כיון שאינו מתכוון באמת לשם ע"ז אלא לצער את חבירו, מש"ה אין נאסר יין חבירו. אולם בכלאים אין צריך כוונה לקיים לשם כלאים, אלא צריך רק ניהותא בקיום, ולא משנה מאיזה סיבה ניהא לו כבר יש איסור. ממילא גם כשרוצה שיתקיים משום שרוצה שיאסר ממון חבירו, יש כאן רצון לקיום הכלאים וסגי בכוונה זו שיאסר.

## אולם המקד"ד מסיק שכן שייך

סברא לצעורי מתכוון, משום דמבואר בתוס' בב"ק (ק, ב ד"ה נתייאש) דבעינן ניהותא בעצם זריעת הכלאים, וכיון שמתכוון רק לצעורי אינו חשוב כלאים. [יל"ע, דבתוס' (שם) מבואר שרק בעינן ניהותא, אבל לא מבואר שבעינן רצון לכלאים].

## הקשה המקד"ד (שם) לדעת הרמב"ם

דפסק (שם) שאם יש לישראל האוסר שותפות בדבר הנאסר, כל השותפות נאסרת, מבואר דכשיש שותפות לא שייך לומר לציעורי מתכוון, ומודה הרמב"ם שבאופן שאין סברא דלצעורי מתכוון אדם אוסר דבר שאינו שלו. א"כ הכא שתבואתו נאסרת, הוה כיש שותפות ואין סברא דלצעורי כמכוון, ומ"ט אין הגפן נאסר. מתרץ הקהילות יעקב (זרעים סי' ז)

הטעם שלא חשוב כשותפות כשהתבואה נאסרת

דס"ל לרמב"ם דהכא אינו תלוי כלל אם אדם אוסר דשא"ש ע"י מעשה, כיון דהכא אין מעשהו אוסר. אלא רק על ידי מעשהו אם אח"כ יגדל ויוסיף מאתים יאסר, מ"מ כל זמן שלא גדל לא הוי מעשה איסור. והר"ש ס"ל דאפ"ה חשוב כאוסר על ידי מעשה, משום שעל ידי מעשה עירובו שעשה מתחילה בא האיסור. לתירוץ נוסף, עי' קהלות יעקב בב"ב סי' ד,א.

**בא"ד.** ודוקא ענבים לא נאסרו אבל הגפנים [אם] הוסיפו מאתים אסורים שאין הזמורות הפקר. מדייק הקהלות יעקב (חדשים זרעים סי' יז,ב) מדוע מבאר הר"ש דמיירי בזרוע ובא שנאסר הגפן רק בהוספת מאתים כדביאר במ"ז, ולא מוקי בזרוע מעיקרו שנאסר כבר בהשרשה. וביאר דמוקי הכי, דאי מיירי בהושרש באיסור גם הפירות יאסרו משום גידולי איסור [ובזה לא שייך לומר אא"א דשא"ש כיון שאינו תלוי בבעלים], ולכן מוקי הר"ש בזרוע ובא, שרק התוספת נאסרה, ובעץ יש חלק איסור וחלק היתר והוי זה וזה גורם לגידולים, ולכן אין הפירות נאסרים. וע"ע חזו"א שם אות יח.

**ובעיקר** קושיית הר"ש תמה החזו"א (שם) מדוע כלל יאסרו העצים, הרי איסור העצים הוא רק מחמת שהם טפלים לפרי וכל שאין הפרי נאסר אין העצים נאסרים (עי' ר"ש להלן מ"ז), והכא הרי הפרי אינו

המנעם שמוקי הר"ש הזרוע בשביעית בורע ובא

נאסר. ועי' כע"ז במקדש דוד סי' סא,ז ד"ה הנה עוד יש לעיין, ובמעדני ארץ פ"ה ה"ח,ד.

**בא"ד.** הקשה התורת זרעים, א"כ הוי שותף, ושותף אוסר את כל השותפות ואף את חלק שותפו. ותירץ דשותף אוסר משום דלא שייך לציעורי מתכוון, משא"כ לאסור בכלאים שאינו שלו, דמדינא אינו יכול לאסור כדביאר הר"ש דילפינן לה מקרא, לא מהני שותפות לאסור את החלק שאינו שלו.

**בא"ד.** הקשה המקד"ד (שם ד"ה אמרינן המסכך) מדוע הזרוע שדהו בשביעית אינו נאסר, הא ביאר הר"ש דאם עביד מעשה הוא אוסר דשא"ש, והרי זריעת התבואה הוי מעשה, והזמורות שלו נאסרות כדביאר הר"ש במ"ז דגם הענפים נאסרים, ויאסר גם את התבואה. ותירץ שאין הזריעה חשובה מעשה לגבי התבואה הגדילה, כיון שהזרוע הוא דבר שכלה. והביאור ההלכה (פ"ה ה"ח ד"ה ולא קידש) מתרץ, דכיון ששניהם אינו שלו צריך שיעשה מעשה בשניהם ולא סגי שעושה מעשה בגפן.

**כתב** הישועות מלכו (פ"ה ה"ח) אם אוסר בשביעית מחמת בעלותו בקרקע שאם הטעם שאיסור הכלאים אינו חל לפי שכלאים תלוי בניחותא דבעלים אתי שפיר שבשבעית אין חל איסור, כיון שאינו בעלים על גידולים.

בשביעית שהעץ נאסר מ"ט אין הכל נאסר כשותפות

מ"ט אין נאסר הזרוע בשביעית משום דקעביד מעשה

אם אוסר בשביעית מחמת בעלותו בקרקע

אבל לפי הטעם דאין אדם אוסר דילפינן לה מדכתיב "כרמך", הא בשביעית הקרקע שלו ונקרא כרמך, א"כ קשה מ"ט אינו אוסר.

שמקדש שאינו שלו, כך יכול לאסור בשל אחרים כמו בשלו. וצ"ב כוונתו הרי זה גופא היה ספק הירושלמי.

**החזו"א** (סי' ג, טו) מתרץ כיון שמשעת השרשה כבר היה אינו שלו שיחשב כבר גידולי שביעית, ממילא כל שלא יכול להישרש בעודו שלו אינו אוסר, לפי שאיסור כלאים חל רק משעת השרשה. ועי' ישועות מלכו (פ"ה ה"ח) שהובא בדיבור הקודם. אולם עי' במעדני ארץ פ"ה ה"ח, ד.

**בא"ד.** והשתא קאמר דנמשמע מן הדא וכו'. מקשה הרא"ש הא התבואה שזרע הוי שלו, והוי כמסכך גפנו ע"ג תבואתו של חברו, ומה הראיה במסכך גפן חברו ע"ג תבואתו של חברו. וכתב שבאמת אינו צריך כלל לראיה לדבר זה דכיון דסברי רבנן

הראיה דפליגי במסכך גפנו של חברו ע"ג תבואתו של חברו

## משנה ו

**משנה.** קוצרו וכו'. הקשה החזו"א (סי' ג, טז ד"ה ויש) מדוע הבעלים צריכים לעקור, הא כיון דעל האנס לעקור ממילא אינה מוטלת העקירה על הבעלים, ואף אם האנס אינו עוקר בפשיעה, אינו חייב לעקור כמבואר בתוס' בב"ק (ק, א ד"ה מחיצת). ותירץ דמיירי באנס עכו"ם, ולכן העקירה מוטלת על הבעלים. ועוד י"ל שרק במקום שמצפה לכוף את חברו לקוץ אינו מחויב לקוץ, כיון דהוי כמבקש פועלים לעקור. אבל כשאין כח ביד חכמים לכוף את חברו לעקור, הוא חייב לעקור. וע"ע במעדני ארץ (פ"ג הט"ז, ב) בביאור טעם הפטור לגדור כשמחויב חברו לגדור.

כשחובת הגדירה אינה על הבעלים

**משנה.** קוצרו וכו'. תמה המשנה ראשונה לדעת הרמב"ם ועוד (הובא לעיל מ"ד), שתבואת האוסר יכולה להאסר גם עם גפן חברו אינה נאסרת, אם כן מדוע התירו לו לקצור, הרי חייב לשורפם וישורפם במקומם ללא קצירה כלל. בשלמא לדעת הר"ש (שם) שכלאים נאסרים רק אם שייך האיסור בשני המינים, אתי שפיר שהכא אין כלל כלאים גם על תבואת האנס. ויש ליישב שיטת הרמב"ם, דהכא אף שהתבואה היתה שייכת לאנס, אולם מכיון שזרע בשדה חברו עתה התבואה כבר שייכת לבעל הקרקע, ולאנס יש רק דין יורד, ולכן אין צורך לשרוף את התבואה.

לרמב"ם שהתבואה נאסרת מדוע אינו שורפה במקומה

במנעם  
שמותר  
לקצור  
במועד

**משנה.** אפילו במועד. ביאר הרע"ב שני טעמים מדוע מותר לקצור במועד אף דלכאורה אינו דבר האבד. א. משום מראית העין. ב. דחיישנן שיוסיפו ברשותו מאתיים ויאסר, והוי דבר האבד. מציין רע"א דדברי הרע"ב הם פירוש הרא"ש.

**מפשטות** לשון הרמב"ם בפ"ה הי"ב, משמע דסובר דאם נשתהה הזרע מחמת שהפועלים רצו יותר משליש מתקדש, ואפילו שאינו רוצה בקיומו. ומבאר הכס"מ דטעמו של הרמב"ם כמבואר ברא"ש. הרדב"ז ביאר שמקדש, כיון דלא חשוב אונס גמור, מכיון שיכל להוסיף יותר משליש. ועיין טעם מדוע אינו מקדש, במקד"ד (שם סד"ה והנה בהיא).

**אך** מקשה רע"א מדוע יאסר אם יוסיף מאתיים, הרי הוא לא ניחא ליה בתוספת, ומה שאינו קוצר הוא רק מחמת שאסור לו לקצור במועד. וכן הקשה המשנה ראשונה [ועיי"ש שהוסיף עוד להקשות]. וכתב היכין (אות לג) שכן מצינו במוצא חמץ ביו"ט שמכיון שאינו יכול לשורפו ביו"ט אינו עובר בכל יראה, ה"נ הכא כשאינו יכול לקצור מחמת איסור יחשב אונס. [ועי' בשו"ת אמרי בינה סוף סי' י, דמסתפק האם יש לדמות דין משנתנו גם כשגדל בשבת ויו"ט יותר ממאתיים, למבואר ברע"ב].

**החזו"א** (סי' ד אות יב וטו ד"ה ומל' הרע"ב) כתב, דודאי הטעם אינו מדברי הרא"ש, אלא הוא גיליון ודבריהם תמוהים.

**ובביאור** דברי הרמב"ם שמשמע שמקדש וכדהובא, מבארים הגר"א (בביאור שם) והחזו"א (שם, טו) דכוונתו שנשתהה אינו מחמת שלא מצא פועלים, דכה"ג אינו אוסר דהרי הוא אנוס, אלא כוונתו שנשתהה בפשיעה שיכל לשכור פועלים או לקצור בעצמו. עוד כתב החזו"א שאפשר דצ"ל ואם נישתהה, ר"ל הבעלים נשתהה משהגיע עונת הקידוש.

האם  
הוא חייב  
לקצור  
במועד  
או שהוא  
היתר.

**ר"ש** ד"ה קוצרו. מותר לקוצרו ואפילו במועד. וכן הוא לשון פי' הר"מ [אך בהל' בפ"ה הי"ב לא כתב מותר, אלא כתב יקצור הזרע מיד ואפילו בחולו של מועד, עי' בכרם ציון ח"ח עמ' קו]. מבואר שאינו חייב לקוצרו במועד, אלא יש היתר אם הוא רוצה, וכן פירשו בירושלמי המהר"א פולדא והגר"א. אך מקשה החזו"א (סי' ד, טו) שאינו מובן, דמכיון שיכול לקוצרו הרי הוא חייב לקוצרו, כדי שלא יהיה מקיים כלאים. ועי' גם במשנה ראשונה.

מאיזה  
טעם צריך  
לקצור

**ר"ש** ד"ה עד שלישי. כדאמר רב הונא בפרק קמא דבבא קמא במצוה עד שלישי. הקשו המקד"ד (סא, א ד"ה והנה בהיא) והחזו"א (סי' ד, יד), הא השיעור זה נאמר לגבי קיום מצות עשה,

אבל כדי שלא יעבור בלאו או אפילו רק באיסור דרבנן צריך להוציא כל ממונו. וכתב המקד"ד, דאכן אין חיוב קצירה מחמת איסור כלאים שהרי לא ניחא ליה, אלא חיוב הוא קיום מצווה למעט את התפלה, אף דליכא איסורא לבעלים, דהאנס זרע ואא"דשא"ש. ועיי"ש שהוכיח דמצווה זו היא בין אם איכא איסור כלאים ובין אם איכא רק עירוב, ועי' להלן שכן מוכח ממתני'.

**החזו"א** מבאר דשיעור שלישי אינו משום השיעור שצריך להוציא למצוה, כיון שאין כאן איסור כלאים מדאורייתא. לפי דלא ניחא ליה ויש אונס ממון, אלא רבנן עשו גדר בדבר וחייבו לשכור פועלים עד שלישי כדי לעוקרם, ואם לא שכר נאסר מדרבנן בלבד. [והא דהביא הר"ש לדברי הגמ' בב"ק במצוה עד שלישי, כתב הביאור ההלכה פ"ה הי"ב שהוא לדוגמא בעלמא].

**החזו"א** (חזו"א ד,י) כתב שמכאן למדים שכל מקום שיש צורך לעקור את הכלאים אינו מחויב לתת יותר משליש, ואם אינו מוצא לעוקרם רק ביותר משליש הוא אונס ואינו נאסר, ועי' עוד בחי' מהרי"ח. אלא שמדברי החזו"א נראה שהוא רק בכלאים דרבנן, והכא אין איסור כלאים מהתורה אלא רק מדרבנן כיון שלא ניחא ליה ואפילו שהוא רק מחמת האיסור.

אם שיעור זה נאמר בכך מקרה

**אולם** מציין החזו"א שמדברי הגר"א ביור"ד (סי' רצו ס"ק יח) משמע שבאופן שלא ניחא ליה רק מחמת האיסור, אינו נחשב כלא ניחא ליה ואיכא איסור כלאים מהתורה, וגם לגבי איסור זה נאמר שהשיעור להוציא עד שליש. ויתרה מכך מבואר בגר"א בשנות אליהו שלא בכל מקום חייבו כלל להוסיף, והיינו במקום שבשעת הזריעה לא היה כלל איסור כלאים, כגון שראה כלאים בכרמו או שאנס זרע את כרמו, אינו חייב כלל להוסיף. ומה שהמשנה מחייבת להוסיף עד שלישי, הוא לגבי הדין הנאמר בסיפא של המשנה, שבהשתקע שם הבעלים יכול האנס לאסור משום כלאים, ועי' נאמר הכלל "עד שלישי". ועי' מש"כ החזו"א שם טז (ד"ה ומה) על דברי הגר"א.

**בא"ד**. ומאן דאמר לדמים שנותן לפועלים שלישי שוים של

בביאור כמה הוא עד שניש

הפירות. וכן מפרש הכס"מ בפ"ה הי"ב. אולם כתב הרדב"ז שאין נראה שצריך לתת שלישי משווי השדה, אלא ביאר דנחלקו אם השליש מלגו או מלבר. ועי' הרמב"ם בפירוש המשניות שהשליש הוא מלבר. ובמראה פנים כתב דהרמב"ם פסק עד שלישי בשכר, משום שאם הפשט עד שלישי בשדה, הו"ל למיתני עד שלישי בשוויו.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ויש קרקע נגזלת א"ר לא אף על פי כן יש יאוש לקרקע, משמע לכאורה דמועיל יאוש

פלוטת הראשונים אי קרקע נגזלת

**בקרקע וא"א לומר כן וכו'.** כדברי הר"ש עד סוף הדיבור כתבו התוס' בסוכה (ל,ב ד"ה קרקע). מצינו עוד ראשונים הסוברים שלא מהני יאוש בקרקע, רש"י בסוכה (שם) בד"ה קרקע, הגהות אשר"י שם, הרשב"ם ב"ב מד,א. וכן פסקו הרמב"ם בפ"ח מגזילה הי"ב והשו"ע חו"מ סי' לז ובסי' שעא.

**אך** התוס' בב"ב (שם) והרא"ש (פ"ג סי' מג) הסיקו כדמשמע בירושלמי, דיש יאוש בקרקע. [ועי' בכפות תמרים בסוכה (שם) דמפרש שהיאוש מועיל רק מדרבנן. אמנם מהפירוש השני דמביא הר"ש להלן דייק דסבר דמדאורייתא מהני יאוש בקרקע]. הש"ך (סי' שעא,ב) הביא דהג' מימוניות כתב שהוא פלוגתת הירושלמי והבבלי, דהירושלמי סובר דמהני יאוש בקרקע, והבבלי סובר דלא מהני.

**מבארים** הכפות תמרים והפני יהושע (סוכה שם) והחזו"א (ב"ק סי' טז,יח), דלא מהני יאוש בקרקע, משום דאנן סהדי שלא מייאש, כיון שא"א לשומטה ממנו. מקשה התרומת הכרי (סי' שעא) דמרש"י בסוכה (שם ד"ה קרקע) מדויק דהטעם תלוי אם קרקע נגזלת, וכן ביאר הב"ח, וקילסו הש"ך בס"ק ב'. ולביאורם שיש סיבה שאינו מתייאש א"כ אינו תלוי אם קרקע נגזלת או לא נגזלת, דמשמע שהוא חסרון במעשה

ביאור  
הטעם  
שלא מהני  
יאוש  
בקרקע

הגזילה, אלא אף אי קרקע נגזלת מכל מקום אין בה יאוש. עוד הקשה התרומת הכרי דמוכח מהתוס' בסוכה (שם) דגם במקום שודאי התייאש לא מהני היאוש.

**אלא** ביאר התרומת הכרי ע"פ דברי הרמב"ן בב"מ, שיאוש מהני רק לדבר שאינו ברשותו. וכיון שקרקע אינה נגזלת ואינה נקנית לגזלן להתחייב בה באונסין, א"כ היא ברשותו ולא יכול לחול היאוש. וכ"כ הנתה"מ בסי' שסג ס"ק א' ובחמדת שלמה או"ח סי' כה, [ועי' בקה"י בגיטין סי' כו ובחי' הגר"ח הל' גזילה פ"ט ה"א].

**בא"ד. משמע בהדיא דבקרקע לא** מהני יאוש. היינו משום דמשמע שכל החילוק הוא האם זה קרקע או פרה וטלית, אבל לגבי יאוש הם שווים, וע"כ דהחילוק הוא משום שאין יאוש מועיל בקרקע. והתוס' והרא"ש בב"ב (שם) דסברי שיש יאוש בקרקע, תירצו דאה"נ הוי מצי למנקט מטלטלין שלא מתייאש, אלא דנקט קרקע כיון שאין דרך להתייאש ממנה, כיון שאינה כלה.

**בא"ד. והכי קאמר נשתקעו הבעלים** ולא נתייאשו וכו' אנן סהדי דמייאשי. בביאור הטעם שמהני יאוש בנשתקע שם הבעלים, ביאורו האחרונים כל אחד לפי שיטתו בביאור הטעם שלא מהני יאוש בקרקע. א.

בביאור  
ראיית  
הר"ש  
שלא מהני  
יאוש  
בקרקע,  
וישובה

הטעם  
שמהני  
יאוש  
בנשתקע  
שם  
הבעלים

הכפות תמרים מבאר דמכיון שנשתקע שם הבעלים, ממילא ליכא אנן סהדי שלא מתיאש, דממילא נשמטה ממנו. ב. התרומת הכרי מבאר דכשנשתקע שם הבעלים כבר לא חשוב ברשותו, שכל מה שקרקע חשובה תמיד ברשותו, הוא מחמת דיש עליה את שם הבעלים, ממילא כשנשתקע שם הבעלים אינו ברשותו ושייך בה יאוש. ג. וביאר טעם נוסף, דנשתקע חשוב כזוטו של ים, דרחמנא שרי אפילו כשאין יאוש. וכתב שכן משמע מלשון התוס' והר"ש, מדנקטו הלשון שמצינו לגבי זוטו של ים "דנעשה כצווח על ספינתו וכו'". ועי' במרחשת (קונטרס יאוש סי' ה) דביאר שזוטו של ים מהני בקרקע, משום דילפינן דין זוטו של ים "מאשר תאבד" שמרבים מהך קרא אבידת קרקע. משא"כ יאוש דילפינן "משמלה", לכן רק במטלטלין שהם כשמלה יש יאוש. ד. הנתה"מ (סי' שעג) מבאר, מכיון שנשתקע שם בעלים ממילא אינו יכול להוציאו בדיינים, לכן לא חשוב ברשותו. כמבואר בב"מ ז,א שכל שאינו יכול להוציא בדיינים לא חשוב ברשותו ולכן חל היאוש. וכ"כ התורת זרעים והקובץ שיעורים ע"פ דברי רבינו יונה. ה. הרדב"ז בהל' כלאים (שם) ביאר דבנשתקע שם הבעלים מיירי שהבעלים מתחבא מחמת הגזלנים, ומחמת אונסיה גמר ומקנה.

**בא"ד.** ואיתסרא מדאורייתא בזריעת האנס וכו' ומיהו ה[י]כא דנשתקעו שם הבעלים אפילו מדאורייתא יש יאוש מדהוי איסורו דבר תורה. מקשה התרומת הכרי איך מהני יאוש לבד שיוכל הגזלן לאסור, הא מדאורייתא יאוש כדי לא קני, ובעינן נמי שינוי רשות או שינוי מעשה. וכתב דדילמא ס"ל לירושלמי דיאוש כדי קני.

**אלא** דהקשה דהרמב"ם בהל' גזילה (פ"ח ה"ב) וכן הטור (חור"מ סי' לז וסי' שעא) פוסקים שיאוש לבד לא קני, ואפ"ה פסקו הרמב"ם בפ"ה ה"י והטור והשו"ע (יור"ד סי' רצו,א) כדברי הירושלמי. ותירץ דמכיון שקרקע אינה נגזלת אין על הגזלן דין השבה, ובכה"ג יאוש קונה. כיון שמה שגזילה אינה נקנת ביאוש לבד, הוא משום שבאיסורא אתי לידה מחמת חיוב ההשבה, ובקרקע אין חיוב השבה לכן סגי ביאוש שיקנה וחשוב כשלו. כ"כ גם הנתה"מ בסי' שעא והחזו"א בב"ק סי' טז,יט.

**אמנם** דייקו האחרונים מדברי הר"ש והתוס' בסוכה שמשמע שלא די ביאוש, מדכתבו "דשמא הא דב"כ (מגב,ב) הוא משום יאוש כדי לא קני ושינוי רשות לא שייך בקרקע", אלמא דאין היאוש כדי מהני בקרקע, אלא קרקע היא כשאר מילי שאינם נקנים ביאוש לבדו. האור שמח (פ"ב מהל' גזלה סה"ג) נשאר בצ"ע. החזו"א (ב"ק סי' טז,יט) כתב דאה"נ דלא

איך מהני יאוש בכרי שע"י כך יחול האיסור

בעינן שינוי רשות, והא דכתבו כן לרווחא דמילתא, דאתי שפיר אף לר"א דקרקע אינה נגזלת.

**אולם** בחי' ר' ראובן (סוכה סי' ה) כתב עפ"י הרא"ש באלו מציאות, דהיתר יאוש מהני רק בשעת מציאה, וכל שהגיע לידו קודם יאוש לא מהני היאוש, ולא משום דבעי להחזיר. מש"ה הגזלן אינו יכול לקנות ברשותו, ורק לוקח יכול לקנות. והא דמשמע בירושלמי דיאוש מהני לגזלן כדדייק התרומת הכרי, צ"ל דסברי יאוש כדי קני. וא"כ הדרא הקושיא בשיטת הרמב"ם דפסק לדברי הירושלמי ופוסק נמי יאוש כדי לא קני.

**המנחת** שלמה (פ"ה ה"י) מתרץ קושית התרומת הכרי, שבאמת לא מהני יאוש כדי לקנות את הקרקע, ורק לענין כלאים מהני יאוש. משום שהתבאר דמה שמעשה אדם אינו אוסר דשא"ש בכלאים, הוא מחמת שאינו נקרא ערוב דבעליו עומד לעוקרו. אבל כשמשתקע שם הבעלים אינו עומד לחזור לבעליו, שנימא שהבעלים עומד לעוקרו, ולכן נאסר גם ע"י מעשה הגזלן.

**[ולדברי** המנחת שלמה מתורצת קושית הכפות תמרים, מ"ט כשפסק הרמב"ם שלא מהני בקרקע יאוש ושינוי רשות, ולא חילק בין נשתקע שם הבעלים ללא נשתקע.

וכתב הכפות תמרים דדילמא רק לענין כלאים חידשה התורה דמהני יאוש, וסיים שאינו מספיק כיון שאין טעם לחלק. ולביאור המנח"ש מבואר שפיר טעם החילוק שמהני יאוש רק לענין כלאים, ולא לגבי קנין הקרקע.

**אלא** שיש לעיין בעיקר תירוץ זה, כיון שלעיל (משנה ה' ו') הובא הוכחת האחרונים שאי אפשר לאסור דבר שאינו שלו אינו רק מחמת שעומד להעקר, אלא צריך שיהיה שלו, ולכן גם הפקר לא יכול לאסור וכמבואר במשנה לעיל לגבי שביעית].

**עוד** אפשר ליישב קושיית התרומת הכרי על פי המבואר ברדב"ז (פ"ה ה"ח) דבנשתקע קונה הגזלן, דאנן סהדי דאגב אונסיה מקנה לגזלן. לכן אינו סותר דיאוש כדי לא קונה, אלא דשאני הכא שיש למתיאש דעה להקנות.

**בא"ד.** ועוד יש לפרש וכו' ואיכא פירכי טובא ללשון זה וכו'.

דס"ל שייאוש מהני מדאורייתא, והקושיות לפירוש זה

הוכיח הכפות תמרים דס"ל לפירוש זה דיאוש כדי קני מדאורייתא. מדכתבו דאם נתיאשו ולא נשתקע שם הבעלים אסורים מדברי סופרים, משמע דדבר תורה אינם אסורים אע"ג דקיימו הבעלים לאחר שהלך האנס, מכיון שאין הכרם שלהם ואין קיומם חשוב להוי כלאים. והיינו משום דהתיאשו והקרקע שייכת לגזלן דבר תורה



דקונה ביאוש. אלא דהקשה דאם הקרקע שייכת לגזלן, מדוע אינו נאסר מדאורייתא מחמת זריעת האנס, הא הוי שלו. וכתב דזו היא אחת מהקושיות דכתב הר"ש שיש להקשות לפירוש זה.

**והוסיף** לבאר הכפות תמרים מה כוונת הר"ש, דיש להקשות לפירוש זה: א. דפשיטא דאי לא נתייאשו הבעלים אף אי נשתקע שמם, מ"מ אחר שהלך האנס חשוב הבעלים כמקיים הכלאים. ב. אם חזרו הבעלים והחזיקו בקרקע ומש"ה חשוב קיום כלאים, היכי קאמר דנשתקע שם הבעלים. וכי תימא דנשתקע קודם שהלך האנס, הא טעמא דהוי כלאים הוא משום החזקתו אחרי שהלך האנס.

**בא"ד.** וכולהו מילתא תמיהא דהא מתניתין דהתם קתני הגזלן שנטע חייב. מקשה המהרש"א בסוכה (שם), אמאי לא הקשו מדקתני במתני' התם ברה"ר חייב. ותירץ דהוה מצי למימר דרבי שמעון בן אלעזר פליג אמתני' דהתם, ומה דקשיא להו מדתלה פטור ברה"ר בגזל קרקע דמשמע דדבר פשוט לפטור, ושפיר מקשינן דאדרבה דתני במתני' לחייב בגזל.

**בא"ד.** ואם מתקנה וכו'. עי' בהג' הב"ח, וכגירסתו גרס המהרש"ל בסוכה (שם), וביאר דאי נדחוק לקיים הגירסא ולתרצה ולמסקנא יש יאוש אפילו להקל ומהני מדאורייתא, א"כ ע"כ

בביאור  
הגירסא  
בגמ'  
בסוכה

דאיירי התם בנשתקע שם הבעלים. אבל המהרש"א (שם) גרס כדלפנינו, וביאר דאם תתקן הגירסא וקתני התם ברה"ר "חייב", יתיישבו בזה כל הקושיות חוץ מרה"ר מאן מייאש. אבל לפי הטעות דקתני פטור, צריך לאוקמי דנשתקעה ולכן מהני אף מדאורייתא להקל. ולפ"ז אפשר דשייך גם ברה"ר דהוי יאוש בנשתקע שם הבעלים. ועיי"ש בחי' ר"ש מדעסוי דדחה לפירוש המהרש"א. וע"ע בחי' רא"מ הורביץ.

**בפי' הר"מ.** ואפילו נמשכה הקצירה עד לאחר המועד, ולאחר המועד יבקש פועלים בשכר הידוע. מקשה החזו"א (שם יד ד"ה שם) מה ענין המועד הרי כל יום אם יכול לשכור פועלים עד שליש חייב לשכור. וכתב שדילמא לאחר המועד יותר מצוי לו להשיג פועלים במחיר זה, ואף על פי שמבואר בגמ' מועד קטן שבחול המועד הפועלים משתכרים בזול, סובר הרמב"ם שמוכל מקום קשה לו להשיגם. כוונת הרמב"ם לפרש את דברי המשנה "מכאן והילך קוצר כדרכו אפילו אחר המועד". אמנם הגר"א בשנות אליהו ביאר את המשנה לפי הגמרא במו"ק, שכוונתה אפילו לאחר המועד אינו צריך להוסיף יותר משליש משכרם, היינו לא רק במועד שהדרך לשכור פועלים בזול יותר [כיון שלא מצוי להם עבודה] שוכר עד שליש, אלא אפילו לאחר המועד שהדרך לדרוש יותר משכרם מ"מ אינו צריך להוסיף יותר משליש.

**החזון** איש מפרש, שכוונת המשנה לומר שאף שאינו גומר, שאין שולחי בי"ד היוצאים בחול המועד של

פסח עוקרים לו את הכלאים, אלא הם מאמנים לו שיקצור מכיון שכבר התחיל לקצור.

## משנה ז

**משנה** הרוח שעלעלה וכו' יגדור מיד. הר"ש מבאר שני פירושים מהו יגדור: א. יחתוך. ב. לעשות גדר ביניהם. הר"מ בפי' המשנה ובהל' (פ"ה ה"א) פירש דמיירי בענפי הגפן שנשברו ונפלו לתבואה, ויגדור פירוש שסירים במהרה. המהרי"ק כתב שהרמב"ם גרס יגרו, ופירש כבסיפא דיגרו היינו סירים ויחזירם לצד אחר. וכן פירש הרדב"ז בדעת הרמב"ם. אבל הכס"מ פירש בדעת הרמב"ם שכוונתו שיחתוך. ויל"ע מ"ט בסיפא אמרינן שאינו מקדש. ויעוי' ברא"ש דביאר שחלוק רישא דמתני' מהסיפא, עיי"ש בדבריו.

הנפק"מ בין שני הפרושים ביגדור מיד

**וכך** מבאר התו"ט את החילוק בין הרישא לסיפא, דפירש הרמב"ם בפירושו ובהלכה, דמיירי שהענפים נשברו ולא שנשברו לגמרי, מ"מ כיון דכבר נעקרו במקצת אין להם תקנה להעמידם בנטייה מע"ג התבואה, ולכן לא שייך לומר בהם יחזיר. אבל בסיפא דלא נעקר פשיטא דמהני חזרה. ולפ"ז תירץ קושית הרש"ס מ"ט השמיט הרמב"ם סיפא דמתני', כיון דלפי דבריו הוי מילתא דפשיטא. [משמע מדבריו דלא ס"ל לרמב"ם כלל חידושא דהרא"ש דאי הוה ס"ל עדיין יקשה מ"ט חידוש זה לא נכתב, ולא כדביאר התוס' חדשים בדברי התו"ט]. ולעיקר ביאורו דלא סגי בדברי הרא"ש, אפשר לומר כיון שאינו מקדש סגי להחזיר, אבל במקום שיש חשש דיחזרו העלים ויהיה אסור כלאים, בכה"ג חייבו לעקור או לגדור.

**המשנה** ראשונה מתרץ שברישא לא מהני להחזיר, משום דסיכוך הגפנים על התבואה חמור מהתבואה הנוטה תחת הגפנים, לפי שבגפן ילפינן מקרא שגם נופו לבד אוסר, וצריך למדוד את הרחקה גם ממנו. ולא אמרינן שדי נופו

**התו"ט** מפרש באופ"א את החילוק בין הרישא לסיפא (כפי שיובא להלן), וביאר התוס' חדשים שנטה מדברי הרא"ש, משום דקשיא לתו"ט שאמנם חילוק הרא"ש מבאר מ"ט אינו מקדש בסיפא אם לא החזיר, אבל עדיין יקשה דיהני ברישא להחזיר. [ועי' בתוס' אנשי שם דהקשה דהא מוכח מסוף דברי התו"ט, דהתו"ט אינו סובר כלל את חידוש הרא"ש].

בתר עיקרו, והרחקה צריכה להיות רק מהעיקר. משא"כ תבואה אינה מקדשת בנופה, דשדי נופה בתר עיקרה והרחקה היא רק מהעיקר, ולכן הגם שהתבואה נוטה על הגפן אינו צריך להחזיר.

**ר"ש** ד"ה יגדוד וכו'. כתב המקד"ד (סי' סא, א ד"ה אמרינן פ"ז מ"ז)

איזה חוסר  
ניחותא  
בעי שלא  
יקדש

שהנפק"מ בין הפירושים, דלפירוש הראשון אינו מקדש דווקא בדלא ניחא בגידולו ועומד לעקור ונאנס. ולפירוש השני אין גילוי דעת דלא ניחא בגידול, רק איכא גילוי דעת דלא ניחא ליה בעירוב שרוצה לבנות גדר, ואפ"ה בנאנס אינו מקדש.

**ר"ש** ד"ה אינה מתקדשות. כלומר כיון דגמרו כל צרכן דשוב לא יוסיפו

האם מותר  
גם שיוסיף  
מאתים

מאתים. וקשה מאי קמ"ל דאם לא הוסיף מאתים מותר, ובאמת הרדב"ז (פ"ה הי"ג) כתב דגם אם יוסיף מאתים אינו מקדש דגזה"כ דבאופן זה אינו מקדש. ודבריו אתי שפיר לדעת הרמב"ם עי' בפ"י ובהל' (שם), אבל מהר"ש משמע דאי הוסיף מקדש. אולם בחי' ר' איסר זלמן הקשה כמה קושית לדברי הרדב"ז, ופירש דקמ"ל שאף אם מין אחד הוסיף אינו נאסר, כמבואר להלן מהמשנה ראשונה. ובביאור ההלכה תירץ דאשמועינן דלא חיישינן דהוסיף מאתיים, ועיי"ש תירוץ נוסף.

**בא"ד**. אבל מקדשות [את] אחרים וכו'. וכ"כ הרא"ש, והסמ"ג

ביאור התמיה  
מדין קידוש  
התבואה קודם  
שתשליש

ל"ת ר"פ, והרש"ס והגר"א בביאורו לירושלמי. וכן כתבו רבינו יונתן והרמ"ה, הובאו דבריהם בשטמ"ק בב"ק (ק, ב) לענין ענבים פחות מפול שאינם מקודשות אבל מקדשות אחרים. וכ"כ התוס' רי"ד בעירובין צב, א. ועי' להלן (ד"ה בא"ד התם) דמדויק דהכי סבר הר"ש.

**בביאור** שיטת הרמב"ם כתבו המהרי"ק והמנחת חינוך (מצוה תקמט, ב) דסובר כהר"ש. אמנם המשנה ראשונה והחזו"א (בפ"ג, כא ד"ה אבל) כתבו שאינו מקדש, ועי' בחזו"א שמתקשה לדעת הרמב"ם מדברי הירושלמי והתוספתא. ועי' בחי' ר' איסר זלמן יישוב לדעת הרמב"ם מדברי הירושלמי.

**בא"ד**. ויש לתמוה דתבואה קודם שתשליש וענבים קודם פול

מטעם  
מה בעי  
לאסור  
התבואה  
קודם  
שתשליש

הלבן (נמי) ליתסרו דכלאי הכרם נאסר בין העץ בין קשין. בפשטות הקושיא היא, שיאסרו הענבים והתבואה כעצים ולא כפרי, אולם כתב הקהילות יעקב (החדשים סי' יז) דאי זו היא הקושיא יש לחלק בפשיטות, דרק העץ נאסר משום שהגיע לגידולו, וכל שהגיע לגידולו חל עליו איסור כלאים. משא"כ התבואה והענבים שלא הגיעו לגידולם ואינם פרי, לא יכול לחול עליהם האיסור. [וע"ע שם, דהוסיף להוכיח שא"א לפרש שזו היא הקושיא].

**אלא** ביאר שקושית הר"ש, משום דבס"ד ס"ל דמיירי בזרוע מעיקרו והעץ כולו נאסר, וכיון שכל העץ נאסר א"כ הפירות היוצאים ממנו אף שלא הגיעו לשיעור פרי צריכים להאסר משום היוצא מהאסור. ותירץ הר"ש דמתני' מיירי בזרוע ובא, ורק התוספת נאסרה. ולכן יש בעץ חלק היתר וחלק איסור, והפירות היוצאים אינם נאסרים משום דהוי זה וזה גורם.

**בא"ד.** דכלאי הכרם נאסר בין עץ בין קשין. הטעם שנאסר בכלאים גם העצים והקשין, כתב רש"י (פסחים כו, ב ד"ה בקליפי ערלה) מדלא כתיב ביה פרי. וכ"כ הר"ן והריטב"א והמאירי שם. ורבינו יונה בב"ב (לו, א) כתב דילפינן מדכתיב פן תוקדש המלאה. ביאור דבריו י"ל כמבואר ברדב"ז (פ"ה ה"ז), דפירש דילפינן המלאה, ופירש"י "מלאה גידולין" משמע כל הגידולין בין הפרי ובין העצים.

**עוד** כתב הרדב"ז א"נ גמר גזירה שוה קדש קדש מערלה. בעיקר דברי הרדב"ז צ"ב, דלכאורה אי אפשר לומר שלמדים דין כלאים מדין ערלה, כיון שהם שני עניינים שונים. דבערלה נאסרים רק הקליפות מדין טפל לפרי דהוא שומר עליו כדדרשין "את פרו" את הטפל לפרי, אבל דבר אינו טפל לא נאסר, ואילו בכלאים נאסרים הקש והעץ אפילו שאינם טפלים.

המקור  
לאסור  
בכלאים  
לא רק את  
הפרי

**בא"ד.** כולה אסורה היא ופירותיה. מהמבואר בתוספתא שהכל

בדעת הגר"א  
שהעצים  
נאסרים ולא  
הקשין

נאסר, מקשה החזון יחזקאל (בביאורו לתוספתא זו) על שיטת הגר"א (בביאורו לס' רצו ס"ק י'; ובשנות אליהו פ"ה מ"ז) דלהלכה אין העצים והקש אסורים, ורק במקום שפריו ועצו שווים נאסרים הקש והעץ. ובשנות אליהו ביאר הגר"א דכן סובר הבבלי, אבל בירושלמי (שם) מבואר שאף הקשין של כל תבואה נאסרת. ובביאור הגר"א נשאר בקושיא מחמת הירושלמי הנ"ל, וסיים דלגבי דין הקשים צ"ע, אבל העצים ודאי מותרים.

**ועי'** בחזו"א (סי' ג, כז ד"ה הגר"א) שמתקשה בביאור דברי הגר"א, ועיי"ש מש"כ ליישב הא דהכריח הגר"א את דבריו.

**אפשר** לבאר החילוק בן הקשים לתבואה, דהגר"א לשיטתו דלעולם קרינן לתבואה אוסר, ולכן מחלק דהתבואה מצינו לומר שגם הקשים נאסרים כיון שהם החפצא האסורה, אבל אינם אוסרים בגפן את העץ. ועוד אפשר לבאר, דאי הילפותא שלא רק הפרי נאסר הוא מ"המלאה" כמבואר לעיל, א"כ נימא דרק לגבי תבואה שבא נאמר המלאה, אבל לא לגבי הגפנים, ועיי' כעין זה במהרי"ק פ"ה סוף ה"ג.

**בא"ד.** התם בשהוסיף הפרי מאתם וכו'. כ"כ התוס' (שם) בד"ה

בישוב אכילת  
כלאים שמהני  
לחזקה

אכלה ערלה, ובבא בתרא ד"ה הכי גריס, ורבינו יונה בב"ב (שם). הרמב"ן (שם) מתרץ דאפילו הוסיף העץ מאתים הוי חזקה, דהו"ל למחויי לאפוקי ארעא מידיה ולמיזרעא אינהו היתרא ומיכלא. ולפ"ז אפילו אכל לפרי עצמו הוי חזקה, כיון שאפשר לומר דהיה צריך להוציאו ולזרוע.

**עוד** תירץ התומים (סי' קמא ס"ק ז) דאכילת כלאים הוי חזקה, דאמרינן למרא קמא ממה נפשך: או שבאמת קנה, ואם כדברך שלא קנה אלא הקרקע שלך והוא אוכל בגזל, א"כ אינו אוכל איסור כלאים כיון שהקרקע אינו שלו, ואין אדם אוסר דבר שאנו שלו. ועי' בנתה"מ (שם ס"ק ג) מה שהקשה על תירוץ התומים.

**בא"ד.** והשתא (משמע) בזרוע מעיקרו חטה ושעורה וחרצן הכל נאסר פרי ועץ והקשין. וכן הדגיש לקמן, היינו כרב יאשיה דבעינן ג' מינים לקדש אבל שני מינים מותרים. אולם הרמב"ם פסק, שעד שאינו זורע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד אינו לוקה, אבל לענין קידוש פסק בפ"ה ה"ז גם בזרוע חרצן אפילו עם עוד מין אחד נמי מקדש.

**עי'** בב"י (יור"ד סי' רצו) אי מקדש מדאורייתא או מדרבנן. הציון ההלכה (פ"ה ס"ק מ"ט) הביא דמצינו כמה ראשונים דס"ל דאסור מדאורייתא. ועי' בחזו"א (סי' א,ו) הטעם שמקדש

מדאורייתא. וע"ע בתורת זרעים (פ"ח מ"ב) דמבאר את הטעם שאיסור הזריעה הוא רק בג' מינים ואילו מקדש אפילו בב' מינים, ועיי"ש שהביא דדעת הרמב"ן שגם הקידוש תלוי בג' מינים, ענין זה התבאר פ"א מ"ז בר"ש ד"ה בירושלמי. בר"ן מבואר שאף ללא מפולת יד נאסר, אבל בלא ג' מינים לא נאסר. ודייק המנחת חינוך (מצוה תקמט,א) מדברי הרמב"ם בהל' מאכא"ס פ"י ה"ו דאיסור הפירות איכא גם ב' מינים ואף אם לא זרעם במפולת יד.

**בא"ד.** ומתניתין דהכא בזרוע ובא וכו'.  
מדחתחיל הר"ש דבריו אליבא דרב יאשיה, משמע דאף הכא אתי שפיר אליבא דר"י ונאסר בהנאה רק במפולת יד. וכ"כ הרמב"ן והר"ן והריטב"א בקידושין לט,א וכן המרדכי שם בשם היראים. וכ"כ הר"ן בדעת הרמב"ם. אבל ברש"י ובתוס' שם בד"ה ההוא, נראה שאינו נאסר בלא מפולת יד. וכ"כ הר"י הזקן (שם) בשם איכא מ"ד, והמרדכי בשם התוס', והרא"ש בהל' כלאים סי' ה בשם הר"י.

**בא"ד.** התם בזרוע בין הגפנים שהכרם נטוע כבר ולפיכך התבואה נאסרת בהשרשה וכו' וענבי הכרם לא מיתסרי עד שיהיה כפול הלבן וכו'. משמע כדהובא לעיל בשם ר"י והרמ"ה בב"ק, דאף ענבים פחות מכפול הלבן מקדשים. וכן כתב המנחת חינוך (מצוה תקמט,ב) דמבואר בר"ש. וכן דייק החזו"א (פ"ג,כא) מדברי הר"ש לעיל מ"ב, עיי"ש.

דעת  
הר"ש  
בדינא  
דמפולת  
יד לר"י

דעת  
הר"ש  
ממתי  
הענבים  
אוסרים

האם בשני  
מינים מקדש  
כר"י

דחיה  
שאינ  
הבוטר  
נאסר

**בא"ד.** ויתכן שהזמורות [הזן] מיתסרי בתוספת מאתים דדוקא בפרי וכו'. המהרי"ק מסתפק אם כך היא גם דעת הרמב"ם ודחה דהדבר דחוק, דבוטר וזמורות יהיו יותר גרועים מעצים. וכן הקשה הרדב"ז שם.

דעת  
הספרי

**בא"ד.** א"נ בזרוע מעיקרו וכו'. הקשה הרדב"ז (שם) דבספרי לא משמע כן, אלא אירי בזרוע ובא, שהרי לעיל קתני תבואה מאמתי מקדשת משתשריש והענבים משיעשו כפול הלבן, ועלה קאי אין לי אלא כרם שעושה פירות. אלא פירש את הספרי באופ"א, עיי"ש.

שחשוב  
כאחד אף  
שבהשרשה  
אחד קדם

**בא"ד.** הוה מוקי קרא דזרוע מעיקרו בהשרשה כשנזרעו שניהן באיסור וכו'. מבאר החזו"א (ס' ג, יז) דאף שהשריש אחד קודם השני, דעדיין לא נאסר כשנשרש השני. שניהם נאסרו כיון שנזרעו באיסור, ואינו חשוב כזרוע ובא המין שנשרש ראשון.

עוד בדעת  
הספרי

**בא"ד.** רבי אושעיא מדמי לה לשניהם בהיתר וכו'. כתב המהרי"ק (שם ד"ה ויש מקשים) דלפ"ז צריך לגרוס

בספרי דלעיל משתשליש, וזה אינו נראה דהזרע משמע דאתא למדרש. אמנם עי' בריבמ"ץ דגריס משתשליש, וכן גרס רבינו הלל בפי' לספרי.

**ובעיקר** דבריו משמע דאתי למידרש דהזרע קשה, דהתם ילפינן לה רק מהמלאה. ומהזרע ממשיך הספרי למילף פרט לזרע שיצא מהזבלים או עם המים. אמנם הר"ש כתב לעיל דהספרי יליף לה מהזרע, וא"כ הדרא קושית המהרי"ק.

בזרוע  
תבואה  
בתוך  
הכרם

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ומיהו לרבי יוחנן נמי מיתוקמא וכו'.

כתב רע"א דמדברי הר"ש נראה שהגירסאות לא פליגי לדינא. אלא רק נחלקו באוקיימתא אי מתני' מיירי בזרוע מעיקרו וגרסינן משתריש, או בזרוע ובא וגרסינן משתשליש. אבל בירושלמי משמע דמיירי זרע תבואה בתוך הכרם, ופליגי לדינא בנזרע בתוך הכרם. דלגירסא משתשריש ס"ל דלגבי התבואה חשוב זרוע מעיקרו, ולגירסא משתשליש ס"ל דבכה"ג חשיב כזרוע ובא.

## משנה ח

מקור דעת  
הרמב"ם  
שבשאינו נקוב  
אסור מדרבנן  
ולוקין מכת  
מרדות

**משנה.** ושאינו נקוב אינו מקדש. הרמב"ם (פ"ה הט"ז) פסק, הזרוע כלאים בעציץ שאינו נקוב אינו

מקדש, ומלקין אותו מכת מרדות. כתבו הכס"מ והרדב"ז (שם) דמש"כ הרמב"ם דאסור, דייק כן מדתני במתני'

אינו קדוש, משמע דאיסור איכא. אולם מש"כ הרמב"ם "מלקין אותו מכת מרדות", כתב כן מדליה. ודחה בנמוקי הגרי"ב (מנחות ע,א) דא"א לומר דמהכא דייק הרמב"ם, דדילמא התנא נקט לישנא דאינו מקדש, משום דבסיפא נקט מקדש, אבל באמת כוונת התנא שאין כלל איסור.

**אלא** כתב [וכ"כ הגר"א], דמקור דברי הרמב"ם הוא מהסוגיא במנחות (שם): "דאמר שמואל הזורע כלאים בעציץ שאינו נקוב אסור. אמר אביי בשלמא אי אשמועינן לוקה מכת מרדות מדרבנן שפיר, אלא אסור מאי קמ"ל דמדרבנן הוי זריעה, תנינא תרם משאינו נקוב על הנקוב תרומה ויחזור ויתרום". ודעת הרמב"ם דאביי ס"ל דלוקה, א"כ יש מקור גם שאסור מדרבנן, וגם דמלקין אותו מכת מרדות. גם השפת אמת (שם) כתב דזה מקור דברי הרמב"ם, ולפ"ז תירץ מ"ט אביי מקשה אדשמואל ממתני' דתרומה, ולא מקשה ממתני' דידן אפילו דמיירי לענין כלאים. ולמבואר אתי שפיר, כיון דא"א לדייק מדקתני אינו מקדש דאיסורא איכא.

**אמנם** האור שמח מבאר דהטעם שהכס"מ לא הביא ראיה מדברי הגמ' במנחות, משום דהתם איירי לענין כלאי זרעים, ולגבי כלאי זרעים באמת הביא הכס"מ (בפ"א ה"ב) ראיה מהתם דאיכא איסורא. אבל הכא דאיירי לענין כלאי הכרם, אינו ענין להתם.

אם דברי הרמב"ם רק בכלה"כ או גם בכל"ז

**והקשה** הגרצ"פ פרנק זצ"ל (כרם ציון ח"ח) הא שמואל נקט סתם אין זורעים כלאים, משמע בין כלאי זרעים בין כלאי הכרם, א"כ הדרא הקושיא מ"ט לא הביא הכס"מ ראיה מהתם. ותירץ דטעמא דלא הביאו ראיה מהתם, עפ"י מה שמחדש דאם היה זורע בעציץ כלאי הכרם דהיינו שגפן וזרעים הם בהעציץ שאינו נקוב, דנים שהם נמצאים בעציץ נקוב. משום שמבואר בירושלמי בערלה [ועי' בר"ש בערלה פ"א מ"ב ובבה"ל בתרומות פ"א הכ"ה] דלגבי אילן דנים את העציץ שאינו נקוב כנקוב, וכיון שלגבי האילן חשוב העציץ כנקוב, ה"ה גם לגבי הזרעים הנמצאים בעציץ חשוב כנקוב.

**לפ"ז** אתי שפיר, דשם מיירי רק לענין כלאי זרעים ששניהם בתוך העציץ, וע"ז נאמר שאף שהוא מדרבנן מכין אותו מכת מרדות. אבל הכא ע"כ לא מיירי ששניהם זרועים בעציץ, דאם כן ודאי היה אסור כיון שחשובים כזרועים בעציץ נקוב כמבואר. אלא ודאי מיירי שרק הזרעים זרועים בעציץ אך הגפן נמצא בשדה, ובכה"ג לא מבואר בגמ' במנחות שאסור מדרבנן. ולכן הוצרכו הכס"מ והרדב"ז לבאר, שמקור האיסור הוא מדיוק לשון המשנה. וע"ע בדבר אברהם ח"א סי' כה, דמבאר מ"ט א"א לומר שהמקור הוא מהגמ' במנחות.

פלוגתת  
הראשונים  
אי בעי  
להניח  
העצין  
כדי  
שיקדש

## משנה. המעביר עציץ נקוב בכרם

אם הוסיף במאתים אסור.

בביאור המשנה נחלקו הראשונים.

הרא"ש והרע"ב פירשו דכשמעביר את העציץ לא הניחו ע"ג הקרקע ולכן נאסר רק העציץ, אבל אינו מקדש את הכרם אפילו הוסיף מאתים. ורק כשמניחו ע"ג הקרקע, מקדש ככלאי הכרם. וביאר התו"ט דמקור דבריהם הוא מהתוספתא בספ"ד. ודייקו כן, מדתני אם הוסיף מאתים "אסור", ולא תני קידש, אלמא אינו מקדש ככלאים.

## ומסיים התו"ט, ורבנן קנסו ואסרו

מהו איסור  
הזרעים

[את הזרעים]. וכן מבואר

בדבר אברהם (ח"א סי' כה,ז) ובדברי יחזקאל (סי' ג), מדביארו שעציץ נקוב שאינו מונח אלא מטלטלו אינו חשוב כמחובר, א"כ ליכא כלל זריעת כלאים. אולם התוס' אנשי שם הביא מהר"ע, דאיסור הזרעים בעציץ הוא מדאורייתא ואינם אוסרים את הגפנים, משום שחשוב שנעקרו הכלאים קודם שהוסיפו הגפנים מאתים.

## מקשה החזו"א (סי' ג,כח) איך

שייך כלל לאסור אפילו את

הזרעים במעביר, הא חשוב כזורע ע"מ לעקור שאינו אסור בכלאים. ותירץ שמכיון שאין דעתו לעוקרו, אלא להעבירו מגפן אחת לשניה, הוא כמין שכיוצא בו מקיימים, והוי כלאים אף שעדיין לא הגיע לשליש.

## והר"מ בפי' כתב שבגמ' אמרו

בלבד שיניחו תחת הגפן.

מבואר שגם העציץ אינו נאסר אם לא הניח ע"ג קרקע. והמשנה שאסרה מיירי דווקא כשהניחו, והא דתני אסור, היינו שמקדש. וכ"כ בהל' בפ"ה הכ"ג וז"ל "אסור לעבור בעציץ נקוב שזרוע בו ירק בתוך הכרם, ואם הניחו תחת הגפן ונשתהה שם בארץ כדי להוסיף אחד ממאתים, הרי זה קידש". וביארו המהרי"ק והתו"ט דס"ל לרמב"ם כשאינו מונח על הקרקע אינו אוסר כלל אף את הזרוע בעציץ. [מלשון הרמב"ם "ונשתהה שם בארץ כדי להוסיף מאתים וכו' "משמע שאין צריך שיוסיף בפועל מאתים, אלא כל שנשתהה שיעור שיכול לגדול מאתים נאסר].

## ובמש"כ הר"מ בפי' שבגמ' אמרו

ובלבד שיניחו, כתב

המהרי"ק שמקור החילוק הוא מדברי הירושלמי. והשיג התו"ט שלא מצא כן בדברי הירושלמי. וי"ל דהרמב"ם ביאר את הירושלמי (מובא בר"ש) "שמואל אמר במעביר תחת כל גפן וגפן" כביאור הפני משה, דשמואל ס"ל דמתני' מיירי שהניחו תחת כל גפן וגפן. "וריו"ח אמר לאויר עשרה". וביאר הר"ש דלריו"ח אסור ואינו מקדש, וביאר הפני משה דריו"ח לא פליג אשמואל לדינא, אלא ס"ל דמתני' מיירי רק שהעבירו ולא הניחו, ואינו מקדש אלא רק אוסר את הירק בעציץ. וכן י"ל דביאר הרמב"ם



וס"ל כשמואל דמתני מיירי דווקא כשמניחו ולכן מקדש בתוספת מאתים, ולא ס"ל כדאמר ריו"ח ואין לו מקור לאסור בהעברה את הירק הנמצא בעציץ. [וע"ע בדבר אברהם שם].

**הגר"א** (סי' רצו, לז) ביאר שכשאינו מניח אסור, ר"ל אסור באכילה ומותר בהנאה. מקשה החזו"א (סי' יג, ט) שלא מצינו כלאי הכרם שאינם אסורים בהנאה. והוסיף עוד להקשות. אלא מסיק שבין מונח ובין מעביר אסור ומקדש מדאורייתא. וגרס בתוספתא גירסא אחרת, ואין ראייה שחלוק בין מניח למעביר.

שיטת הגר"א בזרע בעציץ

**[בעיקר]** דין המשנה שעציץ שאינו נקוב אינו מקדש, ראה ירושלמי דמאי פ"ה ה"ח שדעת רבי בון בר חייא בשם ר' זעירא שעציץ שאינו נקוב הוי ספק ארץ, ולכן ביאר שהנאמר במשנתנו שאינו מקדש נאמר לגבי חו"ל, שספק כלאים בחו"ל לקולא, אבל בארץ מקדש מספק.

**ר"ש ד"ה עציץ נקוב.** וזרע בתוכו מקדש. האפיקי ים (ח"ב סי' מג ד"ה והיה ניחא לי) מדייק מדברי הגר"א (בסי' רצו, לז), דלוקה על עצם מעשה הזריעה בעציץ נקוב, ואף אי זרע את שני המינים בעציץ נקוב לוקה. [ודלא כהבנת הדבר אברהם (שם) בדברי הגר"א שאיכא מכת מרדות במעביר עציץ נקוב בכרם].

מתי נאסרו הכלאים בעציץ נקוב (האם גם הזריעה בו אסורה)

**והקשה** דאף שנאסר משום יניקת הזרעים וחשיב עי"ז כמחובר דיש עליהם כל דיני ארץ, אבל עציץ נקוב אינו חשוב שדה, א"כ כל זמן שאינו נקלט ולא נשרש מדוע ילקה משום שדך לא תזרע וכו'. אלא הוכיח כדבריו דעציץ נקוב דינו כמחובר אינו משום יניקה מהקרקע, אלא חשוב מחובר מחמת דין הכלי. דע"י נקב כל שהוא בטל ממנו תורת כלי לענין זרעים שבתוכו, ממילא בטל הכלי אגב הקרקע שתחתיה, וחשוב שדה [ומביא את קושיית הגר"ח ומיישבם לשיטתו].

**המנחת** שלמה (ח"א סי' מ) נמי כתב דהעפר שבע"נ בטל וחשוב כקרקע, אבל הוא רק מהזמן שיונקים הזרעים מהקרקע [ע"ע בזכרון שמואל סי' ד, ה]. והא דלוקין אף שבשעת הזריעה אינו שדה דעדיין אין יניקה לזרעים, משום דכל המלקות בכלאים הם על שם סופו, שהרי תמיד בשעת הזריעה עדיין אין איסור. כדכתב רש"י (פסחים כה, א), דכל זמן שלא נקלט הזרע חשוב בקרקע כמונח בכד, וכשנקלט הזרע ממילא מתחייב מלקות על הזריעה. הכא נמי בעציץ נקוב אפילו שעדיין אינו שדה, אולם כיון שממילא יהיה שדה ויהיה כלאים, לכן מתחייב מלקות כבר משעת הזריעה. ועיי"ש (בסוף הסי'), שהוכיח דצ"ל שאף קודם יניקת הזרעים חשוב העפר כשדה.

הטעם שעציץ נקוב חשוב כקרקע

**אולם** התוצאות חיים (סי' ח מכתב ד,ד ומכתב ה,ב) הביא דהראב"ן (סי' נב) והמנ"ח (מצוה רחצ,טז) ביארו, דהא דאמרינן בפסחים (כה,א) כלאי הכרם בהשרשה הוא לענין קידוש, אבל נאסר כבר משעת זריעה, אמנם זה רק בקרקע אבל בעציץ חייב רק משנשרש. ודייק כן מלשון הגמ' במנחות (ע,א) הזורע כלאים בעציץ נקוב אסור, והקשה מ"ט לא אמרו אסור לזרוע בעציץ נקוב, אלא קמ"ל דאסור להניחו עד שישריש ויהיה כלאים. אבל על עצם הזריעה אה"נ אינו לוקה. ועי' באריכות בענין זה בפ"א מ"ט.

**ר"ש ד"ה אם הוסיף מאתים. אם יש באיסור אחד ממאתים של היתר, אסור.** יש לחקור מה הוא גדר גדר שיעור מאתים, הנאמר בכלאים. האם באמת כבר משעה הראשונה שגדלים שני המינים יחד חל על הגידולים שם כלאים, ומכל מקום אינם נאסרים משעה זו אלא רק לאחר שהתוסף מאתים, משום שעד שיעור זה הגדל באיסור בטל בגידולי היתר, וכשמגיע למאתים אינו בטל, כדמצינו בתערובת פירות כלאים ופירות היתר ששיעור הביטול הוא מאתים. או שעד שלא גדלו שני המינים יחד וגדלו כשיעור מאתים מהגידול לא חל כלל על שני המינים שם כלאים. ונראה שנחלקו בזה הראשונים כדלהלן:

גדר שיעור  
תוספת  
מאתים,  
ואי הוי  
שיעור  
מהתורה  
או מדרבנן

**ברש"י** בפסחים (כה,א) ובחולין (קטז,א) מבואר דגדר שיעור הגידול של אחד ממאתים, הוא כדין כל תערובת פירות כלאים עם פירות היתר שביטולם במאתים. שאם יש כנגד פירות הכלאים יש רק קצ"ט פירות היתר אין הכלאים בטלים, וכל התערובת נאסרת. ה"נ בכל פירות הגדלים בכלאים שנאמר שעד מאתים אין איסור, הוא משום שהוא בטל בהיתר. וכן מבואר בריבמ"ץ וז"ל: "שאין בהיתר שיעור שיבטל בתוספת שהוסיף כלאי הכרם, וכלאי הכרם לא בטלי אלא במאתים היתר וכו'".

**וכן** יש לדייק מדברי הר"ש, מדכתב "שיש באיסור אחד מאתים בהיתר", ואי כל זמן שלא גדל מאתים אינו נאסר, הו"ל למימר אם הוסיף כדי מאתים באיסור, נאסר. אלא משום דס"ל שכבר משעה ראשונה איכא איסור, כדפירש רש"י.

**וכן** נראה מדהקשו התוס' (ב"ק ק,א) מ"ט נאסרים הכלאים באחד ממאתים, ולא אמרינן קמא קמא בטיל. מבואר בדבריהם שכבר משעה ראשונה איכא איסור, ולכן היקשו דכל זמן שאין שיעור מספיק לאסור נימא קמא קמא בטיל. וכ"כ המאירי בפסחים (שם) והתוי"ט בפ"ה מ"ו. [ויל"ע לדעת הסוברים שכל איסור שנולד בתערובת אינו בטל בתערובת, א"כ איך כאן מועילה התערובת לבטלה, עי' בנו"ב תנינא יור"ד סי' נה].

## עולה

לפי דעות הראשונים הללו, שכיון ששיעור הביטול של תערובת פירות כלאים בפירות היתר הוא מדרבנן, ומדאורייתא ביטול בתערובת תמיד תלוי ברוב. א"כ הוא הדין שיעור אחד ממאתיים הנאמר לגבי איסור הגידולים הוא מדרבנן, ומדאורייתא כל שאין רוב הגידול בכלאים אינו נאסר. וכ"כ הקרית ספר ספ"ה מהל' כלאים.

## אמנם

היראים (מצוה שפט) כתבדשיעור מאתים הוא מדאורייתא. וביאר התעפות ראם (אות י) ע"פ דברי בן הנו"ב המובאים בנו"ב, שלולא פירוש רש"י היה מפרש דשיעור מאתים לא מתורת ביטול, וביותר דלא שייך ביטול כיון שניכר מה נוסף באיסור, וכשניכר האיסור לא שייך ביטול. אלא שיעור מאתים הוא שיעור שיחשב גידול, דעד שיעור זה אי אפשר להחשיב שגדל ונוסף להיתר, ואינו בכלל "המלאה". ולפ"ז מבוארים דברי היראים, דשיעור מאתים הוא מדאורייתא. [ולישב שיטת רש"י שכתב דשייך ביטול, מיישב דצ"ל דאין התוספת ניכרת, משום דהוסיף מה שכבר גדל בעובי וברוחב ובגודל, ולא גדל גידול בפני עצמו]. ועי' בביאור ההלכה (פ"ה הכ"א) דמקשה לדעה זו מגיטין נדב.

## והנה

החינוך (מצוה תקמ"ט) כתב: "וזהו התוספת פירשוהו ז"ל מפי הקבלה במאתים". משמע מדבריו

דהוא כשאר השיעורים דהוי הלכה למשה מסיני. אלא דהמנחת חינוך (שם אות ב) כתב דלאו דווקא מפי הקבלה, אלא הוי אסמכתא בעלמא. וכתב החזון יחזקאל (פ"ד ה"י) שאחרי שמצינו דעת היראים דשיעור מאתים הוא מדאורייתא, אפשר נמי לומר שכן היא דעת החינוך. וכ"כ בדעת החינוך התורת זרעים שביעית פ"ו מ"ג.

## וכן

דייקו התורת זרעים (שם) והמנחת שלמה (ח"א סי' פט) דסובר הרמב"ן (ב"ב ב,א). מדמתרץ הרמב"ן הא דנאסרים הכלאים במאתים, ולא אמרינן קמא קמא בטיל: "דעד מאתים הוי היתר בהיתר ואינו בטיל". מבואר דעד שיעור מאתים אין בטל האיסור כלאים כיון שעדיין אין איסור אלא הוא היתר, ומש"ה אינו בטל בתערובת כיון שהיתר בהיתר לא בטל. ורק כשגדל שיעור מאתים הוי כלאים. ואם כן לדבריו שפיר מצינו למימר דשיעור זה הוא מדאורייתא. וכן דייק התורת זרעים (שם) דס"ל לר"ש בשביעית שם [ויש לדחוק כדייקנו לעיל, דהר"ש ס"ל דהגדר הוא ביטול]. וכן מדברי הרא"ש בנדרים נח. [עיי"ש בסוף דבריו מה שתמה לדרך שההיתר מתורת ביטול].

## אלא

דמקשה בשיעורי ר' שמואל (ב"ב אות ל"ח) אם עד שיעור מאתים אינו אסור כלל כיון שעד שיעור זה לא נאמר דין איסור התורה, א"כ עולה דאיכא כלאים דאית להו שעת הכושר, ואילו

בגמרא בפסחים (כה,א) אמרין דכלאים לית ליה שעת הכושר, [לישוב תמיה זו, עי' במנחת שלמה (שם)]. אלא ביאר ר' שמואל דודאי ס"ל לרמב"ן דאיכא דין כלאים אף במשהו, והיא סיבת האיסור. אלא דאיכא תנאי בחלות האיסור דאינו חל אלא על "המלאה", וקיי"ל לחז"ל דהשיעור הוא מאתים. [ועי' ברמב"ן בחולין (ק,ב) דכתב "שמא י"ל שנחלקו, ר"י סבר דשיעור מאתים מדאורייתא, ורבנן סברי שהוא מדרבנן"].

**בד"ה ירושלמי. פי' לאויר עשרה**  
(כלומר) אסור להביא [זרעים]

**לאויר הכרם אבל אינו מקדש באויר**  
**כדפרשין לעיל משנה ב וכו' עד סוף**  
**הדיבור.** מבואר בדברי הר"ש דטעמא דריו"ח שאינו מקדש, משום דאזיל למבואר במשנה ב' שגפן יחידית אין אורה מקדש. ביאר החזו"א (סי' יג,ז) שעולה מדברי הר"ש דדברי ר"א ב"צ בשם ר"מ במשנה ב', שע"ג גפן יחידית אינו מקדש, הוי הלכה ולא פליגי רבנן עליה. ומש"כ הר"ש דברי הירושלמי בה' עציצים תחת גפן אחת, הוא המשך הסוגיא. ומספקא לירושלמי כיון שאין הגפן נאסר בגפן יחידית, מה דין התבואה הזרוע בעציץ. ופשט הירושלמי לתלות בפלוגתא דר"א וריו"ח, אם האוסר לא נאסר וכו'. אבל בכרם כו"ע מודים שגם הגפנים נאסרים. וכתב החזו"א דשמא גם קידוש זה אינו אלא מדרבנן. ודייק מדברי הרמב"ם בפ"ו ה"ה, דלא

באיסור להביא זרעים לאויר עשרה שני הגפן

ס"ל לחלק בין אויר גפן יחידית לאויר כרם ובשניהם מקדש, ועיי"ש שמבאר לשיטת הרמב"ם את דברי הירושלמי. ועי' עוד בתורת זרעים שמבאר לפירוש הר"ש את דברי הירושלמי.

**בא"ד. ה' עציצין לא נפקא מניה מידי**  
**וכו'. בשנו"א ביאר שמסתפק**

הטעם שאין נפק"מ לנבי עציצין

הירושלמי, האם הגפן נאסר כשהוסיף מאתים ע"י חמשה עציצין שהם לא נאסרו, כיון שבכל אחד לא נוסף מאתים. וע"ז אומר הירושלמי שתלוי בפלוגתא האם האוסר אינו נאסר וכו', דהיינו התבואה [וכמבואר שהגר"א מבאר שהתבואה נקראת אוסר], האם הגפן נאסרת או לא. ולדבריו מוכרחים לומר דדוקא מיירי בה' עציצין שכל אחד לא הוסיף מאתים, ולכן אינם נאסרים.

**מקשה** החזו"א (סי' ג,כח) הא גם התבואה נאסרה אלא שהיא בטלה בהיתר, ואי נוסף בה כשיעור מאתים היה האיסור חוזר ונעור. וכן הקשה החזון יחזקאל בתוספתא (ספ"ד). אלא ביאר החזון יחזקאל דס"ל להגר"א כשיטת הסוברים דעד שיעור מאתים אין כלל שם גידולי כלאים, ושיעור מאתים הוא שיעור המלאה שבה נאמר איסור כלאים (עי' לעיל).

**ועי' בשנו"א שסיים לבאר דברי**  
**הירושלמי כביאורו, ועי' בחזון**  
**יחזקאל מה שהקשה אדבריו.**

## פרק ח

### משנה א

מדרבנן. [לתירוצו דברי רבינו גרשום דגם בחיטים ושעורים חשיב כלאים מדרבנן, עדיין צ"ב].

**ג.** בחי' רבי איסור זלמן (שם) הוכיח, דרש"י ס"ל דגם בכלאי זרעים חייבים רק במפולת יד. ובזה מיישב דברי רש"י, שרש"י בקידושין שביאר שכלאי זרעים אסורים מהתורה מיירי במפולת יד, אבל הסוגיא בשבת היא על משנת ערוגה (פ"ג מ"א) שאינה מדברת כשהזריעה נעשית במפולת יד, לכן כתב רש"י (שם) שהאיסור מדרבנן. והוסיף שעדיין קשה מדברי רש"י בבכורות, וא"א לתרץ כדבריו דמיירי שלא במפולת יד, כיון דמיירי התם על עיקר איסור כלאים, מש"ה כתבו התוס' רק בבכורות שאיכא טעות סופר בדברי רש"י, ועל דברי רש"י בשבת לא כתבו כן. נכן מיישב הערוך השלחן רצז, ג. ד. וע"ע במעדני ארץ (פ"א ה"א) המבאר מה הכריחו לרש"י לפרש שהאיסור הוא רק מדרבנן, ומיישב לפ"ז קושית התוס' והמשל"מ.

**משנה.** כלאי זרעים אסורין מלזרוע ולקיים. מבואר שאסור

**משנה** כלאי זרעים אסורין מלזרוע. דעת רוב הראשונים שאיסור זריעת כלאי זרעים הוא מדאורייתא. אולם רש"י בשבת (פד, ב בד"ה ואחת) ובכורות (נד, א ד"ה גפנים) כתב דכלאי זרעים אסורים מדרבנן. וכן נראה מדברי רבינו גרשום בב"ב (צד, א). והקשה המל"מ (פ"א ה"א) דרש"י סותר משנתו, דבקידושין (לט, א ד"ה והא) כתב שהאיסור מדאורייתא. והתוס' (בבכורות שם) הקשו על עיקר הדין המבואר בדברי רש"י, והסיקו התוס' דאיכא טעות סופר בדברי רש"י.

**לישוב** דברי רש"י נאמרו כמה דרכים. א. הרדב"ז (פ"ד הט"ז) ביאר דמש"כ רש"י (בשבת ובבכורות) שהאיסור מדרבנן הוא לענין קיום, אבל לזרוע ודאי אסור מדאורייתא. ב. הישועות מלכו (פ"א ה"א) מיישב, דבחמשה מיני דגן ס"ל לרש"י שהאיסור מדאורייתא, ובשאר מינים האיסור מדרבנן. והגמ' בשבת דשם כתב רש"י שהאיסור מדרבנן, אתא לבאר משנת ערוגה (פ"ג מ"א) דמיירי בירק, ולכן כתב שהאיסור

איסור כלאי זרעים מדאורייתא או מדרבנן

גדר איסור הקיום בכלאי זרעים

לקיים כלאי זרעים. וקשה לדברי הריטב"א בקידושין (לט,א) דכתב שהאיסור לקיים הוא רק בכלאי הכרם דכתיב ביה תרי זימני לא תזרע, משמע שכלאי זרעים מותר לקיים. בשו"ת שאילת דוד (יור"ד סי' יא,ד) כתב שצ"ל להריטב"א דהאיסור במשנתניו הוא מדרבנן, והריטב"א מדבר לגבי הדין מהתורה. ואפשר לומר בישוב דברי הריטב"א שכוונתו לקיום בלא מעשה, לפי שמתבאר להלן ש כלאי זרעים אסור לקיים הוא רק ע"י מעשה, ואילו בכלאי הכרם האיסור גם שלא ע"י מעשה. וע"ע בביאור דברי הריטב"א בביאור ההלכה פ"ג ה"א, ובשבט הלוי ח"ב סי' קפו אותיות ד-ט.

**משנה.** כלאי זרעים וכו' ומותרין באכילה וכל שכן בהנאה. ילפינן היתר אכילה בחולין (קטו,א), מדאסר כלאי בהמה לגבוה ש"מ דלהדיוט שרי כלאי בהמה, והוקשו כלאי זרעים לכלאי בהמה. וע"ע בשנות אליהו.

**הרשב"ם** (ב"ב צד,א ד"ה כל) כתב דכלאי זרעים כשנשרשו אסורין. והקשו התוס' (שם ד"ה בסאה), דבחולין (קטו,א) מבואר שמותר בהנאה. ותמה המשל"מ (פ"א ה"ז) מדוע הקשו התוס' מגמ', ולא הקשו ממשנתניו דתני שמותר בהנאה. ותיריך דמתני' הוי מצי למדחי דההיתר לכלאי זרעים בהנאה, הוא רק כשנאסרו

המקור שהרבעת בהמה וכלאי זרעים מותרים בהנאה

בדברי הרשב"ם שכלאי זרעים אסורים בהנאה

משום קיום כלאים שבו סיימה מתני', אבל בזורע כלאים אסור אף בהנאה. אולם יעוי' בתוס' רי"ד ובמסורת הש"ס (שם) שאכן הקשו ממתני'. וע"ע בשאר הראשונים (שם) שהוסיפו עוד להקשות על פירוש רשב"ם.

**ובישוב** דעת רשב"ם ביאר התורת זרעים (פ"ב מ"א ד"ה נעל"ד), דגם רשב"ם מודה שהכלאים מותרים בהנאה כמבואר במשנתניו, ומש"כ שנאסר בהשרשה אין כוונתו איסור הנאה, אלא שמשעת השרשה יש לו שם כלאים, ולכן משעה זו אינו בטל וצריך למעט את כולו. ומה שהביא ראייה הרשב"ם לדבריו מהגמ' בפסחים לענין כלאי הכרם הנאסרים בהשרשה, הוא רק להוכיח שמשעה זו חל שם כלאים, אבל לא לגבי איסור הנאה.

**ויעוי'** ברע"ב בשקלים פ"א מ"א, דנמי פירש דמשעה שהושרש תערובת זרעים לא מועיל ביטול, וצריך לעקור הכל. והקשה התוי"ט כקושית התוס'. ותירצו רע"א ועוד מפרשים (שם) שאין כוונת הרע"ב לענין איסור הנאה, אלא רק שאינו בטל משעת השרשה וצריך לעקור את הכל. וסיימו ולא דמי כלל לדברי הרשב"ם דמשמע שנאסר בהנאה.

**התבאר** לעיל שהיתר כלאי זרעים ילפינן מהגמ' בחולין לענין היתר הנאה מולד כלאים. אולם מצינו

בהיתר אכילת וכו' כלאי בהמה

שהקשו האחרונים קושיות על עיקר הלימוד שם: הבאר הגולה (סי' רצז,י) הביא כמקור להיתר אכילת ולד כלאים, ממשמעות הגמ' בכריתות (כא,א) דאסרו חלבו של כוי, ש"מ דשאר בשרו מותר. וקשה מ"ט לא הביא כמקור את הגמ' בחולין שמפורש בה ההיתר, וכדהביא הגר"א (שם). ועוד הקשה הפמ"ג (יור"ד סי' ס"ט בשפ"ד ס"ק י"ב) דא"א למילף ההיתר בכל כלאי בהמה מהגמ' בכריתות, דהתם מיירי כשנעשה כלאים שלא ע"י מעשה, ועדיין מנ"ל שמותר גם הנולד ע"י מעשה הרבעה. [ולפ"ז גם כלאי זרעים שנאסרו על ידי מעשה זריעה אין מקור שהיה מותר בהנאה].

**משנה.** כלאי בגדים מותרין בכל דבר ואינן אסורין אלא מלבוש.

מכירת כלאי בגדים

רש"י (פסחים כו,ב ד"ה לישנא קמא) הביא י"א שאסור למכור כלאים, כמו שמצינו בגד שאבד בו כלאים שאין מוכרין אותו. וכתב רש"י טעות הוא בידם, דהתם שאבד בו כלאים לא ימכרנו הוא משום שמא יחזור נכרי וימכור לישראל, ולא יכיר שיש בו כלאים וילבשנו. אבל בכה"ג שניכרים הכלאים מותר בכל הנאת מכירה. ועי' בר"ש פ"ט מ"ד.

**משנה.** כלאי בהמה מותרין לגדל ולקיים. לכאורה מיותר ההיתר לקיים, דאם לגדל שעושה מעשה בידים מותר, ודאי שלקיים

ההיתר בלקיים ולגדל כלאי בהמה

שאינו עושה מעשה מותר. ועי' בתיו"ט מה אתא המשנה לרבות בהיתר הקיום. המשנה ראשונה והתוס' אנשי שם מתקשים בביאור דברי התיו"ט, ועי' יד דוד שמיישב את דברי התיו"ט. והמשנה ראשונה ותוספות אנשי שם מבארים מפרשים באופ"א מה הריבוי לגדל ולקיים.

**הטעם** שהתירה התורה לקיים כלאי בהמה, ושונה הוא בזה משאר איסורי כלאים ואפילו מהרכבת אילן שלכאורה דומה להרבעה, מבואר מדברי הר"ש הנוספים מכת"י (להלן) שהאיסור לקיים הוא רק במקום שמקיים בפועל שני מינים, ולכן אסור לקיים כלאי אילן. משא"כ בכלאי בהמה שאחרי היצירה אין כאן שני מינים שהתאחדו, הוי כחד ממש שאין איסור לקיימו.

**הדרישה** (סי' רצז,א) מבאר את טעם החילוק, שבכלאי בהמה הקפידה התורה רק על שעת ההרבעה, אבל לאחר שהרביע ופירשו זה מזה הולד נוצר בנקבה מאיליה, ולכן אינו חשוב כמקיים כלאים. משא"כ בהרכבת אילן דכל ימי הגידול הפרי נעשה איסור, שנרכב מין זה על מין אחר, והיניקה באה משניהם. לכן כל ימי גידול הפרי חשוב כשעת האיסור, וצריך לא לקיים את האיסור. [לפ"ז תירץ מאי שנא הרבעה שלא קנסו שלא יוכל למוכרה כמו שקנסו במסר בהמתו

הטעם שהרבעה מותר לנדר והרכבת אילנות אסור

לנוכרי לסרוס, עיי"ש. והט"ז (אבהע"ז סי' ה,ט) הקשה אדבריו. ותירץ דהטעם שלא קנסו בהרבעה כמו בסירוס א. משום שהרבעה לא שכיחה. ב. דאין ודאות שתהיה השבחה ע"י מעשה ההרבעה, דשמא לא תתעבר[.

**המשנה** ראשונה מבאר מדתני במתני' תרי פעמים דין כלאי בהמה, מוכח דאיירי בשני אופנים, ברישא איירי ב' מינים שונים שמותר לגדלם ביחד, ואין לאסור משום שמא ירבעו ביחד. בסיפא איירי במין הנולד מב' מינים. ותמה דהכס"מ (פ"ט ה"ג) פירש אף ברישא דמיירי במין הנולד מב' מינים. אמנם כדברי הכס"מ מבואר בתיו"ט ובשנו"א, וכן נקט הטור.

**בדברי הר"ש** (דפוס וילנא) חסר קטע מדברי הר"ש. וז"ל

הר"ש, "מלזרוע ולקיים. מקיים בכלאים לוקה היינו כר"ע ודריש לה מקרא בריש מועד קטן. ואילן המורכב או זרעים המורכבים לא תני הכא אי שרי לקיים, דיש לחלק דכיון דנתאחו יחד חשיב כחד ושרי לקיים טפי, כמו כלאי בהמה. ובתוספתא משמע דאסיר, דתניא בפרק קמא בתחום ארזה היו מרכיבין תפוח ע"ג אוזרר, מצאן תלמיד אחד אמר להם אסורים אתם, הלכו וקצצום, ובאו ושאלו ביבנה ואמרו יפה אמר אותו תלמיד. בשקי של ציפורי היו מרכיבין קרוסטמל ע"ג עוגם, מצאן תלמיד אחד אמר להם אסורים אתם, ובאו

ושאלו ביבנה אמרו להם מי פגע בכם אינו אלא מתלמדי ב"ש". עכ"ד הר"ש. מדברי הר"ש אין פשיטות לספיקו בדין קיום בהרכבה.

**ברם** הרא"ש בהל' כלאים (סי' ג) דעת האסורים

כתב שאסור לקיים הרכבת אילנות, ואף איכא מלקות, ז"ל "אע"פ שלוקין על הרכבת אילנות ועל קיומם וכו' ". וכן הביא בברכי יוסף (סי' רצה סעי' ז) שרבינו ירוחם אוסר לקיים. וביאר הברכי יוסף דמ"כ הרא"ש דלוקין, הוא רק בקיים ע"י מעשה. אבל שלא ע"י מעשה, איסורא איכא מלקות ליכא. ומדכתב דלוקין על הקיום, ש"מ דהאיסור לקיים הוא מדאורייתא. וכן יש לדייק מדברי הר"ש שהנידון כלפי אדאורייתא, מדהביא ספיקו להלן לנידון בכלאי הכרם, דמיירי התם מדין תורה. וכן כתבו הלבוש והט"ז (שם סק"ד) שהאיסור הוא מדאורייתא, אלא שאין לוקין כיון שאינו מפורש בתורה כשאר הלאוין.

**וכתב** החתם סופר (ח"ו סי' כה) מתי יש איסור לקיים הרכבה

שאף למבואר שאסור לקיים הרכבת אילן, אולם האיסור הוא רק כל זמן של התאחדו לגמרי ונהיו לאחד, אבל לאחר שהתאחדו שני המינים ואין ההרכבה ניכרת אין איסור לקיים. והובאו דבריו בשו"ת מהרשד"ם ח"א סי' קעט, וכ"כ הערוך השולחן סי' רצה סעי' י"ז, וע"ע תורת זרעים פ"א מ"ז ד"ה אכן לפי. אמנם מדברי הר"ש

קיום בהרכבת אילנות



מבואר שהתוספתא אסרה אף בכה"ג, מדביאר שהסברא להתיר לקיים הרכבה שחלוק הרכבה מכלאי זרעים, כיון שבהרכבה נתאחו יחד וחשוב אחד, ואעפ"כ ממשיך ומביא הר"ש את התוספתא שאסרה. [עי' בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קפה) שהוכיח דבפשטות עולה מדברי הפוסקים שהאיסור לקיום הוא גם שמתאחדים לגמרי. ועוד הוכיח שנראה שאף החת"ס הדר בו, ואסר לאחר שהתאחדו].

**[בישוב]** סתירת דברי הרא"ש דבהל' כתב שלוקין כמבוא לעיל, ובתורא"ש מבואר שמותר לקיים, תירץ המעדני ארץ (שם) עפ"י מה שחילק החת"ס, שרק כל זמן שלא התאחדו אסור. וע"ע תירוץ במשנת יעב"ץ יור"ד סי' כב. וע"ע בחזו"א סי' ב,ט בביאור דברי התוס' הרא"ש, ודברי הרא"ש בהל'. ועי' מה שהקשו בביאור ההלכה פ"א ה"ט ובשבט הלוי ח"ז סי' קפה לביאור החזו"א].

**ברם** בחבר ראשונים מצינו דליכא איסור מדאורייתא לקיים הרכבה. א. התוס' רא"ש בסוטה (מגב), בריש דבריו התיר רק שלא ע"י מעשה אבל ע"י מעשה אסר, כמו כלאי זרעים דמותר לקיים בלי מעשה מדמותר בהנאה ואסור ע"י מעשה. [ויל"ע מהיכן יליף הרא"ש מדמותר בהנאה, שמותר לקיים בלא מעשה]. אלא דמסיק הרא"ש שאף ע"י מעשה שרי. וביאר דטעמא דמותר, שמקישים בקידושין (לט,א) הרכבה לכלאי בהמה, ובהמת כלאים מותר לקיימה ולגדלה ה"ה שהרכבה מותר לקיים. וכן כתב התוס' ר"י הזקן בקידושין (שם). וכן נראה דעת המהרש"א (בסוטה שם) דג"כ הקשה כקושית התורא"ש, ותירץ דמיירי זרע אריסו שאינו עובר ההרכבה. משמע שעל הקיום אין איסור. וכן הוכיח הטורי אבן מגילה (יג,א) מהגמ' בסוטה. וע"ע תורת זרעים פ"א מ"ז ד"ה הנה לפי המבואר.

**וכן** נראה מהריטב"א (קידושין שם) שמותר לקיים, ז"ל: "ולא מצינו איסור במקיים אלא בכלאי הכרם". וכן כתבו בכל בו הל' כלאים ובאורחות חיים לר"י מלוניל. [וכן החינוך והאור זרוע הזכירו רק איסור קיום בכלאי זרעים וכלאי הכרם, ולא הזכירו איסור קיום בהרכבה].

**החזו"א** (שם ד"ה וכ"ז) מבאר דמה שהתירו התוס' רא"ש והריטב"א לקיים הוא מדאורייתא, אבל רבנן אסור לקיים. וכן הביא הברכי יוסף (שם) דהריטב"א בע"ז (סד,א) כתב דאיכא איסור מדרבנן. והוסיף דקרוב לומר דמה שכתוב בכל בו שמותר לקיים, טעות סופר הוא. ולמבואר לעיל בדברי הריטב"א שכוונתו היא רק קיום שלא ע"י מעשה, אין ראייה שהרכבה מותר לקיים ע"י מעשה.

דעת  
המתירים  
לקיים

המקור  
לאיסור

**הטור** והשו"ע (סי' רצה סעי' ט) פסקו שאסור לקיים. וכתב החת"ס (בשו"ת ח"ו סי' כה) שלא מצא מקור מפורש מהש"ס או מהרמב"ם לפסק זה. והבאר הגולה ציין המקור, דברי הרא"ש. והגר"א (שם ס"ק י"ט) ציין שהמקור הוא מתני'. וביאור דבריו, מדקתני כלאים זרעים אסורים מלקיים, ילפינן מיניה אף הרכבה דתרוייהו ילפינן משדך לא תזרע כלאים, כמבואר ברמב"ם פ"א ה"ה.

**מדייק** המעדני ארץ (פ"א ה"ה [ז]) מהמבואר בר"ש (פ"א מ"ז) והתוס' חולין (ס"א ד"ה הרכיב) שבהרכבת זרעים איכא נמי איסור משום כלאי זרעים (והתחדש דשייך הרכבה גם בחו"ל ובבן נח), א"כ פשיטא שיש איסור לקיים הרכבה מדין איסור קיום כלאי זרעים.

**אך** מוסיף המעדני ארץ (באות ח) שאין איסור זה שייך בחו"ל ובבן נח, כיון שקיום ילפינן "כלאים שדך לא" ומשדך ילפינן למיעוטי חו"ל, ורק עצם ההרכבה נאסרה משום דומיא דהרבעה שבה לא נאסר קיום. אך מסתפק דדילמא לא דמי לכל מילי להרבעה, כיון שמקיים התחדש שאסור כזורע ממילא כל אחד אסור כדינו, ונאסר גם בחו"ל. (והמגיה שם הביא שכ"כ החת"ס בשו"ת יור"ד סי' רפח. וכתב החזו"א סי' ב, יא שקשה לבדות כה"ג מעצמנו. אלא כתב החזו"א שאם מותר

קיום  
הרכבה  
בבן נח  
ובחור'ל

בחו"ל הוא משום שהאיסור קיום הוא רק מדרבנן, ולא גזרו רבנן בחו"ל).

**ומדברי** הר"ש הנ"ל מוכח שאסור גם בבן נח ובחו"ל, דאל"כ מה ספיקו הא בלאו הכי אסור לקיים משום כלאי זרעים כדביאר המעדני ארץ, וע"כ מסתפק הר"ש במקרה זה שלא שייך איסור משום כלאי זרעים, והיינו באופנים של בן נח וחו"ל כמבואר.

**התורת** זרעים פ"א מ"ז (ד"ה אכן לפי) מבאר כעין זה לדעת הראב"ד (פ"א ה"ו) שגם בזרעי אילנות יש משום כלאים א"כ באילן המורכב חוץ מדין הרכבה יש גם איסור כלאי זרעים מחמתו אסור לקיים.

קיום  
הרכבה  
באילן  
לראב"ד

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. כתיב לא תזרע כרמך כלאים אין לי אלא [ה] זורע מקיים מנין ת"ל כרם לא כלאים. לגירסת הר"ש בירושלמי, הירושלמי אתא להשמועין מהו המקור לקיום כלאי הכרם, דכלאי זרעים הביא הר"ש לעיל שילפינן לה במו"ק.

ביאור  
המקור  
לאיסור  
קיום  
בכרם

**יל"ע** עוד במש"כ שאיסור קיום בכלאי הכרם ילפינן מק"ו מכלאי זרעים, הא בירושלמי שהביא הר"ש איכא ילפותא לאיסור קיום בכלאי הכרם: "מקיים מנ"ל ת"ל כרם ולא כלאים" וביאר החת"ס (בשו"ת יור"ד סי' רפח) דבבבלי משמע דיליף איסור קיום באופן אחר. וכן פירש

רש"י בע"ז (סד, א ד"ה ת"ל לא כלאים) דילפינן דאסור לקיים מדכתיב כלאים שדך לא, פירוש כלאים דבהמתך לא תרביע כלאים, שדינן אשדך. והנפק"מ בין הילפותות, דלבבלי דילפינן מכלאים דבהמה בעינן נמי להוי דומיא דאיסור כלאים בבהמה, שהוא רק ע"י מעשה. אבל הילפותא דהירושלמי הוא מגוף הפרשה, ואפשר דאסור אף בלא מעשה. [ובעיקר הילפותא דהירושלמי, יל"ע מדברי הרשב"א שיובא לקמן דבכלאים לא ילפינן איסור מק"ו].

**בא"ד.** אמר ר' יוסי דברי הכל היא הכל מודים באיסור שאסור, כשלא קיים ע"י מעשה אבל קיים ע"י מעשה לוקה, כהדא דתניא המחפה בכלאים לוקה. משמע מדברי הירושלמי שהכל מודים דאיכא אסור מדאורייתא לקיים כלאי הכרם אף בלא מעשה, וכשמקיים ע"י מעשה לוקה. ופלוגתא ר"ע ורבנן היא אם גם לוקין במקיים בלא מעשה, וכן ביארו הירושלמי הרש"ס והגר"א. ועי' בהג' החת"ס (לירושלמי) שביאר לירושלמי באופ"א.

**ראשית** נדון בביאור דעת רבנן שמבואר דמודים שאסור מדאורייתא לקיים, וכן הביאו הכס"מ והרדב"ז (פ"א ה"ג) דברי הירושלמי כמקור למש"כ הרמב"ם, שאסור לקיים כלאי זרעים בשדהו אלא שאינו לוקה, והיינו משום דס"ל לרמב"ם כמבואר בירושלמי בדעת רבנן דאיכא איסור

פלוגתת רבנן ור"ע באיסור מקיים כלאי זרעים וכלאי הכרם

דעת רבנן לירושלמי

מדאורייתא, אלא שאינו לוקה כיון שליכא מעשה. וכן דייק הט"ז (סי' רצז ס"ק ד) מלשון השו"ע, דכתב המחבר כלשון הרמב"ם דאסור ואינו לוקה, משמע שהאיסור מדאורייתא.

**אולם** הקשו הקרן אורה (מו"ק ב,ב, סד"ה גמ' מ"ט) ורע"א (בגליון ברמב"ם פ"א ה"ג), דבבלי במו"ק (שם) ובמכות (כא,ב) מוכח שליכא לרבנן איסור מדאורייתא בקיום כלאים, ודלא כהירושלמי. ועוד הוסיף הקרן אורה דגם מהמשך דברי הירושלמי במתני' משמע שלרבנן ליכא איסור מדאורייתא לקיים [ועי' בביאורי הגר"ח קניבסקי לירושלמי שם].

**אלא** פליג הקרן אורה בביאור דעת הרמב"ם, שאין כוונתו דאסור מדאורייתא, אלא לאיסור מדרבנן. ולפ"ז אתי שפיר דמחד משנתינו סתמה שאסור לקיים כלאי זרעים, ומאידך בסוגיא במו"ק ובמכות משמע שליכא איסור, ולמבואר היינו משום דהתם מיירי במידי דאורייתא ומשנתינו שאסרה הוא מדרבנן (ועולה ששונה איסור הקיום שנשנה במשנה לענין כלאי הכרם שאיסורו מהתורה, לכין האיסור שנאמר בכלאי זרעים שאינו אלא רק מדרבנן). וכן כתבו בשו"ת חוט המשולש לגר"ח מוולז'ין (סי' כד) והתורת זרעים (פ"א מ"ט) שלדעת הרמב"ם האיסור הוא רק מדרבנן. ומה שדייקו מלשון הרמב"ם דאיכא איסור

דעת רבנן בבלי

דעת הרמב"ם

מדאורייתא מדכתב אסור ואין לוקין עליו, הביא התורת זרעים שמצינו שנקט הרמב"ם כלשון זה לגבי איסורים מדרבנן. והטעם שאסרו רבנן, מבואר בתוס' בב"ק פא, א (ד"ה אין בתירוץ השני) דלרבנן נמי אסור משום חשד, שיאמרו שזרע כלאים.

**אלא** דהקשה הקרן אורה, דבע"ז (סד, א) משמע שאפילו איסור מדרבנן ליכא בקיום, וכן העירו המשנה למלך (פ"א ה"ג) וטורי אבן (מגילה יג, א) [ועי' בקו"ש (ב"ב אות יב) דמסתפק בדעת התוס' אי ליכא איסור אפילו מדרבנן]. וסיים הקרן אורה שאין זה מוכרח למעיין שם בע"ז וכ"כ השעה"מ פ"א ה"ג.

**ולישוב** דעת הרמב"ם דכתב שאסור לקיים, צ"ל כדביארו הרדב"ז (שם) וכן בתשובתיו (סי' אלף תקסד) והגר"א (סי' רצז ס"ק ז-ח) וכן הביא השעה"מ (שם ד"ה עוד ראיתי) בשם בני דוד, דהתם מיירי בשדה עכו"ם, ובשדה עכו"ם ליכא איסורא. וכן פירש להדיא הריטב"א (שם) דכתב דאיכא איסור דרבנן. והגמ' בע"ז שני, משום דמיירי בשדה עכו"ם. וביאור טעם ההיתר בשדה עכו"ם, כתב הרדב"ז משום דכתיב "שדך" ולא שדהו של גוי. עי' במעדני ארץ פ"א ה"ג, א שהשיג על טעם הרדב"ז. ועוד ביאור מצינו בהג' יד אברהם (לשו"ע סי' רצז, ב) דלמבואר בדברי התוס' בב"ק שהאיסור מדרבנן

קיום  
כלאים  
בשדה  
עכו"ם

משום חשד שמא הוא זרעם, בשדה עכו"ם ליכא חשד.

**אולם** הקשו המקד"ד (ריש סי' סא) והחזו"א (סי' ב, יא), דמוכח בסוגיא בע"ז דלר"ע אסור לקיים גם בשדה עכו"ם, ולא מצינו דפליגי ר"ע ורבנן אי דרשינן "שדך", כדביאר הרדב"ז שלכן לרבנן ליכא איסור. ועוד הקשה השעה"מ (שם) דגם ברמב"ם בפ"ה ה"ה לענין כלאי הכרם, משמע שאיכא איסור לקיים בשדה עכו"ם. אלא כתב המקד"ד שאין כוונת הרמב"ם דאסור משום קיום כלאים, אלא האיסור הוא משום זורע, כיון דמיירי בעלו מאליהן [כדדייק מלשון הרמב"ם], ועד שרצה בקיומן לא היו חשובים כלל ככלאים, ורק ע"י דעתו נהיה כלאים לכן אסור כזורע כלאים. ואף רבנן מודים שאסור.

**ובשיעורי ר' שמואל** (מכות אות גדר איסור קיום תעא) מיישב דברי

הרמב"ם ע"פ חקירתו מהו גדר איסור קיום כלאים, האם האיסור הוא עצם מעשה קיום כלאים, וכמו שאסרה התורה זריעת כלאים ה"ה שאסרה גם קיום כלאים. או האיסור הוא עצם זה שיש לו כלאים בשדהו. וביאר שבזה פליגי רבנן ור"ע, דכו"ע מודים דילפינן שאסור לקיים כלאים. אלא דלרבנן האיסור מה שנמצא בשדהו כלאים, והוי איסור שאין בו מעשה, ואפילו אי עביד מעשה אולם אין זה האיסור ולכן לא שייך ללקות עליו. ור"ע סבר

שהאיסור הוא הקיום בפועל, ולכן אם מקיים ע"י מעשה הוי לאו שיש בו מעשה. והרמב"ם פסק כרבנן.

**ולפ"ז** מיושב הגמ' בע"ז אליבא דהרמב"ם, מכיון שהאיסור לרבנן שימצא בשדהו, נראה שאיסור זה שייך רק בשדה שלו, אבל לא בשדה חבירו. וכיון דהגמ' בע"ז מיידי בשדה שאינו שלו, ליכא לרבנן איסור קיום. ורק לר"ע שייך איסור קיום כיון שהמעשה הקיום אסור, וכמו שבשדה חבירו אסור לו לזרוע כלאים, ה"ה כלאים אסור לו לקיים בשדה חבירו.

**ועדיין** קשה קושיית הטורי אבן (שם), דמהגמ' בסוטה (מג,א) מוכח דליכא איסור לקיים אפילו מדרבנן, עיי"ש. ותיצו המרומי שדה (שם) והתורת זרעים (פ"א מ"ז ד"ה הנה לפי) דהתם מיידי בהרכבת אילן, מש"ה אינו עובר על הקיום כיון שהאיסור הוא רק מעשה הרכבה, ואף איסור מדרבנן ליכא. משא"כ כלאי זרעים האיסור אינו רק על מעשה הזריעה ביחד, אלא גם על קיומם ביחד כמבואר לעיל. והביא שצקושית הטו"א הקשה התורא"ש בסוטה (שם), ותיירץ דליכא בהרכבה איסור קיום, עיי"ש הטעם. ודחו החזו"א (סי' ב,ט) והמעדני ארץ (פ"א ה"ה [ז]) שאין להוכיח מהתם שליכא איסור אפילו מדרבנן, כיון דהתם מיידי לפרש הפסוק מי הוא הנוטע החוזר מעורכי המלחמה, ומיידי רק באיסורים

מדאורייתא. [וקשה על דחיית החזו"א והמעדני ארץ, דקושית התוס' רא"ש היא אליבא דר' יוסי הגלילי דס"ל שאף על עבירות דרבנן חוזר מעורכי המלחמה].

**וכדברי** הירושלמי דלר"ע לוקין אף בלא מעשה, כן פירשו <sup>ביאור דברי ר"ע לבבלי ונירושכמי</sup> הערוך (ערך קס, והובא בתוס' בע"ז) ורש"י במו"ק (שם) ומכות (כא, ב ד"ה מי משכחת). אולם בדברי רש"י בע"ז (סד,א) נראה דס"ל שלר"ע אינו לוקה בלא מעשה, וכ"כ התוס' (שם) בדעת רש"י, משום שר"ע ס"ל שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה. וכן כתבו התוס' במכות (ד,ב), ובב"ק (פה,א), והתוס' רא"ש במו"ק (ב,ב). והריטב"א במו"ק ובמכות ובע"ז (שם).

**[לדעת]** הסוברים שלוקין רק בעבד מעשה, כתבו התוס' אי לא עביד מעשה אף איסורא ליכא. והקשה רע"א בגליון הש"ס (שם) דכשאר מעשה הוא חסרון רק לגבי מלקות אבל איסור שייך גם בלא מעשה. וע"ע בכס"מ (פ"א ה"ג) שהקשה עוד לשיטה זו, ועיי' בשעה"מ (שם) דביאר דבריו.

**וביאר** הרש"ס דדעת הירושלמי שלר"ע לוקה המקיים גם בלא מעשה, אף דבעלמא ס"ל לר"ע שאין לוקין כשאר מעשה, משום דהוקש קיום כלאים לזריעת כלאים. [לכאורה גם בזריעת כלאים אם היה אופן שלא היה

מעשה לא היה לוקה, ומה שייך להקיש קיום לזריעה, עי' בספר זרעא קיימא בביאור דברי הרש"ס].

**השער** המלך (פ"א ה"ג) מבאר דהטעם שלוקים, ע"פ המבואר במגיד משנה שלא שייך ללקות בו במעשה, לוקין עליו גם כשעובר בלא מעשה. [ביאור דבריו, שמה שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה הוא משום שבלאו זה לא נאמר מלקות, על כן בלאו שהתחדש שאיכא מלקות כאשר יש בו מעשה א"כ גם אם עובר עליו ללא מעשה לוקה].

**ובישוב** הסתירה בדברי רש"י, דבמכות ומו"ק כתב רש"י שלוקה בלא מעשה ובע"ז כתב שלוקה ע"י מעשה [וכן הקשה השעה"מ], כתב הבית הלוי (ח"א סי' לה, ב) דס"ל לרש"י שלוקין על הקיום גם בלא מעשה כדכתב במו"ק ומכות, אולם לוקה רק באופן דמצי לבטלן ולא ביטלן אבל אי לא מצי לבטל הכלאים אינו לוקה. ובע"ז דמיירי בשדה עכו"ם לא מצי לבטלן, לכן אינו עובר על קיום אלא ע"י דעביד מעשה. ולפ"ז תירץ (באות י') הא דמשמע בגמ' במו"ק דלר"ע אינו לוקה בלא מעשה, דהתם נמי מיירי בשדה עכו"ם עיי"ש.

**ובאות** י"ג כתב הבית הלוי, דאף אי ס"ל לרש"י שאין לוקין לר"ע בלא מעשה, אפשר לומר דס"ל שקיום

שבא ע"י שמתחילה זריעה, חשוב גם הקיום כהמשך הזריעה והוי כלאו שיש בו מעשה, ומצינו כה"ג בלבישת כלאי בגדים עי' בפ"ט. וכן הביא האגלי טל (קוצר אות סא, ח) שתירץ בספר משנת חכמים. ודחה האגלי טל, וביאר שאין לדמות קיום כלאים ללבישת כלאי בגדים.

**המקדש** דוד (ריש סי' סא) מתרץ להפך, דלר"ע מצי ללקות גם בלא מעשה, אולם בתנאי שע"י הקיום נהיה כלאים [כגון שנפל הגדר שהפסיקה בין שני המינים]. אבל אם כבר זרוע כלאים אינו לוקה על קיומו אלא אי עביד מעשה, מש"ה בגמ' בע"ז שכבר זרע העכו"ם כלאים אינו לוקה על קיום בלא מעשה, לכן הוצרך רש"י לפרש דצריך שיעשה מעשה.

**ומדברי** רש"י בע"ז (שם) מדייק בפאת השדה, שלר"ע אוסר הקיום רק כשהוא המשך של מעשה הזריעה. וז"ל רש"י בד"ה אפילו לר"ע דאמר המקיים בכלאים לוקה: "דאם זרען אחר ובא זה והעשה להן סייג כדי לקיימן לוקה אלמא אסור להיות רוצה בקיומן". מדביאר רש"י שהאיסור הקיום הוא רק אחר מעשה זריעה, מדויק שגדר איסור הקיום הוא משום דהוי המשך מעשה הזריעה. ועוד מבואר מדברי רש"י שאף דביאר שהיה מעשה זריעה אפילו הכי הצריך שיעשה מעשה לקיום, והוא כמבואר בבית הלוי

לרש"י  
מתי לוקין  
לר"ע

שגם אי הצריך רש"י מעשה לר"ע, הוא רק כשלא היה מעשה זריעה, דאי היה מעשה מודה רש"י שלא בעי מעשה בקיום, כיון דהקיום חשוב המשך מעשה הזריעה. ועוד מסתפק בפאת השדה האם לרש"י דווקא שזרען אחר לכן שייך ללקות על הקיום, אבל אם הוא זרען אי אפשר לחייבו עוד על הקיום, כיון שהקיום הוא המשך הזריעה וכבר מחויב על הזריעה, ורק אם אחר זרען יכול מעשה הקיום להחשב חיוב חדש שמצטרף לזריעה.

**וגדר** המעשה שמחמתו נידון כמקיים, פירשו רש"י והתוס' בע"ז (שם) דקעביד גדר לשמור. והר"ח (מו"ק ב,ב) מבאר, שמעבד את שדה ונתקיים הכלאים בעבודתו, שגרם להצמחה והפרחת פרי. וכן ביאר השער המלך (פ"א ה"ג) דעת ה"א המובאת בכס"מ (שם).

**ולמבואר** שיש שני אופני קיום, מיישב החוט המשולש (שם) שהבבלי והירושלמי אינם חולקים אם לוקים על קיום כלאים. אלא דבבבלי שמבואר שלרבנן אין לוקים אף בעביד מעשה, מיירי בקיום של עשיית גדר וכדו' שאינו מעשה בגוף הזרעים להצמיחם, ובאופן זה גם הירושלמי מודה שאינו לוקה. ומה שאמרו בירושלמי שלוקים אליבא דכו"ע, הוא בכה"ג דעביד מעשה לקיום בגוף הכלאים, ומעשה כזה

איזה  
מעשה  
חשוב  
מקיים

גורם להצמחה, ואסור דחשוב כזריעה, ובזה אפשר שהבבלי מודה שגם לרבנן לוקים.

**בא"ד.** לא תזרע כרמך כלאים מלמד שאינו חייב עד שיזרע ב' מינים בכרם דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר אפי' מין אחד. עי' לעיל בפ"א מ"ט דנחלקו הראשונים במה פליגי ר' יאשיה ורבי יוחנן.

**בא"ד.** פירוש לר' יאשיה אינו חייב וכו' במפולת יד. מקשים המפרשים מדוע הירושלמי משמיט את דין מפולת יד. מתרץ התורת זרעים (פ"ב מ"א ד"ה ירושלמי רפ"ח) דהירושלמי דהשמיט אזיל לשיטתו דהמקיים ע"י מעשה לכו"ע לוקה, ולכן כשזרע בלא מפולת יד אע"פ שא"א לחייבו משום זורע, אך אפשר לחייבו משום מקיים ע"י מעשה. ברם היפה עינים בקידושין (לט,א ד"ה ר"א) הביא דבירושלמי בברכות פ"ג ה"ד הביא בדברי ר"י לדינא דמפולת יד. ומה שלא הביא כן במסכת כלאים, משום דדרך הירושלמי לקצר.

**בא"ד.** ומשום כלאי זרעים חייב בחיטה ושעורה לחוד. עי' מש"כ בפ"א מ"ז ד"ה א"נ אפילו בארץ.

**בא"ד.** והא דבעי רבי יאשיה ב' מינים עם חרצן משום דמשמע קרא וכו' ומיהו אשכחן בהמתך לא תרביע כלאים וכו'. התוס' בפסחים (מז,ב

דעת  
הירושלמי  
בדיון  
מפולת יד

הטעם  
דבעי  
מפולת יד

ד"ה ומקודשין) ובחולין (פב, ב ד"ה ולאפוקי) הביאו קושיא זו, ומש"ה דחו שמטעם זה הצריך רבי יאשיה שני מינים בהדי חרצן. אלא פירשו, דטעמו דזריעת כלאים משמע שני מיני זרעים, וחרצן לאו מין זרע.

**התוס'** רא"ש בקידושין ביאר את החילוק בין כלאי זרעים לכלאי הכרם, דלא תזרע שדך לא שייך לומר לא תזרע לבד משדך, כיון שאין השדה מידי דבר זריעה. משא"כ לענין כרם שפיר אמרינן דלא תזרע לבד מכרמך, כיון שכרם היינו חרצן. ועי' טעם נוסף ברש"ס. ויעוי' ברש"י בקידושין (לט, א ד"ה לא) דכתב דטעמא דרבי יאשיה לא ידענא מהיכא נפקא ליה דבעינן ב' מיני זרעים וחרצן שלישי.

**בא"ד.** ויש לחלק. התוי"ט בפ"א מ"ט (בד"ה שני חיטים) ביאר שני חילוקים עיי"ש.

**ר"ש** ד"ה ואינם אסורין. בכלאים עד שיכניס כמכחול בשפופרת. הרמב"ם (פ"ט ה"א) מסיים שאם העלה אחד על השני, או שעוררם בקול מכין אותו מכת מרדות. וכתבו המהרי"ק והכס"מ שהאיסור הוא מדרבנן. אולם לפרישה (שם ס"ק ה) איכא צד שהאיסור הוא מדאורייתא. וכבר השיג אדבריו הט"ז (שם ס"ק א).

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. איסי בן עקביא אומר אסור לרכוב ע"ג פרדה וכו'.  
מתני גמ'  
לאיסי  
מותר  
לרכוב  
בפרידות

מקשה המשך חכמה הרי כתוב אומר: "והביאו את כל אחיכם וכו' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות וכו'". אלמא מותר לרכוב על פרידה. ותירץ דמירי שאינם רוכבים על פרידות אלא שלפרידות מחובר הצבים והכרכרות, ובני ישראל ישבו בצבים ובכרכרות והיושב בקרון חכמים פוטרים דלא עבידי מעשה, והנכרי המנהיג אינו מצווה על הכלאים. והוא דלא כנפסק ברמב"ם פ"ט ה"ט ובש"ע סי' רצז, יב דגם היושב בקרון לוקה, עי' מ"ג אות א.

**בא"ד.** אמר להן אין משיבין מן התקוע וכו'. פי' תקוע, תקוע עצמו  
פירוש  
תוקין  
לדבר  
הלכה

לדבר הלכה. ביאור הדבר שתוקעין עצמם לדבר הלכה, עי' בתוי"ט, בתוס' חדשים ובתוס' אנשי שם.

**בא"ד.** והכתיב והרכתבם את שלמה בני על פרידה [אשר לי], בריה  
בפרידה  
שהיתה  
מששת  
ימי  
בראשית

מששת ימי בראשית היתה. כתב הרא"ש הלכות כלאים (סי' ה) שתירץ זה הוא לפי דעת רבי יוסי בפסחים נד, א, שאכן היה שהפרד הראשון בא מהעפר ולא בא מהכלאים. ועי' בערוך לנר סנהדרין צה, א (ד"ה בגמ' אמר תנן), שמיישב לפי תירוץ זה כיצד אבישי רכב על פרידתו של דוד ולא חשש משום האיסור לרכב במרכבת המלך.



ישוב  
להשגת  
הרא"ש  
בפריכתו  
לק"ו  
דאיסי

**פירוש הרא"ש.** ולי נראה דמעיקרא לאו ק"ו הוא וכו'. תוס' רע"א הביא מהאבן העזר והתוס' חדשים שתמהו על דברי הרא"ש, דעדיין מצינו לומר ק"ו לפי מש"כ הרא"ש (להלן פ"ט) דבכלאי בגדים הוי כלאים רק אם שני המינים קשורים ביחד אבל אם יש מין שמפסיק בין חוט של צמר לחוט של הפשתן אינו כלאים. ומדין זה אפשר לעשות ק"ו כיון שבכלאי בהמה אפילו יש דבר המפסיק בין שני המינים אסור להנהיג כלאים. ועי' בתוס' חדשים מש"כ שיש לתמוה ע"ד איסי, ועי' מש"כ ברע"א אדבריו.

הטעם  
שרבנן  
חולקים  
על איסי

**הרשב"א** (בתשובה תצא) כתב שהטעם דפליגי רבנן על דברי איסי, כיון שכלאים הם חוק אין למדין ק"ו בחוקים. טעם נוסף כתב האבני נזר (יור"ד סי' עה, יב) דלמבואר בשיטת רש"י והרמב"ן שלאחר ההרבעה ליכא שני מינים, ליכא כלל לק"ו דאיסי, כיון דטעמא דאסור בכלאי בגדים כיון דאיכא שני מינים, משא"כ בהרבעה.

ישוב  
לדעת  
איסי  
מסברת  
רבנן

**אולם** התורת זרעים (ריש מסכת כלאים) מבאר, דגם איסי מודה במציאות הפרידה לרבנן, אלא דס"ל דאף שלכאורה חלוקים כלאי בגדים מהרבעה כדהקשו הראשונים מ"מ עדיין מצינן למעבד ק"ו, והוא על פי המבואר בדברי הגר"ח (הל' כלאים פ"י ה"ב וה"ז), דבכלאי בגדים איכא שני דינים א. דין חיבור של

צמר ופשתים. ב. תערובת, והיינו בגד ממוזג בטויה ואריגה בצמר ופשתים ביחד. והנפק"מ בין שני הדינים לענין ביטול ברוב, דלדין חיבור יש דין ביטול כיון שהתבטל א"כ אין כאן שני מינים מחוברים. אבל לדין תערובת לא שייך ביטול, דזה גופא אסרה תורה שילבש בגד שנעשה בתערובת.

**ולפ"ז** מפרש התורת זרעים (בריש מסכתין), נמצא דדין חיבור הוא מה דהשתא מחובר ב' מינים, אבל דינא דשעטנז עיקר איסורו הוא המיזוג של ב' מינים ולא בעינן השתא בתערובת שם צמר ופשתים, וכלפי זה שייך ביטול כיון שהאיסור שהתורה אסרה את עצם המיזוג. וא"כ מצינו לומר דאיסי יליף לק"ו מדין שעטנז, דלאיסורו לא בעינן דיהיה השתא תערובת בעין ולכן גם אם בפרידה היא חשובה דבר אחד, אולם עצם מה שנעשתה כך הוא ע"י מיזוג אסרינן מק"ו מכלאי בגדים. [וע"ע בתורת זרעים (שם) דביאר מ"ט לא מצינו דעביד איסי כהאי ק"ו, לאסור להשתמש בזרעים הבאים מכלאי זרעים. וכן מן הבא מהרכבת אילן].

**וע"ע** ביאור בשיעורי ר' שמואל מכות כב, א, איך יליף איסי ק"ו, אי בהרבעה ליכא השתא שני מינים.

**הגר"א** בביאורו (רצ"ז ס"ק י) הוכיח מהגמ' בחולין (עט, א) שמותר לרכוב על פרידה, וכן הוכיח

דעת  
הבבלי  
ברכייה  
על פרידה

התוס' אנשי שם. והביא עוד התוס' אנ"ש שכן מוכח במכות כב,א, וביותר

דגם בירושלמי נראה שאיסי הוא דעת יחיד.

## משנה ב

**ר"ש** ד"ה בהמה זכר עם חיה נקבה. והכל אחד [ד]מה לי זה מה לי זה כו' ואף על גב דכתיב בקרא שור וחמור, לפינן [שור שור] משבת דחיה ועוף כיצא בהן וכו'. מבואר שכל שני מינים אסורים מדאורייתא להנהיג ולחרוש. וכ"כ רש"י והרמב"ן עה"ת דברים כב,י. וכן פסקו הראב"ד (פ"ט הי"א) והרא"ש (הל' כלאים סי' ה).

המינים שנוהג בהם איסור הנהגה בכלאים

**הר"מ** בפי' ובהל' (פ"ט ה"ז-ח) ס"ל דהאיסור מדאורייתא בכלאי בהמה לחרוש ולהנהיג, הוא רק במין טמא עם מין טהור, כדמשמע מקרא "שור וחמור", ורבנן גזרו אף בטהור עם טהור או טמא עם טמא. [לדעת הראב"ד בענין זה עי' בהשגה להי"א, ובמהרי"ק ומשנה למלך, ואבי עזרי].

דעת הרמב"ם בהנהגה

**ולדברי הרמב"ם** צריך לומר שהמשנה מתחלקת לשניים, כפי שמשמע בפירושו למשנתו. הרישא היא המשך למשנה א' לענין איסור הרבעה, שאיסורו גם בשני מינים טהורים או שני מינים טמאים. והסיפא טמאה עם טהורה, הוא לענין איסור חרישה והנהגה. וכן ביארו בשיטתו

הכס"מ (שם ה"ח) והמנחת חינוך (מצוה רמד,א) והשנות אליהו. ומדייק הכס"מ כשיטת הרמב"ם, מדסיימה משנתנו "אסור לחרוש ולמשוך ולהנהיג" ולא הזכירה גם להרביע, אלמא חלוק הרבעה משאר דיני כלאי בהמה. המלאכת שלמה הביא דיש שגרסו ברישא דמתנא' "במה דברים אמורים" והוי המשך למשנה א', וראה גירסת המשנה בפירוש המשניות לרמב"ם מהדורת קפאח.

**אמנם** הש"ך (סי' רצז,א) ביאר שלדעת הרמב"ם גם הרבעה אסורה מן התורה רק במין טהור עם טמא, ורבנן גזרו בכל מין עם אינו מינו. וכן הבינו התוס' חדשים והמנחת חינוך בדברי התו"ט. והשיגו התוס' חדשים והמנחת חינוך (שם) דאין נראה כן בדברי הרמב"ם. והביא המנחת חינוך (שם אות ח) שכן השיג הפר"ח סי' פו סק"ו אדברי הש"ך. וכן השיגו עוד הנו"כ בשו"ע בס' רצז, והפמ"ג בגינת ורדים כלל נט. ועוד הקשה המנחת חינוך דבגמ' בחולין מבואר שגם בטהור וטהור אסור להרביעם מדאורייתא, וא"כ אין לפרש את דעת הרמב"ם שיקה עליו מהגמ'.

דעת הרמב"ם בהרבעה

**הרא"ש** (שם) והרש"ס הרבו להשיג לשיטת הרמב"ם עיי"ש. ולישוב ההשגות הרא"ש עיין מהרי"ק בהל' יא. התוי"ט בעי להוכיח דלא כהרמב"ם מהירושלמי שהביא הר"ש לעיל מ"א מרכיבה ע"ג הפרידה דשם אינו מין טהור ומין טמא, ומסיק שאינו ראייה. ועי' מש"כ אדבריו בתוס' רע"א אות לא.

**התוי"ט** (להלן מ"ז) והשער המלך (שם סוף הלכה ה) מבארים שמה שכתב הרמב"ם שהאיסור רק בטהור עם טמא, הוא רק כששניהם מין בהמה או מין חיה, אבל אם אחד מין בהמה ואחד מין חיה או להפך, אסורים מדאורייתא גם אם שניהם מיני טהורים. ועי' במפרשי המשנה שהובאו להלן שהקשו על דבריהם. וע"ע ביצועות מלכו (שם).

דרך חדשה בדעת הרמב"ם

**פי' הר"מ**. והוא שהם אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג. ולחרוש, הוא שיחרוש בהם יחדיו בעול אחד. ולמשוך, בהם העגלה או האבן או כדומה לו. ולהנהיג, שיקשרם ביחד ויוליכם וכו'. ואמרו שענין יחדיו ר"ל לחבר ביניהם וליחדם על איזה דרך שיהיה. מדויק מדברי הרמב"ם שהחורש או המושך ע"י עשיית מלאכה ביחד, חשוב ע"י כך שמחבר ומיחדם ביחד הגם שאינו קושרם ביחד. אבל להנהיג לא מיירי שעושה בהם מלאכה אלא מנהיגם ומוליכם ביחד, ובכה"ג כדי

לדעת הרמב"ם די בעשיית מלאכה כאחת או צריך גם קשירה

שיאסר צריך שיקשרם ביחד כדי שהיו מחוברים ומיוחדים כאחד. ועי' בט"ז (סי' רצז, ה) דפירש דברי הר"מ בדרך אחרת. ומדפירשו הר"ש והרע"ב ומושך ומנהיג באותו אופן אלא נאמרו בשני מינים שיש דרכם במשיכה ויש בהנהגה, משמע שאין חילוק כלל בין מושך ומנהיג. וכתב התוי"ט שיותר נראה לפרש את משנתנו כפירוש הר"מ.

**אולם** מדברי הרמב"ם בהלכה דייקו הטור (סי' רצז, יא) והרדב"ז (שם) ועוד, דסבר ששני מינים אסור להנהיגם יחד גם כשאננם קשורים, ואינם עושים מלאכה יחד. וביאר הרדב"ז שעכ"פ לאיסור צריך שיוליכם כאחד, כגון שאוחז בידו שני חבלים שקשורים בהם שני המינים ומוליכם כאחד. וכשיטה זו הביא הטור בשם רבינו אפרים.

**אך** קשה, שבפירוש המשנה להלן משנה ד' כתב הר"מ: "אסור לקשור סוס לצדי הקרון כדי שלא יחבר בין הסוס והבקר בקשר אחד". וקשה דכיון שמייירי שנושאים את הקרון, לא הוי ליה למימר משום שמא יקשור, תיפוק ליה שאסור משום עצם הנשיאה.

**באמת** שכן כתב הכס"מ (שם), דודאי אין לומר דהפשט בדברי הרמב"ם שלא בעי קשירה כלל. ועוד שמסברא א"א לומר שבלא קשירה אסור, דהרי אינו יחדיו. וכן עי' בית

יוסף (שם) שכתב שאין הכרח לומר שהרמב"ם פליג דלא בעינן קשורים.

**ואכן** כתב הטור שהרא"ש סובר, שאינו חייב עד שיעשו מלאכה כאחד ויהיו קשורים, וכן כתב הראב"ה אדברי רבינו אפרים.

**במה** שמשמע בטור שלדעת הרא"ש פטור המנהיג אף כשקשורים כאחד, אם אינם עושים מלאכה כאחד. משיג הב"ח שאין הכרח לדין זה מהרא"ש, ואף בדברי הטור אפשר שאין זה כוונתו. והשיג הט"ז (שם ס"ק

ה) דמדברי התוס' והרא"ש בשבת (שם) שהוכיחו משור פסולי המוקדשין דבעינן שגם ישא משא, מוכח שאף שקשורין בעי שיעשו מלאכה ביחד, ולא סגי שמנהיגם ביחד.

**והמשנה** ראשונה הוכיח מדלא כלאים עוף עם עוף ע"כ

תני במתני' וברמב"ם דין עוף עם עוף, ע"כ משום שאין איסור אפילו אם יקשרם ביחד, כיון שאינם בני מלאכה. אולם הביא שהט"ז (שם) אוסר לקשור שני עופות יחד בחבל, מחמת נשיאת החבל. והשיג אדבריו עיי"ש.

## משנה ג

מתחילה הבהמה ללכת, וא"כ המעשה המחייב הוא הישיבה. ועוד כתב שאפשר שבמקום שהסיבה הראשונה היתה ע"י מעשה, דהיינו מעשה הישיבה, חשוב כלאו שיש בו מעשה גם ההמשך שנעשה מאליו. כדמצינו כה"ג בכלאי בגדים.

**והביא** ששוב מצא ברא"ש (הל' כלאים סי' ו) דלוקה דלא גרע

ממנהיג בקול דלוקה, כיון שבדיבורא קעביד מעשה. יעוי' בהאפיקי ים (ח"ב סי' ד,ב) דביאר שאין הכוונה שבדיבורא הוא מעשה האיסור, אלא עצם ההנהגה היא האיסור, אלא שאין לוקין עליה בלי שיעשה מעשה, בכה"ג אמרינן דבדיבורא קעביד מעשה.

**ר"ש** ד"ה והיושב בקרון סופג [את ה]רבעים. קסברי רבנן דאזלא מחמתיה. וכן הוא לשון הרמב"ם בהל' פ"ט ה"ט, ועי' בפירושו. וביארו הרמב"ן והרשב"א ועוד ראשונים בב"מ (שם), שמתוך שמרגשת הבהמה את כובדו הולכת מעצמה. ועי' במשנה ראשונה מש"כ.

**מתקשה** התורת זרעים למבואר בלשון הר"מ בפירושו,

שהמנהיג והיושב שניהם לוקין אע"פ שלא עשה היושב כלום וכו', וכן למבואר בראשונים שמהלכת מעצמה. א"כ מדוע היושב לוקה הרי על לאו שאין בו מעשה אין לוקים. וכתב דדילמא מיד שיושב

דעת הרא"ש בהני"ל

הטעם שהיושב לוקה

דעת  
הראשונים  
ברובם ומנהיג  
שניהם חייבים

**בא"ד.** והתם אמרינן דשמואל מפין  
ותני וחכמים פוטרין [את]

**היושב בקרון.** משמע דהר"ש סובר  
דקיי"ל כדברי שמואל. וכן הביא הרא"ש  
בשם ר". וכתב הרא"ש דמשמע דהרי"ף  
לא פוסק כשמואל, אלא שלוקה בין  
הרכוב ובין המנהיג. וכן פסק הרמב"ם  
פ"ט ה"ט. ובדעת הרא"ש נחלקו כמאן  
פסק, ע"י טור רצז, וב"י ובב"ח ודרישה  
שם.

דעת  
הר"ש  
והרא"ש  
בשלשית,  
ובגדר  
מסייע

**ר"ש ד"ה** והשלשית וכו' ולא חזינן  
לחמור כמאן דליתיה. הרא"ש  
(הל' כלאים סי' ו) מסיים דטעמא  
דנימא הכי כיון דזה יכול וזה אינו  
יכול הוי כמסייע שאין בו ממש. וביאר  
במעדני יו"ט (שם) דמ"מ חייב דמיקל  
החמור לסוסים. וכתב התוס' אנשי שם  
דאף דבעלמא מסייע אין בו ממש, הכא  
גזרו רבנן.

**אולם** מדכתב הטור (שם) שבאופן זה  
לוקה, מבואר דסבר שהאיסור  
הוא מדאורייתא. ולדבריו קשה, והרי  
בכל מקום קיי"ל מסייע אין בו ממש.  
ונראה לבאר דהכא לא אמרינן מסייע  
אין בו ממש, כיון שאין האיסור בהנהגה  
בכלאים תלוי על מי נקרא שם מעשה  
ההנהגה או מי חשוב בעל המעשה,  
אלא עצם זה שנעשה מעשה ביחד. וכיון  
שעכ"פ ע"י סיועו נעשה שינוי במעשה,  
חשוב החמור הנוסף כחלק מהמעשה,  
אף ששם בעל המעשה הוא רק על  
היכול ולא על המסייע.

**הקשה** המשנה ראשונה, שאת  
החידוש לענין מסייע הוי  
מצי לאשמועין גם בשנים, כשאחד  
גדול והשני קטן, ומ"ט תני במתני'  
והשלשית". ואפשר ליישב, דלהכי  
מסיים הר"ש מדברי הירושלמי  
בראשונה לא היו אלא שנים וכו', פירוש  
פרעה קשר שלשה סוסים במרכבה כדי  
שירוצו מהרה. דאי לאו דמצינו בפרעה  
לא היינו אוסרים, כיון שאין דרך הנהגה  
בכך ואין דנים את סיועו. ורק אחרי  
שמצינו בפרעה שדרכו לקשור שלשה  
סוסים, להכי מחייבין גם בשלשה  
סוסים. ומחשיבים את סיועו, כיון שע"י  
זה הולכים מהר יותר. ולפי זה מיושב  
נמי הא דפסק הטור דלוקה בכה"ג,  
דמשמע שאיסרו מדאורייתא.

דין שנים  
הנושים  
באדם  
לענין  
הנהגה

**[לענין]** מעשה האדם בהנהגה: אם  
אחד יכול ואחד אינו יכול,  
כתב הישועות מלכו (פ"ט ה"ט) שהאינו  
יכול לכו"ע פטור. אבל אי שניהם  
יכולים, דייק מדברי הרמב"ם (שם)  
ששניהם חייבים. וכתב דהטעם לחלק,  
כיון שהמיעוט נאמר רק לגבי הקרבן  
ולא לגבי המלקות, והנפק"מ בשנים  
שבישלו בשר בחלב, וסיים וצ"ע. וכן  
הביא בגי' רע"א (על דברי הרמב"ם  
שם) שדייק בשו"ת מהר"ם די בוטון (סי'  
סג) מדברי הרמב"ם. ועיי"ש בתשובה  
דמתקשה מ"ט באמת שניהם חייבים  
מלקות. וכתב דדוחק לבאר שהפטור  
שאחד יכול ואחד אינו יכול נאמר רק

בדבר שזדונו חייב כרת ושגגתו חטאת, דבהכי אירי קרא, אבל בלאו שאיכא רק מלקות לא התחדש פרשה זו.

**מ"מ** נראה שאת עיקר חילוק זה בין חיוב מלקות לקרבן וכרת קיבלו רע"א להלכה, עי' בהג' רע"א בהל' שבת פ"א הט"ז. וכן מצינו שחילק כן המקור חיים בהג' לאו"ח סי' רס"ו, וכן דייק בחזון יחזקאל (שבת פ"ג ה"ו) מרש"י בפסחים פח, ב ד"ה דעבד.

**והוסיף** המהר"ם די בוטון, דבשלמא שאחד רוכב ואחד מנהיג ששניהם חייבים אף שהולכה מחמת שניהם, כיון שהם עשו שני מעשים שונים שמחמת כל אחד יכלה הבהמה ללכת. אבל שכולם עושים פעולה אחת הו"ל לתלות דין זה ככל דין שנים שעשו, בזה יכול וזה יכול ששניהם פטורים. ויעוי' בהג' הגר"א שהביא שהמקור לדברי הרמב"ם שאפילו מאה מנהיגים כולם חייבים, הוא מהגמ' שאחד רכוב ואחד מנהיג שניהם חייבים.

**החזון** יחזקאל (שם) מייסד, שבמקום שכל אחד עושה מעשה נפרד, שראוי לעשות מעשה מושלם אף שבפועל נעשה מעשה אחד בלבד מחמת כולם, ליכא פטור של שנים שעשו. דהפטור נאמר בכגון במקרה ששניהם אוחדים בסכין אחת ושוחטים אותה שחיטה אלא שכל אחד היה יכול לשחוט בסכין זו לבד, וכן כל כה"ג.

ולפ"ז כתב דאפילו מאה מנהיגים כולם חייבים, כיון שכל אחד עושה מעשה הנהגה נפרד בלא קשר למעשה הנהגה של חברו].

**ובפי' הר"מ.** פירש שהוסיף קרון <sup>ביאור הר"מ והשלשית</sup> שלישי לעגלה. ולוקה היושב

בעגלה זו, שגם מחמתו הולכת הבהמה. וכתב הכס"מ (שם ה"ט) שהרמב"ם לא הביא דין זה בהלכה כיון שהוא פשוט שגם מחמתו הולכת הבהמה. ומשיג המראה פנים אדברי הכס"מ. וביאר שאין האיסור אלא מדרבנן. ומה שלא הביא הרמב"ם דין זה להלכה, כיון שאינו מצוי.

**והוכרח** הרמב"ם לפרש כן, דלדבריו ליכא חידוש שהעגלה היתה הולכת גם ללא החמור, דהא ס"ל ששני מינים קשורים ביחד אף שאינם עושים מלאכה אחת חייבים. וכתב המשנה ראשונה שלפי ביאור הרמב"ם אתי שפיר דתני במתני' "והשלישית", ולא כפי שתמה לפי פירוש הר"ש שהנידון משום מסייע, שהיה אפשר להשמיענו זאת באחד חזק ואחד חלש. היכין (אות כה) פירש באופ"א, ולפ"ז מיישב מ"ט השמיענו דין זה דווקא בשלישית. וכתב דהא דתנן במתני' אסור, היינו אף לוקין. [אתי שפיר לשיטתו דבהנהגה לבד לוקין].

**ובפירוש** הראב"ד (תמיד לג,א) מבאר שאיסור השלישית הוא רק האיסור מדרבנן, כיון שאין החמור כלל מסייע בהנהגה לסוסיס.

דעת הראב"ד באיסור בשלישית וכו'

אלא דאסרו רבנן כיון שקשורים הבהמות כולם כאחד הוי כדרך ההנהגה ולא ניכר שאינו מסייע, לכן גזרו רבנן אטו מנהיג בעלמא.

## משנה ד

**משנה.** ולא את הלובדקים לגמלים. ביאר היכין (אות כז) שקמ"ל שאף שהגמלים חזקים מהלובדקים, אפ"ה חיישינן שסייע. והמשנה ראשונה ביאר שקמ"ל שאין הלובדקים מין גמל.

החידוש בלובדקים

**משנה.** ר' יהודה אומר וכו'. רבי יהודה אתא לפלוגי אדברי ת"ק במשנה א' כמבואר בר"ש והר"מ. ועי' במשנה ראשונה מ"ט לא הביאו דבריו שם.

**ר"ש** ד"ה אין קושרין. אע"פ שאין זה דרך משיכה אסור. יש לעיין

מהו האיסור לקשור את הסוס לצדדי הענלה

האם מחמת שאין זו דרך משיכה איסורו רק מדרבנן, כמו שמצינו לגבי שבת שאיסור שנעשה שלא כדרך אינו אסור מדאורייתא אלא רק מדרבנן. ומצינו בדברי הראשונים דס"ל דמשנתנו אינה משום איסור דאורייתא, משום שממעטינן להו "מיחדו", עי' תוס' שבועות כז,ב ד"ה עד, בשטמ"ק בב"מ צד,ב בשם רבינו פרץ, וכן בסמ"ג והסמ"ק מ"ע קע. וכן ס"ל לראב"ד

והרא"ש מובא להלן. אולם יעוי' בטור שכתב לוקין, משמע שהאיסור מדאורייתא.

**בדעת** הר"מ בפירשו יש לדון, ז"ל: "אסור לקשור סוס לצד מצידי הקרון כדי שלא יחביר בין הסוס והבקר בקשר אחד". עולה שהאיסור לקשור בצד, הוא משום גזירה דחשש שמא יקשור ביחד שהוא איסור מדאורייתא. אמנם בפי' הר"מ מכ"י הנוסח: "אסור לקשור סוס לצד מצדדי הקרון מפני שהוא מאחד בין הסוס והבקר בקשר אחד". מלשון זה משמע שהוא אינו רק משום גזירה, אלא הוא חשוב כקושרם ביחד, דאסור מדאורייתא.

**ואף** שהם מדברים במקרה שקושר מאחוריו, נראה שה"ה כשקושרו מצידו, כיון שהמיעוט הוא משום שלא חשוב יחדיו, והיינו שבעי שיהיו קשורים ביחד וא"כ אין הבדל אם אחד מאחור ואחד מלפנים שאינם חשובים "יחדיו", לקשורים משני צדדי הקרון

שאינם חשובים יחדיו. אולם אפשר לומר שכל מה שלא חשוב יחדיו כיון שאין זה דרך המלאכה, אבל אי הוי דרך מלאכה הכי חשוב נמי יחדיו.

**ר"ש ד"ה ירושלמי. תני רבי מאיר פוטר. פירש הראב"ד** (תמיד לג,א הובא במלאכת שלמה) דמיירי שאינו מסייע, ולא דמי למתני' דלעיל: "והשלישית שהיא קשורה וכו'", דהתם הוי דרך הנהגה ומש"ה מודה ר"מ דמדרבנן אסור. ורק הכא כיון שאין דרך הנהגה בכך לא מינכר הכלאים וליכא למיגזר אטו מנהיג בעלמא, ולכן פליג. ורבנן סברי שאף ככה"ג חיישינן.

**וכן הרא"ש** (הל' כלאים סי' ז) כתב דהאיסור במשנתנו הוא מדרבנן, וטעמייהו דרבנן משום מראית העין. ותמה עליו (שם) המעדני יו"ט דהירושלמי פירש טעם אחר.

**בא"ד. רב אמר מפני שנושא[ין] חבל שבינתים.** מדמפרשין שהאיסור מחמת שנושאים את החבל, מוכיח הראב"ה כשיטתו (עי' במ"ב) דבעינן גם בהנהגה שיעשו מלאכה אחת, ולכן בעי גם שישאו את החבל. ורבינו אפרים דס"ל שאין צריך שיעשו מלאכה אחת אם מנהיגם ביחד, ביאר דהכא שאני כיון שאין מנהיגן ממש יחד, שהעגלה לפני הקרון והסוס לצד הקרון, הלכך רק מחמת שנושאים החבל בינתיים הוי כאילו מנהיג ביחד.

ביאור  
פלוגתת  
רבנן ור"מ

ביאור  
האיסור  
כשנושאים  
את החבל

**ר"ש ד"ה הנולדים מן הסוס. ודחי [ד] לעולם מספקא ליה וכו'.** וכן כתבו הרבה ראשונים, עי' במקורות וציונים ברמב"ם פרנקל. והר"מ בפי' כתב דדעת ר' יהודה שאין חוששים כלל לזרע האב. ובפ"ט ה"ו סותר דבריו אי לר"י אין חוששין לזרע האב בודאי אבל ספק איכא, או שאין חוששין כלל. וכבר הקשה כן הרא"ש, וע"ע בנו"כ שם שהאריכו בישוב הסתירה.

**בא"ד מהו דתימא אתי צד סוס ומשתמש בצד חמור וצד חמור** משתמש בצד סוס קמ"ל. בפירוש הקמ"ל מצינו ב' דרכים. רש"י הרמב"ן והר"ן בחולין (עט,א) פירשו שההיתר משום דשאני תולדות דמתבלבל זרעייהו משא"כ בעבד. ובר"ן הדבר מבואר טפי וז"ל "דהתם איכא צד עבדות וצד חירות ממש, אבל הכא אע"ג דמסוס וחמור אתו, אין כאן צד סוס וצד חמור אלא בריה בפני עצמה היא שנעשית משניהם". והיטב להגדיר הדבר התשב"ץ (ח"ב סי' ד הובא בהקדמת הש"ש אות מ), דבחצי עבד וחצי בן חורין הוי "הרכבת שכונית", ומש"ה אסור. משא"כ בפרד הוי "הרכבה מיזגית", וליכא כלל שני מינים דשייך לומר דאתי צד וכו'. וע"ע בעונג יו"ט סי' לד בביאור החילוק.

**מקשה ר' אלחנן בקובץ ביאורים** (גיטין אות לא) אי בהרכבה מיזגית אין איסור חרישה ונהגה,

אי לר"י  
חוששין  
לזרע האב

ביאור  
החילוק  
בין חצי  
עבד  
וחצי ב"ח  
לכרייה



כדיארו שמש"ה מותר לרכוב ולחרוש בפרידה ולא אוסרים כדברי איסי. מ"ט אמרין במכות (כב,א) החורש בשור פסולי המוקדשין לוקה כיון שיש בו קדושה וחולין מעורבין, והא התם הוי הרכבה מיזגית, ועיי"ש שנדחק ליישב.

**דרך** נוספת בביאור החילוק, דייק בקובץ ביאורים (שם) מלשון התוס' בחולין (שם) ובגיטין (מא,א ד"ה לישא) שהחילוק הוא בין שני דיני האיסורים. אבל במציאות ביאר ר' אלחנן דצ"ל דפליג על התשב"ץ שביאר שהחילוק הוא במציאות, אלא סברי התוס' ששניהם הוא הרכבה מיזגית [משום שאין סברא לומר שפרד הוי הרכבה שכונית]. אולם עי' בקובץ הערות סי' מו, דכתב שהתשב"ץ מבאר דברי התוס', וצ"ב.

**האבני** נזר (יור"ד סי' עה,יא) הוכיח מדברי התוס' חולין (עט,ב) לענין כיסוי הדם, דחשיב שיש ממש שני מינים הרי דס"ל לתוס' שגם הרבעה הוי הרכבה שכונית ולא הרכבה מיזגית. וע"ע בביאורו פלוגתת הראשונים. אלא דתמה ר' אלחנן מ"ט פליגי התוס' אסברת התשב"ץ.

**וביאור** החילוק לדעת התוס' ביאר ר' אלחנן, דבכלאים האיסור הוא רק על שני מינים, וכיון שפרד ופרדה הם מין אחד לכן מותרים זה עם זה, על אף דאית צד סוס ומשתמש בצד

חמור. משא"כ בחצי עבד וחצי בן חורין אין האיסור משום שהם שני מינים, אלא אפילו אי הוי מין אחד אסור כשצד עבדות משתמש בצד חירות.

**וכן** ביאר התורת זרעים (בריש מסכתין) דברי התוס'. ולפ"ז

להרביע  
שור פסול  
המוקדשין  
על מינו

דחה להיתר המשנה למלך (פ"ט ה"א) להרכיב שור פסולי המוקדשין על שור פסול המוקדשין כפי שמתירים להרכיב פרידה ע"ג פרידה. וביאר התורת זרעים, דשאני פרידה כמבואר שהיא מין אחד, משא"כ שור פסולי המוקדשין הכתוב עשהו כשני גופים, ונמצא בה שני מינים. וכן עי' באבי עזרי שהשיג אדבריו, והוסיף נמי דקשה טפי לדרך הר"ן הנ"ל, עיי"ש.

**בא"ד.** דאמר פרדה שתבעה אין מרביעין עליה [לא סוס ולא

איסור  
הרבעה  
אף כשאין  
הרבעה  
זו תביא  
ולדות

חמור] אלא מינה. מדאוסרים פרידה בשאר מינים אף שהפרידה אינה יכולה ללדת, כמבואר במגילה (יג,ב), הוכיח החתם סופר (סי' רפז) שאיסור כלאים הוא גם באופן שאין נוצר פירות חדשים. והקשה לפ"ז אדברי התיו"ט בפ"א מ"ז דהתיר כלאי אילן בירק, כיון שאין נוצר מהרכבה זו פירות חדשים.

**ונראה** לישב לדברי התיו"ט, שחלוק האיסור בכלאי בהמה, משאר אסורי כלאים, כמבואר לעיל מ"א מהדרישה (רצז,א). שבהרבעה הקפידה התורה דווקא על שעת ההרבעה דהיינו

על עצם מעשה ההרבעה ולכן גם אם לא יוצא מין חדש אסור, משא"כ בשאר כלאים איכא איסור רק שיוצא מין חדש.

**וכן** מוכח שאסור להרביעה אף שלא יוצא מין חדש, מדאוסרים להרביע מין טמא על טהור ולהפך, אף לדעת הסוברים שאין מתעבר טהור

מטמא. ועוד מוכח כן מדאסרו המנחת חינוך (מצוה רמד בקומץ המנחה) ובחי' הרי"ם (סי' רצז) להביא זכר עם זכר, באופן זה הרי לא יהיה יצרה חדשה, על כרחך מוכח שהאיסור בכלאי בהמה הוא עצם המעשה, ואינו תלוי כלל באפשרות היצירה למין חדש.

איסור  
הרבעה  
זכר עם  
זכר

## משנה ה

**ר"ש** ד"ה והרמך מותר. שכולן מין אחד. כתב המשנה ראשונה, שמשמע שההיתר הוא זה עם זה. אולם הרמב"ם בפ"ט ה"ה כתב שמותר גם עם הסוס. ולפ"ז ביארו המשנה ראשונה והתוס' אנשי שם דמס"ה נקט תנא דמתני' "הרמך" לשון יחיד ולא בלשון רבים, כדקתני ברישא הפרוטיות. דהתם הוא לאסור זה עם זה, אבל הכא בא להתיר רמך אחד עם הסוס. אלא דהקשה בתוס' אנשי שם, דהו"ל למתני זאת בפ"א מ"ז ששם שנויים דיני שני מינים הדומים. ותירץ דדילמא התם נקט למינים האוסרים, והכא שונא את המותרים.

ביאור  
היתר  
הרמך

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. פול המצרי בזרעים אין לפרש וכו'. אלא היינו ספיקא וכו'. הרש"ס מתקשה לביאור הר"ש. והא דהקשה הר"ש שאין לפרש שהכוונה הוא לספק בהקומץ רבה וכו' ליחשוב נמי אורז ודוחן, עי' ברש"ס שתירץ.

**ר"ש** ד"ה מטמא באהל כאדם. בגדל מן השדה, כלומר מין אדם הוא. ויש לדון האם הוא מין אדם רק לענין טומאה שלכך מצינו מקור מן התורה, או שמקור זה מגלה שהוא אדם ואם כן יש דין אדם לכל דבר. ויעוי' ברש"ס שכתב שאכן דינו כאדם לכל מילי.

גדר אדני  
השדה  
לרבי יוסי

**עוד** מדייק הרש"ס מכך שסבר רבי יוסי שאדני השדה מטמא באהל, שלדעתו לא רק ישראל מטמא באהל, אלא אף עכו"ם, ודלא כדעת ר' שמעון בר יוחאי דסבר שרק ישראל מטמאים באהל.

**ר"ש** ד"ה כזית. מספקא ליה אי היינו חולד דקרא או חייה. ביארו התוס' בב"ק (פ,א ד"ה דקטיני) דסיבת הספק משום שרגליו גבוהים [כחיה] ודקים [כשרץ].

## משנה ו

אם שייר  
נפק"מ בשור  
הבר לענין  
כלאים

**ר"ש** ד"ה שור הבר מין בהמה. וחלבו  
אסור [ואין דמו טעון כיסוי].

ורבי יוסי [דאמר] מין חיה חלבו מותר  
[ודמו טעון כיסוי]. להלן מביא הר"ש  
לתוספתא, דמנתה נפק"מ נוספת בין  
רבנן לרבי יוסי. ומבאר התיו"ט דמה  
שלא מנו נפק"מ לענין כלאים, משום  
דבין אם שור הבר הוא מין חיה בין אם  
הוא מין בהמה, הוא אסור לענין כלאים  
עם שאר חיות או בהמות. והקשה  
הש"ך (סי' רצ"ט ס"ק ו') הא הביא הר"ש  
שהירושלמי ביאר דאיכא נפק"מ לענין  
כלאים, דלדעת רבנן כיון שעיקרו מן  
הישוב א"כ הרי הוא ממש כמין שור של  
הישוב ומותר בו לענין כלאים, ואילו  
לדעת רבי יוסי שעיקרו מן המדבר הוא  
מין אחר משור בישוב ולכן אסור בו;  
וכן הרמב"ם (פ"ט ה"ה) והטור (שם)  
הביאו את הנפק"מ הזה.

**אלא** כתב הש"ך, דאף שאיכא  
נפק"מ גם לענין כלאים נקטו  
הר"ש והר"מ דהנפק"מ לענין חלבו  
או כסוי, משום דדיקו מלשון המשנה  
דתני "מין בהמה" ולא נקטה המשנה  
"מותרין זה עם זה", היינו שאתא  
המשנה להשמיענו שחוץ מהנפק"מ  
לענין כלאים איכא נפק"מ גם מחמת  
המין חיה או ממין בהמה, והנפק"מ  
לענין חלבו וכיסוי הדם שזה תלוי בין  
חיה לבהמה. ועי' בראשון לציון מדוע

באמת לא נקטה המשנה שמותרים זה  
עם זה.

האם  
לדעת  
הרמב"ם  
איכא  
נפק"מ  
לענין  
כלאים

**עוד** כתב התיו"ט, שלדעת הרמב"ם  
ששני חיות משני מינים האיסור  
רק מדרבנן, איכא נפק"מ אם שור הבר  
מין חיה או מין בהמה לענין מלקות,  
היינו שלדעת רבי יוסי כיון שהוא מין  
חיה ילקה כשיחרוש בשור הישוב עם  
שור הבר. והמשנה לא נקטה נפקא  
מינה זו, משום שנקטה נפק"מ אחת  
מתוך כמה.

**ותמהו** התוס' חדשים, הראשון לציון  
והמשנה ראשונה, איך אפשר  
לומר כן לדעת הרמב"ם, הרי אף אם  
שור הבר הוא מין חיה ושור הישוב הוא  
מין בהמה אין חייבים עליהם מלקות,  
כיון שלדעת הרמב"ם חיוב מלקות הוא  
רק מין טהור עם מן טמא וכדביאר  
בפי' במשנה ב' דילפינן מדכתיב בשור  
וחמור, שאחד הוא מין טמא ואחד מין  
טהור. ואילו שור הבר הוא מין טהור  
בין אם הוא חיה ובין אם הוא בהמה,  
שהרי ביארו הראשונים שהנפק"מ  
לענין חלבו וכיסוי, ודינים אלו שייכים  
רק במין טהור, שאם אחד מין חיה ואחד  
מין בהמה יהיו חייבים מדאורייתא;  
וע"ע בבבאור ההלכה (שם) סד"ה הכוי.  
אמנם יעוי' בשער המלך (שם) דמסיק  
לקיים כדברי התיו"ט, וביאר שכן דעת  
הראב"ד.

האם כל  
מין שיש  
בו מדברי  
וישובי  
אינם  
כלאים

**ועל** פי המבואר בירושלמי ששור  
הבר אינו כלאים אף שהוא  
מדברי, כיון שעיקרו מהישוב. מיישב  
המשנה ראשונה את הא דקשה מלעיל  
(פ"א מ"ו). דתני התם "ערוד וחמור  
כלאים זה עם זה", וכן נפסק ברמב"ם  
(שם ה"ד) ובשו"ע (שם סעי' ו') והרי  
הערוד הוא חמור מדברי [כדפירשו  
(שם) הר"מ וריב"מ] ואם כן הן מין  
אחד, ומדוע אסרה המשנה. ולמבואר  
בירושלמי אתי שפיר שרק מין מדברי  
שעיקרו מן הישוב נידון כמין אחד אבל  
מין מדברי כשעיקרו מן המדבר אינו  
נידון מין אחד עם הישוב, ולכן ערוד  
שעיקרו מהמדבר, אסור עם חמור.

**אולם** ברשב"א בקידושין (ג,א) נראה  
שפירש בדרך אחרת את היתר  
של מין שיש בו מדברי וישובי, דתני  
בביכורים (פ"ב מ"א) דכוי אינו שוה  
לבהמה וחיה, ואסור משום כלאים עם  
חיה ועם בהמה. והקשה הרשב"א דגם  
אי הוי מין חיה או מין בהמה אסור במין  
חיה או בהמה אחרת. ותירץ דאתי כמ"ד  
שכוי הוי מן התייש והצביה ומספקא  
ליה אי חוששין לזרע האב. וכן תירצו  
התוס' (שם). עוד תירץ הרשב"א דאתי  
שפיר נמי כמ"ד שכוי הוי מין בפנ"ע,  
וספיקו משום שהוא דומה בצורתו  
לצבי בחיות ולעז בבהמות, לפי שהעז  
והצבי דומים זל"ז וכו', והלכך אילו  
היה ידוע שהוא מין בהמה היה מותר  
להרביעו עם התיש שהוא מינו, וכאילו

היה מביא עז מדברי על עז ישובי וכו'  
עכ"ד. מבואר דההיתר של מדברי יחד  
עם ישובי תלוי אם הם דומים זה לזה,  
ולא בעי שיהיה דוקא עיקרו מהישוב.  
אך מקשה השער המלך (שם) וכי אתא  
הרשב"א לחלוק על ירושלמי בביאור  
ההיתר של מדברי וישובי. ויעוי' בביאור  
ההלכה (שם ד"ה הכוי) דמיישב דברי  
הרשב"א.

**ר"ש** ד"ה **כלב מין חיה. בתוספתא**  
**קתני מה הפרש (יש) בין ר"מ**  
**לחכמים וכו'.** הא דלא פירש נפק"מ זו  
גם לעיל באדני השדה כדפירש הר"מ  
במתני', עי' בתיו"ט ובחי' מהרי"ת.  
התוס' אנשי שם ביאר שנפק"מ זו  
תלויה בביאורו באדני השדה, דהר"מ  
בפירושו כתב שהוא חיה הדומה לאדם  
וכו', ואתי שפיר דנקט לנפק"מ באדני  
השדה לענין מו"מ. אבל הר"ש דביאר  
שהוא חיה שאין אדם יכול לגשת אליה  
בחייה א"כ א"א לומר נפק"מ לענין מקח  
וממכר, דאי אפשר לגשת עליה בחייה  
ובמותה מה צורך יש בה.

**החידוש** בחזיר, עי' ביכין אות מד  
ובתוס' אנשי שם. **החידוש**  
**בערוד** הוא לענין כלאים, כמבואר באות  
א' דגם שהוא מין חמור אסור בחמור.  
**החידוש בקוף ופיל**, עי' במלאכת שלמה.

**ר"ש** ד"ה **ואדם מותר [עם] (ב)כולן.**  
**בספרי דריש וכו'.** בב"ק (נד,א)  
ילפינן ההיתר לאדם, מדכתיב למען

אי שייר  
נפק"מ  
במקח  
באדני  
השדה

בילמותא  
בהיתר  
אדם

ינוח עבדך ואמתך כמוך, להנחה  
הקשתיו ולא לדבר אחר, עי' ביש סדר  
למשנה.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. ואילין דמתרגמינן  
[תאן] ותור ברא אמר [ין] כר' יוסי.  
מקשה הרש"ס דבחולין (פ,א) אמרינן

המקור  
כברור מין  
שור הבר

דטעם רבנן משום דסברי דמתרגמינן  
תרבלא הוי שור הבר מין בהמה, ור'  
יוסי סבר מדחשיב ליה בסיפא בהדי חיה  
מין חיה הוא. וכן הקשה המהרי"ץ חיות  
בחולין (שם), וכתב דאולי איכא ט"ס  
וצ"ל דלא כר' יוסי. ואכן בר"ש מכת"י  
מובאת שאלה זו בסגורים.



## פרק ט

### משנה א

כיצד היא  
התערובת  
של צמר  
גמלים  
וצמר רחלים

**משנה.** צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר וכו'. בביאור ההיתר לערב תערובת של צמר רחלים וצמר גמלים עם פשתים, יש לדון כיצד היא התערובת של הצמר רחלים וצמר גמלים, ומה הטעם שמותר לחזור ולערבם עם פשתים, ומצינו כמה דרכים לבאר ענינים אלו.

**דעת** הרמב"ם מבוארת בפ"י ה"ו, ז"ל: "צמר רחלים וצמר גמלים וכיוצא בו שטרפן זה בזה וטוה מהן טווי וכו', ואם היה הרוב מן הגמלים מותר לערבם עם הפשתן, מפני שצורת הכל צורת צמר גמלים, ואין חוששין לנימות של צמר המעורבין בהן מפני שאינן חוטי צמר". מדכתב "ואין חוששין לנימות של צמר וכו' " מבואר, שהתערובת של צמר גמלים ושל צמר רחלים הם בעודם נימים, ומדסיים דטעם ההיתר בנימים "מפני שאינם חוטי צמר", משמע דתערובת חוטי צמר גמלים וחוטי צמר רחלים אין היתר לערבם עם פשתן. וכ"כ בדעתו הב"י יור"ד סי' רצ"ט, והביא

הב"י שכן כתב הסמ"ג (לאוין רפ"ג), בפירוש התוספתא [וכן ביאר הגר"א בשנו"א את תוספתא]. ופירש הסמ"ג (שם) שכשהתערובת היא של חוטים אין חוטי בטלים, כיון שחוטים הם דבר חשוב שאינו בטל בתערובת.

**מקשים** המשנה אחרונה בנגעים (פי"א מ"ב) והשערי יושר (ש"ג פ"כ), היכן מצינו שחוטים חשובים, ואדרבה מוכח מהגמ' בתמורה (לד, א) שסתם חוט בטל בתערובת. עוד תמה השערי יושר, דדבר חשוב אינו בטל הוא מדרבנן, אבל מדאורייתא גם דבר חשוב בטל, ולא משמע מדברי הרמב"ם שבמקרה זה איסור כלאים הוא רק מדרבנן. [ולישב קושייתם, עי' בכס"מ (הל' בכורות פ"ג הי"ג) דהרמב"ם יליף ממשנתנו דהסוגיא בתמורה היא דלא כהלכתא, אלא כל חוט אינו בטל (ועי' בהג' רע"א יור"ד סי' שא). ומש"כ השערי יושר שאין נראה שהאיסור הכא הוא רק מדרבנן, עי' במשנה למלך (הל' משכב ומושב פ"א הי"ד) דפירש להדיא דהאיסור הכא הוא מדרבנן].

תערובת  
נימי צמר  
רחלים  
עם נימי  
פשתן

**הוסיף** הרמב"ם (בה"ז), שכמו כן גם תערובת של נימי צמר רחלים ונימי פשתן אין בהם איסור כלאים, [והא דלא תני במתני' להתיר בכי היא גוונא אף דהוי חידוש טפי שהרי הם עצמם המינים האסורים בכלאים, עי' ביאור ההלכה שם]. והשיג הראב"ד דבצמר ופשתים אין שייך ביטול בין בחוטים ובין בנימים, וכן הקשה הגר"א שם.

טעם היתר  
התערובת  
לדעת  
הרמב"ם

**מיישבים** האחרונים, שוודאי מודה הרמב"ם שאין צמר ופשתים בטלים זה בזה, ואף על פי כן בתערובת של נימי צמר ופשתים הוא סובר ששיך שהמיעוט יתבטל ברוב. לפי שרק חוטים טוויים ששייך בהם איסור כלאים אי אפשר לומר שיתבטלו בתערובת לפי שאת עצם התערובת אסרה התורה, אולם בנימים שאין שייך בהם איסור כלאים (כמבואר להלן) אם כן שייך בהם ביטול. והביטול גורם ש"שם" הטוויה היא על הנימים המרובים ועל שמם נקרא החוט, ואין שייך בהם איסור כלאים (נודע ביהודה תנינא סי' קפו, אבן האזל הל' עדות פ"י ה"ג, חזון איש שם יור"ד קפא סק"ג וט', אבי עזרי הלכות כלאים שם; ואפשר שזו היא גם כוונת המהר"י קורקוס שם; אולם עי' באבן האזל שלבסוף ביאר שאי אפשר לפרש כן בדעת הרמב"ם).

**ודייקן** האבן האזל והאבי עזרי, שכך משמע בלשון הרמב"ם

בה"ו, מדכתב שההיתר ברוב צמר גמלים "מפני שצורת הכל צורת צמר גמלים", היינו שטווית החוט היא על שם צמר גמלים. וכתב החזו"א דלפ"ז אף אי ניכר הצמר רחלים בתוך רוב צמר גמלים, מותר לערבם עם הפשתן, שמכל מקום אין טוויה בצמר רחלים.

**ולפ"ז** מיישב הנודע ביהודה, איך מהני הביטול בתערובת צמר רחלים וצמר גמלים, הא הוי תערובת היתר בהיתר והרמב"ם ס"ל בעלמא דאין ביטול ברוב בתערובת היתר בהיתר. ולמבואר שהכא אינו מתורת ביטול, אלא כדאמרינן שהנידון האם יש שם טוויה למיעוט, לכן שייך לדון גם כשהתערובת היא היתר בהיתר. אבל בתערובת חוטים, שכבר לכל אחד יש שם חוט, לכן אין בהם ביטול, כיון שלענין זה שייך לדון רק מחמת דין ביטול, ואין ביטול היתר בהיתר.

החינוך  
בין איסור  
כלאים  
לטומאה

**האבן** האזל והחזו"א תירצו לפי דרך זו את קושית המשנה למלך (בהל' משכב ומושב פ"א הי"ד), מדוע מותר ללבוש את הבגד שנטווה מהחוטים שבטלו, הרי על ידי לבישתו נושא ביחד את כל התערובת וכתערובת זו יש צמר ופשתים, ומצינו בכה"ג לענין טומאת משא שלא מהני ביטול כשנושא את כל התערובת. ולמבואר שהביטול הוא ביטול שמו, מצינו לחלק ולבאר דמש"ה אינו אסור משום כלאים אף שלובש הכל בבת אחת, דאיסור

שעטנז תלוי אם חשוב כלובש בגד מחוטי צמר ופשתן, ולכן תלוי בשמו וכל שעדיין הוא מצמר ולא חוטים אין שם טווי עליהם, משא"כ לענין טומאה הנידון הוא לא שם החוט אלא מהו דין החוט, וכיון שלמעשה דין החוט לא בטל, אסור ללבוש את כל התערובת כאחד [וע"ע בחי' מהרי"ח].

**אולם** הרא"ש בהל' כלאי בגדים (סי' ה) ובפירושו הרא"ש בנגעים (פי"א מ"ב), נקט לישנא דביטול ברוב (עי' להלן לשון הרא"ש בנגעים); וכן הוא לשון הרע"ב. מבאר התוי"ט שהוא כשאר ביטול ברוב שמצינו בכל התורה, ועי' בתוספות אנשי שם. השערי יושר שם ובסוף פכ"א, ג"כ ביאר והוכיח דהכא הוא מתורת ביטול ברוב. [לפ"ז אתי שפיר טפי הא דכתב בשו"ת הרא"ש (כלל ב,ה) דבעינן שהפשתן לא יהיה ניכר, כיון דבביטול ברוב אם ניכר לא שייך ביטול].

**עוד** דייק הנודע ביהודה (שם), דמדברי הרא"ש (שם) והתוס' (נדה סא,ב ד"ה בגד) נראה דס"ל, דאף חוט של צמר רחלים בטל ברוב חוטי צמר גמלים. וכדברי הנודע ביהודה שלדעת הרא"ש חוטים בטלים מדויק גם מדברי הרא"ש בתשובה (שם), אלא דחילק הרא"ש בין אם החוטים ניכרים לאינם ניכרים. וכן נראה דעת ספר התרומות כמבואר להלן. ובאמת דכן יש לדייק מדברי התוספתא המובאת בר"ש, דהיא כהמשך למתני' וכדאיתא בתוספתא,

דתני כמתני' והוסיפה התוספתא "בד"א בזמן שהביא פשתן וכו'", וביאר הר"ש דהפשתן והצמר היינו כשבאו "חוטים" של צמר ושל פשתן וכו'.

**אולם** מדברי הרא"ש בפירושו לנגעים (פי"א מ"ב), מבואר שלא מהני ביטול בחוטים. דתני התם כמשנתנו, ופירש הרא"ש (שם) וז"ל: "ויראה דדוקא ערבן בעודם צמר, אבל עירב חוטי צמר רחלים וצמר גמלים וארג מהם בגד, הואיל וכבר נראו חוטי צמר רחלים להיטמא בנגעים תו לא בטלי ברובא. וכיוצא במשנה זו במסכת כלאים, והתם מיירי בפשתן וקנבוס דוקא בעירבן בעודן אניצין, דאילו טווים אפילו חוט אחד של פשתן עושה בגד גדול של צמר כולו כלאים". ועיין חזו"א שם סק"ט.

**מכך** שמשנתנו מתירה תערובת צמר רחלים בצמר גמלים

בנידון  
ביטול  
היתר  
בהיתר

לערבם עם פשתן, ולא אמרינן דהצמר רחלים הבטל בצמר גמלים חוזר ונעור כשמתערב עם פשתן ויאסור משום שעטנז, הוכיח הר"ן (בשו"ת סי' נ"ז ונ"ט) שבכל מקום כששיש תערובת של היתר בהיתר ואחד בטל בחבירו, שוב אינו חוזר ונעור המין שהתבטל להאסר, ואף שאח"כ חל עליו סיבה להאסר. ולכן כיון שהיה ביטול בעוד שני המינים היו מותרים, כשלאחר מכן מתערב שוב בתערובת שיש סיבה שיאסור את התערובת אינו חוזר ונעור.

דעת  
התוס'  
והרא"ש  
בגדר  
התערובת  
וסיבת  
ההיתר



וכן חמץ שהתבטל קודם הפסח בדבר המותר בפסח, ואף שחמץ בפסח אוסר במשהו, תערובת זו אינה נאסרת בפסח ונשארת בהתירה. [וצ"ע דהר"ן בנדריים (נב,א) ביאר דעת הרי"ף דהיתר בהיתר לא בטיל כלל אף מין בשאינו מינו, משום דכל מיני היתר שם אחד להם, וא"כ אין שייך שקודם הפסח יתבטלו שני מיני אוכלין שהם היתר אחד בחבירו. ועי' קושית רע"א שם, וישוּב החזו"א שם].

**וכן** הביא המרדכי (בפסחים אות תקנ"ד) בשם ספר התרומות, וכתב דהראב"ה פליג דחוזר ונעור. ומדברי ספר התרומות נמי משמע דמשנתינו מיירי אף בחוטין, דהביא למתני' וכתב: "אלמא אע"פ שאיסור כלאים הוי במשהו אפילו חוט אחד של פשתן בבגד גדול של צמר, כיון דקודם בטל ברוב גמלים אינו חוזר ונעור אח"כ עם הפשתן לאסור במשהו אף על גב דכלאים במשהו". אמנם בביאור הגר"א (או"ח סי' תמ"ז לסעי' ד) כתב, דרק בנימים בטל ולא חוזר ונעור דהוי כלח בלח, אבל בחוטין הוי כיבש ביבש חוזר ונעור אף בהיתר והיתר [הגר"א לשיטתו (הובא לעיל), שאין ההיתר במשנתינו אלא בנימים אבל חוטים לא בטלים].

**אולם** הראב"ד (בתמים דעים סי' לו) כתב, דאף משנתינו חשיב כביטול איסור בהיתר, דיש כבר לצמר

רחלים דין איסור לערבו עם פשתן ודין זה בטל ממנו. וכן כתבו הפר"ח (שם) ובשו"ת רע"א (קמא סי' לח וע"ע בסי' ר"ז ור"ט) לדחות ראיית הר"ן.

**האמרי** בינה (פסחים סי' יז) מבאר שפלוגתת הראשונים אם שייך לדון את הצמר כאיסור גם קודם שהתערב עם פשתן, הוא האם איסור התלוי במעשה חשיב כחל או לא, היינו דהכא דין איסור הוא לערבו עם פשתן. דאם חשיב כחל אפשר לבטלו, ואי אינו חשוב כחל אי אפשר לבטלו.

**והא** דמתרת משנתינו לערב לכתחילה ולבטלו (עי' ירושלמי), ולא חשיב כמבטל איסור לכתחילה, בשלמא לדעות שהכא כלל אינו משום תורת ביטול אלא הנידון מה שם החוט לא קשה כלל. אך לדעות שהכא הוא מתורת ביטול קשה והרי אין מבטלים איסור, וכי תימא דכל עוד לא התערבו אינם נקראים איסור. אולם אי אפשר ליישב כן לדעת הכל, שהרי יש הסוברים שכבר חל על לצמר דין איסור לגבי לערבו עם הפשתן. ויש לומר, משום דמבטל איסור הוא רק כאשר בא לשנות דין איסור שחל בפועל, אבל דין שעדיין איסורו לא חל בפועל מותר לבטלו (עי' דרישה רצטא, ע"ע בחי' מהרי"ח ובביאור ההלכה י, ו).

**המקור** חיים (שם) והגר"א בביאורו (שם) ביארו את משנתינו

סברת המחלוקת

אם מותר לבטל לכתחילה

אף לדעת הסוברים דהיתר בהיתר לא בטל, עיי"ש.

**וע"ע** אריכות בענינים אלו, בתשב"ץ ח"ב סי' ד, בשו"ת בית יצחק או"ח סי' א' וב', באמרי בינה הל' פסח סי' י"ז ובשערי יושר ש"ג פכ"א.

**משנה.** מחצה על מחצה אסור. כתב התשב"ץ (ח"ב סי' ד') דהאיסור משום ספק, דאין רוב לשום מין. וכ"כ בתוס' אנשי שם, וביאר דהספק הוא האם מחצה על מחצה כרוב, לכל אחד מהצדדים. ולפ"ז ביאר שאם איכא גם ספק אם הוי מחצה על מחצה או שהמין האוסר הוא פחות ממחצה, התערובת מותרת כיון דהוא ספק ספיקא. ועוד עולה לפ"ז דלדעת הרמב"ם שכל ספק דאורייתא אסור רק מדרבנן, האיסור המבואר במשנתנו הוא מדרבנן בלבד. אולם הדרך אמונה (פ"י ס"ק לה) כתב שהאיסור הוא מדאורייתא ככלאים גמורים, כיון שאין לצמר רחלים במה להתבטל.

**והנה** הרמב"ם (פ"י ה"ו) כשהביא הלכה זו כתב: "צמר רחלים וצמר גמלים וכיוצא בו שטרפן זה בזה וטווה מהן טווי, אם היה החצי מן הרחלים הרי הכל כצמר רחלים והרי הוא כלאים עם הפשתן". ולדברי הדרך אמונה שסיבת האיסור הוא כיון שאין כאן ביטול כלל, מדוע הוצרך הרמב"ם לפרש שסיבת האיסור "לפי שהכל צמר רחלים", הרי

אפילו אם אין הכל צמר רחלים מ"מ כיון שצמר רחלים לא בטל הוא אסור עם הפשתן. אבל לדרך המבוארת שהאיסור משום הספק אם מחצה על מחצה כרוב, אתי שפיר דמפרש הרמב"ם שמחמת הספק אנו דנים שהמחצה של הצמר רחלים הוא כהרוב, וממילא יש על הכל שם צמר רחלים. וצריך לומר לפי הדרך אמונה כמבואר בשערי יושר (ש"ג פכ"א), דהרמב"ם אתא לאשמועינן דכל הבגד נאסר, עיי"ש.

**משנה.** צמר גמלים וצמר רחלים וכו' וכן הפשתן והקנבוס וכו'.

בחדושי רע"א (יור"ד סי' רצ"ט סעי' א) הביא בשם התשב"ץ (ח"ב ס"ד), דמתני' לאו דוקא תערובת צמר גמלים וצמר רחלים דדמי הדדי וכן פשתן לקנבוס, אלא אפילו בתערובת צמר גמלים שטרפן עם קנבוס או פשתן עם צמר גמלים. והתוס' אנשי שם הביא מקול הרמ"ז שאף שבאמת מותר כל תערובת, אבל השמיעתנו המשנה את התערובות בסדר זה ללמד שאפילו תערובת של צמר גמלים וצמר רחלים מותר אף על פי שהם דומים זה לזה ויש חשש למראית העין כשיחזור ויערבם עם פשתן. וע"ע בתוס' אנ"ש שנראה שאין הכל מודים שכל התערובות מותרות.

**ר"ש** ד"ה [אלא]. לאיזה דבר נאמר לא יעלה עליך, ר' יונה בשם רבי זירא שאם היה בגד גדול מקצתו יש בו כלאים ומונח לארץ ומקצתו אין בו לא יתכסה

טעם  
האיסור  
בתערובת  
מחצה על  
מחצה

שהתערובת  
מתירה בכך  
המינים

בגד  
איסור  
הבגד שיש  
בו כלאים

**בו מצד [ה] שני.** ביאור הירושלמי תלוי  
בנידון האחרונים מהו גדר האיסור של  
בגד כלאים, האם הבגד נידון כחפצא  
דאיסורא, או שאינו חפצא דאיסורא  
אלא רק שנאסר לגברא ללבוש בגד  
שיש בו כלאים. הבית הלוי (ח"א סי' א)  
מבאר שגדר האיסור שכל הבגד חשוב  
כחפצא דאיסורא, ולכן נאסר ללבוש  
בגד שיש בו כלאים אף שהמקום שיש  
בו כלאים אינו מונח עליו אלא מונח על  
הארץ, אבל כיון שהבגד שיש בו כלאים  
חשוב כחפצא דאיסור כלאים הרי לובש  
בגד הנאסר משום כלאים.

בטעם  
האיסור  
ללבוש  
שעמנו על  
הארץ

**וכתב** בשעורי ר' שמואל (יבמות סי'  
ה,ב), דלמבואר בחי' הגר"ח על  
הש"ס (אות עד) שלדעת רש"י והרמב"ם  
ועוד ראשונים (עי' להלן משנה ח),  
דרך כשהצמר והפשתים טווי ושוע ונוז  
ביחד איכא איסור על כל הבגד, אבל  
בבגד שיש חוטי צמר ופשתים שנטו  
שוע וכו' כל אחד בנפרד, אין כל הבגד  
חשוב כאיסור, אף שיש איסור ללבוש  
בבגד זה משום לא תלבש צמר ופשתים  
יחדיו. והכא הרי אין החוטים נעשו שוע  
וכו' ביחד ואין כל הבגד נאסר, ומדוע  
כאשר הכלאים לא על גביו אלא על גבי  
הקרקע נאסר ללבוש את הבגד. וצריך  
לומר דסבר שאדם הלובש בגד מתייחס  
מעשה הלבשה לכל הבגד ולא רק למה  
שעליו, ולכן הגם שחלק הבגד שיש בו  
כלאים נמצא על הארץ ולא על גופו,  
מכל מקום חשוב כלובשם על גופו.

וביאר ר' שמואל דלפי דברי הבית הלוי  
א"א לפרש כן, משום דהוכיח הבית  
הלוי דהאיסור בלבישת כלאים הוא  
משום הנאה מהכלאים, והכא לא נהנה  
מהכלאים דהרי החלק של הכלאים  
מונח על הארץ. ולדברי הגר"ח צ"ל  
שהאיסור הוא עצם לבישת הכלאים  
אלא דיש תנאי שיהנה.

**והוסיף** ר' שמואל, דלדברי הגר"ח  
אתי שפיר מה דהירושלמי  
יליף שהאיסור כשהכלאים על הארץ  
הוא מהנאמר "לא יעלה", דהילפותא  
היא דבכי היא גוונא נמי חשיב כמעלה  
על עצמו. אבל לדברי הבית הלוי  
שהאיסור כאשר הכלאים על הארץ,  
הוא חידוש בגדר האוסר בכלאים, כיצד  
ילפינן לה "מלא יעלה". אולם מצינו  
במראה פנים ובפני משה, שני לימודים  
מנין ילפינן את איסור לבגד גדול,  
או מלא יעלה כדאמרינן או דמיותר  
"עליך", ואם הילפותא היא מהיתור אתי  
שפיר נמי לדברי הבית הלוי.

להוסיף  
עוד חוטים  
לתערובת

**[ודן]** ר' שמואל (שם אות ו) למבואר  
ביבמות דאסור להוסיף כלאים  
בבגד שיש בו כבר כלאים, מדאיצטריך  
לסברת מיגו להתיר להוסיף חוטי פשטן  
בציצית דיש בו כבר כלאים [ועי' בקובץ  
הערות סי' ז,ד], אלמא בכל מקום  
שיש כלאים אסור להוסיף עוד חוטים  
אסורים. ולדברי הגר"ח אתי שפיר טעם  
האיסור להוסיף, כיון שכל חיבור הוא  
סיבה חדשה לאיסור כלאים. אבל לבית

הלוי דכל הבגד חתיכת איסור, מדוע אסור להוסיף, ומאי נפק"מ אם יוסיף עוד בסיבה לכלאים].

**אולם** כתב השערי יושר (שם פ"כ), שאין לומר שהירושלמי אתא לאשמועינן איסור לבישת כלאים בכי היא גוונא שכל הבגד צמר והפשתים הם רק על הארץ, משום שבמקרה כזה פשיטא שאסור ללבוש, שהרי כל הצמר שבבגד חשיב כלאים עם חוט הפשתן שעל הארץ, ולא רק במקום החיבור של הצמר עם הפשתים. והוסיף, שודאי שגדר זה אתי שפיר לדעת הרמב"ם (עי' להלן משנה ט') שנאסר ללבוש בגד שיש בו חוט של צמר וחוט של פשתים הגם שאינם אחד ע"י השני, היינו אף שחוט הצמר בצד אחד של הבגד והחוט של הפשתן בצד השני של הבגד והבגד עצמו מחברם, א"כ הכא נמי פשוט שכל הצמר שבבגד נאסר גם אם הפשתן על הארץ. אלא אף לשיטת הרא"ש שבעינן שהצמר והפשתים יהיו סמוכים אחד לחבירו, ואם כן אכן הכלאים הם רק בחוט צמר והפשתן שעל הקרקע, מכל מקום נראה שכל שהבגד נאסר מחמת שיש בו כלאים, לא שייך למימר על החלק שאינו סמוך לפשתן כלשון הירושלמי "ומקצתו אין בו כלאים", אלא כל הבגד שם כלאים עליו.

**אלא** מבאר השערי יושר (שם) שכוונת הירושלמי לאשמו עינן, שאסור הוא כשהכלאים על

בגד העשוי ממשי ועל הארץ יש שעטנז

הארץ הוא במקרה, שחלק מהבגד שעל גביו הוא מחוטי משי שלא שייך בהם איסור כלאים, ורק על הארץ איכא צמר ופשתים שאסורים בכלאים. ומכל מקום חל שם כלאים על כל הבגד, ולכן גם אם לובש רק את חלק הבגד שיש בו משי נידון ללבוש בגד כלאים. וטעם לכך ששם כלאים חל גם על הפשתן, דלחלות איסור כלאים הוא רק ע"י צמר ופשתים, אבל שם איסור כלאים חל אף על שאר מינים. [והוסיף דכן נראה שצ"ל בביאור הירושלמי אף לדעת הר"ש והרא"ש, דס"ל דרק אם הצמר והפשתים אחד על יד השני הוי שעטנז, כיון דהתחדש שכל הבגד נאסר ואין הבדל בין אם שאר הבגד מצמר ובין אם שאר הבגד משאר מינים].

**ועי'** בשיעורי ר' שמואל (שם) דביאר דהבית הלוי מודה לעיקר דברי השערי יושר, דכל הבגד חשוב כאיסור וגם החלק שהוא ממין שאין שייך בו איסור כלאים. אולם נראה דפליגי האם חלק המשי הנאסר משום דיש חלק מהבגד שיש בו כלאים, או דהמשי עצמו הוי כחפצא דאיסורא כמו שכתב השערי יושר. ויש להוכיח כדברי השערי יושר מדברי הש"ך יור"ד סי' ק"ה סק"ז. (ועי"ש עוד בביאור דברי הגר"ח).

**ובמה** שכתב השערי יושר לבאר שהירושלמי מלמד שאסור ללבוש בגד שיש בו כלאים גם במקרה שהחלק בו הכלאים נמצא על הארץ,

נסתפק בזה הנודע ביהודה (תנינא יור"ד סי' קפ"ו, הובא בפתחי תשובה שא"ג) ומסיק דלדעת הרמב"ם (פ"י ה"ט) דלא בעי שיהיו צמר והפשתים במקום אחד ודאי אסור בכי האי גוונא, כיון שהתחדש לגבי כלאים שכל הבגד חשוב כדבר אחד א"כ אין הבדל היכן הכלאים. ואף לדעת הרא"ש דהצריך שיהיו במקום אחד, יש להסתפק דכיון דאיכא כלאים במקום אחד נאסר כל הבגד. ומאי דפשיטא לנודע ביהודה והשערי יושר בדעת הרמב"ם, עי' בשעורי ר' שמואל (אות ה) ובאבי עזרי (פ"י הי"ח) דהקשו שמדברי הרמב"ם בה"כ נראה שאף שבחלק מן הבגד יש כלאים אין כל הבגד נאסר. וע"ע באבי עזרי דמסיק שלכל שיטות הראשונים אין לומר שמין שאין נוהג בו כלאים, יאסר משום כלאים כשנמצא בבגד שיש בו כלאים.

**ר"ש ד"ה אין הכהנים לובשים. את דורש שש משש, כלומר וכו'.** לביאור דברי הר"ש, עי' שערי אמונה.

**בא"ד. דתניא אין בין כהן גדול לכהן הדיוט וכו' ומפרש התם וכו' ואיכא דמפרש וכו'.** מבואר שם בגמרא ששני תירוצים אלו תלויים במחלוקת, האם האבנט של כהן הדיוט היה עשוי גם מפשתן וגם משש או שכלו היה עשוי מפשתן. ובמחלוקת זו יש לתלות את הפירוש במשנה "ואין הכהנים וכו'", שלמ"ד שבאבנט של כהן הדיוט היה עשוי גם משש, כוונת המשנה ביחס

באלו בגדי כהן היה כלאים

לכהן הדיוט. אבל אילו אבנט של כהן הדיוט עשוי מפשתן בלבד, אם כן כוונת המשנה לבגדי כהן גדול.

**ואם** משנתנו מדברת בכהן הדיוט, אכן בגדיו עשויים רק מצמר ופשתים. אבל אם משנתנו מדברת ביחס לכהן גדול, הרי בבגדיו עשויים גם מזהב (עי' תוס' אנשי שם). ועוד מדויק שמשנתנו מדברת בבגדי כהן הדיוט מכך שמפרשים שיש שש רק באבנט ואילו בבגדי כהן גדול יש שש גם במעיל חושן ואפוד (תוי"ט). אולם כתב המשנה ראשונה, שהרי למ"ד שלא היה בבגדי כהן הדיוט שש, ודאי המשנה מדברת לגבי כהן גדול, ונקטו אבנט שיש בו צמר אף שיש עוד בגדים בבגדי כהן גדול שיש צמר, כיון שמנו רק אחד מהם.

**ר"ש ד"ה תניא בתוספתא. פירוש (כשבאו) [כששני] החוטמים של צמר ושל פשתן זה אצל זה אבל אם זה בצד אחד וכו'.** וכ"כ הרא"ש בפירושו ובהלכות כלאי בגדים סי' ה. וכתב באור זרוע (סי' רצג) דמדויק כהר"ש, מדלא קתני בתוספתא בצד אחר, וע"ע באור זרוע סי' ש"ד. וכתב הב"י, דהר"ש והרא"ש לשיטתם לקמן משנה ט-י שצריך שהצמר והפשתים יהיו סמוכים זה לזה, עיי"ש. והרמב"ם דפליג התם, פליג נמי הכא, עי' בה"ט. ועי' לעיל דכן הגר"א בשנו"א ביאר באופ"א דברי התוספתא, ופליג נמי לקמן במ"ט.

אם הצמר והפשתים צריכים להיות סמוכים

לפנינו, "חוט של צמר בצד זה וחוט של פשתן בצד זה" לא היה פליג הרא"ש. אולם יש לעיין בדבריו, דהרא"ש בתשובה (כלל ב,ה) והר"ש נמי גרסו בתוספתא כדלפנינו, ואפ"ה פליגי.

**וכתב** במראה הפנים (ה"א ד"ה לאיזה) דהרא"ש פירש דלא כהרמב"ם, משום דגירסתו בתוספתא "חוט אחד של צמר וחוט אחד של פשתן". והוסיף דאם היה לרא"ש גירסת התוספתא כמו שהיא

## משנה ב

רבים משמע תרתי, והיינו א. זה על זה ב. כ"ש שיראין עם צמר וכלך עם פשתן.

**ריבמ"ץ** מפרש, דשיראין הוא בגד הנקרא מטכסא, העשוי מפשתן ומשי. וכלך הוא בגד הנקרא אצבין העשוי מצמר ומשי, ואסור ללבושם מפני מראית העין ואין איסור ללבוש שני מינים אלו זה על זה. וכן פירש היכין, ובזה ביאר היכין דהא דתני "אין בהם משום כלאים", הכוונה שאינם אסורים עם צמר ופשתים, שבהם נוהג דיני כלאים. [ואכן עי' בתוס' אנשי שם שמתקשה מה הוצרכה המשנה לומר אין בו משום כלאים, הא מבואר כבר במשנה א' שנוהג כלאים רק בצמר ופשתים, ועיי"ש תירוצו].

**בא"ד.** אין זה שיראין שבגמרא המעט שמותר משי בזמן הזה.

וכ"כ הסמ"ג לאוין רפג, והמהרי"ק (פ"י הי"א). הרא"ש בפירושו למתני' ובהל' כלאי בגדים (סי' ז) פירש דשיראין היינו המשי, ואפ"ה שרי עכשיו כיון

**ר"ש** ד"ה השיראים. מפרש בירושלמי מטכסא. הכלך וכו', ובריש במה מדליקין (כ,ב) משמע דכלך היינו מטכסא ואית דקרי לה שירא פרנדא. למפרש בירושלמי דהשיראין היינו מטכסא, ע"כ ס"ל דכלך היינו שירא פרנדא. ועי' ביפה עינים בבמה מדליקין שם.

**ר"ש** ד"ה אבל אסורין. דדמו לצמר או לפשתים. ואין לאסור אותן לולאות שמשמין בסרביל של צמר שהן של משי. מבואר בדברי הר"ש שאסורין זה על זה וכן אסורים השיראין שהם משי עם הצמר. וכן מבואר ברמב"ם (פ"י ה"א) ז"ל: "ויש בכרכי הים כמו צמר וכו' וכלך שמו, ואסור עם הפשתן מפני מראית העין שהוא דומה לצמר רחלים. וכן השירים והכלך אסורין מפני מראית העין". הוסיף המהרי"ק (שם) שאסורים השיראין עם הצמר, מפני שדומים לפשתן, ונלמד מהמפורשת. וביאר הרדב"ז דהרמב"ם דייק דאיכא שני איסורין, מדקתני "אסורין" לשון

מה אסור בשירים והכלך

שהוא מצוי ולא יבאו לכלל מכשול. והא דמותר ולא אמרינן אין בי"ד מתיר דברי בי"ד חבריו, עי' משנה ראשונה, תוס' אנשי שם, ויכין.

**מאידך** מוסיף הרא"ש (בהל' כלאי בגדים שם) שיש ללמוד מכאן שקנבוס במקומות שאינם מצויים היה אסור לערבם עם צמר משום מראית העין שהם דומים לפשתן.

**בא"ד.** ולא בטלו לגמרי אלא שאינן מצויין כל כך. וכן פירש ר"י בתוס' בשבת כב ד"ה אנן, ור"ת (שם) פליג דלא היה כלל משחרב ביהמ"ק.

**ר"ש** ד"ה כרים וכסתות וכו' עד סוף הדיבור. בדברי הר"ש מיושב שתי קושיות שהקשו הראשונים, בענין כרים וכסתות. א. קושית הר"ן (בביצה ז,א מדפי הרי"ף), דתני בברייתא דאסרו חכמים להציע תחתיו כלאים, שמא תיכרך נימא. ומדייקת הגמרא בביצה דמשמע דווקא תחתיו ממש אסור, הא מפסיק מידי בין גופו לכלאים מותר. ומביאה הגמ' שרבי שמעון בן פזי אסר אפילו עשר מצעות וכלאים תחתיהם, משום שמא יעלה עליו, דאסור אף שאין גופו נוגע בכלאים. מקשה הר"ן, אי איכא גזירה דשמא יעלה ואוסר להציע כלאים תחתיו גם כשיש הפסק ביניהם, מדוע חכמים הוצרכו לגזור להציע תחתיו וביארו שגזרו משום שמא תיכרך נימא, וטעם זה אינו אוסר

בהיתר  
כרים  
וכסתות

רק אם אין הפסק ביניהם, הרי בלא"ה אסור ואפילו אם הכלאים אינם נוגעים בגופו. ב. קושיית התוס' (יומא סט,א ד"ה קשין) והריטב"א (ביצה יד,ב), מ"ט אסר רבי שמעון בן פזי כלאים מתחת לעשרה מצעות, הא משנתינו מתרת בכרים וכסתות באין בשרו נוגע בו, ולא חיישינן שמא יעלה עליו.

**ותירץ** הר"ן, דהביריתא דאסרה להציע תחתיו כלאים שמא תיכרך נימא מיירי בדבר שאין דרכו בהעלאה, והחשש אינו שמא יעלה עליו רק חששו שמא תיכרך נימא, ולכן אסרו רק כשבשרו נוגע בכלאים. וכן משנתינו דהתירה בכרים וכסתות באין בשרו נוגע בו, הוא כיון שזה דבר שאין דרכו בהעלאה. ורבי שמעון בן פזי אתא לאשמועינן דבדבר שדרכו בהעלאה, אפילו נמצא תחת עשר מצעות ואין הכלאים נוגעים בגופו אסור, דחיישינן שמא יעלה את הבגד עליו, וכלאים אסורים אפילו בהעלאה. וכתב הב"י (סי' ש"א) דכ"כ הסמ"ג. וכן פירש הגר"א בשנו"א.

מתי  
חיישינן  
שתכרך  
נימא,  
ומתי אסור  
גם שאין  
כחוש לזה

**ולפ"ז** מיישב הגר"א, מ"ט נקט רבי שמעון בן פזי שהכלאים תחתיהן, דתחתיהן משמע שהאיסור דווקא שהכלאים אינם קשורים למצעות, ולא אמר כלאים "ביניהם" דמשמעו גם באופן שהכלאים קשורים במצעות. ולמבואר אתי שפיר, דצריך שיהיה דבר נפרד מהמצעות, דאם

הכלאים היה אחד מהמצעות כיון שאין בשרו נוגע בו היה ראוי להיות מותר, כיון שהמצעות אינם מהדברים שהדרך ללובשם. [אולם יעוי' ברי"ף (ביצה שם) שגרס וכלאים ביניהם].

**וסיים** הר"ן דכך ביאר הר"ש את משנתנו. ואכן כדברי הר"ן

מפורש בר"ש זכרים וכסתות מיירי בדבר שאין דרכו בהעלאה, אך יש לעיין האם הר"ש מפרש כהר"ן גם לגבי הביאור דבעשר מצעות החשש הוא משום שמא יעלה אותו עליו, או דבדבר שדרכו בהעלאה חששו טפי דתיכרך נימא, עי' בתוס' אנשי שם.

**והערוך** השולחן (סי' שא,ח) כתב,

דנראה דהר"ש סבר שהגזרה בעשר מצעות מיירי בבגד הראוי ללבישה, אולם לא ביאר כהר"ן דהחשש שמא יעלהו עליו ללבושו, אלא פירש דהטעם דחששו שמא תיכרך נימא. ודייק מדכולל הר"ש את שתי הגזירות כאחד, דז"ל הר"ש: "הא דאמרו חכמים אסור להציע תחתיו שמא תיכרך נימא על בשרו, ואפילו עשר מצעות זו על גבי זו וכלאים תחתיהם, אסור לישן עליהם, הכא גבי כרים וכסתות ומרדעת דלקמן כשאין בשרו נוגע לא גזור, בדבר שאין דרכו בהעלאה". מדהקשה הר"ש משתי הגזירות ומיישב בתירוץ אחד שהוי דבר שאין דרכו בהעלאה, עולה שהכל גזירה אחת משום העלאה, ובדבר שאין

דרכו בהעלאה לא החמירו. וכתב דכ"כ להדיא הסמ"ג (ל"ת רפג) וז"ל: "אע"פ שאסרו חכמים הצעה שמא תיכרך לו נימא, ה"מ במידי דאורחיה בלבישה. אבל מרדעת וכרים וכסתות דלאו אורחיהו בלבישה, לא גזרו".

**מדתלה** הר"ן ההיתר בדבר שאין דרכו בהעלאה, משמע

דדבר שאין דרכו בהעלאה אפילו אם הוא רך ככרים וכסתות מותר להניחו אם אינו נוגע בבשרו. וכן מבאר הרשב"א (ביצה טו,א) בדעת הר"ש. אלא דהוסיף הרשב"א, דהתירו ברך רק בכרים וכסתות שאינם שוע טווי ונוז, ואין בהם איסור כלאים מדאורייתא, אבל אם שייך בהם איסור כלאים מדאורייתא לא התירו אלא בקשים. וכ"כ בשו"ת הריב"ש סי' כט. אולם יעוי' בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תשסב) דמסתפק בביאור מתני', אי מותר שבשרו יגע רק כאשר הכלאים בקשין הוא מדרבנן או גם כאשר הכלאים בהם מדאורייתא.

**הגר"א** בביאורו (שם ס"ק ד) כתב,

דדעת התוס' והמרדכי דמשנתנו התירה אף בדבר רך אם אין בשרו נוגע בו. והיינו דהתוס' ביומא תירצו לקושייתם דחלוקה משנתנו מדברי רבי שמעון בן פזי, דרבי שמעון בן פזי חייש להציע במצע דשכיח שתיכרך נימא, אבל כרים וכסתות אין שכיח שתיכרך נימא מש"ה התירו באין בשרו נוגע בהם.

באלו כרים  
וכסתות  
התירו

דעת  
הר"ש  
בני"ל



**אולם** הרא"ש (הל' כלאי בגדים סי' ח) ביאר, דטעם ההיתר בכרים באין בשרו נוגע, כיון שאין דרכו בהעלאה והן קשין. אך אינם קשין מאוד, ושייך בהם חשש שתיכרך נימא. ובמקום שהוא קשה מאד דאין חשש שמא תיכרך נימא, מותר שבשרו יגע בו, כדביאר לקמן במשנה ד' לגבי מרדעת.

**וכן** פירש הרמב"ם (פ"י הי"ג) מתני' דמותר בכרים וכסתות משום דקשין הן (וע"ע בריטב"א שמוכא להלן), אלא דפליג הרא"ש בתרתי: א. דבהי"ב אסור הרמב"ם להציע תחת עשר מצעות, אפילו דבר שאין דרכו בהעלאה. וביאר המהרי"ק דסובר הרמב"ם דרבי שמעון בן פזי אתא לפרש את הברייתא, דלא נימא רק באין דבר מפסיק חיישינן שמא תיכרך נימא, אלא אפילו תחת עשר מצעות חיישינן. ב. פליג דלא חילק כלל בין דברים הקשים לרכים, דלעולם אסור אם בשרו נוגע בו. וכן מבואר בדבריו בהלכה כ"ה, דאף במרדעת בעינן שלא יהיה בשרו נוגע בו.

**ויש** לבאר את סברת הרמב"ם כפי המבואר בפירוש הראב"ד בתמיד (לב, ב), דאף בקשין שאין חשש שמא תיכרך נימא, אסור גם בהצעה אי בשרו נוגע בו, כיון דמתחמם על ידם. והדרך אמונה (ס"ק סב) מבאר שהרמב"ם אסר בקשין משום שמא תיכרך נימא,

ע"פ דברי התיו"ט במשנתנו. [וק"ק דהתיו"ט פירש כך לדעת הרא"ש, דהרע"ב פירש כדבריו במתני' וכן לקמן במ"ד, וכדמציין התיו"ט לדברי הרע"ב שם].

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. **הדא דאתמר מותר בריקן וכו'.** כתבו הריטב"א (ביצה שם) ובחי' הר"ן (שבת מ, א), דבזה מתורץ הא דמתרת משנתנו כרים וכסתות, ואילו רבי שמעון בן פזי אסר אפילו שהכלאים תחת עשר מצעות, והיינו משום דרבי שמעון בן פזי מיירי במלאה ואילו משנתנו מדברת וכו' כדמחלק הירושלמי. והדר ביה הריטב"א, משום דביאר הרא"ה דדברי הירושלמי הללו כלל לא נאמרו על משנת כרים וכסתות, אלא על הא דתנן התם בתוספתא (הביא הר"ש לקמן) "פשתן שצבעה בחרת וכו' ובכרים וכסתות התיירו". ועלה אמרינן דהני מילי בריקנין וכו' דבכי היא גוונא דרכם לכפלן, וצד האימרא מונח לצד הכותל וליכא מראית העין. ואי לאו הכי אסור משום מראית העין [ודלא כהר"ש לקמן], וכתב הריטב"א דבדק בירושלמי ונמצא כן. ולפ"ז הדרא קושיא לדכותא, מ"ט התיירו במתני'.

**אלא** תירץ הריטב"א ע"פ דברי הרא"ה [כמובא לעיל מהר"ן], דבכרים וכסתות דמשנתנו מתירה משום דמיירי בדברים שאין ראויין ללבישה, ולכן כשאין בשרו נוגע

עוד חילוק בין כרים וכסתות לדברי ר' שמעון בן פזי

בהם מותר. ואילו רבי שמעון בן פזי מיירי בכסות שראוי להציע על המטה להתכסות, דהוי דבר שדרכו בהעלאה וגזרו בו אף שאין בשרו נוגעה בהם.

**אולם** מדברי הר"ש, הרא"ש (במשנתינו) והתוספות במועד קטן (יב, ב ד"ה איתבע) מבואר, שדברי הירושלמי כן נאמרו להגביל את דין משנתינו לגבי כרים וכסתות, וכן נראה דעת מפרשי הירושלמי, לפ"ז אכן מתורצת מדוע משנתינו מתירה ואילו רבי שמעון בן פזי אוסר. [אמנם לעיל התבאר בשם הראשונים שאם החילוק במשנתינו הוא משום דבר שדרכו בהעלאה או דבר שאין דרכו, א"כ במשנתנו מותר גם בדבר רך. ורק אי נימא דמשנתנו מיירי בדבר שיש בו כלאים מן התורה, ובכה"ג אסור מדרבנן גם כשאין דבר שדרכו בהעלאה].

**הרמב"ם** לא הביא את דברי הירושלמי, עי' ברדב"ז ה"י ובביאור הגר"א (שם) סק"ה.

**בא"ד.** נכפפין הצדדין על האדם וכו'. התפארת ישראל (בבתי הכלאים קכח) כתב שהעלאה מהצדדים אינה אסורה אלא רק מדרבנן, והביא דבריו הדרך אמונה בפ"י ס"ק נה. אולם מדייק בספר מלבושי ישע (פ"ד הערה לח) שמלשון הרשב"א בתשובה (א תשסב) נראה שהוי כהעלאה אסורה מן התורה, דכתב הרשב"א "שהם שוקעים

והצדדים עולים מכאן ומכאן והוי כהעלאה", והביא שהגינת ורדים (ו, ג) כתב להדיא שהוי כהעלאה. ויש לדייק מדכתב הרע"ב שהחשש שנכפף מן הצדדים ונכרך על גופו, שהעלאה מן הצדדים אינה אסורה מן התורה, שאילו היתה אסורה לא היה צריך להוסיף שהחשש מצד שיכרך על גופו.

**ר"ש** ד"ה אין עראי לכלאים. דלבישת עראי [נמי] שמה לבישה ואסור.

מהו  
לבישת  
עראי  
בכלאים

ובריש התכלת מייתי לה ומשמע דאיירי בטלית קטנה אע"פ שאין הגדול יוצא בה עראי. וכך פירשו רש"י (שם) והרשב"א בתשובה (ח"ד סי' פג). אולם הרא"ש בפרושו וכן בהל' כלאי בגדים סי' ט והביאו הטור, וכן רבינו גרשום במנחות (שם) והאור זרוע (ח"א סי' רצ"ו), פירשו כגון טלית של קטן והגדול יוצא בו עראי. וכתב הב"י דבגמ' במנחות משמע כפרש"י והר"ש, שאין צריך שהגדול יצא כזה עראי. וכן הביא הפרישה (ס"ק ז) שכתב רבינו ירוחם. וכתב הב"י דכיון שדעת הראשונים דלא כהרא"ש צ"ל שיש טעות בגירסת הרא"ש. ברם הב"ח והפרישה (שם) והט"ז (ס"ק ה) כתבו דהרא"ש נמי סבר כהר"ש, אלא שכוונת הרא"ש שהלבישה דהשתא היא ארעי.

**הרמב"ם** פירש דלבישת עראי, היא לבישה גמורה לזמן מועט, ולא דרך קבע. וכן משמע בריב"מ פ"ץ במשנתנו, וברבינו ניסים גאון בשבת (כט, ב).

גדר איסור  
הענאה  
מהצדדים

לדעת  
הר"ש  
א"ב  
לבישה  
שיש בה  
הנאה

**ר"ש** ד"ה על גבי עשרה לבושין. ואע"פ שאינו נהנה ממנו. וכ"כ הרמב"ם בהי"ח. אלא דבדעת הר"ש צריך ביאור, דדייק הבית הלוי (סי' א) מדכתב הר"ש לקמן מ"ד דהטעם שתכריכי המת מותרים בכלאים משום דלחי במקרה כזה נמי מותר דליכא הנאה. חזינן דסבר הר"ש דאיסור כלאים לא סגי בלבישה דבעלמא נהנים ממנה אלא צריך הנאה בפועל, ולכן במת אף שמייירי שהלבישה בצורה שבעלמא נהנים מותר להלבישו כיון שלו אין הנאה בפועל, ואם כן מ"ט הר"ש אוסר בלובש כדרך הלובשים אפילו דליכא הנאה בפועל. וכן אין לחלק כחילוק המהרי"ק והכסף משנה בשיטת הרמב"ם (עי' להלן), דרק העלאה צריך הנאה, אבל לבישה לא בעי הנאה ולהכי בלבישה אסור אף שאינו נהנה, כיון דהר"ש לא סבר חילוק זה כמבואר להלן סוף ד"ה ר"ש ד"ה אפילו.

לרמב"ם  
חילוק לבישה  
מהעלאה  
לענין הנאה

**ר"ש** ד"ה אפי' מדברי הרמב"ם נראה שאינו סובר שהמשניות חלוקות, דפסק (הט"ז) למתני' דלקמן דתלוי אם מתכוון, ובהי"ח כתב הרמב"ם שמוכס אסור לו ללבוש כלאים, ולא חילק אם מתכוון או שאינו מתכוון. וביאר הט"ז (שא"ז) דסובר כן משום דלא ניחא ליה שהתנא סתם שתי משניות אחת לאחר חברתה ופליגי אהדדי.

**ובביאור** שיטת הרמב"ם מדוע שני הדינים המבוארים בשתי המשניות אינם סותרים זה את זה, ביארו המהרי"ק והכסף משנה (בהי"ח) שהרמב"ם סבר שחלוק העלאה מלבישה. דהעלאה נאסרה רק כאשר נהנה בפועל, ואילו לבישה אסורה גם כשאינו נהנה. ולכן במוכרי כסות מייירי בהעלאה ולכן צריך שתהיה הנאה בפועל, וכיון שאין להם הנאה מותרת העלאה. אבל במשנתנו לגבי מבריח את המכס מייירי בלבישה, ולכן אסורה הלבישה גם שאינו לו הנאה. וכן חילקו בדעת הרמב"ם, ים של שלמה בב"ק פ"י הי"ט, שנות אליהו במשנתנו, אמרי ברוך יור"ד סי' שא, ובית הלוי סי' א. ועי' באבי עזרי (פ"י הי"ח) שהאריך להוכיח כחילוק זה. [ועיי"ש שחידש דלפ"ז צ"ל דלשיטת הרמב"ם אין לוקין כלל על העלאה].

הנאה  
שיכול  
להנות  
בצורה  
מותרת

**הש"ך** (סי' שא"ח) כתב דאי אפשר לומר שחייבים על הלבישה ללא שום הנאה, אלא ביאר באופן אחר במה שונה מוכרי כסות ממבריח את המכס, עיי"ש. הט"ז (שם) מסכים עם דברי הש"ך שאין לומר חייבים גם על לבישה ללא שום הנאה, אך תמה גם על חילוק הש"ך בין מבריח המכס למוכרי כסות. לכך ביאר הט"ז שהחילוק בין מבריח למוכרי כסות הוא, שמבריח שכל האפשרות שתבוא לו ההנאה לפטור ממכס הוא רק על ידי הלבישה, אם כן

הלבישה הביא לו את ההנאה ואסור להנות מלבישת כלאים. אולם מוכרי כסות יכולים למכור את הבגדים גם ללא שילבשו אותם, ואפילו להראות את מידת הבגד ניתן להראות שלא על ידי לבישה, לכן אף אם לובשים אין הלבישה חשובה כזו שהביאה לו את הנאה, ולכן מותר למוכרי כסות ללבוש בגד כלאים.

**ועי'** בעונג יו"ט סי' צו דנתקשה בדברי הט"ז, וכתב לבאר את דעת הרמב"ם כדביאר הש"ך שם בס"ק ח. וע"ע בפתחי תשובה סק"ה, ובעמק שאלה פ' אמור סי' קה, ח.

**לפי** הר"ש, שלמ"ד דבר שאין מתכוון מותר גם להבריא את המכס אם אין כוונתו להנאה, לכאורה איך אפשר לומר שאין כוונתו להנות הרי מתכוון להבריא את המכס, וצ"ל דסבר שלא נאסרה כל לבישה שיש בה הנאה, אלא רק לבישה שיש בה הנאת הגוף. וכן משמע מהא דהביא הר"ש לעיל משנה א' את דרשת הירושלמי דאיצטריך למכתב בקרא לא תלבש ולא יעלה, דאי כתיב לא יעלה וכו' ת"ל לא תלבש מה מלבש דבר שהוא מהנה הגוף, אף אין לי אלא דבר שהוא מהנה הגוף. אלמא דמצריך הירושלמי דוקא הנאת הגוף ולא סגי בכל הנאה מהלבישה. אמנם בבבלי ביבמות (ד, ב) נמי איתא דאיצטריך ללא תלבש ולא יעלה, ולשון הגמ' דבעינן דומיא דלבישה דאית בה הנאה, ולא קתני הנאת הגוף. ולדעת הרמב"ם אם סבר שצריך גם

אם בעי  
בכבישה  
דווקא  
הנאת  
הגוף

בלבישה הנאה והכא ההנאה הוא משום שמבריא את המוכס, צריך לומר דהבבלי פליג אירושלמי ולא מצריך הנאת הגוף, ופסק כהבבלי.

**בא"ד.** ובמוכס שאין לו קצבה וכו'. בא"ז  
מוכס  
מיירי

הרא"ש (בבא קמא י, א) הביא שיש מפרשים שמייירי במוכס הלוקח מכס דווקא מיהודים והוא לובש את בגד זה כדי להראות גוי, פירוש זה הובא ברע"ב; וע"ע מאירי ב"ק קיג, א. אך הרא"ש דוחה פירוש זה, שאין היתר ללבוש להראות גוי כדי להרוויח מכס. וע"ע תוס' אנשי שם.

**בא"ד.** מכניס חבלים לתוך ידו ובלבד הטעם  
שחבלים  
אסורים  
בכלאים שלא יכרוך ומפרש בגמ' משום

**כלאים.** פירש (שם) הריטב"א דמיירי בחבלים רכים שהידיים מתחממות בהם. [ועי' במשנה ראשונה מ"ג דכתב דפסקינן כרבי אליעזר, משום דסתם מתני' דהכא כדבריו. ועי' בט"ז המובא לקמן דלדבריו ליכא ראייה ממתני' כרבי אליעזר, משום דבחבלים נעשה מתחילתם לזה, ואף רבנן מודים שאסור]. עוד תירץ הריטב"א בשם ר"י, דרק בהצעה שאיסורה מדרבנן התירו בקשה, אבל בהעלאה שהאיסור מדאורייתא אף בקשה אסור.

**בא"ד.** ופירש שם בקונטרס **דסבר** האם  
חבלים  
תלים  
בפלוגתא  
שאינו  
מתכוון דבר שאין מתכוין אסור. עולה דכיון דפסק כמתני' דלקמן שמותר באין מתכוון, ה"נ מותר בכי היא גוונא. וכן פסק הרמ"א סי' שא סעי' י, וציין

בביאור הגר"א (סק"ט) לדברי הר"ש. אמנם המחבר (שם) כתב לאסור, וכדברי הרמב"ם שהובאו לעיל.

**הרא"ש** בהל' כלאי בגדים (סי' כ) הביא משנה זו להלכה, ולא כתב דצריך שיכוון. והקשה רבינו ירוחם (נתיב יט) הא הרא"ש סובר דאם אינו מתכוון מותר, כמבואר במ"ה ומ"ו, והניח בצ"ע. דבשלמא לדעת הרמב"ם אתי שפיר, דהא האיסור גם כשאין מתכוון. ואף אי אמרינן דאיסור רק בלבישה בלא כוונה, הא חשוב כלבישה כדכתב. וכן הקשה בדרישה (סי' שא רס"ק ג) לדברי הטור והשו"ע, והניח בצ"ע. והב"ח (בס"ס

ש) כתב לחלק שבכורך סביב ידי לדעת הכל אסור, מאחר דהוי פסיק רישא שיהנה בידו מחמת החוטים. וכן הביא הש"ך (בסי' ש ס"ק יג) דכתב השלטי גיבורים בשבת שם.

**אך** הט"ז (סי' שא,ו) דחה תירוץ זה בדעת הרא"ש, אלא תירץ דאף רבי שמעון המתיר באינו מתכוון, הוא רק במקום שהאיסור נעשה רק אינו בודל ממנו. אבל מודה רבי שמעון שאין לעשות כלאים כדי לעלות ע"מ שלא יתכוון. וכיון דהחבלים מתחילתם הם עשויין לכרוך על ידו בשעת הנהגת הבהמה, אף רבי שמעון מודה שאסור.

## משנה ג

**ר"ש** ד"ה מטפחות הידים. מפה שפורסין על השולחן דרך בני אדם מכובדין וכו'. כהגירסא שלפנינו דמשמע שהכל פירוש אחד, מבואר באור זרוע (ח"ב סי' שפו) וז"ל: "פירוש מטפחות הידים מפה שפורסין על השולחן כמו שדרך בני אדם מכובדין כשמביאין להם פת או בשר או ביצה מושכים להם במפה". אולם הרא"ש (כלל ב,ו) הביאו כפירוש חדש וז"ל: "אי נמי דרך בני אדם מכובדים". וכתב בדברי חמודות (אות כא) דכן צריך לתקן בדברי הר"ש, ובאמת דבפירוש הר"ש מכת"י הגירסא היא "אי נמי דרך בני אדם וכו'".

טעם האיסור במפות שפורסין על השולחן

**אלא** שאם הוי שני תירוצים שונים, צריך לפרש שטעם האיסור במפה שפורסין על שולחן הוא כפי שפירש הרא"ש, שמקנחין בהם הידים. ובהג' אשר"י (מגילה פ"ד סי' ה) כתב: "וכן מפה שפורסין על השולחן לאכול מפני שפעמים מחמם בה ידי שכורכה סביב לידי בימות הקור".

**הר"מ** בפירוש מפרש אמפות שמקנחים בהם את הידים, וכן פירש הרע"ב. ובהלכותיו (הלכה כ"ב) כתב הרמב"ם "שהידיים נוגעות בהן והן ניכרכין על היד תמיד ומתחממין".

ובספר הון עשיר קיים כפירוש הר"ש והרא"ש, משום דאי הפירוש שהן מגבות לידים הו"ל לסומכם לדין מטפחות הספג, דהרי שניהם ענין אחד. אולם עי' ברש"ס שמקיים כפירוש הרמב"ם.

**בא"ד.** והוא לא מקבל על שלא יתכוונו בחמה מפני החמה, כלומר

שהמפה מונעו שאינו נכווה בביצה שהיא חמה. וכ"כ הרא"ש בפירושו, ובהלכותיו בסי' ט. הרמב"ם (הי"ז) הביא לשון הירושלמי, ולא הוסיף שלא יכווה. ביארו הכסף משנה והרדב"ז, דהרמב"ם ס"ל כהר"ש. והמהרי"ק בפירוש אחד גם פירש דברי הרמב"ם כהר"ש. אולם האור שמח (הי"ט) כתב, שאין לפרש בדברי הרמב"ם כהר"ש, משום שלדעת הרמב"ם אם כל מה שלוקח את המפה הוא שלא יכווה אינו אסור משום כלאים. כי לדעת הרמב"ם התורה אסרה רק בהנאת הגוף בדרך לבישה, ושאר ההנאות אסורות רק מדרבנן. ורבנן אסרו רק בדבר שדרך ללובשו, ובדבר שאין דרך ללובשו לא גזרו כלל. והכא ההנאה מהמפה אינה בדרך לבישה ושייך בה איסור רק מדרבנן, אבל כיון שאינה עשויה ללבישה שאין בה בית ראש לא שייך בה איסור מדרבנן, והנאה להצלה מכוויה אינה אסורה בה כלל. ואכן עי' במהרי"ק דפירש פירוש נוסף בדברי הרמב"ם, ולביאור זה הרמב"ם אינו סובר כהר"ש.

**הראב"ד** (שם) משיג, דמהבבלי בביצה נראה שאין איסור

כלאים בכי היא גוונא, כיון שאין דרך חימום בכך. וביארו המהרי"ק והכסף משנה והרדב"ז דס"ל להרמב"ם דיחלוק בין הגמ' בביצה, לדין נוטל ביצה במפה, עיי"ש.

**ר"ש** ד"ה מטפחות ספרים. הא דאסור ר' אלעזר מפרש בירושלמי וכו'. ד"ה

מטפחות הספג וכו'. וד"ה ר' אליעזר אסור, משום דפעמים שרואה את רבו ומתעטף בה. וכן ביאר הרע"ב. והביא התוס' אנשי שם שבירושלמי נמי מבואר ג' הטעמים, על כל אחד טעם נפרד, ולפ"ז אין ללמוד איסור על שאר מפות שלא שייך בהם בדיוק אותם טעמים. לפ"ז מבואר מדוע מנו אותם בנפרד ולא אמרו מטפחות הידים והספרים וכו' (הון עשיר).

**אמנם** הרמב"ם בהכ"ב ביאר על כל הדינים המובאים במשנתנו משום טעמא דרב בא, שמחמם בו הידיים. וביאר התוס' אנשי שם דסבר הרמב"ם שרב בא שאמר טעם זה פליג על שאר טעמים, והטעם שמחמם הידיים מהני בכל דיני המשנה. ועי' אריכות בזה ברידב"ז.

**ר"ש** ד"ה מטפחות הספג. כשאדם יוצא וכו'. וכן פירש הר"מ בפירוש. הספג

אולם בהלכותיו (הכ"ב) כתב הרמב"ם "מספגין בהן הכלים והקרקעות", וכתב המהרי"ק, דכל שכן אם גופו מסתפג דאסור. והטעם דפירש הכי במתני', משום דבירושלמי אמרו הטעם מפני

האם  
האיסור  
משום  
שמצינו  
מהכוויה

הטעם  
במטפחות  
הספג

שפעמים רואה רבו ומתעטף בה.

**ר"ש** ד"ה ור' אלעזר אסור. משום **דפעמים** וכו'. מבאר המשנה ראשונה דמחלוקת רבי אלעזר ורבנן היא, דרבנן סוברים דאזלינן בתר עשייתם ואינם עשויים להתחמם, ואע"פ דפעמים מתחממים בו אין הוא דרך חימום. ורבי אלעזר סבר דבשעה שמתחמם מתכוון לכך וחשיב כעשוי לכך. [והוסיף, דמשנה בשבת (נדא) דסתמא לאיסור בכריכת החבלים היינו כרבי אלעזר. אמנם למבואר לעיל מהט"ז אין ראיה, כיון דמייירי שהחבלים נעשים לכך ובכי היא גוונא כו"ע מודים שאסור]. וכעין דבריו משמע בריבמ"ץ (ד"ה הספק), וז"ל: "ואותו סדין אינו אסור משום כלאים, שאינו עשוי ללבישה". מהמבואר נראה שלדעת חכמים גם בשעה שמתחמם מהם וכדמ' אין כלל איסור, מפני שאינו עשוי להנאת לבישה, א"כ אינו מוגדר כלבישה אסורה.

ביאור סברת פלוגתת ר' אלעזר ורבנן

ההנאה מצויה מודים רבנן דאסור לעולם, וכמו שמצינו דמרדעת אסורה לעולם.

**ר"ש** ד"ה מטפחות הספרים. ואמרינן בירושלמי הדא דאיתמר במתכוין לשם מלבוש אבל אינו מתכוין לא. בפירוש הרא"ש הוסיף דמייירי דיש בית ראש ולובשין כמין מלבוש. וכ"כ בהל' כלאי בגדים סי' ט. והקשה רע"א (אות ל"ט) דאף אי אין לו בית ראש צריך לאסורו, כיון דהוא על גופו והוי העלאה ומגין שלא יתלכלכו בגדיו, וכמרדעת דלקמן, שאסור להניחו על גבו כדי להוציא את הזבל, אף דאינו אלא להציל מטינופת ואינו דרך חימום. וכן הקשה במלאכת שלמה בשם ה"ר יוסף ז"ל.

באזה משפחות הספרים נאסר כו"ע

**ובאמת** בשאר הראשונים לא מצינו שחילקו כן, אלא סתמו דברי הירושלמי כהר"ש, עי' סמ"ג ל"ת רפג ואור זרוע סי' שפו, ובכל בו סי' צא. ועי' ציון ההלכה פ"י ס"ק קפט.

**וליישב** דברי הרא"ש כתב הבועז (אות ג), דבעלאה בעינן הנאת הגוף דוקא. ובמרדעת איכא הנאת הגוף, שלא יתלכלכו בגדיו ויתלכלך גופו או שעל ידי כך אין המשא נדחק על גופו [ע"ע רש"ס]. אבל במטפחת הספרים ליכא הנאת הגוף כלל אלא רק להציל בגדיו מעפרורית השערות, לכן בעינן בית ראש וע"י כך הוי לבישה, ובלבישה לא בעינן הנאת הגוף. ורע"א דהקשה הכי, צ"ל דאזיל לשיטתו (אות

**אך** בביאור הגר"א (סי' שא, טו) נראה שהכל מודים דאפילו במקום שרק פעמים נהנה, רבנן אסרו להעלאותו בכל מקרה. ופלוגתת רבי אלעזר ורבנן היא בדבר שרק פעמים רחוקות נהנה ממנו, האם בגד זה אסור לעולם או שאינו אסור אלא רק כשנהנה. רבי אלעזר סבר כיון שפעמים נהנה אסור לעולם, ורבנן סוברים כיון שאינו מצוי אלא לעתים רחוקות, אינו אסור לעולם. אבל במקום שאין ההנאה רק פעמים רחוקות אלא

(מ) דכתב כהש"ך (סי' שא,ח), דלהציל מטינופת היא הנאה האסורה בכלאים. או משום דסבר שגם לבישה בעינן הנאת הגוף (וכפי שהביא דבריו להלן במשנה ג'), ולכן אי אפשר לומר שאין כאן הנאת הגוף והאיסור הוא רק מצד שלובש דרך לבישה.

**הט"ז** (שם ס"ק י') נמי סבר דבעינן דווקא בית ראש, דאי לית ליה בית ראש אינו אסור, שאינו דרך מלבוש דלא נעשה הבגד אלא להצילו מן השערות. ומאחר שאינו מלבוש ואינו מתחמם בו שרי, אבל אי אית ליה בית ראש הוי דרך מלבוש, ובכי היא גוונא לא בעינן הנאת חימום. ומקשה הציון ההלכה (ס"ק קפט) וכי גרע מחבלים, שמבואר שיש לחוש בהם לכלאים.

**עוד** חידוש מבואר ברא"ש, דאף שפסק כר' אליעזר, הביא לדברי הירושלמי להלכה. וכן פסק השו"ע סי' שא סע"י, מדייק מכך הלבוש (שם) שהכא גם רבי אליעזר מודה שלולי שיש בית ראש לא היה אסור, שרק לעיל אסור רבי

אם טעם  
בית ראש  
נצרך  
לכ"ע

אליעזר כיון שיש דרך שיהנה מהם הנאת לבישה כגון חימום הידים, אבל הכא אין כלל דרך הנאת לבישה אלא רק להלבישו לפני הספר להגן מהשערות, וכדי שיאסר בעינן שיהיה לו בית ראש. אך ע"י בביאור הגר"א (ס"ק טו) דכיון דבעינן שיכוון, א"כ אסור גם כשאין לובשים אותו כמלבוש, כמו שאסור מטפחות הידים. ובאמת ביאר הגר"א (בשנו"א), דדברי הירושלמי אתי רק אליבא דרבנן, ואליבא דרבי אליעזר אסורה מטפחות הספר גם אם אין לו בית ראש. ודייק הדרך אמונה (פ"י ס"ק ק עם ציון ההלכה שם ס"ק קפח) שהרמב"ם סבר כפי שמבאר הגר"א, מכך שהרמב"ם פסק כרבי אליעזר, ואינו מחלק אם יש בית ראש או שאין בית ראש.

**וברש"ס** (במשנה) מבואר טעם חדש מדוע חכמים לא חלקו להתיר במקרה זה. שלעיל מיירי בדברים שהם קצת קשים ולכן סברי רבנן שאין בהם כלאים, ואילו הכא מיירי שהם רכים והדרך לנגב בהם את הפנים, לפיכך מודים רבנן שאסור.

## משנה ד

**משנה.** לא יניח מרדעת על בגדו ואפילו להוציא הזבל. הש"ך הוכיח ממשנתנו שדי בהנאה שלא יתלכלך בגדו לאסור משום כלאים

מניעת  
ככלוך על  
ידי לבישת  
כלאים

(הובאו דברין ברע"א). אולם כבר הובא לעיל (משנה ג) שרבים חולקים על דבריו, משום שלעיל (שם) מבואר שכדי שבגדיו לא יתלכלכו מהספר



אינו חשוב הנאה לאסור מחמת כלאים (באמת שלעיל הקשה רע"א מדוע אינו חשוב הנאה), ועי' לעיל כמה חילוקים.

**ר"ש** ד"ה תכריכי המת. דאמר ר' אמי ואיתימא ר' [דימי] לא שנו אלא לספדו אבל לקוברו אסור. בטעם החילוק בין לספדו לבין לקוברו, עי' רשב"א והובאו דבריו להלן משנה ה'. הריטב"א (בנדה) פליג על דברי הרשב"א, וביאר באופן אחר את החילוק בין לספדו לבין לקברו. ועיקר פלוגתייהו הוא בביאור הענין שמצוות בטלות לעתיד לבוא, עי' בריטב"א באריכות. ועי' גם בפירוש המשניות לרמב"ם. וע"ע בקובץ שיעורים ח"ב סי' כט.

חילוק בין להספדו לבין לקוברו

בעינן הנאה בפועל, משום דילפינן מ"לא ילבש" דכל לבישה שאין בה הנאה לאו לבישה היא. דאי אמרינן שלבישה שאין בה הנאה לאו לבישה היא, בגד ד' כנפות שאנו לובשים כדי לקיים מצות ציצית לא היה מתחייב בציצית מן התורה. דהרי לא מגיע הנאה מהלבישה כיון שמצות לאו להנות ניתנו, והוי כבגד של ד' כנפות שאינו חייב בציצית. ועיקר הקושיא היא לדעת הראשונים שמצות לאו להנות ניתנו אפילו במצוה שיש בה הנאה. על כן מסיק שרק בהעלאה צריך שתהיה הנאה בפועל דומיא דסתם לבישה, אבל לבישה אסורה אפילו בלא הנאה.

**בא"ד.** ותימה דליתסר משום לועג לרש וכו' ושמא (שאני) וכו'. וכן הקשו התוס' בנדה (שם ד"ה אבל עושה), ותירצו בשם ר"ת.

**בא"ד.** אי נמי שאני כלאים דבחי דומיא דמת לא אסיר דלא מיתהני כלל וכו'. וכן תירצו התוס' (שם) בשם רשב"ם, והקשו התוס' על פירוש רשב"ם כדמקשה הרא"ש כאן.

בגדר ההנאה מכלאים

**אולם** לדעת הר"ש מדויק כאן מדבריו שגם בלבישה צריך הנאה, ועוד שהתבאר לעיל שהר"ש אינו סובר שיש חילוק בין העלאה ללבישה, מדלא חילק בין לבישה בגנוב המכס (משנה ב) לבין מוכרי כסות (משנה ה). ולדעתו צריך לומר כמבואר בבית הלוי (שם), שגם הקשה קושיא זו דאי בעינן בלבישה הנאה, כיצד מחויבת טלית שלנו בציצית. ותירץ דבציצית אין פטור משום מצות לאו להנות ניתנו, משום דהכלל שמצות לאו להנות ניתנו הוא רק כשאין הנאה מעיקר המצוה כסוכה ושופר, משא"כ הכא עיקר לבישתו היא להנאתו, דאינו מחויב ללבוש בגד של ד' כנפות, רק אם לובש בגד של ד' כנפות להנאתו מחויב להטיל בו ציצית.

**מדייק** הבית הלוי (סי' א,ה) שלדעת הר"ש לאיסור כלאים לא סגי בלבישה הראויה להנות בה, אלא בעינן הנאה בפועל, ולכן למת שאין הנאה בפועל לא שייך לגביו איסור כלאים. מקשה המרומי שדה (נדה שם) דא"א לומר דלאיסור כלאים אף בלבישה

חילוק בין לבישת כלאים ללבישת ציצית [ומצות לאו להנות]

**עוד** יש מקום לחלק עפ"י המבואר ברש"י בר"ה (כח, א ד"ה לא) הטעם שמצוות לא להנות ניתנו: "שלא ניתנו המצוות לישראל להיות קיומם להם הנאה אלא לעול על צוואריהם ניתנו". ולמבואר שזה הטעם שמצוות לאו להנות ניתנו, אפשר לומר שדוקא במקום שמחוייב לקיים המצוה ואינו יכול ליפטר ממנה, בזה אמרינן דלאו להנות ניתנו אלא לעול ניתנו, אבל ציצית דיכול ליפטר ממנה שלא ילבש בגד של ד' כנפות, א"כ לא שייך בהם הטעם שהם ניתנו לעול על צוואריהם, וממילא לא שייך לומר בהם מצוות לאו להנות ניתנו.

**וכעין** קושייתם הקשה גם הקובץ שיעורים (ח"ב סי' כג, ח), והעמיד קושייתו על קושיית התוס' (שם) לפירוש רשב"ם, המשווה דכל מקום דאין איסור לבישת כלאים, פטור גם מחיוב ציצית [כדהקשה הרא"ש כאן], מקשה ר' אלחנן כיון דאין אנו לובשים הטלית להנות מ"ט מחויבים בה בציצית. וכתב דבשלמא לדעת התוס' (ב"ק קג, א ד"ה ומר) דכל מקום דאיכא פסיק רישא שיהנה אסור למוכרי כסות ללבוש כלאים, דחשוב לבישה מחמת הנאה זו, ה"נ אפשר לומר דאיכא פסיק רישא שיהנה מהבגד שלבשו לקיים מצות ציצית. אבל לדעת ר"ן (בחולין) דאף בדאיכא פסיק רישא שיהנה אין איסור במוכרי כסות משום כלאים,

הו"ל לפטור נמי מציצית בלבישת טלית כזו שאין כוונתו להנות. אלא תירץ שצ"ל דלבישה לכבוד נמי הוי לבישה שיש בה הנאה. והוסיף דכן צריך לומר לכו"ע, שהרי בטליתות שלנו אין בהם כלל הנאה בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, וא"א לומר דאיכא פסיק רישא שיהנה, אלא על כרחך כדאמרינן דלבישה לכבוד נמי הויא לבישה, וזה המחייב בציצית בטליתות שלנו.

**אלא** אם הר"ש מודה שדי בהנאה של כבוד כדי שיחשב לבישה,

ויעבור מחמת זה על כלאים, יקשה קושית היכין (אות כג), מ"ט אמרינן דלחי בכי היא גוונא מותר הא הוי לכבודו. ע"כ צ"ל דהר"ש סבר כדאמרינן לעיל (משנה ב), דבעינן דווקא הנאת הגוף ולא סגי בהנאה בלבד, והנאת כבוד אינה נידונה כהנאת הגוף. או כמבואר להלן (ריש משנה ה) מהרשב"א שלבישה לשם כבוד אינה דרך לבישה.

**[אולם]** מדברי הריטב"א נראה שהנאה לשם כבוד נידונה כהנאת הגוף, שמחד כתב הריטב"א בנדה (שם בד"ה ת"ר בגד) לבאר דליכא משום לועג לרש וז"ל: "ועוד שלא אסרה תורה כלאים אלא בלבשו דרך חימום ולבישה ואילו מוכרי כסות מוכרין כדרכן, והא כיון שאינו מחמם למתים כיוצא בו בחיים מותר", הרי דסבר דבעינן לבישה דווקא שיש לו הנאת

בישוב  
שיטת  
הר"ש

הגוף ממנה, ומאידך כתב הריטב"א בשבת כט, ב (הובא לקמן ריש מ"ה) דלכבוד הוי הנאה האסורה בכלאים.

**בעיקר** דברי היכין יש לעיין מהמבואר בבעז (אות ג) דלבישה אסורה אף שאין בה שום הנאה, ולמה בעי שיהנה מחמת הכבוד].

**אך** אם כן תחזור הקושיא מדוע חייבים בציצית בטלית שלנו הרי אין לו הנאת הגוף, ויש לומר דהר"ש לא סבר כתוס' והרא"ש שכל מקום שפטור מלבישת כלאים אינו חייב בציצית, דמשום סברא זו הקשו התוס' על תירוצו זה, כדמקשה הרא"ש כאן. ואפשר דטעמא דהר"ש אינו סובר סברא זו, לפי שאמרינן שמה שבכלאים בעי לבישה שיש בה הנאה הוא משום דלאחר שילפינן העלאה מלבישה ילפינן לבישה מהעלאה, והיינו שבעינן שתהיה הנאה בפועל כמו שבהעלאה יש הנאה בפועל והוי כתנאי בעלמא, ולא דזהו מהות שם הלבישה.

**הריטב"א** (שם) הביא דיש מתרצים דליכא משום לועג לרש, דמייירי באבד הכלאים, ולועג לרש איכא רק בדבר שיש בו מפני מראית העין. וכן פסק הב"ח ביור"ד סי' שא, דאין היתר אלא באבד. והקשה הריטב"א הא במתני' מפורש דמותר כלאים שמשמעו שמותר תמיד לאו דוקא באבד. ותירץ, דאף דמייירי בכלאים גמורים אין בהם

תירוצין  
נוסף  
ללועג  
לרש

משום לועג לרש, כיון שאינו ניכר ונראה לרבים. וכ"כ הר"ן פסחים מ,ב.

**רא"ש** (אות ז) אבד שאני, דחיישינן כיון שאין הכלאים ניכרין בה שמא יקח ממנה טלאי לבגדו. וכן תירצו עוד ראשונים (שם), וכן כתב הרמב"ם בהכ"ז.

בחינוק  
היתר  
מדרעת  
מבגד  
ככלאים  
שאסור  
לעשותו  
מדרעת

**ובתוס'** רי"ד (שם) מצינו דרך חדשה, דמתני' מייירי בבגדים עבים דלא חזו ללבישה דליכא למיגזר שמא יטלנו על בגדיו, משא"כ הא דאמרינן דלא יעשנו מדרעת מייירי בבגד נאה דחזי למילבש, ונאסר מגזירה שמא יטלנו משם להניחו על גבי בגדיו. וכעיי"ז כתב התוס' רי"ד בע"ז (סה,ב), דמתני' במדרעת מיוחדת לחמור ולא חזי לאינשי, אבל הכא דהוא בגד גמור דחזי לאינשי גזרינן דילמא מימלך וטלי ליה עלויה. מבואר בדבריהם דכל מקום דיש חשש שמא יעלנו עליו, אסור לעשות בגד כלאים.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי. פירוש אין מדקדקין במת להחמיר לענין דברי תורה וכו'. וכ"כ בפירוש הרא"ש למשנתינו. ובכתובות פ"ב סי' ח' פירש הרא"ש, או דאיירי לגבי מת מצוה אם חייבין לבטל ת"ת מפניו, או דאיירי שנטמא העובר ללמוד תורה אם צריך להודיעו, עיי"ש.

**בא"ד**. ובפרק מי שמתו משמע דאסור וכו'. מכאן הוכיח רע"א

בהיתר  
מתעסק  
בשעטנ

(בתשובה סי' ח) כחידושו, דמתעסק הגם שאינו מחייב עונש או קרבן על מעשיו, מכל מקום הרי הוא עובר איסור, דאל"ה מ"ט צריך להפשיטו את בגד הכלאים הרי אינו יודע שהוא לבוש כלאים והוי כמתעסק. ודחה רע"א את ראייתו, דשמא שאני הכא כיון שנהנה, ובמקום דאיכא הנאה ליכא פטור משום מתעסק, כדמצינו דמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה.

### **[ומדחיית רע"א את ראייתו נראה**

דס"ל דאיסור כלאים הוא רק כשנהנה בפועל. דאי בעינן רק לבישה הראויה להנאה אין שייך כלל להשוות לבישת כלאים למתעסק בחלבים ועריות, דהתם ההנאה היא גוף האיסור ולכן אסור אף המתעסק שהרי עבר על גוף האיסור, משא"כ היכן שהוא רק כתנאי בעלמא לא שייך לדון מחמת ההנאה כעובר על גוף מעשה האיסור].

### **מעירים האחרונים (אמרי בינה**

הל' פסח סי' ח, אחיעזר ח"ג סי' נ"ז, קו"ש ח"ב סי' כג, יא), דבר"ן בחולין (לב, א מדפי הרי"ף) מבואר, דבמוכרי כסות הלובשים כלאים (לקמן מ"ה) א"א לחייבם משום מתעסק, ודלא כסברת רע"א.

### **ובאמת דכבר נשאל רע"א מדברי**

הר"ן הללו (הובא בשו"ת חדשות תש"ז תשובה כה), ותירץ

רע"א דאין דברי הר"ן ענין לכאן. דאם יש להם שייכות מדוע צריך להודיעו, הרי ביאר הר"ן (שם) דבאיסור הנאה אם אינו מתכוון להנות אינו עושה איסור כלל ואף בפסיק רישא שיהנה, אם כן הכא שאינו מתכוון להנות מהכלאים ליכא איסור כלל, ואין צורך כלל להודיעו. אלא על כרחך צ"ל דדוקא שאינו מתכוון להנות הוא דשרי, אבל בהולך בבגד שהוא מתכוון להנות אלא שאינו יודע שהוא כלאים מקרי נהנה מהכלאים ממש. וכיון דהנאתו חשיבה הנאה שוב אין שייך בו פטור מתעסק, דהוי כמתעסק בחלבים ועריות [וכ"כ באבני נזר או"ח סי' תפה אות ג]. הקובץ שיעורים (שם) הרגיש בחילוק זה, וכתב דא"א לומר כן, דמדברי הר"ן מוכח דטעמא דשכן נהנה, שייך רק באיסורי אכילה אבל לא באיסורי הנאה, וכלאים דומיא דאיסורי הנאה לענין זה.

### **עוד כתב רע"א, דהר"ן בשבת (מא, א)**

ג"כ כתב להתיר ללובשי כסות מטעמא אחרינא, דלא אסרה תורה אלא דרך מלבוש שסתמו להנאה, אבל כל שאין לו הנאה ממנו אינו דרך מלבוש אלא משאוי בעלמא. וביאר רע"א דלפ"ז הכא בכלאים בבגדו דהוי דרך מלבוש דניחא ליה בלבישה זו להנאת גופו, שפיר י"ל דמשום מתעסק ליכא למפטור דהוי דומיא דחלבים ועריות.

**ובעיקר** דברי רע"א יש לדון, דהב"ח (בסי' שג) והתפארת שמואל (על הרא"ש בהל' כלאי בגדים) נקטו שהאיסור רק אם הלובש הוא מזיד וליכא כלל נידון של מתעסק, וע"ע בנודע ביהודה או"ח סי' לה.

**בא"ד.** ושמא התם בכלאים דאורייתא והכא בכלאים דרבנן. וכן חילקו הרמב"ם (הכ"ט) והסמ"ג. וביארו (שם) הכסף משנה ועוד, דכן מבואר בגמ' שם. אך מקשה החזון נחום מדוע הר"ש כתב רק בלשון שמא.

**הרא"ש** פירש דטעם החילוק הוא, דעל עצמו שיודע שלובש כלאים צריך לפשוט, דכיון שיודע ואינו פושט הרי הוא כעובר על איסור כלאים במזיד, ואין עצה ואין תבונה נגד ה'. אבל כשרואה על חבירו הרי חבירו כיון שאינו יודע שלובש כלאים הרי הוא אינו אלא שוגג, וכשעובר על האיסור בשוגג לא צריך להודיע מפני כבוד הבריות. וכן פסק הרא"ש בהל' כלאי בגדים סי' ו.

**וביאר** השאגת אריה (סי' נח) את פלוגתתם, דהרמב"ם סובר שחייב להודיעו כיון דלבישת כלאים חשיב כעובר בקום ועשה, ואין כבוד הבריות דוחהו. והרא"ש סובר דהרואה אין צריך להודיע דלגבי הודעתו הוי שב ואל תעשה, אבל כו"ע מודים שאין כבוד הבריות דוחה עבירה בקום

ועשה ואף אם היה נעשת בשוגג. וכעין זה כתבו לבאר דעת הרא"ש, הנודע ביהודה או"ח קמא סי' לה, וישועת יעקב או"ח סי' יג. והוכיח השאגת אריה דדעת רוב הראשונים כדעת הרמב"ם דצריך להודיעו, דחשיב כעובר בכך בקום ועשה אף כלפי הרואה, וכן נקט להלכה.

**הקהלות** יעקב (ברכות סי' י) ביאר, שנחלקו מ"ט כבוד הבריות דוחה עבירה בשב ואל תעשה, ואינו דוחה עבירה בקום ועשה. האם כיון שלעבור על איסור בשב ואל תעשה קייל איסורא יותר מקום ועשה, וכבוד הבריות עדיף רק על האיסור הקל דשב ואל תעשה, אבל אינו עדיף על איסור חמור דקום ועשה. או דכבוד הבריות והעבירה שקולין הן, על כן במקום שהעבירה היא בשב ואל תעשה, כיון דשקולין הן שב ואל תעשה עדיף ולכן חוששים לכבוד הבריות. אבל במקום שהעבירה בקום ועשה, אינו רשאי לעבור עליה מחמת כבוד הבריות, שהרי שקולין הן ואין יעשה מעשה לצד אחד. ולפ"ז מבואר מחלוקת הראשונים, הרמב"ם סובר דלגבי עבירת קום ועשה אין כבוד הבריות דוחהו, כיון שעבירה בקום ועשה חמורה, וכיון שהלובש עובר על כלאים בקום ועשה חייבים להודיעו ואין לחוש לכבוד הבריות. ואילו הרא"ש סובר דשקולין הן, וכיון שהכא לגבי הרואה שצריך לעשות

בפלוגתת הראשונים מתי צריך לפשוט הכלאים [וכבוד הבריות]

מעשה ג"כ הוי קום ועשה להודיעו, על כן אמרין ליה שב ואל תעשה ולא יודיעו.

**ויעזי'** בפרי יצחק (סי' כו) דהקשה על ביאור השאגת אריה. ומסיק הפרי יצחק דלדעת הרא"ש החילוק הוא בין במזיד לשוגג, ובשוגג לעולם אינו צריך להודיעו משום שכבוד הבריות דוחהו, וטעם הדבר הוא כדביאר הנודע ביהודה (שם) דשוגג הוי כשב ואל תעשה. ולפ"ז כתב דאף הרמב"ם מודה לעיקר סברת הרא"ש, אלא דהרמב"ם ס"ל דאף בשב ואל תעשה אין כבוד הבריות דוחה, דלא כמסקנת הגמ' בברכות וכדביאר הצ"ח (שם), מש"ה צריך להודיעו. אלא דתמה מה הסברא דשוגג חשוב כשב ואל תעשה. אלא ביאר דהיינו טעמא, דאיסור שוגג קל ממזיד. והא דאמרין התם דהמוצא כלאים צריך לפושטו משום דכל מקום דאיכא חילול ה' אין חולקין כבוד, הפירוש חילול ה' אינו תלוי אי הוי בפרהסיא או בצנעה, אלא בחומר האיסור עצמו, והיינו דווקא באיסור מזיד.

**וכ"כ** בקהלות יעקב (שם), דנראה דהרא"ש לא פליג אלא משום דהוא שוגג, וטעם דמתיר בשוגג, או כדפירש הפרי יצחק דהמרידה בקום ועשה גדולה מהמרידה בשב ואל תעשה, או דעבירה בשוגג חשוב שב ואל תעשה, משום דהוי כאונס וכמאן

דלא עבד. ומה דבשוגג מתחייב חטאת, משום דהו"ל שלא לשכוח, א"נ הו"ל לברר, ומה שלא נזהר שלא בא לכלל שגגה הוי שב ואל תעשה, נמצא דהחוטא בשוגג בקום ועשה יסוד חטאו הוא גדר דשב ואל תעשה.

**לפי"ז** כתב הפרי יצחק, דהלכתא כוותיה דהרא"ש, וכן פסק המחבר. ושאר הראשונים דסברי דבעי להודיע בכי האי גוונא ולא נידון כשב ואל תעשה וכדהביא הנודע ביהודה, אפשר דמודים לדינא כהרא"ש. ואף הר"ש והסמ"ג דפירשו באופן אחר דברי הירושלמי, אפשר דמודים דבמקום דאיכא כבוד הבריות בשוגג לא צריך להודיע, אלא דסברי הר"ש והסמ"ג דבית המדרש חשיב כגנאי קטן וליכא משום כבוד הבריות, וכדהביא (שם) בשם החוות יאיר, ואילו הרא"ש סובר דגם בית המדרש הוי גנאי גדול, או דסובר דאף גנאי קטן דוחה כבוד הבריות.

**בחי'** רבי שלמה היימן (סוף ח"א בהערות קצרות הערה א), הביא דהגר"ח מדייק מדברי הרמב"ם להיפך מחילוק הרא"ש, שכתב הרמב"ם בהכ"ט: "הרואה כלאים של תורה על חבירו וכו'", מדנוקט הרמב"ם שכלאים על חבירו, ואינו נוקט כלשון הגמ' בברכות דמיירי שמצא כלאים בבגדו, ש"מ דסבר הרמב"ם שרק שכלאים על חבירו צריך לפושטו מעליו, אבל שהכלאים עליו אינו צריך לפשוט.

שיטת  
הרמב"ם

**וביאר** הגר"ח שטעם דסבר הרמב"ם הכי, משום דבעינן שיהיה ללובש כוונה להנאת חימום, ומאחר שיודע שיש בבגדו כלאים ורוצה לפושטם ומה שאינו פושטם הוא משום שמתבייש, א"כ ודאי שאין לו כוונה להנאת חימום, ולכן אין כלל איסור ללובשו. אבל על חבירו שאין חבירו יודע שיש בבגדו כלאים, א"כ הוא מתכוון להנות מבגדו הנאת חימום

ועובר משום כלאים, לכן חייב לפשוט ממנו את הבגד. והגמ' בברכות שהביאה דין זה במוצא בבגדו, רב אמר לה, ורב לשיטתו דדבר שאין מתכוון חייב, ולכן גם על בבגדו חייב לפשוט. [וק"ק דלפ"ז סגי שיודיע לחבירו שיש כלאים בבגדו, וממילא חבירו ירצה לפשוט את הבגד ולא יהיה לו מהלבישה הנאת חימום, ולמה צריך לפשוט מעל חבירו את הבגד].

## משנה ה-ו

**ר"ש** ד"ה מוכרי כסות. שיש בהן כלאים. מוכרים כדרך, לובשו להראותו בשוק. בר"ש מבואר שהותר למוכרי כסות ללבוש את הכלאים, וכן כתבו רש"י (שבת כט, ב ד"ה מוכרין), והתוס' (ב"ק קיג, א ד"ה ומר), והרא"ש והרמב"ן (שבת קיא, א).

ביאור  
ההיתר  
לבישה  
דמוכרי  
כסות

**בגדר** ההיתר ללבוש וטעמו, מצינו בדברי הראשונים ד' ביאורים עיקריים. א. התוס' בשבת (שם) כתבו דמותר רק בגוונא דליכא פסיק רישא שיהנה, כגון שלובש בגדים אחרים.

**ב.** הערוך [הובא ברמב"ן ובשי' הר"ן (שם) ורבינו דוד (פסחים כו)] מבאר, שכל דבר שאינו עושה את הדבר להנאתו, ואינו מתכוון

להנות אף שהוא פסיק רישא שיהנה, הוי בכלל דבר שאינו מתכוון. ומה שאסר רבי שמעון בפסיק רישא, הוא רק במקום שלבסוף הוא נהנה. ועי' בתוס' בשבת קג, א דדחה את דעת הערוך.

**ג.** הרמב"ן (שם) ג"כ דחה את עיקר הדין המבואר בערוך, ומ"מ התיר ללבוש כלאים אף אם הוי פסיק רישא שיהנה, וז"ל "משום דלא אסרה תורה אלא מלבוש שסתמו להנאה, אבל כשאין לו ממנו הנאה לאו מלבוש הוא, אלא משאוי בעלמא". וכ"כ הר"ן (שם). וכע"ז כתב ביראים (סס"י שלג): "דכל לבישה יש בה כוונה להנאה, ואי ליכא כוונה לא הוי דומיא דלבישה".

לבישה  
בלא כוונת  
הנאה לא  
מיקרי  
לבישה

**מדברי** הרשב"א בחי' אגדות (ברכות יב,ב) נראה דסבר כהרמב"ן בעיקר הדין, ומצינו בדבריו תוספת חידוש, וז"ל: "הרי אמרו דהלבישה גילה על העלאה שלא אסרה תורה העלאה אלא כדרך לבישה, ומכאן אמרו מוכרי כסות מוכרין כדרך ובלבד שלא יכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. ולפיכך כשפורסין אותו על המת לכבדו אין בענין זה איסור, שאינו דרך לבישה. אבל לקברו בו שהוא דרך לבישה, אסור". וכע"ז כתב הרשב"א גם בנדה סא,ב.

**ונראה** ביאור דברי הרשב"א, שמותר לספדו בבגד כלאים בין אם רק מעלהו על המת בין אם מלבישו, מפני דכל הלבישה הוי לכבודו וזו אינה הלבישה האסורה, דלבישה האסורה היא דרך לבישה להתכסות ולהתחמם. אלא דסבר הרשב"א דלא צריך הנאה בפועל ולכן כל לבישה אסורה, ומש"ה אסור להלביש בגד כלאים למת כשקברו, דאף שאין למת שום הנאה מכך מכל מקום הרי לובשו. ומה שהתירו להספידו כשהוא לבוש בגד כלאים, הוא מפני שעל ידי הכוונה לכבדו הרי הוא מפקיע את שם הלבישה, שאין זו דרך לבישה הרגילה. וכן מדויק בריטב"א (בנדה שם) דכשהביא דברי הרשב"א כתב: "דלקברו אסור לפי שזה דרך לבישה, אבל לספדו שאינו אלא לכבודו, מותר". וכן כתב הר"ן

שם: "אבל לקברו שהוא כעין לבישה". [המגיה על הרשב"א בנדה בהוצאת מוסד הרב קוק, ביאר דהחילוק לדעת הרשב"א הוא בין לבישה להעלאה (כמבואר להלן בדעת הרמב"ם לקמן). אולם קשה להולמו בדברי הרשב"א].

**ד.** הר"ן (חולין לב,א מדפי הרי"ף) ביאר, דאף דהכא וודאי שיהנה מהלבישה, מ"מ מותר. כיון דמידי דתלי בהנאה ואינו מתכוון להנות אף שפסיק רישא שיהנה, שרי. ולעיל משנה ד' הובא דהאחרונים נחלקו בביאור דברי הר"ן, עיי"ש. ויעוי' בשערי יושר (ש"ג פכ"ה) דמבאר אף בדברי הר"ן הללו עם מש"כ בשבת כטעמא דהרמב"ן, ואינם כשני טעמים הסותרים זה את זה. וע"ע בביאור דברי הר"ן, בקובץ שיעורים ח"ב סי' כג אותיות ו-ז.

**בדעת** הרמב"ם ביארו המהרי"ק <sup>שיטת הרמב"ם בהיתר מוכרי כסות</sup> והכסף משנה (בה"ח) דלא התירו כלל לבישה, אפילו כשאין לו בה הנאה. ורק העלאה התירו כשאינו מתכוון, וכדהתבאר לעיל משנה ב' דלדעת הרמב"ם העלאה אסורה בכלאים רק כשמתכוון להנות, אבל לבישה אסורה בכלאים גם ללא הנאה. ואכן מלשון הרמב"ם בפירוש המשניות משמע שההיתר במשנתנו הוא רק בהעלאה, וז"ל: "ר"ל שמותר להם מכירת כלים של כלאים ולהשליכם על גביהם וכו'". משמע שהתיר להשליך על גביהם, ולא התירו לבישה. וכן דיין



בשעורי ר' שלמה (יבמות סי' ה) מלשון הרמב"ם בהט"ז: "וכן מוכרי כסות מוכרין כדרכן, ובלבד שלא יתכוונו בחמה שיציל להם הכלאים שעל כתפן רק מן החמה וכו'". מדנקט שעל כתפן, משמע שהתירו רק כשהן על כתפיהן אבל לא התירו לבישה.

שודאי יהנה כיון שהוא מתכבד על יד לבישה, מבואר דלא כדברי הרשב"א שלבישה לצורך כבוד אינה חשובה הנאת לבישה].

**הגר"א** בשנות אליהו נמי מחלק בין העלאה ללבישה, וע"ע בהג"ה לשנות אליהו במשנה א'.

**האבן** האזל (שבת פ"א ה"ה אות ו') ביאר, דמשום דהוי פסיק רישא שיהנה חילק הרמב"ם בין לבישה להעלאה, ועיי"ש באריכות בטעם שבהעלאה שרי אף דהוי פסיק רישא. אמנם למתבאר בחי' הגר"ח ריש הל' שבת, דס"ל לרמב"ם כדעת הערוך דגם בפסיק רישא מותר, אם כן א"א לפרש דהטעם שמחלק הרמב"ם באיסורו הוא דהוי פסיק רישא. ועי' באבן האזל (שם אות ה) אי ס"ל לרמב"ם כהערוך. וע"ע בבית הלוי (סי' א,ה) ובחי' ר' שלמה (יבמות סי' ה) מנ"ל לרמב"ם לחלק בין העלאה ללבישה.

**והביא** המהרי"ק דכן מחלק הריטב"א (שבת כט,ב). וביאר הריטב"א דלבישה אסור משום דהוי פסיק רישא בימות הגשמים, ולא עוד אלא כי לעולם הוא מתכבד בכך. ובדברי הריטב"א יש לדון, דאה"נ מבואר בדבריו שמוכרי כסות התירו רק בהעלאה ולא התירו לבישה, אבל לגבי הטעם שביאר המהרי"ק דא"א להעמיד בלבישה אין נראה שהריטב"א סבר הכי, אלא משמע מדבריו שגם לבישה צריך שיהנה אלא דא"א להעמיד למוכרי כסות בלבישה, מפני שוודאי שיהנו ולכן מוקי בהעלאה. [בעיקר דברי הריטב"א

## משנה ז

מדייק התוס' אנשי שם מדנקטו לשון שמא יש פשתן מעורב בהן, נראה דהספק הוא לענין תערובת שיש בגוף הבגד, והבדיקה היא ע"י צביעה כדמבואר בנדה (סא,ב). אולם בשו"ת פני יהושע דייק שאין כוונת הרא"ש

**ר"ש ד"ה הברסין.** ובערוך פירש וכו'. וכן פירש הרא"ש. ועי' בפירוש הר"מ.

**ר"ש ד"ה עד שיבדוק.** שמא יש ביניהן פשתן. וכן הוא לשון הרא"ש בפירוש ובהלכות כלאי בגדים.

היכן המקום שיש לחוש לפשתן

בדיקה ע"י צביעה וכדמ' להבחין אם יש שם פשתן או לא, אלא הבדיקה היא אם יש שום דבר, אבל לא מהני בדיקה להבחין בסוג החוט.

**הר"מ בפירוש המשניות** פירש דהחשש הוא שיש בתפירה חוטי פשתן. ולפ"ז כתב התוס' אנשי שם שהבדיקה היא באור או ע"י ניתוק.

**מפשטות** לשון הר"ש דכתב ביניהן, נראה דס"ל כהרא"ש. וכן מדויק עפ"י מש"כ התוס' אנשי שם דלפירוש הרע"ב גרסינן שחזקתן מן הקנבוס, אבל לפירוש הר"מ גרסינן שחזקתן בקנבוס, דהרי מיירי לגבי התפירה. ומדגרס בר"ש שחזקתן מן הקנבוס, נראה דביאר כהרא"ש דהנידון כלפי התערובת בגוף הבגד.

**הנפק"מ** בנידון זה, דכתב הערוך השלחן (סי' שב, ח) דהחשש רק בבגדי צמר שמא תפרן בפשתן, אבל להיפך אין חוששין, שאין דרך לתפור בצמר. וזה רק אם הספק כביאור הר"מ דהנידון לגבי תפירה, אבל לדעת הרא"ש דהחשש שמא יש תערובת, לכאורה אין חילוק בין בגד צמר לבגד פשתן. ולדברי הערוך השלחן אתי שפיר דמספקינן כיון שהדרך לתפור בצמר, אבל אי החשש עירוב מהיכי תיתי דניחוש דלהוי ספק, וצ"ב.

**ר"ש ד"ה אין צריכין. ולפיכך צריך להזהר כשאדם נותן בגדי צמר לאומן וכו'** וגם במלבושים הניקחין מן הנכרים. בנותן לאומן אף החוטים לתפור, אם סמכין דנתפר בחוטים אלו או חיישינן שהוחלפו, עי' בב"י ובב"ח וברמ"א סי' שב סעי' ב. ואם דווקא באומן לא חיישינן או גם בכל אדם, עי' בפרישה סק"ג ובש"ך סק"ד ובביאור הגר"א סק"ה.

**בא"ד. ויש לסמוך במקומנו להתיר לפי שבמקומנו הקנבוס בזול מן הפשתן, וטוב לאומנים בו, לפי שהוא חזק [ואין ניתק] החוט בשעת תפירה.** המחבר פסק בשו"ע (שם) במקומות שהפשתן ביוקר מן הקנבוס יש לסמוך להתיר. והקשה הב"ח (שם) הא הר"ש והסמ"ג לא התירו אלא באיכא שני טעמים להיתר, אבל אם טוב יותר לתפור בפשתן אף שהוא יקר יותר מהקנבוס אין להתיר, מפני שיותר ממה שירוויח החייט בדמי קנבוס מפסיד בעמל תפירתו, וכ"כ הרשב"א (ח"א סי' תשסא).

**מיישב** הב"ח, דהשו"ע מיירי בדיעבד, ולזה סגי בטעם אחד. ודברי הר"ש והסמ"ג מיירי דלכתחילה אין לסמוך על החייט אלא אי איכא תרי טעמי, וחילוק זה כתבו הרשב"א בתשובה שם. מוסיף הב"ח דכן נראה מדברי הרמ"א, מדכתב (שם): "ואסור לומר לנכרי לתפור לו בגדים בחוטי קנבוס, אע"פ שהפשתן יותר ביוקר,

הדין כשנותן חוטים לאומן או לשאר בני אדם

מתי לא בעי כמיחש לכשתן בבגדים

האם בבגדי פשתן יש נחוש לצמר

דנקל לתפור בפשתן מקנבוס" עכ"ל. והוא כמ"ש הרשב"א בתשובה, ומיירי בלכתחילה. [נראה דהב"ח דייק כדבריו, מדנקט המחבר לשון "דיש לסמוך" והוא לשון דיעבד, והרמ"א נקט שהנידון "אם מותר לומר", והיינו לכתחילה. או דהדיוק מדלא כתב הרמ"א דבריו בלשון פלוגתא, נראה דבא להוסיף על דברי המחבר, דהמחבר מיירי בדיעבד, והוא מיירי בלכתחילה]. אולם הגר"א (שם סק"ד) סובר דאף בדיעבד אין לסמוך על טעם אחד.

**הט"ז** (שם סק"ד) ביאר שאין להקשות מדברי הר"ש על דברי המחבר, דאף הר"ש מתיר בטעם אחד והכל תלוי רק ביוקר וזול, ומה דהוסיף דטוב יותר לאומן לתפור בו, הוא משום דאל"כ איכא סברא דטפי עדיף לתפור בפשתן דהוא חלק יותר מקנבוס, ונמצא דאיכא מעלה בתפירה בזו כנגד זו, וע"כ הדבר תלוי במה שהוא ביוקר. והרמ"א דפליג ולא סמך על היוקר, צ"ל דפליג אסברת הר"ש דקנבוס חזק טפי, ונמצא דאיכא סיבה אחת בכל אחד, ואין סיבה דתכריע.

**בא"ד**. ואפילו המנעלים העשויין מבפנים בלבדין וכו'. כתב הדרך אמונה (פ"י ס"ק קכג), דמוכח מהכא דאף בספק כלאים דרבנן, צריך לבדוק. וכ"כ השטמ"ק בביצה (טו,א) בשם הריטב"א. אולם כתב הריטב"א דרק משום דחשיב כאתחזק איסורא,

בדיקה  
בהשוואה  
לכלאים  
דרבנן

חיישינן אף בספק. [השטמ"ק הביא שם שהר"ש מפרש "שבמקום שהקנבוס זול מהפשתן וגם חזק ממנו ואפילו בכלאים של תורה יש לסמוך על חזקה זו בלא בדיקה, וכ"ש בזמן הזה שכל הבגדים כלאים מדרבנן. אבל בארצות הללו שהפשתן בזול ורגילין לתפור בו, הלוקח בגד מהעכו"ם אסור ללבוש וכו' ", עכת"ד. ויש לעיין בדבריו, דבריש דבריו מצריך תרי טעמא להתיר ובסיפא מצריך תרי טעמא לאיסורא. ושמא הוצרך לתרי טעמא לאיסורא דבלא"ה לא חשיב כאתחזק איסורא, דניחוש אף בדרבנן].

**ר"ש** ד"ה ומנעל של זרב. לשון חימום מהו מנעל שכל זרד וכו', וביניהן משימין משי [או עשבים] או פשתן ואין חוששין שמא ביניהן צמר ובערוך גריס זרד. וכדעת הר"ש כתבו גם ריבמ"ץ והרא"ש, וכן הביא הראב"ד פירוש זה בפ"י הט"ו. וכתב הרדב"ז (שם) דלפירוש זה צ"ל דאף דעביד לחימום, לא חיישינן לצמר כיון שאין הדרך להניחו שם. עי' בתיו"ט.

**והקשה** המהרי"ק דלשון המשנה אין נראה כפירוש הר"ש, דמשמע במשנה דבנעל של זרד אין חשש לכלאים, היינו אף במקום שיניחו צמר ופשתים במנעל [אולם עי' בשנו"א]. וכן הקשה קושיא זו לפירוש הנוסף המבואר בראב"ד (שם), דזרד היינו לשון צירוף, ולא חיישינן לצמר דתופרין בפשתן.

מהו מנעל  
שכל זרד

**ובדעת** הרמב"ם בפירוש נעל של זרד, עי' בפה"מ ובפ"י הט"ו

בנו"כ שם. ובביאור הגר"א סי' שא סק"ח. ובט"ז שם סק"ב.

## משנה ח

**ר"ש ד"ה שוע.** שהצמר טווי בפני עצמו ושוע בפני עצמו, וכן הפשתן שוע בפני עצמו וטווי בפני עצמו, ואחר כן נוז, דהיינו שניהם ארוגין יחד, ודלא כרבנו תם וכו'. בפירוש דין שוע טווי ונוז נחלקו רש"י ור"ת ביבמות (ה,ב) ובנדה (סא,ב). רש"י מפרש דשוע וטווי ונוז [היינו ארוג] מתיחס לצמר והפשתים שג' הדברים הללו צריך לעשות לצמר והפשתים יחד, וכ"כ הראב"ן בתוס' ביבמות (שם). ור"ת ס"ל שהשוע תוי ונוז מתייחס לכל מין בפני עצמו, כלומר שהתורה אסרה בשעטנז רק חוטים שנעשה בהם שוע וטוי ונוז, ולדבריו הכוונה "נוז" היא, שכל חוט יהיה שזור משני חוטים (כלומר שהחוט יהיה עב). והמקור לאיסור לארוג את שני המינים יחד יליף מ"יחדו". וכ"כ הרא"ש במתני', ובנדה (שם), ובהל' כלאי בגדים סי' ג'. והרמב"ן והרשב"א והריטב"א בנדה (שם).

פלוגתת הראשונים בדין שוע טווי ונוז יחדיו

זרוע (סי' שז) כתב דפירוש זה הוא עיקר. וביאר האור זרוע טעם החילוק בין שוע וטווי לנוז, דלענין שוע וטווי ע"כ הפירוש כל אחד לבדו דאל"כ לא משכחת כלאים בציצית, וכדהקשה הרא"ש לפירוש רש"י. והב"ח (ריש סי' ש) משום קושיא זו מוקי דרש"י נמי לא פליג אר"ת, אלא דלא צריך שזור, אבל לענין שוע וטווי מודה לר"ת דכל אחד בפני עצמו וכהר"ש.

**הרע"ב** הביא כפירוש הר"ש בשם רבותיו, ומסיים ופירושים הרבה מצאתי לרבתי בפירוש שוע טוי ונוז, וכולהו אית להו פרכא לבד מהאי דלית ליה פרכא. אמנם התיו"ט מעיר דיש להקשות ג' קושיות, והם מהתוס' בנדה (שם) ומפירוש הרא"ש למתני', וכן בתורא"ש בנדה ובהל' כלאי בגדים סי' ג'.

**ונביא** את ג' הקושיות שהקשו על הר"ש, וישובם. א. דאמרין בגמ' בנדה (שם) דבאבד חוטא דכיתנא בגלימא ונתקיה ולא ידע אי נתק או לא נתק שפיר דמי, מ"ט מדאורייתא שעטנז כתיב עד שיהיה שוע טווי ונוז בעינן ורבנן הוא דגזרו, והר"ל

ישוב קושיות הראשונים לפירוש הר"ש

**וכתב** הב"י (ריש סי' ש) דהר"ש שוע וטווי מפרש כר"ת, ונוז מפרש כרש"י. וכפי שמפרש הר"ש הביא רבינו ירוחם (ני"ט ח"ב) בשם הרמ"ה. ובאור

דעת הר"ש

ספיקא דרבנן לקולא. דבשלמא לר"ת אתי שפיר דהוי כלאים מדרבנן, כיון דמדאורייתא בעינן, אף שזור ביחד וחוט זה שאבד אינו שזור כלאים, אבל לדעת הר"ש מ"ט הוי דרבנן. וי"ל כדפירש האור זורע (שם) דהגמ' בנדה מיירי בחוט של פשתן שאינו טווי ולכן לא שייך בו איסור מדאורייתא, ואה"נ אי הוי שוע וטווי ונארג בבגד, הבגד אסור מדאורייתא ולא ניתר מספק על ידי שינתק חוט אחד. [ויעוי' ברא"ש בהל' כלאי בגדים שבתוך דבריו כתב: "דהוא דחוק לומר שחוט לא היה שוע או טווי"].

**ב.** למה צריך למכתב נוז למילף ארוג, הא מ"יחדו" ילפינן ביבמות דשתי תכיפות חיבור, וכ"ש ארוג. מתרץ ביכין (אות מב) דאיצטריך נמי למסמך נוז ליחדו, דרק באריג צריך שיהיה מב' מינים יחדיו, משא"כ השוע והטווי. ג. ולפ"ז יש לתרץ נמי מאי דהקשו אי שוע וטווי כל אחד לבדו מ"ט נוז קאי אצמר ופשתים, די"ל דכיון דסמך נוז ליחדו, קמ"ל דרק נוז צריך שיהיה מב' מינים יחדיו.

**דעת** הרמב"ם, בפירוש המשנה נראה דפירש כרש"י שמהתורה איסור כלאים נאמר רק כאשר מתקיימים ג' התנאים של שוע טוי ונוז, וכן משמע מסקנת הגמרא בנדה סא,ב. אולם בהלכה בפ"י ה"ב-ג ובהל' עדות פ"י ה"ג, נראה דפוסק דעובר מדאורייתא על איסור כלאי בגדים בשוע לבד,

מחלוקת הראשונים אם מהתורה אסור רק בשוע טוי ונוז

וטווי לבד, וארוג לבד [כן היא דעת רוב האחרונים בביאור דעתו, אולם הכסף משנה כתב שלדעת הרמב"ם שוע אכן אסור גם כשהוא לבדו, אבל טווי אסור מן התורה רק כאשר הוא גם ארוג]. והביא הב"י (סי' ש) דבתרגום בערבית של פירוש הר"מ ג"כ מבואר כדעתו בהל'. לביאור שיטת הרמב"ם ולישוב דבריו מסוגיית הגמרא בנדה, עי' בראב"ד בהל' כלאים שם, ובנו"כ ובשנות אליהו ובספר המפתח.

**בא"ד.** דהכא משמע בהדיא דמשעטנז נפקא לן אריג. וכן הקשה ר"י הלבן (בתוס' ביבמות). ועי' בסוף פירוש הרא"ש למתני' דתירץ ר"ת למתני', וכ"כ בתוס' ביבמות. וביותר הקשה לשיטת רש"י והר"ש מ"ט נקטו לשון נוז, ולא נקטו כברישא לישון ארוג. והיכין (שם) מבאר דבסיפא נקט לישנא דקרא, ומש"ה נקט לשון נוז.

**בא"ד.** וכן בירושלמי. ביאר בביאור הגר"א (סי' ש סק"א) דהוא דברי הירושלמי דהביא הר"ש לקמן מ"ט, ניתני שוע ולא ניתני נוז, אילו כן אמרינן נוז מותר, מתני' לא אמרה כן וכו' מפני שחוזרין לאריג.

**ר"ש** ד"ה נלוז וכו'. הוא לשיטתו דזה גופא העבירה. ור"ת פירש באופן אחר, עי' בפירוש הרא"ש.

## משנה ט

**ר"ש** ד"ה מפני שחוזרין לאריג. כלומר דומים הם לאריג. וכתב בדברי חמודות (הל' כלאי בגדים אות כט) דלפ"ז איסורו מדרבנן. והביא דהטור מוקי שתכפו בשתי תכיפות, וא"כ איסורו איסור תורה.

**בא"ד.** ויש מפרשין מסבבין הן את האריג. ולא פירשו מדוע אסור מחמת שמסתבך באריג. והרא"ש בפירושו סיים "ומתקיים ע"י". אפשר דהביאור דע"י כך חשוב כחלק מחובר וארוג עם כל הבגד. וע"ע ביאורים למתני' בפירוש הר"מ, ובשנו"א ובדברי חמודות (שם), וביכין אות מ.

**ר"ש** ד"ה ירושלמי ניתני שוע וכו'. המראה פנים והגר"א מדייקים שמדברי הירושלמי משמע כשיטת הרמב"ם, דלאיסור כלאים מן התורה די בשוע לבד או טווי לבד או ארוג לבד.

**ר"ש** ד"ה עד שלא קושר. כלומר קודם שיקשור [אדם] בה כו' ובירושלמי אמרין וכו'. באור זרוע (סי' שג) כתב בשם רבינו שמשון להוכיח מכאן, דכל חגורה שאינה מחוברת מותר לחגור אותה על גבי החלוק ואין בו כלאים. וכן פסק הרמ"א סי' ש"ד. אולם עי' בשנו"א דפירש הירושלמי, דלמאן דאוסר, איירי שחוגר חזק אפילו

בלי תפירה. ומאן דמתיר, משום דאינו קושר חזק.

**כתב** באור זרוע עוד פירוש בדברי הירושלמי למאן דמתיר, משום שכשמתיר השנצים יורד המלבוש למטה. דדרך המלבושים להיות מסולקים ע"י חגורת אבנט וכשמסלקין הם מרושלים, ובעינין זה קאי התם לעיל וכו', הלכך הוה ליה כאדם שלובש שני מלבושין זה על גבי זה אחד של צמר ואחד של פשתן דתניא בספרי דמותר, "יכול לא ילבש חלוק של צמר על גבי חלוק של פשתים וכו' ת"ל יחדיו". וכך הביא בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' רכו) לפירוש הר"ש לירושלמי, ולהתיר מש"ה ללבוש בגד צמר על גבי בגד פשתן כל עוד שאינם קשורים בקשר של קיימא. וע"ע בדברי הרשב"א ובטור ושו"ע סי' ש"ד ובנו"כ שם.

**ר"ש** ד"ה לא יקשור. שלא יעשה אדם חגורות של צמר וחגורות של פשתן ויקשרם זה בזה ואפילו ישים ביניהן רצועה של עור אסור וכו'. וכשחוגר בה קושר ב' ראשיה של צמר ושל פשתן (ביחד) זה בזה, דאי לאו הכי פשיטא דשרי. וכן פירש הרא"ש במתני', וכך פסק בהל' כלאי בגדים סי' טו, ובשו"ת כלל ב"ה. ובשו"ת הרשב"א (ח"א תשובה שס) התיר, ומביא דברי הר"ש (הובא במלאכת שלמה מ"י).

ללבוש  
בגד צמר  
על בגד  
פשתן

הדין  
כשאין  
הצמר  
והפשתן  
סמוכים  
זה על זה

בטעם פ"י  
של צמר

הדין שני  
החגורה  
יש שנעטנו

וכ"כ רבינו ירוחם נ"ט ח"ב, תרומת הדשן סי' רצז ועוד. אולם מדברי הרמב"ם בפ' וכן בהל' ג' נראה, שיש איסור כלאי בגדים מן התורה. וכן דייק הרא"ש (סי' טו) בדברי הרמב"ם. ועיי"ש במקורות וציונים דאיכא עוד ראשונים דסוברים דאסור. וכתב הסמ"ג (לאוין רפ"ג) שאסרו רק במקום דהכלאים מדאורייתא, אבל בכלאים מדרבנן לא החמירו.

**וכתב** הרדב"ז דאי בעינן קשירה כדפירש הר"ש מאי קמ"ל מתני' ואפילו הרצועה באמצע, וכן הקשה בפירוש הראב"ד לתמיד (לג,א), ומש"ה פירש הראב"ד כהרמב"ם. ובאמת דבשו"ת הרשב"א (ח"א תשובה רפח) דפירש כהר"ש, הקשה הרשב"א מאי קמ"ל, ותירץ "לא היא, דודאי אי לאו החגורה של עור וכן השק והקופה, שתי המשיחות ושתי החתיכות לא היו עומדות עליו ולא חוגרות אותו אלא נופלות לארץ, ונמצא שצירוף החגורה והשק והקופה מעמידין אותן והם מצטרפים לכלאים". וע"ע באור זרוע סי' ש"ד.

**וביאר** בסמ"ג (שם) דטעם האוסרים בכה"ג אף בלא קשירה, משום דס"ל דחיבור ע"י דבר אחר שמו חיבור, וכן שנינו במסכת כלים (פ"ט מ"ט). וכתב דאף דבתוספתא הובא דין זה לאיסור בשם ר"ח בן גמליאל, הוי מחלוקת בברייתא וסתם במשנה,

והלכתא כסתם משנה. וביראים (סי' סא) דחה דלא הוי סתם במשנה דאפשר דהוא המשך דברי רבי יוסי. ויש להוכיח מפירוש הר"מ כהיראים דכולה מתני' רבי יוסי, דסיים הר"מ בסוף ד"ה וסרט של צמר בשל פשתן וכו' ואין הלכה כר"י, משמע דהכל דברי רבי יוסי.

**ובעיקר** דברי הר"מ בפ' דלית הלכתא כרבי יוסי, הקשה החזו"א (יור"ד סי' קפא,ד) דבין לפירוש הר"מ ובין לפירוש הר"ש הו"ל הלכה כרבי יוסי, דהא לכל הפירושים הוי כלאים מדאורייתא. ובאמת דבהלכות פסק הרמב"ם כרבי יוסי. ואף ביראים הוסיף דכיון דר"י ור"ח ב"ג ס"ל דחיבור ע"י דבר אחר הוי חיבור הוי רבים והלכתא כוותיהו.

**ומש"כ** הר"מ בפירוש דמכאן שאסור לתפור בגדי צמר בבגדים פשוטים ואפילו בחוטי משי. כתב הגר"א (סי' ש ס"ק יד) דאף הר"ש מודה בזה.

**בא"ד.** ופוק חזי מה עמא דבר דסרבלין שלנו של צמר ויש בהן עורות של טלאים או של שפנים תפורין בפשתן. וכ"כ הראשונים דהובאו לעיל דכתבו כהר"ש. והוסיף הרא"ש דכאן יש מקום להתיר יותר דאיכא שתי הפסקות בין הפשתן והצמר חוט הפשתן מחובר לעור, ועור לבגד ע"י חוט של תפירה. ואף בשם הר"ש מצינו סברא טפי להתיר הכא, דכתב בתרומת

בהיתר סרבלין  
ש"י צמר  
שמעורבים  
בעור ותפורים  
בפשתן

הדשן סי' רצ"ז (הובא בב"י) דבאור זרוע כתב בשם הר"ש, שאין לחוש שמא חוטי התפירה יכנסו לתוך חוטי הפשתן עצמם שבהם תפורות העורות אל הבגד, כיון דהחוטים התפורים בהם העורות, לא חשיבי ובטלים הם לגבי העור, הואיל ואין באין רק לחבר העורות ואין בהן משום כלאים.

**והרשב"א** (ח"א תשובה שס) נמי כתב דאין לחוש שיכנסו חוטי התפירות לתוך חוטי הפשתן התפורים בעורות, ופירש הטעם כיון דסתם חוטים אינם שזורים וכן הבגדים אינם שזורים, ואינן אלא מדבריהם והולכין בספקו להקל. וטעם זה אתי שפיר לשיטתו דפירש ביבמות (הב, כר"ת, אולם לר"ש דלא בעי שזורין יחד ע"כ צ"ל כטעם הראשון. וכ"כ הגר"א (שם) בס"ק יג, וכתב עוד שטעם התרומת הדשן אינו ברור, וכן

הקשה על סברת התרומת הדשן מלעיל רצט סס"א. היינו דמבואר (שם) דחוטים לא בטלי. ותירץ החזו"א (יור"ד סי' קפא, ה) דלא דמי לענין שאין החוטים בטלים, דהתם הוא משום ביטול ברוב, והכא הוא משום חשיבות דעיקר וטפל.

**ולהלכה**, כתב הטור (שם) דלא השיב אביו הרא"ש על

דברי הרמב"ם, והיה חוכך להחמיר בדבר, ולכך היה מחמיר על עצמו. וכן הביא הב"י בשם שו"ת מהר"ם. וכתב עוד המהר"ם (שם בתשובה), דכך שמע משם ה"ר חזקיה. אמנם כתב הטור, דהרמב"ם היה מתיר להדיא וכן נוהגין. וכתב הב"י דאין להחמיר מדכתב הר"ש במתני' כל כך בפשיטות להתיר. וגם הסמ"ג ובת' הר"ח אור זרוע (סי' פד) כתבו דבגדים שלנו אינם שזורים ואין בהן כלאים דאורייתא אין להחמיר. וע"ע בדרישה (שם) סק"ה.

## משנה י

**בפשטות** האיסור כאן הוא מדאורייתא וכפי שמצינו בכל מקום שחוט אחד עושה את כל הבגד כלאים, אולם הציון ההלכה (ס"ק קצו) הביא שהמבי"ט כתב שהאיסור מדרבנן. והניח הציון ההלכה את דברי המבי"ט בצ"ע.

**משנה.** אותות הגרדין וכו'. וסיים הרמב"ם בהכ"ג דהחידוש שאסור אע"פ שאינו חשוב אצלו. וע"ע בחידוש משנתנו, במשנה ראשונה. ואי החוט דנעשה הסימן הוא עצמו כלאים, עי' בספר פאת השדה באות ה.

הקמ"כ  
באותות  
הגרדין



**ר"ש** ד"ה אינו חיבור. לטומאה ולטהרה. וכ"כ הר"מ בפ"י וריב"מ ור"א ש. אבל הרמב"ם בהל' חזר בו, ומפרש אינו חיבור לענין כלאים. וכ"כ רש"י בשבת נד, א ד"ה אינו חיבור. ועי' במראה פנים מה שמקשה על פירוש הר"ש.

**ר"ש** ד"ה והשומטה בשבת פטור. ולא <sup>כיצד מיירי החיוב והפטור בשבת</sup> **הוי כקורע על מנת לתפור ב' תפירות דחייב.** הקשו התוס' חדשים מ"ט לא תנא בפשטות ובשבת פטור, וכן אם עושה ב' ראשיה כו' ובשבת חייב. והוי קאי על עשיה ולמה תנא לענין קריעה וצריך לפרש בקורע ע"מ לתפור, והניח בצ"ע. התוס' אנשי שם הביא (מהר"ח ברלין) דפירש דמתני' מיירי בשומטה שלא ע"מ לתפור, וברישא שאין הבגד כלאים אין השומט חייב, ובסיפא כיון שהבגד אסור בכלאים חייב השומט אף שאינו על מנת לתפור, כיון שקריעתו מתקנת את הבגד ומתירתו לשימוש. וע"ע תירוצ' במשנה ראשונה.

**ר"ש** ד"ה שני ראשיה לצד אחד. ונמצאו <sup>מתי בעי ב' תכיפות וקשר</sup> **שני הראשין לצד אחד, וקשרן כדאמר [ינן בפרק כלל גדול] גבי התופר ב' תפירות וכו'.** וכ"כ הרא"ש בהל' כלאי בגדים סי' יז, וביאר דטעמא דצריך קשירה, דאל"ה אינו מתקיים, וכדהביא הר"ש לענין תופר ב' תפירות בשבת.

**והקשו** הדרישה (סי' ש סק"ה) ובט"ז (סק"ה) דא"כ איך שייך כלאים בציצית דאינם אלא תכיפה אחת וקשר,

ואמרינן (יבמות ד, ב) דאי לאו דשרייה רחמנא בהדיא כלאים בציצית הוי אסור להטיל חוטי צמר ופשתן יחד בציצית. ותירצו דשאני ציצית שהחוטם עם הבגד הם שעטנו בעצמם ובזה סגי תכיפה אחת שקושרם, אבל מקום שאין החוט אלא לחבר בין בגד צמר לבגד פשתים לזה צריך ב' תכיפות וקשר. ועי' בדגול מרבבה דהשיג ע"ז דמעיקר הילפותא בציצית מוכח דא"א לחלק כן, עיי"ש. ותירץ באופ"א מ"ט בציצית הוי כלאים. וכן במג"א (או"ח סי' י ס"ק יג) הקשה אדבריהם, ותירץ באופ"א, עי' בפתחי תשובה סי' ש סק"ב. וע"ע בפרישה (שם) דתירץ דכל בגד תלוי בדרך חיבורו עיי"ש.

**ובאמת** מעיקר דברי הר"ש נראה שאינו מחלק כדמחלקים הפרישה והט"ז, דכתב הר"ש בד"ה ואין בה משום כלאים, דאם חוט אחד של צמר וחוט אחד של פשתן וחיברן בתכיפה אחת עכ"ל, חזינן מדבריו דמוקי דליכא כלאים בתכיפה אחת גם בגוונא של חוט אחד של צמר עם חוט של פשתן וחיברן, ודלא כדביארו הם דרק במקום שמחברין בגד צמר לבגד פשתים צריך ב' תכיפות.

**אמנם** הרמב"ם בפירושו ובהכ"ד, וריב"מ ור"ש (יבמות ה, ב), פירשו דמתני' מיירי בחיבור של בגד צמר ובגד פשתים.

**ר"ש** ד"ה עד שישל(י)שוכו. הר"ש לעיל <sup>ביאור דעת ר"י</sup> (פ"א מ"ט) ביאר הא דתני התם

דמצריך רבי יהודה ג' זרעים להוי כלאי זרעים ולרבנן סגי בתרי, משום דלרבנן ב' מינים הוי זריעה ורבי יהודה פליג דרק ג' מינים הוי זריעה, וסיים וכה"ג פליגי גבי כלאי בגדים דלא חשיב רבי יהודה חיבור בב' תכיפות עד שישליש. עיי"ש בביאורו הדמיון כלאי בגדים לכלאי זרעים. ועי' בציון הרא"ש. הפתחי תשובה (סי' ש,ב) הביא משו"ת חוות יאיר דלכו"ע בג' תכיפות ויותר אין צריך קשירה.

**ר"ש** ד"ה מצטרפין לכלאים וכו'. האור זרוע (סי' שא) כתב דהר"ש פירש בעוד אופן למתני', דמיירי בשק וקופה העשוין מנוצה של עיזים ושתי חוטם אחד של צמר ואחד של פשתים זה אצל זה. וכן בקופה העשויה מהוצין אע"פ שכל הערב מהוצין או של נוצה דלא שייך בהו כלאים, אפ"ה חשיבי לחבר השתי של הכלאים. ולפ"ז ביאר דס"ד דאיכא כלאים טפי בקופה משל סל, משום דאריגה של קופה חשובה אריגה וחיבור טפי משל סל, לפי שאין מדקדקין בסל לתקנו להדקו כמו בקופה. ועי' בריבמ"ץ דמבאר באופ"א.

החידוש  
ששק  
וקופה  
מצטרפין

**הרמב"ם** (הכ"ד) פליג וז"ל: "קבץ שני ראשי החוט כאחד או שתכף שתי תכיפות הרי זה כלאים". הרי דפליג בתרתי א. דקיבוץ שני החוטם לצד אחד הוי חיבור ולא בעינן שתי תכיפות. ב. ששתי תכיפות לא בעינן קשירה. ועי' בהמהרי"ק והגר"א (שם) שביארו מנ"ל לרמב"ם הך תרי דינא, ועוד הוסיפו לבאר דהדר הרמב"ם ממאי דפירש במתני' בביאור עשה שני ראשיה כאחת.

**מקשים** המהרי"ק והרידב"ז (שם) מ"ט ס"ל לרמב"ם דלכלאים בשני תכיפות לא בעי קשר, הא לענין שבת פסק הרמב"ם בהל' שבת (פ"י ה"ט) דאף שני תכיפות בעי קשר. ותירץ הרידב"ז דלגבי שבת בעי מלאכה המתקיימת ולכן בעי נמי קשר, אבל לגבי כלאים בחיבור תליא מילתא ושני תכיפות כבר חשוב חיבור. ולפ"ז תירץ מ"ט לא הביא הרמב"ם דברי הירושלמי דמביא הר"ש לענין אב ובנו, והך דהיה ברגלו אחת צמר וכו', והיינו משום דבחיבור שתי תכיפות תליא מלתא. וכע"ז כתב המהרי"ק

בדעת  
הרמב"ם  
בב'  
תכיפות  
בלא  
קשירה



## תוכן ענינים

### פרק א

#### משנה א ..... ט

מלשון המשנה מוכח דזוגי זוגי קתני \* קושיות לרש"י שהצירוף הוא לענין מנחות \* כל שאין מצטרפין אין מפרישין מזה על זה \* עוד בדין הנ"ל \* בדין כל שאינו כלאים מפרישין מזה לזה \* צירוף לחלה תלוי כשהטעם ומראה העיסות שווים \* ביאור הס"ד ששני מיני חיטין יהיו כלאים \* ביאור הילפותא משעטנז \* ביאור החיסרון במין שאין מקיימין כמוהו \* אם כלאי זרעים וכלאי הכרם שווים בהנ"ל \* מתי לר"א דנים את המקיים קוצים \* רבנן מודים כשמולכים ממקום למקום, והטעם \* כלאי זרעים במינים העומדים למאכל בהמה ורפואה \* הסוברים שכלאים נוהג במינים הנ"ל \* במינים הראויים לבהמה מה מקור האיסור \* הסוברים שבמינים הנ"ל אין נוהג כלאים \* חילוק בין ששני המינים אינם ראויים לאדם לבין כשרק אחד \* במין שאינו ראוי ועל ידי תיקון יהיה ראוי \* חילוק בין ראוי לבהמה למינים העומדים לרפואה \* בגדר איסור הרכבה \* בביאור מין השועית \* הטעם שכוסמין כלאים עם חיטה \* אם שיפון מין שעורים

#### משנה ב..... יט

ביאור דעת ר' יהודה לפירוש הר"ש \* גירסת הגר"א בדעת רבנן, וביאור הפלוגתא לדרכו \* בספק הירושלמי בדין קישואין ואבטיח לדעת ר' יהודה \* ביאור הספק הנ"ל לביאור הגר"א \* בטעם האיסור כלאים בקישות ומלפפון \* היוצא מכלאי זרעים חשוב מין חדש לגמרי \* החילוק בין זונים ללפת וצנן \* מהו חזרת הגלים \* מה הוא השינוי במינים המנויים במתני' \* מהו רמוצה \* קושיא לביאור הר"מ

#### משנה ג..... כג

ביאור דעת ר"ע \* מהו הנפוץ

#### משנה ד..... כד

באיזה כלאים המשנה מדברת \* טעם ההיתר במשנתנו \* אם הרכבה תלוי במראית העין \* פירוש פרישים \* מהו החזרד, [שינוי טעם גדול במין אחד] \* כלאים במאכל בהמה לצורך עכו"ם \* הרכבה בבן נח \* טעם ההיתר לנטוע יחור מורכב \* ממה באו השיזפין \* החידוש שהשיזפין כלאים ברימון

#### משנה ה..... כח

פלוגתת הראשונים מהו השינוי להיחשב כשני מינים \* ביאור שיטת הר"ש \* ביאור שיטת הרמב"ם

**משנה ו..... ל**

באיזה כלאים מיירי המשנה \* מהו כלב כופרי \* מתי מין ישובי עם מדברי אינו כלאים \* המקור לכלאים בעופות

**משנה ז..... לב**

ביאור האיסור ירק בירק \* ביאור קושית הר"ש ושאר הראשונים \* כמה מינים בעי לר' יאשיה בכלאי זרעים \* דעת הר"ש והתוס' במפולת יד בכלאי זרעים \* אלו מינים אסורים מדאורייתא בכלאי זרעים ואלו מדרבנן \* הרכבה בבן נח \* תירוצים נוספים ליישב הספק בחולין \* דין המינים העולין מאליהן לענין הרכבה \* שני מיני הרכבה ובאיזה יש לחוש לכלאי זרעים \* שספק הגמ' במלקות הוא במרכיב ירק בירק \* ביאור דעת הרמב"ם בדין ירק בירק \* הטעם שליכא הרכבה באילן בירק \* הרכבה שלא יוצא מין חדש \* דעת הרמב"ם בדין זריעת זרעונים עם זרעי אילן, ומקור דבריו \* טעם דעת הרמב"ם \* בדעת הראב"ד בזריעת זרעי אילן עם זרעוני גינה \* זריעת שני מיני זרעי אילנות \* דעת הרמב"ם בהרכבת סרק ע"ג מאכל, ולהפך \* דין הרכבת סרק בסרק \* הטעם שאין איסור הרכבה סרק בסרק

**משנה ח..... מ**

טעם איסור ירקות בסדן השקמה \* הפירוש שתהא מקירו \* מתי יש לחוש להרכבה מתחת לקרקע \* כלאים מתחת לקרקע בכרם \* אם מתני' אליבא דרבנן או ר' עקיבא

**משנה ט..... מב**

לר' יהודה מ"ט ליכא ביטול ברוב \* ביאור ההיתר בטומן \* אם היתר בטומן הוא גם בהושרשו \* באיזה כלאים מיירי משנתינו \* דין לפת וצנן בכלאי זרעים \* אי איכא לחוש בלפת וצנן ע"ג הגפן משום הרכבה \* ביאור לדעת הר"ש אי מיירי נמי בהושרש \* דין המעשר לגבי התוספת \* טעם ההיתר בטלטול בשבת \* ביאור פירוש הערוך לענין צירוף במעשר \* בדעת ר' יאשיה בכלאי זרעים \* הדמיון לר' יהודה בין כלאי זרעים לכלאי בגדים \* האיסור זריעת כלאים הוא משעת הזריעה או מהשרשה \* ג' אופנים לביאור הטעם שתלוי בהשרשה \* דעת הסוברים שהאיסור תלוי בזריעה \* שיטת התוס' בהנ"ל \* שיטת הר"ש בהנ"ל \* דין מפולת יד בכלאי זרעים \* ישוב דעת הכס"מ בפולת יד בכלאי זרעים \* דעת הראשונים בהנ"ל \* ביאור המחלוקת בגדר החיוב של מפולת יד \* בשיעור ההרחקה לענין מלקות בין זרעים לזרעים \* מהו ראש תור בחרובה, וביאור מחלוקת ר"י ור"ל

**פרק ב****משנה א..... נו**

ביאור מחלוקת ת"ק ורבי שמעון \* ביאור דברי חכמים וטעמם \* טעם ההיתר לזרוע תערובת זרעים עד אחד מכ"ד בסאה \* שהטעם משום ביטול בתערובת \* אם דין הביטול נאמר רק קודם הזריעה או

גם במחובר \* איך שייך ביטול כשניכר כל מין לעצמו \* שיטת הרמב"ם שלוקה הזורע תערובת שיש בה רובע ממין אחר \* דין המיעוט ביותר מרובע \* שאיסור כלאים מדאורייתא תלוי במראית העין \* זריעה לכתחילה כשאין מראית העין \* ביאור הרשב"א בטעם הביטול \* ששיעור רובע הוא הלכה למשה מסיני \* הביטול הוא משום ביטול החשיבות \* מתי רבי יוסי חייב למעט הכל \* אם איסור הזריעה היא שכוונתו לזריעת כלאים או גם כשערב לאכילה \* שיעור הביטול בתערובת במחובר \* המקור לביטול במחובר \* בגדרי ביטול איסור לכתחילה \* איזה אופנים נאסרו משום ביטול איסור \* שיעור המיעוט במחובר \* פלוגתת הר"ש והרא"ש בדעת ר"י שהרובע הוא משני מינים \* בביאור דעת הר"ש ביטול בא' מכ"ד

## משנה ב.....סז

פירוש "באמת אמרו" \* צירוף זרעוני גינה לשיעור רובע \* שיעור התערובת בשאר מינים חוץ מחיטים \* שיטת הרמב"ם בביאור המשנה \* דין פשתן לרבנן ור"ש \* פירוש הגר"א בביאור הברייטות \* דעת הרמב"ם בזרעוני גינה לזרעוני גינה

## משנה ג.....ע

טעם הס"ד להתיר לזרוע ואח"כ יהפוך \* אם בעינן ניהותא במעשה זריעה \* מפולת יד בכלאי זרעים \* אם בכל אופן אסור לזרוע אם יופך אחר כך \* ראייה שאיסור כלאים הוא משעת הזריעה \* בביאור מחלוקת רבנן ואבא שאול \* בשיעור הביטול במחובר \* אי בעינן שיתליע ויהפוך או סגי בחד \* הטעם שהתלעה לבד מהני \* הטעם שהקצירה לבדה מהני [ודין גומם בזרעים] \* שמהני מקצת היום \* פירוש תלמי רביעה \* אם אבא שאול בא להחמיר או להקל

## משנה ד.....עה

אם במתני' בעי התלעה \* הטעם שמהני גומם \* אם משנתינו מיירי רק בגפנים \* עד כמה צריך לגמום

## משנה ה.....עז

אם ספיחי סיטים ראויים לאכילה \* הדין כשהניהותא במין העולה מאילו \* ביאור האיסור בקנבוס \* מתי מתיר הגימום באילן ובזרעים \* אי איסור כלאים הוא רק כששני המינים גדלים בעירוביאי \* בגדר איסור והיתר קיום שלא נחא ליה \* ראייה שבזריעה לא בעי ניהותא \* טעם התקנה בליקוט עשבים \* ביאור עוקר הכל, ועל אלו אופנים מיירי

## משנה ו.....פב

מהו מישר \* שיעור רוחב המישר ושיעור המרחק ביניהם \* אם ב"ה הם המחמירים

## משנה ז.....פה

טעם היתר של ראש תור \* אם היתר לסמוך הוא לכתחילה \* מהו ראש תור \* מתי מתיר ראש תור \* בהיתר לסמוך מין אחר לשדה חבירו \* בהיתר לסמוך בסוף שדהו כמין הנזרע בשדה חבירו \* אם מותר לזרוע כלאים בשדה חבירו או בשדה השותפות \* באיסור זריעת כלאים בשדה עכו"ם \* בטעם ההיתר לסמוך ממין שדה חבירו בסוף שדהו \* ביאור ההיתר בזרע לבדוקן \* טעם ההיתר בפשתן \* האם לת"ק היתר לזרוע פשתן הוא רק בין שדהו לשדה חבירו \* ביאור דעת רבי שמעון \* אם ההיתר הוא רק לבדוק \* בטעמא דרבי יוסי

## משנה ח.....צג

פירוש הרא"ש בדין חרדל וחריע \* שהאיסור במשנתינו רק בחבוש \* האם גם משנה ז אסרה רק בחבוש \* פירוש הגר"א למשנה \* ביאור המחלוקת בירושלמי \* דעת הרמב"ם בהיתר חרדל וחריע \* לגבי מה נאמר סומך לבדוק \* טעם שיעור בית רובע \* החידוש דמהני בור וניר \* אם בעי שהפסקת בור וניר יהיו על כל השדה \* דרך היחיד מהני, ושיעורו \* אם דיני הפסקות בכלאים ופאה שווים, [שביל לא הוי הפסק] \* אם נחל ושלולית חשובים הפסק \* דעת הסוברים שהפסקה לכלאים ופאה שווים \* טעם לחלק בין פאה לכלאים \* החידוש שגפה הוי הפסק \* שיעור עובי המחיצה ושיעורה כשלא נעשתה למחיצה \* עוד בהנ"ל, ובהבדל בגדרי מחיצה בכרם, לכלאי זרעים \* בביאור האיסור בהקיפם גדר

## משנה ט.....קא

טעם פלוגתת ר"מ ורבנן \* ביאור לשון קרחת \* שיעור כל אחד מכ"ד הקרחות \* כשהקרחות גדלות מרובע או קטנות \* סמיכת חרדל וחריע לשדה תבואה \* מתי נאסר לזרוע ג' ערוגות חרדל \* ההרחקה לר' מאיר בין שדה לקרחת \* בטעם האיסור ג' ערוגות חרדל \* פירוש הר"ש בדעת חכמים \* פירוש הרמב"ם בדעת חכמים \* פירוש הירושלמי בדעת חכמים

## משנה י.....קן

שיעור ההרחקה מדאורייתא ומדרבנן בתבואה ובירק \* טעם החילוק בין תבואה לירק \* דין שאר מיני זרעים \* חילוק דין משנתינו מדין מישר \* בשיעור ההרחקה בין ירק לירק \* דעת ר' אליעזר בתבואה בירק \* מהו הבית רובע \* הטעם שנקעים מלאים מים עולים למידה \* בטעם שהגפן אינה עולה למידת בית רובע \* דין גפן שייבשה \* דין גדר הגבוה ו' \* החידוש לרבי ישמעאל \* הטעם שלא הביא הרמב"ם לאכילת הגפן \* אם בחבוש מהני הרחקה ומה שיעור ההרחקה \* דעת הרמב"ם בחבוש \* שיעור הרוחב בירק בתבואה \* שיעור האורך אליבא דר' אליעזר \* בצורת המרובע

## משנה יא.....קיא

כיצד התבואה נוטה על הזרעים \* גדר האיסור בדלעת \* בביאור החשש בסמיכת קישות לפול המצרי

## פרק ג

### משנה א ..... קיג

איסור כלאים תלוי ביניקה או בערבוב \* הדעה שהאיסור תלוי רק ביניקה \* הדעה שהאיסור תלוי רק בערבוביא \* הדעה שתלוי ביניקה ובערבוביא \* כלאי זרעים שלא במפולת יד \* הטעם שאין איסור בערוגה משום חבוש \* ביאור ספק הירושלמי מהו להקריח וכו' \* חבוש הוא רק ממין אחד \* ראייה שבכל הזרעים ההרחקה היא בית רובע \* כמה שיעור ההרחקה בכלאי זרעים [ומהו שיעור יניקת זרעים] \* האם שיעור ההרחקה הוא חוץ ממקום הזרע \* שיעור ההרחקה בירקות \* איזה ראש תור אין לו היתר בערוגה \* האם שיעור חמשה מינים הוא מעכב \* עוד ביאור בירושלמי \* הטעם שנקט הירושלמי שזורע ששה \* זרעית לפת בערוגה \* שהלכה כר' יהודה \* שיעור ההרחקה לר' יהודה \* ביאור טעם ההיתר להכניס הזרע בתוך ה' טפחים \* אי מתני' מיירי בראש תור \* דעת הרמב"ם בראש תור בערוגה \* כיצד ההיתר לסמוך בראש תור

### משנה ב..... קכג

טעם היתר בהתמעט הגבול \* דעת הרא"ש בטעם החילוק בין זרעים לירקות \* דעת הרמב"ם בהנ"ל \* איזה גבול התמעט \* כיצד צורת הזריעה בתלם ואמת המים \* בדין שאר זירעוני גינה

### משנה ג..... קכו

הטעם שחזרה המשנה לשנות את דין ראש תור \* הטעם שסגי הרחקה לשורה תלם \* שיעור ההרחקה בין שורה לשורה \* דעת המפרשים שהשיעורים הוא למקום הנזרע \* בשיעור ההרחקה לר"ע באורך השורה

### משנה ד ..... קכח

ביאור ההיתר של שני שורות וכיצד צורת הזריעה בהם \* שיעור ההרחקה להיתר שורה אחת \* הטעם שנקטו במשנה ג' מינים \* דעת הר"מ במחלוקת ר"א ורבנן \* מתי מהני עשיית מעשה לבטל את מראית העין \* כיצד זריעת הד' מינים כאחד

### משנה ה ..... קלא

טעם היתר הפיכת העלים, ואם מועיל לדאורייתא או לדרבנן \* היכן זורע כשמתיר ע"י הטיית העלים \* באלו מינים מהני הפיכת העלים \* מאיזה שעה צריך שיהיה היכר בהפיכת העלין

### משנה ו ..... קלג

שהירושלמי מקשה כקושית הר"ש \* באלו מינים צריך הרחקה י"ב אמה \* אם קושית הר"ש ממשנה ד'

קשיא גם לפי' הר"מ \* כיצד מצינו לומר במשנתינו שהחמירו יותר בחורבנו \* קושיות לפירוש הר"ש לירושלמי

## משנה ז..... קלד

דין דלעת יחידית ושורה מירק \* הרחקת דלעת מתבואה \* שיעור אורך השורה \* טעם החומרא בדלעת יחידית \* אם לדעת הרמב"ם חלוקה דלעת יחידית \* להיכן הגדילו הדלועין

## פרק ד

## משנה א..... קלז

האם צריך להישאר כרם מסביב לקרחת הכרם \* החידוש בהרחקת קרחת הכרם יותר מכל הרחקה בכרם \* מכמה צדדים צריך שהשאר כרם \* חיוב הרחקת ד' אמות מדאורייתא או מדרבנן \* בגדר חיוב הרחקת ד' אמות כדי עבודת הכרם \* ביאור פלוגתת ב"ש וב"ה.

## משנה ב..... קמב

האם מחול הכרם הוא רק בכרם שחורב \* האם מחול הכרם צריך שיהיה מסביב לכל הכרם \* הטעם שסמוך לגדר אסור לזרוע כשאין י"ב אמה \* דעת ב"ש בהרחקה במטעו ובחורבנו

## משנה ג..... קמד

כמה רוחב הגדר \* כמה הרחקה בעינין לר' יהודה להתיר בגדר הכרם \* ביאור מחול הכרם לר' יהודה \* שיעור הגדר נאמר במחול הכרם או בעלמא \* אם בחריץ שייך מחול הכרם \* ההלכה בשביל של כרמים \* דיוק שהרחקה ד' אמות היא מדרבנן

## משנה ד..... קמז

פרוץ מרובה ע"י פתח אחד \* לזרוע כנגד העומד כשהפרוץ יותר מעשר \* הטעם דבעינן עומד ד' טפחים ולא סגי בג' \* המקור שבגדר ד' מותר לזרוע כנגדה

## משנה ה..... קמח

המקור שכרם הוא ה' גפנים \* סברת בית שמאי בצורת כרם \* דיוק שעד ט"ז בתוך הכרם מקדש \* הטעם שנאסר לב"ה ג' גפנים בשתי השורות כשזרוע ביניהם \* בביאור הירושלמי \* הטעם שאוסר רק שיעור כרם אחד ולא את כל הכרם



**משנה ו..... קנ**

אם משנתינו אתי שפיר כב"ש דמשנה ה' \* ביאור הלישנא יתירא אינו כרם וכו' \* הצורה של שתיים כנגד שתיים ואחת יוצא זנב \* מנין ילפינן אופן המדידה \* ביאור הפלוגתא בירושלמי מנין מודדים \* ישוב שיטת הרמב"ם בצורת יוצאת זנב

**משנה ז..... קנג**

מנין הגפנים בשתי שורות וצורתם \* של מי הזרעים הנאסרים \* ביאור המשנה הנוטע שורה אחת בתוך שלו וכו' \* איך מצטרף גפנים של חברו לאסור את זרעיו \* שהכרם מקדש על יד כל גפן בפני עצמו \* ביאור גדר ההפסק בכלאים \* מהו שיעור דרך הרבים \* מתי שער כותש הוי חיבור

**משנה ח..... קנו**

בפי' הרמב"ם והרע"ב בביאור הדין של הרחקה בשתי שורות \* דעת הרמב"ם בהלכה בדין הנ"ל \* דיוק בשיעור ההרחקה בגפן יחידית \* ביאור ב' הפירושים היכן היא ההרחקה של ט"ו אמה \* בשיעור כרם גדול \* כשמרוחקים השורות יותר מט"ו אמה מרחיק מכל שורה ו"ט \* איזה שיעור צריך שישאר כדי שיהיה דין קרחת הכרם \* ביאור דעת רבי אליעזר בן יעקב \* לב"ש כמה ההרחקה בין שורות של גפנים בני ה' גפנים

**משנה ט..... קס**

הטעם שאין צריך להרחיק כשיעור יניקת הגפן [דכלה"כ תלויים בעירוביבא] \* שיעור ההרחקה אליבא דרבי יהודה \* כמאן ס"ל ת"ק \* השיעור שמותר לזרוע בין הגפנים שהופך את שער הכרם \* חלוק חיוב ההרחקה בגפן יחידית לכרם \* הטעם שהוצרכו להפוך את שער הכרם \* כמה צריך להרחיק מחוץ לשורות \* להלכה מהו שיעור ההרחקה בין שתי שורות \* מדויק שלת"ק מקדש עד ט"ו אמה

**פרק ה****משנה א..... קסו**

לענין מה חשוב כרם \* ראיא כיצד צורת כרם \* כיצד צריכים הגפנים להיות נטועים \* אם תמיד בעיני גפנים \* מ"ט הכא בעי הרחקה ט"ז אמה \* לרבנן מהו השיעור שיהיו רצופין הגפנים \* ביאור מחלוקת חכמים ורבי מאיר \* מ"ט בעי שהקרחת תהיה מכל הצדדים \* ההבדל בין קרחת הכרם לכרם דל \* דין כרם דל מדאורייתא או מדרבנן

**משנה ב..... קסט**

בחיוב ההרחקה לדעת רבי שמעון \* בביאור רש"י בטעם דברי רבי שמעון \* הטעם שמותר לדלותן על

גבי זרעים \* בצפופים כמה הרחקה חוצה להם \* דעת הרמב"ם בדין רואין את אמצעים כאילו אינם \* עוד טעם שהלכה כר' שמעון

## משנה ג.....קעב

צורת היקף הכרם לגת \* מתי שער כותש אוסר \* מהו האיסור לזרוע בגת \* הטעם שבעי הרחקה בחריץ אף דהוי כברשות אחרת \* הטעם שיש להקל בגת חבושה מחריץ \* מהו השומרה, ומהו מקום הזריעה \* הטעם שבשומרה בשער כותש לכו"ע צריך להרחיק \* במחיצה של עפר תיחוח \* מהו שיער כותש \* הדין לזרוע תחת השער \* איזה כותל השער כותש מבטל \* האם יש חולקים על דברי ר"א בן יעקב

## משנה ד.....קעו

על מה קאי הירושלמי \* הטעם שסגי בהרחקת ד' טפחים \* מקום היתר זריעה בנקע \* החידוש בהיתר בבית שבכרם

## משנה ה.....קעח

ביאור המשנה, והטעם כשהמרחק ה' אמות מקדש מ"ה גפנים \* הטעם שהחמירו בזרוע בתוך הכרם \* המקור לקידוש ט"ז אמה

## משנה ו.....קפ

המקור שכלאים נאסרים רק בניחותא \* אי בעי ניחותא בזרוע \* דעת הרמב"ם בנ"ל \* ד' חקירות בגדר הניחותא בכלאים \* הדעת היא כדי שיאסר, או כדי שלא יאסר צריך דעת לעקור \* אם היא רק ניחותא בתערובת או שע"י חל שם תערובת \* הטעם שכלאים חשובים כהיזק שאינו ניכר \* אם בעי ניחותא כל זמן גידול האיסור \* איזה "אי רצון" צריך \* ביאור ההיתר בבעלים העוסק במלאכתו \* בדברי הרמב"ם ברואה כלאים בשדה חברו \* כיצד משערין שיעור תוספת מאתים

## משנה ז.....קפט

ביאור ההיתר והאיסור בסיערתו הרוח \* דיוק בדעת הר"ש והר"מ ככוונה בזריעה \* האם בסיערתו הרוח הגפנים נאסרים \* בשיעור אביב \* האם די בניפוח

## משנה ח.....קצד

הטעם דבעי שיקימו כמותו \* פלוגתת ר"א ורבנן הוא רק במקיים או גם בזרוע \* שרבנן מודים שבמקום שמקיימין אסור \* ביאור המשנה לדעת הר"ש והראב"ד, ובמינים אסורים בכרם \* דעת הרמב"ם בהנ"ל \* חילוק בין זרעים הנאכלים לשאינם נאכלים \* חילוק בין מפולת ליד לבין כשאין מפולת יד \* חילוק בין זרעים לירקות \* דין קטניות לדעת הרמב"ם

## פרק ו

### משנה א.....קצח

על איזה ערים מיירי המשנה \* מחמת מה אוסר ערים \* האם גובה י' בגדר מעכב לערים \* רוחב הערים \* במה נחלקו ב"ש וב"ה \* מהו השיעור ההרחקה בין הגפנים בערים \* דעת ב"ה כשאין הערים מכוון \* פלוגתת הראשונים מהיכן מודדים הרחקת מערים \* התמיהות ויישובם לפירוש שההרחקה היא בתוך הגדר \* התמיהות ויישובם לפירוש שההרחקה היא מאחורי הגדר \* שערים צריך להיות מונח על הגדר \* שיעור ההרחקה בגפן יחידית

### משנה ב.....רד

גובה המדרגה \* שיעור ההרחקה בערים היוצא ממדרגה \* האם בערים צריך למדוד את ההרחקה גם מהענפים \* הדין לדעת הרמב"ם כשהערים בשורה אחת ואינו מגיע כשעומד בארץ \* ביאור המשנה לדעת הראב"ד \* שיעור הקידוש בערים היוצא ממדרגה \* אם נחלקו ת"ק ור"א \* מחיצות הניכרות בכלאים \* מהו החסרון בצירוף השורות

### משנה ג.....רח

המשנה מדברת גם בגפן יחידית \* שיעור האיסור תחת המותר \* מהו המרחק בין קני אפיפירות \* מתי נאסר מה שתחתיו בשעת הזריעה, ומתי נאסר החדש \* האם רק הזרעים נאסרים או גם הגפנים \* מהו אפיפירות \* טעם האיסור אפיפירות

### משנה ד.....ריא

ביאור קורה וסדן של שקמה \* מתי נאסרים תחת אילן סרק \* האם נאסרים תחת אילן מאכל \* תחת אילן מאכל מותר לזרוע לכתחילה \* האם שקמה הוי אילן מאכל \* דעת הרמב"ם מה נאסר באילן סרק ומאכל

### משנה ו.....ריד

מהו שיעור ועוד \* שיטת הר"ש ושא"ר בביאור פסקי ערים \* שיטת הרמב"ם בביאור פסקי ערים \* ישוב השגות הראב"ד \* דעת הר"ש שערים ופסקי ערים שווים לענין הרחקה \* הגר"א ס"ל שאין הרחקה ד' אמות מראשי השורות \* דעת הר"ש מתי ערים ופסקי ערים מקדשים \* דעת הרמב"ם מתי ערים מקדש

### משנה ז.....ריז

מהו ערים היוצא מהכותל \* הטעם שהקלו בו

**משנה ט.....ריח**

החידוש בהרחקה מהפרח \* הטעם שסגי שעשאה שיהלך ע"ג. ושיעור האסור

**פרק ז****משנה א.....רכ**

שיעור הרחקה להרכבה \* המקור לחיוב הרחקה בגפן יחידית \* טעם ההיתר מהצדדין \* דעת הסוברים דמתני' מיירי בכלאי הכרם \* ישוב קושית הר"ש \* דעת הסוברים דמתני' מיירי בהרחקת זרעים מאילן \* עוד טעם שא"א לפרש מתני' משום כלאי הכרם \* כלאים תלוים ביניקה או בעירבוב \* הרכבה אסורה גם כשלא יוצא מין חדש \* הטעם שאין חוששין להתפשטות שורשי הגפן \* איסור הרכבה הוא רק אם היה עליו שם אילן \* הטעם שצריך שהדלעת תיהיה יבשה [ודין מין אחד עם הגפן לר' יאשיה] \* ביאור מהו הארכובה של גפן. מניין מודדין את הרחקה \* האם מודדין מהמקום הרחב או מהמקום הקצר \* מתי אין מודדין מהעיקר הראשון

**משנה ב.....רכד**

אם שיעור מד' ועד ח' הוא לכו"ע \* ביאור הר"ש במברין ג' גפנים והחידוש בדין זה \* דעת הרמב"ם בהנ"ל \* ביאור טעם הרמב"ם והקושי בפירוש הר"ש \* דעת הרמב"ם דדוקא מברין ג' גפנים מצטרפין \* דין גפן שיבש לגמרי. ואם בעינן כפול הלבן כדי שיאסור מדאורייתא \* ביאור מחלוקת הראשונים בדין גפן יבשה \* ביאור המשנה לשני הביאורים באיסור לזרוע ע"ג הגפן \* שיעור אויר שגפן יחידית אוסרת \* לגבי מה נאסר לסמוך לצמר גפן \* בדין צמר גפן

**משנה ג.....רכט**

האם הקידוש תלוי אם איסורו מדאורייתא או מדרבנן \* בחיוב הרחקת ד' אמות \* דין כרם שחרב \* השיעור שאין מחול הכרם מקדש \* האם אריס ופסקי עריס מקדשים \* מהיכן מודדין את ההרחקה באפיפירות

**משנה ד' וה'.....רל**

להלכה אי אדם אוסר דבר שאינו שלו או לא \* האם באיסור מדאורייתא כו"ע מודים שאוסר אדם דבר שאינו שלו \* האם איסור כלאים תלוי בקידוש \* אין אדם אוסר שאינו שלו אינו רק מחמת עיכוב הבעלים \* אם חיוב אחריות במסכך תלויה בפלוגתא אם דנים דינא דגרמי \* ביאור החילוק בין איסורי התלוים בטעם לשאר איסורים \* נוחותא בזריעה \* בדעת המחלקין שבכלאים אינו אוסר שאינו שלו משום דתלוי בנחותא דבעלים \* תירוצים לקושית הר"ש מעושה מלאכה במי חטאת \* שותף אוסר

את כל השותפות \* שומר יכול לאסור את הפיקדון \* לדעת הר"ש לכו"ע אדם אוסר שאינו שלו חוץ מהיכן שמצינו מיעוט \* ראיות כדעת הר"ש \* ישוב דעת היש מחלקין \* ביאור המחלוקת \* הטעם שא"א לפרש בכלאים ככע"ז שע"י אדם אחר אינו כלאים \* איך מהני לאסור ע"י מעשה בע"ז \* ביאור הילפותא לת"ק \* פלוגתת הראשונים וביאורה אם הגפנים נאסרו \* דדברי ר"א הם רק לענין קידוש אבל לא לענין האיסור \* ישוב לתמיהת הר"ש מ"ט לא קניס ר"א בכלאים \* דין המסכך גפן חברו ע"ג תבואתו \* הטעם שהמסכך גפן חברו אין הגפן נאסר אף שעשה בו מעשה \* אם שייך בכלאים סברת לצעורי כמכוון \* הטעם שלא חשוב כשותפות כשהתבואה נאסרת \* הטעם שמוקי הר"ש הזורע בשביעית בזרוע ובא \* בשביעית שהעץ נאסר מ"ט אין הכל נאסר כשותפות \* מ"ט אין נאסר הזורע בשביעית משום דקעביד מעשה \* אם אוסר בשביעית מחמת בעלותו בקרקע \* הראיה דפליגי במסכך גפנו של חברו ע"ג תבואתו של חברו

## משנה ו.....רמג

כשחובת הגדירה אינה על הבעלים \* לרמב"ם שהתבואה נאסרת מדוע אינו שורפה במקומה \* בטעם שמותר לקצור במועד \* האם הוא חיוב לקצור במועד או שהוא היתר \* מאיזה טעם צריך לקצור \* אם שיעור זה נאמר בכל מקרה \* בביאור כמה הוא עד שליש \* פלוגתת הראשונים אי קרקע נגזלת \* ביאור הטעם שלא מהני יאוש בקרקע \* בביאור ראיית הר"ש שלא מהני יאוש בקרקע, וישובה \* הטעם שמהני יאוש בנשתקע שם הבעלים \* איך מהני יאוש בכרי שע"י כך יחול האיסור \* דס"ל שייאוש מהני מדאורייתא, והקושיות לפירוש זה \* בביאור הגירסא בגמ' בסוכה

## משנה ז.....רנ

הנפק"מ בין שני הפרושים ביגדור מיד \* איזה חוסר נחותא בעי שלא יקדש \* האם מותר גם שיוסף מאתים \* ביאור התמיה מדין קידוש התבואה קודם שתשליש \* מטעם מה בעי לאסור התבואה קודם שתשליש \* המקור לאסור בכלאים לא רק את הפרי \* בדעת הגר"א שהעצים נאסרים ולא הקשין \* בישוב אכילת כלאים שמהני לחזקה \* האם בשני מינים מקדש לר"י \* דעת הר"ש בדינא דמפולת יד לר"י \* דעת הר"ש ממתי הענבים אוסרים \* דחייה שאין הבוסר נאסר \* דעת הספרי \* שחשוב כאחד אף שבהשרשה אחד קדם \* עוד בדעת הספרי \* בזורע תבואה בתוך הכרם

## משנה ח.....רנד

מקור דעת הרמב"ם שבשאינו נקוב אסור מדרבנן ולוקין מכת מרדות \* אם דברי הרמב"ם רק בכלה"כ או גם בכל"ז \* פלוגתת הראשונים אי בעי להניח העציץ כדי שיקדש \* מהו איסור הזרעים \* שיטת הגר"א בזורע בעציץ \* מתי נאסרו הכלאים בעציץ נקוב (האם גם הזריעה בו אסורה) \* הטעם שעציץ נקוב חשוב כקרקע \* גדר שיעור תוספת מאתים, ואי הוי שיעור מהתורה או מדרבנן \* באיסור להביא זרעים לאור עשרה של הגפן \* הטעם שאין נפק"מ לגבי עציצין

## פרק ה

### משנה א.....רסא

איסור כלאי זרעים מדאורייתא או מדרבנן \* גדר איסור הקיום בכלאי זרעים \* המקור שהרבעת בהמה וכלאי זרעים מותרים בהנאה \* בדברי הרשב"ם שכלאי זרעים אסורים בהנאה \* בהיתר אכילת ולד כלאי בהמה \* מכירת כלאי בגדים \* ההיתר בלקיים ולגדל כלאי בהמה \* הטעם שהרבעה מותר לגדל והרכבת אילנות אסור \* קיום בהרכבת אילנות \* דעת האסורים \* האיסור מדאורייתא או מדרבנן \* מתי יש איסור לקיים הרכבה \* דעת המתירים לקיים \* המקור לאיסור \* קיום הרכבה בבן נח ובחור"ל \* קיום הרכבה באילן לראב"ד \* ביאור המקור לאיסור קיום בכרם \* פלוגתת רבנן ור"ע באיסור מקיים כלאי זרעים וכלאי הכרם \* דעת רבנן לירושלמי \* דעת רבנן לבבלי \* דעת הרמב"ם \* קיום כלאים בשדה עכו"ם \* גדר איסור קיום \* ביאור דברי ר"ע לבבלי ולירושלמי \* לרש"י מתי לוקין לר"ע \* איזה מעשה חשוב מקיים \* דעת הירושלמי בדין מפולת יד \* הטעם דבעי מפולת יד \* האופנים שנאסר להרביע \* מתי גם לאיסי מותר לרכוב בפרידות \* פירוש תוקין לדבר הלכה \* בפרידה שהיתה מששת ימי בראשית \* ישוב להשגת הרא"ש בפריכתו לק"ו דאיסי \* הטעם שרבנן חולקים על איסי \* ישוב לדעת איסי מסברת רבנן \* דעת הבבלי ברכיבה על פרידה

### משנה ב.....רעד

המינים שנוהג בהם איסור הנהגה בכלאים \* דעת הרמב"ם בהנהגה \* דעת הרמב"ם בהרבעה \* דרך חדשה בדעת הרמב"ם \* לדעת הרמב"ם די בעשיית מלאכה כאחת או צריך גם קשירה \* דעת הרא"ש בהנ"ל \* כלאים עוף עם עוף

### משנה ג.....רעו

הטעם שהיושב לוקה \* דעת הראשונים ברוכב ומנהיג שניהם חייבים \* דעת הר"ש והרא"ש בשלשית, ובגדר מסייע \* דין שנים העושים באדם לענין הנהגה \* ביאור הר"מ והשלשית \* דעת הראב"ד באיסור בשלשית וכו'

### משנה ד.....רעט

החידוש בלובדקים \* מהו האיסור לקשור את הסוס לצדדי העגלה \* ביאור פלוגתת רבנן ור"מ \* ביאור האיסור כשנושאים את החבל \* אי לר"י חוששין לזרע האב \* ביאור החילוק בין חצי עבד וחצי ב"ח לפרידה \* להרביע שור פסול המוקדשין על מינו \* איסור הרבעה אף כשאין הרבעה זו תביא ולדות \* איסור הרבעה זכר עם זכר

### משנה ה.....רפב

ביאור היתר הרמך \* גדר אדני השדה לרבי יוסי

**משנה ו.....רפג**

אם שייך נפק"מ בשור הבר לענין כלאים \* האם לדעת הרמב"ם איכא נפק"מ לענין כלאים \* האם כל מין שיש בו מדברי וישובי אינם כלאים \* אי שייך נפק"מ במקח באדני השדה \* בילפותא בהיתר אדם \* המקור לברור מין שור הבר

**פרק ט****משנה א.....רפו**

כיצד היא התערובת של צמר גמלים וצמר רחלים \* תערובת נימי צמר רחלים עם נימי פשתן \* טעם היתר התערובת לדעת הרמב"ם \* החילוק בין איסור כלאים לטומאה \* דעת התוס' והרא"ש בגדר התערובת וסיבת ההיתר \* בנידון ביטול היתר בהיתר \* סברת המחלוקת \* אם מותר לבטל לכתחילה \* טעם האיסור בתערובת מחצה על מחצה \* שהתערובת מתירה בכל המינים \* בגדר איסור הבגד שיש בו כלאים \* בטעם האיסור ללבוש שעטנז על הארץ \* להוסיף עוד חוטים לתערובת \* בגד העשוי ממשי ועל הארץ יש שעטנז \* באלו בגדי כהן היו כלאים \* אם הצמר והפשתים צריכים להיות סמוכים

**משנה ב.....רצד**

מה אסור בשירים והכלך \* הטעם שמותר משי בזמן הזה \* בהיתר כרים וכסתות \* מתי חיישין שתכרך נימא, ומתי אסור גם שאין לחוש לזה \* דעת הר"ש בנ"ל \* באלו כרים וכסתות התירו \* עוד חילוק בין כרים וכסתות לדברי ר' שמעון בן פזי \* גדר איסור העלאה מהצדדים \* מהו לבישת עראי בכלאים \* לדעת הר"ש אי בעי לבישה שיש בה הנאה \* לרמב"ם חלוק לבישה מהעלאה לענין הנאה \* הנאה שיכל להנות בצורה מותרת \* אם בעי בלבישה דווקא הנאת הגוף \* באיזה מוכס מיירי \* הטעם שחבלים אסורים בכלאים \* האם חבלים תולים בפלוגתא שאינו מתכוון

**משנה ג.....שא**

טעם האיסור במפות שפורסין על השולחן \* האם האיסור משום שמצילו מהכוויה \* הטעם במטפחות הספרים \* הטעם במטפחות הספג \* ביאור סברת פלוגתת ר' אלעזר ורבנן \* באיזה מטפחות הספרים נאסר לכו"ע \* אם טעם בית ראש נצרך לכו"ע

**משנה ד.....שד**

מניעת לכלוך על ידי לבישת כלאים \* חילוק בין להספדו לבין לקוברו \* בגדר ההנאה מכלאים \* חילוק בין לבישת כלאים ללבישת ציצית [ומצות לאו להנות] \* בישוב שיטת הר"ש \* תירוץ נוסף ללועג לרש \* בחילוק היתר מרדעת מבגד כלאים שאסור לעשותו מרדעת \* בהיתר מתעסק בשעטנז \* בפלוגתת הראשונים מתי צריך לפשוט הכלאים [וכבוד הבריות] \* שיטת הרמב"ם

**משנה ה-ו..... שיא**

ביאור ההיתר לבישה דמוכרי כסות \* לבישה בלא כוונת הנאה לא מיקרי לבישה \* שיטת הרמב"ם בהיתר מוכרי כסות

**משנה ז..... שיג**

היכן המקום שיש לחוש לפשתן \* האם בבגדי פשתן יש לחוש לצמר \* הדין כשנותן חוטים לאומן או לשאר בני אדם \* מתי לא בעי למיחש לפשתן בבגדים \* בדיקה בחשש לכלאים דרבנן \* מהו מנעל של זרד

**משנה ח..... שטז**

פלוגתת הראשונים בדין שוע טווי ונוז יחדיו \* דעת הר"ש \* ישוב קושיות הראשונים לפירוש הר"ש \* מחלוקת הראשונים אם מהתורה אסור רק בשוע טוי ונוז

**משנה ט..... שיח**

בטעם פיף של צמר \* הדין שע"י החגורה יש שעטנז \* ללבוש בגד צמר על בגד פשתן \* הדין כשאין הצמר והפשתן סמוכים זה על זה \* בהיתר סרבלין של צמר שמעורבים בעור ותפורים בפשטן

**משנה י..... שכ**

הקמ"ל באותות הגרדין \* כיצד מייירי החיוב והפטור בשבת \* מתי בעי ב' תכיפות וקשר \* ביאור דעת ר"י \* החידוש ששק וקופה מצטרפין \* בדעת הרמב"ם בב' תכיפות בלא קשירה \*

